

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**SÜREKLİ DİPLOMASİ ÖNCESİ
OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI ELÇİLER
(ELÇİ - AĞIRLAMA - HUZURA KABUL)**

MUSTAFA CAN

**TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

ARALIK 2017

**SÜREKLİ DİPLOMASİ ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI
ELÇİLER
(ELÇİ – AĞIRLAMA – HUZURA KABUL)**

Mustafa CAN

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2017

Mustafa CAN tarafından hazırlanan “Sürekli Diploması Öncesi Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler (Elçi-Ağırlama-Huzura Kabul)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Hamza KELEŞ

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU

Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ

Tarih Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 22/12/2017

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mustafa CAN

22.12.2017

SÜREKLİ DİPLOMASİ ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI ELÇİLER**(ELÇİ – AĞIRLAMA – HUZURA KABUL)****(Doktora Tezi)****Mustafa CAN****GAZİ ÜNİVERSİTESİ****SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ****Aralık 2017****ÖZET**

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yabancı elçiler, bu elçilerin ağırlanışları ve huzura kabulleri ele alınmıştır. Elçiler bir devletin başka bir devlet nezdindeki gözü, kulağı ve düşünen dimağı olmuşlardır. Bu nedenle elçi kabul eden devletin elçilere olan yaklaşım tarzı, elçi gönderen devletin neyi görmesi, işitmesi ya da düşünmesi isteniyorsa ona göre şekillenmiştir. Çalışma boyunca ilk olarak tarihsel süreçte elçilik geleneği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda Eski Yunan, Roma, Bizans, İlk Türk devletleri, İslamiyet dönemi ve Türk-İslam devletlerinde elçilik geleneği ele alınmıştır. Sonrasında ise Osmanlı elçilik geleneği hakkında bilgi verilmiş ve arkasından Osmanlı Devleti'nde yabancı elçiler, ağırlanmaları ve huzura kabulleri şeklinde bir sıralama izlenmiştir. Çalışma dönem olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, sürekli diplomasiye geçişine kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu süreç içerisinde yabancı elçilere karşı yaklaşım tarzı, Osmanlı devlet gelenekleri ve diplomasi anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yaklaşım tarzı ve elçi kabulleri, Türk devlet gelenekleri, İslam devlet anlayışı ve hâkim olunan topraklardaki devlet mirası çerçevesinde şekillenmiş ve Osmanlı diplomasisinin geçirdiği evrime paralel bir değişim arz etmiştir. Söz konusu dönemde elçilere büyük devlet olma düşüncesine göre davranılmış ve bu düşünce elçi kabullerinin her aşamasına yansımıştır. Bu ise elçilerin ağırlanış ve huzura kabullerinin, Osmanlı Devleti'ni diğer devletlerden ayıran bir özellik taşımasına neden olmuştur. Çalışma sonucunda Osmanlıların devlet gelenekleri ile kendilerine has diplomasi yöntemlerinin yabancı elçilere karşı olan yaklaşım, bu elçilerin ağırlanmaları ve huzura kabulleri bağlamında görülmesi mümkün olmuştur. Ayrıca Osmanlı devlet teşkilatının temellerini oluşturan Türk töresi, İslam devlet anlayışı ve hâkim olunan topraklardaki devlet mirası da, farklı bir sahada tekrar müşahede edilmiştir.

Bilim Kodu : 117514**Anahtar Kelimeler : Osmanlı Devleti, Diplomasi, Teşrifat, Elçi, Elçi Ağırlama, Elçi Kabulü.****Sayfa Sayısı : 328****Tez Danışmanı : Hamza KELEŞ**

FOREIGN ENVOYS BEFORE PERMANENT DIPLOMACY IN THE OTTOMAN
STATE

(ENVOY – HOSTING – ACCEPTANCE)

(Ph. D. Thesis)

Mustafa CAN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

December 2017

ABSTRACT

In this study, the foreign envoys in the Ottoman Empire, the hosting of these envoys and their admissions to the palace was discussed. Envoys are the eyes, the ears and the thinkers of a state before another state. For this reason, the way how states approach the visiting envoy is shaped by what envoy-sending state is wanted to see, hear and think. During the study, firstly, the tradition of embassy in the historical process was explained. In this context, the embassy tradition in the ancient Greek, Roman, Byzantine, First Turkic states, Islamic period and Turkish-Islamic states was discussed. Later, information about the Ottoman embassy tradition was provided. Then, foreign envoys in the Ottoman Empire, their acceptance and hosting were discussed. The study covers the period from the establishment of the Ottoman State to the permanent diplomatic transition. In this process, the approach towards foreign embassies was shaped within the framework of Ottoman state traditions and diplomacy. This approach style and envoy acceptance were shaped in the context of Turkish state traditions, Islamic state understanding and state heritage in the dominant lands, and it presented a parallel change in the evolution of Ottoman diplomacy. In this period, Ottoman Empire treated envoys according to the idea of being a great state, and this thought was reflected at every stage of the acceptance of envoys. This, in turn, led to the fact that the hosting and reception of envoys carry a characteristics that distinguishes the Ottoman State from other states. As a result of the study, the approach of the Ottomans to foreign envoys by state traditions and their own diplomatic methods has been possible to be seen in the context of hosting and acceptance of the envoys. In addition, the Turkish customs, the understanding of the Islamic state and the state heritage in the dominant lands, which constitute the foundations of the Ottoman state organization, have been reexamined in a different field.

Science Code : 117514

Key Words : Ottoman State, Diplomacy, Protocol, Envoy, Envoy Hosting, Envoy Acceptance.

Page Number : 328

Supervisor : Hamza KELEŞ

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim için maddi destek sağlayan TUBITAK'a, başta danışman hocam Prof. Dr. Hamza KELEŞ olmak üzere bu çalışmanın meydana gelmesine katkı sağlayan ve emeiği geçen herkese, özellikle de değerli kardeŐim Zeynep'e teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ELÇİ.....	11
1.1. Elçi.....	11
1.2. Elçiliğin Tarihsel Gelişimi.....	13
1.2.1. Sürekli Diploması Öncesinde Elçi ve Elçilik Faaliyetleri	14
1.2.1.1. Batı’da elçi ve elçilik faaliyetleri.....	15
1.2.1.1.1. Eski Yunan’da elçi ve elçilik faaliyetleri.....	15
1.2.1.1.2. Roma’da elçi ve elçilik faaliyetleri.....	17
1.2.1.1.3. Bizans’ta elçi ve elçilik faaliyetleri.....	20
1.2.1.2. Doğuda elçi ve elçilik faaliyetleri.....	27
1.2.1.2.1. İlk Türk devletlerinde elçi ve elçilik faaliyetleri.....	27
1.2.1.3. İslam Devletlerinde Elçi ve Elçilik Faaliyetleri.....	33
1.2.1.4. İlk Türk-İslam devletlerinde elçi ve elçilik faaliyetleri	38
1.2.2. Sürekli Diploması Döneminde Elçi	49
1.2.2.1. Daimi elçilerde aranan özellikler	50
1.2.3. 1815 Viyana Kongresi ve Modern Elçiliğin Temelleri.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ’NDE ELÇİ.....	59
2.1. Osmanlı Diploması ve Diploması Anlayışı.....	59
2.1.1. Osmanlı Devleti’nin Tek Taraflı Diploması Uygulamasının Nedenleri	60
2.2. Sürekli Diploması Öncesi Osmanlı Devleti’nde Elçi	61
2.2.1. Elçi Gönderme Nedenleri	62
2.2.2. Elçi Seçiminde Dikkat Edilen Hususlar.....	64
2.2.3. Elçi Statüleri	67
2.2.4. Elçilere Verilen Rütbe ve Payeler.....	68
2.2.5. Elçilerin Giderlerinin Karşılanması	69
2.2.6. Elçi Maiyetleri, Hediyeler ve Merasimler	71
2.2.7. Elçi Mübadelesi	72
2.2.8. Osmanlı Elçilerinin Gittikleri Ülkelerdeki Durumları	74
2.2.9. Sefaretname Geleneği.....	76

2.3.	Sürekli Diplomasıye Geçiş ve İlk İkamet Elçiliklerinin Açılması.....	77
------	--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI ELÇİLER.....	81
3.1. İlk Elçiler.....	83
3.2. Elçi Sınıfları.....	84
3.2.1. Daimi (Mukim) Elçiler.....	85
3.2.1.1. Balyos.....	89
3.2.1.2. Kapı Kethüdası (Maslahatgüzar).....	91
3.2.2. Fevkalade (Muvakkat) Elçiler.....	92
3.3. Elçi Statüleri.....	96
3.4. Elçiler İçin Kullanılan Hitaplar.....	99
3.5. Elçilerin Görev ve Sorumlulukları.....	100
3.6. Elçilerin Hak ve İmtiyazları.....	102
3.7. Görev Süreleri.....	107
3.8. Elçilerin Maiyetleri.....	108
3.8.1. Fevkalade Elçilerin Maiyetleri.....	108
3.8.2. Mukim Elçilerin Maiyetleri.....	111
3.9. Elçilerin Olumsuz Faaliyetleri.....	115
3.9.1. Casusluk.....	116
3.9.2. Misyonerlik ve Propaganda.....	119
3.9.3. Esir ve Kölelerin Kaçışına Yardım.....	120
3.10. Elçilerin Cezalandırılması.....	121
3.10.1. Hapsedilen Elçiler.....	123

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELÇİLERİN AĞIRLANMASI.....	131
4.1. Elçilerin Ağırlandıklarını Belirleyen Hususlar.....	131
4.1.1. Eman Anlayışı.....	131
4.1.2. Üstünlük Psikolojisi.....	132
4.1.3. Kapitülasyonlar ve Ahitnameler.....	132
4.1.4. Elçilerin Mensubu Oldukları Devletle Olan Siyasi Durum.....	133
4.1.5. Elçilerin Müslüman veya Gayrimüslim Oluşu.....	134
4.1.6. Elçi Sınıf ve Statüleri.....	134
4.2. Osmanlılarda Elçi Ağırlandığı Geleneği.....	134
4.3. Elçilerin Geliş Yolculukları.....	137
4.3.1. Elçilere Yolculuklarında Refakat Eden Görevliler.....	144
4.3.1.1. Mihmandar.....	144
4.3.1.2. Çavuş.....	147
4.3.2. Elçilerin Yolculuk Esnasındaki Masraflarının Karşılanması.....	148

4.3.3.	Elçilere Yolculukları Esnasında Yapılan Merasimler.....	156
4.4.	İstanbul'a Giriş	160
4.4.1.	Batıdan Gelen Elçiler.....	160
4.4.2.	Doğudan Gelen Elçiler.....	166
4.4.3.	Denizyoluyla Gelen Elçiler.....	170
4.4.4.	Halkın İlgisi	172
4.5.	Elçilerin İkameti	174
4.5.1.	Batılı Elçilerin İkameti.....	174
4.5.1.1.	Elçi Hanı'nda ikamet	176
4.5.1.2.	Elçi Hanı dışında ikamet.....	179
4.5.2.	Doğulu Elçilerin İkameti	180
4.5.3.	Konak Kiraları	181
4.5.4.	Konak Tamirleri.....	182
4.5.5.	Konakların Döşenmesi.....	183
4.6.	Elçilerin Güvenliklerinin Sağlanması	184
4.7.	Elçilerin İstanbul'daki Masraflarının Karşlanması	187

BEŞİNCİ BÖLÜM

ELÇİ KABULLERİ.....	197	
5.1.	Elçilerin Sadrazamın Huzuruna Çıkışı.....	200
5.2.	Elçilerin Padişahın Huzuruna Çıkışı.....	212
5.2.1.	Huzura Kabul Kaideleri	213
5.2.1.1.	Sadrazam huzuruna çıkmış olma	213
5.2.1.2.	Padişaha hitaben yazılmış nameyle gelmiş olma	213
5.2.1.3.	Hediye ile gelmiş olma	214
5.2.2.	Elçilerin Huzura Çıkabilme Sayısı.....	215
5.2.3.	Huzura Kabul Günü	218
5.2.4.	Saray'da Yapılan Hazırlıklar	219
5.2.5.	Elçilerin Saraya Getirilişleri	222
5.2.6.	Saraya Giriş	224
5.2.7.	Divanhaneye Giriş	227
5.2.8.	Divanda Ziyafet	231
5.2.9.	Huzura Girmeden Önce Yapılması Gerekenler	238
5.2.9.1.	Hilat giyme	238
5.2.9.2.	Silahsız olma.....	245
5.2.9.3.	Hediye Sunma.....	246
5.2.10.	Huzura Girmeyi Beklerken.....	247
5.2.11.	Arz Odası	249
5.2.12.	Padişahın Huzurunda	252

5.2.13.	Huzurdan Çıktıktan Sonra	261
5.3.	Hediyeleşme	265
5.3.1.	Hediyeleşmenin Osmanlı Diplomasisi Açısından Önemi.....	265
5.3.2.	Batılıların Hediyeleşmeye Bakışı	267
5.3.3.	Hediyelerin Sunuluşu.....	269
5.3.4.	Osmanlılar Tarafından Verilen Hediyeler	271
5.3.5.	Devletler ve Hediyeler	272
5.3.5.1.	Venedik ile hediyeleşme	272
5.3.5.2.	Avusturya ile hediyeleşme	274
5.3.5.3.	Lehistan ile hediyeleşme.....	277
5.3.5.4.	Fransa ile hediyeleşme	277
5.3.5.5.	İngiltere ile hediyeleşme	278
5.3.5.6.	Hollanda ile hediyeleşme	280
5.3.5.7.	Rusya ile hediyeleşme	281
5.3.5.8.	İran ile hediyeleşme	282
5.3.5.9.	Hindistan'daki Müslüman devletler ile hediyeleşme.....	284
5.3.5.10.	Tabi devletler ile hediyeleşme	286
5.4.	Huzura Çıkıştan İstanbul'dan Ayrılanaya Kadar Geçen Süre	287
5.4.1.	Devlet İleri Gelenleri Tarafından Elçilere Verilen Ziyafetler.....	288
5.4.2.	Elçilerin Şeyhülislam ve Diğer Din Büyükleri İle Görüşmeleri	293
5.4.3.	Elçilerin Sefere Götürülmesi	294
5.5.	Elçilerin Dönüşü	296
6.	SONUÇ	301
	KAYNAKLAR	305
	EKLER	325
	Ek-1. Teşrifat defterlerinden İran elçilerinin kabulüne dair bir örnek	326
	Ek-2. Elçi Tayinatlarına Dair Örnek Belge.....	327
	ÖZGEÇMİŞ	328

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1.: İsveç'e elçi olarak gönderilen Mehmed Said Efendi.....	70
Resim 3.1.: Yabancı elçiler.....	95
Resim 4.1.: 1657 yılında gelen İsveç elçisi Rålamb'ın yol güzergâhı.....	139
Resim 4.2.: Elçinin Budin paşası tarafından kabulü.....	143
Resim 4.3.: Elçi Alayı.....	163
Resim 4.4.: Elçi Hanı.....	179
Resim 5.1.: Sadrazam tarafından Avrupalı bir elçinin kabulü.....	208
Resim 5.2.: Sadrazam tarafından kabul edilen elçiye yapılan buhur (tütsü) merasimi...	210
Resim 5.3.: Çanak yağması.....	227
Resim 5.4.: Divanda elçilere verilen ziyafet.....	234
Resim 5.5.: Bir Venedik elçisi: Hilat giymeden önce ve hilat giydikten sonra.....	239
Resim 5.6.: Osmanlı kıyafetleri içerisinde Fransız elçis Vergennes.....	244
Resim 5.7.: İran Elçisi Maksud Han'ın hediyelerinin sunması.....	247
Resim 5.8.: Sultan III. Ahmed'in Cornelis Calkoen'u kabulü	253
Resim 5.9.: Fransız elçisinin Kanuni tarafından otağ-ı hümayûnda kabulü	264

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
Hk.	: Hüküm
Haz.	: Hazırlayan
M	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	: Ankara Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
Sad.	: Sadeleştiren
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayımlayan

GİRİŞ

Elçi göndermek ve elçi kabul etmek, devletler için tarih boyunca kullanılan bağımsızlık sembollerinden olmuştur. Bu nedenle devletler elçi göndermeye ve elçi kabullerine oldukça fazla önem vermişlerdir. Devletlerin birbirlerine vermek istedikleri mesajlar için, gönderilen elçilerin yanı sıra elçi kabulleri de oldukça müsait bir zemin teşkil etmiş ve verilmek istenen bu mesajlar, elçilerde bırakılacak izlenimlerle şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda elçilere karşı sergilenen davranışlar bir devletten diğerine farklılık gösterebilmiş, bu nedenle elçilerin ağırlanması, onlara karşı olan davranış biçimleri ve yapılan muameleler, devletleri birbirlerinden ayırt edici özellikler taşımıştır.

Osmanlı Devleti, elçi kabulleri noktasında çağdaşı olan devletlerden farklılık arz etmiştir. Bu durumun nedenleri ise elçilere bakış açısında yatmaktadır. Kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar tek taraflı diplomasi modelini benimsemiş olan Osmanlı Devleti, bu tek taraflı diplomasi gereği başka devletler nezdinde daimi elçilikler açmayarak ihtiyaç halinde gönderilen geçici elçilerle yetinmiştir.¹ Bununla birlikte yabancı devletlerin “Kapı” olarak anılan Osmanlı sarayına elçiler göndermesi ise Devlet-i Âliyye’nin azametinin bir göstergesi olarak algılanmıştır. Bu anlayış neticesinde yabancı devletlerin elçiler göndermelerine izin verilmiş ve Osmanlı başkentinin dost veya düşman bütün devletlerden gelecek olan elçilere açık olduğu vurgusu yapılmıştır.² Yabancı elçilerin Kapı’ya gelişlerinin devletin büyüklüğünün bir göstergesi olarak algılanması, bu büyüklüğün elçilerin şahsında elçi gönderen devletlere gösterilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu mantık silsilesi neticesinde elçiler, Osmanlı topraklarında ihtimamla ağırlanmışlardır.

Elçilerin ağırlanma ve huzura kabullerinin temelini *Osmanlı devlet gelenekleri* ve *Osmanlı diplomasi anlayışı* teşkil etmiştir. Bu temellerden Osmanlı devlet geleneklerinin eski Türk devlet anlayışı, İslam devlet anlayışı ve hâkim olunan topraklardaki devlet mirası neticesinde şekillenmesi nedeniyle elçilerin ağırlanması ve huzura kabullerinde de bu temellerin izleri görülmektedir. Elçilere yaklaşım tarzını belirleyen ikinci unsur olan

¹ Kuran, E. (1988). *Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faâliyetleri (1793-1821)*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 15.; Tuncer, H. (2005), *Eski ve Yeni Diplomasi* (Dördüncü Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık, 50.

² Gürkan, E. S. (2017). *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*. (İkinci Baskı). İstanbul: Kronik Yayınları, 134.

Osmanlı diplomasisi ise devletin askeri gücü ve başarıları ile doğru orantılı olarak şekillendiğinden, tarihsel süreç içerisinde elçilere karşı yapılan muamelelerde farklılıklar yaşanmıştır. Bu nedenle Osmanlı elçi kabullerini, diplomasi anlayışının geçirdiği evrime paralel olarak kuruluşta Kanuni'ye, Kanuni'den II. Mahmud'a ve II. Mahmud'dan yıkılışa olmak üzere üç ana döneme ayırmak mümkündür.

Kuruluşta Kanuni'ye kadar olan ilk dönemde, “çok taraflılık” ve “egemen eşitlik” gibi olgulara uzak durulmamış ve diplomatik ilişkiler bu çerçevede sürdürülmüştür.³ Diplomasiye yön veren bu anlayış elçi kabullerine de yansımış, yabancı elçilere karşı genel anlamda sonraki döneme nazaran daha mütevazı tavırlar sergilenmiştir.

Kanuni ile başlayan ikinci dönemde ise elçilere yaklaşım tarzına yön veren en temel saik artan güç ve buna bağlı olarak elde edilen askeri başarılar olmuştur. Bu güç ve neticesinde elde edilen başarılar, bir *mutlak üstünlük anlayışı* doğurmuştur. Ortaya çıkan bu mutlak üstünlük anlayışının en somut şekilde müşahede edildiği sahalardan birisi ise elçi kabulleri olmuştur. Bu nedenle elçilere karşı olan davranış tarzı, Osmanlı mutlak gücü ve üstünlüğünü yansıtabilecek şekilde dizayn edilmiştir. Dolayısıyla elçilere mütevazı yaklaşımların sergilendiği bir önceki döneme nazaran daha tepeden bakan bir yaklaşım tarzı benimsenmiştir.⁴

Elçi kabullerinde II. Mahmud'la birlikte başlayan üçüncü ve son dönem ise, güç kaybı doğrultusunda XVIII. yüzyıldan itibaren kendisini iyice hissettiren sancılı sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda her ne kadar elçi kabulleri hususunda sürekli kanun-ı kadime bağlı kalınmaya çalışılıp, Kanuni ile başlayan yaklaşım tarzının sona ermemesi için çabalansa da sonuç değişmemiştir. III. Selim ile yenileşme hareketleri, II Mahmud döneminde iyice hızlanmış ve bu dönemde neredeyse her alanda yaşanan köklü değişikliklerden elçi kabulleri de nasibini almıştır. Elçi kabulleri anlamında yaşanan bu değişim Kanuni zamanında beri devam eden yaklaşık üç asırlık bir geleneğin de son bulmasına neden olmuştur. Artık elçilere tepeden bakacak güç ve kudretten uzak olunması

³ Erdem, G. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 140.

⁴ Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*. (Çev. Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 44, 143.

nedeniyle yaşanan bu değişim neticesinde, elçiler önceki döneme nazaran artık çok daha fazla onure edilmişlerdir.⁵

İncelenen dönem itibariyle yabancı elçilere karşı olan davranış biçimleri ve onlara yapılan muameleler, Osmanlıların kendileri için biçtikleri büyük devlet olma algısının en net görüldüğü sahalardan birisidir. Osmanlılar kendilerini ne şekilde algılamış ve diğer devletlerin de kendilerini ne şekilde görmelerini istemişlerse, gelen elçilere bu yönde bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu nedenle dost devletlerin elçileri ile düşman devletlerin elçilerine aynı şekilde davranılmamıştır. Modern öncesi dönemlerdeki iletişimin günümüze nazaran çok daha kısıtlı olduğuna dikkat edildiğinde, devletlerin birbirleri hakkındaki düşünce ve algılarında elçi gözlemlerinin rolü daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle elçiyi gönderen devlete verilmek istenen mesajlarla çoğu kere elçilerin yüzleşmek zorunda kalması, elçilere olan davranış biçimlerine, onların ağırlandırmalarına ve huzura kabullerine farklı motifler katmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde elçilere yapılan muamelelerde üç kelime ile özetlenebilecek üç ana temaya vurgu yapıldığı görülmektedir: *Kudret*, *heybet* ve *adalet*. Yabancı elçiler, Osmanlı elçi kabullerinin doğasını teşkil eden bu olgular üzerine bina edilen uygulamalarla, henüz Osmanlı sınırından girişlerinde karşılaşmışlardır. Bu doğrultuda elçilerin sınırdan girişlerinden itibaren ihtiyaçlarının karşılanması⁶ gibi Osmanlı âlicenaplığına vurgu yapan uygulamalar görülmekle birlikte, elçilerin korku ve dehşete düşürülmesine yönelik mizansenlerin sergilendiği sahnelerle ya da Osmanlı adaletine vurgu yapan uygulamalarla karşılaşmak da mümkündür.⁷ Elçilerin, Osmanlı topraklarındaki elçilik yaşantılarının en unutulmaz anı olan huzura kabulleri ise, kudret heybet ve adalet olgularının tamamına atıfta bulunarak kurgulanmış ve elçilerin Devlet-i Âliyye'nin azametini adeta iliklerine kadar hissetmeleri sağlanmıştır.⁸

Osmanlı Devleti'nde yabancı elçileri konu alan böyle bir çalışma, doğası itibariyle hem Osmanlıların kendilerini nasıl gördüklerinin hem de yabancıların gözünden nasıl göründüklerinin anlaşılması açısından farklı perspektifleri biraya getiren bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla bu araştırma ilgili dönemdeki Osmanlı diplomasi anlayışına farklı bir açıdan bakılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca yabancı elçilerin ağırlanması ve huzura

⁵ Karateke, H. T. (2004). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 145.

⁶ Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 276-277

⁷ Karateke, *a.g.e.*, 123.; Necipoğlu, *a.g.e.*, 148.

⁸ Tebly, K. (2013). *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*. (İkinci Baskı). (Çev. S. Ünlü). Konya: Gençlik Kitabevi, 131.

kabullerindeki zihniyet değişiminin müşahede edilebilmesi, genel anlamda Osmanlı zihniyet değişiminin farklı bir sahada izlenebilmesine imkân tanıyacaktır.

Araştırılan dönem itibariyle tarih alanında yapılmış bir doktora tezi bulunmamaktadır. Bununla birlikte daha dar kapsamlı olmak üzere Pınar Akım tarafından hazırlanan “II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri”⁹ adlı bir yüksek lisans tezi mevcuttur. Tez II. Selim döneminde gelen yabancı elçileri konu alan, mühimme defterlerine dayalı bir çalışmadır. Mühimmelere ek olarak ilgili dönemdeki elçi kabullerini aydınlatan seyahatname türünden eserler de kullanılmıştır. Çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları tarafından çevrilip yayınlanmış mühimmeler dışında orijinal arşiv belgesi kullanılmamıştır. Buna karşın çalışma yüksek lisans düzeyinde olmasına rağmen temel aldığı dönem ve konu hakkında yeterli ve doyurucu bilgi veren bir araştırma özelliği taşımaktadır. Nuray Cihan tarafından “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Ayak ve Galebe Divanı”¹⁰ adıyla hazırlanan yüksek lisans tezinin bir bölümü de, galebe divanının elçi kabullerinde toplanan divan türü olması nedeniyle ilgili dönemdeki elçi kabullerine odaklanmıştır. Fakat bu tezde elçi kabullerinin teşrifat boyutu verilmiş olup, elçilerin ağırlanışları ile ilgili bilgi yok denecek kadar azdır. Ayrıca çalışmada birinci el kaynak olarak arşiv belgesi de kullanılmamıştır.

Konu ile ilgili olarak sanat tarihi alanında ise İbrahim Yıldırım tarafından “Yazılı ve Görsel Belgeler Işığında Elçi Kabulleri” adlı bir doktora tezi hazırlanmış olup, bu çalışma daha sonra Kitap Yayınevi tarafından Osmanlı Devleti’nde Elçi Kabulleri¹¹ adıyla yayımlanmıştır. Bu çalışmada elçi kabulleri konusundaki en temel arşiv kaynağı olan teşrifat defterleri ve diğer arşiv belgeleri kullanılmamıştır. Eserde arşiv belgesi adına Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları tarafından çevrilip yayınlanmış mühimmelerle, içerisinde elçi kabullerine dair minyatürlerden ötürü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’ndeki bazı yazma eserler kullanılmıştır. Bu eserin özgün olan tarafı minyatür ve görsel malzemelerin değerlendirildiği kısımlardır.

Osmanlı teşrifatı ve törenleri gibi konularda çalışılmış olan bazı tezler içerisinde ise elçi kabullerinin teşrifat boyutuna odaklanan bazı bölümler bulunmaktadır. Zeynep Tarım

⁹ Bkz. Akım, P. (2013). *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

¹⁰ Cihan, N. (2002). *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Ayak ve Galebe Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

¹¹ Bkz. Yıldırım, İ. (2014). *Osmanlı Devleti’nde Elçi Kabulleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Ertuğ tarafından “Osmanlı Devleti’nde 16. Yy. Cülûs ve Cenaze Törenleri” adı ile yapılan doktora çalışması¹² daha sonra aynı isimle kitaplaştırılmıştır. Dündar Alikılıç’ın “XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri” adlı doktora çalışması da daha sonra “İmparatorluk Seremonisi Osmanlı’da Devlet Protokolü ve Törenler”¹³ adıyla basılmıştır. Ayrıca bu konuda bir de Ebru Baykal tarafından “Osmanlı’da Törenler”¹⁴ adıyla hazırlanan yüksek lisans çalışması mevcuttur.

Tez çalışmaları dışında konuyla ilgili İbrahim Hakkı Uzunçarşılı’nın “Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı” adlı eserinde elçilerle ilgili bir mebhas¹⁵ bulunmaktadır. Bu şekilde elçilere ayrılmış özel bölümler olmasa da, Topkapı Sarayı ya da Osmanlı diplomasisi gibi elçi kabullerine temas edebilecek çalışmalarda da bir takım bilgiler mevcuttur. Bu tür çalışmalara Gülru Necipoğlu’nun “15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar” başlıklı çalışması¹⁶ güzel bir örnektir. Bu çalışmalar dışında Tommaso Bertelé tarafından kaleme alınan ve Mahmut H. Şakiroğlu tarafından “Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri” ismiyle Türkçeye çevrilen eser de, İstanbul’daki Venedik elçilik binasının tarihi üzerinden Venedik elçileri ile ilgili değerli bilgiler vermektedir.

Konuyla ilgili doğrudan alakalı birkaç tane de makale bulunmaktadır. Bunlar içerisinde sayılabilecek olanlar ise Zarif Orgun’un “Osmanlı İmparatorluğu’nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim”,¹⁷ Haydar Sanal’ın “Türk Elçilik Törenleri”,¹⁸ Olga Zirogeviç’in “Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri”,¹⁹ Metin And’ın “Elçiler ve Elçilikler”,²⁰ Midhat Sertoğlu’nun “Osmanlı

¹² Bkz. Ertuğ, Z. T. (1999). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

¹³ Bkz. Alikılıç, D. (2004). *Osmanlı’da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.

¹⁴ Bkz. Baykal, E. (2008). *Osmanlılarda Törenler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 97.

¹⁵ Bkz. Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 268-317.

¹⁶ Bkz. Necipoğlu, G. (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*. (Çev. Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹⁷ Bkz. Orgun, Z. (1941). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim”. *Tarih Vesikaları*, I/6, 407-413

¹⁸ Bkz. Sanal, H. (1966). “Türk Elçilik Törenleri”. *Hayat Tarih Mecmuası*, 12, 26-30

¹⁹ Bkz. Zirogeviç, O. (Ocak 1968). “Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 4, 45-49.

²⁰ Bkz. And, M. (1970). “XVI. Yüzyılda Elçilikler ve Elçiler”. *Hayat Tarih Mecmuası*, 3, 20.

Padişahlarının Elçi Kabûl Töreni”,²¹ Mübahat S. Kütükoğlu’nun “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması”,²² adlı çalışmalarıdır.

Yerli araştırmacılar tarafından kaleme alınan çalışmalar genel anlamda elçilerin huzura kabullerine odaklanmışlardır. Bunlardan birkaç tanesi de elçilerin ağırlandılarına temas etseler de, yabancı elçilerin sınıf, statü yahut da imtiyazları gibi bilgiler verilmemiştir. Bu eksiklik dolayısıyla elçilerin ağırlandımaları veya huzura kabullerinde, bu şekilde bir ayrıma genel anlamda temas edilmemiştir. Bu araştırmada ayrıca bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Yukarıda verilen dönemlendirme itibariyle Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan sürekli diplomasiye geçişine kadar olan süreçte, Osmanlı elçi kabulleri iki ana dönem yaşamıştır. Kuruluştan Kanuni’ye kadar olan bu ilk dönemde özellikle İstanbul’un fethinden önce konuya dair elde mevcut bilgi ve belgeler yetersiz kalmaktadır.²³ Bu eksiklik nedeniyle araştırmaların asıl kapsamını Kanuni’den II. Mahmud’a kadar olan yaklaşık üç asırlık ikinci dönem meydana getirmektedir. Yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen ve birbirlerini tamamlayan bilgilere göre, bu üç asırlık süreç içerisinde elçilerin ağırlanması ve huzura kabullerinde uygulamaların doğasına etki edecek çapta büyük değişiklikler yaşanmamıştır. Bu devamlılık sürecin bir bütün olarak ele alınabilmesine imkân vermiştir.

Ele alınan sürecin geniş bir zaman dilimini kapsamaması çalışmanın kaynak yelpazesinin de geniş olması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda araştırma kaynaklarının büyük çoğunluğunu yerli kaynaklar oluşturmakla birlikte, yabancı kaynaklardan da istifade edilmeye çalışılmıştır. Yerli kaynaklar içerisinde birinci el kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan arşiv malzemeleri, ilk dönem Osmanlı kronikleri, Osmanlı tarihçilerinin ve vakanüvislerinin yazdıkları tarihler kullanılmıştır. Arşiv malzemelerinden olan mühimme kayıtlarında, genelde elçilerin geliş ve gidiş yolculukları ilgili hükümler yer almaktadır. Mühimme kayıtlarındaki bu türden bilgileri perakende arşiv belgelerinde de görmek mümkündür. Bu nedenle mühimmelerden, perakende arşiv belgelerinin daha az olduğu XVI. yüzyıla ait bilgiler için faydalanılmıştır. Dolayısıyla kullanılan mühimme kayıtları ağırlıklı olarak bu yüzyıla aittir. Kullanılan mühimme defterleri içerisinde

²¹ Bkz. Sertoğlu, M. (1974). “Osmanlı Padişahlarının Elçi Kabûl Töreni”. *Hayat Tarih Mecmuası*, 7. 13.

²² Bkz. Kütükoğlu, M. S. (1989). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması” *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran’a Armağan*, 27/1-2, 199.

²³ Bu durumun nedeni Osmanlı Devleti’nin ilk dönemleriyle ilgili olan ve İstanbul’dan önceki başkentlerdeki bulunan belgelerin Timur istilası ve çeşitli yangınlar gibi nedenlerle yok olmasıdır. Aktaş, Necati. (1999). “Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz”. *Osmanlı*. (Ed. Eren G.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. VI., 304.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından transkripsiyonu yayımlanmış olanların yanı sıra transkribe edilmemiş defterler de bulunmaktadır. Bu bağlamda 5, 7, 14, 21, 22, 26, 31, 39, 48, 57, 60 ve 82 numaralı mühimme defterlerinden faydalanılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki perakende evraklardan Ali Emiri, Cevdet, Hatt-ı hümayun, İbnülemin tasniflerindeki belgelerden konuyla ilgili olanlar kullanılmaya çalışılmıştır. Genel olarak elçilerin yolculukları ve ağırlanmaları ile ilgili bilgiler içeren bu belgeler XVII. ve çoğunlukla XVIII. yüzyıla aittirler. Dolayısıyla bu belgelerden genelde bu dönemler için faydalanılmıştır.

Gerek mühimme kayıtlarında gerekse perakende evraklar içerisinde elçilerin huzura kabulleri ile ilgili bilgiler yok denecek kadar az olduğu için, bu noktada da teşrifat defterleri kullanılmıştır. Kullanılan teşrifat defterlerinin büyük çoğunluğunun XVIII. yüzyıla ait defterler olması dolayısıyla teşrifat defterlerine dayanan bilgiler de genel olarak bu yüzyıla aittir. Bu şekilde birbirinden farklı alanlarda bilgiler içeren arşiv belgeleri arasındaki bağlantılar, Osmanlı tarih yazarlarının eserleri ile sağlanmış ve ortaya uyumlu bir bütün çıkarılmaya gayret edilmiştir.

Teşrifat defteri olarak Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO) sadaret defterlerinden 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 356 ve 359 numaralı defterlere başvurulmuştur. Bu defterlerde genel olarak padişahların cülûsları, hanedan ve devlet ileri gelenlerinin cenazeleri, divan toplantıları, elçi kabulleri, donanmanın denize indirilmesi, ordunun sefere çıkışı, bayramlaşmalar, hırka-i şerif ziyaretleri vb. vesilelerle gerçekleştirilen merasimlerin içeriği hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'ndeki törensel yapıya dair bilgilerin en ince ayrıntısına kadar yer aldığı teşrifat defterlerinden, faydalanılanlar içerisinde sadece 345 numaralı defter XVII. yüzyıla aittir. Kim tarafından kaleme alındığı belli olmayan bu defter, 1644 tarihlidir. 120 sayfadan oluşan defter, teşrifat defteri olarak diğerlerinin çok daha gerisinde olup günlük kayıt özelliği taşımaktadır. 1716-1718 tarihlerini kapsayan 346 numaralı defter, 96 sayfadan oluşmakta ve Teşrifatî El-Hac Ahmed Efendi tarafından tutulan bilgileri içermektedir. 347 numaralı defter ise Teşrifatî El-Hac Ahmed Efendi'den sonra göreve gelen Teşrifatî Selman Efendi tarafından tutulmuş olup 1725 tarihlidir. Defter 190 sayfadır. 1740 tarihli olan 348 numaralı defter, Teşrifatî İsmail Efendi tarafından kaleme alınmıştır ve 20 sayfadan ibarettir. Kim tarafından kaleme alındığına dair bir kayıt bulunmayan 349 numaralı defter ise 1754 tarihli olup 127 sayfadır. 350 numaralı defter 1808 tarihli olmakla beraber *hatt-ı hümayun ile muanven defter-i*

teşrifattan seçme konular derlenerek Teşrifat Kisedârı Mehmed Said Medhi tarafından hazırlanmıştır. 142 sayfa olan defter, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim'in cülûs törenleri ile III. Ahmed'in cenaze merasimlerinin derlendiği bir defter olma özelliği taşımaktadır. 351 numaralı defter 1788 tarihlidir. 334 sayfa olduğu görülen defterde yer yer eksikler mevcuttur. Bu defterin de kim tarafından tutulduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. 356 numaralı defter de aynı 350 numaralı defter gibi yine *hatt-ı hümayun ile muanven defter-i teşrifattan* yararlanılarak Teşrifat Kisedârı Mehmed Said Medhi tarafından hazırlanmıştır. Defter 1805 tarihli olmasına rağmen çok büyük oranda bir önceki yüzyıla ait bilgileri ihtiva etmektedir. 364 sayfa olan defter, çalışma esnasında en çok başvurulan teşrifat kaynağı olmuştur. 359 numaralı defter ise Teşrifatî Naili Abdullah Efendi tarafından kaleme alınmış olup 210 sayfadır. Defter 1822 tarihli olsa da elçilerle ilgili kısmın neredeyse tamamı 356 numaralı defterin kopyası şeklinde olduğundan bu defter de kullanılmıştır.

Bu arada konuyla ilgili olarak tetkik edilen arşiv belgelerinin, kaynakçada gösterilenden çok daha fazla olduğunu da belirtmek gerekir. Bu arşiv kayıtlarının çoğuna dipnotlarda ya da kaynakçada yer verilmemiş olmasının sebebi, belgelerin genel olarak aynı şeyleri tekrar etmesi ve bu nedenle çalışmanın amacına en uygun olanlarının kullanılması düşüncesidir. Yine ele alınan sürenin çok geniş bir zaman dilimini kapsamamasından ötürü, bu zaman zarfındaki bütün yabancı elçileri tespit edip tek tek ele almak elbette mümkün olmamıştır. Bu noktada da yine çalışmanın amacına en çok katkı sağlayacağı düşünülen örnekler kullanılmaya çalışılmıştır.

Kullanılan yabancı kaynaklar içerisinde birinci el kaynak olma özelliği gösteren en önemli kaynak türü, elçilerin veya maiyetlerinde bulunanların kaleme aldıkları seyahatnamelerdir. Bu eserler de aynen Osmanlı tarih metinlerinin gördüğü işlevi görerek arşiv metinlerinin verdiği bilgilerdeki eksiklerin giderilmesinde ve konu bütünlüğün sağlanmasında çok büyük önem arz etmişlerdir. Özellikle elçilerin huzura kabulleri esnasında yaşananlar hakkında ayrıntılı bilgi vermeyen yerli kaynaklardaki eksikler, bu şekilde huzura çıkan yabancıların eserleriyle giderilmiştir.

Araştırmada genel anlamda Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden sürekli diplomasiye geçişine kadar olan süreçte Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan elçilerin statüleri, geliş sebepleri, ağırlanmaları, huzura kabulleri ve gördükleri muameleler ele alınmıştır. Tez bu yönüyle elçiliğin uluslararası ilişkiler boyutuna odaklanmış diplomasi temelli bir

çalışma olmadığı gibi, sadece elçi teşrifatına odaklanacak kadar dar kapsamlı bir çalışma da değildir.

Araştırma giriş, beş ana bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Tarihsel Süreç İçerisinde Elçi başlıklı ilk bölümde elçi ve elçiliğin tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiş, bu doğrultuda tarihte görülen ilk uygulamalarından başlanarak batılı ve doğulu devletlerin elçilik faaliyetleri ve yabancı elçilere yaklaşımları ele alınmıştır. Bu husus Eski Yunan, Roma, Bizans, ilk Türk devletleri, İslam devletleri ve Türk-İslam devletleri sıralamasıyla verilmeye çalışılmış ve böylece Osmanlı elçilik faaliyetlerinin ve elçi kabullerindeki argümanların daha iyi anlaşılabilmesi için zemin hazırlanmıştır.

İkinci bölümde ise kısaca Osmanlı Devleti'nde Elçi başlığı altında Osmanlılarda elçi ve elçilik faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Sürekli diplomasi öncesinde Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı elçilerle ilgili bilgilerin, aynı dönemde Osmanlı elçilerine dair bilgilerle bazı noktalarda bütünlük teşkil etmesi, küçük hacimli de olsa böyle bir bölümün oluşturulmasını gerektirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Yabancı Elçiler isimli üçüncü bölümde Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı elçiler hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda elçi sınıf ve statüleri, elçilerin maiyetleri, hak ve ayrıcalıkları ile elçilerin olumsuz faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Elçilerin Ağırlanması adıyla ele alınan dördüncü bölümde elçilerin Osmanlı sınırlarına girişlerinden ayrılışlarına kadar olan süreçte ağırlandırmaları hususu ele alınmıştır. Bu sebeple elçilerin ağırlandırmalarına etki eden hususlardan başlanarak, elçilerin masraflarının karşılanması, İstanbul'da geçirdikleri süre içerisindeki ikametleri, güvenliklerinin sağlanması ve Osmanlı Devleti tarafından maiyetlerine atanan görevliler ele hakkında bilgi verilmiştir.

Elçi Kabulleri adlı son bölümde ise elçilerin önce sadrazam daha sonra ise padişah tarafından kabulleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca Osmanlı diplomasisinin önemli özelliklerinden birisi olan hediyeleşme üzerinde de durulmuştur. Elçilerin padişahın huzuruna çıkışlarından ülkelerine dönenene kadar geçirdikleri zaman dilimi de bu bölümde verilmiştir.

Çalışmanın batıdan veya doğudan Osmanlı Devleti'ne elçi göndermiş olan bağımsız devletlerin elçilerini kapsamaktadır. Osmanlılara tabi oldukları için bağımsız devlet elçisi olarak kabul edilmeyen Eflak, Boğdan, Erdel, Dubrovnik, Fas ve Kırım elçileri ise çalışmanın kapsamı dışında olmakla beraber, diğer elçilere yapılan muamelelerin daha iyi anlaşılabilmesi adına yeri geldikçe bunlarla ilgili bilgiler de verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ELÇİ

1.1. Elçi

Elçi kelime anlamı itibariyle bir işi sonuçlandırmak ya da uzlaşma sağlamak için bir kimsenin yanına gönderilen kişi;²⁴ kavramsal anlamı itibariyle de, bir devleti başka bir devlet nezdinde, daimi ya da geçici olarak temsil etmekle özel olarak görevlendirilen diplomata verilen isimdir.²⁵

Elçi kelimesi, Türkçede halk, ülke, devlet anlamlarına gelen el (il) kelimesinin sonuna “-çı”, “-çi” ekinin getirilmesi ile türetilmiş olup eski metinlerde genelde “ilçi” olarak geçmektedir. Türkçede eskiden beri “başbuğ” ve “hükümdar” manalarında da kullanılmış olan bu kelime özellikle “hükümdarın resmi habercisi”, “elçi”, “sefir” “haberci”, “peygamber” anlamlarında ilk defa Uygur metinlerinde geçmektedir.²⁶ Türk tarihinin en önemli yazılı kaynaklarından olan Orhun Abideleri’nde elçi kelimesinin karşılığında “yalabaç” kullanılırken,²⁷ Kaşgarlı Mahmud’un Divan-ı Lügati’t-Türk adlı eserinde “yalafar”,²⁸ Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı eserinde ise “Yalavaç” kelimelerinin kullanıldığı görülür.²⁹ Kelimenin Arapça karşılığı ise “resul” olup, Farsçaya da aynı şekilde geçmiştir.³⁰ Türklerin İslamiyet’i kabulünden önce elçi karşılığında genel

²⁴ Türk Dil Kurumu. (2005) *Türkçe Sözlük*. Ankara, TDK, 621.

²⁵ Ayyıldız, N. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 187.; Yıldırım, İ.; a.g.e., 27.

²⁶ Mansuroğlu, M. (1978) “Elçi”. *MEB İslam Ansiklopedisi* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. IV. 231.

²⁷ “...Yalabaçı edgu sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim...” Ergin, M. (2007). *Orhun Abideleri*. (Kırkinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 50. Yalabaç’ın tam olarak hangi kökten geldiği bilinmese de Eski Türkler dış işlerinde görevli memurlara elçi ve yalabaç (yalavaç) demişlerdir. Gömeç, S. Y. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 100.

²⁸ Yalafar; Hakanın gönderdiği elçiye verilen addır. Uygurca. Yas at köymes, yalafar ölmez-yas otun yanmadığı gibi elçi de ölmez, öldürülemez. Her ne kadar elçiliği acı ve ağır olsa da onun elçiliği gönderen tarafındandır. Bu ulu Tanrının sözü gibidir Kaşgarlı Mahmud. (1985). *Divân-u Lugât-it- Türk*. (Çev. B. Atalay). Ankara: TTK Basımevi, C. III. 47,48.

²⁹ “Ukusluğ kerek keğ yalavaç örüg/ biliglig kerek sözke bilse yörüg”, “Elçi çok akıllı, temkinli ve sözünü ifade edebilmesi için de bilgili olmalı”. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*. (Çev. R. R. Arat). (2008), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 492-493.

³⁰ İpşirli, M. (1995). “Elçi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. 3.; Kanar, M. (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi, 585. Elçi kelimesinin etimolojik temellerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Vardan, N. (2012). *İslâm Öncesi Türk Kültüründe Elçi ve Elçilik Müessesesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.; Kınlı, O. (2006). *Osmanlı’da Modernleşme ve Diplomasi*, Ankara: İmge Kitabevi,95-99.

olarak yalavaç kelimesi kullanılmışken, İslamiyet'in kabulünden sonra resul kelimesinin kullanıldığı görülürken,³¹ Osmanlı resmi belgelerinde ve tarih metnindeki kullanım ise resul değil de, ilçi veya elçi şeklindedir. Osmanlıların son yüzyıllarında elçi yerine kullanılan “*sefir*” kelimesi de Arapça olup özellikle *sefaretname*, *sefarethane*, *sefir-i kebir* gibi tabirlerde karşımıza çıkmaktadır. Elçiden türeyen elçilik kelimesi, elçilerin görevleri ile ilgili faaliyetlere verilen isim olmanın yanı sıra elçinin yabancı bir ülkede kendi devletini temsil ettiği ve yanındaki görevlilerle çalıştığı bina yani *sefarethaneye* de verilen isimdir.³²

Tarihsel süreç içerisinde elçi göndermek bağımsız devletlerin hâkimiyet sembolü olmuştur. Bu bağlamda devlet adına elçi gönderme hakkı hükümdara ait olup, elçi göndermek ve kabul etmek de hükümdarlık alametlerinden sayılmıştır.³³ Elçiler kendilerini gönderen hükümdarın ve devletin temsilcileri olarak görülmüş ve elçinin sözü onu gönderenin sözü olarak kabul edilmiştir.

Geçmiş tarih öncesi çağlara kadar giden elçilik müessesesi, zamanla sağlam bir gelenek ve hukuki bir statü kazanmıştır. Bu statü, uluslararası imtiyazlara ve dokunulmazlığa sahip olmak şeklinde özetlenebilecek olan “*elçiye zeval olmaz*” atasözü ile de veciz bir şekilde ifade edilmiştir.³⁴ Elçiler, temsil ettikleri devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde aracı vazifesi görürler ve devletlerarası hukuka göre devletlerin birbirleriyle ilgili çeşitli istek ve ricalarını, ayrıca varsa şikâyetlerini, elçileri aracılığıyla bildirmeleri gerekir.³⁵

Elçinin en temel görevi gönderildiği devlet nezdinde mensubu olduğu devleti temsil etmektir. Ayrıca gittiği yerde mevcut gelişmeleri gözlemleyerek rapor etmek, görevlendirildiği konularda görüşmelerde bulunmak ve devletin çıkarlarını gözetip hakkını korumak gibi görevleri de bulunmaktadır. Ancak bu faaliyetleri esnasında tamamen özgür olmayıp, bulunduğu devletin içişlerine karışmamak ve huzur bozucu

³¹ Vardan, *a.g.t.*, 46-53.

³² Şemseddin Sami, (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 724.

³³ Koçak, K. (2011). *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyetine Girişine Kadar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 79.

³⁴ İpşirli, *Elçi*, 3.

³⁵ Gültepe, N. (2009). *Mührün Gücü, İlk Türk-İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 39.; Cin H.; Akgündüz A. (1990), *Türk-İslam Hukuk Tarihi- I*, İstanbul: Timaş Yayınları, 46-47.

davranışlarda bulunmamak gibi bir takım kısıtlamalara tabidirler.³⁶ Ayrıca günümüz elçilerinden gittikleri ülkelerde gözlemlerde bulunmaları, olabildiğince çok kaynaktan bilgi toplamaları, bilgi ve gözlemlerini kendi ülkelerine iletmeleri beklenmekte olup bunların yanında kendi kişisel görüş ve tavsiyeleri de ayrı bir önem taşımaktadır.³⁷

Özetlenecek olursa; bir devleti başka bir devlet nezdinde temsil etmek, çıkarlarını korumak ya da uzlaşma sağlamak üzere, geçici veya daimi olarak gönderilen ve bu görevini uluslararası hukuk tarafından garanti altına alınmış bir takım hak ve ayrıcalıklara sahip olarak yerine getiren diplomatlara elçi denilmektedir.

1.2. Elçiliğin Tarihsel Gelişimi

Elçilik geleneğinin geçmişi tarih öncesi çağlara gidecek kadar eskidir. Öyle ki, kurumsal olarak elçiliğin tarihi insanoğlunun belli bir toprak parçası üzerinde oluşturduğu siyasi teşekküle devlet adını vermesi kadar eskiye dayanır. Elçiliğin geçmişinin bu kadar eski olmasının en temel nedenleri hiç şüphesiz bir devletin başka devletlerle olan ilişkilerinin elçiler vasıtasıyla gerçekleştirilmesi ve devlet olarak kabul edilmenin en önemli göstergelerinden birisinin diplomatik münasebetler ve elçilik faaliyetleri olmasıdır.³⁸

Elçilik faaliyetlerinin ilk olarak tarih öncesi dönemlerde, ilkel kabilelerde uygulandığı görülür. Bu kabileler kendi aralarındaki savaşa belli bir süre son vermek, yaralılarını toplayıp ölülerini gömmek, aralarında sınır sözleşmeleri yapmak, karşılıklı av alanlarını saptamak, aile ve klan sorunlarının görüşmek ya da kabileler arası evlilikleri düzenlemek gibi bazı ortak sorunların çözülmesi amacıyla görüşmelere başvurmuş ve bir taraftan diğerine haberciler göndermişlerdir. Görevlerini tam olarak yerine getirebilmeleri için bu habercilere, dokunulmazlık gibi savaşçılara tanınmayan bir takım ayrıcalıklar tanınmıştır. Hatta elçilerin bu şekilde bir takım ayrıcalıklara sahip olmaları gerektiğine inanılması, bu dönemlerde elçilere bir nevi kutsallık atfedilmesine de neden olmuştur. Tarihöncesi toplumlarda görülen bu gelişmeler ise elçilik geleneğinin ve elçilik kurumunun ilkel bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁹

³⁶ Gültepe. *a.g.e.*, 39.; Cin H.; Akgündüz A. *a.g.e.*, 46-47.

³⁷ Tuncer, *Eski ve Yeni Diploması*, 17, 126.

³⁸ Uyumaz, E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 11.

³⁹ Tuncer. *a.g.e.*, 13-14.

1.2.1. Sürekli Diploması Öncesinde Elçi ve Elçilik Faaliyetleri

Diploması kelimesi Eski Yunancada ikiye katlamak manasına gelen *diploma* sözcüğünden türemiştir. Çünkü Eski Yunan ve Roma’da devlete ait tüm resmi belgelere, belgelerin katlanış biçiminden dolayı “diploma” adı verilirdi. Zaman içerisinde bu belgeleri düzene sokacak ve deşifre edecek kâtiplere ihtiyaç duyulması nedeniyle diploması kavramı XVIII. yüzyıla kadar “*belgeleri inceleme bilimi*” anlamında kullanıldı. Yani diploması, ilgili süreç içerisinde arşivlerin korunması, devletler arasında yapılan antlaşma ve sözleşmelerin değerlendirilmesi ve bunların tarihinin incelenmesi bilimi anlamına gelmekteydi.⁴⁰

Diploması kelimesinin teknik anlamı, resmi temsilciler aracılığıyla devletler arasındaki ilişkileri yürütme işi ya da sanatı olup⁴¹ bu anlamıyla ilk defa, 1796 yılında İngiliz devlet adamı Edmund Burke tarafından kullanılmıştır. Burke’ye göre “diploması” devletlerarası ilişkiler ve görüşmelerin yürütülmesinde uygulanan beceri ve taktiktir.⁴² Günümüzde kullanılan anlamı ile diploması ise, “*dış ilişkilerin, dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kaidelerin tümü*”⁴³ olarak tanımlanabilir.

Diplomasiyi yürütülme biçimine göre *ad-hoc diploması* ve *sürekli diploması* olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Ad-hoc diploması öznel durumlar karşısında ortaya çıkan sorunların giderilmesi için uygulanan bir diploması yöntemidir. Tek yanlı diploması yöntemi olan ad-hoc diploması elçiler belirli bir amacı ya da görevi gerçekleştirmek için, bir devletten diğerine geçici bir süreyle gönderilirler ve görevlerini yerine getirip, misyonlarını tamamladıktan sonra tekrar ülkelerine dönerler.⁴⁴ Ad-hoc diploması anlayışına göre diploması, kesintisiz ve profesyonelleşme gerektiren kurumsal bir süreç değildir. Bu nedenle elçi gönderen ülkenin, elçinin gönderildiği ülkenin merkezinde doğrudan diploması ile ilgili bir örgütlenmeye gitmesi ve sürekli bir elçilik bulundurması zorunlu değildir. Dünya genelinde XV. yüzyıla kadar uygulanmakta ad-hoc diploması, bu

⁴⁰ Tuncer. *a.g.e.*, 13.

⁴¹ Oral Sander, O. (2014). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme* (Sekizinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, Ankara, 13.

⁴² Tuncer. *a.g.e.*, 13.

⁴³ Kürkçüoğlu, Ö. (1980). “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü” *AÜSBF Dergisi*, XXXV (1), 312

⁴⁴ Tuncer. *a.g.e.*, 14.

tarihten sonra ilk olarak Avrupa’da, hızla gerileyerek yerini sürekli diplomasiye bırakmıştır.⁴⁵

Sürekli diplomasi ise diplomasi alanında görülen kurumsallaşma sayesinde diplomatik ilişkilere süreklilik kazandırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kurumsallaşma devletlerin diğer devletler nezdindeki diplomatik faaliyetlerini, kurmuş oldukları sürekli elçilikler yoluyla sürdürmelerine dayanır. Sürekli diplomasi anlayışında ad-hoc anlayıştan farklı olarak, belirli amaçlar ve belirli dönemler için gönderilen elçilerin yerini, süre ve konu kısıtlamasından bağımsız olan elçi ve elçilik faaliyetleri almıştır. Bundan sonra elçiler bir devletten diğerine kısa süreli sorunların çözümü için değil, daimi olarak gönderilmişlerdir. Bu açıdan bu diplomasi yönteminde bireyden çok kurum, elçiden çok elçilik ön plana çıkmıştır.⁴⁶

Sürekli diplomasi ilk defa İtalyan kent devletlerinden Venedik Cumhuriyeti’nin XV. yüzyıldan itibaren diğer devletler nezdinde daimi olarak elçiler bulundurması sonucu uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulama daha sonra Avrupa başta olmak üzere diğer devletler tarafından da benimsenmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren ise tüm dünya ülkeleri tedricen sürekli diplomasiye geçerek, ad hoc diplomasi anlayışını terk etmişlerdir.⁴⁷

1.2.1.1. Batı’da elçi ve elçilik faaliyetleri

1.2.1.1.1. Eski Yunan’da elçi ve elçilik faaliyetleri

Elçilik faaliyetlerinin ilk olarak Eski Yunan’da kurumsal bit nitelik göstermeye başladığı söylenebilir. Bu dönemde topluluklar ve siteler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar ve çatışmalar, özel olarak bu işle görevlendirilmiş kişiler olan elçiler vasıtasıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu elçilere Homeros Çağı’nda *mesajcı (keruk, angelo)*, Klasik Çağ’da ise *eskiler* ya da *kadimler (presbeis)* denilirdi. Elçiler Atina, Sparta, Korint gibi eski Yunan devletlerinde en azından elli yaşını aşmış kişilerden oluşan bir halk meclisi tarafından seçilirdi. Varlıklı kişiler arasından seçilen elçilerin otorite sahibi, ağırbaşlı, güzel konuşan ve diğer kentlerin proksenosları⁴⁸ ile tanışan kişiler olması

⁴⁵ Erdem, G. (2008). Osmanlı İmparatorluğu’nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 9.

⁴⁶ Erdem, a.g.t.; 70.

⁴⁷ Erdem, a.g.t.; 9.

⁴⁸ Eski Yunan’da kendi şehir devletinde bir başka şehir devletinin yurttaşlarının çıkarlarını gözetken kişiye proksenos denmekteydi. Cluzeau, F. (2011). “Yunanlara Özgü Politik Bir Kurum: “Proksenia”. (H. Şahin, E.

gerekiyordu. Elçilik görevi çoğu zaman da kentlerin yüksek görevlileri olan arkontlara ya da askerlik işleriyle uğraşan polemarklara verilirdi.⁴⁹

Eski Yunan'da elçiler şehir devletleri arasında birer haberci niteliği taşımaktaydılar. Bu nedenle getirdikleri haberleri unutmamalarını sağlayacak güçlü bir hafızaya ve bunları okuyabilmeleri için gür bir sese sahip olmaları elçilerde aranan en önemli özelliklerdi.⁵⁰ Elçilerin tiyatrolarda ya da meydanlarda kalabalık meclislere konuşmaları gerektiğinden, düzgün ve güzel konuşmadaki maharetlerinden dolayı aktörler de elçi olarak görevlendiriliyorlardı.⁵¹

Elçilik görevlilerinin kanunlar tarafından belirlenmiş bir sayısı yoktu ve bu sayı günün koşullarına göre değişebilirdi. Bununla birlikte elçilik heyetleri her biri ayrı siyasi partilere mensup ve farklı siyasi görüş sahibi olan en az iki kişiden oluşurdu. Bu nedenle elçiler arasında yaşanan fikir ayrılıkları diplomatik başarısızlıklara da neden olabilmekteydi.⁵² İtibar bakımından bütün elçiler eşit olmakla beraber sonraki dönemlerde elçilik heyetine başkanlık edecek bir baş elçi (en eski ya da ihtiyar elçi) seçme geleneği yerleşmişti.⁵³

Elçilere görevleri süresince geçimlerini sağlamaları için belirli miktarda para ve yolluk (harcırah) verilir, yanlarında hizmetlerini görmek üzere bir de maiyetleri bulunurdu. Kendilerine yola çıkmadan önce gönderildikleri proksenosa verilmek üzere tavsiye mektubunun yanı sıra görevlerine ilişkin bilgi ve talimatları içeren ikiye katlanmış bir kâğıt (*diploma*) da verilirdi. Bu talimatlar elçiliğin asıl amacını belirleyen bir kılavuzdu. Bütün eski devletlerde olduğu gibi eski Yunan'da da elçilerin belli başlı görevlerinden biri öbür devletlerle ittifak kurmak ve antlaşma imzalamaktı.⁵⁴ Fakat elçiler devletlerarası diplomatik görüşmeleri yürütürken *tam yetki*'ye sahip değillerdi. Yunan kent devletlerinde rejimin demokrasi olmasından kaynaklanan bu durum, özellikle totaliter rejimle yönetilen

Konyar, G. Ergin, S. İ. Kıraç. (Hazırlayanlar). *Özsait Armağanı Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*. Antalya: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 97.

⁴⁹ Potyemkin, V.; Bakruşin, S.; Efimov, A.; Mintz, İ.; ve Kosminski, E. (2015). *Uluslararası İlişkiler Tarihi –Diplomasi Tarihi- C. I.* (İkinci Baskı). (Çev. A. Tokatlı). İstanbul: Evrensel Basın Yayın, 33.

⁵⁰ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 16-17.

⁵¹ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 34.

⁵² MÖ.346'da Atina şehir devletleri on kişiden oluşan elçiler kurulunu barış görüşmesi yapmak amacıyla Makedonya hükümdarı Philip'e yollamışlardı. Burada elçilerin her birisi Philip önünde barış koşulları konusunda ayrı bir konuşma yapmışlar ve görüş ayrılıkları dolayısıyla görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 18.

⁵³ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 34.

⁵⁴ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 34.

devletlere karşı bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktaydı. Elçilerin görüşmelerde tam yetkiye sahip olmaması, yeni gelişmeler karşısında hükümetlerine danışmak için haberciler göndermelerine ya da geri dönmek zorunda kalmalarına dolayısıyla zaman kaybına ve devletlerarası görüşmelerde güç durumda kalınmasına neden oluyordu.⁵⁵

Elçiler gönderildikleri kente varır varmaz, tek başına ya da o kentin proksenosları ile birlikte, kentin diplomatik işleri ile uğraşan yüksek görevliyi ziyaret ederlerdi. Ellerindeki güven mektubu ya da itimatnamelerini göstererek bu görevliden bilgi ve öğüt alırlardı. İtimatnamelerinin kabul ve kaydedilmesinden birkaç gün sonra (Atina'da bu süre genellikle beş gündü) geliş nedenlerini açıklamaları için kentin halk meclisine çağırılırdı. Elçinin burada yaptığı açıklamayı herkesin katılabileceği görüşme ve tartışmalar izler, sonra da iş konuyu incelemek üzere seçilen bir komisyona aktarılırdı. Bu süreç içerisinde elçiler genelde iyi kabul görür ve güleryüzle karşılanıp uğurlanırlardı. Tiyatro gösterilerine, oyunlara ve şenliklere çağırılırlar ve kendilerine çeşitli hediyeler verilirdi.⁵⁶

Elçiler ülkelerine döndükleri zaman kendi halk meclislerine, görevlerinin sonuçları ile ilgili hesap vermek zorundaydılar. Bu bilgilendirme esnasında her yurttaş kendi düşüncesini açıklama ve gerektiğinde elçiyi suçlama hakkına da sahipti. Görevleri sonucunda övgüye değer bulunan elçilere çeşitli ödül ve hediyeler verilirdi. Bu ödüllerin en büyüğü ise defne dallarından yapılmış olan bir taçtı. Bu ödülü hak eden elçiler, ertesi akşam yönetim binası olan Prytaneion'da yemeğe çağırılırdı.⁵⁷

1.2.1.1.2. Roma'da elçi ve elçilik faaliyetleri

Roma'da elçiler *nuntii* veya *oratores* adıyla anılır ve elçilik heyetlerine "legasyon" (legationes) adı verilirdi. Eski Yunan'daki gibi *hatip diplomat* niteliği taşıyan Roma elçileri, genellikle senatörler ve en soylu şövalyelerden seçilirdi. Roma elçilerinin görev süreleri kısıtlıydı ve ülkelerine döndüklerinde, Senato'ya yaptıkları işlerle ilgili bir rapor sunmak zorundaydılar. Roma elçileri de *tam yetki* sahibi olmayıp yetkilerini aştıklarında vatana ihanet suçu ile cezalandırılırlardı.⁵⁸

Roma'da krallık döneminde krala ait olan elçi gönderme yetkisi, cumhuriyet döneminde senato başkanına devredilmiştir. Krallık döneminde elçiler genel olarak

⁵⁵ Nicolson, H. (2001). *The Evolution of Diplomatic Method*, Leicester, University of Leicester, s.11.

⁵⁶ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 34.

⁵⁷ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 34.

⁵⁸ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 20.; Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 52.

*Fetialler Meclisi*⁵⁹nden seçilirken, cumhuriyet döneminde ise genellikle senatörler arasından seçilirlerdi. Bu dönemde elçilerin seçimi için bazen kuraya da başvurulurdu ve hiç kimsenin kendisine verilmiş olan elçilik görevini reddetme gibi bir hakkı yoktu. Elçi seçimi Senato’da tartışılıp karara bağlandıktan sonra elçiye yönelik talimatları içeren özel bir yazılı emir hazırlanır ve bu yazılı emirde, elçiye her hâl ve şartta “*Roma halkının yüce değerini ve yararını gözeterek*” davranmak zorunda olduğunu hatırlatan temel ilkeler yer alırdı.⁶⁰

Cumhuriyet döneminde Roma elçilik heyetleri, Roma hukukuna uygun olarak bir tek kişiden oluşturulmazdı. Elçilik heyetleri iki, üç, dört, beş ve hatta on kişiden meydana gelebilirdi de, genelde üçer kişiden oluşurlardı. Her elçiliğin bir başkanı (*princeps legationis*) vardı ve bu başkan çoğunlukla en yüksek aşamadan bir senatör olurdu. Ayrıca elçilik heyetinin tüm mensupları kanunların koruması altındaydı.⁶¹

Roma’da her elçi, elçi olduğunun göstergesi olarak altın bir halka taşır ve bu halka sayesinde görevleri boyunca geçim ve ulaşmaları bedava karşılanırdı. Elçilik görevlilerine verilen yollukların yanı sıra gümüş yemek takımları, pahalı giysi ve çamaşırlar, yolculuk esnasında kullanacakları yataklar gibi gerekli eşyalar da devlet hazinesinden karşılanırdı. Elçilerin özgür yurttaşlar, köleler, sekreterler, tercümanlar, fırıncılar, kasaplar vb. gibi görevlilerden oluşan bir de maiyetleri bulunurdu. Elçilik heyetinin etkisini artırmak amacıyla elçiler gönderildikleri yere bazen de savaş gemileriyle yollanırlardı.⁶²

Elçilerin savaş ilan etme ya da barış antlaşması yapma ve imzalama, Roma’ya bağlı eyaletlerin düzenlenip örgütlenmesi, uluslararası çatışmalarda ve dinsel tartışmalarda hakemlik etme gibi görevleri de vardı. Görevleri sona eren elçiler görevleriyle ilgili Senato’ya hesap vermek zorundaydılar. Bu iş için *legatione referre* ya da *renuntiare* adıyla anılan ve diplomatik dilde kaleme alınan raporlar sunarlardı.⁶³

Roma’da elçi gönderme hakkında olduğu gibi elçi kabul etme yetkisi de Senato’ya aitti. Roma’ya gelen elçiler, dost ülkelerden gelen elçilerle düşman ülkelerden gelen elçiler

⁵⁹ Yirmi rahipten oluşan Fetialler Koleji aynı zamanda Roma’da antlaşma metinlerinin saklanması, savaş ve barışın belli kurallara göre ilanının yapılması ve diğer protokol sorunlarıyla ilgilenmekteydi. Glay M. (2005,). *A History of Rome*. Blackwell Publishing, 535.; İskit, T. (2007). *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 75.

⁶⁰ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 52-53.

⁶¹ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 52.

⁶² Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 53.

⁶³ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 53.

olmak üzere ikiye ayrılırlardı. Düşman ülkelerin elçileri ülke topraklarına girmek için öncelikle Romalı yerel generallerden izin almak zorundaydılar ve bu durum Roma'ya girişlerinde de geçerliydi. Bu izin çıktıktan sonra da kesinlikle kent içerisine alınmaz ve talim meydanındaki bir *villa publica* 'da ağırlanırlardı. Elçiler burada Senato'nun çağrısını beklerler ve görüşmeler de kaldıkları yerin yakınındaki Bellone Tapınağı'nda gerçekleştirilirdi. Roma'nın gücü arttıkça ülkeye gelen bu tür elçilere yapılan davranışlar daha onur kırıcı bir hal almaya başlamış, hatta Senato elçileri tanımayı ve dinlemeyi de reddedebilmiştir. Böyle bir durumda bu elçiler, İtalya sınırlarını belli bir süre içerisinde ve önceden resmi izin almaksızın terk etmek zorundaydılar. Ayrıca bir daha gelmeleri de mümkün değildi. Bu durumda elçilerin diplomatik dokunulmazlıkları kaldırılır ve bunlar casus muamelesi görerek sınır dışı edilirdi.⁶⁴

Roma'nın güce dayalı diplomasi anlayışı yukarıda belirtildiği gibi aşağılayıcı muamelelerde kendisini göstermekle birlikte ülkeye gelen yabancı elçi ve maiyetlerinin Roma sınırlarındaki tüm giderleri Roma Devleti tarafından karşılanırdı.⁶⁵ Bu uygulamanın nedeni ise Roma'nın büyüklüğünü göstermekti.⁶⁶

Roma'nın dost ulusların elçilerine davranış biçimi ise çok daha farklıydı. Bu elçilere karşı yine tam eşitlik gözetilmemekle birlikte çok daha farklı ve misafirperver davranılırdı. Roma'ya gelen bütün elçiler, kente girebilmek için izin almak durumunda olduklarından dost ve eşit statüdeki bir devletin elçileri de izin alarak kente girerlerdi. Bu elçilere İtalya'daki gezileri boyunca genellikle defterdar olmak üzere bir görevli eşlik ederdi. Kente girildikten sonra da kabul edilmeleri için yine bir süre bekletildikten sonra Senato önünde bir konuşma yaparlardı. Bu konuşmada senatörler elçilere her türlü soruyu sormakta özgürdü ve elçiler daha sonra çekilerek senatonun yanıtını beklerlerdi.⁶⁷

Roma'ya gelen elçiler altın veya gümüşten çeşitli ve değerli hediyelerle gelirlerdi.⁶⁸ Elçi olarak gelen kişiler eğer tanınmış kişilerse, heykelleri yaptırılarak Kapitol (Capitole) Dağı'nın eteklerine dikilirdi.⁶⁹ Elçiler Roma topraklarında kaldıkları süre içerisinde iyi

⁶⁴ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 19.; Campbell, B. "Roma Dünyasında Diplomasi". (Çev. R. Özman). *Tarih Okulu*, 14, 210.

⁶⁵ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 18.

⁶⁶ Erdem, *a.g.t.*; 17.

⁶⁷ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 19.

⁶⁸ Kartaca elçileri aracılığıyla gönderilen sekiz kilo ağırlığındaki altın taç ile Suriye kralı Antiochus tarafından gönderilen yüz elli kiloyu aşkın altın vazo bu hediyelere örnek olarak verilebilir. Bunlara mukabil olarak gelen elçilere de çeşitli hediyeler verilir. Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 53-54.

⁶⁹ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 53-54.

kabul görürler ve en güzel konaklarda ağırlandırlardı. Ayrıca resmi bayramlara, tiyatro ve sirk gösterilerine şeref konuğu olarak davet edilirdiler.⁷⁰

Elçiler gelişlerinde bir görevli tarafından karşılandıkları gibi ülkelerine dönüşlerinde de yine aynı görevli belli bir yere kadar kendilerine eşlik ederdi. Roma'ya gelen elçiler kanunlara aykırı hareket ettiği takdirde cezalandırılmaz, özel koruyucuların denetimi altında kendi ülkesine gönderilir ve orada kendi kanunlarına göre cezalandırılması beklenirdi.⁷¹

1.2.1.1.3. Bizans'ta elçi ve elçilik faaliyetleri

Bizans'ta uygulanan diplomasinin etkisiyle elçi tipinde yeni birtakım özellikler görülür. Bunlardan ilki Roma'da görülen *hatip diplomat* tipinin yerini *gözlemci diplomat* tipine bırakmasıdır. Yani Bizans diplomasi geleneği ile birlikte elçiler, temsil görevlerinin yanı sıra artık haber alma ve casusluk faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardır. Bizans diplomasisi gereği, komşu devletlere karşı isabetli politikalar belirleyebilmek ve uygun şartlarda onları birbirine düşürmek için bu devletlerin stratejilerini, iç problemlerini, zayıf noktalarını ve diğer devletlerle ilişkilerini bilmek gerekiyordu. Bu konularla ilgili bilgilerin toplanması ve ayrıntılı raporların hazırlanması da elçilerin temel görevlerindendi.⁷² Sonuçta da Bizans'a mahsus bir yenilik olmak üzere, Eski Yunan'da görülen ve başlıca niteliği gür bir ses ve iyi bir hitabet yeteneği olan *hatip diplomat* tipinin yerini artık, belli bir eğitimden geçen ve başlıca görevi gittiği ülkelerde gözlemlerde bulunup bilgi toplamak olan *gözlemci diplomat* tipi almış bulunmaktaydı.⁷³

Ortaya çıkan bu yeni elçi tipinin yüklendiği misyon nedeniyle tarihte ilk defa Bizans'ta uzmanlık alanı dış ilişkiler olan bir kamu birimi kurulmuştur.⁷⁴ Bu kurumsal yapı neticesinde devleti temsil etmek üzere gönderilecek elçilerin seçilmesinde büyük titizlik gösterilirdi. Elçilerin resmi, sivil veya askeri kesimden olmasından çok, görüşülecek konuların özelliğine göre birikimli, yetenekli, dil bilen, ikna kabiliyetine ve gerekli diplomatik kıvraklığa sahip olmasına dikkat edilir, kendilerini imparatorluk menfaatlerine adayabilecek ideali sergilemeleri beklenirdi.⁷⁵ Elçiler genel olarak toplumsal

⁷⁰ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 53-54.

⁷¹ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 18.

⁷² Nicolson, H. (1942). *Diplomacy*. London, Oxford University Press, 25-26.

⁷³ Tuncer. *a.g.e.*, 21.; Avcı, C. (2003). *İslâm Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 47.

⁷⁴ Tuncer. *a.g.e.*, 21.

⁷⁵ Avcı, *a.g.e.*, 47.

statüsü yüksek olan kişilerden seçilir ve bu konuda özellikle titiz davranılırdı. Bu nedenle elçiliğe atanan kişi, eğer toplumsal olarak yüksek bir sınıftan değilse, farklı onursal unvanlarla donatılırdı. Böylece elçilik görevi aynı zamanda toplumsal statü açısından önemli bir basamaktı.⁷⁶

Herhangi bir devlet nezdine gönderilmeden önce belli bir eğitime tabi tutulmaya başlanan elçilere, görevleri ile ilgili protokol, görüşme metodu gibi hususları da içeren yazılı talimatlar verilirdi. Buna göre elçilerin yabancılarla olan ilişkilerinde son derece nazik olmaları, buldukları ülkelerdeki koşulları hiçbir zaman eleştirmemeleri aksine övmeleri gerekirdi. Bizans diplomasisi gereği, elçiler diplomatik süreci diğer ülkelerden bilgi toplamak yani istihbarat elde etmek amacıyla da kullanılırdı.⁷⁷ Bu şekilde elçilerin buldukları ülkelerin iç işlerine karışmaları görevlerinin ruhuyla ve itimatnamelerinin içeriği ile çelişse de, bu elçiler gizli entrikalar çevirmekten geri kalmazlardı.⁷⁸

Elçiler ilk olarak nezdine gönderildikleri hükümdara itimatnameleri sunarak göreve başlardı. Bu itimatnameler genel olarak elçiyi öven ve yücelten formüllerle doluydu. Bu belgelerde elçinin geliş nedeninden çok az söz edilir ve geliş nedenini açıklamak elçinin kendisine bırakılırdı. Elçiler gönderildikleri devletin hükümdarına itimatnamelerini son derece resmi bir hava içerisinde geçen ilk kabulde sunarlardı. Daha sonra gerçekleştirilen ikinci ve daha özel olan görüşmede ise asıl sorunlar ele alınırdı.⁷⁹

Bizans Sarayı'nda elçi ve elçiliklerle ilgili son derece kesin kurallar konulmuş ve bu kurallar Bizans'la ilişki kuran bütün devletler tarafından da benimsenmişti. Mesela hükümdarın temsilcisi olan elçi, ancak kendisine verilmiş olan yetki sınırları içerisinde görüşme ve pazarlıkları yürütebiliyordu. Öngörülmeleyen bir takım durum ve koşullarla karşılaştığı takdirde ek talimat istemek zorundaydı ve talimat dışına çıkan elçiler sert bir şekilde cezalandırılırdı. Fakat bazı olağanüstü durumlarda elçi bütün sorumluluğu yüklenerek uygun gördüğü şekilde hareket izni alabilmekteydi. Bu izin ise ancak zafer kazanmış kumandanlara tanınan bir haktı. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki böylesi bir

⁷⁶ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 92.

⁷⁷ Tuncer, *age.*; 21-22.

⁷⁸ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁹ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 92.

durumda bile elçi tarafından imzalanan bir antlaşma, ancak imparatorun onayından geçtikten sonra geçerlilik kazanır ve yürürlüğe girerdi.⁸⁰

Bizans'ta elçilik faaliyetlerinin kurumsal bir yapıya oturtulması nedeniyle elçi kabullerinin de kurumsal bir çerçevede gerçekleştirildiği görülmektedir. Bizans'ın dış politikasına ilişkin elçi kabulü gibi görevler çerçevesinde muhtemelen M. VII. yüzyıldan itibaren *Logothetes tou dromou* adı verilen müstakil bir birim bulunmaktaydı ve bu birime bağlı olarak çalışan birçok tercüman vardı. *Scrinium Barbarorum* denilen diğer bir alt makam ise İstanbul'a gelmiş olan yabancı heyetlerin başkentteyken özel olarak hazırlanmış misafirhanede ağırlandı, gezilerinde rehberlik edilmesi, hareketlerinin izlenmesi gibi görevleri yerine getirirdi. Bizans'ta elçi kabulleriyle ilgilenen bu daireler en yüksek derecedeki bakan düzeyinde olan *magister officiorum*'a⁸¹ bağlıydı. Elçilik heyetlerinin geliş ve gidişlerinde başkent dışındaki seyahatlerinde güvenlik ve asayiş de yine ilgili devlet makamları tarafından sağlanırdı.⁸²

Bizans'ta yabancı elçilik heyetleri için olağanüstü görkemli törenler düzenlenir ve düzenlenen bu törenler, elçiler henüz Bizans sınırından girdiklerinde başlardı. Mesela İran elçilik heyetleri için bu sınır Fırat nehri kıyısıydı. İmparatorluk hediyelerini taşıyan bir karşılama komitesi elçiyi burada karşılamak üzere hazır bulunurdu. Elçinin Konstantinapolis'e giderken geçeceği yol üzerinde bulunan eyalet merkezlerinde yerel yöneticilerin, elçinin önemine göre değeri değişen hediyeler sundukları benzer törenler yinelenirdi.⁸³ Ağırlandıkları kaleleri ani bir baskınla ele geçirmeye çalışan ve bazen de bunu başaran elçilik heyetlerinin yaşattıkları deneyimlerden dolayı elçilerin kalabalık maiyetlerle gelmeleri mümkün değildi. Elçiler sınırdan girdikten sonra en zahmetli ve dolambaçlı yollardan başkente getirilirdi. Bu davranışın amacı fetih niyetinde olanların gözlerini korkutmak ve onları yıldırmaktı. Elçiler, yolculukları boyunca kendilerini ağırlamak için özel olarak görevlendirilmiş kimseler tarafından ağırlandı. Bazen

⁸⁰ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 92-93.

⁸¹ En yüksek devlet bakanı statüsündeki *Magister Officiorum*, maliye ve askeri görevlerinin yanı sıra resmi törenlerin düzenlenmesi, yurt dışına gönderilecek elçilerin seçilmesi, yabancı elçilerin karşılanıp ağırlanması ve imparatorun huzuruna çıkarılması gibi protokol görevleriyle de yükümlüydü. Morrison, C. (2014). *Bizans Dünyası C: I, Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 118.

⁸² Tuncer. *a.g.e.*, 21.; Seidler, G. L.; (1980) *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev. M. Tuncay). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 11.; Avcı, *a.g.e.*, 45.; Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 54-55.

⁸³ Rice, T. T. (2002). *Bizans'ta Günlük Yaşam: Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*. İstanbul: Özne Yayınları, 50.

elçileri ağırlamak üzere yeni konaklar bile yaptırıldığı olurdu. Elçilerin yol güzergâhındaki halk da elçilerin ağırlanması konusunda görevlilere yardımcı olmak zorundaydı.⁸⁴

Elçiler Konstantinopolis'e varmadan önce Khalkedon'a (Kadıköy) veya şehrin diğer giriş noktalarına ulaştıklarında, ilgili devlet birimince görevlendirilen temsilci (*apantesis*) tarafından karşılanırlardı. Burada elçilere yolculuğun nasıl geçtiği, herhangi bir aksaklık olup olmadığı sorulur ve her türlü ilgi gösterilirdi. Daha sonra elçiler, aynı zamanda yakın takibe alınmaları imkânını da sağlayan özel ikametgâhlarda (*metaton, aplekton, palatium*) ağırlanırdı.⁸⁵ Elçilerin misafir edildiği yapılar yatma, beslenme ve ısınma için gerekli donanımına sahip olduğu gibi içinde veya hemen yakınında sadece elçilere mahsus bir hamam (*balaneion*) da yer alırdı.⁸⁶ Elçilik heyeti imparator tarafından kabul edilene kadar geçen sürede kendilerine her gün taze yiyecekler sunulurdu.⁸⁷

Elçiler kendileri için tahsis edilen saraylarda konaklıyor gibi görünseler de, bu mekânlar aslında saraydan ziyade bir hapisane işlevi görmekteydi. Kendileri ile görüşmek üzere içeri kimse giremediği gibi yanlarında Bizans teşrifatçıları olmaksızın dışarı çıkmaya ve yerli halkla temasta bulunmaya da izinli değillerdi.⁸⁸ Elçiler huzura kabul edileceklerinde saraya üniformalı ve zırlı korumalar eşliğinde özel yetiştirilmiş ve süslenmiş atlar üzerinde gidip gelirlerdi. Bu durum normal zamanlarda gidecekleri herhangi bir yer için de geçerliydi.⁸⁹

Bizans diplomasisinde görülen kurumsal yapı nedeniyle teşrifat ve protokol noktasında öndegelme (tekaddüm) ciddi bir biçimde uygulanırdı. Buna göre Bizans İmparatorluğu'na gelen yabancı elçiler arasında öndegelme bu elçilerin temsil ettikleri devletlerin Bizans nezdindeki önemine göre belirlenir ve bu elçilere diğerlerine nispeten

⁸⁴ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 90.

⁸⁵ Avcı, *a.g.e.*, 47-48. 1403'te Konstantinopolis'e gelen İspanyol Elçi Ruy Gonzales de Clavijo da Konstantinopolis'e komşu bir kasaba veya köy durumunda olan Blakherna Sarayı'ndaki Anemas Kulesi'nde kalmıştı. Ataş, Z. (2007). *Bizans İmparatorluğu'nda Saray Teşkilatı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 44.; Köroğlu, G. (2006).” Sur içinde İmparatorluk Mekânları Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 152, 20-21.

⁸⁶ Avcı, *a.g.e.*, 47-48.

⁸⁷ Rice, *a.g.e.*, 50.

⁸⁸ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 90-91.

⁸⁹ Avcı, *a.g.e.*, 47-48.

daha fazla itibar gösterilirdi. Birden fazla devletin elçisinin bulunduğu ortamlarda öncelik her zaman Bizans'la daha iyi ilişkileri sahip olan devletin elçisine ait olurdu.⁹⁰

Elçi kabulleri esnasında güçlü imparatorluk imajının pekiştirilmesi ve elçilerde hayranlık uyandırılması için son derece tafsilatlı saray adetleri geliştirilmişti. Kabul töreni ise en ince ayrıntısına dikkat edilecek şekilde çok büyük bir parlaklık ve şatafat içerisinde gerçekleştirilirdi. Bundaki amaç başkent ve sarayın güzellikleri ile elçiler üzerinde göz kamaştırıcı bir etki meydana getirmektir.⁹¹ Yabancı elçiler, teferruatlı saray teşrifatı ve karmaşık törenlerin yanı sıra ziyaretçiler yaklaştığında imparatorun tahtını yükselten hidrolik düzenek gibi pek çok şaşırtıcı durumla karşılaşarlardı.⁹² Ayrıca düzenlenen resmi geçit törenlerinde elçiler üzerinde daha etkili olmak adına bazen hep aynı birlikler giysi ve silah değiştirerek önlerinden geçirilirdi.⁹³

Bizans'a gelen elçiler saraya ilk geldiklerinde itimatnamelerini sunabilmeleri için resmi bir görüşme gerçekleştirilir, geliş nedenlerini açıklamaları ise daha özel olan ikinci bir görüşmeye bırakılırdı.⁹⁴ Kabul için belirlenen günde, elçinin kendi hükümdarından imparatora getirdiği ve imparatorun alacağı hediyeler herkesin görmesi için sarayda sergilenirdi. Bu arada altın miğferli ve beyaz giysiler üzerine altın göğüs zırhlarından oluşan uniformalarını giymiş olan atlı saray muhafızları, ellerinde mızraklarıyla elçi ve maiyetinin en iyi giysileriyle kendilerini bekledikleri malikâneye giderlerdi. Elçinin binmesi için imparatorun ahırlarından özel olarak seçilmiş, eyer ve dizginleri süslü bir ata binerdi. Daha sonra elçilik heyeti onurlarına serilmiş halılar ve yol üstünde bulunan evlerin pencere ve balkonlarından sarkıtılan süslerle bezenmiş sokaklardan geçerek saraya doğru yol alırdı.⁹⁵ Bizans sarayı da bugün için göz kamaştıran kumaşlarla özel olarak süslenir ve değerli taşlarla süslü avize, kandil ve kap kacakların yanı sıra görenleri hayrete düşüren,

⁹⁰ Bulgar temsilcilerine, Bulgarların 927 yılından beri Bizans ile çok yakın ilişkilerde bulunmalarından ötürü, protokolde öteki yabancı temsilcilere nazaran öncelik tanınmaktaydı. Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 22.;

⁹¹ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 21,22.

⁹² Gürkan, E. S. (2015). "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u". (Çev. Ö. Özer-A. Özer), Yılmaz C. (Editör). *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt II*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları 372.

⁹³ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 91-92.

⁹⁴ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, s. 92.

⁹⁵ Bu görünüm o kadar olağanüstüydü ki daha sonra Venedikliler resmi bayramlarda sokaklarını böyle süslemeye başlamışlardı. Rice, *a.g.e.*,50.

özel bir mekanizma sayesinde çalışan ve “*automata*” olarak adlandırılan mekanik eşyalar kullanılırdı.⁹⁶

Elçiler saraya ulaştıklarında, ana giriş kapısında toplantı salonuna götürmek amacıyla bir heyet ve tercümanla üst düzey bir görevli olan *Logothetes tou dromou* tarafından karşılanırlardı.⁹⁷ Elçiler imparator tarafından kabul edilmeden önce askerler ve üst düzey devlet yetkililerinin görkemli giysileriyle hazır buldukları bir salondan geçirilerek, bir perdenin ardında altından yapılmış tahtında oturan hükümdarın huzuruna çıkartılırlardı.⁹⁸ Bu salonda taht bir platform üstünde duran tantanalı perdeler ile gözlerden saklanmış olurdu. İmparator yakasının çevresi, göğsünün ve sırtının ortasına kadar mücevherler ve işlemelerle bezeli bantlar ile süslenmiş gösterişli brokarlardan yapılmış dar ve uzun bir giysi giyerdi. Taçlar ise zamana göre biçim açısından değişmekle birlikte mücevherlerle süslü ve oldukça görkemli olurlardı. Önceden belirlenen bir zaman dilimi içerisinde de imparatoru resmi giysileriyle ve başında tacıyla tahtında otururken gözler önüne sermek üzere bu perdeler açılırdı. İmparatoru görü görmez herkesin diz çökmesi beklenirdi. Bu sahnenin görkemi onu görme ayrıcalığına sahip kimseler üzerinde istenen etkiyi meydana getirdikten sonra, elçi tahta doğru götürülür ama ilerlerken de Basileus’un önünde diz çökmek için üç kez durdurulurdu.⁹⁹ İmparatorun önünde yerlere kapanılır, erguvan kırmızısı harmanisinin eteği öpülürdü. Bu tür törenlerde imparator genellikle sessiz ve sakin kalır, onun adına elçilere *logothetes*, yolculuğun nasıl geçtiği ve kendi devlet başkanlarının nasıl olduğu gibi hususlara dair genel sorular sorardı. Diğer taraftan, elçiler, imparatora doğru yaklaşım beraberindeki mektubu sunmaya hazırlanırken taht, özel ayarlanmış hidrolik bir sistemle yukarıya doğru yükseltilir ve böylece imparatorun “*erişilmezliği*” vurgulanmak istenirdi.¹⁰⁰ Törenin son kısmında bir iyi niyet, dostluk ve barış simgesi olarak getirilen hediyeler imparatora takdim edilirdi. Elçi hediyelerini verdikten sonra, *logothetes*’in işareti üzerine, hükümdara saygılarını sunar ve geri geri çekilip kapıya dönerken borular çalınır, mekanik aslanlar kükrer, kuşlar ötüşür, vahşi hayvanlar yerlerinden doğrulur ve elçilik heyeti salondan ayrılırdı.¹⁰¹

⁹⁶ Köroğlu, *a.g.m.*, 14.; Ataş, *a.g.t.*; 24.

⁹⁷ Rice, *a.g.e.*, 50.; Avcı, *a.g.e.*, s. 48..

⁹⁸ Tuncer, *a.g.e.*, 21,22.;

⁹⁹ Rice, *a.g.e.*, 50-51.

¹⁰⁰ Tuncer, *a.g.e.*, 21,22.;

¹⁰¹ Avcı, *a.g.e.*, 48.; Seidler, G.L.; *a.g.e.*, 18.

Elçiler beraberlerinde getirdikleri değerli hediyeleri bu ilk görüşmede imparatora sunarlardı. Bu hediyeler değerli taşlar, çeşitli silahlar, az bulunur cinsten hayvanlar ve genel olarak elçilerin temsil ettiği ülkelere has ürünlerdi. Bizans'a hediye gönderenler içerisinde sadece papalar, eski azizlerin anısını taşıyan hediyeler gönderirlerdi. Hediyeler büyük bir itina ile saklanır ve imparator tarafından da elçiye hediyeler verilirdi. Elçiye hediye verilmesi imparatorun şanının bir gereği olarak kabul edilirdi.¹⁰²

İki resmi kabul arasında elçi ve maiyetindeki ileri gelenler imparatoriçeyi ve diğer yüksek görevlileri ziyaret ederlerdi. Bu ziyaretler ve elçi onuruna verilen şölenler, hiyerarşiyi harfî harfine gözetken kesin bir protokole göre düzenlenirdi.¹⁰³ Elçi görevini bitirdikten sonra da çoğunlukla imparator onun onuruna bir veda şöleni verirdi. Bu şölende konuklar öncelik sırasına göre oturtulurlardı. Kullanılan masalar yarım haç yani "T" biçimindeydi ve imparator beyaz bir tunik üzerine giydiği erguvan rengi giysisiyle solunda imparatoriçe bulunduğu halde masanın üst kenarının ortasına otururdu. Onur kuşaklarını takan erkek konuklar ve ahır bakıcıları masanın bu ucunun sağ yanı boyunca sıralanırken kadınlar da sol yanı boyunca sıralanırlardı. Bu arada oturmak için iskemle kullanılırdı. *Silentarius* isimi verilen bir saray görevlisi de elindeki asayla şölen süresince imparatorun arkasında dururdu. Elçi önemli bir devleti ya da gücü temsil ediyorsa yeri yüksek masada hazırlanır, pek de önemsenmeyen bir gücü temsil ediyorsa maiyetinin ve tercümanın oturduğu masanın çapraz bölümüne oturtulurdu.¹⁰⁴

Bizans'ta elçilerin uluslararası hukuka uygun olara dokunulmazlıkları kabul edilirdi. Elçilerin dokunulmazlıkları maiyetlerini de kapsamaktaydı ve elçilerin maiyetlerinde çoğu zaman tüccarlar da yer almaktaydı.¹⁰⁵ Buna karşın ülke aleyhine çalıştıkları tespit edilen veya devlet otoritesine karşı saygısızlığı görülenler hapisle cezalandırılırlardı.¹⁰⁶ Hatta bu tutuklamaların bazıları misilleme şeklinde de gerçekleşebilirdi. Mesela Ostrogot kralı

¹⁰² Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 92. Mesela 558 yılında İstanbul'a gelen Avar elçilik heyetine verilen hediyeler ipekli giysiler, yumuşak ve parlak yataklar, altın işlemeli zincirler, kolyeler vb. şeylerden oluşmaktaydı. Gibbon, E. (1995). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, C. V, Bizans II.* (Çev. A. Baltacıgil). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 201.

¹⁰³ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 92.

¹⁰⁴ X. yüzyılda Alman İmparatorunun elçisi Cremona'lı Liutprand, Bulgar elçisi özel bölümde otururken kendisinin alt bölümde oturtulmasına çok fazla öfkeleniği için şölendekilerin eğlenmesi için düzenlenen müzikten, mim gösterisinden ve danstan hiçbir zevk almamıştı. Rice, *a.g.e.*, 51-52.

¹⁰⁵ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 93.

¹⁰⁶ Tuncer. *a.g.e.*, 22.; Avcı, *a.g.e.*, 48-49.

Teoda Bizans elçilerini hapsedirince, Justinianus da Ostrogot elçilerini hapsedirmiş ve kendi temsilcileri serbest bırakılınca kadar da salıvermemiştir.¹⁰⁷

Bizanslılar gerekli gördükleri takdirde elçileri küçük düşürmekten ve başkentteki günlerini cehenneme çevirmekten de çekinmezlerdi. Mesela Bizans'a 988 yılında elçi olarak gelen Liutprand'ın bazen içecek su bile bulamadığı olmuştu. Hatta imparatorun kabulüne gitmek için at istediğinde verilmemiş ve yaya olarak gitmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁸

İmparator çoğu zaman elçileri Konstantianpolis'te uzun süre tutar ve ikinci resmi kabulün tarihini ertelerdi. Bu da elçilerin başkentte kalışlarını bir görev olmaktan çıkarıp bir tutsaklık haline getirmekteydi. Bu Bizans geleneğini iyi bilen Şarlman elçisinin itimatnamesine asıl sorunların yanı sıra elçilik heyetinin fazla alıkonulmayıp en kısa sürede gönderilmelerini de yazmak zorunda kalmıştı.¹⁰⁹

Bizans, kendi elçilerinin gönderildikleri yerlerde olabildiğince fazla bilgi edinmesini istemesine rağmen, yabancı elçilerin bu tür faaliyetlerini engellemek için olağanüstü çaba sarf eder ve elçilerin istenilenden daha fazla şeyi görme ve duymaları engellenirdi. Ayrıca Bizans'ta ülkeye gelen yabancı elçilerin Bizans'ın çıkarları gereği rüşvetle satın alınmaya çalışılması Bizans diplomasisi açısından gayriahlaki bir durum değildi.¹¹⁰ Bu nedenle çoğunlukla elçileri memnun ederek kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yoluna giderlerdi.¹¹¹

Elçilerin Bizans'tan ayrılma zamanları geldiğinde ise merasimler düzenlenir, bayraklar çekilir ve borazanlar çalınarak uğurlanırlardı.¹¹²

1.2.1.2. Doğuda elçi ve elçilik faaliyetleri

1.2.1.2.1. İlk Türk devletlerinde elçi ve elçilik faaliyetleri

İlk Türk devletlerinde elçi göndermek ve elçi kabul etmek bağımsızlık ve hâkimiyet sembollerinden olup devlet adına elçi gönderme ve kabul etme görevi hükümdara aitti. Yeni kurulan bir devlet ancak diğer devletlerden hediyelerle birlikte elçiler geldiğinde

¹⁰⁷ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 93.

¹⁰⁸ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 91.

¹⁰⁹ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 93.

¹¹⁰ Tuncer, age.; ss.21,22. Avcı, *a.g.e.*, 46.

¹¹¹ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 54.

¹¹² Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 55.

hukuken tanınmış olurdu.¹¹³ Bu nedenle elçi teatisi devletlerarası resmi ilişkilerin sürmesi anlamına gelmekteydi. İlk Türk devletlerinde elçiler siyasi ve ekonomik nedenlerle ve hükümdarların onayı ile gönderilirler ve devletler birbirlerine talep, rica ve şikâyetlerini elçiler aracılığıyla bildirirlerdi. İslamiyet öncesi Türk devletleri genel olarak Çin, Sasani ve Bizans'la diplomatik temaslar da buldukları için elçilik teatisleri de bu devletlerle gerçekleştirilirdi.¹¹⁴

İlk Türk devletlerinde dış ilişkilerin yürütülmesinden sorumlu bir dış işleri dairesi bulunurdu. Bu doğrultuda Asya Hunlarının merkezinde çeşitli dillerde konuşup yazabilen kalabalık bir heyet çalışmaktaydı. Avrupa Hunlarının başkentinde de kâtipler, tercümanlar ve kuryeler faaliyet gösteriyordu. Benzer şekilde Göktürk, Uygur, Türgiş ve Tabgaçlarda bitegci, ılgacı ve tamgacı; Oğuzlarda tuğracı adıyla anılan görevliler vardı. Bu görevliler devlet meclislerinde dış politikaya dair alınan kararları yazmak ve bu işleri yürütmekle yükümlüydüler. Elçilere verilen yazılı metinler buralarda düzenlenir ve bu belgelere hakanın resmi mührü basılırdı.¹¹⁵

İlk Türk devletlerindeki anlayışa göre elçiler casusluk yapmadıkları sürece dokunulmazlıkları olan kişilerdi.¹¹⁶ Türklerde devlet otoritesinin sert kuralları olmasına rağmen elçilerin dokunulmazlığına özen gösterilir, can ve mal güvenliğinin sağlanarak ihtiyaçlarının karşılanmasına dikkat edilirdi.¹¹⁷ Mesela Çin elçisi, Hun hakanının otağında ona karşı küçük düşürücü sözler sarf ettiğinde, bu sözlerin Hun halkı tarafından duyulmasını istemeyen hakan, otağda bulunan ve bu sözleri duyan bütün Hun memurlarını öldürtmüş fakat elçiye dokunmamıştı.¹¹⁸

Elçiler dokunulmazlıkları olan kişiler olmalarına rağmen şüpheli hareketleri görüldüğünde hapsedilebilir ya da ülkenin uzak bir yerinde belirli bir zaman için zorunlu

¹¹³ Koçak, *a.g.t.*; 79. Bu nedenle elçilere yapılan hakaret ve saygısızlık onu gönderen hükümdara yapılmış olarak kabul edilirdi. Mesela 568 yılında Sasani hükümdarına gönderilen Göktürk elçilerinin zehirletilmesi, savaş sebebi olmuştu. Gömeç, *a.g.e.*, 101.

¹¹⁴ Gültepe. *a.g.e.*, 39-40.; Cin H.; Akgündüz A. *a.g.e.*, 46-47. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde elçi ve elçilik faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vardan. N. (2012). *İslâm Öncesi Türk Kültüründe Elçi ve Elçilik Müessesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

¹¹⁵ Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. (On Beşinci Basım). Ankara: Ötüken Neşriyat, 267.; Çandarlıoğlu, G. (2004) *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 22.; İpşirli, *Elçi*, 6.

¹¹⁶ Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 267.; Gömeç, *a.g.e.*, 101.

¹¹⁷ Ahmetbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*. Ankara: TTK, Basımevi, 156.

¹¹⁸ Ögel, B. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*. Ankara, 71.; Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 119.

ikamete mecbur edilebilirlerdi. Mesela Asya Hunları'nın Çin'e tabi olması yolunda entrikalara başvurduğu düşünülen Çin elçisi Su-wu MÖ. 81 yılında ülkesine dönmesine izin verilene kadar tam 19 yıl, Hun ülkesinde zorlu bir hayat yaşamak zorunda bırakılmıştı.¹¹⁹ 781 yılında Çin İmparatoru tarafından Uygurlara gönderilen elçiler de, öncesinde tudunun Çinliler tarafından öldürülmesinden dolayı kötü muameleye uğramışlardı. Bu nedenle Çin'den gelen elçi Yüan Hsiu elli günden fazla tutuklu kaldıktan sonra ülkesine dönmesine izin verilmişti.¹²⁰

İlk Türk devletlerinde elçi kabulleri için önemli törenler yapılırdı. Elçilerin hakanın huzuruna kabulleri, Türkler yerleşik yaşama geçmeden önce hakanın otağında, yerleşik yaşama geçtikten sonra da hakanın sarayında gerçekleştirilirdi.

Hunlarda yabancı elçilerin gelişinde önce beyler arasında bir toplantı yapılır, sonra da toy verilirdi.¹²¹ Hun geleneklerine göre ülkeye gelen elçiler, getirdikleri mektup veya itimatnameyi hakanın otağının dışındaki görevlilere vermeden hakanın huzuruna giremezlerdi. Ayrıca hakanla görüşmek için otağa girecek olan elçinin, girmeden önce yüzünü örtmesi gerekmekteydi. Nitekim MÖ. 107 yılında Çin İmparatoru Hunlarla ilgili bilgi edinmek amacıyla Wang Wu başkanlığında bir elçilik heyeti göndermiş, Hun geleneklerini iyi bilen elçi, mektubu ve belgeyi saray çadırındaki memurlara teslim edip yüzünü örttükten sonra hakanın huzuruna çıkmıştı. Bu durumdan memnun olan hakan, elçiye iyi muamelede bulunmuştu.¹²² Asya Hunlarında görülen bu uygulamanın Avrupa Hunlarında da geçerli olduğu görülmektedir. Nitekim Attila zamanında Avrupa Hun Devleti'ne gönderilen Bizans elçisi Priskos hükümdarının yüzüne bakılmadığını nakletmiştir.¹²³ Bu uygulamanın hakanın erişilmezliği, yüceliği ve kutsallığıyla ilgili olduğu düşünülebileceği gibi, hakanın şahsında Türk devletinin büyüklüğünü gösterme ve üstünlük kurma psikolojisinden kaynaklandığını söylemek de mümkündür.

Göktürklerde elçi kabul günlerinde askerler sıra sıra dizilir ve devlet hazineleri sergilenirdi. Böylece devletin askeri ve ekonomik gücüne vurgu yapılırdı. Ayrıca huzura

¹¹⁹ Baykuzu, T. D. (2012). *Asya Hun İmparatorluğu*. Konya: Kömen Yayınları, 96-98.

¹²⁰ Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, 22, 106.

¹²¹ MÖ. 8 tarihinde mühür meselesi ile ilgili olarak önemli bir Çin elçi heyeti geldiğinde bu şekilde önce beyler toplanmış sonra da toy yapılmıştır. Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, 85.

¹²² Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*, 75.; Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 10.

¹²³ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 332-334.

kabul esnasında, kağan elçileri karşılamak için yerinden kalkmazdı.¹²⁴ Bizans İmparatoru II. Justinos (565-578), 567 yılında Batı Göktürk hükümdarı İstemi Yabgu'nun kendisine gönderdiği elçilere mukabil, Zemarkhos başkanlığındaki bir elçilik heyetini kendisine gelen elçilerle birlikte göndermişti. Elçilik heyeti İstemi Yabgu'nun otağ yeri olan Ak-Dağ'a ulaştığında (569) İstemi Yabgu, Bizans elçisini üç ayrı görüşme için üç ayrı otağda huzuruna kabul etmişti. Elçi, bu kabullerdeki gözlemlerinde Türk hükümdarının atlarla çekilebilen, altından yapılmış iki tekerlekli bir tahtta oturduğunu nakletmektedir. Kabul esnasında hakanın otağı baştanbaşa alacalı kumaşlarla süslenmiş, elçilere üzümden yapılmış tatlı bir içecek ikram edilmişti. Elçi bir başka gün, farklı bir otağda tekrar kabul edilmişti. Bu kabulde ise otağda altın heykeller bulunmaktaydı ve kağan altından bir tahtta oturuyordu. Etraftaki bütün kaplar, fiçiler vb. altından yapılmıştı. Elçinin gördüğü bir diğer otağ ise Altın Otağ'dı. Otağın ağaçtan yapılmış direkleri hayranlık uyandıracak şekilde altınla bezenmişti. Altın yaldızlı bir taht, altından yapılmış dört tavus kuşu heykeli üzerinde durmaktaydı. Otağın girişinde de küçük arabalar üzerinde gümüşten yapılmış eşyalar ve yine gümüşten yapılmış hayvan heykelleri bulunuyordu.¹²⁵

Göktürklerde de elçilerin gördükleri değer, genel olarak ilk Türk devletlerinde olduğu gibi, elçilerin temsil ettikleri devletle olan o anki münasebetlerin durumuna göre değişirdi. Örneğin Bizans elçilerinin İstemi Yabgu'nun yanında buldukları dönemde Sasani hükümdarından da elçi gelmiş; fakat Göktürklerin o dönemde Sasanilerle ilişkilerin sıkıntılı olmasında dolayı Bizans elçisine yapılan iyi muameleler Sasani elçisine yapılmamıştı.¹²⁶

Uygurlarda elçi kabulleri esnasında büyük törenler yapılırdı. Kabul için bir gün tespit edilir ve bu günü dini günlerde olduğu gibi kendileri için uğurlu saydıkları bir güne denk getirirlerdi.¹²⁷ Bu nedenle gelen elçiler hakanın huzuruna çıkmak için günlerce bekledikleri olurdu. Örneğin Çin elçisi Wang Yentö 981-984 yılları arasında Uygur ülkesine

¹²⁴ 584 yılında Çin elçisi Göktürk Hakanı İşbara Kağan'a geldiğinde, kağan hasta olduğunu ve ayağa kalkamadığını bahane göstererek ayağa kalkmak istememişti. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 337. Kağan'ın bu şekilde davranması Göktürklerin o dönemde Çin'e karşı nispeten güçsüz olduklarını ancak elçi kabullerindeki üstün taraf olma düşüncesinden de vazgeçmek istemediklerini göstermektedir.

¹²⁵ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 51-52.; Gibbon, *a.g.e.*, 203.

¹²⁶ Taşağıl, A. (2012). *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: TTK Basımevi, 33

¹²⁷ Ögel, B. (2001). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 206-207.

geldiğinde, hakanın huzuruna yedi gün sonra kabul edilmişti.¹²⁸ Uygur kağanları, elçileri otağlarında ya da otağ dışında at üzerinde de kabul edebilirlerdi. Çin elçisi Wang Yentö'nün gelişinde de hakan elçiyi at üzerinde karşılamıştı. Uygur hakanı elçiyi kabul ettiği esnada hakanın yakınları ve maiyeti, sağında ve solunda sıralanmışlardı. Elçinin kabulü esnasında hatun ve hakanın kızları da at üzerinde hazır beklerken at üzerindeki hakan, doğuya dönerek selam veriyordu.¹²⁹ Tören sırasında bir müzisyen taşa vurarak törende tempo tutarken, hakan müzik merasiminden sonra elçinin getirdiği hediyeleri at üzerinde kabul etmişti. Fakat hakan dışında hediye sunulan herkes hediye sırası kendilerine geldiğinde tek tek atlarından inip, elçiyi selamladıktan sonra hediyelerini almışlardı. Uygur hakanının Çin İmparatorunun elçisini atından inmeyerek kabul etmesi, Çin İmparatorunu kendisiyle eşit seviyede veya daha aşağıda gördüğünün göstergesiydi.¹³⁰ 744 yılında gelen Çin elçisi de protokol gereği otağın dışına oturtulmuştu.¹³¹ Uygurlarda elçi kabullerinde ayrıca yemek verilir ve bu yemeklerin bolluğu da dikkat çekerdi.¹³²

Türk devletlerinde devletlerarası ilişkilerde, elçilerin kimlikleri ve statüleri de dikkat edilen hususlardandı. Bu çerçevede gönderilen elçilerin soylu oluşları, gönderildikleri devleti yücelten bir davranış olarak kabul edilirdi. Mesela Çinliler, Hunları aşağılamak için bazen aşağı sınıftan insanları elçi olarak gönderip bir nevi diplomatik mesaj vermeye çalıştıkları zaman sert bir şekilde tepki görürlerdi.¹³³ M.Ö. 107 yılında Çin'den üç defa sıradan yani asalet ve unvanı olmayan elçiler gönderilmesi üzerine Hun hakanı, üçüncü elçiye, “*Senin elçi olabilecek değerinde bir kişi olmadığını Hun halkı da biliyor*” ve “*Hunların genç nesillerinin artık sabrı tükenmektedir*” şeklinde bir tepki göstermişti. Bunun üzerine Çin Sarayı, dördüncü elçiyi, yüksek rütbeli ve elçi olabilecek soylu kişilerden seçip göndermek zorunda kalmıştı.¹³⁴ Aynı şekilde Avrupa Hun İmparatoru Attila da elçilerin zengin, soylu ve tecrübeli kişilerden olmasına dikkat ederdi. Roma ve

¹²⁸ Elçinin bu kadar bekletilmesinin sebebi, yedinin Türkler için kutlu olarak kabul edilmesiydi. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 342.

¹²⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 207.; Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 342-343.

¹³⁰ Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 207-208.

¹³¹ Kutluk Bilge Kağan (744-747), Çin elçisini kalpak ve kırmızı bir elbise giyinmiş bir şekilde otağın ortasında oturarak önünde maiyeti ve ileri gelenler sıralanmış bir şekilde kabul edilmiştir. Bu törende elçi otağın dışında oturtulunca kızarak kendisinin Çin imparatorunun temsilcisi olduğunu belirterek tartışmaya başlamıştır. Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 344.

¹³² Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 206-207.

¹³³ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 334.

¹³⁴ Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*, 71.

Bizans'tan düşük statüye sahip kişilerin elçi olarak gönderilmesini hakaret olarak algıladı. Attila kendi nezdine gelen itibarlı elçilere iltifat eder, onlara her türlü imkânı sağladı.¹³⁵

İlk Türk devletlerinde elçi kabul törenlerinin genel olarak devletin gücüyle ve elçi gönderen devletle o anda olan ilişkilerin seyriyle doğru orantılı olarak şekillendiği görülmektedir. Türk devletlerinin güçsüz olduğu dönemlerde yabancı elçilerin hakana karşı bile üstünlük tasladığı görülebilirken, güçlü olunan dönemlerde ise bu durum tersi bir hüviyet kazanırdı. Mesela nispeten güçsüz olunan dönemlerde Çin elçisi Ho Feng-yao, Kapagan (Mo-ç'o'yu) saçlarını bağlaması, mor palto giymesi ve güneye doğru iki kez eğilmesi için ikna etmişti. Bu, kağanın bu sırada bir Çinli gibi davranarak tamamen bağlılığını bildirdiğini göstermesi anlamına geliyordu.¹³⁶ Çin'e karşı üstün olunan dönemlerde mesela Uygur kağanı Moyen-Çor döneminde ise Çin elçileri Uygurlar tarafından soğuk karşılanmaktaydı. Uygur elçileri Çinliler tarafından törenlerle karşılanıp Çin imparatoru ile aynı seviyeye oturacak kadar iyi muamele görürken Çin İmparatorunun kızıyla evlenmiş olan Moyen-Çor ise Çin elçisini oturduğu yerden mağrur bir şekilde karşılayabiliyordu.¹³⁷

İlk Türk devletlerinde elçi teatilerinde karşılıklı olarak hediyeler verilip alınırdı. Mesela Bizans elçisi Zemarkhos, 568 yılında İstemi Yabgu'nun huzuruna çıkıp mesajını iletikten sonra hakana getirdiği hediyeleri takdim etmişti. Zemarkhos'un hediyelerine karşılık elçiye savaş esirleri ve kadın köleler hediye edilmişti.¹³⁸ Çin İmparatoru, kızıyla evlenen Uygur Kağanı Moyen-Çor'a elçileriyle birlikte hediye olarak devlet mühürleri, renkli ipekli kumaşlar ve elbiseler, altın ve gümüş kaplar göndermiş, kağan da bunları adamlarına dağıtmıştı. Moyen-Çor bu hediyelere karşılık ülkesine dönen Çin elçisine 500 at, samur kürkler ve beyaz kilimler hediye etmişti.¹³⁹

Türk devletlerinde gelen ve giden elçilerin hediyelerle gelip gitmeleri ile birlikte hediyelerin değeri de önemliydi. Hatta Avrupa Hun imparatoru Attila elçiler tarafından kendisine ve devletinin ileri gelenlerine getirilecek olan hediyelerin, getirilen kişilerin nüfuzlarına göre olmasını şart koşmuştu.¹⁴⁰

¹³⁵ Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*, 334.

¹³⁶ Koçak, *a.g.t.*; 83.

¹³⁷ Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, s. 15.

¹³⁸ Erdemir, H. P. (2003). *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 21.

¹³⁹ Çandarlıoğlu, *a.g.e.*, 15.

¹⁴⁰ Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, 156.

Peçeneklere de Bizans'tan sürekli olarak elçiler gönderilir ve müzakereler yapılırdı. Bizans elçileri Karadeniz'in kuzeyine (Khersones) ulaştıklarında Peçeneklerden rehine ve kılavuz isterler, gelen rehineler kalede bırakılıp kılavuzların atlarıyla yola çıkılırdı. Peçenek yurduna gelindiğinde ise Peçenekler öncelikle imparatorun kendilerine gönderdikleri hediyeleri talep ederler ve elçi getirdiği hediyeleri takdim ederdi. Bizans elçileri, elçilik faaliyetlerini tamamlamalarının ardından Khersones'e tekrar gelirler ve buradaki rehineler serbest bırakılırdı. Bu defa da rehineler ve kılavuzlar kendi zahmetleri ve atlarının yorgunluğu karşılığında Bizans elçilerinden hediyeler isterlerdi. Bazen de bu görüşme Karadeniz'in kuzeyine yanaşmış olan Bizans gemilerinde gerçekleşirdi. O zaman Bizans elçileri Peçenek elçilerinin gemiye gelmeleri karşılığında Peçeneklere rehineler yollarlardı. Görüşmelerde Peçenek elçileri kararlaştırılan hususlara uyacaklarına dair kendi kanunlarına göre yemin ederler, bunun üzerine Bizans elçileri de hediyeleri dağıtırlardı.¹⁴¹

1.2.1.3. İslam Devletlerinde Elçi ve Elçilik Faaliyetleri

İslamiyet'in doğduğu yer olan Mekke, İslamiyet'ten önce de diplomasi ve yabancılarla münasebetler konusunda asırlık teamül ve geleneklere sahipti. Mekke'nin en önemli kabilelerinden olan Hz. Muhammed'in de mensubu olduğu Kureyş, diğer kabilelerle aralarında soğukluk veya savaş hali bulunduğu zamanlarda elçi gönderme yöntemine başvururdu. Elçiler sadece savaş gibi siyasi durumlarda değil, aynı zamanda ticari maksatlarla da gönderilirdi. Mekke'de elçiler genellikle Adî bin Ka'b kabilesinden seçilirdi. İslamiyet'in ortaya çıktığı dönemlerde henüz Müslüman olmayan Ömer bin Hattab tarafından yürütülen bu görev, onun Müslüman olması sonucu Adî bin Ka'b kabilesinden olmamasına rağmen Amr ibnü'l-As'a verilmişti.¹⁴²

Elçi teatilerinde elçiler, kabile reislerine ve hükümdarlara kıymetli hediyelerle gönderilirler ve dokunulmazlıkları bulunurdu. Elçilerin dil bilmelerine dikkat edilir, gerektiğinde yanlarında tercümanlar da görevlendirildi. Elçilere iyi davranmak, ikram ve ihsanda bulunarak hediyeler vermek de gelenektir.¹⁴³

Hz. Muhammed (571-632) henüz Mekke'de iken Kureyşlilerle görüşmelerde bulunmuş ve 617-620 arasında Müslümanlara karşı uygulanan boykotun kaldırılması gibi

¹⁴¹ Kurat, A. N. (1992). *IV.-XIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, (İkinci Baskı) Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 61-62.

¹⁴² İpşirli, *Elçi*, 3.

¹⁴³ İpşirli, *Elçi*, 4.

nedenlerle elçi göndermiş ve elçi kabul etmiştir. Hz. Muhammed'in bu ilk görüşmelerine diplomatik bir özellik atfedilemez. Hz. Muhammed, henüz Mekke'de iken Mekkeli müşriklerin Habeşistan'a hicret eden Müslümanların kendilerine teslim edilmesi yönündeki girişimlerini boşa çıkarmak ve muhacirlerin lehine karar verilmesini sağlamak amacıyla, Habeş Necaşisi'ne elçi göndermiştir. Gönderilen elçi ise o dönemde henüz Müslüman olmamış olan Amr bin Ümeyye ed-Damrî'ydı. İslam tarihinde gerçek anlamda diplomatik faaliyetlerin bu olay neticesinde başladığını söylemek mümkündür. Diplomatik görüşmeler hicretten hemen sonra Medine İslam Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yoğunlaşmıştır. Bu görüşmeler, çevredeki Arap ve Yahudi kabilelerini devlet teşkilatı bünyesinde toplamak, Medine ile Kızıldeniz arasında oturan kabilelerle de askeri ittifak kurmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁴⁴

Hz. Muhammed, döneminde çeşitli maksatlarla toplam kırk sekiz elçi gönderilmiştir.¹⁴⁵ Bu çerçevede İslamiyet'in doğuşundan sonra daha önceden var olan bazı gelenekler devam etmekle birlikte elçilik faaliyetlerinde yeni bir anlayışın doğduğu görülür. İslamiyet'in doğuşu ve Medine İslam Devleti'nin kuruluşundan sonra elçilerin becerikli ve yetenekli olmalarına dikkat edilir ve gönderilen elçiler en liyakatli kişilerden seçilmeye çalışılırdı. Yukarıda verilen Amr bin Ümeyye ed-Damrî'nin elçi olarak seçilmesi örneği, elçi seçiminde liyakate verilen önemin en güzel göstergesidir. Elçilerde liyakat dışında ayrıca ikna gücü, idrak kabiliyeti, dürüstlük, tok gözlülük, bilgi, hitabet yeteneği ve hatta fiziki güzellik gibi vasıflar da aranırdı.¹⁴⁶ Suriye, Irak ve Habeşistan'a elçiler gönderilirken daha önce o bölgelere gitmiş olanlar tercih edilir, elçilerin gönderildikleri ülkelerin dilini bilmelerine de dikkat edilirdi. Ayrıca dinî görevlerle gönderilen elçilerin hepsi İslami konulara vâkıf ve dinî hükümleri titizlikle yerine getiren kişilerden seçilirdi.¹⁴⁷

İslam hukukuna göre yabancıların İslam topraklarına girerken *eman* almaları gerekirken elçilerin, elçi olduklarını belirttikten sonra emansız olarak girmelerine izin verilirdi. Elçiler genellikle sınırda karşılanıp başkente kadar yol boyunca kendilerine

¹⁴⁴ Hamidullah, M. (2011). *İslam Peygamberi*, (İkinci Baskı). (Çev. M. Yazgan). İstanbul: Beyan Yayınları, 256, 257.

¹⁴⁵ İpşirli, *Elçi*, 3.

¹⁴⁶ Hamidullah, M. (1963). *İslâm'da Devlet İdaresi*, (Çev. K. Kuşçu), İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1963, 118. Mesela Hz. Muhammed tarafından Bizans Hükümdarı Heraklios'a elçi olarak gönderilen Dihye bin Halife'nin fiziki olarak son derece yakışıklı olduğu bilinmektedir. Avcı, *a.g.e.*, 43.

¹⁴⁷ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 118.

refakat edilirdi. Başkentte elçileri karşılamak için törenler düzenlenirdi.¹⁴⁸ Medine’de elçilerin ikamet etmeleri için tahsis edilmiş müteaddit büyüklükte evler bulunmaktaydı.¹⁴⁹ Ayrıca bu amaca yönelik Hz. Muhammed’in inşa ettirdiği ve yapımında bizzat kendisinin de çalıştığı bir misafirhane vardı. Gelen elçiler bazen de Mescid-i Nebevi’nin yanında kurulan çadırlarda kalırlar ve Hz. Muhammed onları her akşam ziyaret ederdi.¹⁵⁰ Bununla birlikte elçilerin, sahabe evlerinde ağırlandığı da olurdu.¹⁵¹ Elçiler kendilerini gönderen hükümdara ve kendi şahsi mevkilerine göre muamele görürlerdi. Bu çerçevede Habeşistan’dan elçiler geldiğinde onların misafir edilmesi ve ağırlanması için Hz. Muhammed bizzat zahmete girmişti. 630 yılında Medine’ye İslamiyet’i kabul ettiklerini bildirmek maksadıyla birçok elçilik heyeti gelmiş ve bundan dolayı hicretin dokuzuncu yılına denk gelen bu yıla *senetü’l-vüfud* (elçiler yılı) denilmiştir.¹⁵²

Hz. Muhammed elçileri *üstüvanetü’l-vüfud* (elçiler sütunu) adı verilen yerde kabul eder ve elçi kabulü için kendisi ve ashabı en güzel elbiselerini giyerlerdi. Savaş dönemlerinde ise elçiler ordu karargâhında kabul edilir ve onlara imkân ölçüsünde izzet ve ikramda bulunulurdu. İslam Devleti’ne bir elçi geldiğinde bizzat Hz. Muhammed’in yetiştirdiği teşrifat görevlileri, onlara huzura nasıl kabul edileceklerini anlatır ve huzurda iken yapmamaları gereken davranışlar hakkında uyarılarda bulunurlardı. Çünkü gelen bazı elçiler, kendi memleketlerindeki gelenekleri üzere saygı ifadesi olarak karşıdakine secde etme, muhatabın sakalından tutma gibi davranışlarda bulunabilmekteydiler. Elçiler kabul öncesinde bu şekilde İslam’a ters düşen davranışları yapmamaları gerektiği yönünde uyarılırlardı.¹⁵³

Elçilere ibadetlerini ve dini ayinlerini yapmaları konusunda da tam bir serbestlik tanınırdı.¹⁵⁴ Hatta Necranlı Hristiyanların ibadetlerini Mescid-i Nebevi’de ifa edebilmeleri için Hz. Muhammed tarafından izin verilmişti.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Avcı, *a.g.e.*, 41.

¹⁴⁹ Cin H.; Akgündüz A.; *a.g.e.*, 455. Bu nedenle Remle bintü’l-Haris’in evinin adı sıklıkla geçmektedir. Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 119.

¹⁵⁰ Avcı, *a.g.e.*, 41.; İpşirli, *Elçi*, 4.

¹⁵¹ Örneğin Necran elçilik heyeti Ebû Eyyub el-Ensari’nin evinde ağırlanmışlardır. İpşirli, *Elçi*, 4.

¹⁵² Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 119.

¹⁵³ Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 118-119.; Avcı, *a.g.e.*, 43.; Cin H.; Akgündüz A.; *a.g.e.*, 456.; İpşirli, *Elçi*, 3.

¹⁵⁴ İpşirli, *Elçi*, 4.; Cin H.; Akgündüz A. *a.g.e.*, 456.

¹⁵⁵ Hamidullah, *İslâm’da Devlet İdaresi*, 120.

Elçilere iyi davranılması Hz. Muhammed tarafından sürekli vurgulanmıştır. Hz. Muhammed'in ölüm döşeginde yaptığı vasiyetler arasında dahi elçilere hizmette kusur edilmemesi ve onlara iyi davranılmasının yer aldığı da bilinmektedir.¹⁵⁶

Elçilik heyetlerinin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılır ve dönüş yolculukları için de azık hazırlatılırdı. Gelen elçilere bu denli haklar tanınırken İslam elçilerine yapılan olumsuz muameleler de en sert şekilde karşılık görmüştür. Mesela Busrâ valisine gönderilen elçi Hâris bin Umeyr'in, Gassânî emiri Şurahbil bin Amr tarafından öldürülmesi savaş sebebi sayılmıştır.¹⁵⁷

Elçi teatilerinde hediyeleşme eski bir gelenek olduğu gibi Hz. Muhammed de gelen elçilerin getirdikleri hediyeleri kabul etmiş ve onlara mukabelede bulunmuştur. Mesela Umman'dan gelen elçiye 500 dirhem para ve diğer bazı elçilere de şahsa ve duruma göre değişen altın ve gümüş kemer gibi hediyeler verilmiştir. Elçiler tarafından getirilen hediyelerin tamamı devlet hazinesine konulurdu.¹⁵⁸

Hz. Muhammed tarafından oluşturulan İslam hukukunda elçilerle ilgili de önemli kurallar konulmuştu. İslam hukukuna göre elçiler ve elçilik personelinin dokunulmazlıkları mevcut olup, can ve mallarına dokunulamaz, işkence yapılamaz ve hatta rahatsız dahi edilemezlerdi. Suçlu sayılsalar bile, elçilik mensuplarına ceza verilmezdi.¹⁵⁹ Bu konuda Hz. Muhammed'in yalancı peygamber Müseylime'nin elçilerine söylediği “*Eğer elçi olmasaydınız başınızın kesilmesini emrederdim*” ifadesi elçilerin dokunulmazlıkları konusunda İslam hukukunun verdiği güvencenin açık ispatıdır.¹⁶⁰ Elçiler geliş gidişlerinde tam bir emniyet içerisinde olurlar, ancak savaş ve misilleme gibi olağanüstü durumlarda elçilerin gözaltına alınmalarına izin verilirdi.¹⁶¹ İslam hukukuna göre mütekabiliyet çerçevesinde elçilerin malları da gümrük vergisinden muaf tutulurdu.¹⁶²

¹⁵⁶ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 118.; İpşirli, *Elçi*, 4.

¹⁵⁷ Avcı, *a.g.e.*, 43.

¹⁵⁸ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 118.

¹⁵⁹ Cin H.; Akgündüz A.; *a.g.e.*, 455-456.

¹⁶⁰ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 120. Hatta Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'in amcası Hz. Hamza'yı şehid eden Vahşi bin Harb, Hz. Muhammed'in kendisinden intikam alabileceğini düşünerek onun yanına ilk defa Taif şehrinin elçisi vasfıyla gelmiştir. Safi, M. (2011). *Osmanlı Elçilerinin Wikileaks Raporları*, İstanbul: Ural Yayıncılık, 25.

¹⁶¹ Hz. Muhammed, Hudeybiye Antlaşması'ndan önce Mekke'ye giden elçinin öldürüldüğü yolunda çıkan söylentiler üzerine İslam ordugâhındaki delegeleri İslam elçisi gelene kadar alıkoymuştur. İpşirli, *Elçi*, 4.; Cin H.; Akgündüz A.; *a.g.e.*, 456.

¹⁶² Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 121.

Hız Muhammed'in elçilik faaliyetleri ve elçilere karşı olan tutumu Emevi ve Abbasi devletlerinde de aynı şekilde devam etmiştir. Fakat sınırların genişlemesi ve devlet örgütündeki gelişmelere paralel olarak bir takım yeni ve farklı uygulamalarda kendisini göstermiştir. Mesela iç ve dış yazışmaların yanı sıra devletin dış ilişkilerini düzenlemek, diğer devletlere gönderilecek elçileri seçmek, ülkeye gelen yabancı elçileri ağırlamak, ikametlerini sağlamak ve ziyaret süresince onlara rehberlik edecek görevlileri tayin etmek, Divânü'r-Resâil adı verilen divan tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁶³

Devletler arasında barış antlaşması imzalamak için elçi olarak birden fazla kişi görevlendirilebiliyordu ve bu elçiler saray erbabından ve devrin âlimlerinden seçilirdi. Görevlendirilen kişilere iki mektup verilirdi. Elçilerin gönderildiği hükümdara hitaben yazılan mektuplardan ilki Kuran'dan bir ayet ile başlar, her iki hükümdarın sıfat ve unvanlarını sıraladıktan sonra, elçiler tanıtılır ve bu elçilere verilmiş olan yetkiler belirtirdi. Birinci elçiye hitap eden ve "Ey kardeşimiz ve güvenilir kişimiz" şeklinde başlayan diğer mektup ise imzalanacak olan antlaşmanın hazırlık görüşmelerine ve pazarlıklara dair talimatları içerirdi. Bu noktada antlaşma metni elçiye önceden hazırlanıp verilir ve kendisine bu metinde herhangi bir değişiklik hakkı tanınmazdı. Eğer karşı tarafın hükümdarı bu antlaşmayı imzalamaya yanaşmazsa, elçi görüşmeleri sürdürmek, halifeyi gelişmelerden haberdar etmek ve gerekirse yeni talimat istemek zorundaydı. Antlaşma imzalandığı takdirde ise elçi, yabancı hükümdar ile akrabalarının bu antlaşmayı yemin ederek onaylamalarını isterdi.¹⁶⁴

Elçinin en önemli görevlerinden birisi de yollanan armağanları yerli yerince dağıtmaktı. Gönderilen hediyelerin tam listesi elçiye yola çıkarken verilirdi. Bu hediyeler çoğu zaman, değerli kumaşlar ve vazolardan oluşurdu. Yabancı ülkeye gelişinde hediyelerin sadece bir kısmını vermekle yükümlü olan elçi, hediyelerin geri kalanını ancak misyonunu başarı ile tamamladığında dağıtabilirdi. Hediyelerin yabancı ülkeye ulaştırılmasını ve orada belirli kişilere iletilmesini sağlamak amacıyla ayrıca özel görevliler de bulunurdu.¹⁶⁵

Elçi kabulleri hususunda ise ilk olarak Emevi halifesi Muaviye zamanında haciblik müessesesi kurulmuş ve bu müessese Abbasiler döneminde de devam etmiştir. Böylece

¹⁶³ Avcı, *a.g.e.*, 42.

¹⁶⁴ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 98-99.

¹⁶⁵ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 98-99.

elçilerin ağırlanması hususu daha kurumsal bir düzeyde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde elçiler *dâruzziyâfe* ve *dâru sâ'id* gibi isimlerle anılan misafirhanelerde ağırlanmışlardır.¹⁶⁶ Ancak Abbasilerde önceki uygulamalardan farklı olarak; yabancı elçilerin cezalandırıldığı da görülmektedir. Elçilerin cezalandırılması sebebi ise elçinin mensubu olduğu devletle savaş halinin baş göstermesi durumu olup cezalandırma ise elçilerin hapsedilmesi şeklindedir.¹⁶⁷

1.2.1.4. İlk Türk-İslam devletlerinde elçi ve elçilik faaliyetleri

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski diplomasi geleneklerini tamamıyla unutmamakla birlikte, diplomatik faaliyetlerde yeni dinlerinin prensip ve motiflerini de benimsemişlerdir. İslam tarihinde ilk olarak Hz. Muhammed döneminde başlayıp Emevi ve Abbasi dönemlerinde oldukça zenginleşen diplomasi modeli, ilk Müslüman Türk devletleri tarafından da aynen uygulanmıştır.¹⁶⁸ Bu çerçevede Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra diplomasi ve elçilik faaliyetleri konusunda bir Türk ve İslam sentezi ortaya çıkmıştır.

İlk Türk devletlerinde özel olarak elçilik yapmakla görevli herhangi bir devlet görevlisi bulunmadığı gibi Türk-İslam devletlerinde de görev tanımı özel olarak *elçi* şeklinde ifade edilebilecek görevliler bulunmamaktadır. Bu nedenle özel olarak elçi yetiştiren kurumlara da rastlanmaz. Elçilik için yetiştirilen ve bu iş için istihdam edilen özel görevlilerin olmaması nedeniyle elçiler, her elçilik görevi için özel olarak seçilmişlerdir.

Türk-İslam devletlerinde elçi olarak görevlendirilecek kişilerde ilk olarak liyakat, sadakat, dürüstlük ve güvenilirlik gibi önemli özellikler aranırdı. Yaptıkları hatalar telafisi zor sonuçlar doğurabileceği gerekçesiyle özellikle hükümdarın güvenilir adamları arasından, genellikle de başta kadılar olmak üzere hatip, imam, kâtip, hâcib gibi devlet görevlilerinden seçilirlerdi. Müslüman devletlere elçi olarak gönderilecek kişilerin özellikle ilim erbabı kişiler olmasına dikkat edilirdi.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Avcı, *a.g.e.*, 41-42.

¹⁶⁷ İpşirli, *Elçi*, 5.

¹⁶⁸ İpşirli, *Elçi*, 6.

¹⁶⁹ Sultan Mesud, Karahanlılara Farsça, halifeye Arapça olarak yazdırdığı mektuplarında çok güvendiği adamı Ebû'l-Kasım Hüseyinî'yi ve kadıların ileri gelenlerinden Kadı Tahir et-Tebani'yi gönderdiğini dile getirmiştir Hunkan, Ö. S. (2007). *Türk Hakanlığı Karahanlılar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat, 183.

Türk İslam devletlerinde özel olarak elçi yetiştiren kurumlar bulunmasa da elçilikle görevlendirilebilen kadı, muhtesip, kâtip, tercüman gibi görevliler medreselerde yetişirdi. Dolayısıyla medreseler doğrudan olmasa da dolaylı olarak elçi yetiştiren kurumlar olarak kabul edilebilir. Karahanlılarda da bu şekilde ilim erbabından pek çok Hanefî ulemasının elçilikle görevlendirildiği bilinmektedir.¹⁷⁰ Büyük Selçuklularda da elçilik heyetlerine genelde kadılar başkanlık ederlerdi.¹⁷¹

Türk İslam devletlerinde gönderilen elçilerde aranan özellikler dönemin nasihatname, siyasetname türünden edebi eserlerine de yansımıştır. Mesela Yusuf Has Hacib tarafından yazılan ve Karahanlılar döneminin en önemli edebi eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de devletlerarası tam bir elçilik teatisi örneği bulunmasa da elçiler ve elçilik faaliyetleri ile ilgili dönemin anlayışını yansıtan ehemmiyetli bilgiler bulunmaktadır.¹⁷² Eserde elçilerle ilgili genel olarak; elçilerin yetişmesi, vasıfları, kusurları vb. gibi konular hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre elçiler hükümdarların yardımcılarındandır ve devletini hükümdarı adına temsil ederler. Hükümdarı ile diğer hükümdarlar arasındaki ilişkileri düzene koyar ve bunun için çalışırlar. Kutadgu Bilig’e göre elçi insanların en mümtaz kişilerinden seçilmelidir. Seçilen elçi hükümdarına candan bağlı, akıllı, bilgili, cesur, okur-yazar, yakışıklı, güzel tavırlara sahip, temkinli, sabırlı, hiddet ve öfkeden kaçınan bir yapıya sahip olmalıdır. Allah’ın kulları arasında en seçkinleri ve insanların en iyileri elçilerdir. Pek çok iş elçilerle görülür ve iyi neticeler elçiler vasıtasıyla elde edilir. Elçinin başarılı olabilmesi için sözün içini ve dışını bilmesi gerekmektedir. Gözü gönlü tok, doğru sözlü, hayâ sahibi ve nazik olmalı, çok okumalı, çok dil bilmeli, güzel söz söylemeli ve şiir okumalıdır. İçki içmemeli, sır saklamasını bilmeli, memleket meselelerinin yanında astronomi ve tıptan anlamalı, tavla ve satranç oynamasını bilmeli, iyi ok atmalı, cirit oyununda mahir olup, kuşçuluk ve avcılıkta başkalarına üstün gelmelidir. Hatta elçi rüya yormasını dahi bilmelidir. Hükümdar bu vasıflara sahip bir kimse bulursa, o kişiyi elçi seçmelidir. Çünkü bu vasıflara sahip olmayan elçi vazifesini yapamaz ve insanları, toplulukları birbirine düşürür.¹⁷³

¹⁷⁰ Hunkan, *a.g.e.*, 286-287.

¹⁷¹ İpşirli, *Elçi*, 7.

¹⁷² Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 493-503.; Yavuz, N. (1985). “Kutadgu Bilig’e Göre Elçi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 250-252.

¹⁷³ Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 492-493. Maverdî’ye göre de elçi olarak görünüşü iyi, haber verişî düzgün, aklı mükemmel, hazır cevap, yaratılışı zeki, lehçesi fasih, ibaresi iyi, nasihatı açık dinine ve emanete riayet eden işitip söylemesi güzel, sırları gizleyen, tamah etmekten çekinen, içki, sarhoşluk ve kötülöklere düşkün olmayan kimseler seçilmelidir. Çünkü Allah meleklerin en faziletlisini, insanların en üstüne elçi

Kutadgu Bilig'in yanı sıra Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün Siyasetname adlı eserinde de elçi ve elçilikle ilgili değerli bilgiler yer almaktadır. Büyük Selçuklulardaki elçilik faaliyetleri için de geçerli olan bu bilgiler, eserde veciz bir biçimde ifade edilmiştir. Nizamülmülk elçilerin özellikleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bir elçinin padişaha iyi hizmet etmesi, söyleyeceği sözlerden sakınmaması, çok seyahat etmiş olması gerekir. Her konuda bilgili, hâfiz-ı Kur'an, ileri görüşlü, boylu poslu ve yakışıklı olmalıdır. Yaşlı ve bilgin olursa daha iyi olur. Eğer bu işe kendi nedimini gönderirse itimadı daha fazla olur. Elçi olarak gönderilen adam cesur, mert ve silahşör olmalı, ata iyi binebilmelidir. Savaşçı da olursa çok daha iyi olur. Şimdi bizim adamlarımızın böyle olduğunu onlara göstermeliyiz. Elçi Seyyid ve Şerif olursa, şeref ve nesepçe daha fazla hürmet edileceğinden ve kendisine kötülük yapılmayacağından, daha iyi olur. Sarhoş, şakacı, kumarbaz, çok konuşan ve kimse tarafından bilinmeyen kişiler elçi olarak gönderilmemelidir. Çok kere padişahlar hediyeler ve zarif eşyalar ile elçi gönderip kendi acz ve yumuşaklıklarını bildirerek sulh istemişler, arkasından ordu hazırlayıp, erkekçe at sürerek hasmını mağlup etmişlerdir. Netice olarak denilebilir ki elçi, padişahın akıllı ve iyi huylu olduğunun bir delilidir.”¹⁷⁴

Nizamülmülk elçiye dair tüm bu saydıkları ile elçinin ne demek olduğunu, elçiliğin ne manalara geldiğini ifade etmektedir. Buna göre elçi seçiminin hükümdarın yetkisinde olduğu görülmektedir. Sıradan bir devlet memuru elçi olarak gönderilmediği gibi, elçinin hükümdarın güvendiği kişilerden seçilmesi de gerektiği de anlaşılmaktadır. Çünkü elçiler devlet sırlarına vâkıf olan kişilerdir. Nizamülmülk'e göre hükümdarların elçilerle ağır hediyeler göndererek kendilerini aciz ve savunmasız gösterip, sonra büyük ordularla düşmanı yenebileceklerini ifade etmesi aslında elçilerin hedef saptırma ve yanlış yönlendirme özelliğini de ortaya koymaktadır. Böyle bir durumda elçinin zekâsı ve davranışlarının çok önemli olduğu görülmektedir. Hükümdarlar birbirlerine sadece haber ve mektup için elçiler göndermezler. Elçi gönderme de çok sayıda sır ve hikmet vardır ve bu hikmetler genel olarak şu şekildedir:

“Elçiler göndermekle yolları, iç kısımlarının, ırmaklarının, suyunun nasıl olduğunu, asker sevkine elverişli olup olmadığını öğrenmek isterler. Her ülkeden dönen memurlar o padişahın askerinin adedini, teçhizatını, atıcılıktaki kabiliyetlerini, padişahın meclisinin ve sofrasının nasıl olduğunu araştırıp görürler. Bundan başka götürdükleri haberlerde sarayın tertibi, âdetleri, cevzana, ava düşkünlüğü, iyi huylu, yaratılışlı olup olmadığı cömertlik, çalışkanlık, uyanıklık ve iş yapma durumunun nasıl olduğu, zalim mi, adil mi, genç mi, ihtiyar mı, şehirlere imar görmüş mü, viran mı, askeri kendisinden memnun mu,

olarak göndermiştir. Allah elçi olarak insanlardan ise, zamanının ehli içerisinde en kuvvetlisini, nefis olarak en sabırlısını, yaratılış olarak en cömerdini seçmiştir. Utanmaz, fasık, cimri, saygısız, kötü davranışlar sergileyenler elçi olarak gönderilmemiştir Ebu'l-Hasan El-Maverdî. (2004). Siyaset Sanatı Nasihatü'l-Mülük, (Çev. M. Sarıbıyık). İstanbul: Ark Kitapları, 411.

¹⁷⁴ Nizamülmülk, *Siyasetname*, (2015). (On Birinci Baskı). (Çev. N. Bayburtlugil). İstanbul: Dergâh Yayınları, 113.

*değil mi, halkı zengin mi, fakir mi, cömert mi, cimri mi, veziri dirayetli mi, dini kaidelere göre yaşıyor mu, kumandanlarının tecrübeli olup olmadığı, savaş idare edip etmedikleri, nedimleri zarif ve liyakatli kişiler mi, içkilerden neyi sever, neden nefret eder, muhabbetli ve güzel huylumudur, çalışmada kaidelere riayet ediyor mu, etmiyor mu, müşfik ve iyiliksever mi, değil mi, gaflette mi, uyanık mı, şakaya mı, kölelere mi yoksa kadınlara mı daha fazla düşkündür. Onu elde etmek veya ona muhalefet etmek veya onun uygun olmayan davranışlarından nasıl haberdar olurlar. İyi veya kötü bir tedbirini nasıl anlarlar.*¹⁷⁵

Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hacib'in haciblik, Siyasetname'nin yazarı Nizamülmülk'ün ise vezirlik gibi üst düzey devlet görevlerinde bulunmuş olmaları, elçilerle ilgili verdikleri bilgilerin aslında yaşadıkları dönemin elçi ve elçilik faaliyetlerine dair resmi kanaatlerine de işaret etmektedir.

Tarihi süreç içerisinde elçilik görevini yerine getirenler, karşılama, uğurlama vb. gibi seremonik yapı değişmiş ama elçide bulunması gereken özellikler değişmemiştir.¹⁷⁶ Bu nedenle bu ilk dönem eserlerinde elçilerde olması gerektiği belirtilen vasıflar, daha sonraki dönemlerde de gözetilmeye çalışılmıştır. Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün elçilerle ilgili tavsiyelerinin Anadolu Selçuklularında da aynen uygulanması bu durumun göstergesidir. Anadolu Selçukluları da elçi seçiminde çok titiz davranır ve elçilerini mümtaz kişilerden seçerlerdi. Ayrıca gönderilen devletin konumuna göre yüksek rütbeli devlet adamları da elçi olarak görevlendirilirdi. Öyle ki Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü Haçlılardan geri aldığıda Sultan II. Kılıçarslan, onu tebrik etmek için elçi olarak bizzat veziri İhtiyareddin Hasan'ı göndermişti.¹⁷⁷

Türk İslam devletlerinde elçiler çok büyük güç ve imtiyaz sahibiydiler. Elçilerin söyledikleri sözler, kendilerini gönderen hükümdarların sözleri olarak kabul edilirdi. Öyle ki gönderildikleri tarafla pazarlık ve anlaşma yapma yetkileri bulunmaktaydı. Nitekim Tuğrul Bey, Hasankale zaferinin ardından Şerif Nasr bin İsmail'i, Bizans ile ilişkileri geliştirmek ve anlaşma yapmak için göndermişti. Şerif Nasr da kendisine verilen görevi layıkıyla gerçekleştirmiş ve anlaşma yaparak geri dönmüştü. Bununla birlikte elçiler çözemeyecekleri bir sorun veya beklenmedik bir durumla karşılaştıklarında ise konunun önemine paralel olarak merkeze haberciler gönderir ve merkezin cevabını beklerlerdi.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Nizamülmülk, *Siyasetname*, 111.

¹⁷⁶ Yavuz, *a.g.m.*, 262.

¹⁷⁷ Uyumaz, *a.g.e.*, 124.

¹⁷⁸ Yılmaz, S. (2010). *Büyük Selçuklularda Elçilik Kurumu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 18.

Elçilik heyetinde elçiden başka, gönderilen hediyeleri götürmek amacıyla hazinedar ve yardımcıları, bu hediyeleri taşımak amacıyla hazine hamalları, gerekli durumlarda merkeze gönderilmek amacıyla haberciler ve yine gerekli görüldüğü takdirde kullanılmak amacıyla tercümanlar bulunurdu.¹⁷⁹ Altınorda Devleti'nde yabancı ülkelere gönderilen elçilere ve yardımcılarına da *elçi-keleci* adı verilirdi.¹⁸⁰

Türk İslam devletlerinde elçilere, elçilik görevleri karşılığında özel bir ücret verilip verilmediği konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Büyük Selçuklularda elçilerin görevleri süresince ihtiyaçları devlet tarafından karşılanırdı. Bu nedenle köylüler, verdikleri genel vergilerin dışında ayrıca elçilerin ihtiyaçlarının karşılanması için olağandışı bir vergi olan *nafaka vergisi* vermek zorundaydılar.¹⁸¹ Elçilerin gittikleri ülkelerden şahıslarına verilmiş çok değerli hediyelerle döndükleri düşünüldüğünde, bu zorlu görevlerinin karşılığını dolaylı da olsa aldıkları söylenebilir. Ayrıca verilen görevleri devletin çıkarları doğrultusunda hakkıyla ifa eden elçilerin sultan tarafından memuriyetle veya zaten böyle bir memuriyete sahip iseler sahip olunandan daha üst düzey bir rütbe ile ödüllendirilmeleri de yaptıklarının karşılıksız kalmadığını göstermektedir.¹⁸² Buna ek olarak gerçekleştirilen elçilik hizmetinin elçilere sağladığı prestij ise konunun başka bir boyutudur.

İlk Türk-İslam devletlerinde elçilerin karşılanmaları, ağırlanmaları, huzura kabulleri ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla görevlendirilen çeşitli görevliler ya da kurumlar bulunmaktaydı. Karahanlılarda elçilik işleri ile ilgilenmek üst düzey saray görevlilerinden olan *Ulug Hacib*'in göreviydi. Hacibler sultan ile hükümet arasındaki irtibatı sağlamakla birlikte yabancı elçilerin gelişlerinde onları karşılamak, istihkaklarını temin etmek, kabul merasiminde teşrifat kurallarını uygulamak ve dönüşleri sırasında elçileri uğurlamak da hacibin görevlerindendi. Karahanlılarda bu göreve tayin edilen kişiler sivil idareden gelmekteydi ve kendilerine görevlerini yerine getirmelerinde *biruk* /

¹⁷⁹ Yılmaz, S., *a.g.t.*; 18.

¹⁸⁰ Önder Güler, (2013). *Altın Orda İmparatorluğu Dış İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 28.

¹⁸¹ Agacanov, S. G. (2006). *Selçuklular*. (Çev. E. N. Necef- A. R. Annaberdiyev), İstanbul: Ötüken Neşriyat, 221.

¹⁸² Yılmaz, S., *a.g.t.*; 19.

buyruk adı verilen memurlar yardımcı olurdu. Ayrıca hacibler zaman zaman elçilik görevi ile de görevlendirilebiliyorlardı.¹⁸³

Büyük Selçuklu Devleti'nde gelen elçilerin karşılanması, huzura çıkarılması görevi de aynı şekilde hacib adı verilen görevliye aitti. Hacibler müstakil elçi olarak ya da elçilik heyetleri ile birlikte gönderilebilirlerdi.¹⁸⁴ Ayrıca yabancı devletlerle olan haberleşmeyi temin etmek de Tuğra Divanı'nın sorumluluğundaydı¹⁸⁵

Gazneli Devleti'nde doğrudan elçilerle ve elçilerin kabulü ile ilgilenmekle görevli olan saray görevlisine *resuldâr* adı verilmekteydi. Gelen elçileri karşılamak, ikamet edecekleri saraya götürerek orada rahatlarını temin etmek, saraya gidiş ve dönüşlerini düzenlemek, elçiyle beraber gönderilecek olan cevapnâme ve hediyeleri elçiye teslim etmek, herhangi bir ülkeye gidecek olan Gazneli elçilerine sultan tarafından verilen hilatleri götürmek, herhangi bir nedenle kimseyle görüştürülmesi istenmeyen habercilere nezaret etmek de *resuldâr*'ın görevlerindendi.¹⁸⁶ Gaznelilerden başka Fars atabegleri, Salgurlular ve Kirman Selçukluları'nda da saray görevlileri arasında bulunan *resuldâr*ın aynı görevleri üstlendiği görülmektedir.¹⁸⁷ *Resuldâra* bu görevleri sırasında sarayın teşrifat memurları olan *mertebedarlar* yardımcı olurlardı.¹⁸⁸

Memlûklarda elçilerin karşılanıp sultanın huzuruna çıkarılması görevi ise haftanın belirli günlerinde toplanan ve bizzat sultanın katıldığı *mezalim* divanlarında mahkemeye giriş çıkışı düzenleyip disiplini sağlamakla da görevli olan *devâtdâr*'a aitti.¹⁸⁹

Anadolu Selçuklularında ise elçilik faaliyetlerini gerçekleştirecek veya düzenleyecek bir kurumun olup olmadığı konusunda net bilgiler olmamakla birlikte, elçiler sınırdan girip merkeze yaklaştığı zaman *mihmandar* adı verilen bir görevli tarafından karşılanırdı.

¹⁸³ Genç, R. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara: TTK Basımevi, 133-135.; Uyumaz, *a.g.e.*, 12.; Alikılıç, *a.g.e.*, 29.; Gültepe. *a.g.e.*, 53.

¹⁸⁴ Mesela Sultan Alparslan Alp Arslan tahta geçtiğinde Bağdat'a gönderdiği elçi ile beraber Hacibi Aytegin'i de göndermişti. Yine Sultan Alp Arslan'ın Hacib Porsuk'u Huzistan'da bulunan Hezaresb'e göndererek bazı isteklerde bulunduğu bilinmektedir. Merçil, E. (2011). *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, 53-55.

¹⁸⁵ Kafesoğlu, i. (1953). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 148.

¹⁸⁶ Merçil, E. (1981). Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: *Resuldârlık*, VIII. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK Basımevi, C. II, 708-709.; Palabıyık, M. H. (1996) *Gazneli Devleti Saray Teşkilatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.1996, 195.

¹⁸⁷ Merçil, *Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldârlık*, 708.

¹⁸⁸ Palabıyık, *a.g.t.*; 196.; Nuhoğlu, G. (2002). "Gazneli Devlet Teşkilatı" *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.V.; 292.

¹⁸⁹ Alikılıç, *a.g.e.*, 30.

Sınırdan giren elçiler, öncelikle uc bölgelerinde görev yapan serdara, heyetin kimden ve ne maksatla geldiğini bildirirlerdi. Ardından heyete yolculukları sırasında mihmandarlar tarafından eşlik edilir, her türlü ihtiyaçları karşılanarak güvenli bir şekilde bölgedeki en kıdemli mülki amire ulaştırılırlardı. Mihmandarların yolculuk esnasındaki güvenliğin sağlanmasından da sorumlu olmaları, askerî zümreden seçilen görevliler ya da bu zümreden yardımcıları olan sivil görevliler olduğunu göstermektedir.¹⁹⁰

Nizamülmülk, Siyasetname adlı eserinde elçi kabullerine dair de önemli bilgiler vermektedir. Nizamülmülk'e göre padişahlar arasında savaş ve anlaşmazlık bulunsa bile "Elçiye düşen apaçık bir tebliğden ibarettir"¹⁹¹ ayeti gereği elçilerin getirip götürdükleri haberler dolayısıyla gönülleri incitilmemeli ve hoşlarına gitmeyecek muameleler yapılmamalıdır. Elçilerin ağırlanması hususuna özen gösterilmeli ve görevlendirilecek kişilerce, daha sınırdayken karşılanıp saraya kadar getirilmelidirler. Ayrıca elçilerin uğrayacağı şehirler imar görmüş olmalı, buralardaki görevlilere de elçilere iyi muamelelerde bulunmaları konusunda tembihte bulunulmalıdır. Elçiler memleketlerine dönerken de aynı izzet ve ikram gösterilmelidir, çünkü elçilere yapılan iyi ve fena muamele onları göndermiş olan hükümdara yapılmış sayılır.¹⁹²

Türk-İslam devletlerinde elçilere genel olarak iyi davranılmakla birlikte düşman ülkelerden gelen elçilere farklı muameleler yapılabildiği de görülür. Mesela XIV. yüzyılın sonlarında Timur'un bazı Memluk topraklarını işgal ederek, halkını katletmesi üzerine iki devlet arasındaki iyi münasebetler düşmanlığa dönüşmüş ve Sultan Berkuk, bu sırada gelen elçilerden bazılarını öldürmüştür.¹⁹³ Şunu da belirtmek gerekir ki Türk-İslam devletlerinde elçilere yapılan bu şekilde olumsuz davranışlar sayıca az olup istisna kabilindedir. Bu anlamda Nizamülmülk'ün elçilere yönelik fikirlerinin genel kaide olduğu ifade edilebilir. Mesela Sultan Alp Arslan, Urfa kuşatması sırasında 50 bin dinar karşılığında kuşatmayı kaldırmayı kabul etmiş ve halktan gelen talep doğrultusunda savaş aletlerini de tahrip ettirmişti. Ancak halk verdiği sözü tutmayınca da bu durumun sorumlusu olan Bizans elçisinin öldürülmesini emretmişti. Nizamülmülk ise "Hükümdarlar arasında elçi öldürmek adet değildir; gerçek sebebi belli olmayan ve

¹⁹⁰ Uyumaz, *a.g.e.*, 15.

¹⁹¹ Maide Suresi. *Kur'an*. 5/99.

¹⁹² Nizamülmülk, *Siyasetname*, 110. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, 1468'de elçilerle birlikte Ebu Said Han'a yolladığı atların dahi kasten ürkütülmesini dahi, "atı ürkütme, devleti ürkütmektir" şeklinde yorumlamış ve kısa bir süre sonra iki taraf arasında savaş çıkmıştır. Gömeç, *a.g.e.*, 101.

¹⁹³ İpşirli, *Elçi*, 8.

görünüşte kötü bir yola girilmesi doğru değildir” diye sultanı ikaz edince, Alparslan vezirine hak vermiş ve elçi getirdiği mektubun cevabı yazıldıktan sonra geri gönderilmiştir.¹⁹⁴

Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra elçi kabulleri İslamiyet öncesi dönemde olduğu gibi önemli bir husus olarak kabul edilmiş ve bu iş için özel merasimler düzenlenmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti’nde elçiler muhteşem törenlerle karşılanıp,¹⁹⁵ sultanın sarayında huzura kabul edilirdi.¹⁹⁶ Kabul töreninde hükümdarın yanında murassa elbiseli ve silahlı yirmi gulâm askeri yer alırdı. Selçuklu hükümetinin başında bulunan vezir de, kabul törenlerinde elçilerle görüşmelerde sultana vekâlet edebilirdi.¹⁹⁷ Bu merasimlerde tercümanlar da bulundurulurdu. Nitekim Alp Arslan’a gönderilen Bizans elçisi huzura kabul edildikten sonra onun getirmiş olduğu mektup tercüman aracılığıyla okunmuştu.¹⁹⁸ Selçuklu elçi kabullerinde çeşitli oyunların, raksların ve musikinin yani düzenlenen eğlence meclislerinin de büyük bir rolü vardı.¹⁹⁹ Elçilere yapılan karşılama törenlerinde diplomatik mesajlar verilirdi. Çünkü elçi kabulleri bu tür mesajlar vermek için en uygun ortamlardan biriydi. Mesela Melikşah zamanında yıllık vergisini ödemek üzere gelen Bizans elçisi, sultanın meşgul olduğu gerekçesiyle veziri Nizamülmülk’le görüşmek zorunda kalmıştı.²⁰⁰ Bu şekilde bir görüşme ve elçiye gösterilen bu soğukluk Bizans’a verilmek istenen diplomatik bir mesajdı.

Anadolu Selçuklularında elçilere genel olarak oldukça iyi davranılır ve en iyi şekilde ağırlandırlardı. Elçiler hangi devlet veya hükümdar tarafından gelirlerse gelsinler, saraya ulaştıklarında önce kendilerine tahsis edilen bir ikametgâhta dinlendirilirdi. Elçiler daha sonra temsil ettikleri devletin konumuna ve getirdikleri yazılı veya sözlü mesajların ehemmiyetine göre resmi protokol ile sultanın huzuruna kabul edilirdi.²⁰¹ Anadolu Selçuklularında protokol gereği huzura kabul edilen elçi, sultan tarafından oturarak karşılanır ve çok özel bir durum olmadığı sürece sultan elçi ile bire bir konuşmazdı. Fakat

¹⁹⁴ Yılmaz, S., *a.g.t.*; 17.

¹⁹⁵ Yılmaz, S., *a.g.t.*; 15.

¹⁹⁶ Demir, M. (2004). *Büyük Selçuklular Tarihi*. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 167.

¹⁹⁷ Kurpalidis, G. M. (2007) *Büyük Selçuklu Devletinin İdarî Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Çev. İ. Kamalov). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 84.; Nizamülmülk, *Siyasetname*, 110-113.

¹⁹⁸ Yılmaz, S., *a.g.t.*; 15.

¹⁹⁹ Turan, O. (2005). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 393.

²⁰⁰ Yılmaz, S., *a.g.t.*, 65.

²⁰¹ Uyumaz, *a.g.e.*, 115.

yazılı ve sözlü mesajlar ileildikten sonra elçiler sultanla özel görüşme talep edebilirler, hatta bazen sultan da elçi ile hususi görüşmek isteyebilirdi.²⁰²

Anadolu Selçuklularında yaşanan kabullere benzer bir şekilde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Venedik elçisi Josaphat Barbaro'yu kabul ettiğinde elçiyi, ucu sırmalı bir minderin üzerine oturmuş ve yastığa yaslanmış olarak karşılamıştı. Yanında da çıplak kılıçlı bir nöbetçi bulunmaktaydı. Kabul mekânının her tarafına halılar serilmiş ve bazı şehzadeler de Uzun Hasan'ın etrafında oturmuşlardı. Ayrıca bu kabulde şarkıcılar ve çalgıcılar bir de fasıl icra etmişlerdi.²⁰³

Altınorda Devleti'nde yabancı elçiler, genellikle bayram günlerinde huzura kabul edilirdiler. Han bu kabul esnasında içi kıymetli halılarla süslü keçe bir çadırda ve altından yapılmış değerli taşlarla süslenmiş bir tahtta otururdu. Tahtın etrafında hatun ve hanedan azasına mensup büyükler bulunur; hanzadeler tahtın ayakları yanında ve han kızları da tahtın önünde yer alırlardı.²⁰⁴

Memluklularda elçiler sultanla görüşebilmek için yedi kat perdenin tek tek açılmasını beklemek durumundaydılar. Böyle bir uygulama sultanın erişilmezliğine ve yüceliğine yapılan bir vurguydu.²⁰⁵ Memluk sarayında sultanın yüceliğine atfen yapılan bu törensel uygulamalar diğer Türk-İslam devletlerinin yanı sıra Anadolu beyliklerinde de vardı. Mesela Karamanoğulları'na gelen elçiler, Karamanoğlu beyinin önünde eğilmek zorundaydılar.²⁰⁶

İslam halifesi tarafından gönderilen elçiler, diğer devletlerden gelen elçilere nazaran Türk-İslam devletlerinde büyük hürmet görmekteydiler. Örneğin Tuğrul Bey, Halife Kâ'im-bi'Emrillah tarafından kendisine elçi olarak gönderilen Maverdî'yi, saygı ifadesi olarak dört fersah uzaklıkta karşılamış, elçi dönerken de Halifeye 30.000 dinar hediye göndermişti.²⁰⁷ Halife tarafından gönderilen elçilere aynı şekilde halk da çok büyük ilgi gösterirdi. Selçuklu sultanı Melikşah'a gönderilen Şeyh Ebu İshak Şirazî, Save'ye yaklaştığında ahali de elçiyi karşılamaya çıkmıştı.²⁰⁸ Harzemşah hükümdarı Celaleddin

²⁰² Uyumaz, *a.g.e.*, 131.

²⁰³ Barbaro, J. (2009). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. (İkinci Baskı). (Çev. T. Gündüz). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 56-58.

²⁰⁴ Kurat, *IV.-XIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 135.

²⁰⁵ Jorga, N. (2005) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C:I*, (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 405.

²⁰⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C:I*, 405.

²⁰⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 114-115.

²⁰⁸ Yılmaz, S., *a.g.t.*; 15.

Harzemşah Ahlat kuşatması sırasında halife tarafından gelen elçi için *dihliz* adı verilen bir çadır kurdurmuş ve elçilerin ata biniş ve inişlerinde nekkare çalınmasını emretmişti. Sultan ayrıca önemli haciblerinden Sadeddin'in de merasim sırasında elçilerle ilgilenmesini emretmişti.²⁰⁹ Eyyubilerde ise halife elçisi bir gün önce, yüksek devlet memurlarından olan emir-i meclis tarafından şehir dışında karşılanıp özel bir ikametgâhta misafir edildikten sonra ertesi gün merasimle sultanın huzuruna çıkarılırdı. Anadolu Selçuklularında ise hilafet merkezinden gelen elçi için karşılama daha olağanüstü bir çerçevede gerçekleşir ve devletin en ileri gelenleri mihmandar olarak görevlendirilirdi.²¹⁰ Protokol gereği huzura kabul edilen elçi sultan tarafından oturarak karşılanırken, hilafet makamından gelen elçiler için ise tam aksine sultanlar şehir dışındaki karşılamalara bile katılabilirlerdi. Bu noktada I. Alâeddin Keykubad 1220'de tahta çıktığında, Abbasi halifesi Nasır-Lidinillah tarafından hilat, menşur ve diğer saltanat alametleriyle Şeyh Şehabeddin Ömer es-Sühreverdi elçi olarak Konya'ya gönderilmiştir. Elçilik heyeti Aksaray'a varınca beyler, kadı, âlim ve mutasavvıflar tarafından karşılanmıştı. Daha sonra ise sultan hilafet makamına hürmeten hassa askerleriyle birlikte yola çıkarak, elçi Şeyh Sühreverdi'nin elini öpüp hayır duasını aldıktan sonra şehre beraber girmişlerdi. Şehre girildikten sonra şeyh, misafirhaneye götürülmüş ve ertesi gün törenle halifenin gönderdiği hilat sultana giydirilmişti. Abbasi elçisi, dönüş yolunda ise sultan, Celâleddin Karatay ve Necmeddin Tûsî gibi önemli devlet adamları ile beraber uğurlanmıştı. Elçiye hediye olarak da 100.000 dirhem, 5000 sultani dinar, atlar, Rum köleler ve değerli elbiseler verilmiş, halife de elçisine gösterilen bu ilgiden dolayı büyük memnuniyet duymuştu.²¹¹

Türk-İslam devletlerinde elçiler hediyesiz gelmez ve hediyesiz de gönderilmezlerdi. Hükümdarlar tarafından kendilerine hilat adı verilen bir tür üst giysinin giydirilmesi yaygın bir gelenektir. Eyyubilerle Haçlılar arasında yapılan müzakerelerde de hediye teatisi yapılmıştı. Hatta Selahaddin Eyyubi Sincar'ı muhasara ettiği sırada gelen Ahlatşah elçisi Bektemür, hilat ve hediye kabul etmediği için tenkit edilmiş ve ayıplanmıştı.²¹²

Anadolu Selçuklu Devleti'nde gelen elçiler yazılı veya sözlü mesajlarını ilettikten sonra temsil ettikleri devletin itibarını ve gücünü gösteren seçkin hediyeler takdim eder, daha sonra kendilerine tahsis edilen ikametgâhlarına çekilirlerdi. Bundan sonra sultan

²⁰⁹ Yılmaz, S., *a.g.t.*, 15.

²¹⁰ İpşirli, *Elçi*, 7. Uyumaz, *a.g.e.*, 51-54.

²¹¹ Uyumaz, *a.g.e.*, 119.

²¹² İpşirli, *Elçi*, 7.

saray görevlileri vasıtasıyla, elçi ve beraberindekilere hilatler, yüklü miktarlarda hediyeler ve para gönderirdi.²¹³

Akkoyunlularda ise elçiler huzura kabul edildikten sonraki gün ve ülkeden ayrılmadan önce kendilerine hilatler gönderilirdi.²¹⁴ Uzun Hasan, Venedik elçisi Josaphat Barbaro'yu huzuruna kabul ettiğinin ertesi günü, elçiye hilat olarak altın işlemeli ipek bir elbise göndermişti. Bu giysinin değeri yaklaşık olarak iki yüz Venedik dukası kadardı. Hindistan'dan gelen bir elçilik heyeti de beraberlerinde bir kaplan, iki fil, bir zürafa, üç çift cins güvercin, üç tane çeşitli renklerde papağan ve derisinden post yapılan iki tane ceylan getirmişlerdi. Hint elçilerinin kabulünde saray görevlileri sırmalı, ipekli, yünlü ve rengârenk görünen elbiseler giymişlerdi. Sarayda en önemli kırk devlet adamı oturmuştu. Sarayın giriş kısmında yüz kişi, girişlerin dışında yaklaşık iki yüz kişi, sarayın iki kapısının arasında elliye yakın adamdan başka dış sokakta da yaklaşık yirmi kişi elçinin kabulü için hazır beklemekteydiler. Ortada dört bin süvari vardı. Askerler bu tertip ve düzen içerisinde dururken, elçiler şahın karşısına gelip oturmuş ve hemen hediyeleri getirilmişti. Bu hediyeler içerisinde yukarıda sayılanların yanı sıra birbiri ardınca gelen yüz kişinin her birinin elindeki beş ya da yedi duka değerinde olmak üzere bombazin kumaşlar vardı. Bunların akabinde altı adamın elinde ipekli kumaşlar, dokuz adamın ellerinde içi değerli taşlarla dolu küçük kaplar ve diğerlerinde çini tabaklar, kâseler, öd ağacı ve baharatlar bulunuyordu.²¹⁵

Türk-İslam devletlerinde gelen veya gönderilen elçiler için dönüş gününü belirlemek ve bu izni vermek hükümdara aitti. Anadolu Selçuklularında bu izin genelde üç günden önce verilmezdi. Normalde ise bu süre bir hafta veya on gündü. Bu süre zarfında elçiye resmi eğlence meclisleri düzenlenir ve mesire yerleri de ziyaret ettirilirdi. Heyetin ehemmiyetine göre geziye sultan da iştirak edebilirdi. Elçilik heyeti dönmeden önce heyet için büyük bir ziyafet verilir ve sultanın yazılı ve sözlü cevabı iletilirdi. Elçi uğurlanırken getirdiği hediyelerden az olmamak kaydıyla özenle seçilmiş hediyeler hazırlanırdı. Ayrıca sultanın cevabını iletmek üzere dönen elçi ile beraber bir Anadolu Selçuklu elçisi

²¹³ Uyumaz, *a.g.e.*, 130.

²¹⁴ *Uzun Hasan ve Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğuda Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri*, (2009). (Üçüncü Baskı). (Çev. T. Gündüz). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 103-104.; Barbaro, *a.g.e.*, 56-58.

²¹⁵ Barbaro, *a.g.e.*, 56-61.

gönderilirdi. Dönen ve sultanın mesajını götüren heyet en güvenli bir biçimde sınıra kadar uğurlanırdı.²¹⁶

1.2.2. Sürekli Diploması Döneminde Elçi

XV. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da diploması faaliyetleri, özellikle Venedik öncülüğündeki İtalyan kent devletlerinde hızlı bir biçimde sürekli diplomasıye evrilmeye başlamış, böylece elçilik faaliyetlerinde de köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönüşüm sonucunda tarihte ilk defa Venedik Cumhuriyeti diğer devletler nezdinde daimi elçilikler tesis etme yoluna gitmiştir. Böylece elçilerin ihtiyaç halinde gönderildiği *ad-hoc* yani tek taraflı diplomasiden, devletlerin birbirleri nezdinde daimi elçiler vasıtasıyla temsil edildiği *sürekli/daimi diplomasıye* geçilmiş ve elçilik faaliyetleri daha istikrarlı bir mahiyet almaya başlamıştır.

Tarihte ilk sürekli diploması uygulamalarının Venedik başta olmak üzere İtalyan kent devletlerinde görülmesi tesadüf değildir. Bu durum Venedik ve diğer İtalyan kent devletlerinin zayıf askeri yapılarından kaynaklanmaktaydı. Çünkü bu kent devletleri etraflarındaki güçlü merkezi devletlere karşı siyasal varlıklarını devam ettirebilmek adına kendileri için tehlikeli olabilecek gelişmelerden önceden haberdar olmak zorundaydılar. Bu ise ancak kesintisiz ve sürekli bir diploması yönteminin uygulanması ile mümkün olabilirdi.²¹⁷ Sürekli ve kesintisiz bir diploması için ise diğer devletler nezdinde daimi elçiler bulundurmaları gerekiyordu. Böylece dünyada ilk olarak Venedik'e bağlı olarak daimi elçiler faaliyet göstermeye başlamış ve böylece modern diploması yönteminin temelleri atılmıştır.

Venedik'in ilk sürekli elçiliği tesis etmesinden bir süre sonra da İtalyan şehir devletleri birbirleri nezdinde daimi elçilikler tesis etme yoluna gitmişlerdir. 1454 Lodi Barışının kurduğu hassas diplomatik dengenin sürekli müzakereler yoluyla korunması için başvurulan bu uygulama²¹⁸ kısa süre içerisinde bütün Avrupa'ya yayılmış, XVI. yüzyılın başlarında İtalyan şehir devletlerinden ilham alan İspanya ve Fransa'da da elçilikler

²¹⁶ Uyumaz, *a.g.e.*, 131.

²¹⁷ Potter, G.R. (Editör). *The New Cambridge Modern History Vol. I*. Cambridge, Cambridge University Press, 1957, 267.

²¹⁸ (2008). *The Cambridge Modern History*. London Cambridge University Press, 267.

açılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte daimi elçiliklerin umumi bir müessese haline gelmesi ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir.²¹⁹

XV. yüzyıl ve sonrasında başta İtalya olmak üzere Avrupa’da yaşanan bu gelişmeler dünya tarihinde o zamana kadar görülme-yen yeni bir elçi tipi olan *daimi elçi*’nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.2.2.1. Daimi elçilerde aranan özellikler

Sürekli diplomasi uygulamalarının başlamasıyla XV. yüzyıldan itibaren elçilik faaliyetleri daha istikrarlı bir mahiyet almaya başlamış ve kurumsallaşma hızlanmıştır. Bu doğrultuda dikkat çeken ilk değişim, elçilerin gittikleri ülkelerde kalış süreleridir. Ad-hoc diplomasi döneminde elçilerin gittikleri ülkelerde kalış süresi kendilerine verilen görevin önemine bağlı olarak değişmekteydi. Bu süre genel olarak üç ya da dört ayı aşmasa da, diplomatik ilişkilerin zorunlu kıldığı oranda uzayabilmekteydi. Sürekli diplomasi metodunun benimsenmesi ile birlikte bir elçinin gittiği ülkede iki yıldan fazla kalmaması kurallaşmış, daha sonra ise bu üç yıla çıkarılmıştır. Elçilik heyetlerinin sürekli olarak görevde kalması anlayışının yerleşmesiyle birlikte görev süresi dolan elçiler, ancak kendilerinden sonraki elçiler göreve başladıklarında yerlerinden ayrılabilmişlerdir.²²⁰

Daimi elçilerin, geçici elçilere nazaran temsil misyonlarının daha uzun süreli olması nedeniyle, bu tür elçilerde bulunması gereken özelliklere daha fazla dikkat edilmiştir. Bu çerçevede sürekli diplomasi-nin ilk ortaya çıktığı dönemlerde Avrupa’da, elçilerde şu özellikler aranmaktaydı:

- Elçi iyi bir dil uzmanı olmalı ve özellikle Latinceyi çok iyi bilmeliydi.
- Elçi bulunduğu ülkeye hoş ve şirin görünmeye çalışmalıydı.
- Misafirperver olmalı ve misafirlerini iyi bir biçimde ağırlayabilmek için usta bir aşçıya sahip olmalıydı.
- Çevresinde yazar, sanatçı ve bilim adamlarından entelektüel bir topluluk meydana getirebilmeliydi.

²¹⁹ Meray, S. L. “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, *AÜSBF Dergisi*, 11 (3), 80.; Dönmez, A. (2006). *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa’da Yeniden Tesisi (1832-1841)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s. 4-5. Gürkan, *a.g.m.*, 374.

²²⁰ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 28-29.; Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 153-154.

- Sabırlı ve sakin olmalı, duygularını kontrol edebilmeli ve hiçbir kırgınlık belirtisi göstermeden eleştirilere dayanabilmeliydi.
- Özel yaşantıları ile gündeme gelmemeliydi.
- Karşı tarafta aşağılık duygusu ve intikam hissi doğuracağından kesin zaferler peşinde koşmamalıydı.²²¹

Venedik, ilk sürekli diplomasi uygulamasının öncüsü olsa da, Venedik elçilerinin aylıkları son derece düşüktü ve bu ücret elçilerin görevlerinin zorunlu kıldığı harcamaları dahi karşılamaktan uzaktı. Bu nedenle elçiler, Venedik hükümeti ile resmi yazışmalarında bu durumdan sıklıkla yakınlardı. Bu dönemlerde çok da cazip olmayan hatta angarya anlamına gelen, bu şerefli ve bir o kadar da pahalı görevi reddedenlere yüklü cezalar verilirdi. Ayrıca bu kişiler, herhangi başka bir devlet görevine de alınmamaktaydılar. Görevi sona eren elçi Venedik'e döndüğü zaman başbakanlığa gelip özel bir kütüğe dönüş tarihini yazdırmak ve hemen sonrasında da görevi sırasındaki bütün harcamaların hesabını vermek zorundaydı. Elçiler misyonları sırasında almış oldukları bütün hediyeleri de devlete teslim etmek zorundaydılar. Bu ağır yaptırım ve uygulamalardan dolayı elçiler görevlerini yerine getirmek için -sonradan hükümet tarafından ödense bile- büyük borçlar altına girerlerdi. Venedik elçileri görevleri sırasında yabancı hükümetler tarafından verilecek hiçbir onursal unvan ya da rütbeyi kabul edemezlerdi. Görevli buldukları ülkelerde mülk sahibi olmaları da yasaklanmıştı. Bu duruma uygun olarak yabancı bir ülkede mülk sahibi olan kişilerin o ülkeye elçi olarak atanmaları söz konusu değildi. Tüm bu nedenlerden ötürü elçilik bu dönemlerde İtalya'da pek itibarlı bir meslek olarak görülmemektedir. Dahası kendi sıcak yuvasından ayrı kalmak, zor şartlar altında seyahat etmek, büyük maddi külfetlerin altına girmek, ülkedeki siyasal yaşamdan uzaklaşmak, kötü han odalarında konaklamak ve bilinmeyen değişik hastalılarla karşılaşmak gibi olumsuz manalara da gelmekteydi.²²²

Diplomasinin metot ve usullerini Bizans'tan ödünç alan ve bunları yetkin bir sanat düzeyine doğru geliştiren Venedik'te²²³ hükümet bu zorlu görevlerinde elçilerine her alanda kılavuzluk etmekteydi. Elçiler yola çıkmadan önce kendilerine oldukça ayrıntılı bir talimatname verilirdi. Bu talimatnamede elçinin nasıl davranacağı, neyi nasıl söyleyeceği

²²¹ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 28-29.

²²² Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 28-29.; Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 153-154.

²²³ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 149.

ve neleri gözlemleyeceği birer birer sıralanırdı.²²⁴ Bu bağlamda elçilerin görevleri ile ilgili çok katı uygulamalar ve birçok kısıtlama da mevcuttu. Mesela elçilerin yabancılara hele de görevde buldukları ülkelerin yetkililerine, Venedik Cumhuriyeti'nin iç işleri hakkında bilgi vermeleri kesinlikle yasaktı. Hatta bu nedenle dedikoduya yatkın oldukları ve devlet sırlarını açığa vurabilecekleri gerekçesiyle, eşlerini görev yerlerine götürmeleri de yasaklanmıştı. Elçilerin zehirleme yoluyla suikasta uğramaları ihtimaline karşılık ise özel aşçıları birlikte götürmeleri sağlanırdı.²²⁵

Venedik'te elçiler, görev süreleri bitip ülkelerine döndükten itibaren on beş gün içinde Cumhuriyet Meclisi önünde *relazione* olarak adlandırılan bir brifing vermekle yükümlüydüler. Ayrıntılı bir rapor niteliğinde olan relasyonlarda elçi, görev yaptığı ülkenin genel durumunu tüm boyutlarıyla dile getirirdi. Oturum kapandıktan sonra da raporunun yazılı metnini başbakana teslim etmek zorundaydı. Teslim edilen bu raporlar hemen gizli diplomatik belgeler arşivine aktarılırdı. Venedik Cumhuriyeti'nin 1797 yılında çöküşüne kadar geçen sürede bu geleneğin resmi bir yönetmeliğe bağlı oluşu, hükümet tarafından söz konusu raporlara verilen önemin de göstergesiydi.²²⁶

Elçilik görevi için nitelikli insan bulmanın zor olduğu XV. yüzyıl anlayışına göre, diplomatlar tek bir devlete hizmet etmekle mükellef değillerdi. Elçilerin hizmet ettikleri devletin vatandaşı olmaları gerekmediği için de bir elçi aynı anda birden fazla devlete hizmet edebilirdi.²²⁷

XV. ve XVI. yüzyıllarda elçilerin diplomatik dokunulmazlıklarına dair bir takım düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte bunların tam olarak uygulandığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle elçilerin can ve mal güvenliği kesin bir güvence altında olmayıp, görevli buldukları ülkelerin halkları tarafından aşağılanmaları, hatta eziyet edilmeleri de sıradan bir durumdu.²²⁸

Sürekli diplomasinin başladığı XVII. yüzyılda, elçilik görevinde bulunanların yönetici sınıflardan ve feodal soylulardan geldiği görülmektedir. Sürekli olarak diplomasinin içinde bulunanlar; soylular, bunların oğulları ve diğer yüksek statüye sahip

²²⁴ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 155-156

²²⁵ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 29-30.; Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 153.

²²⁶ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 155.

²²⁷ Tuncer, *Eski ve Yeni Diploması*, 28.

²²⁸ Potter G.R. (Editör). (2008). *The Cambridge Modern History Vol. I*. London: Cambridge University Press, 272-273.

kişilerdi. Elçilerin elit tabakadan seçilmelerinin nedenleri, gittikleri yerlerde daha iyi bir izlenim uyandırmaları ve ücretlerinin düşük olması nedeniyle ihtiyaç duyulduğunda kendi kişisel servetlerini kullanabilmeleriydi.²²⁹ XVII. yüzyılda, diplomasi faaliyetlerinin yoğunlaşmaya başlamasıyla dünya üzerinde sürekli siyasi temsilciliklerin sayısı da artmaya başlamıştı. Giderek artan sayıda diplomata ihtiyaç duyulması nedeniyle elçilerin bu konuda özel eğitilmiş kişiler olması yönünde de ilk adımlar da atılmaya başlandı. Bununla birlikte yüzyılın başlarında üst düzey bir asker (general), din adamı, hukukçu ya da bir ressam elçilik görevi verilebilmekteydi.²³⁰

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda elçilere bakış açısı önceki iki yüzyılda olduğu gibiydi ve elçiliğe hâlâ onurlu ama yıkıcı bir sürgün gözüyle bakılıyordu. Elçilik hâlâ uzun bir süre ülkeden ayrı kalmak; çok zor şartlar altında seyahat etmek; iklimi, yaşam koşulları ve gelenekleri çok farklı olan toplumlar içerisinde tek başına yaşamak; az para ile çok masrafta bulunmak; bulunduğu ülkede casus muamelesi görmek ve insanlar nezdinde güven ve saygıyı kaybetmek gibi anlamlara gelmekteydi. Bu nedenlerden elçilik görevinin kabulü bu dönemde de mecburi tutuluyor ve bu görevi kabul etmeyenlere hükümdarlar tarafından baskı yapılıyordu.²³¹

Venedik örneğinde olduğu gibi elçi olarak atanan kimseler, ülkelerini terk etmeden önce kendilerine yazılı olarak yönergeler verilirdi. Bu yönergeler içerisinde elçinin izleyeceği politikanın yanı sıra gideceği yerin siyasi koşulları, karşılaşacağı devlet adamlarının kökenleri, özellikleri ve o ülkede görev yapan diğer devletlerin elçilerinin özellikleri de ayrıntılı olarak anlatılırdı. Yine bu talimatnamelerde elçinin gittiği yerde protokol ve öndegelme sorunlarına karşı duyarlılık göstermesi ve ne tip insanlarla ilişki kurmasının beklenildiği de ayrıca belirtirdi.²³² Genel olarak elçilerin kendilerine verilen yönergelere aynen uymaları beklenirdi. Bununla birlikte elçiler zaman zaman kendi kişisel görüş ve düşüncelerini ileri sürerek, bunları hükümdarlarına dinletebilirlerdi.²³³ Bu açık ve resmi yönergelerin dışında elçilere bir de gizli yönergeler verilirdi. Bunlarda ise elçilerin gittikleri yerlerde savunacakları gerçek görüş ve politikalar yer alırdı. Böylece bu tarihlerde elçilerin ikiyüzlü davranmaları ve gerçeği saklamaları kendi hükümetleri

²²⁹ *The New Cambridge Modern History*, 208-209. Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 171.

²³⁰ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 34.

²³¹ *The New Cambridge Modern History*, 178.

²³² Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 56-58.

²³³ Napolyon ünlü diplomatı Talleyrand'ın görüşlerini dinlemiş ve zaman zamanda bunları uygulamıştır. Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 37.

tarafından teşvik edilmekteydi.²³⁴ Elçi görev yaptığı ülkenin şartlarını eleştirmemeli aksine bunları övmeli ve hayatından her an memnun olduğu izlenimi uyandırmalıydı. Ayrıca elçinin içerisinde bulunduğu ülkenin tarih, sanat ve edebiyatını incelemesinde de büyük yarar görülmekteydi. Bulduğu ülkedeki öteki diplomatların dostluğunu kazanmalıydı. Çünkü yabancı bir ülkede bulunan diplomatların tümü amaçları aynı olan bir bütünün parçaları durumundaydılar.²³⁵

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda elçiler maiyetlerini kendileri oluştururlardı. Mesela Fransa'da elçi kâtibini kendisi seçmekte ve parasını da kendi maaşından ödemekteydi.²³⁶ Özellikle kâtiplerin seçiminde son derece titiz davranılırdı. Çünkü bu kişiler şifrelerden haberdar olacak ve elçinin yokluğunda mutat yazışmaları yürüteceklerdi. Fakat elçilerin kendilerine yakın olan bu tarz kişileri aile ve arkadaş çevrelerinden seçmeleri nedeniyle, bu kişilerin görevlerinde çok da başarı sağlayamadıkları görülmekteydi. Kâtiplerin yanı sıra elçinin maiyetinde din adamı, aşçılar, hizmetçiler, uşaklar, arabacılar, elçinin nedimleri ve diğer görevliler bulunurdu.²³⁷ Elçi ve maiyeti tüm eşya ve mobilyalarını da beraberlerinde götürür, elçi kendi özel parasıyla atandığı ülkede elçilik binasını kiralar.²³⁸

Avrupa'da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise elçilerde genel olarak şu özellikler aranmaktaydı:

- Latince, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Almancayı çok iyi bilmek,
- Derin bir tarih bilgisine sahip olmak,
- Askeri, ticari ve coğrafi konularda uzman olmak,
- Edebiyat, bilimi matematik, fizik, hukuk, müzik gibi konulardan anlayacak entellektüel bir kişiliğe sahip olmak,
- İyi bir gözlemci olmak,
- Sınırsız bir sabra sahip olmak,
- Çabuk karar verebilmek,
- Alçak gönüllü olmak,
- Hiç kimseye güvenmemek,

²³⁴ *The New Cambridge Modern History*, 266.

²³⁵ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 36.

²³⁶ *The New Cambridge Modern History*, 180.

²³⁷ Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (Çev. Türkis Noyan).(2011). İstanbul: Kitap Yayınevi, İstanbul, 131-134.; Takats, S. (2011). Macaristan Türk Aleminde Çizgiler. (Çev. S. Karatay). Ankara: TTK Basımevi, 317-318.

²³⁸ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 58.

- Kimsenin çekiciliğine kapılmadan çevresindeki herkesi kendisine hayran bırakabilmek,
- İyi bir dinleyici olmak duygularını denetleyebilmek,
- Yürekli ve sakin tabiatlı olmak,
- Kadınlara ilgi göstermek fakat onlara kesinlikle âşık olmamak,
- İçkiye, kadına, kumara düşkün olmamak,
- Çok iyi bir aileden gelmek,
- Paraya ve kadınlara karşı kayıtsız kalabilmek için yakışıklı, zengin olmakla birlikte güzel bir eşe sahip olmak,
- Çevresini eğlendirmeyi ve konuklarını iyi bir şekilde ağırlamayı bilmek,
- İnanırcı konuşma yeteneğine sahip olmak.²³⁹

Elçinin sahip olması gereken tüm bu özelliklerin yanı sıra kendi hükümetinin de net bir şekilde güvenini sağlamış olması gerekirdi. Önerilerinin kendi hükümetince dikkate alınması ya da alınmaması, elçinin kendi hükümeti nezdindeki değerini göstermekteydi.²⁴⁰

Bir elçide aranan tüm bu niteliklere rağmen elçilerin “*amaca ulaşmak için her yol mübahdır*” şeklindeki Makyavelist anlayışla hareket ettikleri görülmektedir. Bu durum bu yüzyıllarda da elçilere, ülke çıkarları için yalan söyleyen “*onurlu birer casus*” gözüyle bakılmasının temelinde yatan sebeptir.

Elçiler, diplomatik dokunulmazlıklara sırtlarını dayayarak komisyonculuk ve kaçak mal ticareti yapabilmekteydiler.²⁴¹ Elçilerin casusluk ve hırsızlık yapmaları hatta rüşvet almaları oldukça olağan karşılanmaktaydı.²⁴² Elçinin atandığı ülkenin içişlerine karışması, ülkedeki karışıklıkları özendirerek tahrik etmesi, toplulukları birbirlerine karşı kışkırtması, yerli halkın arasını bozması, siyasal sebeplerle adam öldürmesi yasal hatta zorunlu olarak görülmekteydi. Bu nedenle genel olarak devletler hukuku koruması altında bulunsalar da elçilerin, bu yüzyıllarda ülke dışına sürülmeleri ya da tutuklanmaları olağanüstü durumlar değildi.²⁴³ Sırf bu nedenlerden ötürü mesela Venedik’te, vatandaşların yabancı elçilerle kamu sorunlarının tartışmaları yasaktı. Elçilerin, Venedik’in zaafı hakkında bilgi edinmesini engellemek amacıyla konulan bu yasağa uymayanlar ise ağır bir biçimde

²³⁹ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 35-36.

²⁴⁰ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 67.

²⁴¹ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 38.

²⁴² Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 149.

²⁴³ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 43.

cezalandırılırdı.²⁴⁴ Nitekim Hollandalı yazar Abraham Vikford'un 1778 yılında yazdığı *Elçi ve Görevleri* adlı kitabında, yabancı bir ülkenin yöneticilerini satın alan bir elçinin, devletler hukukunu hiçbir şekilde çiğnemiş sayılmayacağını; çünkü böyle davranmakla sadece görevini yerine getirmiş olduğunun herkesçe kabul edildiğini belirtmesi de Batı'da elçilik kurumuna yüklenen anlamın en net özetidir.²⁴⁵

1.2.3. 1815 Viyana Kongresi ve Modern Elçiliğin Temelleri

Sürekli diplomasinin ortaya çıkışından XIX. yüzyıla gelinceye kadar elçilerle ilgili uygulamalarda uluslararası anlamda devletleri bağlayıcı bir belge ya da antlaşma bulunmamaktaydı. Ayrıca uluslararası ortak kabul gören elçi statüleri de mevcut değildi. Elçilere yapılan muamelelerde elçi derece ve statülerinden çok, elçiyi hangi devletin gönderdiğine dikkat ediliyor, bu ise devletler arasında farklılık arz eden uygulamalara, elçilere yapılan muamelelerin duruma ve teamüle göre değişmesine neden oluyordu. Elçilerin protokol ve teşrifat anlamında diğerlerinden daha ayrıcalıklı olmak için çabalaması da ciddi manada öndegelme (tekaddüm) sorunları yaşanmasına sebebiyet veriyordu. Ayrıca ortaya çıkan bu tür sorunlar, diplomatik krizlere neden olarak devletler arasındaki diplomatik görüşmelerde büyük zaman kaybı doğuruyordu. Mesela Karlofça Antlaşması esnasında uygulanacak protokol ve öndegelme konusunda büyük anlaşmazlıklar yaşanmıştı. Antlaşmanın taraf devletleri arasında delegelerin oturma düzeni, toplantı salonuna hangi sırayla girileceği, görüşmelerin gerçekleştirileceği masanın biçim ve şekli gibi hususlarda ortaya çıkan görüş farklılıkları, büyük anlaşmazlıklara neden olmuş ve görüşmeler yapılamaz hale gelmişti. Ortaya çıkan protokol krizi, görüşmelere Osmanlı delegesi olarak katılan Divan-ı hümayun tercümanı Aleksandro Mavrokardato'nun önerileri doğrultusunda aşılabildi. Bu doğrultuda toplantı salonuna delege sayısı kadar kapı açılarak bütün delegelerin aynı anda girmeleri sağlandı.²⁴⁶ Böylece salona ilk girenin üstünlüğü durumu ortadan kaldırılmış oldu. Ayrıca görüşme masası da kimsenin üstün taraf olma görüntüsüne mahal vermeyecek biçimde yuvarlak olacak böylece delegeler, dolayısıyla devletler arasında eşitlik durumu sağlandı.²⁴⁷

²⁴⁴ Nicolson, *The Evolution of Diplomatic Method*, 30.

²⁴⁵ Potyemkin vd.; *a.g.e.*, 172.

²⁴⁶ Kantemir, D. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi II*, (Altıncı Baskı). (Çev. Ö. Çobanoğlu). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 826-827.

²⁴⁷ Meray, *a.g.m.*, 84.

Fakat Karlofça ve benzer birçok diplomatik görüşmede yaşanan bu anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için kalıcı çözümler bulunmaması, sorunların geçici çözümlerle haledilmeye çalışılmasına neden oluyordu. Bu bağlamda uluslararası anlamda elçilerle ilgili kabul görmüş ve bağlayıcı maddeleri içeren bir metin ilk defa 1815 Viyana Kongresi'nde hazırlanmış²⁴⁸ ve elçiler için büyükelçi, ortaelçi, maslahatgüzar olmak üzere üç derece kabul edilmiştir. Bu tarihten üç yıl sonra 1818'de gerçekleştirilen Aix la Chapelle Kongresi sonucu ilan edilen Aix la Chapelle Protokolü ile de ortaelçiyle maslahatgüzar arasında ikamet elçisi statüsü oluşturulmuştur. Viyana ve Aix la Chapelle kaideleri sınırlı sayıda devlet tarafından ortaya konmuş olmasına karşın sonradan diğer devletler de bu kaideleri benimseyip tatbik etmişlerdir. Böylece bütün dünya devletleri için bağlayıcı olan bugünkü modern diplomasinin esasları bu kongrelerde alınan kararlarla belirlenmiştir.²⁴⁹ Buna göre elçilik faaliyetlerinde bulunan devletlerin hepsi *egemen* devletler olduğu için karşılıklı iki devlet arasındaki diplomatik temsilciliklerin eşit ve aynı seviyede olması esas kabul edilmiştir. Böylece daha önceki dönemlerde büyük sorunlar yaşanmasına neden olan öndegelme meselesi de bir dereceye kadar ortadan kaldırılmıştır.²⁵⁰

Viyana ve Aix la Chapelle'den belirlenen bu uluslararası diplomasi kaideleri önce Avrupa daha sonra tedrici olarak diğer dünya devletleri tarafından da uygulanmıştır.²⁵¹ Sonraki bazı toplantılarda da devletlerarası uygulamanın nasıl olacağına dair kararlar alınmıştır. Bu toplantılarda mütekabiliyet iyice yerleşmiş, ilk üç derecedeki elçilerin devlet başkanları, maslahatgüzarların ise dışişleri bakanları seviyesinde itimatnamelerini götürmeleri uygulaması benimsenmiştir. Elçilerin buldukları ülkelerde kendi devleti adına olan görevleri *müzakere*, *müşahede* ve *himaye* olmak üzere üç ana noktada toplanmıştır. Bu görevlerden *müzakere*, iki devlet arasındaki işlerin yürütülmesi, ilişkilerin geliştirilmesi, anlaşmazlıkların çözülmesi, devletinden gelen notların bulunduğu ülkeye ulaştırılması, bulunduğu ülkeden gelen notların ise kendi ülkesine gönderilmesini kapsarken; *müşahede*, elçilerin buldukları ülkedeki siyasi, iktisadi, teknik gelişmeleri ve yenilikleri gözlemleyip kendi ülkesine bildirmeleri anlamına gelmektedir. Elçilerin üçüncü görevi olan *himaye* ise bir devletin yabancı ülkelerde bulunan vatandaşlarının hak ve

²⁴⁸ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 41.; Arı, *a.g.e.*, 347.

²⁴⁹ Savaş, A. İ. (2007). *Osmanlı Diplomasisi*. İstanbul: 3F Yayınevi, 18.; İpşirli, *Elçi*, 14.; Meray, *a.g.m.*. 85-86.

²⁵⁰ Meray, *a.g.m.*. 82.

²⁵¹ Savaş, A. İ. (1996). "Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları", *Toplumsal Tarih*, 5 (27), 54.

menfaatlerinin yine o ÷lkedeki elçileri tarafından korunmasıdır.²⁵² Elçilerin görev ve sorumluluklarının da belirlendiği bu süreçte elçilerin dokunulmazlıkları ve sahip oldukları her türlü imtiyaz da güvence altına alınmıştır.²⁵³

²⁵² Meray, *a.g.m.*, 92-93.; İpşirli, *Elçi*, 14.

²⁵³ İpşirli, *Elçi*, 14.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE ELÇİ

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ad-hoc yani tek taraflı diplomasiyi uygulamış ve ilk olarak 1793 tarihinde, yabancı devletler nezdine daimi elçi göndererek Avrupa tarzı diplomasi modelini benimsemiştir. Ayrıca 1815 Viyana Kongresi'ne katılmamış olmasına rağmen, kongre kararlarını benimsemiş; burada belirlenen uluslararası diplomasi kaidelerine göre hareket etmeye çalışmıştır. Sürekli diplomasinin benimsenmesinden önce Osmanlı elçilik faaliyetleri, devlet gelenekleri ve tek taraflı diplomasinin biçimlendirdiği Osmanlı diplomasi anlayışına göre şekillenmiştir. Bu nedenle elçilik faaliyetlerinin anlaşılabilmesi için Osmanlı diplomasi anlayışının bilinmesi gerekmektedir.

2.1. Osmanlı Diplomasisi ve Diplomasi Anlayışı

Osmanlı Devleti'nde uygulanan diplomasi, ilk dönemlerde Osmanlı kültürel geleneğinin temellerindeki eski Türk töresi ve İslam hukuku kurallarına göre sürdürülerek, cihat anlayışı ve fetihler çerçevesinde şekillenmiştir.²⁵⁴ Bu nedenle batıda Orta Çağ'ın sona erdiği dönemde uygulanmaya başlanan devletlerarası hukuk kuralları, Osmanlı ile batılı devletler arasında uygulanmamıştır.²⁵⁵ Devletin sahip olduğu güç, dış politika söylemine de yansımış ve universalist bir *nizam-ı âlem* ya da *Pax Ottomana* anlayışı ortaya çıkmıştır.²⁵⁶ Bu anlayışa göre Osmanlı sınırları dışında kalan dünyadaki siyasal yönetimlerin meşru taraf olarak görülmemeleri, diplomasinin daha çok tek taraflı bir süreç olarak algılanmasına neden olmuştur.²⁵⁷ Bu nedenle XVIII. yüzyılın sonlarına kadar tam anlamıyla bir Osmanlı diplomasisinden ya da Osmanlı dış politikasından söz etmek pek mümkün değildir.²⁵⁸ Fakat bu durum XVIII. yüzyıl öncesinde diplomasinin kullanılmadığı

²⁵⁴ Arı B. (2004). "Early Ottoman Diplomacy. Ad Hoc Period"; Yurdusev A. N. (Editör). *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 36-37.; Findley, C. V. (1994). *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîlî (1789-1922)*. (Çev. L. Boyacı - İ. Akyol). İstanbul: İz Yayıncılık, 7.

²⁵⁵ Kodaman, T.; Akçay, E. Y. (2010) "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, 22, 80.

²⁵⁶ Ortaylı, İ. (2007). *Osmanlı Barışı*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 11.; Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 13.; Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu: 1700-1922*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 127.

²⁵⁷ Erdem, *a.g.t.*; 144.

²⁵⁸ Sander, *a.g.e.*, 12-13.

manasına da gelmemelidir.²⁵⁹ Kuruluşundan XIX. yüzyılın ortalarına kadar dünya politikasında gücü hissedilen ve bu politikayı önemli ölçüde etkileyen devletlerden birisi olan Osmanlı Devleti, XX. yüzyılın başlarına değin dünya diplomasisine egemen olan Avrupa diplomasisi karşısında, kendisine has kuralları ve uygulaması olan bir diplomasi tekniğine sahip olmuştur. Osmanlı diplomasisi, dünya genelindekine benzer şekilde başlıca iki döneme ayrılabilir. Bunlardan ilki devletin kuruluşundan 1793 yılına kadar geçen sürede uygulanmış olan tek taraflı diplomasi, ikincisi ise 1793 yılından sonra uygulanmaya çalışılan sürekli diplomasi. Avrupa’da diplomasi, XV. yüzyıldan itibaren ad-hoc niteliğinden uzaklaşarak sürekli diplomasiye evrilmesine rağmen bu diplomasi metodunun Osmanlılar tarafından benimsenmesi, Avrupalı devletlere nazaran oldukça geç dönemlerde gerçekleşmiştir.²⁶⁰ Bu bağlamda III. Selim’in diplomasi alanında gerçekleştirdiği reformlarla birlikte diplomasiye mütakabiliyet esasının getirilmesi ve bazı eski uygulamaların kaldırılması, bu iki ana evreyi ayıran en önemli özellik olmuştur.²⁶¹

2.1.1. Osmanlı Devleti’nin Tek Taraflı Diplomasi Uygulamasının Nedenleri

Osmanlı Devleti, güçlü bir devlet olduğu ve toprak bütünlüğü Batılı devletler tarafından tehdit edilmediği sürece, tek taraflı ve geçici diplomasiyi uygulamıştır.²⁶² Avrupa’da XV. yüzyıldan itibaren terk edilmeye başlanan tek taraflı diplomasi yöntemini XVIII. yüzyılın sonlarına kadar uygulamaya devam eden Osmanlı Devleti, bu yönüyle tek taraflı diplomasiyi en geç bırakan devletlerden birisi olmuştur. Bu durumun en temel nedeni, sürekli diplomasinin Avrupa’nın kendi şartları içerisinde doğması ve Osmanlı Devleti’nde, XVIII. yüzyılın başlarına kadar diplomasinin gelişmesine neden olacak reel-politik şartların bulunmamasıdır.²⁶³

Tek taraflı diplomasi yöntemini uygulamanın, Osmanlılar açısından ayrıca bir takım gerekçeleri daha bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, Osmanlıların bu tür bir diplomasi uygulamasını, üstünlük belirtisi olarak görmesidir. Yine Batı’nın desteğini sağlama ya da görüş ve düşüncelerini öğrenme niyetinde olunmadığı için Avrupalı devletler nezdinde sürekli elçiler bulundurma ihtiyacı hissedilmemiştir. Kendisinden güçsüz olan devletler nezdinde sürekli elçiler bulundurma da, *büyük devlet olma* olgusuna ters olarak

²⁵⁹ Arı, *a.g.m.*, 37.

²⁶⁰ Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. M. Kıratlı). Ankara: TTK Basımevi, 61-62.

²⁶¹ Topaktaş, H. (2015). “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10 (1), 33.

²⁶² Tuncer, H. (2010). *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, İstanbul: Kaynak Yayınları., 13.

²⁶³ Erdem, *a.g.t.*; 394.

algılanmıştır. Tüm bunlarla birlikte Osmanlı tüccarlarının Asya ile ticari ilişkiler kurma eğiliminde olması sebebiyle, Avrupa devletlerinde sürekli temsilci bulundurmaya gerektirecek ticari bir neden de bulunmamıştır.²⁶⁴ Bu nedenle Osmanlı elçilik faaliyetlerini şekillendiren ana unsur, devletin güçlü olduğu dönemlerde, diğer devletlere karşı belirgin bir üstünlük sağlayan tek taraflı diplomasi anlayışı olmuştur.

2.2. Sürekli Diplomasi Öncesi Osmanlı Devleti'nde Elçi

Osmanlı Devleti'ne henüz kuruluş yıllarından itibaren Bizans, Memlûklular, Germiyanogulları, Karamanogulları, Candarogulları, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Timurlular ve diğer bölge devletlerinden elçiler gidip gelmişlerdir.²⁶⁵ Bu bağlamda Hammer, ilk Osmanlı elçisinin Orhan Bey tarafından 1339'da Bağdat'a, Hasan Celayir'e gönderildiğini söylemesine rağmen²⁶⁶ kuruluş dönemine ait Osmanlı kaynaklarında, elçi kelimesinin ilk defa I. Murad döneminde kullanıldığı görülmektedir.²⁶⁷ XV. yüzyıl ortalarından itibaren görülen geniş ve aktif siyasetle birlikte, diğer devletlere gönderilen elçi sayısında, ilk dönemlere nazaran artış yaşanmıştır.²⁶⁸ Böylece elçiler, kuruluş yıllarında sadece yakın bölgelerdeki devletlere gönderilirken; ilerleyen dönemlerde İngiltere'den Hindistan'a kadar olan saha içerisinde faaliyet göstermişlerdir.

XIX. yüzyılda Hariciye Nezareti kurulana kadar bir dışişleri dairesi bulunmadığı için, elçiler doğrudan sultana veya sadrazama bağlıydılar.²⁶⁹ Elçi gönderme hakkı padişah ve sadrazama ait olmakla beraber, istisnai olarak sancakbeyliği görevinde bulunan şehzadeler de elçi gönderip, elçi kabul edebilirlerdi. Mesela Fetret devrinde Yıldırım'ın oğulları ile henüz şehzade iken III. Selim, bu şekilde elçiler göndermişlerdir.²⁷⁰

²⁶⁴ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 44.

²⁶⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, (Üçüncü Baskı) Ankara: TTK Basımevi, 268.

²⁶⁶ Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: X, 66.

²⁶⁷ Öztürk, N. (2012). *Çadırın Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 126.

²⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 268.

²⁶⁹ Pedani, M. P. (2011). *"Osmanlı Padişahının Adına" Osmanlı'nın Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*. (Çev. E. Yıldırım). Ankara: TTK Basımevi, 9.

²⁷⁰ III. Selim şehzadeligi döneminde İshak Bey'i, Fransız büyükelçisi Choiseul Gouffier'nin aracılığı ile gizli bir biçimde Fransa kralı XVI. Louis'ye göndermiştir. Bu nedenle Osmanlı elçileri arasında İshak Bey, şehzade elçisi adı altında başka bir devlete gizlice gönderilen tek elçidir. Unat, F. R. (2008). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. (Dördüncü Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 21.; İshak Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Beydilli, K. (1999) "Şehzâde Elçisi Safiyesultanzâde İshâk Bey", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sy: 3, 78-79. III. Selim, İshak Bey'le beraber Fransa Kralı'na gönderdiği mektupları "saltanat varisi" ve

2.2.1. Elçi Gönderme Nedenleri

Osmanlı Devleti'nde geçici süreli ve görev temelli olarak gönderilen elçilerin, gönderilme sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Osmanlı tahtına oturan yeni padişahın cülûsunu bildirmek,²⁷¹
- 2- Yabancı bir devletin tahtına oturan hükümdarı tebrik etmek,²⁷²
- 3- Bir yere düzenlenecek olan sefer öncesinde bölgenin teslimini istemek,²⁷³
- 4- Bir savaş sonucunda yapılacak olan antlaşmaların şartlarını görüşmek ve bu konudaki talepleri karşı tarafa bildirmek,²⁷⁴
- 5- Üzerinde mutabakata varılan antlaşmaların padişah tarafından onaylanmış metnini karşı tarafa iletme,²⁷⁵
- 6- Bir savaş akabinde yapılan barış antlaşmasından sonra, taraflar arasındaki dostane ilişkileri yeniden tesis etmek,²⁷⁶
- 7- Kazanılan bir askeri zafer veya fethedilen bir bölgenin fethini haber vermek (fetih ve askeri zafer tebliğinde bulunmak ve bu amaçla fetihname götürmek),²⁷⁷
- 8- Dostane münasebetleri teyit etmek,²⁷⁸

"saltanat veliahdı" sıfatları ile imzalamıştır. Karaer, N. (2010). "Paris'te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı - Fransız Diploması İlişkilerinin Genel Seyri". *OTAM*, Sy. 28. 76.

²⁷¹ Bu amaçla farklı devletlere farklı elçiler gönderilebildiği gibi bazen de tek bir elçi sırasıyla farklı devletlere uğrayarak bu görevi yerine getirebilmiştir. Mesela Genç Osman'ın cülûsuna diğer devletlere bu şekilde haber verilmiştir. Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: VIII, 505. III. Ahmed'in cülûsuna haber vermek için 1704 yılında Venedik'e Mustafa Ağa, Avusturya'ya da İbrahim Efendi gönderilmişti. Pedani, *a.g.e.*, 160. III. Mustafa'nın cülûsuna haber vermek için orta elçilik payesiyle Ahmed Efendi Nemçe'ye, Şehdi Osman Efendi Rusya'ya, Selami El-Hac Mehmed Ağa ise Lehistan'a gönderilmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 356/9 b.; Şehdi Osman Efendi'nin elçiliği ve sefaretnamesi için ayrıca bkz. Şehdi Osman Efendi, (2011). *Rusya Sefâretnâmesi*, (Haz. Türkân Polatçı), Ankara: TTK Basımevi. 27 Zilkade 1187(9 Şubat 1774) tarihli belgeden I. Abdülhamid'in cülûsuna haber vermek için Nemçe İmparatorluğu'na Anadolu Muhasebecisi Süleyman Efendi gönderilmiştir. BOA. C. HR. 167/8336.

²⁷² 1562'de imparator Maksimilien'in taç giyme töreninde bu şekilde Bali Çavuş elçi olarak gönderilmiştir. Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: III, 455.; C. X. 165.

²⁷³ Yıldırım Bayezid, İstanbul kuşatması esnasında Bizans İmparatoru İmparator Paleologos'a elçi göndererek şehrin teslimini istemiş, imparator ise vergi vermeyi, İstanbul'da bir cami inşası ve diğer bazı şartlar altında barış imzalamayı kabul etmişti. Kantemir, D. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I*, (Altıncı Baskı). (Çev. Ö. Çobanoğlu). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 100-101.

²⁷⁴ 1687'de Viyana'ya gönderilen Zülfikar Paşa hem II. Süleyman'ın cülûsunu bildirmek hem de Viyana bozgunu ile başlayan savaşlar konusunda bir sulh teklif edilirse müzakereye girişmek vazifesiyle gitmiştir. Unat, *a.g.e.*, 18.

²⁷⁵ 1665 Vasvar Antlaşması'nın onaylı metni Avusturya'ya Kapu Kethüdası Yusuf Ağa götürmüştür. Unat, *a.g.e.*, 17.

²⁷⁶ Vasvar Antlaşması'ndan sonra Kara Mehmed Paşa, Pasarofça Antlaşması'ndan sonra ise İbrahim Paşa bu amaçla gönderilen elçilerdendir. Unat, *a.g.e.*, 17-18.

²⁷⁷ Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferini Venedik'e Sipahioğlan Mehmed'i göndererek bildirmişti. Pedani, *a.g.e.*, 115.

- 9- Taraflar arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek,²⁷⁹
- 10- Devletler arasında zaman zaman ortaya çıkan ihtilafli sınır meselelerini görüşmek,²⁸⁰
- 11- Devletler arasındaki ittifak imkânını ve ittifak zemini yoklamak,²⁸¹
- 12- Gönderilen elçilere mukabelede bulunmak,²⁸²
- 13- Gönderilen mektup ve hediyelere mukabelede bulunmak,²⁸³
- 14- Sadrazamın mektubunu götürmek,²⁸⁴
- 15- Şehzadelerin sünnet düğünleri için davette bulunmak,²⁸⁵
- 16- Elçilere yapılan hatalı muamelelerden dolayı tarziye vermek,²⁸⁶
- 17- Diğer devletlerden alacaklarını talep etmek ve ödeme şartlarını kararlaştırmak,²⁸⁷
- 18- Uluslararası gelişmelere birinci elden vâkıf olmak,²⁸⁸
- 19- Başka bir devletin elçi talebine cevap vermek,²⁸⁹
- 20- Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri tetkik etmek,²⁹⁰
- 21- Batı'nın üstünlüğünün kabul edildiği tarihlerden itibaren, bu üstünlüğü sağlayan olguları tespit etmek ve Osmanlı'ya getirmek.²⁹¹

²⁷⁸ 1721'de İran'a Safevi Şahı Hüseyin nezdine gönderilen Ahmed Dürri Efendi bu amaç doğrultusunda gitmiştir. Unat, *a.g.e.*, 18

²⁷⁹ 1720'de Fransa'ya gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi iki taraf arasındaki ilişkileri tarsin etmek amacıyla gönderilmiştir. Akyavaş, *a.g.e.*, V.

²⁸⁰ 1722 yılında Rusya'ya gönderilen Kapıcıbaşı Nişli Mehmed Ağa Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki sınır ihtilafı üzerine gönderilmiştir. Unat, *a.g.e.*, 18. Benzer şekilde korsanların neden olduğu sorunları görüşmek üzere Osmanlı Devleti'nden Venedik'e birçok elçi gönderilmiştir. Pedani, *a.g.e.*, 144.

²⁸¹ Piyale Paşa da muhtemelen 1586 yılında, Safevilere karşı bir askeri ittifak sağlamak amacıyla Buhara Hanlığı hükümdarı II. Abdullah Han'a gönderilmişti. Gündoğdu, A. (1999). "Türkistan'da Osmanlı İran Rekâbeti", *Osmanlı*. C. I, 583.

²⁸² 1669'da Müteferrika Süleyman Ağa, Fransa kralı XIV. Louis'nin elçisine; 1697'de de Defter Emimi Mehmed Bey ise İran elçisi Rüstem Han'ın sefaretine karşılık olarak ilgili ülkelere gönderilmişlerdir Unat, *a.g.e.*, 18

²⁸³ 1656'da İran Şahı'nın mektubuna mukabil mektup ve IV. Mehmed'in hediyeleri, Murad Paşa'nın Kapı Kethüdası İsmail Ağa tarafından İran'a götürülmüştür. Unat, *a.g.e.*, 18

²⁸⁴ 1729'da Giriltli Mehmed Bey Rus başvekiline sadrazamın mektubunu götürmüştür. Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: X, 171.

²⁸⁵ Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010, s. 14.

²⁸⁶ 1618'de hem Genç Osman'ın cülusunu haber vermek hem de İstanbul'da hakaret görmüş Fransız elçisi için tarziye vermek amacıyla Hüseyin Çavuş Paris'e gönderilmiştir. Unat, *a.g.e.*, 18

²⁸⁷ Demirbaş Charles'ın Osmanlılara ilticası sırasında kendisine borç verilen devlet alacağı konusunda böyle bir uygulama için 1727'de Kozbekçisi Mustafa Ağa İsveç'e gönderilmiştir. Unat, *a.g.e.*, 18.

²⁸⁸ 1732 yılında Yirmi Sekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi Rusya ile İsveç arasında akd olunacağı haber alınan ittifakı mahallinde anlamak vazifesiyle İsveç'e gönderilmiştir Unat, *a.g.e.*, 19.

²⁸⁹ 1763'de Berlin'e gönderilen Ahmet Resmî Efendi Prusya Kralı Büyük Frederich'in isteği üzerine gönderilmiştir. Unat, *a.g.e.*, 19.

²⁹⁰ 1720'de iki taraf arasındaki ilişkileri tarsin etmek amacıyla Fransa'ya gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin gönderilme nedenlerinden birisi de Fransa'daki ulûm ve fûnunun terakki derecesini tetkik etmektir. Akyavaş, *a.g.e.*, V.

2.2.2. Elçi Seçiminde Dikkat Edilen Hususlar

Osmanlı devlet geleneğinde elçilikle görevlendirilen özel bir sınıf bulunmamaktaydı ve elçilik görevi Avrupalı devletlerde olduğu gibi herhangi bir sınıf veya zümrenin tekelinde değildi.²⁹² Bu durumun nedeni elçilik vazifesinin Osmanlı toplum yapısı ile doğru orantılı olarak biçimlenmiş olmasıydı. Herhangi bir grubun tekelinde olmayan elçilik vazifesi ile gönderilen kişiler, yapılacak olan işin gerekliliğine göre farklı meslek, unvan ve toplumsal statülere sahiplerdi. Bu durum elçi seçiminde kişiye yani liyakate önem verildiğinin de göstergesiydi.²⁹³

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren elçi olarak görevlendirilen kişiler genel olarak seyfiye ve kalemiye erbabından seçilirlerdi. Bununla birlikte ilmiye sınıfı mensupları da, yerine ve ülkesine göre sık sık elçi olarak görevlendirilirlerdi.²⁹⁴ Mesela II. Murad Germiyanogullarına elçi olarak, seyfiye sınıfına mensup Gazi Umur Beyi göndermişti.²⁹⁵ İran veya diğer Müslüman devletlere gönderilen elçiler ise genelde ilmiye sınıfından seçilirlerdi.²⁹⁶ Kalemiye mensupları içerisinde ise elçilik görevi ile genelde tercümanlar gönderilirdi.²⁹⁷

Elçi seçiminde dikkat edilen en önemli hususlardan birisi, elçinin iki ülke arasındaki barış ve sükûnu tesis etmesi ya da var olan barış ve sükûnu sürdürülebilmesiydi.²⁹⁸ Elçi olarak seçilen kişilerin, gidecekleri ülkenin diline vâkıf olmaları, arandığı bir özellikti. Bu nedenle batılı devletlere gönderilen elçiler, genelde yine batılı milletlerden olup ihtida

²⁹¹ Erdem, *a.g.t.*; 176.

²⁹² Pedani, *a.g.e.*, 21.

²⁹³ Unat, *a.g.e.*, 21.

²⁹⁴ Özellikle de İran, Özbekistan ve Fas gibi Müslüman ülkelere gönderilen elçilerin gittikleri yerlerde çok çeşitli dini sorulara muhatap olmaları bu durumun en temel sebebi olabilir. İpşirli, *Elçi*, 9.

²⁹⁵ Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. (Haz. N. Öztürk). (2008). İstanbul: Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 242.

²⁹⁶ Safi, *a.g.e.*, 137.

²⁹⁷ “Beç kralına yazılacak nâme-i hümayûn suretidir bu sâl-ı ferhunde fâlde yüce âsitâne-i saadetimde ma'hûd olan olan virgü ile gelen ilçilerinüzün ahid olunduğu teslim idüb ve imdiye degin mâbeynde müteakkid olan sekiz yıllık sulh ve salâh tamam olduktan sonra on yıla degin dahi ba'zı şurûtle sulh ve salâh mukarrer olmasın gönderilen nâmenizde istid'a olunduğundan gayrı ilçilerinüz dahi tahrir ve ricâ eyledikleri ecluden sâbikan virilen ahidnâme tarihi tamam oldukda bazı şurûtle sekiz yıla degin kemâkân sulh ve salâha ruhsât-ı hümayûnumuz mukarin olub ol-bâbda sütte-i saadetim tercümânlarından kıdvetü'l-emâcid ve'l-ekârim Mahmud zide kadruhu ile başka nâme-i hümayûnumuz gönderilmiştir...” BOA. A.DVN. MHM. d. 26, 313, Hk. 908.

²⁹⁸ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 45.

ederek devlet hizmetine giren devşirmeler olurlardı.²⁹⁹ Ayrıca bu şekilde seçilen kişiler sadece ilgili dili değil, aynı zamanda batılların diplomatik dilleriyle birlikte diplomatik uygulamalarını da bilen kişilerdi. Dolayısıyla elçi olarak seçilen kişiler, politika ve diplomasi alanlarında da bilgi sahibiydiler.³⁰⁰ Elçi olarak en çok kapıcıbaşılar, çavuşlar,³⁰¹ divan-ı hümayun tercümanları,³⁰² müteferrikalar,³⁰³ sipahi ve silahtarlar gibi saray teşkilatı mensupları³⁰⁴ görevlendirilirdi.³⁰⁵ Hatta elçilik görevine aşına olabilmeleri için bu kişilerin yanında bir nevi *elçi çırağı* olarak tanımlanabilecek başka görevliler de gönderilirdi.³⁰⁶

Tayyârzâde Atâ'ya göre, Orhan Bey zamanından beri haberleşme ve elçiliğin yanı sıra memleketin bazı hallerini tahkik ve teftiş için genel olarak çavuşlar gönderilirdi.³⁰⁷

²⁹⁹ 1549'da Mahmut adında bir Alman ve 1562'de İbrahim adında bir Leh mühendisi Alman imparatoruna elçi olarak gönderilmişlerdir. Unat, *a.g.e.*, 21. 3 nolu dipnot.; Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010, s. 17.

³⁰⁰ Pedani, *a.g.e.*, 26.

³⁰¹ “*Dergâh-ı muallâm çavuşlarından Abdi Çavuş'a hüküm ki seninle Leh kralına nâme-i hümayûn gönderilmişdi imdi ol nâme-i hümayûn irsâl olmakdan ferâgât olmuştur buyurdum ki vusûl buldukda ol nâme-i hümayûnumda henüz isâl eylemedin ise ferâgât idüib geri aynı ile südde-i saadetime gelesin.*” BOA. A.DVN. MHM. d. 26, 37, Hk. 99.; Ayrıca bkz. BOA. A.DVN. MHM. d. 48-245 Hk. 687. “*Çavuşluk şu âdeme lâyıkdır ki padişâh beyninde elçiliğe kâdir ola*” Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîni-âli-Osmân*, (Haz. S. İlgürel). (1998). Ankara: TTK Basımevi, 143. Gümeç Karamuk şu ana kadar bilinen Nisan 1495 olarak tarihlendirdiği ilk Osmanlı elçilik raporunun yazarı Hacı Zağanos'un da muhtemelen bir divan-ı hümayun çavuşu olduğunu belirtmektedir. Karamuk, G. (1992). “Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu”, *Bellekten*, LVI (216), 391,399. “... Ayrıca konuştukları dillerin çeşitliliğinden dolayı yabancı ülkelere göndermek için Türklerden daha uygundurlar. Bazen bu çavuşları sefir sıfatıyla yollarlar ki bunlardan Fransa'da, İngiltere'de, Hollanda'da gördük.” Ricaut, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırınun Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, (Çev. H. İnalçık, N. Özyıldırım). Ankara: TTK Basımevi, 307.; Sultan Mehmed, Karamanoğullarına Salvar Çavuşoğlu Çavuşbaşı Ahmed'i elçi olarak göndermişti. Atsız, N. (Haz.). (2014). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat 177, s.262.; Eski sultanların şerefli zamanlarında Dergâh-ı âli çavuşları iş görmüş ve işbilir etraf padişahlara elçi olarak gitmeye güçleri yeten kimselerdi. *Koçi Bey Risalesi*. (Üçüncü Basım). (Ç. Y. Kurt). Ankara: Akçağ Yayınları, 44-45.

³⁰² Bu tercümanlardan en tanınmışlarından birisi de Kanuni dönemi diplomasisinin en önemli figürlerinden birisi olan Yunus Bey'di. Rum asıllı olan ve yirmi yıldan fazla tercümanlık görevinde bulunan Yunus Bey, birkaç kere Venedik'e elçi olarak gitmişti. Aydın, B. (2007). Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri, *Osmanlı Araştırmaları*. 29, 46-54.

³⁰³ Rütbeleri sipahilerden daha yüksek olan müteferrikalar hademe de denilen hizmet efradındadır. Padişahların olduğu gibi vezirlerin ve diğer başka yüksek görevlilerin de hizmetinde olan müteferrikaları vardı. Özellikle padişah müteferrikaları asil ve güvenilir kimselerden seçilirdi. Bir kısmı sultanzade, vezir ve beylerbeyi gibi paşazadeler ümera, defterdar ve rikâb ağalarının çocukları bir kısmı da Enderun'daki Has Oda, Hazine ve Kiler odalarının ve Baltacıların kademlilerinden seçilirdi. Withers, R. (2010). *Büyük Efendi'nin Sarayı*. (Çev. Cahit Kayra) İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 41.

³⁰⁴ Withers, R.; *a.g.e.*, 72-75.

³⁰⁵ Bu çerçevede Fatih Sultan Mehmed tarafından da Eflak Voyvodası Vlad Tepeş'e (Kazıklı Voyvoda) Çakırcıbaşı Hamza Bey elçi olarak gönderilmiştir. Fakat Vlad Tepeş tarafından Hamza Bey'in başı kesilmiştir. Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ*, 306.; Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahâif-ül-Ahbar fî Vekâyi-ül-a'sâr* (Çev. İ. Erünsal), Tercüman 1001 Temel Eser, C. I. 327.; Beydilli, K. (2013). *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 168.; Böylece Çakırcıbaşı Hamza Bey görevi nedeniyle öldürülen ilk Osmanlı elçisi olmuştur. Öztürk, *Çadırın Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, 130.; Jorga, N. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C:I*, 109.

³⁰⁶ Pedani, *a.g.e.*, 32.

³⁰⁷ Tayyârzâde Atâ, (2010). *Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn, C.I*, (Haz. M. Arslan). İstanbul: Kitabevi Yayınları, İstanbul, 270.

Fakat sınırların genişlemesine ve devletin büyümesine paralel olarak, bu gibi memuriyetlerde bir takım değişiklikler meydana gelmişti. Bu gelişmeler çerçevesinde, bu tür hizmetlere artık derece derece tatarlar, kozbekçiler, hasekiler, müteferrikalar, züamalar, silahşörler, kapıcıbaşılar ve başkapıcıbaşılar, emir-i alemler, kapıcılar kethüdaları, küçük ve büyük mirahurlar ve bostancıbaşılar gönderilmeye başlanmıştır.³⁰⁸ Tayyârzade'nin verdiği bilgilere paralel olarak Venedik'e gönderilen ilk elçinin de çavuşlardan seçildiği görülmektedir. Elçilikle gönderilen bu çavuş, 10 Mart 1384'te, Sultan I. Murad'dan Venediklilerin Akdeniz'deki düşmanları olan Cenevizlilere karşı yapılacak bir anlaşma önerisi getirmişti.³⁰⁹

İran gibi Müslüman devletlere gönderilecek olan elçiler ise Arapça ve Farsçaya hâkim olan dini ve ilmî bilgisi yüksek ilmiye sınıfı erbabından seçilirdi.³¹⁰ İlmiye sınıfı ise genel olarak devşirme olmayan kişilerden meydana gelmekteydi. Dolayısıyla elçi olarak devşirme olmayan kişilerin görevlendirilmeleri de sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Bu doğrultuda eğer devşirme kökenli olmayan birisi elçi olarak görevlendirilecekse, bu kişinin önde gelen ailelerden olmasına dikkat edilirdi.³¹¹

Osmanlı Devleti'nde devşirme kökenli görevlilerin elçilik faaliyetleri genel olarak XVII. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bu dönemden itibaren devşirme sisteminin bozulması ve bürokrasideki değişim gibi nedenlerden ötürü daha üst rütbeli devlet görevlileri, elçi olarak gönderilmişlerdir. Hatta H. 10 Ramazan 1050 / M. 24 Aralık 1640 tarihinde Sultan İbrahim tarafından Leh Kralı Wladislaw Waza'ya elçi olarak bizzat Vezir-i Azam Kemankeş Kara Mustafa Paşa gönderilmiştir.³¹² Reisülküttap gibi çekirdekten yetişme ve ehliyet sahibi görevlilerin elçi olarak gönderilmesi ise; ancak XVIII. yüzyıldan itibaren görülebilmektedir.³¹³

Osmanlı Devleti'nde elçi olarak gönderilecek olan kişilerin “*ulema, küttâb ve urefadan*”³¹⁴ ve *elçilik töresinin usta kişilerinden*³¹⁵ olmasına dikkat edilirdi. Avrupa

³⁰⁸ Tayyârzâde Atâ, *a.g.e.*, 270.

³⁰⁹ Pedani, *a.g.e.*, 10. Osmanlılar Venedik'e, 1384 yılından 1762 yılına kadar 178 elçi göndermiş olup bunlardan elliden fazlası çavuş rütbesindeydi. Pedani, *a.g.e.*, 31, 170-176.

³¹⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 347, 134.; BOA. A.DVN. MHM. d. 57/49.

³¹¹ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 45.

³¹² *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, (2014). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 132-133.

³¹³ Unat, *a.g.e.*, 22.

³¹⁴ Konyalı, İ. H. (1939). “İstanbul'da Bir Hint Elçisi”, *Yeni Gün*, 16. 25. Hoca Sadeddin Yavuz tarafından Memlûklulara elçi olarak gönderilen Zeyrekzade Molla Rükneddin'i betimlerken “*söz etmede beceri ıssı*

devletlerine gönderilecek elçilerin “*tertib-i muhaverat ve desais-i Nasara’ya ittıla*” sahibi, yani gidilecek olan ülkelerin yapısını bilen kişiler olmaları gerekmektedir.³¹⁶

Osmanlı kaynaklarında elçi olarak görevlendirilen kişiler için elçi kelimesinin çok fazla kullanılmadığı görülür. Hatta bu kişiler için divan-ı hümayun kayıt defterleri olan mühimmelerde bile elçi ifadesi kullanılmayıp “*umûr-ı mühimme ile memûren*”, “*mühim bir iş için gönderilen*” vb. tabirler sıklıkla tekrarlanmıştır.³¹⁷ Elçi olarak görevlendirilen kişilerin belgelerde elçi olarak zikredilmemiş olması, Osmanlılarda güçlü bir elçilik geleneğinin olmamasından ziyade, devletin kendisine has diplomasi kurallarından kaynaklanmıştır.³¹⁸ Bilinen ilk Osmanlı elçilik raporunun sahibi olan Hacı Zağanos’un elçilik görevine dair göstermiş olduğu vukufiyeti ve yakalanması gereken önemli ayrıntıları yakalayıp veciz bir biçimde dile getirebilmiş olması da, Osmanlılarda sağlam bir elçilik geleneğinin bulunduğu ispatıdır. Bu rapordaki ince ayrıntılara dikkat edildiğinde, Osmanlıların elçilik faaliyetlerini çok erken dönemlerde, hem de en geç Balkanlara ayak bastıkları sırada kurumsallaştırdıkları rahatlıkla kabul edilebilir.³¹⁹

2.2.3. Elçi Statüleri

Osmanlıların ilk dönemlerde yabancı devletlere gönderdiği elçilerin statüleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcut değildir. XVI. yüzyıldan itibaren ise, yerine getirmekle yükümlü oldukları hizmete veya nezdine gönderildikleri devletin ehemmiyetine göre *büyükelçi* veya *ortaelçi* şeklinde iki statüye rastlanmaktadır. Bu şekilde bir sınıflandırma, üçüncü bir statü olarak *sadeelçi* veya *küçükkelçi* sınıfının da olduğuna işaret etmektedir. Gelen yabancı elçiler içerisinde bu statüde elçilerin bulunması da, bu durumu teyit etmektedir. Bu statüdeki elçilerden daha basit birer memuriyet vazifesi ile özellikle de padişah ve sadrazam mektubunu götürmekle görevlendirilenlere *nâmeres* adı verilmiştir. Elçilerin belirli statü ve derecelere sahip olmaları, II. Mahmud’un saltanatının son yıllarında, daimi elçiliklerin diğer devletlerin nezdinde ikinci kere açıldıkları dönemde olmuştur. Bu

olsuğu kadar zeyrek ve zeki idi” demektir. Hoca Sadeddin Efendi. (1979). *Tacü’t-Tevarih*, (Sad. İ. Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C. IV, 278-279.

³¹⁵ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü’t-Tevarih*, C. III, 105.

³¹⁶ Unat, *a.g.e.*, 23.

³¹⁷ “*Âsitâne-i saadetinden Frenk serhaddine varınca ve gelince yol üzerinde olan kadınlara hüküm ki hâlâ hassa-i hümayûnuma müteâllık bir mühim ve müsta’cel husûs için âsitâne-i saadetim kullarından İskender ve Hersek Begi Hasan dâme ulûvvuhu çâvuşlarından Receb ulağla irsâl olunmuşdur buyrdum ki...*” BOA. A.DVN. MHM. d. 26, 313. Hk. 908. Ayrıca bkz. BOA. A.DVN. MHM. d. 21, 135, Hk. 327.; 21, 178 Hk. 429.; 22, 31, Hk. 68.; 26, 119, Hk. 308.; 31, 20, Hk. 49.; 39, 105, Hk. 258.; 60, 167, Hk. 369

³¹⁸ Pedani, *a.g.e.*, 168.

³¹⁹ Karamuk, *a.g.m.*, 403.

dönemde elçiler, II. Viyana Kongresi'nde alınan kararlarla doğru orantılı olarak büyükelçi, ortaelçi, mukim elçi veya maslahatgüzar unvanlarını taşımışlardır.³²⁰

Yabancı devlet hükümdarlarına padişah ve sadrazam mektubunu götürmekle görevlendirilen nameres gibi görevliler, mektup teslim etmenin haricinde herhangi bir diplomatik görevi yerine getirmekle mezun değillerdi. Bunların dışında cülûs tebliği, cülûs tebriki, imzalanan bir barış antlaşması gibi nedenlerle gönderilen fevkalade elçiler ise, kendilerine verilen name-i hümayunu, hediyeleri ve tasdik olunan barış antlaşması metnini teslim etmekle görevliydi. Bunlar ayrıca gittikleri ülkelerde ziyafet verip ziyafetlere katılır, gerektiği takdirde görüşmelerde bulunabilirlerdi.³²¹

2.2.4. Elçilere Verilen Rütbe ve Payeler

Osmanlı Devleti'nde elçi olarak görevlendirilen kişilerin farklı meslek ve memuriyetlerden seçilebildiği yukarıda belirtilmişti. Bu şekilde elçilik vazifesi ile görevlendirilen kişilere, gittikleri yerlerde teşrifat açısından sorun yaşamamaları için bazı geçici rütbe ve yetkiler verilirdi. Buna göre büyük çoğunlukla ortaelçilere defterdarlık, nişancılık ya da Mekke payesi; büyükelçilere de Rumeli ya da Anadolu beylerbeyliği; İran'a gönderilen elçilerden ulema sınıfından olanlara ise Anadolu kadıaskerliği payesi verilirdi.³²² Mesela H. 17 Şevval 1132 / M. 22 Ağustos 1720 tarihli bir belgeden, Fransa'ya elçi olarak gönderilecek olan Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'ye şikk-ı evvel defterdarlığı payesi verildiği görülmektedir.³²³

İfade edilmesi gereken önemli bir husus da, elçi statüleri konusunda mütekabiliyet esasının gözetildiğidir. Buna göre Osmanlı elçilerinin statüleri, ilgili devletin bu elçiye mukabil olarak gönderdiği elçinin statüne paralel olarak belirlenirdi. Hatta 1791 yılında büyükelçilik payesi ile Viyana'ya gönderilen Ebubekir Râtib Efendi'ye mukabil olarak gelen elçinin ortaelçi payesinde olduğu anlaşılınca, Ebubekir Râtib Efendi'nin rütbesi de

³²⁰ Kapkara, İ. (2002). *Sâlnâme-i Nezâret-i Hariciyye (1302)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tokat, 131-140.; Unat, *a.g.e.*, 20.

³²¹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 14.; Dönmez, *a.g.t.*; 11.

³²² Unat, *a.g.e.*, 22.

³²³ BOA. C.HR.186/9275.

ortaelçiliğe düşürülmüş; ayrıca götürmekte olduğu hediyeler de Edirne'den geri çevrilmişti.³²⁴

2.2.5. Elçilerin Giderlerinin Karşlanması

Elçilerin memuriyet şerefleri ile orantılı bir maiyete sahip olmaları ve bu maiyetin gereği gibi teşkil edilip, teçhiz edilmesi için hiçbir maddi fedakârlıktan kaçınılmazdı.³²⁵ Sırf bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla Topkapı Sarayı'nda Elçi Hazinesi adıyla anılan bir hazine dairesi bulunmaktaydı. Hazine defterlerindeki kayıtlara göre buradaki bazı kıymetli eşyalar, döndüklerinde geri alınmak şartıyla elçi ve maiyetlerine verilir. Bu iş için ayrı bir hazine dairesinin tesis edilme sebebinin, elçilere verilecek eşyaların asıl hazine eşyası ile karışmasını engellemek olduğu düşünülebilir. Ayrıca yabancı elçilerin getirdikleri hediyeler de, kayıt altına alınmaya kadar geçici olarak bu hazinede saklanırdı.³²⁷

XVIII. yüzyılda yabancı ülkelere gönderilen Osmanlı elçilerinin sırtlarına giydikleri iç elbiseleri çeşitli renklerde olup, bunların üzerine giydikleri kaftanlar ise genellikle kırmızı ve mavi renklerde olur, başlarına da sarık sararlardı. Bazı elçiler kaftan yerine kürk de giyerlerdi. Elçiler genellikle kuşaklarında hazineden aldıkları murassa hançerler taşırldı.³²⁸ Osmanlı Devleti gönderdiği elçilerin dış görünüşlerine oldukça dikkat eder elçilerin şahsında devletin ihtişamı gösterilmeye çalışılırdı. Mesela II. Bayezid'e ait olduğu

³²⁴ H. 1206 / M. 1791-1792 tarihinde Nemçe'ye ortaelçi olarak görevlendirilen Ebubekir Râtib Efendi ile gönderilen bu hediyeler, Avusturya kralına H. 1152 / M. 1739-1740 tarihinde gönderilen hediyelere denk hatta onlardan kıymetçe daha fazla, bin kese akçeden daha pahalı hediyelerdi. Baycar A. (Haz.) (2004). *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi (Ahmet Câvid Bey'in Müntehabâtı)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 702. Karşılıklı diplomasinin en önemli kurallarından olan mübadele (değişim) ve mütekabiliyet (karşılıklılık); hediye sunma, elçi ve maiyetinin seviyesi, personel sayısı, elçilerin saray kabulü, buluşma yerleri vb. gibi konuları kapsamaktaydı. Mübadele ve mütekabiliyet modern diplomasinin de temel kavramlarından olup Osmanlı tarihindeki diplomatik evrimle birlikte birçok örneğini görmek mümkündür. Bu konuda en güzel örneklerden birisi 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra antlaşmayı tahkim için Osmanlı elçisi Abdülkerim Paşa ile Rus elçisi Repnin'in İstanbul ve Moskova'dan karşılıklı olarak yola çıkmalarıdır. Mübadele Hotin'de gerçekleşmiş ve her iki taraftan da top atışları yapılmıştı. İpşirli, *Elçi*, 13.

³²⁵ Unat, *a.g.e.*, 22.

³²⁶ BOA. İE. HR. 5/530; III. Selim zamanında İspanya'ya elçi tayin olunan Vakanüvis Ahmed Vâsif Efendi'ye, daha önce Avusturya Devleti'ne gönderilen Hattı Efendi ve Lehistan'a gönderilen Arpa Emîni Seyyid Numan Bey'in gönderilişlerine kıyasla, elçilik dönüşünde tekrar geri alınmak üzere bir kabza mücevher kılıç ve bir kabza dahi mücevher hançer ile iki aded mücevher zarfı ve iki aded dahi mücevher tatlı hokkası ve bir elmas hatem ve dört takım mükemmel raht verilmiştir. BOA. AE. SABH. I. 8/762.

³²⁷ Unat, *a.g.e.*, 25.

³²⁸ XIX. yüzyılda fes kabul edildikten sonra elçiler fes ve siyah çuhadan elbise giymeye başladılar. Forma olarak da rütbelerine göre tel ile işlemeler taşırlar, bunların üzerine kazanmış buldukları nişanları takarlardı. İpşirli, *Elçi*, 9.

düşünülen murassa hançer 1774'te Rumeli Beylerbeyliği payesi ile Rusya'ya gönderilen Süvari Mukabelecisi Abdülkerim Efendi'nin belinde Rusya'ya gitmişti.³²⁹

Resim 1.1.: İsveç'e elçi olarak gönderilen Osmanlı elçisi Mehmed Said Efendi³³⁰

Elçilerin yolculukları esnasındaki ihtiyaçları, Osmanlı sınırlarından çıkıncaya kadar geçtikleri yol güzergâhlarındaki halk tarafından karşılanırdı. Halk tarafından yapılan bu masraflar, ödemeleri gereken bir takım vergilerden düşülürdü.³³¹ Elçiler için gerekli olan çadır vb. gibi malzemeler mehterhâne-i amireden ve yolculuk esnasında lazım olacak olan meşale ücreti vb. gibi ihtiyaçları da, elçilerin yazılı talebi üzerine nakit olarak başmuhasebe tarafından karşılanırdı.³³² Elçiler, mehterhaneden aldıkları eşyaları da, Elçi Hazinesi'nden emaneten aldıkları malzemeler gibi görevlerinin sonunda tekrar teslim etmek zorundaydılar.³³³

³²⁹ Unat, *a.g.e.*, 22, 26.

³³⁰ İnternet: <https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Mehmed-Said-Efendi-ve-Maiyeti/41/1> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017

³³¹ BOA. C. HR. 29/1405.

³³² BOA. C. HR. 72/3586; 131/6534; 61/3021.

³³³ BOA. C. HR. 15/7766.

2.2.6. Elçi Maiyetleri, Hediyeler ve Merasimler

Osmanlı elçileri yola çıkmadan önce yerine getirilmesi gereken bir takım hususlar bulunmaktaydı.

Elçiler gönderildikleri yerlere, görevleri süresince kendilerine eşlik edecek bir maiyetle birlikte giderlerdi. Bu nedenle maiyetlerini ihtiyaç hissedecekleri konularda kendilerine yardımcı olabilecek kişilerden seçerlerdi. Mesela elçilik heyetlerine *müsteşar-ı sefâret ve tahrir-i vakayie memur* gibi unvanlarla bazı görevliler eklenebilir ya da bu heyete zaman zaman Fenerli divan tercümanları katılabilirdi. Maiyetler elçiye göre değiştiği için, maiyetlerdeki kişi sayısı hakkında kesin ya da ortalama bir rakam verilemese de, bu sayının bazen 1.000'e kadar çıkabildiğini ifade etmek gerekir Hatta beylerbeyi olup da elçi olarak gönderilenler, bütün kapı halklarını beraber götürebilirlerdi.³³⁴

Osmanlı diplomasisinde hediyeleşme geleneği önemli bir yer tutmaktaydı, bu sebepten gönderilen elçilerin rütbesi ne olursa olsun, gönderildikleri devletin hükümdarına ve ileri gelenlerine bir takım değerli hediyelerle birlikte gönderilirlerdi. Öyle ki maddi açıdan çok büyük sarsıntılar yaşanan dönemlerde bile bu hususa titizlikle uyulmuştu. Bu durum zenginlik ve refah göstergesi olarak kullanılmakla birlikte, Osmanlı ahlakının bir yansıması olarak da görülebilir.³³⁵ Bu hediyeler padişah adına gönderilir ve meblağları hediye defterlerine kaydedilirdi. Elçilerin götürdükleri hediyelerin listeleri, Osmanlı Devleti'nin hediyeleşme hususunda oldukça cömert davrandığını göstermektedir. Mesela Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Paris'e gidişinde krallara mahsus at takımı, renk renk sırma işlenmiş beyaz diba eyer örtüsü, üzengileri gümüş takımlarla donatılmış bir midilli, koşumsuz başka bir at, mücevherli ok ve yaylar, top top kumaşlar, nadide Hint âbânileri, kakum kürk ve gül yağları götürmüştü.³³⁶

Elçilerinin beraberlerinde değerli hediyeler götürmeleri, yüzyıllar boyunca hiç değişmeyen köklü bir Osmanlı geleneği olmuş; son olarak 1802 yılında Halet Efendi'nin Paris'e gidişinde uygulandıktan sonra ise terk edilmiştir.³³⁷

³³⁴ 1718'de Viyana'ya giden İbrahim Paşa'nın maiyetinin Macar kaynaklarında bu civarda olduğu belirtilmiştir. Unat, *a.g.e.*, 30-31.

³³⁵ Unat, *a.g.e.*, 26.

³³⁶ Akyavaş, B. (Haz.). (1993). Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 23.

³³⁷ Tuncer, *age*, s.53.

Elçiler hediyelerin yanı sıra gittikleri devletin hükümdarına Osmanlı padişahından name-i hümayun, başvekillerine ise sadrazamdan mektup götürürlerdi. Name-i hümayunlar, elçilere merasimle teslim edilir ve bu merasimlerde teşrifat kurallarına titizlikle riayet edilirdi.³³⁸ Elçiler yola çıkmadan önce sadrazam ve şeyhülislamla birlikte padişahın huzuruna çıkarlardı. Bu merasimde padişah name-i hümayunu sadrazama verir, sadrazam da *takdim-i resm-i tazim* ile elçiye teslim ederdi. Elçi ise aldığı nameyi büyük bir hürmetle el üstünde taşıyarak, huzurdan çıkınca divan kâtibine devrederdi. Name teslimi için huzura kabul edilen elçilere bir de hilat giydirilir; ayrıca sözlü vazifesiyle ilgili talimatlar, sözlü olarak da ifade edilirdi. Elçi, götüreceği hediyeleri de teslim aldıktan sonra maiyetini düzenleyip, İstanbul'dan bir alayla ayrılırdı. Elçi alaylarının geçişi padişahlar tarafından Alay Köşkü'nden seyredildiği için, Yerebatan'dan aşağıya doğru Alay Köşkü önünden Divan Yolu takip edilirdi. Mesela 1744 yılında Rusya'ya giden Abdülkerim Paşa'nın alay tertibinde alayın başında divanegân ve gönüllüler bulunmaktaydı. Ardından tuğ ve alem, yelkendest ve donanmış yedek atlar geliyordu. Bunların arkasında ise gönderilen hediyeleri taşıyan arabalar ile sırasıyla kapıcılar kethüdası, selam ağası ve hacedgân-ı divan-ı hümayundan elçinin damadı, şatırlar, silahlı çukadarlar ile elçi gelmekteydi. Elçiyi takiben de sırasıyla gedik ağaları, kethüdaları ile divan kâtipleri, Enderun ağaları, mehterhane ve karakullukçu takımı yer almaktaydı.³³⁹

2.2.7. Elçi Mübadelesi

Komşu devletlere gönderilen elçiler, sınıra geldiklerinde karşı devlete merasim ve yazılı belge ile teslim edilirdi.³⁴⁰ Karşılıklı bir heyet söz konusu ise sınırda elçi mübadelesi gerçekleştirilirdi.³⁴¹

İlk elçi mübadele merasimi, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu elçisi Graf Walter von Leslie ile Osmanlı tarafını temsil eden Mehmed Paşa'nın mübadelesinde yapılmıştı. Bu merasimde Szöny şehri yakınlarında birbirinden elli adım mesafede, her birisi sınırın bir tarafına olmak üzere iki adet direk dikilmişti. Her iki elçi, kendi taraflarındaki direklerin önünde atlarından aynı anda inmişlerdi. Elçiler kollarına girmiş adamların eşliğinde iki direğin arasındaki mesafenin tam orta noktasına gelmişler ve el sıkışıp aynı

³³⁸ Unat, *a.g.e.*, 26-28.; Yabancı elçilerin de aynı şekilde hediyelerle gelmeleri gerekirdi. Bu nedenle hediyesiz gelen elçilerin padişahın huzuruna çıkmaları mümkün değildi.

³³⁹ Unat, *a.g.e.*, 31-32.

³⁴⁰ BOA. C. HR. 173/8646.

³⁴¹ BOA. C. HR. 153/7604; Werner, *a.g.e.*, 19.

anda sınırı geçmişlerdi. Bu seramoni daha sonra Karlofça, Pasarofça ve Belgrad antlaşmaları sırasında yapılan mübadelelerin de temel törensel dokusunu oluşturmuştu.³⁴²

Elçi mübadeleleri bir takım teşrifat ve protokol kurallarına tabi olduğundan bazı anlaşmazlıklara ve münakaşalara neden olabilirdi.³⁴³ Elçi mübadelelerinde üst düzey bir görevlinin görevlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle genelde sınıra yakın eyaletlerdeki beylerbeylerinden veya kıdemli vezirlerinden birisini tayin edilirdi.³⁴⁴ Ayrıca gelen elçinin maiyetine verilecek olan kapıcıbaşılardan birisi de, mübadele esnasında sınırdaki hazır bulunurdu. Kapıcıbaşılarda beraber beylerbeyi gönderilmediği takdirde, çok kere karşı taraftan itirazlar gelirdi.³⁴⁵

Osmanlı elçileri mübadele esnasında, *el-kâdimu yüzarü* kaidesine göre hareket ederlerdi. Bu diplomatik kaidenin ana fikri ise ilk hareketi ve ziyareti yapmamak, muhatabı ayağa getirmek ve böylece yabancı devletlerin nezdinde devletlerinin onurunu muhafaza etmektir.³⁴⁶ Mübadele esnasında ve daha sonraki süreçte, ilk hareketi gerçekleştirenin olumsuz puan alacağı ve psikolojik üstünlüğü diğer tarafa kaptıracağı düşünüldüğünden; yabancı devlet adamları da, Osmanlı elçilerini kendi ayaklarına getirmeye çalışabiliyorlardı. Bu nedenle elçiyi karşılamak için bir devlet adamı tayin olunmuşsa fazla problem çıkmaz; böyle bir tayin gerçekleşmemişse, uzun süren münakaşalar yaşanır. Buna karşın protokol gereği karşılanmamış olan elçiler, kendilerini davet eden yabancı devlet adamlarının davetlerini reddederler ve bu tavırlarında ısrarcı olup, taviz vermezlerdi.³⁴⁷

Elçi mübadelesi sınır milinde³⁴⁸ gerçekleştirilirdi. Elçiler sınır miline mehterhane eşliğinde giderler; elçi sınır miline doğru yürümeye başladığında mehterler susar, karşı

³⁴² Karateke, H. T. (2004). *Padişahım Çok Yaşadı! Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 126.

³⁴³ Unat, *a.g.e.*, 32-33.

³⁴⁴ Mesela 1740 Belgrad Antlaşması için gelen Avusturya elçisini sınırdaki karşılamak üzere önce İskenderiye Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Paşa görevlendirilmişken onun vefatı üzerine bu görev Prizren Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa'ya verilmişti. BOA. C. HR. 153/7604.

³⁴⁵ Unat, *a.g.e.*, s.33.

³⁴⁶ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 50.

³⁴⁷ 1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonra birinci muhaddid olarak Rusya'ya gönderilen Ahmed Merami Efendi'nin kendisinin ayağa gelmesi için farklı taktikler deneyen Rus generali Repnin Vasile'yi kastederek Rus yetkililere sarfettiği "... eğer ceneralin maksûdı beni ibtidâ haymelerine götürmek ise, bu uğurda başımı meydana koydum; gitmek ve bu zilli kabul ihtimâlim yokdur." şeklindeki cümleler Osmanlı devlet adamlarının bu konudaki ciddiyetini gösteren en güzel örneklerdendir. Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 57.

³⁴⁸ Sınır mili, hem Osmanlı hem de yabancı ülke sınırına büyük toprak yığınları ile yapay birer tepe yapılarak, bu iki tepenin arasındaki mesafenin tam orta yerine beş adam boyunda bir direk dikilmesi ile saptanırdı. İki taraf elçilerinin birbirleriyle görüşme yeri burası olurdu. Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 132

taraf sınırında bulunan askerler de sessiz kalırlardı. Elçi atından inince, maiyetinde bulunan rütbeli kişiler (serhat beyi, paşa, alaybeyi vb.) elçi ile beraber yaya olarak sınır miline ilerler, arkalarından da atlı ve silahlı askerler onları takip ederlerdi. Aynı durum karşı tarafın elçisi için de geçerliydi. Bazen de elçiler karşılıklı olarak sınır miline aynı anda varacak şekilde atlarını sürerler, buraya vardıklarında atlarından inerlerdi. Buluşma noktasına önce gelmek, sonra gelenin üstünlüğünü kabullenmek manası taşıdığı için elçiler buna özenle dikkat ederlerdi.³⁴⁹ Hatta sadece sınır taşına erken ulaşmak değil, aynı zamanda diğer elçiye göre attan daha erken inmek de aynı manayı taşımaktaydı. Mübadele esnasındaki bu ağır teşrifat, bütün ayrıntıları ile karşı taraf üzerinde derin bir izlenim bırakmak ve kendine göre hiçbir ihmali affetmemek amacı güderdi.³⁵⁰ Bu şekilde elçi mübadele örneklerinden birisine Evliya Çelebi bizzat şahit olmuştu. Vasvar Barış Antlaşması için gerçekleştirilen mübadelede, elçiler buluştukları sınır milinde birbirlerine saygılarını sunduktan sonra, yanlarındaki dört-beş tercüman aracılığı ile konuşarak uzlaşmaya çalışmışlardı. Osmanlı elçisinin yanında getirdiği hatt-ı hümayun okunarak, antlaşma veya sözleşme maddeleri birer birer görüşülmüştü. Maddeler üzerinde mutabık kalınca, ahitnameler yazılmış ve bütün işler bittikten sonra elçiler birbirlerinin göğüslerini öperek sınırdan diğer tarafa geçmişlerdi. Elçilerin diğer tarafa geçmelerinin akabinde, anlaşma sağlanması nedeniyle beş yüz pare top atılarak şenlikler yapılmıştı.³⁵¹

2.2.8. Osmanlı Elçilerinin Gittikleri Ülkelerdeki Durumları

Elçiler, sınırdan girdikleri andan itibaren o ülkenin misafiri sayılmakta, her türlü ikamet ve iâşe masrafları misafir oldukları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Batı diplomasi geleneğinde olmayan bu uygulama, Osmanlı Devleti'nin elçileri bu şekilde ağırlaması nedeniyle batılı devletler tarafından da müteakabiliyet çerçevesinde uygulanırdı.³⁵² Hatta dönüşlerinde elçilik heyetinde bulunanlara, memuriyetleriyle orantılı olarak hediyeler verilirdi. Osmanlı elçileri ise bu durum karşısında vakur ve izzetli tavırlar sergileyerek, çok kere kendi masraflarını kendileri görürlerdi.

Osmanlı Devleti elçilik heyetlerinin ihtişamına çok fazla önem vermekteydi. Bu nedenle elçiler, gittikleri ülkenin başkentine girişlerini büyük bir debdebe ve gösteriş

³⁴⁹ Teply, K. (1969) "Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları", (Çev. B. S. Baykal); *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* VII (12-13), 256.

³⁵⁰ Teply, *a.g.m.* 256.

³⁵¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VII. 202-206.

³⁵² Unat, *a.g.e.*, 35.

içerisinde gerçekleştirerek, Devlet-i Âliyye'nin azametini göstermek için hiçbir hususu ihmal etmiyorlardı. Elçiler devlet adamlarının şehre giriş için teklif ettikleri protokolü kabul etmeyip, elçilik alaylarını kendi istedikleri şekilde tertip ediyorlardı.³⁵³ Elçi alayları genelde aynı biçimde tertip edilirdi. Elçiler gittikleri ülkenin başkentine girmeden, son konaklama yeri olan şehirde, ilgili ülkenin başvekil veya rütbeli bir askeri gelerek, elçiye kralın selamını tebliğ edip başkente davet ederdi. Osmanlı elçilerinin alay tertibi konusundaki hassasiyetlerini bilen devletler, elçilik alayını istedikleri şekilde tertip edebileceklerini ifade ederlerdi.³⁵⁴ Bazen krallar binilmesi için kendi arabalarını gönderse de, elçiler genelde at talebinde bulunur ve bu atlar kralın özel ahırından temin edilirdi. Gerçekleştirilecek olan merasimin, padişahın huzurunda yapılan merasim gibi gösterişli olmasına dikkat edilirdi.³⁵⁵

Osmanlı elçileri protokol ve öndegelme meselelerine büyük önem verirlerdi. 1665 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Kara Mehmed Paşa kendisini karşılayan baş delegeden şunları istemişti:

“Ben çâsâra vardıkda kral tahtından inüb bana divânhâne kapısına dek gelirse ve benim omuzumu çâsâr öpüp ben anın göğsün öpersem ve Mekke ve Medine padişâhının nâmesin öpüp başına koyub nâme-i hümayûn kıra'et olunca kral ayak üzre durursa ve cümle pişkeşlerimiz kânun üzre virilirse ve nâme-i hümayûnda ve nâme-i vezirde olan ahidnamemimizin kavil ve kararından ziyade teklif-i mâlâyûtâk itmezlerse huzûr-ı çasara varub buluşurum”.

Elçi isteklerinin gerçekleşmemesi halinde, durumu padişaha bildireceğini de dile getirmişti.³⁵⁶

Buna benzer başka bir örnek ise 1740-1742 yılları arasında Rusya'ya elçi olarak gönderilen Mehmed Emni Paşa'nın *Rusya Sefaretnamesi*'nde görülmektedir. Elçi, çariçe ile yapılacak olan görüşmenin biçimine ilişkin Rus yetkilileri tarafından verilen bütün talimatları reddederek, görüşmenin protokol kurallarını bizzat kendisi belirlemiştir.³⁵⁷ III.

³⁵³ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 64.

³⁵⁴ Uçman, A.; *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, 40-42.

³⁵⁵ Unat, *a.g.e.*, 38.; Aktepe M. (1989). *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 58-59.

³⁵⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. VII. 288-289.

³⁵⁷ “...Çariçe'ye varılmak tasmiî dahi karar-dâde olmağın, baş-vekil canibinden sâlifü'z-zikr Nepliyof cenerâl ile mesbükü'l-beyân sırr-kâtibi nâm tercüman nezd-i hâkire gelüp Çariçe ile mülâkât keyfiyetini dermiyân ve zu'umlarınca rüsûm-ı devletlerin beyân etmeye şürû' edüp, France ve Nemçe ve Acem devletlerinden sefâret-i kübrâ ile vürüd edenler tebliğ-nâme için imparator ve imparatoriçemiz ile arza girdiklerinde pâdişâhımız taht üzerinde kaid iken elçiler üç kere zemîn-bûs olup, ba'dehû takbil-i yed ederler ve getirdükleri nâmelerini tahta yanında kaim olan vezîri vekiline teslim ederler deyü i'lâm ve siz ne vechile

Mustafa'nın cülûsunu tebliğ etmek üzere Rusya'ya gönderilen Şehdî Osman Efendi'nin karşı tarafa *ağır gelen* istek ve davranışları da, Rus görevlileri çılgına çevirmişti.³⁵⁸

Elçiler gönderildikleri ülkede, diplomatik misyonlarını tamamlayana kadar kalırlardı. Görev sonunda ise Osmanlı padişahına gönderilecek hediyeler ve cevabi alındığı veda ziyareti gerçekleştirilirdi. Arada kalan günlerde ise elçi şerefine, ülkenin görülmeye değer yerlerini ve kuruluşlarını kapsayan ziyaret programları düzenlenir; veda ziyaretini müteakip geri dönüş yolculuğu başlardı.³⁵⁹

2.2.9. Sefaretname Geleneği

Sefaretnameler, Osmanlı elçileri tarafından hazırlanan ve bu elçilerin gittikleri ülkelerde gözlemleri sonucunda edindikleri bilgileri içeren raporlardır. İlki büyük bir ihtimalle XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan³⁶⁰ sefaretnamelerin sayısında, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artış görülmektedir. Sefaretnamelerin sayısının ellinin üzerinde olduğu bilinmektedir.³⁶¹

Osmanlı elçileri giriştikleri siyasal faaliyetlerle ilgili bilgileri gizli kabul ettiklerinden, sefaretnamelerde bu tür bilgilerden ziyade protokol yöntem ve kuralları üzerinde durmuşlar ve tasviri bilgiler vermişlerdir. Bu raporlarda genel olarak elçilerin yola çıkış hazırlıkları, yolculuk bilgileri, geçilen yerlerde yapılan törenler, sınırdaki elçi değişim töreni, görülen saygı ve ağırlandırmaların yanı sıra gidilen ülkelerin halkları ve bunların hayat tarzlarından bahsedilmektedir. Bu özelliklerinden dolayı sefaretnameler, o dönemlerde Batı'yı neredeyse hiç tanımayan Osmanlı Devleti ve toplumu açısından, Batı dünyası hakkında bilgi veren en doğru ve güvenilir bilgi kaynakları olmuşlardır.³⁶²

Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'ye kadar yazılan bütün sefaretnameler Osmanlı'nın Batı'ya bakışını yansıtır bir biçimde ve mutlak üstünlük söylemi çerçevesinde

mülâkat edersüz deyü isti'lâm eylediklerinde, ben sizin ta'rif eylediğiniz kanun ve rüsûmu fehm etmem..." Unat, *a.g.e.*, 82.; Aktepe M. (1989). *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*, Ankara: TTK Basımevi, 61.

³⁵⁸ Şehdî Osman Efendi, *Rusya Sefâretnâmesi*, 2.

³⁵⁹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 14.

³⁶⁰ Karamuk, *a.g.m.*, 391,399.

³⁶¹ Şirin, İ. (2006). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*. Ankara: Lotus Yayınevi, 143-145.

³⁶² Unat, *a.g.e.*, 1. Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010, 60-61. Uzunçarşılı, sefaretnamelerde ilgili devletin siyasi durumuyla ilgili bilgiler verilmemesinin nedenini, gönderilen sefirlerin gittikleri yerlerin dilini bilmemesi olarak görmektedir. Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 274. 2 nolu dipnot Korkut, H. (2007). *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Gökkuşbuğu, 17.

kaleme alınmışlardır.³⁶³ Bu tarihten sonra kaleme alınan sefaretnameler ise, Osmanlıların yabancı ülkelere ve milletlere dair görüş ve düşünceleri önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle Avrupa'ya gönderilen elçiler, Batı'da gördükleri yenilikleri Osmanlı ülkesine getirmeye çalışmışlardır.³⁶⁴ Bu nedenle elçilerin sefaretnamelerinde verdikleri bilgiler, Osmanlı zihniyet değişimini de hızlandırmıştır.³⁶⁵ Bu bağlamda özellikle 1720 yılında Fransa'ya gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi, o dönemde Osmanlı ülkesinde girilen ıslahat hareketleri için önemli bir ilham kaynağı olmuştur.

2.3. Sürekli Diplomasie Geçiş ve İlk İkamet Elçiliklerinin Açılması

III. Selim'in tahta geçişini müteakip Avrupa'da yaşanan Fransız İhtilali'nin, devletlerarası ilişkileri çok farklı bir hale dönüştürmüş ve bütün Avrupa devletlerini ihtiyati tedbirlere sevk etmiştir. Avrupa ile olan bağları dolayısıyla Osmanlı Devleti de, yaşanan gelişmeler karşısında bir takım tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda dış devletlere ilişkin daha doğrudan ve güvenilir bilgiler elde etmek ve Batılı devletler topluluğunun dışında kalmamak amacıyla, Avrupaî tarzda daimi elçilikler açılması zorunluluğu doğmuştur. Bunun üzerine Avrupalı büyük devletlere, üç yılda bir değiştirilmek üzere elçiler gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece ilk Osmanlı ikamet elçiliği, 1793 yılında tesis edilmiş; elçi olarak da İngiltere nezdine, Yusuf Agâh Efendi atanmıştır.³⁶⁶

III. Selim'in Fransa'ya karşı duyduğu özel yakınlık ve tarihsel bağlar nedeniyle, ilk sürekli elçiliğin Fransa'da açılması düşünülmüşse de, Fransız İhtilali neticesinde kurulan ve henüz diğer devletler tarafından tanınmayan yeni rejimi, daimi elçilik açarak tanımış olma cesareti gösterilemeyeceğinden, bu düşünceden vazgeçilmiştir.³⁶⁷ Fransa düşüncesinden vazgeçilince, ilk ikamet elçiliğinin İngiltere'de açılmasına karar verilmiştir. Böyle bir kararın alınmasında ise İngiltere'nin uluslararası diplomasideki ağırlığı ve İngiliz

³⁶³ Erdem, *a.g.t.*; 180.

³⁶⁴ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasie*, 49.

³⁶⁵ Şahin, M. (2006). "Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi ve Batılılaşmanın Başlangıcı", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 26 (3), 234.

³⁶⁶ Unat, *a.g.e.*, 19-20.; Lewis, *a.g.e.*, 62.; Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasie*, 50.; Yalçınkaya, M. A. (1996). "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü", *Toplumsal Tarih*, Sy. 32. 46. (ss: 45-53) Kürkçüoğlu, Ö. (2004). "The Adoption and Use of Permanent Diplomacy"; Yurdusev, A. N. (Editör). *Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 132.

³⁶⁷ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasie*, 50.

diplomasisinin kurumsal gelişmişliği ilk sırada gelmiştir.³⁶⁸ XVIII. yüzyılın başlarından itibaren İngiltere'nin, Osmanlı dış siyaseti üzerindeki etkisinin artması ve bu devletle o ana kadar doğrudan bir savaş yaşanmaması da bu hususta etkili olmuştur.³⁶⁹ İlk sürekli elçiliğin İngiltere nezdinde açılmasına karar verildikten sonra, elçi olarak Kalyonlar eski kâtibi³⁷⁰ Yusuf Agâh Efendi görevlendirilmiştir. Nüfuz sahibi bir aileden gelen Yusuf Agâh Efendi'ye, bu görevi için büyükelçi payesi verilmiştir. Maiyetine ise sır kâtibi olarak Mahmud Raif Efendi ve biri Müslüman diğeri Hristiyan iki maiyet memuru, iki de Rum tercüman atanmıştır. Yusuf Agâh Efendi'nin İngiltere'ye gönderilmesini, 1797 yılında Seyyid Ali'nin Efendi Paris'e, Ali Aziz Efendi'nin Berlin'e, İbrahim Afif Efendi'nin ise Viyana'ya elçi olarak atanmaları takip etti.³⁷¹

Osmanlı Devleti'nin ilk ikamet elçiliklerini açması, kendi topraklarındaki ilk ikamet elçiliğinin Venedik tarafından tesis edilışinden, yaklaşık üç yüz elli yıl gibi bir süre sonra gerçekleşmiştir.³⁷² Osmanlıların daimi elçilikleri tesis etmek için bu kadar geç kalmasını, İslam'daki *darü'l-harb* ve *darü'l-islam* anlayışı ile açıklayan görüşler bulunmaktadır. Darü'l-islam kavramındaki temel ölçü, yönetim ve icraatların İslam dininin esaslarına göre gerçekleştirilmesidir. Darü'l-harb ise İslam'ın siyasi hâkimiyeti dışında kalan, gayriislami yönetim ve hukuk düzeninin uygulandığı yerlerdir.³⁷³ Kaynaklar, sıradan bir Müslümanın İslam dininin gereklerini yerine getirmekte ve çocuklarını yetiştirmekte sıkıntılar yaşayacağından dolayı zaruret olmaksızın, uzun süre darü'l-harbde kalmaması gerektiğini belirtmektedirler. Fakat Osmanlıların ikamet elçiliklerini çok geç tarihlerde tesis etmesini, direkt olarak darü'l-harb gibi İslami bir gerekçeyle açıklamak doğru değildir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil eden bir daimi elçinin itibarı ve imkânları, onurlu bir şekilde yaşamasına ve çocuklarını istediği şekilde yetiştirmesine elverişlidir. Diğer yandan zaruret olmaksızın kaydı da önemlidir. Osmanlı elçileri darü'l-harb olan Avrupa'da, devletin yararına bilgiler toplayacaklarından, orada kalmaları zaruret hali olmaktadır.

³⁶⁸ Erdem, *a.g.t.*; 288.

³⁶⁹ Uzunçarşılı, İ. H. (1949). "On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", *Bellekten*, 33 (51), 580-581..

³⁷⁰ Kalyonlar kâtipliği, kalyonculuğun yayılmasından sonra kalyon görevlilerinin özlük işleri ile mali işlerini yürütmekle ve kalyonların bütün levazım ve ihtiyaç defterlerini tutmakla görevli üst düzey bir memuriyettir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 430.

³⁷¹ Kuran, *a.g.e.*, 15, 25, 41-43.

³⁷² Osmanlı topraklarında ilk defa ikamet elçiliği kuran Venedik bunu İstanbul'un fethinden hemen sonra yani Fatih Sultan Mehmet devrinde gerçekleştirmiş iken ilk Osmanlı ikamet elçiliği ise 1793 yılında Yusuf Agâh Efendi'nin Londra'ya gönderilmesi ile yani III. Selim zamanında gerçekleşmiştir. Kuran, *a.g.e.*, 15-16.

³⁷³ Kuran, *a.g.e.*, 10.; Turan, N. S. (2014). *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 22-23.

Ayrıca Osmanlılar sadece Avrupa’da değil, İslam devletlerinde de daimi elçilikler açmamış; hatta bir İslam devleti olan İran’da daimi elçilik tesis edilmesi, darü’l-harb olan Avrupa’dan sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin ikamet elçiliklerini çok geç bir tarihte açma sebebini, dini gerekçelerle değil de İslam dünyasındaki gelenek ve teamüllerle açıklamak gerekmektedir.³⁷⁴

İkamet elçiliklerinin çok geç tarihte açılmasının bir diğer nedeni de, Osmanlı Devleti’nin gücünün zirvesinde olduğu dönemlerde takip ettiği müstağni infirat siyasetinin, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam ettirilmeye çalışılmasıdır.³⁷⁵ Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu dönemlerde, bu şekilde Avrupa diplomasi anlayış ve tatbikatının dışında kalmış olması, dönemin şartları içerisinde bu tarz bir siyasetin daha uygun görülmesinden kaynaklanmıştır. Zira böyle bir siyaset, Osmanlı idaresini Avrupa politik ve diplomatik oyunlarının ve taahhütlerinin içerisinde eli-kolu bağlı kalmaktan korumuş ve daha serbest hareket edilebilmesine imkân tanımıştır.³⁷⁶

Daimi elçilerin en önemli görevlerinden birisi, buldukları ülke hakkında gerekli ve doğru bilgileri temin etmektir. Bu açıdan Osmanlı Devleti’nin başlangıçtan beri etkili haber alma ve istihbarat kanallarına sahip olması da,³⁷⁷ daimi elçiliklerin çok geç tesis edilmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Osmanlılar zaten çeşitli nedenlerle, geçici süreli de olsa elçiler göndermekteydiler Ayrıca Osmanlı hizmetinde muhtelif milletlerden mühtediler de bulunmaktaydı. Kendilerine müteferrikalık, çavuşbaşılık, kapıcılık gibi çeşitli görevler verilen bu kişilerin yanı sıra Fenerli Rum ailelerden ticaret maksadıyla farklı memleketlerde bulunan tüccarlardan ve özellikle bilgi toplamak amacıyla görevlendirilen casuslardan da divana çok çeşitli bilgiler ulaşıyordu. Bunların da ötesinde çok daha önemli bir diplomatik bilgi kaynağı ise, Osmanlı başkentindeki diğer devletlerin elçileriydi.³⁷⁸ Divan-ı hümayunun, ilerleyen süreçte de Babıâli’nin İstanbul’daki elçilerin aralarındaki rekabetten ve birbirleriyle olan menfaat çatışmalarından ustaca faydalanmayı bilmesi, sağlıklı diplomatik bilgilerin teminine vasıta olmaktaydı.³⁷⁹

³⁷⁴ İpşirli, M. (1999).“Osmanlı Devletinde “Eman” Sistemi”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*. Ankara: TTK Basımevi, 8.

³⁷⁵ Unat, *a.g.e.*, 14.; Şirin, *a.g.e.*, 131.

³⁷⁶ İpşirli, “*Osmanlı Devletinde “Eman” Sistemi*”, 8-9.

³⁷⁷ Aydın, N. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu’nda İstihbarat*. İstanbul: Paraf Yayınları, 75-80.

³⁷⁸ Mehmet İpşirli, “*Osmanlı Devletinde “Eman” Sistemi*”, 8. 16 nolu dipnot.

³⁷⁹ İpşirli, *Elçi*, 9.

Tüm bu nedenlerden ötürü Osmanlı Devleti'nin ilk daimi elçiliklerini, tarihteki ilk sürekli diplomasi uygulamalarına nazaran oldukça geç bir tarihte tesis etme nedeni, Türk ve İslam dünyasındaki geleneklerle açıklanabilir. Zaten Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiyi benimsemesiyle birlikte, Türk ve İslam tarihinde ilk defa bir devlet, başka devletler nezdinde daimi elçilikler tesis etmiştir.

III. Selim'le birlikte sürekli diplomasi uygulamalarının başladığı dönemde, henüz elçilik dereceleri düzenlenmemiş olduğundan, elçi olarak tayin edilenler büyükelçi unvanıyla gönderilmişlerdi.³⁸⁰ 1793'ten itibaren Avrupalı devletler nezdinde açılan Osmanlı elçilikleri, 1811'e kadar faaliyetlerine elçilik düzeyinde devam etmiş; 1811'de ise bu faaliyetler maslahatgüzarlık düzeyine düşürülmüştür. Avrupa'daki Rum maslahatgüzarların, Yunan İsyanı'nda yanlış haberler gönderdiği anlaşılınca, II. Mahmud 1821'de ikamet elçiliklerini tamamen kapatmıştır.³⁸¹ Böylece 1834 yılına kadar tek taraflı diplomasiye geri dönmüştür. 1834 yılında ise yine II. Mahmud tarafından gerçekleştirilen reformlar çerçevesinde Mustafa Reşit Bey, Paris'e büyükelçi olarak gönderilmiş ve daimi elçilikler yeniden tesis edilmiştir. Paris'ten sonra da Londra, Viyana, Berlin, Petersburg ve Tahran'da daimi elçilikler açılmıştır. Daimi elçiliklerin faaliyetleri ve sürekli diplomasi uygulamaları, 1834'ten devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.³⁸²

³⁸⁰ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 17.; Dönmez, *a.g.t.*; 25.; III. Selim'in bu ülkelerin yanı sıra Venedik'e ikamet elçisi gönderme fikri de bulunmaktaydı ama bu esnada Napolyon'un ordularının Venedik'e girmesi üzerine düşünce gerçekleştirilememiştir. Pedani, *a.g.e.*, 169.

³⁸¹ Kuran, *a.g.e.*, 64.

³⁸² Erdem, *a.g.t.*; 389.; Unat, *a.g.e.*, 20. Osmanlı Devleti'nin kalıcı olarak elçilikleri yeniden tesisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Dönmez. A. (2006) "Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi, 1832-1841", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE YABANCI ELÇİLER

Osmanlı diplomasisini şekillendiren *kendisini dünyanın merkezinde görme* anlayışı, yabancı devletler nezdinde daimi elçi bulundurulmasına mani olmuşsa da, Osmanlı başkentine elçiler gelmesi ise yine bu büyüklüğün bir göstergesi olarak algılanmıştır. Bu nedenle Osmanlılara tabi olan hükümdarlar gibi bağımsız devlet hükümdarlarının da, *Kapı*'ya elçi göndermeleri beklenmiştir.³⁸³ Osmanlı belgelerinde sayısız varyasyonlarına rastlanabilen "*âsitâne-i sa'âdet unvanımız mesdûd olmayub inâyet-i Hakk celle ve alâ ile dâimen mekşûf olub etrâf u cevânibde eğer dostluğa ve düşmanlığa kimesne gelüb gitmesine men' ü redd yokdur*" ifadesi de sultanın kapısının dost veya düşman, gelecek olan bütün elçilere açık olduğuna vurgu yapmaktadır.³⁸⁴

Osmanlıların güçlü olduğu dönemlerde, diplomatik yöntemlere daha çok ihtiyaç hisseden taraf aslında Osmanlı'dan ziyade Batılı devletlerdir. Bu devletlerin Osmanlı karşısında askeri manada başarısız olmalarına rağmen ekonomik ilişkiler kurmak istemeleri, İstanbul'da ikamet elçilikleri kurmaya çalışmalarına ve Osmanlı topraklarına çok sayıda fevkalade elçi göndermelerine neden olmuştur. Batılı devletlerin bu çabaları, Osmanlıların kendi topraklarına elçiler gönderilmesi hususundaki düşünceleriyle örtüştüğü için Osmanlı topraklarında yoğun bir elçi trafiği yaşanmıştır.

Yabancı devletlerin sultanın kapısına elçiler göndermeleri iyi niyet göstergesi olarak algılandığından, yapılan barış antlaşmalarına tarafların birbirlerine elçi göndermelerine ve bu elçilere nasıl muamelede bulunulacağına dair hükümler konulmuştur. Elçi göndermenin Osmanlılar için taşıdığı anlama H. 28 Muharrem 973 / M. 25 Ağustos 1565 tarihli Portekiz kralına yazılan name-i hümayun örnek verilebilir. Bu belgede, iki devlet arasında dostluk tesisi için gönderilecek olan elçinin gecikmesinin, Portekiz'in dostluk tesisinden vazgeçtiği

³⁸³ Safi, *a.g.e.*, 33-34.

³⁸⁴ Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*. 134.

şüphesine yol açabileceğinden bu elçinin bir an önce gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁸⁵

Yabancı devletlerin İstanbul'da elçi göndermelerine yüklenen anlamdan ötürü gönderilen elçilerin de Sultanın Kapısı'na gelmeye layık kişiler olması beklenirdi. Yabancı devletler de, Osmanlı Devleti'nin bu hassasiyetine binaen genel olarak üst düzey kişileri elçi olarak gönderirlerdi. Bu bağlamda XVI. yüzyılın sonlarında gelen Avusturya elçisi David Ungnad tam sekiz dil bilen bir asilzade iken,³⁸⁶ II. Selim döneminde gelen Fransız elçisi François de Noailles'ın ise Aks piskoposu olduğu görülmektedir.³⁸⁷ Yine İran'dan "han" düzeyinde yöneticiler elçi olarak gönderilirdi ki, bu unvan Osmanlı Devleti'ndeki üç tuğlu vezir rütbesine denkti.³⁸⁸

Osmanlı başkentinde elçilik yapmış olmak, elçilere de çok büyük prestij sağlamaktaydı. Bu nedenle İstanbul'da elçi olabilmek, yeni ufuklar açacak kadar stratejik bir görevdi. Venedik balyosu Andrea Gritti'nin ülkesine döndükten sonraki süreçte Venedik Doju olması³⁸⁹ bu duruma en güzel örnektir. İstanbul'da elçi olabilmek aynı zamanda erişilmesi güç bir onurdu. Mesela Sir James Rushout, İngiltere tarafından Osmanlı Devleti'ne elçi olarak atanmasına rağmen henüz ülkesinden ayrılamadan ölmüştü. Sir James Rushout bu önemli görevi bir gün bile yapamasa da, ailesi mezartaşına "Majestelerinin İstanbul Büyükelçisi" yazdırmıştı.³⁹⁰ İstanbul'a sadece elçi olarak gelmek değil, gelen elçilik heyetlerinde yer almak dahi bir övünç kaynağıydı ve bu heyetlerde yer almak birçok kişi için adeta can atılan bir istektir.³⁹¹

³⁸⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (1994) *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 30.

³⁸⁶ Gerlach, S. (2010). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. (İkinci Baskı). (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, C: II, 27.

³⁸⁷ Gerlach, *a.g.e.*, 27.; Ahmet Refik, (1930) "Fransua dö Noay'ın Türkiye'de Tehlikeli Bir Sefareti", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Yeni Seri 1 (3).

³⁸⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 356/88 b.; 359/147.

³⁸⁹ Ege, E.A., (2004). "İstanbul Elçisi A. Gritti: Muhteşem Venedikli", *Popüler Tarih*, 45, 38.

³⁹⁰ Yılmaz, G. Ö. (2014.). "*Elçiye Zeval Olmaz " 16. - 18. Yüzyıllarda Osmanlı'da Yabancı Elçiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 222.

³⁹¹ Hatta 1674'te Lehistan tahtına çıkan III. Jan Sobieski de gençlik yıllarında Lehistan elçisi Mikolaj Bieganowski'nin 1654 yılında İstanbul'a gelen elçilik heyetiyle o dönemlerin cazibe merkezi ve merak konusu olan İstanbul'a gelmişti. Topaktaş, H. (2014). *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 47.

3.1. İlk Elçiler

Yabancı bir elçiyi huzuruna kabul eden ilk Osmanlı sultanı Orhan Bey'dir. Orhan Bey'in kabul ettiği bu ilk elçi, bir Bizans elçisidir.³⁹² “*Osmanlı Sarayı*”nda kabul edilen ilk elçi ise I. Murad zamanında kabul edilen Germiyanoğlu elçisi İshak Fakı'dır.³⁹³ Bu dönemde Ragusalılarla (Dubrovnik) yapılan muahede neticesinde, Ragusa murahhas heyeti de kabul edilmiştir. Osmanlı sarayında mutantan bir şekilde gerçekleştirilen ilk elçi kabulü ise, II. Murad döneminde Milano elçisi Benedikto'nun Edirne Sarayı'nda kabulüdür.³⁹⁴ Osmanlı Devleti'nde son defa elçi kabul eden padişah ise VI. Mehmet Vahdeddin'dir.³⁹⁵

Osmanlıların Rumeli ve Anadolu'daki fetihlerinin etkisiyle süratle büyüyen Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde hâkimiyetlerini genişletmeleri sonucu, bu bölgelerde önemli çıkarları olan Venedik, Ceneviz ve Milano gibi İtalyan kent devletleri, diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla Osmanlı nezdine elçiler göndermişlerdir. Bu devletler içerisinde ilk defa girişimde bulunarak elçi gönderen Venedik Cumhuriyeti'dir. Venedikliler, 1408 yılında gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Yıldırım Bayezid'in oğulları Emir Süleyman ve Çelebi Mehmed ile barış antlaşması yapmışlardır. Milano hükümeti XV. yüzyılın ilk yarısında başkent Edirne'ye Benedikto'yu, 1494'te de İstanbul'a Luigi Sforza'yı elçi olarak göndermiştir. Osmanlı ile bazı ticari ilişkilerde bulunan Ceneviz'in de 1451'de Fatih Sultan Mehmed'e bir elçi yolladığı bilinmektedir.³⁹⁶ Osmanlı Devleti nezdinde ilk daimi elçilik açan devlet ise yine Venedik Cumhuriyeti olmuştur. Bu bağlamda fethin hemen akabinde, İstanbul'da daimi elçilik açabilmesi için Venedik Cumhuriyeti'ne izin verilmiştir.³⁹⁷ Venedik'in daimi bir elçilik açmasına kadar Osmanlı topraklarında sadece geçici görevler çerçevesinde gelen fevkalade elçiler misafir edilmiştir. Bu tarihten sonra ise gelen yabancı elçileri *daimi / sürekli* ve *geçici / muvakkat* elçiler olmak üzere ikiye ayırmak gerekmektedir.

³⁹² Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*. (Haz. N. A. Banoğlu). Tercüman 1001 Temel Eser, 139.

³⁹³ Öztürk, *Çadırda Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, 126.

³⁹⁴ Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, 139.

³⁹⁵ Sertoğlu, *a.g.m.*, 13.

³⁹⁶ İpşirli, *Elçi*, 8.; İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonrasında İstanbul'da bulunmaya başlayan Venedik elçileri *bailo* adı verilirken, Pisa ve Canovanın elçileri *podesta* olarak anılmaktaydı. Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 218.

³⁹⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 269.; Topaktaş, H. (2014). “Polonya'nın Türkiye'de İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler”, *Uluslararası İlişkiler*, 11, (43), 108.; Venedik Cumhuriyeti 1408 - 1745 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne 45 elçi göndermiştir. Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 54.

Osmanlı Devleti'nin güç ve kudretinin artışına paralel olarak münasebetlerde bulunduğu devlet sayısının artmasıyla, elçi gönderen devlet sayısında da artış yaşanmıştır. Sınırların genişlemesine paralel olarak Avusturya, Lehistan, Fransa, İngiltere, Hollanda, Rusya, İspanya gibi devletlerin yanı sıra İran ve Kafkas hanlıkları ile Hindistan ve Endonezya bölgesindeki Müslüman devletlerden elçiler gelmiştir. Bunlardan başka Osmanlıların yüksek hâkimiyetini kabul etmiş olan Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti ile Erdel Krallığı, Eflak ve Boğdan voyvodalıkları da belirli zamanlarda vergilerini göndermek amacıyla elçiler göndermişlerdir.³⁹⁸

Osmanlı Devleti'ne elçi gönderen devletlerden Venedik, 1408 yılından 1745 yılına kadar 45 elçi göndermiştir. İlk elçisini 1440 yılında gönderen³⁹⁹ Lehistan, 1770'e kadar Osmanlı nezdine 48 Leh elçisi gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'ne ilk olarak 1492⁴⁰⁰ tarihinde Mihail Pletstcheieff başkanlığında bir elçilik heyeti gönderen Rusya, 1802 yılına kadar İstanbul'a 69 elçi göndermiştir. İran'dan Osmanlı Devleti'ne 1501 ile 1839 yılları arasında 69 elçi gönderilmiştir. İlk elçi olarak 1526 yılında Flasyon'u gönderen Fransa, 1768 tarihinde kadar 38 elçi, 1528'den itibaren elçi göndermeye başlayan Avusturya, bu tarihten 1780 yılına kadar 115 elçi göndermiştir. 1583 yılında gelen ilk İngiliz elçisi William Harborne olup bu tarihten 1886 yılına kadar 55 İngiliz elçisi gelmiştir. Ayrıca 1396 ile 1510 yılları arasında Macaristan'dan 8 elçi, 1421 ile 1747 yılları arasında Hindistan'dan 9 elçi geldiği görülmektedir.⁴⁰¹ İlk elçisini Yavuz'un Mısır Seferi'nden sonra gönderen İspanya'nın ise bu tarihten sonra sadece 1564, 1581, 1651 ve 1746 yıllarında gönderdiği elçiler bilinmektedir.⁴⁰²

3.2. Elçi Sınıfları

³⁹⁸ Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerle birlikte Fas, İran gibi bağımsız devletlerin yanı sıra Eflak, Boğdan, Ragusa, Kırım gibi kendisine tabi olan devletlerden gelenlerin hepsi için ilçi/elçi unvanını layık görmüştür. Bu durum Osmanlıların imparatorluklarını ve başkentlerini dünyanın merkezi olarak telakki ettiklerinin farklı bir yansımasıdır. Gürkan, a.g.m., 378.

³⁹⁹ Faik Reşit Unat ilk Leh elçisinin geliş tarihini 1440 yılı olarak göstermesine rağmen Hacer Topaktaş, Leh kronik yazarı Jan Dlugosz'a dayandığı bilgide, ilk Leh elçisinin 1414'te Osmanlı-Macaristan arasındaki savaşın sona erdirilmesi için arabuluculuk teklifiyle Osmanlı başkenti Bursa'ya geldiğini belirtmektedir. Topaktaş, H. (2015). "Karlofça'dan Lozan'a Leh Diplomatlar 1699-1923", **OTAM**, Sy: 37, 328. Lehistan'ın çok sık elçi göndermesinin nedeni İstanbul'da daimi bir elçilik açması yönündeki çabalarının Osmanlı nezdinde bir sonuç vermemiş olmasıdır.

⁴⁰⁰ Hammer bu tarihin 1495 olduğunu ifade etmektedir. Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: II, 343.

⁴⁰¹ Savaş, "*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*", 54-61.

⁴⁰² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*. X. 147.

Uluslararası anlamda kabul gören elçilik dereceleri ancak 1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde bir düzene konulabilmiş ve burada alınan karara göre elçiler büyükelçi, ortaelçi, ikamet elçisi ve maslahatgüzar olarak dört sınıfa ayrılmıştı.⁴⁰³ Bu tarihten önce Osmanlı Devleti'nde yabancı devletler tarafından temsilci vasfıyla gönderilen kişiler için herhangi bir resmi sınıflandırma yapılmamış ve fevkalade elçi, mukim elçi, maslahatgüzar vb. gibi görevlilerin hepsi için fark gözetilmeksizin elçi tabiri kullanılmıştır.⁴⁰⁴

Osmanlı topraklarına gelen yabancı elçileri temel olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki Osmanlı topraklarında kendi ülkelerinin çıkarlarını korumaya çalışan ve ülkeleri tarafından belirli bir süreliğine gönderilen *daimi / mukim* elçilerdir. Osmanlılar mukim elçiler için ilk dönemlerden itibaren *balyos* ve *kapı kethüdası* tabirlerini kullanırlarken, XVIII. yüzyıldan itibaren artık *maslahatgüzar* tabirinin kullanıldığı da görülmektedir. İkinci grup elçiler ise; Osmanlı ülkesine belli görevleri ifa etmek için gelen ve görev süresi görevinin niteliğine bağlı olarak değişip bu görevlerini yerine getirdikten sonra ülkelere dönen *fevkalade / muvakkat (geçici)* elçilerdir. Fevkalade elçileri mukim elçilerden ayıran en temel fark, cülûs tebriki, antlaşma vb. gibi geçici bir misyonlarla gelmeleri ve çoğunlukla gönderildikleri devletin devlet işleri hakkında görüş beyan etme yetkilerinin olmamasıdır.

3.2.1. Daimi (Mukim) Elçiler

Devletlerarası ilişkilerin devamlılığını sağlamak amacıyla, bir devletten başka bir devlete belli yetkiler çerçevesinde ve itimatname ile gönderilen devlet görevlisine daimi elçi denir.⁴⁰⁵ Bu anlamda daimi ya da mukim elçiler bir devletin başka bir devlet

⁴⁰³ Kuran, *a.g.e.*, 15. Burada alınan kararlara göre büyükelçiler buldukları devlet başkanının yanında kendi devlet başkanlarını temsil ederlerdi. Bu nedenle doğrudan devlet başkanı ile mülakat talep edebildikleri gibi, diğer seviyedeki elçilerden üstündüler. Ortaelçiler ise iş ve işlemlerinde devlet başkanının şahsını değil, ülkelerini temsil ederlerdi. Bu nedenle buldukları ülkede devlet başkanı ile mülakatı doğrudan değil de dışişleri bakanı aracılığı ile talep edebilirlerdi. Ayyıldız, *a.g.e.*, 187. “*Teşrifât-ı süfera usûlünce (büyükelçiler) sınıf-ı evvel (ortaelçiler) sınıf-ı sâni (mukim elçiler) sınıf-ı sâlis (maslahatgüzârlar) sınıf-ı râbi’ addolunur. Sâni ve sâlis derecede bulunan sefirler ile maslahatgüzârların yekdiğerinden farkları olmayub usûl-i takdimi tensik için böyle tertib-i sınıf idilmiştir.*” Said Bey. (1307). *Sefirler ve Şehbenderler*, İstanbul: Matbaa-i Ebu’z-Ziya, 9.

⁴⁰⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 356/116 b.; 359/202. “*Türkler sefir, daimi elçi, ajan ve devlet işleri için gönderilmiş en ufak bir murahhas arasında fark gözetmezler ve hepsine aynı şekilde elçi unvanı verirler.*” Ricaut, *a.g.e.*, 135.

⁴⁰⁵ “*Cereyn-ı münâsebâta vâsita olmak üzere lazımlı gelân iktidârı hâiz ve usûlü dairesinde itimâtnâmeyi hâmil olarak bir devlet tarafından diğer devletin nezdine bilâmüddet-i muayyene irsâl olunan zâta (daimi elçi) ulâk idilir.*” Said Bey, *a.g.e.*, 10.

nezdindeki ağız, gözü, kulağı ve düşünen dimağı olarak görülmüşlerdir.⁴⁰⁶ Daimi elçiler önceden belirlenmiş bir zaman dilimi olmaksızın görev yapmakla birlikte, mensup oldukları devletlerin kurallarına göre bu hususun değişebilmiştir. Mesela balyos olarak anılan Venedik daimi elçilerinin İstanbul'daki ikametine, 1503 Ahitnamesi üç yıllık bir süre kısıtlaması konulmuştur.⁴⁰⁷ Yabancı devletlerin İstanbul'daki daimi elçileri Osmanlı Devleti tarafından balyos, kapı kethüdası ve nadir de olsa maslahatgüzar isimleriyle anılmışlar, genel olarak ise *mukim elçi* şeklinde adlandırılmışlardır.

Osmanlı topraklarındaki mukim elçiler, genellikle ticari faaliyetler çerçevesinde ve kapitülasyon sistemi içerisinde görev yapmışlardır.⁴⁰⁸ İstanbul'da daha Bizans devrinden itibaren yabancı mukim elçilerin bulunması İstanbul'un çok önemli bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktaydı ve burada daimi elçisi bulunan devletler Venedik gibi yoğun bir şekilde ticaretle uğraşan devletlerdi. Yabancı devletlerin İstanbul'da diplomatik temsilci buldurabilmeleri, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin siyasi ve diplomatik faaliyetlerini yerinde izlemeleri ve ona göre tedbirini alabilmeleri, bu devletlere Osmanlı Devleti tarafından verilen bir imtiyazdı. Osmanlı hükümetine yakın yabancı devletlerin elçilerinin, diğer devletlerin Osmanlı payitahtında temsilcileri hususunda zaman zaman nüfuz sahibi olabilmeleri nedeniyle de, İstanbul'da ikamet elçisi buldurabilmek yabancı devletler için çok büyük bir siyasi başarıydı.⁴⁰⁹

XV. yüzyılda İstanbul'da sadece Venedik daimi elçileri ikamet etmekteyken, XVI. yüzyılda farklı Avrupa devletleri de İstanbul'da daimi elçilikler açmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak 1535 yılından itibaren Fransa'nın İstanbul'da elçi buldurmaya başladığı görülmektedir. Fransa'nın İstanbul'daki ilk daimi elçisi olarak atanan Jean de la Forest, 1535-1537 yılları arasında görev yapmıştır.⁴¹⁰ Kutsal Roma Germen İmparatorluğu olarak da anılan Avusturya, Osmanlı topraklarında 1547 yılından itibaren daimi elçi buldurmaya başlamıştır. İlk daimi Avusturya elçiliğine de Johann Maria Malvezzi atanmıştır.⁴¹¹ Bu devletleri ilk olarak 1583 tarihinde İstanbul'da daimi elçilik tesis eden

⁴⁰⁶ Saray, M. (2005). "İdeal Bir Diplomatın Ortaya Çıkışı". *Sosyal Siyasetler Konferansı Dergisi*, 1203.

⁴⁰⁷ Şakiroğlu, *a.g.m.*. 44.

⁴⁰⁸ And, *a.g.m.*. 20.

⁴⁰⁹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 71.

⁴¹⁰ Topaktaş, H. (2014). "*Polonya'nın Türkiye'de İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler*", 108.; Karaer, *a.g.m.*. 69. (ss. 65-85), Ceran, İ. (2014). "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman - I. François İttifakı", *Turkish Studies*. 9(2), 410.

⁴¹¹ Schweigger, S. (2014). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (İkinci Baskı).(Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınları 83, 237.; Karl Teply İlk daimi Avusturya elçisinin 1546 yılında gönderildiğini

İngiltere ve bu hakkı 1612 yılında elde eden Hollanda takip etmiştir. İngiltere'nin ilk daimi elçisi William Harborne⁴¹² iken Hollanda'nın ilk daimi elçisi Cornelis Haga olmuştur.⁴¹³ Rusya ise İstanbul'da ilk defa daimi elçi bulundurma hakkını, 1700 İstanbul Antlaşması ile elde etmiş ve İstanbul'daki ilk daimi Rus elçiliğine de Pyotr Andreyeviç Tolstoy atanmıştır.⁴¹⁴ Rusya İstanbul'da daimi elçi bulundurma hakkını 1711 Prut Antlaşması ile kaybetmesine rağmen 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile yeniden elde etmiştir.⁴¹⁵ Osmanlı Devleti'ne ilk defa 1657 yılında elçi olarak Claes Rålamb'ı gönderen İsveç⁴¹⁶ ise İstanbul'daki ilk daimi elçiliğini 1736'da açmıştır.⁴¹⁷ 1734 yılında bağımsızlığını kazanan Sicilya Krallığı'nın da İstanbul'da ilk daimi elçiliğini 1740 tarihinde imzalanan bir antlaşma ile tesis ettiği görülmektedir. İlk elçi olarak da Guiseppe Finochetti atanmıştır.⁴¹⁸ Sicilya Krallığı'ndan sonra ise 1756 yılında Danimarka İstanbul'daki ilk daimi elçiliğini

vurgulamaktadır. Teply, *a.g.m.* 249. Bertold Spuler'e göre ise Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na 1547 Antlaşması'ndan sonra daimi elçi bulundurma hakkı verilmiş ve ilk daimi elçi olarak da Johann Maria Malvezzi gelmiştir. Bozkurt, N. (2002). "Avusturya Kapı Kethüdalığı (1700-1736)" *OTAM*, Sy: 13, 246.; Kemal Girgin ise Avusturya'nın ilk büyükelçisininin 1521 yılında gönderilen Johann Horbordansky von Szalathnok olduğunu ifade eder. Girgin, K. (1994). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)*, Ankara: TTK Basımevi, 63.

⁴¹² Burian, O. (1951). "Türk-İngiliz İlişkilerinin İlk Yılları", *AÜDTCF Dergisi*. IX (1-2), 11.; Küttükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 11.

⁴¹³ Cornelis Haga 1612-1639 yılları arasında İstanbul'da 27 yıl elçilik yapmıştır. Arı, B. (2003). "İstanbul'daki İlk Hollanda Elçisi: Cornelis Haga ve 1612 Tarihli Hollanda Kapitülasyonları", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, 2003/2, 220.; Osmanlı nezdinde elçilik yapan bu ilk Hollanda elçisinin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, B. (2003). *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and Dutch Capitulations of 1612*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara.

⁴¹⁴ Kurat, A. N. (2010). *Rusya Tarihi Başlangıç'tan 1917'ye Kadar*, Ankara: TTK Basımevi, 254-256.; Kamalov İ. (Haz.) *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu, Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Onun Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Hatıraları (XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, (2013). (Çev. İ. Allahverdi). Yeditepe Yayınevi, İstanbul, XXIV-XXV.; Bülbül, İ. (2007). *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 81.

⁴¹⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, (Altıncı Baskı). Ankara: TTK Basımevi, C.IV / I, 423.; Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, (Altıncı Baskı). Ankara: TTK Basımevi, C.IV / II, 175-180.

⁴¹⁶ Rålamb, C. (2013). *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*. (Çev. A. Arel). İstanbul: Kitap Yayınevi, 7-8.

⁴¹⁷ Anderson bu tarihi 1734 olarak vermektedir. Anderson, M. S. (1993). *Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*, Londra: Longman, 72. Topaktaş ise İsveç elçileri Karl Fredrik von Höpken ve İfvar Karlson'un İstanbul'a ilk olarak 1734'te geçici vazifeyle geldiklerini, İstanbul'dan da Venedik'e geçtiklerini ifade eder. Elçilerin Venedik'te iken İstanbul'da maslahatgüzar olarak görevlendirildikleri yönündeki emirle İstanbul'a döndüklerini dolayısıyla elçilerin bu ikinci geliş tarihlerinin ilk daimi elçiliğin açılış tarihi olması gerektiğini belirtir. Topaktaş, H. (2014). "*Polonya'nın Türkiye'de İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler*", 110,

⁴¹⁸ Nahit Sırrı. (1930). İstanbul'da Siçilyeteyn Elçileri, *Tarih-i Osmanî Encümeni Matbaası*. I (3), 68-71.. Osmanlı Devleti ile Sicilya Krallığı arasında imzalanan bu antlaşma neticesinde iki taraf arasında dostluk nişanesi olarak Osmanlı tarafından da Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi hediyelerle birlikte Sicilya Krallığı'na elçi olarak gönderilmiştir. Sevinç, T. (2013). "Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)", *History Studies*. Sy: 5/2, (Halil İnalçık Özel Sayısı), 418-426.

tesis etmiştir.⁴¹⁹ Osmanlı Devleti ile diplomatik temaslara XVIII. yüzyıl ortalarında başlayan Prusya ise, İstanbul'da ilk defa 1761 yılında daimi elçilik açmış ve elçi olarak da Karl Adolf von Rexin atanmıştır.⁴²⁰ İspanya'nın Osmanlı ile olan ilişkileri XVI. yüzyıla kadar uzanmasına rağmen Osmanlı topraklarındaki ilk İspanya daimi elçiliği, Sultan I. Abdülhamid döneminde 1784 yılında tesis edilmiş ve elçi olarak da Don Juan de Boulingy atanmıştır.⁴²¹ Bu devletlerden başka Ceneviz, Eflak, Boğdan, Dubrovnik ve ayrıca Kafkasya'da devlete tâbi hanlıklar da İstanbul'da zaman zaman maslahatgüzar seviyesinde temsil edilmişlerdir.⁴²²

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı başkentinde hiçbir doğulu devletin daimi elçiliği bulunmamaktaydı ve bu durum her şeyden önce ticari ilişkilerin çok yoğun olmamasından kaynaklanıyordu. Doğudaki ülkelerle olan ticari ilişkiler kervanlar aracılığıyla ve ağır bir tempoda yapılmaktaydı Buna karşılık, Akdeniz ülkelerinden sürdürülen deniz taşımacılığı çok daha büyük bir yoğunluğa sahipti.⁴²³ Yukarıda da belirtildiği gibi İstanbul'da açılan daimi elçilikler kapitülasyon sistemi içerisinde açılmışlardı ve Osmanlıların kapitülasyon verdiği doğulu bir devlet de bulunmamaktaydı. Ayrıca Osmanlının doğusunda yer alıp da diplomatik ilişki içerisinde bulunan devletler, büyük çoğunlukla Müslümandı ve Osmanlı Devleti'nin ikamet elçiliklerini çok geç açmasının nedeni, aslında bu devletler için de geçerliydi. Zaten İslam dünyasında Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasiye geçişine kadar başka bir devlet nezdinde daimi elçilik açan bir devlet de bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu tarihten önce İstanbul'da herhangi bir Müslüman devletin daimi elçisi bulundurması da mümkün değildi. İstanbul'da daimi elçilik açan ilk Müslüman devlet İran olacak bu ise ancak 1852 yılında gerçekleşecekti.⁴²⁴

Sürekli diplomasinin ilk dönemlerinde elçiler ile yabancı tüccar cemaatlerini temsil eden konsoloslar arasında net bir ayrım bulunmamaktaydı. Tüccarların tarihin kilit noktalarında çok önemli diplomatik roller üstlenmeleri nedeniyle aslında ticaret ve diplomasi arasında iç içe geçmiş bir ilişki bulunmaktaydı. Avrupa'da daimi elçiliğin ilk

⁴¹⁹ Yalçınkaya, M. A. (1999). "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul, 1792-1798 Dönemi Kaynaklarına Göre", *Osmanlı C.I*, 663.

⁴²⁰ Beydilli, K. (1985). *Büyük Frederich ve Osmanlılar. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 59-60.

⁴²¹ Tabakoğlu, H. S. (2011). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 62.

⁴²² Girgin, *a.g.e.*, 63-64.

⁴²³ Koloğlu, O. (2002). "Yüzünü Batı'ya Dönen Osmanlı'nın Avrupa Elçileri", *Popüler Tarih*, Sy: 26, 31.

⁴²⁴ Çavdar, N., Mamak, K. "Devlet Sâlnâmeleri'nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)", *OTAM*. 42. 56.

uygulayıcısı olan Venedik'in henüz bu uygulamayı başlattığı tarihlerde Osmanlı nezdinde daimi elçilik açmış olması, İstanbul'un önemli bir diplomatik merkez olmasının yanı sıra önemli bir ticari merkez olmasından kaynaklanmaktaydı. 1499-1503 yılları arasında Osmanlı-Venedik savaşlarını sona erdiren Venedik elçisi Andrea Gritti de aslında Venedikli bir tahıl tüccarıydı. Yine 1578 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında düzenli diplomatik ilişkilerin tesis edilmesini sağlayan William Harborne da bir tüccardı.⁴²⁵ Osmanlı nezdine atanan ilk Hollanda elçisi Cornelis Haga da aynı şekilde tüccar olup, İstanbul'a ülkesi adına kapitülasyonlar elde etmek için gelmişti.⁴²⁶ İngiliz elçileri fiili olarak bir ticaret kuruluşu olan *Levant Company* (Doğu Kumpanyası) tarafından atanmakta ve maaşlarını buradan almaktaydılar.⁴²⁷ Fransız elçilerinin maaşının bir kısmı da Marsilya'dan ihraç ve ithal edilen mallardan alınan vergilerden karşılanmaktaydı.⁴²⁸

3.2.1.1. Balyos

Osmanlı Devleti'nde mukim elçiler için kullanılan *balyos* kelimesi, Osmanlı kaynaklarında *baylos* olarak geçmekte olup özelde Venedik mukim elçileri için kullanılmıştır.⁴²⁹ Bu nedenle balyos denildiğinde akla Venedik mukim elçileri gelse de, bu tabirin İstanbul'daki Fransa ve İngiltere mukim elçileri için kullanıldığı da görülür.⁴³⁰ Balyos tabiri Venedik ile ilgili olan kullanımlarda ise sadece İstanbul'daki elçi için değil; Şam, Trabzon ve Sur gibi şehirlerdeki Venedik konsolosları⁴³¹ için de kullanılırdı. Fakat

⁴²⁵ Yalçınkaya, M. A. (2008). "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)", *Osmanlı Araştırmaları*. Sy: 31, 128.; Mantran, R. (1991). *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul, Eren Yayınları, 135.

⁴²⁶ Cornelis Haga 1612-1639 yılları arasında İstanbul'da 27 yıl elçilik yapmıştır. Arı, B. (2003). "İstanbul'daki İlk Hollanda Elçisi: Cornelis Haga ve 1612 Tarihli Hollanda Kapitülasyonları", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, 2003/2, 220.

⁴²⁷ Yalçınkaya, M. A. "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)", 135.

⁴²⁸ Mantran, *a.g.e.*, 135.

⁴²⁹ Balyos teriminin aslı Lâtincede olup "yük taşıyan" anlamına gelmektedir. Ancak kelime Ortaçağ'da mana ve imlâ değişimine uğrayarak bazı devletlerde çeşitli memuriyetlerin unvanı hâline gelmiştir. Meselâ Roma İmparatorluğu'nda genç prenslerin eğitimi için görevlendirilen kişiler bu adla anılmışlardır. Baysun, M. C. (1979). "Balyos", *MEB İslam Ansiklopedisi*, (Beşinci Baskı). İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, C. II, 291-292.

⁴³⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 346/14.; BOA. HAT. 26/1280.; Osmanlılarda ilk dönemlerde yalnızca Venedik elçileri için baylos ya da balyos tabiri kullanılırken ilerleyen süreçte diğer Avrupalı devletlerin mukim elçileri için de aynı tabir kullanılmıştır. "Bin doksan beş tarihinde Françe padişahı tarafından Asitanede meks ve ikâmet üzere balyosluk nâmıyla gelan ilçi..." BOA. BEO. A.TŞF. 346/11. Balyos kelimesinin sadece mukim elçiler için değil konsoloslar için de kullanıldığı görülmektedir. And, *a.g.m.*. 20.

⁴³¹ Konsoloslar yabancı ülkelerin şehir veya limanlarında kendilerini tayin eden devletlerin ticari ve hukuki çıkarlarını korumak, geliştirmek ve vatandaşları himaye etmekle görevli resmi memurlardır. Konsoloslar kendilerini gönderen devletlerin temsilcileri sayılsalar bile temsil yetkileri belirtilen konularla sınırlıdır. Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Tarihi ve Dış Politika*. (Yedinci Baskı). Bursa: Marmara Kitap Merkezi,

İstanbul'da görevlendirilmiş olan balyos, diğer şehirlerde bulunan Venedik temsilcilerinden daha yetkili olup daha üstün bir konumdaydı.⁴³²

Venedik'in henüz Bizans döneminden itibaren İstanbul'da daimi bir elçi bulundurduğu bilinmektedir. Bu durumun nedeni İstanbul'da bulunan Venedik vatandaşlarının çıkarlarını korumak ve bu şehrin Venedik'in denizlerdeki faaliyetleri ve ticarî çıkarları konusunda büyük bir öneme sahip olmasıdır.⁴³³ Bu nedenle Osmanlı payitahtı olarak İstanbul'da ilk daimi elçilik de, 1454'te yani İstanbul'un fethinin ertesi yılında Venedik Cumhuriyeti tarafından kurulmuştur.⁴³⁴ İstanbul'un fethi esnasında Osmanlı ile Venedik Cumhuriyeti barış hâlinde bulunmasına rağmen dönemin Venedik balyosu, Osmanlı kuşatması karşısında Venedikliler ile beraber çarpışmış olduğu için fetihten sonra idam edilmiştir.⁴³⁵ Fetih haberinin Venedik'e ulaşmasından sonra İstanbul'a iki elçi gönderilmiş ve 18 Nisan 1454'te yapılan barış antlaşmasıyla, Venedik İstanbul'da elçi bulundurmaya devam etmiştir.⁴³⁶ Bu tarihte Venediklilerin Osmanlı İstanbul'undaki ilk daimi elçiliğine ise Bartelemei Marcello getirilmiştir.⁴³⁷ Böylece İstanbul'da daimi elçi bulundurma hususunda ilk imtiyazı elde eden Venedik, bu açıdan diğer yabancı devletlere nazaran üstünlük kazanmıştır.⁴³⁸ 1454 yılında imzalanan ilk ahitnamede balyosların görev süreleri ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmazken, 1503 yılında balyosların görev sürelerinin Bizans döneminde olduğu gibi üç yıl olması kararlaştırılmıştır. Bu kararın alınmasında Osmanlı Devleti nezdinde büyük bir itibarı olan balyos Andrea Gritti'nin büyük rolü olmuştur. Venedik Cumhuriyeti tarafından üç yıllık görev süresi hususunda oldukça titiz davranılmış ve bunun tek istisnası 1620-1627 yılları arasında görev yapan balyos Giorgio Giustinian olmuştur.⁴³⁹

360. Elçilerin hizmetlerinde ve taşradaki vilayet, sancak ve kazalarda hükümet tarafından beratlı konsoloları bulunmakta olup konsoloslar yanlarında da fazla sayıda tercüman bulundurmaktaydılar. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 314.

⁴³² Şakiroğlu, M. H. (1992). "Balyos", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: V, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 43-44.

⁴³³ Afyoncu E. (Editör). (2012). *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, XI.

⁴³⁴ Yaşınkaya, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü", 45.

⁴³⁵ Baysun, *a.g.m.* 293.

⁴³⁶ Şakiroğlu, *a.g.m.* 44.; Bertelé, T. (2012). *Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, (Çev. M. H. Şakiroğlu). İstanbul: Kitap Yayınevi, 47.

⁴³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 269.

⁴³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 269. Balyosların diğer devletlerin elçilerine nazaran üstünlük kazanmaları ve bu üstünlüğü uzunca bir süre korumaları, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar milletlerarası görüşmelerin çoğunda İtalyancanın resmi dil olarak kullanılmasında da etkili olmuştur. Şakiroğlu, *a.g.m.* 46.

⁴³⁹ Şakiroğlu, *a.g.m.* 44.; *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, XII.

Osmanlı nezdine balyos olarak atanacak olan kişilerin üst düzey diplomatlar olmasına, Venedik Devleti tarafından bilhassa özen gösterilmektedir. Ayrıca balyos olarak atanacak olanların, dönemin en seçkin okullarında eğitim almış olması ve seçkin bir zümreden olması gerekirdi. Bu nedenle tüccarlar ve diplomat bir aileden gelenler de balyos olarak atanabilmekteydiler. İstanbul'daki balyosluk makamı Venedik'in tüm diplomatik makamlarının üstündeydi. Venedikli diplomatlar arasında balyos olarak atanmak büyük bir başarı olarak kabul edilirdi. İstanbul'da üç yıllığına gitmek ise Venedikli aileler için şeref sayılırdı. İstanbul balyosu olmak Venedik'te ileride daha iyi görevlere gelmek için de önemli bir aşamayıydı.⁴⁴⁰ Daha öncede belirtildiği gibi bu balyoslardan birisi olan Andrea Gritti, ülkesine döndükten sonra Venedik Doju olmuştu.⁴⁴¹

3.2.1.2.Kapı Kethüdası (Maslahatgüzar)

Kapı kethüdası terimi Osmanlı Devleti'nde birçok farklı anlamda kullanılabilmeyle birlikte, modern diplomasi kaidelerinin benimsenmesinden önce bazı yabancı devletlerin Osmanlı topraklarında yaşayan tebaalarının berat, izin vb. gibi resmi yazışmaları ile ilgilenmek ve Osmanlı makamları nezdinde bu işlemleri takip etmek için bulundukları görevliler için de kullanılmıştır.⁴⁴² Özellikle Avusturya ve Rusya uzun bir zaman dilimi içerisinde İstanbul'da kapı kethüdası bulundurmuşlardır.⁴⁴³

Daimi elçi statüsünde olan kapı kethüdarları, Osmanlılar tarafından balyostan daha aşağı derecede kabul edilirdi.⁴⁴⁴ Kapı kethüdarlarının iki ülke arasındaki yazışmaları gerçekleştirmek, ticari meseleleri takip etmek gibi görevleri bulunurdu. Ayrıca ziyaret, seyahat, ticaret vb. gibi nedenlerle Osmanlı Devleti'nde bulunan tebaalarının güvenliklerini temin edilmesi ve her türlü iş ve işleriyle ilgilenilmesi de kapı kethüdarlarının sorumluluğundaydı. Bu iş ve işlemler içerisinde esir tebaalarının

⁴⁴⁰ Köse, M. Z. (2010). *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret*, İstanbul: Giza Yayınları, 31.

⁴⁴¹ 1503-1641 yılları arasında Venedik'ten İstanbul'a 39 elçi gelmiştir. Venedik Cumhuriyeti'nin aynı dönemde Vatikan'a 27, Fransa'ya 23, Avusturya ve İspanya'ya ise 18'er elçi gönderdiği düşünülürse Venedik-Osmanlı ilişkilerinin önemi ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla İstanbul'da elçilik yapmış olmak Venedik'e dönüşte daha üst kademeler için önemli bir fırsat anlamına gelmekteydi. Ege E. A., *a.g.m.*, 38..

⁴⁴² Bozkurt, *a.g.m.*, 245.; Düşünmez, D. (2006). "*Tanzimat Devri Osmanlı Mülki İdaresinde Kapı Kethüdalığı*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 10.

⁴⁴³ Bozkurt, *a.g.m.*, 245.

⁴⁴⁴ "*Moskov Çarının müceddeden Âsitâne'ye gelen kapukethüdası bin yüz otuz dört Muharrem'i gurreesi günü devletlü sadr-ı âli hazretleri gelip buluşmuşdur. Mezbûr ancak kapukethüdası olub elçilik ve balyosluk i'tâdi olmadığından mezbûr için bir türlü tekellîf olunmayub...*" BOA. BEO. A.TŞF. 347/106.; "*Âsitâne-i Saâdetde mukîm Nemçe kapukethüdasına (...) bundan akdemce meşfura devleti tarafından baylosluk payesi gelmişdi.*" BOA. BEO. A.TŞF. 348/2 a

özgürlüğüne kavuşturulması için çalışılması, vergilerden muaf olan tebaalarından cizye, haraç, avaid gibi vergiler talep edilmesinin engellenmesi, ticari faaliyetler sonucunda ortaya çıkan alacak-verecek davalarıyla ilgilenilmesi, eşkıyalık türü hareketlere maruz kalanların sorunlarının çözüme kavuşturulması, Osmanlı sınırları içerisinde rahatça seyahat edebilmeleri için Divan-ı hümayun'dan yol hükmünün⁴⁴⁵ yanı sıra elçilik çalışanları için berat-ı şerif talep edilmesi sayılabilir.⁴⁴⁶

1815 yılında Viyana Kongresi ve 1818 Aix la Chapelle Protokolü ile uluslararası diplomatik temsilciliklerin yeniden düzenlenmesinden ve bütün ülkeler için standart bir düzenlemeye gidilmesinden⁴⁴⁷ sonra, kapı kethüdaları elçilikler içerisinde yer almıştır. Bununla birlikte bu tabir 1815'ten sonra zamanla terk edilmiştir.⁴⁴⁸ Hammer'e göre bir asır boyunca kapı kâhyası denilen Hristiyan devletlerin memurlarının adı da bu tarihten sonra maslahatgüzar olarak değiştirilmiştir.⁴⁴⁹ Fakat 1780'li yıllara ait bir belgede Prusya elçisi için "Prusya maslahatgüzarı" tabiri kullanıldığına⁴⁵⁰ dikkat edilecek olursa, maslahatgüzar kelimesinin Hammer'in belirttiği gibi 1815 tarihinden sonra değil de, bu tarihten en az 30-40 yıl öncesinde kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu ise mukim elçiler için maslahatgüzar tabirinin, sürekli diplomasiye geçişten önce de kullanıldığını göstermektedir.

Maslahatgüzar düzeyindeki elçiler, devletlerini dışişleri bakanlığı seviyesinde temsil edebilirlerdi. Fakat Osmanlı Devleti'nde II. Mahmud zamanına kadar Hariciye Nezareti bulunmadığı için maslahatgüzarlar ya da kapı kethüdaları işlerini doğrudan sadrazamla görüşebilmek halletmişlerdir.

3.2.2. Fevkalade (Muvakkat) Elçiler

Tebrik merasimi vb. bir görevi gerçekleştirmekle görevlendirilen ve belirli bir nişan veya hediye ile gelen elçiler, fevkalade (muvakkat/geçici) elçi olarak anılmaktadırlar. Sürekli olarak değil de kısa süreli görüşülmesi gereken bir mevzunun halli için gelen muvakkat elçiler, devlet işlerine müdahale edemezler ve devletleri tarafından kendilerine

⁴⁴⁵ BOA. İE. HR. 1/45. "Eğer bir Hristiyan grubu Türkiye'de seyahat etmek isterse, paşa gruptaki kişilerin sayılarını ve adlarını içeren bir pasaport verir. Bu belgeyi gerektiğinde gösterirler." Gerlach, S. (2010). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. (İkinci Baskı). (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, C: I, 723.

⁴⁴⁶ Bozkurt, *a.g.m.*, 248-253.

⁴⁴⁷ Sönmezoğlu, F. (1995). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 290.

⁴⁴⁸ Düşünmez, *a.g.t.*; 10.

⁴⁴⁹ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, X. 66.

⁴⁵⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 351/119 a, 120 b.

bu şekilde bir iktidar ve izin verilmesi çok nadirdir.⁴⁵¹ Bu elçiler, Osmanlı belgelerinde *fevkalade elçi* olarak da anılmışlardır.

Yabancı devletler aşağıda verilen nedenlerden ötürü Osmanlı Devleti'ne fevkalade elçiler göndermişlerdir:

- Taziye sunma ve cülûs tebriği,⁴⁵²
- Cülûs tebliği,⁴⁵³
- Name takdimi,⁴⁵⁴
- Fetih tebriği,⁴⁵⁵
- Yıllık vergilerin takdimi,⁴⁵⁶
- Antlaşma şartlarının müzakere edilmesi,⁴⁵⁷

⁴⁵¹ *Çok defa vuku' bulduğu vechle bir nişân veyâ hediye ile veyâhut icrâ-yı merâsim-i tebrik gibi bir memûriyyetle i'zam olunan zâta (muvakkat elçi) tabir olunur. Hükümdârlar tarafından icrâ-yı merâsime memûr olan öyle muvakkat elçiler umûr-u devlete müddâhale edemeyip devletleri tarafından kendilerine o yolda bir iktidar ve mezûniyet verilmesi pek nâdirdir.* Said Bey, *Sefirler ve Şehbenderler*, 10-11.

⁴⁵² I. Selim'in cülûsunda Zülkadir Beyi Alaüddevle, Kanuni'nin cülûsunda Şirvanşah tarafından taziye ve cülûs tebriği gönderilmiştir. Ertuğ, *a.g.e.*, 87.; Osmanlı Devleti'nin ilişki içerisinde olduğu ülkelerden cülûs tebriki için elçi ve hediye gelmesi iyi niyet ifadesi olarak algılanır; cülûs için elçi ve hediye gelmeyişi ise gözden kaçmaz; bu durum karşı tarafın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde dostâne olmadığı şeklinde yorumlanırdı. Nitekim 1644'te Avusturya ile Macarlar arasında çıkan anlaşmazlıkta Osmanlı Devleti'nin arabuluculuk yapmasının sağlanması amacıyla gelen Avusturya elçisi, on dört yıl gibi uzun bir süreden sonra imparatorun İstanbul'a gönderdiği ilk elçiydi. Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Tarih-i Nâ'ûma, (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*. (Çev. M. İpşirli), Ankara: TTK Yayınları C. III, 1015. Bu süre içinde Osmanlı tahtına Sultan İbrahim oturduğu halde Avusturya tebrik için elçi göndermemişti. Padişah durumdan duyduğu rahatsızlığı yeni gelen elçiye, "İmparatorunuz bilmiyor ki beş seneden beri cülûs ettim, bu hal dostâne muamele değildir." diyerek göstermişti. Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. (Altıncı Baskı). Ankara: TTK Basımevi, C.III/ II, 197., Başbakanlık Osmanlı Arşivinde BOA, BEO, A. TŞF. 350 kodlu sadaret teşrifat defteri sadece padişahların cülûs ve cenaza merasimlerinin ve bu çerçevede gerçekleştirilen elçi kabullerini konu alan bir mahiyete sahip olup Üzeyir Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, Ü. (2007). *Mehmed Esad Medhî Sadaret Teşrifat Defteri (Osmanlılar'da Cülûs ve Cenaze Törenleri)*. (Ed. A. Özcan,) İstanbul; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

⁴⁵³ Ertuğ, *a.g.e.*, 87.; Mesela 1706 tarihinde gelen Avusturya fevkalade elçisi Ignaz von Quarrient und Rall, I. Joseph'in tahta çıkışını tebliğ etmiştir. Bozkurt, *a.g.m.*, 248.

⁴⁵⁴ Gelen elçiler hangi sebeple gelirlerse gelsinler, padişahın huzuruna çıkabilmeleri için kendi hükümdarlarından Osmanlı sultanına yönelik bir name getirmiş olmaları şarttı. *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekaiyât* 44-45.

⁴⁵⁵ Hoca Sadeddin Efendi. (1979). *Tacü't-Tevarih, C. III*, (Sad. İ. Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 59. Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaif-ül-Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr*, (Çev. İ. Erünsal). Tercüman 1001 Temel Eser, C: II, 570.; Yavuz Sultan Selim Mısır'ı fethettiğinde ve henüz Kahire'de iken, Contarini ve Mocenigo adlı Venedik fevkalade elçileri hem fetih tebriği hem de ahidnameleri yenilemek için Kahire'ye gitmişlerdir. Bertelé, *a.g.e.*, 79.

⁴⁵⁶ Mesela 1536-1606 arasında Avusturya tarafından verilen yıllık vergileri getirmek için *haraç elçileri* olarak tanımlayabileceğimiz elçiler gelmiştir. Avusturya elçisi David Ungnad da bu amaçla gelen elçilerdendi Bkz. Gerlach, S. (2010). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. (İkinci Baskı). (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, C: I, 24-25

⁴⁵⁷ H. 7 Ramazan 1153 / M. 26 Kasım 1740 tarihli Edirne kadısı ve bostancıbaşına yazılan belgede, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan barış antlaşması şartlarının görüşülmesi için gelen Rus büyükelçisi için gerekli olan malzemenin tedarik edilmesi istenmişti. BOA. C.HR. 44./2192.; 1718 Pasarofça

- Ahidnamelerin yenilenmesi,⁴⁵⁸
- Savaş halinde olunan devlete karşı yardım talebi,⁴⁵⁹
- Ticari imtiyazlar elde etme çabası,⁴⁶⁰
- Kız isteme,⁴⁶¹
- Şehzadelerin sünnet düğünlerine katılma.⁴⁶²

Antlaşması'ndan sonra antlaşmanın tasdiknamesini teslim etmek üzere büyükelçi Damian Hugo, İstanbul'a gelmiştir. Bozkurt, *a.g.m.* 248.

⁴⁵⁸ H. 26 Muharrem 976 / M. 21 Temmuz 1568 tarihinde Leh Kralı Sigismunduz'dan gönderilen elçi Petros Sivarovski, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında yapılmış olan ahidnamenin yenilenmesi için gelmiş ve ahidname yenilenmişti. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (1999) *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)* II, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 302

⁴⁵⁹ İran'daki Gilan bölgesinin hâkimi Ahmed Han, bu şekilde bir gerekçe ile H. Evasıt-ı Zilkade 999 / M. Eylül 1591'de İstanbul'a elçi göndermişti. Gündoğdu, A. (2000). "Osmanlı Diplomasisinde Örnek Bir Olay: Gilân Sorunu (1591-1594)", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Osmanlı Özel Sayısı, 27-28.

⁴⁶⁰ Mesela İngiltere'nin ilk Osmanlı elçisi William Harborne ile Hollanda'nın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ilk elçi Cornelis Haga bu amaçla gelmişlerdi. Arı, B, *a.g.t.* 1.; Skilliter, S. (1985). "William Harborne: İngiliz Elçisi 1583-1588". *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*. Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 28.

⁴⁶¹ Memluk Sultanı Kayıtbay'ın oğlu Sultan Mansur H. Evahir-i Zilkade 903 / M. Temmuz 1498 tarihinde tarihinde, II. Bayezid'in kızını kendisine istemek için hediyelerle ağır elçi göndermiş ve bu isteği kabul edilmişti. Öztürk N. (Haz.). (2014.) *Oruç Beğ Tarihi, [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 159.

⁴⁶² Osmanlı tarihçileri tarafından bu tür düğünler için sûrname adı verilen kitaplar yazılırdı. İntizami ve Vehbi gibi yazarların sûrnameleri buna örnek verilebilir. Bu konuda III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için tertip ettiği sünnet düğünü en ünlülerindendir. Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Câmi' u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr* adlı eseri de III. Mehmed'in sünnet düğününü manzum şekilde anlatmaktadır. Eserin üçüncü bölümü bu vesileyle gelen devlet büyükleri ve elçilerle ve bunların getirdikleri hediyelere ayrılmıştır. İlgili bölüm için bkz. Öztekin, A. (Haz.). (1996). Gelibolulu Mustafa Âli, *Câmi' u'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr Edisyon, Kritik ve Tahlil*. Ankara: TTK Basımevi, 127-150. Bu sünnet düğünleri genel olarak At Meydanı'nda tertip edildiğinden elçiler de buralardaki şenliklere katılırlardı. Sinanlar, S. (2009). *Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi, 55. Bu tür şenlikler için fevkalade elçiler geldiği gibi İstanbul'daki ikamet elçileri de davet edilirdi. Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, (İkinci Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 43.; Fransız elçisi 1720 yılında ülkesine yolladığı resmi mektupta III. Ahmed'in şehzadeleri için tertip edilen sünnet düğününe kendisinin de çağırıldığını yazmıştır. Atıl, E. (1999). *Levni ve Surname (Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü)*, İstanbul: Koçbank, 41.

Resim 3.1.: Yabancı elçiler (Surname-i Vehbi)⁴⁶³

Fevkalade elçiler belli bir hizmeti ifa etmek üzere gelip görevlerini yerine getirdikten sonra döndükleri için, İstanbul'da kalma süreleri genel anlamda mukim elçilerin görev sürelerinden daha kısaydı. Bu şekilde geçici olarak gelen elçilerin işlerini halledebilme süreleri farklılaşabildiğinden, İstanbul'da kalma süreleri de elçiden elçiye değişebiliyordu. Bu süre genel olarak en az bir ay civarında olup en fazla dört-beş ayı bulmaktaydı.

Avrupalı devletler, Osmanlı başkentinde mukim elçileri bulunsa da ortaya çıkan olağandışı bir meseleyi acilen görüşmek üzere fevkalade elçiler gönderebiliyorlardı.⁴⁶⁴ Mesela siyasî hadiselerin hızlı gelişmesine bağlı olarak balyosların işlerinin oldukça yoğunlaştığı dönemlerde, Venedik'ten fevkalâde yetkilerle donatılmış ayrı bir temsilci gönderiliyordu. Böyle dönemlerde gönderilen ve Venedik belgelerinde *ambasciatore* olarak anılan bu görevliler için 1670'ten sonra *büyükelçi* tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Hatta bazen görev süresi sona eren balyos, görevi teslim almaya gelmiş olan yeni balyos ve fevkalâde elçi olmak üzere İstanbul'da aynı anda üç Venedik elçisinin bulunduğu durumlar yaşanabiliyordu.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Yıldırım, İ. (2011). "Yazılı ve Görsel Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 97. (Aslı TSMK, A. 3593, y. 140a.)

⁴⁶⁴ Bertelé, *a.g.e.*, 48.

⁴⁶⁵ Şakiroğlu, *a.g.m.*, 44.

Fevkalade elçi gönderilmesini gerektirecek bir durum ortaya çıktığında, devletler yeni bir fevkalade elçi göndermektense, İstanbul'daki mukim elçilerine fevkalade elçilik görevini yerine getirmeleri için ortaelçi veya büyükelçi rütbesi gönderebiliyorlardı.⁴⁶⁶ Böyle bir durumda ilgili görev yerine getirilene kadar mukim elçi, fevkalade elçi olarak ağırlandıydı. Benzer şekilde XVIII. yüzyılda bazı Venedik balyoslarının hem mukim hem de fevkalade elçilik görevlerini birden üstlenerek maaş sağladıkları da oluyordu.⁴⁶⁷

3.3. Elçi Statüleri

XIX. yüzyıla kadar elçi statülerinde uluslararası anlamda kabul gören standart bir uygulama bulunmamaktaydı. Bununla birlikte Osmanlı kaynaklarında yabancı elçilerin *büyükelçi*, *ortaelçi*, *küçükkelçi* ve *sadeelçi* gibi derecelendirmeye tabi tutuldukları görülmektedir.⁴⁶⁸ Yabancı elçi statülerinin kaçça ayrıldığı belgelerde net bir şekilde dile getirilmese de, aşağıdaki teşrifat kaydı bu konuda bir fikir verebilmesi açısından önemlidir.

“İlçi utlâkıyle âsitâne-i âliyyede mukîm olanlar gerek divân-ı hümâyûna ve gerek teslim-i mekâtib için saray-ı âsaifiye vürûdlarında takım hazır ve mevcûd itidirülür ve cümlesine çavuşbâşı ağaların yedi çiftesi gönderilür lâkin büyük ilçilerin sarây-ı âsaifiye vürûdlarında sâhib-i devlet hazretleri kallâvi giyerler orta ve sade ilçilerde destâr-ı âdi ile bulunurlar binâenaleyh kapu ricâli dahi böylece hareket iderler ve büyük ilçileri iskeleden çavuşbâşı ağa selimi ve erkân ile alub kapuya getirür orta ve sâde ilçilerin gelmelerinde esvâb-ı divâniyye tekellüfü olmaz”⁴⁶⁹

Yukarıdaki ifadelerden elçilerin büyükelçi, ortaelçi ve sadeelçi olarak üç kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Farklı belgelerde karşımıza çıkan küçükkelçi tabirinin⁴⁷⁰ dördüncü bir statü olduğu varsayıldığı takdirde, ortaelçi tanımlaması anlamsız hale geleceğinden, sadeelçilerle küçükkelçilerin aynı elçiler olduğu anlaşılmaktadır.

Elçilerin statüleri, devletleri tarafından elçilerle beraber gönderilen itimatnamelerinde açıkça belirtilirdi.⁴⁷¹ Elçi statüleri içerisinde en üst derece olan büyükelçilere gösterilen ilgi diğer elçilere nazaran daha fazla olup, bu statüdeki elçilere daha fazla ikram ve ihsanda bulunulurdu. Sadece fevkalade elçiler değil aynı zamanda mukim elçiler de bu statülere sahip olabilirlerdi. Mesela İngiltere'nin ilk Osmanlı daimi

⁴⁶⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/106 b,107 a.; 359/180-181.

⁴⁶⁷ Şakiroğlu, *a.g.m.*. 44.

⁴⁶⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 345/2a, 44a, 47a, 49b, 51 b.; 347/121.; 356 /109 b, 110 a.; 359/187.

⁴⁶⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/109 b.; 359/187.

⁴⁷⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 345/2 a, 44 a, 47 a, 49 b, 51 b.; 347/121.

⁴⁷¹ H. 1149 / M. 1736-1737 tarihinde gelen Lehistan'dan gelen kişinin hükümdarından getirdiği mektupta kendisi için elçi kelimesi kullanılmadığından kendisine sadece elçi değil de nameres muamelesi yapılmıştı. BOA. BEO. A.TŞF. 356/119 b.; 359/209.

elçisi William Harborne⁴⁷² ile Hollanda'nın ilk Osmanlı daimi elçisi Cornelis Haga da⁴⁷³ büyükelçi unvanına sahiplerdi. Fakat mukim elçilerin bu statülere sahip olabilmeleri, genellikle kendilerine cülûs tebriki vb. gibi fevkalade elçilerin yapması gereken bir görev tevdi edildiğinde geçerli olmaktadır.⁴⁷⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ait tarih metinlerinde büyükelçiler için *ulu*, *ağır* ya da *azim elçi* tabirleri kullanılırken, XVIII. yüzyıl teşrifat defterlerinde ise bu elçiler büyükelçi olarak anılmışlardır.⁴⁷⁵ Büyükelçiler için kaynaklarda kullanılan bu ifadelerden, elçi olarak gelen kişilerin saygın ve itibarlı kişiler olduğunu anlamak da mümkündür.

Fevkalade büyükelçiler genelde antlaşma tasdiki için gönderilirdi. Hatta bu işin fevkalade büyükelçiler aracılığıyla gerçekleştirileceği, antlaşma maddelerine özel olarak eklenmekteydi. 1774 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na da bu şekilde bir madde eklenmişti.⁴⁷⁶

Barış görüşmelerinde aracılık yapmak üzere üçüncü bir devlet tarafından görevlendirilen mutavassıt elçiler de, büyük çoğunlukla büyükelçi statüsüne sahip olurlardı.⁴⁷⁷

Yukarıda da belirtildiği üzere bazı devletler, cülûs tebriki vb. gibi bir takım durumlarda, fevkalade elçi göndermek yerine İstanbul'daki mukim elçilerini bu işle memur edebilirdi. Bu devletler bu şekilde bir tercihte buldukları takdirde, tebrik mektubu ile beraber İstanbul'daki elçilerine genelde büyükelçi unvanı gönderirdi.⁴⁷⁸

⁴⁷² Burian, *a.g.m.* 11. Kütükoğlu, M. S. *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, 11.

⁴⁷³ Cornelis Haga 1612-1639 yılları arasında İstanbul'da 27 yıl elçilik yapmıştır. Arı, *a.g.m.* 220.; Osmanlı nezdinde elçilik yapan bu ilk Hollanda elçisinin faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Arı, B. (2003). *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and Dutch Capitulations of 1612*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara.

⁴⁷⁴ Mesela Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılacak olan antlaşmaya aracı olması için Fransa'nın İstanbul'daki mukim elçisine devleti tarafından name ile birlikte büyükelçilik payesi gelmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 348/6 b, Benzer örnekler için bkz. BOA. BEO. A.TŞF. 356/11 a. Böyle bir durumda mukim elçiye, yeni gelen elçiye yapılan muamele yapılmakta ve tayinatı ona göre hesaplanmaktaydı. BOA. BEO. A.TŞF. 351/111 b, 112 a. Benzer örnekler için bkz. BOA. BEO. A.TŞF. 351/119 a.

⁴⁷⁵ *Tarih-i Selânikî*, II, 634, 673, 706.; Öztürk, *Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, 125.; Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi, [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, 142,159.

⁴⁷⁶ Bu antlaşmada elçilerle ilgili maddenin devamında her iki tarafın elçilerinin, devletlerinin şanına yakışacak hediyeler getirecekleri de eklenmişti. Mustafa Nuri Paşa, (1992). *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi C: III-IV*, Sad. Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 85.

⁴⁷⁷ *Tarih-i Selânikî*, II, 673.

⁴⁷⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 348/6b

Ortaelçiler, büyükelçilere nazaran daha az yetkiyle donatılan elçilerdi. H. 24 Muharrem 1132 / M. 7 Aralık 1719 tarihinde İstanbul'da bulunan Rus ortaelçisi⁴⁷⁹ örneğinde görüldüğü üzere ortaelçiler devletleri tarafından murahhas olarak görevlendirilebilirlerdi. Ortaelçilere tasdikname ve temessük mübadelesi görevi de verilmekteydi.⁴⁸⁰ Bu statüdeki elçiler de büyükelçiler gibi yanlarında padişaha hitaben yazılmış bir name ile gelirdi.⁴⁸¹

Elçilerin beraberlerinde getirdikleri namelerde elçi oldukları ifade edilmiş fakat statüleri belirtilmemişse bu elçiler sadeelçi olarak anılırlardı.⁴⁸² Belgelerde bu elçiler için ayrıca küçükelçi tabirinin de kullanıldığı yukarıda ifade edilmişti. Bu tanımlama "*bazı haberler ile gelen*"⁴⁸³ yahut da vergi getiren Erdel elçileri için kullanılmıştır.⁴⁸⁴ Ayrıca Lehistan'dan gönderilen bazı elçilerin de küçükelçi düzeyinde olduğu görülmektedir.⁴⁸⁵

Bu elçi statülerinin dışında bir de devletleri tarafından elçi unvanı verilmeden mektup getiren, bu nedenle de Osmanlılar tarafından müstakil elçi olarak tanınmayan namereler bulunmaktadır.⁴⁸⁶ İki ülke arasında mektup iletmek üzere görevlendirilen namereler, diplomatik faaliyetlerin yerine getirilmesine katkı sağlayan görevlilerdir. Buna rağmen elçilik sıfatının en önemli özelliklerinden birisi olan müzakere sıfatını haiz olmadıkları için elçi sınıfına dâhil edilmeleri doğru değildir. Namereler için elçi ifadesi kullanılamasa da, belgelerde elçiler için namereler ifadesinin kullanılabilirdiği görülmektedir.⁴⁸⁷ Bu durum name kelimesinin geniş kapsamlı kullanımından

⁴⁷⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/46

⁴⁸⁰ "*Devlet-i Âliyye-i daimü'l-karar ile düvel-i sâire beyninde ilçileri vesâatıyla tasdiknâme ve temessük mübâdelesine irade-i âliyye-i cihândâri taalluk eyledikte ve tasdiknâme mübâdelesine memur ilçilerin orta ilçilik rütbesi olub...*" BOA. HAT. 177/7774.

⁴⁸¹ BOA. C.HR. 131/6524.

⁴⁸² BOA. HAT. 177/7774.; 356/108 a.; 359/184.

⁴⁸³ BOA. BEO. A.TŞF. 345/47a, 49b, 51 b.

⁴⁸⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 345/44a.

⁴⁸⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 345/2a.; 347/121.

⁴⁸⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/116 a.; 359/201. Mesela Hicri 1149 yılında Nadir Şah tarafından İstanbul'a gönderilen Abdülbaki Han'ın getireceği içinde bir de filin bulunduğu hediyeler, filin yavaş hareket etmesi sonucu gecikince, elçi hediyelerden önce İstanbul'a gelmişti. Bu hediyeler, elçi Abdülbaki Han görevini tamamladıktan sonra ülkesine dönmek için yola çıkıp Erzurum'a geldiğinde ancak Erzurum'a ulaşabilmişti. Elçiden sonra hediyeleri İstanbul'a getiren kişi aynı zamanda Nadir Şah'ın namesini de getirdiği için Osmanlı belgelerinde elçi olarak değil de namereler olarak anılmıştır. BOA. BEO. A.TŞF. 348/ 3b, 4b.

⁴⁸⁷ "*Mah-ı Saferü'l-hayrın 27 (...) günü Moskov tarafında ilçilik ile gelen nâmeres...*" BOA. BEO. A.TŞF. 346/11. "*Yevm-i mezbûrda divân-ı hümâyûn olub Hind padişahı Muhammed Şah Ferruh Sir tarafından nâmeresân olan Muhammed Niyâz Hân divân-ı hümâyûna mu'tad üzere getirülüb ve hediyyesi elli beş tablada üçer dörder kut'a eşya vaz' olunmağla eşyâ-yı mezbûre ecnâsıyla cem' olunub huzûr-ı hümâyûna ol-mînvâl üzre arz olunmuşdur*" BOA. BEO. A.TŞF. 346/12-13.; "Bin yüz yigirmi sekiz senesinde vaki' sefer-i hümâyûn-ı nusretmâkrûna azimet olunduktan sonra ordu-yı hümâyûn Filibe nam mahalle vardıkda Leh cumhuru tarafından taraf-ı devlet-i âliyyeye hüsn-i inkiyâd ve itâatlerini müş'ir nâmeres gönderilüb ordu-yı

kaynaklanmıştır. Çünkü elçiler de yanlarında padişaha hitaben yazılmış namereler getirirlerdi. Bu nedenle her elçinin aynı zamanda bir nameres olduğunu; fakat her namerenin elçi olmadığını ifade etmek gerekmektedir.

3.4. Elçiler İçin Kullanılan Hitaplar

Osmanlı arşiv belgelerinde elçilerin isimleri nadir olarak zikredilmektedir. Belgelerde elçilerin “*Françe ilçisi*”,⁴⁸⁸ “*Venedik baylosu*”,⁴⁸⁹ “*Rusyalu kapıkethüdası*”⁴⁹⁰ gibi gönderen devletle birlikte görev tanımlarına göre anıldıkları görülür. Bu durum Osmanlı diplomasi anlayışında, elçilerin devletleriyle özdeşleştirildiklerini ve adeta “*şahsi kişiliklerinden soyutlanıp, temsil ettikleri devletin ete kemiğe bürünmüş hâli*” olarak görüldüklerini ifade etmektedir.

Arşiv belgelerinde özellikle de teşrifat defterlerinde çok nadir olarak isimleri ile anılan elçiler, genelde İran ya da diğer Müslüman devletlerden gelen elçilerdir.⁴⁹¹ Batılı devletlerin elçilerinin isimleri, teşrifat defterlerinde ve diğer arşiv belgelerinde neredeyse hiç geçmemektedir. Bu durum sadece arşiv kayıtları için değil, Osmanlı tarih metinleri için de geçerlidir. Elçilerin isimlerinin görülebileceği arşiv belgeleri ise genelde elçilerin divana yazdıkları arz tezkireleri olup, elçilerin isimleri bu belgelerde imza niteliğinde geçmektedir. Bu durum ise genelde görevleri gereği Divan-ı hümayun ile daha çok iletişim halinde olması gereken mukim elçiler için geçerlidir. Batılı elçilerin isimlerinin çok az anılması, Osmanlı Devleti’nin Hristiyan Avrupa dünyasına tepeden bakan zihniyetiyle de açıklanabilir. Bununla birlikte elçilerin isimlerinin geçmesi için şahsi meziyetleri açısından son derece üst düzey bir kişi olmaları veya elçinin kişisel meziyetleriyle şahsını Osmanlı makamlarına kabul ettirmesi gerektiği de düşünülebilir. Fakat bu konuda da bir tutarlılık bulunmamaktadır. Bu nedenle ilgili belgelerde elçilere dair herhangi bir elkab veya özel bir hitap biçimi de bulunmamakta olup, yukarıda da belirtildiği gibi elçiler kendilerini gönderen devlete izafeten tanımlanmaktadırlar. Osmanlı tarih metinlerinde ya da arşiv belgelerinde elçilerin isimlerinin nadiren geçmesi durumunda, elçinin statü ve unvanına da

hümâyâna mülhâk olundukda devletlü sadr-ı âli hazretlerinden rikâb-ı müstetâb-ı padişah gerdûn-ı cenâba yüz sürüb nâme-i ubudiyet meâlini şevketlü inayetlü kudretlü padişahımıza kendüsi virüb ...” BOA. BEO. A.TŞF. 346/25-26.

⁴⁸⁸ BOA. C. HR. 152/7564.; BOA. AE. SMST.III. 295/23588.; BOA. HAT. 179/8030.; BOA. İE. HR. 17/1590.

⁴⁸⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/106 b.; 359/180.; BOA. HAT. 26/1280.; BOA. İE. HR. 1/45.

⁴⁹⁰ BOA. C. HR. 73/3610.; BOA. HAT. 26/1280. BOA. BEO. A.TŞF. 356/111 b.; 359/190.

⁴⁹¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/88 b, 96 a.; 359/147, 160.

yer verilebildiği görülmektedir.⁴⁹² Bu tür bir kullanıma H. 6 Zilhicce 1076 / M. 9 Haziran 1666'da, IV. Mehmed tarafından Leh Kralı II. Jan Kazimierz'e yazılan name-i hümayunda geçen “*elçiliğe tayin olunan güvenilir adamlarınızdan Başkapıcıbaşı ve Çaşnigiriniz olan Covan Romski*” ifadesi örnek verilebilir. Diğer bir örnek olarak da Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın Zübde-i Vekaiyât adlı eserinde geçen “*Venedik Cumhûru tarafından ma-beynde mün'akid olan olan sulh u salâhın teşekkürünü müş'ir nâme ve hedâyâsiyle cânib-i baherden büyükelçileri olmak üzere beylerinden “Loriço Soranço” nam elçi*”⁴⁹³ ifadesini vermek mümkündür.

3.5. Elçilerin Görev ve Sorumlulukları

Osmanlı Devleti'nde yabancı elçilerin gerek kendi devletlerine gerekse Osmanlı Devleti'ne karşı yerlerine getirmeleri gereken bir takım görev ve sorumlulukları bulunmaktaydı. Osmanlı topraklarında kendi devletlerinin çıkarlarını korumak,⁴⁹⁴ kendi milletlerini gözetmek vb. gibi görev ve sorumluluklar, fevkalade ve daimi elçilerin ortak sorumlulukları iken tebaalarının Osmanlı sınırlarında süreklilik gösteren iş ve işlemleriyle ilgilenmek, genel olarak daimi elçilerin görevleriydi.⁴⁹⁵

İstanbul'daki mukim elçiler devletlerini ilgilendiren siyasi, ticari, hukuki ve kültürel pek çok faaliyetleri yürütmüşlerdir. Elçilerin kendi ülkesinin bu türden işlerini hangi usuller çerçevesinde takip edeceği, iki devlet arasında yapılan antlaşmalarda belirtilirdi. Bu nedenle antlaşma metinlerinde bu konuya dair pek çok madde bulmak mümkündür. Buna göre İstanbul'da bulunan mukim elçiler, diplomatik sorumluluklarını yerine getirmenin yanı sıra kendi devletlerinin İstanbul'da bulunan tebaaları ile ilgilenmekle yükümlüydüler. Bu elçiler Osmanlı mercileri karşısında tebaalarının ticari haklarını güvence altına alma, bunlar arasındaki anlaşmazlıklarda hakemlik yapma, tebaalarından ahitname hükümlerine

⁴⁹² *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, 147.

⁴⁹³ Özcan, A. (Haz.). (1995). *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekaiyât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*. Ankara: TTK Basımevi, 683.

⁴⁹⁴ Daimi elçiler ülkelerinin menfaatlerini korumak için fetva makamını bile kullandıkları görülmektedir. Mesela Avusturya elçisi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1682-1683 Viyana seferini önleme yolundaki çabaları sonuç vermeyince son çare olarak Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'ye başvurarak “İslam şeriatı üzerine boğazına bez bağlayıp aman dileyene kılıç kalkar mı, üzerine sefer caiz midir?” diye fetva istemiş ve caiz olmayacağına dair aldığı fetvayı sadrazama göstermesi bir işe yaramamıştır. Hatta Paşa elçiyi göz hapsine aldırılmıştır. İpşirli, *Elçi*, 13.

⁴⁹⁵ Mesela H. Evahir-i Cemaziyelevvel 1110 / M. Kasım-Aralık 1698 tarihli İstanbul kaimmakamı, İstanbul ve Galata kadıları gümrük eminine hitaben yazılan bir hükümde Devlet-i Âliyye ile dostluk üzere olan devletlerin İstanbul'da faaliyet gösteren tüccarların sunacakları arzuhallerinde mukim elçilerinin mührünün olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Ahmet Refik. (1988). *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988, 27.

aykırı olarak köle yapılanlar olduğu takdirde bunları kurtarmak amacıyla Osmanlı nezdinde girişimlerde bulunma, eğer varsa kendi tebaaları içerisinde seçimle oluşturulan bazı kurumlara başkanlık etme gibi bir dizi sorumlulukları da yerine getirirlerdi. Bu geniş yetki ve sorumluluklarının kendi cemaatlerinde merkezi bir konuma oturttuğu elçiler, aynı zamanda Galata'daki Hristiyan cemaatinin gözünde de çok yüksek bir itibara sahiptiler.⁴⁹⁶

Elçilerin Osmanlı topraklarında yaşayan tebaalarının haklarının savunulması ile yükümlü olmalarına dair Osmanlı resmi belgelerinde pek çok kayıt bulmak mümkündür. Bunlardan birisi H. 23 Muharrem 976 / M. 18 Temmuz 1568 tarihli mühimme kayıdır. Bu hüküm Leh elçisinin arzuhaliyle, memalik-i mahrusedeki bey ve kadırlara yazılmıştır. Buna göre Osmanlı ülkesinde ölen Leh tüccarlarının muhalefatına beytümalciler tarafından müdahale edilmeyerek, bu tüccarların geride bıraktıkları malların eksiksiz olarak tespiti yapıp sicil suretleri ile kervanbaşlarına teslim edilmesi emredilmekteydi. Ayrıca bu tüccarların kendi aralarındaki kavgaların da yine kervanbaşı tarafından yatıştırılıp, subaşı vs. tarafından müdahale edilmemesi ve ahidnameye aykırı fiillerde bulunulmaması emredilmiştir. Aynı tarihteki başka bir hükümde de yine Leh elçisinin arzuhaliyle Osmanlı ülkesine gelen Leh tüccarlarından eskiden beri alınagelenden fazla gümrük vergisi alınmaması, atlarına müdahale edilmemesi ve gümrüklerini ödedikten sonra tekrar gümrük talep edilmemesi konusunda emir gönderilmişti.⁴⁹⁷

Gerek mukim gerekse fevkalade elçiler, hem kendi hem de hükümdarlarının şeref ve itibarlarını korumak için Pazar ayını gibi dinî törenlere katılmak, ziyafetler vermek, davetler düzenlemek, cemaatlerinin türlü faaliyetlerinde hazır bulunmak ve bu sayede özenle vücuda getirilmiş bir toplumsal imaj sergilemek zorundaydılar. Ayrıca kendi hükümdarlarının Osmanlı başkentindeki imajını pekiştirmek ve kendi devletleriyle ilgili iyi izlenimler oluşturmakla yükümlüydüler.⁴⁹⁸

Elçilerin kendi devletlerine karşı yerine getirmeleri gereken resmî olmayan bir takım gizli görevleri de bulunmaktaydı. Buldukları devletlerin askeri gücü, ekonomik durumu, halkın durumu, dini konular da -eğer misyonerlik amacı güdülyorsa- bu görevlerin kapsamına girmektedir. Kısacası elçiler buldukları devlet hakkında kayda değer gördükleri konulardaki en ufak bir ayrıntıyı tespit etmekle görevliydi. Rus Sarayı

⁴⁹⁶ Gürkan, a.g.m., 392-93,398.

⁴⁹⁷ 7 *Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569)* II, 295-296.

⁴⁹⁸ Gürkan, a.g.m., 392-93, 398.

tarafından, 1700 yılında İstanbul'a gelen Rus elçisi Piyotr Andreyeviç Tolstoy'dan istenenler elçilerin bu gizli görevlerine örnek verilebilir:

*“Sultanın sarayına gittiğin zaman sürekli gayret ve dikkat içerisinde etrafi gözlemler ve halkın durumunu, esas yönetim şeklini, idarecilerin kimliklerini, diğer ülkelerle ilişkilerini, askerî ve siyasi yapılarını, devlet yönetimini, gelir elde etme yollarını, gizli savaş hazırlıklarını, karada mı denizde mi ve kime karşı savaşmak istediklerini araştır.”*⁴⁹⁹

Elçilerin kendi devletlerine karşı olan görev ve sorumluluklarının dışında, uluslararası diplomasi kuralları gereği görev yaptıkları devlete karşı sorumlulukları da bulunmaktaydı. Bu bağlamda elçilerin Osmanlı Devleti'ne karşı en büyük sorumlulukları, görevlerini yerine getirirken her türlü şaibeden uzak durmalarıydı. Zaten elçilerin buldukları devletin içişlerine karışmaları, yıkıcı faaliyetlerde bulunmaları ya da bulunanları desteklemeleri, casusluk yaparak ilgili devlete zarar vermeleri uluslararası diplomasi kaidelerine aykırı tavrıydı.⁵⁰⁰ Bu nedenle elçilerden, görevlerini temiz bir biçimde yerine getirmelerini beklenirdi. Bunun aksi durumlar söz konusu olduğunda ise elçilere karşı davranış biçimi farklılaşarak olumsuz bir hâl alırdı.

Elçilerin Osmanlı Devleti'ne karşı olan bu genel sorumlulukları dışındaki sorumlulukları ise görev ve misyonlarına göre değişirdi. Mesela elçi arabuluculuk görevi ile gelen mutavassıt bir elçi ise, doğal olarak bu elçinin Osmanlı Devleti'nin çıkarları çerçevesinde bir antlaşma zemini oluşturması beklenmekteydi. Bu elçiler Osmanlı makamlarınca da oldukça fazla itibar görürlerdi. Osmanlı Devleti'nin bu şekilde antlaşmalarda mutavassıt elçilerden yararlanması, devletin güç kaybetmesine paralel olarak ortaya çıkmış ve XVIII. yüzyılla birlikte sıklıkla görülmeye başlanmıştı. Mutavassıt elçi olarak genellikle İstanbul'daki mukim elçilerden yararlanılırdı. Mesela Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlardan ardından 1739 Belgrad Antlaşması'nın imzalanmasında, Fransa'nın İstanbul'daki mukim elçisi Marquis de Villeneuve'ün çabaları etkili olmuştu.⁵⁰¹

3.6. Elçilerin Hak ve İmtiyazları

Osmanlı topraklarındaki elçilerin uluslararası hukuk teamülleri gereği sahip oldukları bir takım ayrıcalıklar bulunmaktadır. Bunlar arasında, şahıs dokunulmazlığı, ikametgâh dokunulmazlığı, vergi muafiyeti, elçilerin sahip oldukları protokol hakları, ceza ve hukuk

⁴⁹⁹ Kamalov, *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, 3.

⁵⁰⁰ Düzbakar, *a.g.m.*, 186

⁵⁰¹ Uğur Kurtaran, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, Sy: VII, Mart 2014, s. 401. (ss:393-419)

davalarında mahalli yargıdan bağımsız olma, kendi tebaalarını yargılama hakkına sahip olma gibi haklar ifade edilebilir.⁵⁰²

Daimi elçiler içerisinde ilk defa, Venedik balyoslarına 18 Nisan 1454'te imzalanan antlaşma ile bir takım muafiyetler verilmişti. Bu antlaşma ile balyoslar İstanbul'da buldukları süre içinde İstanbul'daki Venediklileri yönetme, bu Venedik cemaatine başkanlık edip yargılama hakkını elde etmişlerdi. Balyosların emrine, ayrıca bu yetkilerini uygulamaları hususunda yardımcı olması için bir subaşı verileceği belirtiliyordu. Bu uygulamadan, balyosun yönetme ve yargılama yetkilerini kendinde bulundurduğu; fakat verdiği kararları icra eden kişinin resmî bir Osmanlı memuru olduğu görülmektedir. 1482'de yapılan yeni antlaşmayla balyosun yetkileri korunmuş; fakat subaşı ile ilgili kayıt kaldırılmıştır.⁵⁰³ Yine iki taraf arasında yapılan 1479 tarihli antlaşmada ise, Osmanlı ülkesinde ölen Venediklilerden geriye kalan malların balyosa teslim edilmesi maddesi bulunuyordu. 1503'te yapılan antlaşma uyarınca da, Venedik vatandaşı olan bir kimsenin bir yere gitmek istemesi üzerine balyostan izin alması şartı getirilmişti. 1521 tarihli antlaşmada ise herhangi bir kişi balyosla ihtilafa düşerse, sorunun divanda görüşülüp karara bağlanacağı ifade edilmiştir. Bu madde balyosların Osmanlı nezdindeki itibarlarını göstermesi açısından da dikkate değerdir. 1718 yılındaki ahidnamede ise yukarıdaki haklara ek olarak balyosların aldıkları mal ve hediyeler için gümrük vergisi ödememeleri maddesi de yer almıştır.⁵⁰⁴

Osmanlı topraklarındaki ilk daimi elçiler olmaları nedeniyle diğer devletlerin elçilerine nazaran uzunca bir süre daha fazla itibar gören Venedik balyoslarına tanınan bu hak ve yetkiler, aslında dönemin şartları içerisinde ve uluslararası hukuk çerçevesinde şekillenmişti. Doğal olarak balyoslara tanınan bu hak ve ayrıcalıklar zaman içerisinde diğer devletlerle yapılan antlaşmalar ve ahitnamelerde ilgili devletlerin daimi veya fevkalade elçilerine de tanınabilmiştir. Fakat Osmanlı topraklarında bulunan vatandaşlarını

⁵⁰² Cin; Akgündüz, *a.g.e.*, 457. Bu şekilde elçilere tanınan muafiyetlerle ilgili ahkâm defterlerinde çok fazla örnek bulmak mümkündür. “Bandırma ve Bozcaada kadılarına hüküm ki: Françe elçisi arz-ı hâl gönderüp kadımdan bu âna gelince elçi olanlar mu’tâd-ı kadîm üzre her sene kendü nefsleri için akçeleri ile yedi bin müdre şıra ala geliüp ve aldıkları şıradan gümrük ve resm ve bâc ve harac alınmayup mu’âf ve müsellemler olagelmeğin ...Fî evâil-i N sene 1049” Genç, N.; *a.g.t.*; 180.

⁵⁰³ Şakiroğlu, *a.g.m.*...44.; Bertelé, *a.g.e.*, 47.

⁵⁰⁴ Şakiroğlu, *a.g.m.*...44.; Sezer, *a.g.m.* 107, “Babiâli’de bulunan büyükelçiler, valiler ve elçiler gümrük memurlarına hiçbir açıklama yapmadan sadece kendilerine ait olduklarını söyleyerek istedikleri eşyayı gönderme veya teslim alma hakkına sahipler. Şunu söylemek gerekir ki, Türklerin bu dürüstlük ve cömertliklerinin Avrupa’nın hiçbir yerinde eşi benzeri yoktur.” Chardin, *a.g.e.*, 41-42.

yargılama gibi ayrıcalıklar daimi elçilere ait iken gümrük vb. vergilerden muafiyet bütün elçiler için ortak imtiyazlar olmuştur.

Daimi elçilerin sahip oldukları ayrıcalıklar, Venedik örneğinde de görüldüğü gibi genel olarak elçilerin mensup olduğu devletle Osmanlı Devleti arasındaki ahitnamelerle belirlenirdi. Bu şekilde arada ikili antlaşmaların olmadığı devletlerin elçilerine de, Osmanlı diplomasi geleneği gereği bazı ayrıcalıklar tanınırdı. Bu ayrıcalıkların tanınmasında ve yerine getirilmesinde ise daha önceki örneklerden faydalanılırdı. Eğer herhangi bir devletin elçisine dair tanınacak ayrıcalık hususunda geçmişte yaşanmış bir örnek yoksa, benzer bir örnek bulunmaya çalışılırdı. Bu benzer örnek konusunda da coğrafi yakınlık, dini ve kültürel benzerlikler dikkate alınırdı.

Elçiler geliş ve gidişlerinde yolculukları esnasında gümrük vergilerinden de muaf tutulurlardı.⁵⁰⁵ Elçilere verilen yargı muafiyeti, vergi muafiyeti (gümrük vergisi vb.) gibi ayrıcalıklar elçilik görevlileri ve Osmanlı topraklarının farklı bölgelerinde yer alan konsolos ve konsolosluk görevlileri için de geçerliydi.⁵⁰⁶

Elçilere, Osmanlı topraklarında kendi adlarına ticaret yapabilme hakkı da tanınabilmekteydi. Fakat elçilerin Osmanlı topraklarında ticaret yapmaları için önceden padişah'tan izin almaları gerekirdi. 1584'te İran elçisi İbrahim Han, yanındaki dört katar deveyi satmak için hükm-i hümayun talep etmişti. Elçinin padişaha gönderdiği adamı Ebu'l-Kasım'a verilen fermanda, Osmanlı yöneticilerinden develeri değerleri üzerinden sattırmaları ve emir hilafına kimse tarafından taarruz edilmesine izin verilmemesi istenmişti.⁵⁰⁷ Bu şekilde verilen izinler dâhilinde elçilerin yanı sıra maiyetleri de mallarını satabilmekte ya da Osmanlı topraklarından ihtiyaçları olan malları temin edebilmekteydiler. Bununla birlikte ticaret imtiyazları olsa bile, özellikle bazı malların elçi ve maiyetindekilere satılmaması için ilgili görevlilere emirler gönderilirdi. H. 13 Muharrem 973 / M. 10 Ağustos 1565 tarihinde Avusturya elçisinin geçeceği yollar

⁵⁰⁵ Aynı şekilde Leh elçisi Potocki'nin dönüşünde kendisinden önce gönderilen eşyalarını götürmekle görevlendirilen Yeniçeri Ocağı'ndan Ahmed Ağa ve elçinin adamlarından hiçbir şekilde gümrük vergisi alınmaması için emirler çıkartılmıştır. Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 88.

⁵⁰⁶ Düzbakar, *a.g.m.*, 188.; Cin; Akgündüz, *a.g.e.*, 456-457. Ahmet Refik, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, 76, 188.

⁵⁰⁷ Düzbakar, *a.g.m.*, 191.

üzerindeki kazaların kadılarına yazılan hükümde, elçinin ihtiyaçlarının karşılanması, fakat elçiye “*yarar at*” verilmesi yasak olduğu için “*bargir*” verilmesi istenmişti.⁵⁰⁸

Elçiler kendilerine tanınan bu imtiyazları, bazen Osmanlı aleyhine sonuçlar doğurabilecek şekilde kullanılabiliyorlardı. Bu durumun farkında olan idareciler tarafından zaman zaman bu tür olumsuz durumların engellenmeye çalışıldığı görülmektedir. dair kayıtlar bulunmaktadır. Örneğin Leh elçisi sunduğu arzıhalinde, Bursa’ya göndereceği Yanko adındaki bir Ermeni vasıtasıyla alacağı 4.000 flori tutarındaki ticaret metasının, vergiden muaf tutulmasını istemişti. Bunun üzerine Bursa kadılığına yazılan bir hükümde 4.000 florilik maldan gümrük alınmaması; fakat başka kimselerin gümrük vermemek için, bu malın içerisine mallarını karıştırmalarına da izin verilmemesi emredilmişti.⁵⁰⁹

Elçilere tanınan ayrıcalıklardan birisi de elçilerin talebiyle esirlerin serbest bırakılmasıydı. Bu nedenle elçiler Osmanlı yönetiminden bazı esirlerin özgürlüklerinin bağışlanmasını talep edebiliyorlardı.⁵¹⁰ Böyle bir durumda elçilerin onuruna en fazla dört esirin serbest bırakılabilmesi söz konusuydu.⁵¹¹ Bununla birlikte daha fazla sayıda esirin de özgürlüğüne kavuşturulabilmesi mümkündü. Mesela Avusturya elçisi David Ungnad görev süresinin sonunda divana geldiğinde İstanbul’dan ayrılırken beş esirin azat edilmesini istemiş, padişah II. Selim de “*aralarında önemli bir ikişi bulunmamak koşuluyla*” bunların beşini de azat emiştir.⁵¹² Nitekim Osmanlılar, hükümetle iyi ilişkiler içerisinde olan ve yöneticilerin güvenini kazanmış elçilere, mevcut imtiyazları genişleterek ya da bu imtiyazların uygulanma sürecini hızlandırarak daha fazla kolaylık sağlamaktaydı. Bu konuda en çok esneklik tanınan haklardan birisi de esir azat hakkıydı.

II. Selim nezdine gönderilen Fransız elçisi François de Noailles, sultanın Fransa kralının şerefine tahliyelerini lütfettiği esirlerden başka, “*iki yüzden fazla Hristiyan kurtardım, içlerinde on ikisi Malta şövalyesi idi, bu hiç vaki olmuş şey değildi*” demektedir.⁵¹³ Noailles’in özgürlüklerine kavuşturulduğunu söylediği esir sayısı oldukça yüksek olup teyite muhtaçtır. Fakat Fransız elçinin söylediklerinin farklı ihtimaller

⁵⁰⁸ 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), 14.

⁵⁰⁹ Düzbakar, *a.g.m.*, 188.

⁵¹⁰ BOA. HAT. 180/8145.; Heberer, M. (2010) *Osmanlı’da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer’in Anıları 1585-1588*, (İkinci Baskı). (Çev. T Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 271-274.

⁵¹¹ BOA. AE. SMHD. I. 223/17707. Mesela H. 19 Zilkade 1152 / M. 17 Şubat 1740 tarihli bir belgede, Yedikule’de esir olan üçü Rus biri Nemçeli dört askerin Fransa elçisine teslim edildiği görülmektedir. BOA. C.HR. 152/7564.

⁵¹² Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576* C:II, 797.

⁵¹³ Ahmet Refik, *a.g.m.*, 13.

dâhilinde doğru olma ihtimali de vardır. Eğer Fransız elçinin ifadeleri doğruysa, sayının bu kadar yüksek olmasının nedeni; esir değişiminin gerçekleştirileceği bir pozisyonun doğması, esirlerin fidyesinin ödenmesi konusunda seferber olunmuş olması, bu işin kaçak yollardan gerçekleştirilmesi ya da esirlerin fiyatı konusunda Osmanlı yöneticilerinin elçiye kolaylık sağlamış olması olabilir. Nitekim benzer bir örnekte H. 11 Cemaziyelahir 1149 / M. 17 Ekim 1736 tarihinde yaşanmıştır. Bu tarihte doksan sekiz İranlı esir, İstanbul'daki esirci esnafından, Gümrük Emini Yeğen Mehmed Ağa ve Sandık Emini Seyyid İshak Ağa vasıtasıyla üçte bir fiyatı ile üç bin dokuz yetmiş iki kuruşa alınıp İran elçisine teslim edilmişti.⁵¹⁴ Bu esirlerin fiyatının üçte birine düşürülmesi de muhtemelen İran elçisinin talebiyle gerçekleşmiştir.

Yine H. 7 Rebiülevvel 1051 / M. 16 Haziran 1641'de Şah Safî tarafından sulhun devamı ve Sultan İbrahim'in cülûsunu tebrik için elçi İbrahim Han gönderilmişti.⁵¹⁵ Padişaha sunulmak için atlar ve hediye yüklü birkaç katar Acem devesi ile gelmiş olan elçinin, Yedikule'de hapsolunan İranlıların affedilmesi talebi kabul görmüş ve elçi bu esirleri beraberinde İran'a götürmüştü.⁵¹⁶

Esir azat hakkı sadece Osmanlılarda değil, diğer devletlerde de elçilere tanınabilen imtiyazlardandı.⁵¹⁷ Benderli Yamaklar Odabaşızade Mehmed tarafından divana sunulan H. 2 Zilkade 1188 / M. 4 Ocak 1775 tarihli bir belge bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu kişi divana sunduğu arzuhalde, Bender'in Ruslar tarafından işgali esnasında esir düşen annesi Aişe ile kızkardeşleri Saliha ve Fatıma'nın kurtarılması için yardım talep etmekteydi. Yamaklar Odabaşızade Mehmed arzuhalinde, bu konuda çok çabalamasına rağmen gayretlerinin sonuç vermediğini, Osmanlı elçisiyle Rusya'ya gitme imkânı da bulamadığını ifade ediyordu.⁵¹⁸ Yamaklar Odabaşızade Mehmed'in son çare olarak divana sunduğu arzuhalinde, Rusya'ya gidecek olan elçinin yanında bulunmak için çabaladığını belirtmesi, elçilerin iltimasıyla esirlerin serbest bırakılmasının uluslararası bir uygulama

⁵¹⁴ BOA. C.HR. 142/7087.

⁵¹⁵ Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâ'ima*, III, 951.

⁵¹⁶ Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, (Altıncı Baskı). Ankara: TTK Basımevi, C. IV / I, 249.

⁵¹⁷ Bu nedenle mesela İslam topraklarına dönmek isteyen Venedik'teki Müslüman esirler için de Osmanlı elçilerinin Venedik'te bulunması kurtuluş anlamına gelebiliyordu. Pedani, *a.g.e.*, 48.

⁵¹⁸ "... arzuhâl-i kulları budur ki bu kulları Benderli olub otuz altı can yesir virüb yedi sekiz aydır üzerine sürünüb bir esâmeye nail olamayub bu kullarının başına gelmedik felaket kalmadı bir dürlü gitmenin kolayını bulamayub naçar kaldım şevketlü padişahım iki hemşirem ile bir validemi yesirlikden halas etmeleri niyaz olunur ne gicem gice ne gündüzüm gündüz naçar kaldım hal-i perişanım merhamet olunmak için ve ilçi paşa efendimiz ile beraber gitmege bir dürlü mümkün bulamayub ancak şevketlü hünkârımın keremlerine muhtaçtır baki emr-i fermân şevketlü mehâbetlü merhâmetlü kerâmetlü padişâhım alempenâh efendimiz hazretlerindedir Bende-i Mehmed kulları" BOA. AE. SMST. III. 130/10149.

olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Avusturya, Fransa ve Venedik gibi diğer devletlerin de Osmanlı elçilerinin esirler konusundaki isteklerini yerine getirdikleri bilinmektedir.⁵¹⁹ Mesela Said Efendi, Fransa'daki elçiliği sona erdiğinde on yedi Müslüman esiri de beraberinde getirmişti. Bu doğrultuda Fransa elçisi Castellan da, 29 Zilkade 1158 / M. 23 Aralık 1745 tarihli arzuhalinde Said Efendi'nin durumunu emsal göstermekteydi. İstanbul'a gelirken otuz Müslüman esiri de beraberinde getirdiğini zikreden Castellan, bu nedenle bazı Fransız esirlerin serbest bırakılmasını talep etmekteydi.⁵²⁰

3.7. Görev Süreleri

Osmanlı topraklarına gelen fevkalade elçilerin görev sürelerinin, görev ve misyonları ile doğru orantılı olarak şekillendiği ve bu sürenin en az bir ay civarında olup dört-beş aya kadar çıkabildiği de yukarıda belirtilmişti. İstanbul'da bulunan daimi elçilerin görev süreleri ise devletlerinin takdirine göre değişmekteydi. Mesela 1503'te yürürlüğe giren antlaşma ile Venedik balyoslarının Osmanlı Devleti'ndeki görev süreleri üç yıl olarak belirlenmişti.⁵²¹ Fakat Venedik elçileri için geçerli olan süre sınırlaması, bütün yabancı mukim elçiler için geçerli değildi. Örneğin Fransa elçisi Jean de la Haye-Vantelet, 23 Ekim 1639'da geldiği İstanbul'da yirmi iki yıl görev yaparken, bir diğer Fransız elçisi Charles de Vergennes, 1755'ten 1769'a kadar on dört yıl elçilik görevini devam ettirmişti.⁵²² İtalyan kent devletlerinden Sicilyateyn elçisi Guillaume dö Ludolf ise, İstanbul'da 1747-1789 tarihleri arasında tam kırk iki yıl elçilik görevinde bulunmuştur.⁵²³

⁵¹⁹ BOA. İE. HR. 6/618.

⁵²⁰ “Devletlü saadetlü sultânım hazretlerinin huzûr-ı âlilerine arzuhâl oldur ki Der-devlet-i Âliyyede itmâm-ı ilçilik hidmetiyle avdet iden Françe ilçiyani dâilerine Françelü cinsinden olub beglik zindânda bulunan üserâdan birkaç nefer esir i'ta ve in'âm olunmak mekârim-i seniyye-i Devlet-i Âliyyeden bu ana değin diriğ buyurulmayub mesbûk olmağla ve bundan akdem bu dâileri ilçilik hidmetiyle memûren âsitâne-i saadete geldiğimde ehl-i İslâmdan otuz nefer mikdârı Françe padişâhı tarafından getirüb teslim eylediğimden ma'ada Said Efendi bendeleri dah Françe devletinden avdeti esnasında on yedi nefer İslâm üserâsı iltimâsına binâen virilmekle binâenaleyh devletlü saadetlü sultanım hazretlerinden mültemisdir ki korsanlıkda bulunmayub İspanya hidmetinde iken firâr ve hudud-ı İslâmiyyeye ilticâ birle dâhil olub ocaklunun ahz ve âsitâne-i saadete nakl itdikleri bazı Françelü neferâtın bu tarafda beglik zindânda mevcûd bulundukları malûm-ı devletleri buyuruldukda mürüvvet-i âliyye-i âsafâneleri olduğu mikdârı bu makule Françelü neferâtı itlâk ve bu dailerine i'ta ve ihsân buyurulmak bâbında kerem ve himem devletlü saadetlü sultânım hazretlerininindir.Eddâi Konte dö Kastellan ilçî-yi Françe sabıka 29 Z 1158” BOA. İE. HR. 17/1590.

⁵²¹ BOA. BEO. A.TŞF. 351/121 b.; Bertelé, *a.g.e.*, 47. Bu süre, sonradan Venedik doğu da olan İstanbul'daki ünlü Venedik balyosu Andrea Gritti'nin ısrarlı tutumları sonucunda belirlenmişti. Venedik elçileri için bu durumun tek istisnası İstanbul'da 1620-1627 yılları arasında kesintisiz olarak görev yapan Giorgio Giustinian örneğinde görülmüştür. Şakiroğlu, *a.g.m.*, 44.

⁵²² Belgil, V. (1985). “Fransa Krallarının İstanbul'daki Elçilerine Talimatları”. *Tarih ve Toplum*, 14, 66, 69.

⁵²³ Nahit Sırrı, *a.g.m.*, 71.

Osmanlı Devleti'nde görev yapan mukim elçilerin ülkelerine dönebilmeleri; ancak yerlerine yeni bir elçi atıldığı takdirde gerçekleşirdi. Görev süresi dolan elçi, yeni elçi itimatnamesini sunduktan sonra gitmek için padişah'tan izn-i hümayunu talep edebilirdi. Yeni elçinin gelmesi geciktiği ve buna rağmen görev süresi dolan elçinin İstanbul'dan ayrılması gereken durumlarda ise, elçilik vazifesi elçilik hizmetinde çalışan görevlilerden birisine devredilirdi. Bu uygulama sonucunda elçilik makamının boş kalması engellenmekte ve Osmanlı makamları sürekli olarak muhatap bulabilmekteydi. Mesela H. 29 Zilkade 1129 / M. 4 Kasım 1717 tarihinde İstanbul'daki Felemenk elçisi devleti tarafından Fransa elçiliğine tayin edildiği için İstanbul'dan ayrılması gerekmiş, yeni elçi tayin edilmesi geciktiği için de yerine elçilik başkâtibi Mösyö dö Bordo'yu tayin etmişti.⁵²⁴ Girit Savaşı'nın tüm süresi boyunca da İstanbul'daki Venedik elçiliğini, balyos sekreteri Giovanni Batista Ballorino idare etmişti.⁵²⁵

İstanbul'daki daimi elçilerin faaliyetlerinin, savaş halinde kesintiye uğradığı da olurdu. Mesela Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 1716-1718 tarihlerinde yaşanan savaşta, Avusturya'nın İstanbul'daki elçilik hizmetleri askıya alınmıştı.⁵²⁶

3.8. Elçilerin Maiyetleri

Osmanlı topraklarına gelen Batılı elçilerin maiyetleri hakkında, elçiler ya da elçilik heyetinde bulunan kişiler tarafından tutulmuş ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır; fakat Doğulu elçilerinin maiyetleri hakkında bu şekilde tutulmuş bilgiler mevcut değildir.⁵²⁷ Bu noktada ifade edilmesi gereken en temel bilgi, fevkalade elçilerle mukim elçilerin maiyetleri arasında çok fazla olmasa da farklılıklar bulunduğu ve elçilerin görevleri süresince kendilerine yardımcı olabilecek bir maiyetle geldikleridir.

3.8.1. Fevkalade Elçilerin Maiyetleri

Fevkalade elçilerin maiyetleri gördükleri hizmetlere göre sınıflandırıldığında bu sınıflar; diplomatik hizmet sınıfı, din hizmetleri sınıfı, sağlık hizmetleri sınıfı ve geri hizmet sınıfı olarak kategorize edilebilir. Bu noktada diplomatik hizmet sınıfında olanlara kâtipler ve tercümanlar; din hizmetleri sınıfında olanlara papazlar; sağlık hizmetleri sınıfında olanlara tabipler, cerrahlar, eczacılar; geri hizmet sınıfında olanlara aşçılar,

⁵²⁴ BOA. İE. HR.17/1569.

⁵²⁵ Mantran, *a.g.e.*, 138.

⁵²⁶ Bozkurt, *a.g.m.*, 248.; Bertelé, *a.g.e.*, 140.

⁵²⁷ İpşirli, *Elçi*, 12.

seyisler vb. örnek verilebilir. Ayrıca bu sınıfların dışında bazen masraflarını kendileri karşılamak üzere heyete katılan ressam,⁵²⁸ seyyah, ilim adamı ve tacirler de bulunabilirdi.⁵²⁹

Geçici elçilerin maiyetleri, elçilerin statülerine ve gönderilme sebepleri olan işin önemine göre değişirdi. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Avusturya'dan gelen haraç elçilerinin maiyetleri yetmiş-seksen kadar kişiden oluşmaktayken, daha sonraki dönemde gelmeye başlayan Avusturya büyükelçilerinin maiyetleri yüz elli ile üç yüz kişi arasında değişmiştir. Buna karşın 1740 yılında gelen elçi Kont Ulefeld'in maiyetinin sayısı ise bine kadar yükselmişti.⁵³⁰

1591'de yıllık vergiyle gelen Avusturya elçisi Frederic Kreckwitz'in elli kişilik maiyeti elçinin kardeşleri, elçilik kâhyası, mirahur, rahip, sır kâtibi, özel hizmetkârlar, mabeynciler, tercüman, sâkî, levazım memuru, mutfak kâhyası, kilerci, eczacı, berber, kuyumcu, saatçi, gümüşçü, boyacı, terzi, kilise kayyumu, aşçılar, şekerçi, demirci, seyisler, elçinin arabacısı ve diğer hizmetkârlardan oluşuyordu.⁵³¹ 1616 yılında gelen Avusturya büyükelçisi Czernin'in maiyetinde ise soyluların yanı sıra keşiş, kâhya, ahır sorumlusu, eczacı, altın ve gümüş ustası, berber, portre ressamı, çalgıcı, ilahici, lavtacısı, saatçi, sofr görevlisi, şarap sorumlusu, ressam, inci işleyicisi, mutfak sorumlusu, aşçılar, levazımcı, borazancı, flütçü, nalbant, ordu davulcusu, araba ustası, keskin nişancı koruma görevlisi, sağlık görevlisi, kordon ve ilmik yapımcısı, arabacılar ve vasıfsız işçilerden oluşan toplam 150 kişi bulunuyordu.⁵³² 1699 Karlofça Antlaşması'nın tasdiki için gelen Avusturya büyükelçisi Ottingen'in kafilesinde ise elçinin hizmetkârlarından başka memurlar, tercümanlar, ulaklar, dört papaz, on iki hekim ve eczacı, on beş saray tatlıcısı, on üç aşçı,

⁵²⁸ Jean Baptiste Vanmour, elçi kabulleri gibi törensel resimlerinin yanı sıra Lale Devri gibi önemli bir döneme ışık tutacak eserleriyle Batılı elçilere hizmet veren ressamlar içerisinde en çok dikkat çekenidir. Aslen Hollandalı olup XVII. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'a gelen Vanmour, Fransız elçiliği hizmetine girmiş ve 1737'de ölümüne kadar bu görevde bulunmuştur. Vanmour Fransa elçilerinden başka Hollanda ve İngiliz elçileri için de çalışmıştır. Lutervelt, R. V. "J. B. Vanmour'un Türk Tabloları İle Ekolu, Babiali Nezdinde Elçi Cornelis Calkoen'in Koleksiyonu", *Belleten*, C: 24, Sy:94, 310-311. Altınay, A. R. (2014). *Lâle Devri*. (Haz. K. Ata). İstanbul: İlgî Kültür Sanat, 74-76.

⁵²⁹ Mesela Kanuni zamanında Alman elçilik heyetinde bulunan ve konuyla ilgili bir de kitap yazmış olan Hans Dernschwam, kendi hesabına bu heyete katılan bir seyyah ve ticaret temsilcisiydi. Aynı şekilde 1800'de İngiliz elçisi Hunt'la beraber İstanbul'a gelen Carlyl ise, Bizans'tan kalma yazmalarını araştırmak için gelmişti. İpşirli, *Elçi*, 12.

⁵³⁰ Teply, *a.g.m.* 251.

⁵³¹ Wratislaw, B. W. (1981). *Anular*, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler", (Çev. M. S. Dilmen). Karacan Yayınları, 61.; Seidel, F. (2010). *Sultanın Zindanında: Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbrat Verici Öyküsü (1591-1596)*, (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 41-42.

⁵³² Werner, *a.g.e.*, 131-134.

iki ekmekçi, iki gümüş temizleyici kadın, iki kasap, altı kadın, on iki uşak, on borazancı, çamaşırcı kadınlar ve ustalar olmak üzere toplam yüz altmış sekiz kişi vardı.⁵³³

1622’de İstanbul’a gelen Lehistan elçisi Zbaraski’nin elçilik heyetinde yaklaşık bin kişi ve bin beş yüz at vardı ve sadrazam bu durum karşısında elçiye “*Bu kadar kişiyle İstanbul’u fethe mi yoksa hazineyi soymaya mı geldiniz?*” diye sormaktan kendisini alamamıştı.⁵³⁴ H. Zilkade 1111 / M. Nisan-Mayıs 1700 tarihinde gelen Leh elçisi de bin kadar sivil kıyafetli maiyetiyle gelmişti.⁵³⁵

Doğudan gelen elçilerden ise özellikle İran elçileri oldukça kalabalık maiyetlerle gelirlerdi. Bu doğrultuda Şah Tahmasb’ın II. Selim’e gönderdiği meşhur elçilik heyetinin mevcudu bir rivayete göre yedi yüz yirmi, başka bir rivayete göre ise bin kişiydi. 1576 yılında gelen elçi Tokmak Han da iki yüz elli kişilik bir maiyet ve beş yüz deve yükü eşya ve hediye ile gelmişti.⁵³⁶ H. 1149 / M. 1736-1737 tarihinde gelen İran elçisinin maiyeti beş yüz kişiden fazlaydı.⁵³⁷ H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde gelen İran elçisi Hacı Han’ın maiyeti ise, elçi maiyetleri hususunda zirve noktasını teşkil etmiştir. Hacı Han, elçilik görevi için tam üç bin kişilik bir maiyetle gelmişti.⁵³⁸

Mukim elçilerin kendi eş ve çocuklarını beraberinde getirebildikleri görülmekle beraber, fevkalade elçilik heyetleri söz konusu olduğunda bu konu hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır.⁵³⁹ H. 1152 / M. 1739-1740 tarihinde İstanbul’da olan İran elçilik heyeti için Üsküdar’da kiralanan hanlarda 356 erkek ve kadının konakladığı dikkate alınırsa; bu elçilik heyetindeki erkeklerin, yanlarında hanımları ve cariyelerini de getirdikleri anlaşılmaktadır.⁵⁴⁰ Bununla birlikte Selânikî, H. Evasıt-ı Cemaziyelahir 1008 / M. Aralık

⁵³³ Takats, S. (2011). *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*. (Çev. S. Karatay). Ankara: TTK Basımevi, 317-318.

⁵³⁴ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik İlişkileri Francizsek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 47.

⁵³⁵ Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa. (1966). *Nusretname C. II, Fasikül I*. (Sad. İ. Parmaksızoğlu). İstanbul: MEB. Basımevi, 32.

⁵³⁶ İpşirli, *Elçi*, 12.; Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 3 M. 1574-1703 (H.987-1115)*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 9.

⁵³⁷ BOA. C.HR. 184/9200.

⁵³⁸ Sak, İ. (2006). “1736-1741 Yılları Arasında İstanbul’a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları”, *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sy: 16, 128.; Düzbakar, *a.g.m.*. 189.; Çınar, H. (1999). “Osmanlı Ulak ve Menzil Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarsında Antep Menzilleri” *Osmanlı, C.III.*; Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 634.

⁵³⁹ 1793 yılında gelen Rus elçilik heyetini oluşturan 650 kişinin dışında çamaşır vb. işler için kadın hizmetçilerde bulunmaktaydı. Eyice, S. (1956). “1793’te Bir Rus Elçilik Heyeti”, *Türk Yurdu*, Sy: 257, 896.

⁵⁴⁰ Sak, *a.g.m.*. 130.

1599-Ocak 1600 tarihinde gelen İran elçisi Hüseyin Beğ'in Güliter adlı hanımını da beraberinde getirdiğini yazmaktadır.⁵⁴¹

3.8.2. Mukim Elçilerin Maiyetleri

İstanbul'da daha uzun süre kaldıkları için mukim elçilerin maiyetleri, fevkalade elçilerin maiyetlerine göre sayıca daha az olmaktadır. Bu noktada mukim elçilerin maiyetleri de, fevkalade elçilerin maiyetleri gibi diplomatik hizmet sınıfı, din hizmetleri sınıfı, sağlık hizmetleri sınıfı ve geri hizmet sınıfı olarak kategorize edilebilmekle birlikte bu sınıflara ayrıca bir de eğitim öğretim hizmetleri sınıfı eklenebilir. Elçilerin hizmetinde, bu işi her ne kadar genelde din hizmetleri sınıfına mensup kişiler yerine getirirse de, bu sınıf içerisinde Osmanlı tebaasından Müslüman bir Osmanlıca hocasının yer alması da mümkündür. Bu anlamda Venedikliler bu şekilde içlerinde Müslüman bir Osmanlıca hocasının da bulunabildiği elçilik maiyetlerinden bahsederken, Türkçede aile anlamına gelen *famiglia* kelimesini kullanırlardı. Ama bu kullanım aileden ziyade "kapı halkı" yani maiyet anlamına gelmekteydi.⁵⁴²

H. 1177 / M. 1763-1764 yılında İstanbul'daki Fransız elçisinin başkâtip, kâtip, tercüman, dil oğlanı, kethüda mirahur, tabip, cerrah, kaftancı, çuhadar, papaz, seyis ve kapıcı gibi görevlilerden oluşan yetmiş sekiz kişilik bir maiyeti bulunuyordu. Aynı tarihte İstanbul'daki İngiliz elçisinin maiyeti elli beş, Felemenk elçisinin otuz sekiz, İsveç elçisinin yirmi dokuz, Venedik balyosunun yüz on sekiz, Nemçe elçisinin otuz yedi, Sicilyateyn elçisinin otuz beş, Danimarka elçisinin otuz bir, Rus elçisinin yüz otuz sekiz kişiydi.⁵⁴³

İstanbul'daki mukim elçilerin maiyetlerinde ayrıca ülkeleri ile haberleşebilmeleri için ulaklık yapan görevliler de bulunurdu.⁵⁴⁴ Bu ulakların ülkelerine gidiş gelişlerinde kendilerine yasakçılar eşlik ederlerdi. Bu ulak ve yasakçılara görevlerini herhangi bir engelle

⁵⁴¹ Tarih-i Selânikî, C:II, s.841.

⁵⁴² Gürkan, a.g.m., 394.; Dursteler, E. R. (2012). *İstanbul'daki Venedikliler*. (Çev. T. U. Belge). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 48.

⁵⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 314.

⁵⁴⁴ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 68.

karşılaşmadan gerçekleştirebilmeleri için yol hükmü ve yolculuk güzergâhlarındaki menzilhanelerden gerekli atları temin edebilmeleri için menzil ahkâmı verilirdi.⁵⁴⁵

Osmanlı idaresi de elçilik heyetlerinin hizmetine Müslüman bir tercüman, sayıları genelde dört olan yasakçı yeniçeri, çavuş ve başka görevliler tahsis etmekteydi. Ayrıca gerekli hallerde elçilerin devlet nezdindeki işlerini takip etmek ve haberleşmeyi sağlamak amacıyla birer kapı kethüdası görevlendirilirdi.⁵⁴⁶

Mukim elçilerin maiyetlerindeki tercüman ve dil oğlanları, üzerinde özel olarak durması gereken görevlilerdir. Bu görevliler özellikle de tercümanlar, kritik görevleri yerine getirmekte ve Osmanlı makamları ile iletişimi sağlamaktaydılar. İlk dönemlerde Osmanlı Devleti ile yabancı elçiliklerin ortak kullanımında olan ve *dragoman* adıyla anılan tercümanlar, Osmanlı uyruklu kişilerden seçilip yabancı elçiliklere gönderilirdi.⁵⁴⁷ İstanbul'daki büyük devletlerin elçilerinin yanında birden fazla tercüman bulunmakta ve bunlardan birisi baştercüman olmaktadır. Ayrıca Osmanlı topraklarındaki konsolosluklarda çalışan tercümanlar da, İstanbul'daki elçiye bağlıydılar. Mesela H. 1143 / M. 1730-1731 tarihinden sonra ilave edilen on bir tercümanla beraber Fransa devletinin tercümanları elli iki kişiydi. Bunların on üçü İstanbul'da elçinin yanında ve diğerleri taşrada konsolosların maiyetlerinde bulunmaktaydılar. Yine aynı tarihten sonra ilave edilen dokuz tercümanla beraber İngiltere devletinin tercümanları ise elli kişiydi. Bunların on altısı İstanbul'da elçilik binasında diğer otuz altısı taşrada konsolosların maiyetlerindeydiler. Aynı şekilde gerek merkezde ve gerek konsolosluklarda olmak üzere Netherland ya da Felemenk tercümanları otuz iki, Venedik tercümanları on iki, İsveç tercümanları otuz dört kişi olup, Nemçe veya Avusturya'nın on iki tercümanı bulunmaktaydı. H. 1177 / M. 1763-1764 tarihinde ise Danimarka'nın dört, Sicilyateyn elçilerinin yirmi bir, Dubrovnik'in yedi, tercümanı bulunuyordu.⁵⁴⁸ XVIII. yüzyılda büyük devletlerin elçilik ve konsolosluklarında bu şekilde istihdam ettikleri tercümanların sayısı iki yüzün üzerindeydi.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ BOA. C. HR. 129./6432. Mesela Avusturya elçisi H. 23 Cemaziyelahir 1195 / M. 16 Haziran 1781 tarihli bir arzında, yasakçılarının Sofya ve Şehirköy menzilhanelerinde en az bir gün bekletildiklerini ve üstüne de kendilerine bîmecal atlar verildiğini belirterek, Rumeli Beylerbeyi'ne bu konuda ferman buyurulmasını rica etmekteydi. Bunun üzerinde elçi yasakçısının yol güzergâhındaki bütün menzilcilere, adlarının tek tek zikredilerek emir yazılması buyurulmuştu. BOA. C.HR.178/8893.

⁵⁴⁶ İpşirli, *Elçi*, 12.

⁵⁴⁷ Kınılı, *a.g.e.*, 83.

⁵⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 314-315.

⁵⁴⁹ İpşirli, *Elçi*, 12.

Her elçiliğin çok sayıdaki bu tercümanlarından birincisi siyasi işleri yerine getirmekle memur olup, herhangi bir iş hakkında Osmanlı hükümetine takdim edilmesi gereken belgeleri Türkçe olarak kaleme alırdı. Bu işinde kendisine, ücreti elçilik tarafından ödenen bir de Osmanlı kâtibi yardım ederdi.⁵⁵⁰

Elçiliğin diğer tercümanları gümrük, zabıta ve mahkemede olan işleri takip ederlerdi. Bu tercümanlar Şark tarzında giyinirlerdi. Elçilikler daha sonraki dönemlerde yerli Hristiyanlardan beratlı tercümanlar da istihdam etmeye başlamışlardı.⁵⁵¹ Son dönemlerde bu tercümanlar gayrimüslim Rumlardan seçiliyordu ve bu tercümanların görevleri dışında başka faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmıştı. Yabancı devletlerin elçilerine hizmet eden yerli tercümanlar padişah beratına sahip olup⁵⁵² elçiler padişah beratına sahip olmayan kişileri tercüman olarak çalıştıramazlardı. Padişahlar değiştikçe bütün berat sahibi kişilerin beratlarında yenilediği gibi, bu tercümanların beratları da yenilenirdi. Tercüman beratına sahip olan Osmanlı tebaası her türlü vergiden muafı.⁵⁵³ Tercümanın berat sahibi olabilmesi, hizmetinde bulunduğu elçi tarafından Divan-ı hümayundan berat talep edilmesi sonucu gerçekleşebilirdi. Divanda durumun görüşülmesi sonucu ahitnamelerde belirtilen hususlar gereğince, tercümana padişah tarafından berat verilerek beratlı olması sağlanırdı. Böylece bu tercümanlar, beratın kendilerine sağladığı bütün imkân ve ayrıcalıklardan faydalanabilirlerdi. İlerleyen dönemlerde tercümanların yanı sıra adamları, hizmetkârları, cariyeleri seyahatleri sırasında haraç, avarız, kasabiyeye akçesi, resm-i üsera ve tekâlif-i örfiye gibi her türlü vergiden muaf kabul edilmişlerdir.⁵⁵⁴ Tercümanların herhangi bir kişiyle aralarında davalık bir durumu ortaya çıktığında, davalar yine ahitnameler gereğince bizzat İstanbul'da görülürdü. Ayrıca berat alan tüm tercümanların dokunulmazlıkları söz

⁵⁵⁰ Bu evrak elçi tarafından imzalanmayıp sadece üst tarafına mühür basılırdı. Elçiler bazı önemli siyasi maddelerin sadece İtalyanca, Latince veya Fransızcalarının altına imzalarını atarlardı. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 316.

⁵⁵¹ BOA. C.HR. 168/8385.

⁵⁵² H 1026 / M. 1617 yılındaki bir fermanla Galata Hristiyanlarının tahririnde Venedik ve Fransa elçilerinin yanlarında bulunan üçer tercümanın cizye talep edilmemesi istenmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (2000) *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 58.

⁵⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 315-316.

⁵⁵⁴ Bozkurt, *a.g.m.*. 256. *Devletlü saadetlü sultânım hazretleri sağolsun Yanımızda berât-ı âlişân ile tercümân olan Yanaki Kostanidino nam tercümânımızın Dimitraki nâm bir nefer oğlu Beç'den âsitâne-i sâadete gelmek murad itmekle esna-yı râhda ve meks eyledüdüğü mahâllerde rencide ve tâaddi olunmayub ahidname-i hümayun ve şurut-ı berat-ı âlişân mucubeince himayet ve sıyanet olunmak babında Belgrad'dan âsitâne-i sâadete gelince mutâd üzre yol hükm-i şerifi ricâ ve niyâz olunur bâki emr-i fermân devletlü saadetlü sultânım hazretlerindir. Eddâi Şövalyer dö la Senperye ilç-i-yi Françe M 1189. BOA. C.HR. 168/8385.*

konusuydu.⁵⁵⁵ Bu durum daha sonraları çok fazla suistimale uğramış ve elçilikler tercüman beratını bir ticaret malzemesi haline getirerek, Osmanlı tebaası Hristiyanlara satmaya başlamışlardı. Hatta bu nedenle berat satışları 4.000 kuruşa kadar çıkmış ve bu şekilde berat satışı, elçiler tarafından sıklıkla suistimal edilen vergi muafiyetinin başka bir boyutunu doğurmuştu.⁵⁵⁶

Tercümanların ilk dönemlerde Osmanlı Devleti ile yabancı elçiliklerin ortak kullanımında olması, elçiliklerde güvensizliğe yol açmaktaydı. Bu nedenle ilk olarak Venedik, kendi tercümanlarını yetiştirmek için girişimlerde bulunmuştu.⁵⁵⁷ Bu doğrultuda 1551 yılında Venedik senatosunda alınan bir karar sonucunda, hem Venedik'te hem de İstanbul'da dil öğretmek üzere birer okul açıldı. Bu okulda yaşları 8 ila 14 arasında olan çocuklara lisan öğretilmekteydi.⁵⁵⁸ “*Giovane della lingua*” (*diloğlanı*) denilen ve *tercüman yamağı*⁵⁵⁹ olarak anılabilecek olan bu gençlerden ikisinin beş sene süre ile İstanbul'da bulunmaları istenirken, ertesini yıl bu sayı dörde kalınması gereken süre de yedi yıla çıkartıldı. Bu şekilde dil öğrenenler önce liman şehirlerinde konsolos tercümanlıklarında istihdam edilir, daha sonra elçilik kâtipliğine tayin edilirdiler. Bunlar daha sonra ise konsolosluk veya sefaret başkâtipliğine gelirlerdi.⁵⁶⁰ Bu diloğlanları belgelerin Türkçeden İtalyancaya çevrilmesinin yanında Türkçe belge de kaleme alabilmekteydiler. Bunlardan bazıları Türk kültürünü çok iyi öğrenmişler, hatta aralarında İslam dinini kabul edenler bile olmuştu.⁵⁶¹

Venediklilerin gerçekleştirdikleri bu uygulamayı örnek alan diğer devletler de benzer kurumlar meydana getirmişlerdi. Avusturya elçileri önceleri tercümanlık yapması için

⁵⁵⁵ Bozkurt, *a.g.m.*, 256.

⁵⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 316. Altınay, A. R. (2011). *Eski İstanbul*, İstanbul: Kapı Yayınları, 135. Elçilerin bu vergi muafiyetini suistimal etmeleri, vergi toplayamaz hale gelen yerel yöneticilerin de bazen adeta isyan etmelerine neden olmaktadır. Mesela H. 5 Safer 1097 / M. 1 Ocak 1686 tarihinde Galata voyvodası Osman da bu nedenle divana başvurmuştu. Voyvoda, Galata'da bulunan Venedik, Ceneviz, İngiltere, Fransa, Felemenk gibi devletlerin elçilerinin ve tahrir defterlerinde vergi yükümlüsü olarak geçen elçi hizmetkârlarından ve bu kişilerle evlenmiş olanlardan talep edilen cizye vergisine ahidnamelere aykırıdır diye karşı çıktıklarını ve yeni tahrirde bunları vergi yükümlüsü olarak yazdırmadıklarını ifade etmektedir. Ayrıca elçiler, sadece bununla yetinmeyen ve Galata doğumlu Rumlardan bazılarını da tebaaları veya tercümanları oldukları gerekçesiyle vergi yüklenmesine karşı çıkmaktaydılar. Galata Voyvodası Osman, bu nedenle adı geçen devlet elçilerinin ahidnamelerinde cizyeden muaf olanların kendisine bildirilmesini talep etmekteydi. BOA. İE. DH. 3/278.

⁵⁵⁷ Kınılı, *a.g.e.*, 83.

⁵⁵⁸ Turan, N. S. (2004). Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2), 60.

⁵⁵⁹ Gürkan, *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*, 250.

⁵⁶⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 307.

⁵⁶¹ Şakiroğlu, *a.g.m.*, 45.; Bertelé, *a.g.e.*, 143.

Osmanlı tebaasından faydalanırken, bu durumun kendileri için olumsuz sonuçlar doğurması üzerine, 1580 yılından itibaren Osmanlıca öğrenmeleri için Avusturya'dan gençler getirmeye başladılar. Bu konudaki kurumsallaşma ise ancak 1674 yılında gerçekleşti.⁵⁶²

1621'de Polonya kralı I. Sigismund, 1669'da Fransa Maliye Bakanı Colbert dil bilen gençler yetiştirmek amacıyla okullar kurdular ve buralarda yetişen gençler diplomatik ilişkilerin yanı sıra ticari ve kültürel faaliyetlerde de etkili oldular.⁵⁶³ Fransızların elçilik ve konsolosluklarda çalışacak tercümanları yetiştirmek için açtığı bu okul da “*Jeune de lingua*” adıyla anıldı.⁵⁶⁴ Fransız diloğlanları, kültürel çalışmalarını bu uygulamanın başlatıcısı olan Venediklilere oranla daha ilmi bir düzeye gerçekleştirdiler.⁵⁶⁵

İngiltere adına XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da elçilik tercümanlığı yapmış olan Paul Ricaut, tercümanların çoğunun padişahın tebaası olması dolayısıyla Osmanlı sadrazamlarının elçinin düşüncesi ile tercümanın izahatı arasında fark görmediklerini bu nedenle tercümanlardan eşitlik ve itiraza dair en ufak bir şey duymaya tahammül edemediklerini belirtir. Dolayısıyla Osmanlı tebaası tercümanların rahat hareket edemediklerini, arzu edilen şeyi dile getiremediklerini belirttikten sonra zeki İngiliz gençlerinin eğitileceği bir meslek okulu meydana getirmek ve bunların Türkçeyi mükemmel bir şekilde öğrenmelerinden sonra tercüman yapılmaları gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁶⁶ Ricaut bu görüşü dile getirirken Osmanlı ülkesindeki diğer elçiliklerinin önceki deneyimlerinden bahsetmese de bunlardan etkilendiği gayet aşikârdır.

3.9. Elçilerin Olumsuz Faaliyetleri

Elçilerin sorumlulukları başlığı altında ifade edildiği üzere, elçilerin görevlerini gerçekleştirirken zararlı ve yıkıcı faaliyetlerden uzak durmaları gerekirdi. Buna rağmen elçiler, bazen devletlerinin gizli talimatları ile bazen de kendi şahsi idealleri çerçevesinde olumsuz faaliyetlere girişebiliyorlardı. Elçilerin rol oynadığı olumsuz faaliyetlerin yelpazesi çok geniş olmakla beraber bu faaliyetlerin çoğu birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Mesela İstanbul'da casusluk yapan bir elçi, bunu yine olumsuz diğer bir

⁵⁶² Teply, *a.g.m.*, 251..

⁵⁶³ Turan, N. S. (2004). “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 60.

⁵⁶⁴ Bu okul ilerleyen süreçte Paris'e aktarılarak buradaki Ulusal Yaşayan Doğu Dilleri Okulu'nun temelini oluşturmuştur. Mantran, *a.g.e.*, 138.

⁵⁶⁵ Şakiroğlu, *a.g.m.*.45.; Bertelé, *a.g.e.*, 143.

⁵⁶⁶ Ricaut, *a.g.e.*, 138.

faaliyetle, rüşvet yoluyla bazı devlet görevlilerini ayartarak gerçekleştirmeye çalışabilirdi. Bu nedenle elçilerin olumsuz faaliyetlerini casusluk, misyonerlik ve propaganda, esir ve kölelerin kaçışına yardım olmak üzere üç kategoriye ayırmak mümkündür.

3.9.1. Casusluk

Elçilerin özel vesilelerle doğan çeşitli sorunların, ve muntazam barış ve sınır anlaşmazlıklarının çözümü gibi mutlak görevlerinin yanı sıra hiçbir zaman değişmeyen diğer görevleri de, buldukları devletin askeri gücünü gözlemlemek ve askeri planların uygulanmasını önlemek için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamaktı. Böyle bir görev ise her türlü araca başvurarak yürütülmesi gereken bir casusluk faaliyetini zorunlu kılmaktaydı.⁵⁶⁷ Dolayısıyla diplomatik faaliyetlerin, başkentlerde casusluk faaliyetlerine yol açması kaçınılmaz bir sonuçtu ve Osmanlı başkenti de resmi diplomatik faaliyetlerin yanı sıra gizli diplomatik faaliyetlere de sahne olmaktaydı. Fakat İstanbul'u diğer Avrupa başkentlerine nazaran casusluk faaliyetleri konusunda daha zayıf kılan birkaç etmen bulunmaktaydı ki, bunlardan ilki burada muhbir bulmanın hiç de zor olmayıştıydı. Avrupalı elçiler bu şekilde kritik bilgilere ulaşmak için Osmanlı başkentindeki mühtedilerden istifade ederlerdi. İkinci olarak İstanbul'un kozmopolit yapısı her türlü bilgi alışverişinin kolayca yapılmasını mümkün kılmaktaydı. İstanbul, diğer Avrupa başkentlerine nispeten daha kolay bir hedef ve adeta "casusların cirit attığı" bir şehirdi. Osmanlılar, imparatorluklarının bu devasa başkentinde yabancı ziyaretçiler ile çeşitli etnik ve dinî cemaatler arasındaki bilgi alışverişini kontrol etmekte haliyle yetersiz kalıyorlardı. İdari ve ticari bir merkez olan Osmanlı başkenti, aynı zamanda bir "istihbarat" merkeziydi. Tüm bu belirtilenler ise "saygıdeğer casuslar"⁵⁶⁸ olarak görülen elçilerin casusluk faaliyetleri konusunda işlerini hayli kolaylaştırmaktaydı. Elçiler bu çerçevede casusları işe alır, Devlet-i Âliyye'nin askeri ve idari teşkilatlarının kilit mevkilerinde muhbirler bulup onlara gerekli ödemeleri yapar, istihbarat toplayıp bunları raporlar haline getirdikten sonra şifreler ve kuryeler aracılığıyla memleketlerine gönderirlerdi.⁵⁶⁹ İsveç elçisi Rålamb'ın

⁵⁶⁷Bunun için Rum ve Ermeni gibi bazı halk toplulukları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun gerisindeki büyük düşmanları olan Şiiilerle ilişkiler kurmak başvurulan bu vasıtalandandı. Ayrıca Avusturyalılar II. Rudolf zamanından beri sürekli olarak İran Şahı ile işbirliği yapmaya çalışmışlardır. Teply, *a.g.m.*, 259.

⁵⁶⁸ Bu terim ilk olarak XIV. Louis dönemi Fransa'sında yaşamış bir yazar ve diplomat olan François de Callières tarafından kullanılmıştır.

⁵⁶⁹ Gürkan, *a.g.m.*, 397-398.; Mesela 20 Şevval 973 / 10 Mayıs 1566 tarihli İskender Paşa'ya yazılan hükme göre; Beç Kralı İstanbul'daki elçisine şifreli mektuplar yollamıştır. Bu mektuplar anlaşılacağı için mektupların elçiye gösterilerek kralının kendisinden ne istediğinin ve şifreli mektuplarda anlatılanların ne olduğunun öğrenilerek bildirilmesi emredilmektedir. *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, 246.

hatıralarında Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa ile görüştüğü kısmı anlatırken, “*Bu gibi herkese açık toplantılarda yabancı elçiler kendi casuslarını bulundururlar*” ifadesini kullanması, bu casusların nerelere kadar uzanabildiklerini göstermektedir.⁵⁷⁰

Daimi elçiler ve fevkalade elçilere nazaran bilgi toplamaya daha fazla çalışır ve daha fazla casusluk faaliyetlerinde bulunurlardı. Bu bağlamda Venedik, İngiltere, Fransa, Avusturya, Felemenk (Hollanda) gibi devletlerin İstanbul’da bulunan elçileri, Osmanlı Devleti’nin iç ve dış politikasının dayandığı temel prensipleri, kurumlarını, devlet adamlarını ve bunların zaafalarını, saray ve dışındaki etkili çevreleri, kimlerle nasıl temas kurulacağını tespit edip ona göre politikalar üretirlerdi. Örneğin 1591 yılında gelen Avusturya fevkalade elçisi Frederic Kreckwitz, Osmanlılar tarafından gizli tutulmasına rağmen o tarihlerde Macaristan’a karşı büyük bir sefer hazırlığında olduğunu öğrenebilmişti. Elçi bu konuda divan çavuşları gibi bazı saray görevlilerini kullanmış, özellikle de Yahudi kadınlarından birisini kullanarak çok değerli hediyelerle memnun ettiği Valide Nurbanu Sultan’ın, oğlu III. Murad’dan duyduğu bazı bilgileri bu kadına söylemesini sağlamıştı.⁵⁷¹

İstanbul’daki daimi elçiler, Osmanlı Devleti’nin durumu hakkında çeşitli yönlerden ayrıntılı raporlar düzenleyerek, bazen şifreli bazen de normal yazı ile ülkelerine gönderirlerdi.⁵⁷² Öyleki bu faaliyetler sonucunda Venedik ve Avusturya elçilerinin tuttıkları raporlar, Osmanlı tarihinin en zengin yabancı kaynakları olma özelliği taşımaktadırlar. Sonraki dönemlerde çeşitli siyasi ve dini konularda rapor gönderme faaliyeti, bilhassa İngiliz elçi ve konsolosları arasında giderek artan bir alışkanlık haline gelmiştir.⁵⁷³

Özellikle Venedik balyoslarının yardımcıları, gerekli temasları yaparak bilgi toplayıp bu bilgileri devlet merkezlerine götürmenin yanı sıra Divan-ı hümayunda görüşülen bazı konuları da zamanında öğrenip ülkelere iletirlerdi. Bu anlamda Venedikli tüccarlar ve Galata tersanesinde çalışan Venedikliler, Venedik balyoslarının bu konudaki en önemli yardımcılardı. Bunun dışında elçilik görevlilerinin, Osmanlı sarayında görev yapan Venedik asıllı kişilerden de bilgi aldıkları bilinmektedir. Balyosun, Osmanlı devlet

⁵⁶⁹ İpşirli, *Elçi*, 14.

⁵⁷⁰ Rålamb, *a.g.e.*, 40.

⁵⁷¹ Wratislaw, *a.g.e.*, 92.; Necipoğlu, *a.g.e.*, 228.

⁵⁷² Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576* C:II, 659.

⁵⁷³ İpşirli, *Elçi*, 13.

adamlarıyla yaptıkları görüşmeler önemli bir haber kaynağı olurken, Venedik elçilerinin zaman zaman Osmanlı Devleti'ne ait resmî belgelere ulaşip bunları kullandıkları da görülmektedir.⁵⁷⁴ Venedik balyosları bu özelliklerinden dolayı uzun yıllar Avrupa devletlerinin Osmanlılarla ilgili haber kaynağı olmuşlardır. Hatta Fransa, Hollanda, İngiltere ve Rusya gibi devletler, balyosların bu özelliklerinden yararlanmak amacıyla, balyosluk maiyetinde yetişmiş Venedikli diplomatları kendi elçilikleri dâhilinde görevlendirmişlerdir.⁵⁷⁵

Elçilik heyetleri tarafından gerçekleştirilen bu casusluk faaliyetleri büyük bir gizlilik içerisinde yürütülürdü. Elçiler gizli bilgileri hükümetleri ile paylaşmak için şifreli ya da ilk bakışta görünmeyip ateşe tutulduğunda okunur hale gelen limon suyuyla yazılmış mektuplar kullanırlardı.⁵⁷⁶ 1570'ten sonra üç yıl ikametgâhında tecrit edilen Marc Antonio Barbaro büyük bir gizlilik içerisinde, hükümetini durumdan günü gününe haberdar edebilmişti.⁵⁷⁷ Elçiler bu faaliyetleri büyük bir gizlilik içerisinde gerçekleştirmelerine rağmen olumsuz durumlarla da karşılaşabilirlerdi. Bu konuda elçileri en çok zorda bırakan durumlardan birisi, elçilik maiyetinden olan kişilerin ihtida ederek İslam dinine girmeleri olurdu.⁵⁷⁸ Mesela 1564'te Venedik diloğlanlarından birisinin Müslüman olur olmaz, Osmanlı yöneticilerine, balyosun mektup yazarken kullandığı şifreyi açıklamıştı. Casusluk faaliyetlerinin açığa çıkması çok ağır sonuçlar doğurabilirdi; çünkü bu tür faaliyetlerde bulunduğu kanaat getirilenler sert bir şekilde cezalandırılıyor hatta idam edilebiliyorlardı. Venedik balyosunun Navone ve Grillo adlı tercümanları da bu şekilde idam edilmişlerdi. Fakat bu tür idam olaylarının çok fazla yaşandığını söylemek mümkün değildir. Mesela 1492 yılında Venedik balyosu Girolamo Marcello, Venedik'e bilgi gönderdiği gerekçesiyle idam edilmeyip sınırdışı edilmişti.⁵⁷⁹

⁵⁷⁴ *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*, XIV.

⁵⁷⁵ Şakiroğlu, *a.g.m.*, 46.

⁵⁷⁶ Gürkan, *a.g.e.*, 249-251

⁵⁷⁷ Şakiroğlu, *a.g.m.*, 45.

⁵⁷⁸ Bu durum sadece Batı'dan gelen Hristiyan elçilerin maiyetleri için geçerli olmayıp Şii olan İran elçilerinin maiyetleri için de geçerliydi. Mesela İstanbul'a gelen Kızılbaş elçisinin makbul sazendelerinden olan Murad H. 29 Cemaziyevvel 1025 / M. 14 Haziran 1616 tarihinde İslam dini ile şereflenmiş ve yirmi akçe ulufe ile divan-ı hümayun çavuşu yapılmıştı. BOA. AE. SAMD. I. 7/678.

⁵⁷⁹ Gürkan, *a.g.m.*, 378.

Osmanlılarla ilgili bilgi edinmek isteyen bazı elçiler, şehirde dolaşarak çeşitli sorunları bizzat gözlemleyebiliyorlardı.⁵⁸⁰ Bu nedenle Selânikî'ye göre yabancı devletlerden gelen elçiler, kanun gereği Osmanlı başkentlerinde çok durdurulmamalıydılar. Fakat bu husus kanun olmasına rağmen pek fazla uygulanmadığı için İran elçisi İstanbul'un kıtlık zamanında nice aylar istihbarat toplamış, Leh elçisi ise İstanbul'da elli beş gün kalıp, kanuna aykırı bir biçimde işe yarar at ve giysi topladıktan sonra yine çeşitli haberlerle gitmişti.⁵⁸¹ Selânikî'nin bu görüşü hiç şüphesiz fevkalade elçiler içindir, fakat Osmanlı Devleti'nde casusluk faaliyetlerinin merkezinde olanlar ise genelde mukim elçilerdir. Bu elçilerin İstanbul'da kalış süreleri kısıtlanamayacağı için casusluk faaliyetlerine engel olabilmek adına maiyetlerine yasakçı adı verilen görevliler verilir ve gerek mukim elçilerin gerekse fevkalade elçilerin olumsuz faaliyetleri bir dereceye kadar gözetim altında tutulmaya çalışılırdı.

3.9.2. Misyonerlik ve Propaganda

Osmanlı Devleti'nde elçilerin gerçekleştirdikleri misyonerlik faaliyetlerinin daha çok *mezhep misyonerliği* türündendir. Bu noktada Batılı elçilerin misyonerlik faaliyetleri de Müslüman Osmanlı tebaasından ziyade gayrimüslim Rum ve Ermenileri hedef almaktaydı. Mesela Fransa hükümeti elçilerine, buldukları ülkede tebaalarının ve dindaşlarını çıkarlarını korumanın yanı sıra yeri geldiği zaman kendi dininin yayılmasını sağlayacak faaliyetlerde bulunma görevi de verirlerdi. Bu noktada Gregoryen olan Osmanlı Ermenileri içerisinde Katolik mezhebinin yayılmasındaki en büyük etki de yine Fransız elçilerine aitti.⁵⁸²

Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaası için tedirgin olduğu nokta, Batılı elçilerin yaptıkları misyonerlik faaliyetlerinden ziyade İran elçilerinin gerçekleştirdikleri Şii propagandasıydı. Mesela Van beylerbeyine gönderilen H. 23 Zilhicce 982 / M. 5 Nisan 1575 tarihli hükümde, III. Murad'ın cülûs tebriki için Safevi Şahı I. Abbas tarafından gönderilen elçinin halkla temasının engellenmesi istenmişti.⁵⁸³ Yine aynı şekilde H. Receb

⁵⁸⁰ Karateke, *a.g.e.*, 126. Selaniki, İran elçisinin bizzat kendisinin şehri dolaşarak 1598 yılında İstanbul'da yaşanan kıtlığı öğrenmiş olmasından yakınmaktadır. Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî* (İkinci Baskı). (Haz. M. İpşirli). Ankara: TTK Basımevi, C. II, 729.

⁵⁸¹ *Tarih-i Selânikî C. II*, 729.

⁵⁸² Ermeniler arasında Katolik mezhebinin yayılmasındaki en büyük etki Fransız elçilerine aitti. Altınay, A. R.; *Eski İstanbul*, 131

⁵⁸³ "Mektub gönderüb Kızılbaş'dan ilçi gelmek hususun bildirmişsin buyurdum ki (...) mümkün olduğu kadar yolda ve izde halkla ihtilât edürmeyüp muhkem zabt u hıfz eyliye şöyle ki geldükleri yerlerde halkla ihtilât

1138 / M. Mart-Nisan 1726 tarihinde ülkesine dönmekte olan İran elçisinin yol güzergâhındaki yöneticilere yazılan bir hükümde, elçilik heyetinin korunaklı mahallere yerleştirilmesi, ayrılırlarken de herhangi bir kişinin geride kalmaması ya da başka bir mahalle ayrılmamasına özellikle dikkat edilmesi isteniyordu. Hatta bu durumun denetlenebilmesi için heyetin yanına adamlar tayin edilecekti.⁵⁸⁴

Elçilere, yol güzergâhı tayin edilmesinin sebeplerinden birisi de, elçilerin misyonerlik ve propaganda faaliyetlerine engel olmaktı. Yine elçilere yolculukları boyunca çavuşlar tayin edilmesinde de, bu tür faaliyetlerinin engellenmek istenmesinin önemli bir rolü bulunuyordu.⁵⁸⁵ İran elçileri için bu tür uygulamalar özellikle gerçekleştirilirdi. Çünkü Osmanlı-İran ilişkileri genelde düşmanca bir hava içerisinde geçmekteydi ve İran'ın dini ideolojisi Osmanlı'nın Sünni İslam politikasına ters düşmekteydi.⁵⁸⁶ İran elçilerinin Şii propagandası yapmalarının engellenmesi amacıyla halkla temasları en aza indirilmeye gayret edilirdi. Mesela H. 17 Şevval 975 / M. 15 Nisan 1568 tarihinde Piyale Paşa'ya yazılan bir hükümde, İran şahı adına, Kanuni Sultan Süleyman'ın ruhu için Osmanlı fukarasına sadaka dağıtmak isteyen elçinin adamının engellenmesi ve eğer paraları varsa bunu kendi fukaralarına dağıtmalarının tembih edilmesi istenmişti.⁵⁸⁷ Bu tepkinin nedeni hiç şüphesiz yabancı devletler ve halkın nazarında Devlet-i Âliyye'nin izzetini muhafaza edilmesi ve böyle üstü örtülü Şii propagandasının engellenmeye çalışılmasıydı. H. 7 Safer 976 / M. 1 Ağustos 1568 tarihli bir hükümde de İran elçisi Amasya ve Çerkeş'ten geçtiği sırada elçiye yakınlık göstererek, topladıkları sadakaları verdikleri duyulan şahısların isimlerinin tespit edilmesinin istenmesinde de⁵⁸⁸ aynı gayeyi görmek mümkündür.

3.9.3. Esir ve Kölelerin Kaçışına Yardım

Elçilere tanınan ayrıcalıklardan birisi de elçilerin talebiyle esirlerin serbest bırakılmasıydı. Böyle bir durumda resmi olarak elçilerin onuruna en fazla dört esir serbest bırakılabilirdi. Fakat elçiler, esirlerin özgürlüklerine kavuşturulması konusunda bununla yetinmeyip, kaçak ya da gayrimeşru yollara başvurabiliyorlardı. Daha önce de değinildiği üzere Fransız elçisi Noailles'ın İstanbul'dan ayrıldıktan sonra “iki yüzden fazla Hristiyan

itdirüb fitne ve fesada müeddi ola bâis olanların muhkem haklarından gelmek mukarrerdir” Kütükoğlu, B. (1960). “Şah Tahmasb'ın III. Murad'a Cülûs Tebriki”. *Tarih Dergisi*, 11 (15), 2.

⁵⁸⁴ BOA. C.HR. 63/3127.

⁵⁸⁵ Gürkan, *a.g.e.*, 238-239.

⁵⁸⁶ Gündoğdu, *a.g.m.*, 582.

⁵⁸⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II. 59.

⁵⁸⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II. 328.

kurtardım, içlerinde on ikisi Malta şövalyesi idi, bu hiç vaki olmuş şey değildi”⁵⁸⁹ demesi bu işin kaçak yollardan yapıldığının göstergesi olarak algılanabilir.

Elçiler kendi tebaalarından veya dindaşlarından olan esirlerin özgürlüklerine kavuşturulmalarını adeta görev olarak addediyorlardı. Avusturya elçilik heyetinde vaiz olarak yer alan Salomon Schweigger da elçilerin bu konuda aktif rol oynadıklarını gösteren bilgiler vermektedir:

*“Elçi geri döneceği zaman, padişaha bazı Hıristiyan tutsakların azat edilmesi için ricada bulunur. Genelde de dört tutsağın serbest bırakılması için izin çıkarmayı başarır. Bunun dışında birçok tutsak da adamlarımız tarafından gizlice kaçırılarak konutumuzda saklanır ve uygun bir fırsat çıkınca, örneğin üstü örtülü levazım arabalarının içine gizlenerek dışarı çıkartılır. Bazen de gardiyanlar rüşvet karşılığında kaçırma olaylarına göz yummaya razı edilirler.”*⁵⁹⁰

Elçilerin olumsuz faaliyetleri elbette ki yukarıda ifade edilen başlıklarla sınırlı değildir. Elçiler bunların yanı sıra gerek devletleri tarafından kendilerine verilen talimatlar ve gerekse kendi inisiyatifleri çerçevesinde daha birçok farklı olumsuz faaliyetlerde bulunabiliyorlardı. Elçilerin bu tür faaliyetleri rahat bir biçimde gerçekleştirebilmelerinin temelinde, hiç şüphesiz kendilerine tanınan imtiyazları ve diplomatik dokunulmazlıklarını kötüye kullanmaları yatmaktaydı. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti’nde yabancı elçiler, mutlak bir dokunulmazlığa sahip değillerdi. Mensubu oldukları devletle bir savaş durumunun ortaya çıkması durumunda olduğu gibi, özellikle elçilerin casusluk yaptıklarına kanaat getirildiğinde dokunulmazlıkları bir köşeye bırakılır ve cezalandırılmaları konusunda tereddüt edilmezdi.

3.10. Elçilerin Cezalandırılması

Osmanlıların ahitnamelere, devletin şeref ve haysiyetine riayet gösteren elçilere yaptığı muameleler, dini ve milli gereklere uygun insancıl ve medeni bir şekilde devam ederdi.⁵⁹¹ Sultan I. Murad’ın, Sırp Kralı Lazar’dan gelen elçinin sözlerine çok kızmasına rağmen *“Eğer elçiye ölüm olsaydı derhal seni tepelerdim”*⁵⁹² demekle yetinmesi, Osmanlıların *“Elçiye zeval olmaz”* anlayışını benimsediklerini göstermektedir. Fakat benimsenmiş olan bu anlayış, elçilerin her koşulda *“dokunulmaz”* olmaları anlamına

⁵⁸⁹ Ahmet Refik, *“Fransua dö Noay’ın Türkiye’de Tehlikeli Bir Sefareti”*, 13.

⁵⁹⁰ Schweigger, *a.g.e.*, 117.

⁵⁹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 273.

⁵⁹² Öztürk, N. (Haz.). (2008). *Mevlânâ Mehmed Neşri, Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 113.

gelmemiştir. Elçilerin mensup oldukları ülkelerle siyasi ilişkilerin normal olmadığı zamanlarda, elçiler sözlü hakarete uğrayabilir, dövülebilir hatta hapsedilebilirlerdi. Fakat bu durum haraçgüzar bazı Balkan devletlerinin Osmanlı elçilerine de yaptıkları gibi öldürme noktasına asla varmazdı.⁵⁹³ Osmanlı Devleti tarafından elçilerin cezalandırma yöntemleri, aynı dönemlerde bazı Avrupa devletlerinde olduğu gibi elçilerin öldürülmeleri, işkence edilmesi, burun ve dudaklarının kesilmesi gibi barbarca muameleler karşısında son derece insani kalmaktaydı.⁵⁹⁴

İstanbul'da bulunan yabancı elçiler, diplomatik görevlerinin dışında entrikacı ve casus konumunda olduklarından genel anlamda elçilere rehine muamelesi yapılırdı.⁵⁹⁵ Temsil ettikleri devletlerin yapılan antlaşmalara aykırı hareket etmesi gibi yanlış ve Osmanlı aleyhtarı politikalarından da birinci dereceden elçiler mesul tutulurdu. Mesela komşu devletlerden Osmanlı topraklarına karşı herhangi bir sınır ihlali olduğu takdirde ilk olarak elçisine uyarıda bulunulurdu. Nitekim H. 9 Muharrem 976 / M. 4 Temmuz 1568 tarihinde Boğdan Voyvodasına gönderilen bir hükümde, Lehliler tarafından Boğdan topraklarına tecavüz edildiğine dair gönderdiği mektubunun alındığı ve bu hususta İstanbul'daki Leh elçisinin uyarıldığı ifade edilmektedir.⁵⁹⁶ Elçilere verilen bu tür tepkilerin şiddeti, elçilerin temsil ettikleri devletin olumsuz hareketlerinin derecesine göre şekillenmekteydi. Bu nedenle elçiler sadece uyarılmakla kalınmaz, gerekli görüldüğü takdirde cezalandırılırlardı. Fakat elçilerin cezalandırılmaları Osmanlı devlet gelenekleri ve diplomasi teamülleri gereği çok kolay gerçekleşen bir durum değildi. Zaten cezalandırılmalarını gerektiren durumlar da, elçilerin şahsi fiillerinden değil uluslararası ilişkilere etki eden faaliyetlerinden kaynaklanmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin elçileri gerekli gördüğü takdirde cezalandırabilmesinin temelinde, bazı gerekçeler yatmaktadır. Bunlardan birincisi ve en temel olanı modern dönemlerden önceki diplomasi anlayışıdır. Bu dönemlerde elçiler, kendilerini gönderen

⁵⁹³ Öztürk, *Çadırın Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, 125.; Kuran, *a.g.e.*, 11.; Ricaut, *a.g.e.*, 134.; Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 17.; Teply, *a.g.m.*, 249.

⁵⁹⁴ 1461 yılında Eflak Voyvodası Vlad Tepeş, 1521 yılında ise Macarlar Osmanlı elçilerini öldürtmüşlerdi. 1574 yılında ise Eflak Voyvodası, II. Selim'in elçilerinin kulak ve dudaklarını kestirmişti. Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: IV, 41.; Pedani, *a.g.e.*, 5. 9 nolu dipnot. Öztürk, *Çadırın Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, 125. Yeniçeri Konstantin Mihail Konstantinovic'de anılarında öldürülen ilk Osmanlı elçisi Hamza Bey ve maiyetindekilerin Eflak Voyvodası tarafından işkence çarkına vurulduğunu ifade etmektedir. Beydilli, *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 167-168.

⁵⁹⁵ Ricaut, *a.g.e.*, 134.; Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 44.;

⁵⁹⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II. 247-248.

devletler ve hükümdarların yaptıklarından sorumlu tutulur; ilgili devlete verilmek istenen her türlü mesajla elçiler yüzleşmek zorunda kalırdı. Osmanlı Devleti'nin azametini vurgulamak adına elçilere yapılan bazı olumsuz muamelelerin, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren modern diplomasi kurallarının benimsemeye başlanmasıyla terkedilmesi de bu durumun göstergesidir. İkinci ve diğer önemli bir neden Osmanlı'nın bir İslam devleti olması ve İslam hukukunda savaş hali, mukabiliyet gibi bazı durumlarda elçilerin hapsedilmesine izin verilmiş olmasıydı.⁵⁹⁷

Elçilerin hapsedilme nedenleri arasında en başta elçinin temsil ettiği devletle, Osmanlılar arasında savaş yaşanması gelmekteydi. Bu tür durumlarda elçiler genelde Yedikule'de, Boğaziçi'nde uygun bir yerde ya da kendi ikametgâhlarında gözaltında tutulurdu.⁵⁹⁸

3.10.1. Hapsedilen Elçiler

Osmanlılar elçilerin hapsedilmesi konusunda İslam hukukuna uygun hareket ettiklerinden, elçiler genelde savaş halinde ve mukabiliyet çerçevesinde hapsedilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin diğer devletler nezdinde XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürekli elçiler bulundurmamış olması, mukabiliyet durumu olmayacağı anlamına gelmemektedir. Buradaki mukabiliyet durumu, arada savaşın patlak verdiği devletin topraklarında bulunabilecek tüccar vb. gibi Osmanlı tebaasının can güvenliklerini sağlamaya yöneliktir. Elçilerin hapsedilmesinin genelde savaş dönemlerinde meydana gelmesi nedeniyle hapsedilme olayı XVI. ve XVII. yüzyıllarda daha çok Venedik ve Avusturya elçilerinin, XVIII. yüzyılda ise çoğunlukla Rus elçilerinin başına gelmiştir.

Osmanlılar tarafından hapsedilen ilk Venedik elçisi, 1463 yılında başlayan Osmanlı-Venedik Savaşı esnasında hapsedilen balyos Paolo Barbarigo'dur. Barbarigo bu savaş esnasında mukabiliyet esasına göre bazı Venedik tüccarlarıyla birlikte hapsedilmiştir.⁵⁹⁹ İki

⁵⁹⁷ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 120.; Osmanlılar tarafından uygulanan tek taraflı diplomasi anlayışında giden elçiler için herhangi bir koruma kuralı bulunmamaktaydı ama gelen elçiler, İslam dininin bu konudaki hükümleri çerçevesinde bir ölçüde korunmaktaydılar. Lakin İstanbul'a gönderilen diplomatların pek çoğu hükümdarlarının davranışlarından sorumlu tutularak Yedikule'ye gönderildiler. Quataert, *a.g.e.*, 126-127.

⁵⁹⁸ Kömürciyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*. (Haz. K. Pamukciyan). (Çev. H. D. Andreasyan). İstanbul: Eren Yayıncılık, 65-66.; Werner, Crailsheimli A. (2011). *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*. (Çev. Türkis Noyan). İstanbul, Kitap Yayınevi, 95.

⁵⁹⁹ Bertelé, *a.g.e.*, 59. "Münasebetler kesildiği zaman elçilere karşı saygıyı umumiyetle unutsalar da, araları bozulan o devlet tüccarlarının mallarına asla dokunmazlar⁵⁹⁹ çünkü tüccarlara sulh içinde işlerini harp içinde olduğundan daha iyi yapan kimseler gözüyle bakar ve onları kovana bal getiren ve bu itibarla

devlet arasında 1537 yılında çıkan savaşta da benzer bir durum yaşanmıştı. İstanbul'daki eski balyos Nicolò Giustinian görev süresinin sonunda ayrılık hazırlıkları yaparken, yeni balyos Jacopo Canal ise görevi devralmak için geldiği bir sırada savaş başladığı için iki elçi birden Rumeli Hisarı'na hapsedilmişlerdi.⁶⁰⁰ Yine iki devlet arasındaki Kıbrıs Savaşı sırasında İstanbul'da bulunan Marcantanio Barbaro ise kendi ikametgâhında altı ay süreyle bazı çavuşların gözetimi altında tutulmuştu.⁶⁰¹ 1638 yılında Avlonya Limanı'nda bir kısım Cezayir gemilerinin tahrip edilmesi olayı da Balyos Alvise Contarini'nin tutuklanmasına neden olmuştu. Balyosa sadrazam tarafından sorgulanışının ertesi gününde bir haberci gönderilerek, tutuklanacağı ve bu nedenle kalacağı yeri kendisinin seçmesi, istediği bir Venedikli tüccarın evinde kalabileceği söylenmişti. Balyos Contarini bu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Bunu alay ederek karşıladım; zira bir tüccar değil, elçiyim dedim. Bunun üzerine Galata'da bir ev seçebileceğimi söylediler. Ben gene güldüm ve cevap olarak da, görevimin belirli bir serbestlik gerektirdiği ve istemeden bir tutukluluğun söz konusu olamayacağını söyleyince, beni korkutma gayesi ile şunları eklediler: Sadrazam da sizi padişahın emri ile kulelere hapsedecek. Hemen ekledim: Padişahınız böyle emrediyorsa hemen yapın. Kendime bir tutuklanma yeri seçmem bahis konusu değildir. Beni siz zorla tutuklarsanız, ben de bunu Cumhuriyetime hemen yazarım”

Contarini olayı bu şekilde devletine yazacağını ifade ederek ayak direse de, Galata'da bir evde hapsedilmekten kurtulamamıştı.⁶⁰²

Girit Savaşı başladığında ise, o dönemlerde balyosluk görevini yürüten Soranzo Yedikule'ye hapsedilmişti.⁶⁰³ Hatta bu balyos ve elçilik heyeti, prangalar vurularak Yedikule'ye götürülmüşlerdi. 1652 yılında da Venedik fevkalade elçisi Cappelo, Edirne'de tutuklanmıştı.⁶⁰⁴ 1715-1719 Osmanlı Venedik Savaşlarında ise Balyos Memmo, dört ay boyunca Çanakkale'deki Abidos [Kale-i Sultaniye] hisarında hapsedilmişti. Balyos ancak

merhamete ve korunmaya müstahak suçsuz, faydalı, hünerli, çalışkan arılara benzetirler...” Ricaut, a.g.e., 135.

⁶⁰⁰ Bertelé, *a.g.e.*, 74. Pedani, *a.g.e.*, 129.

⁶⁰¹ Bertelé, *a.g.e.*, 128.; Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni, Türk Korkusu*, (Yedinci Baskı). İstanbul: Doğan Kitap, 357-358. Kıbrıs Savaşı esnasında o tarihlerde Fransa'ya gönderilen Osmanlı elçisi Mahmud Bey de Venedik'te tutuklanarak Verona'daki San Felice Kalesi'ne hapsedilmiştir. Pedani, *a.g.e.*, 139.

⁶⁰² Bertelé, *a.g.e.*, 204.

⁶⁰³ Ricaut, *a.g.e.*, 129.

⁶⁰⁴ Bertelé, *a.g.e.*, 226.

Bosna sancakbeyi'nin Türk tebaasından olan kişilerin Venedik topraklarından çıktıkları haberini yollaması üzerine Venedik'e dönebilmişti.⁶⁰⁵

XVI. yüzyılın ortalarında İstanbul'da bulunan Avusturya elçilerinden Johann Maria Malvezzi, devleti tarafından yıllık olarak ödenmesi gereken vergilerin geç gönderilmesi ve Osmanlı-Avusturya sınırındaki bazı olaylar nedeniyle üç yıl Karakule'de (Rumeli Hisarı) hapsedilmişti.⁶⁰⁶ 1591-1596 yılları arasında görev yapan Friedrich von Kreckwitz de aynı şekilde Karakule'ye hapsedilmiş ve 1593 Macaristan Seferine götürülmüştü. Hatta elçi, bu tutukluluğu sırasında Osmanlı ordusu ile Belgrad'da iken ölmüştü.⁶⁰⁷

Elçiler sadece savaş hali gibi mukabiliyet gerekçeli değil, casusluk şüphesi ile de hapsedilebilirlerdi. 23 Ekim 1639'da geldiği İstanbul'da 22 yıl görev yapan Fransa elçisi Jean de la Haye-Vantelet, 1658 yılında Fransa ile herhangi bir savaş söz konusu olmadığı halde Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın emriyle Yedikule'ye hapsedilmişti. Bu durumun nedeni, Girit Savaşı sırasında Fransa'nın el altından Venedik'e yardım etmesi ve bunda da elçinin önemli rol oynamasıydı. Hatta Fransız hükümeti hem elçinin hapsedilme nedenini öğrenmek hem de onu hapisten kurtarmak için François Blondel adında bir yeni bir elçi göndermişti. Blondel sadrazamla üç defa görüşmesine rağmen padişahla görüşmeye muvaffak olamadan ülkesine dönmek zorunda kalmıştı.⁶⁰⁸ Fransız elçilerinden Ruffin ise Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında Yedikule'ye kapatılmıştı.⁶⁰⁹

Elçilerin hapsedilmesi durumu Müslüman ya da gayrimüslim elçi ayrımı gözetilmeksizin uygulansa da, Hristiyan elçiler genellikle Yedikule'ye hapsedilmekteydi. Kendisi de Yedikule'de tutuklu kalmış olan Rus elçisi Levaşov, Yedikule ve elçilerin hapsedilmesi hakkında şunları dile getirmekteydi:

“Yedikule ya da Yedikuleli Kale şehrin güney tarafındaki köşede bulunuyor ve şehir duvarına bitişik olan ayrı duvarla çevrilmiştir. (...) Uluslararası hukuka aykırı olarak

⁶⁰⁵ Bertelé, *a.g.e.*, 291.

⁶⁰⁶ Gerlach, *a.g.e.*, 83-84.; Schweigger, *a.g.e.*, 164.

⁶⁰⁷ Seidel, *a.g.e.*, 9. , Wratislaw, *a.g.e.*, 7.

⁶⁰⁸ Belgil, *a.g.m.* 66. O sırada Edirne'de bulunan Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa elçiyi hesap vermesi için Edirne'ye çağırılmış fakat elçi rahatsızlığı nedeniyle oğlunu göndermiştir. Elçinin oğlunun, Köprülü Mehmed Paşa'nın sorduğu sorulara üstü kapalı tehditle cevap vermesi tek yumrukla iki dişini mâl olmuştur. Sonrasında ise elçi ve oğlu Yedikule'ye gönderilmeden önce Edirne'de iki ay hapsedilmişlerdir. Ricaut, *a.g.e.*, 134.; Vıgasin A. (Haz.). (2012). *Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul-Pavel Artemyeviç Levaşov'un Anıları (1763-1771)*, (Çev. İ. Kamalov, E. Khusainov). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 65.; Seidel, *a.g.e.*, 99.; Chardin, J. (2014). *Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*, (Çev. A. Meral). İstanbul: Kitap Yayınevi, 42-47.

⁶⁰⁹ Tabakoğlu, H. S. (2008). “XVIII. Yüzyılın Sonunda Osmanlı-İspanya İlişkileri: İlk İspanyol Daimi Elçisi Don Juan De Bouligny Örneği”, *Turkish Studies*, Sy: 3/7, 833-834.

tutuklanan Hristiyan elçiler de burada tutuluyor. Türkler, Avrupa devletlerine hakaret olsun diye, uluslararası hukuka ve genellikle bütün Hristiyan yasalarına, saygı duymuyorlar."⁶¹⁰

Hapsedilme olayı, Müslüman elçilerden ise genelde İran elçilerinin başına geliyordu. Bu elçiler Yedikule'ye değil de İstanbul'da ya da ülke topraklarının başka bir noktasında ikamete mecbur edilebiliyorlardı. Mesela İstanbul'a 1582 yılında gelen ve burada görkemli bir şekilde karşılanan İbrahim Han, casusluk yaptığı gerekçesiyle hapsedilmiş ve tutuklu bir şekilde Erzurum'a kadar götürülmüştü.⁶¹¹ 1637 yılında, IV. Murad'ın Bağdat Seferi öncesinde İstanbul'a gelen İran elçisi Maksud Sultan da, ikamet ettirildiği Davud Paşa Sarayı'nda sıkı bir tecride tabi tutulmuştu. Elçinin İran Şahı'nı seferden haberdar etmek için iki adamını levend kılığında İran'a göndermeye çalıştığı anlaşılınca, IV. Murad elçinin idamına niyetlenmiş; fakat daha sonra bundan vazgeçerek elçinin etrafındaki koruma çemberini daha da daraltmıştı. Elçi, Bağdat Seferi esnasında da Mardin'e kadar götürülüp, Mardin Kalesi'nde ikamete mecbur edilmişti.⁶¹²

H. Evahir-i Zilhicce 1143 / M. Haziran-Temmuz 1731 tarihine ait Mardin Voyvodası'na gönderilen bir belge de benzer bir emir içermektedir. 1730-1732 Osmanlı-İran Savaşı devam ederken ülkelerine dönmekte olan elçiler Rıza Kulu Han ve Veli Muhammed Han'ın maiyetlerinde beş kişiyle alıkonularak Mardin Kalesi'ne hapsedilmeleri, geri kalanların ise ülkelerine gönderilmesi emredilmişti. Elçiler ve adamlarına tahsis olunan tayinatların, günlük olarak tedarik edilmesi de özellikle tembih edilmişti.⁶¹³ Daha sonra Bozcaada kadısına ve dizdarına gönderilen başka bir emirde, bu elçilerden ismi zikredilmeyen birisinin, üç-dört işe yarar adamıyla birlikte Bozcaada Kalesi'ne hapsedildiği görülmektedir.⁶¹⁴ Bozcaada Kalesi'ne hapsedilen elçi olup olmadığı net bir şekilde bilinmeyen Veli Muhammed Han ise, H. 1146 / M. 1733-1734 tarihinde, Sakız Adası'nda ikamet ettirilmiştir.⁶¹⁵

İngiliz elçileri Osmanlı topraklarında çok fazla olumsuz muamele ile karşılaşmalar da, elçi Thomas Bendysh'in başına gelenler bu konuda istisna teşkil etmektedir. IV. Mehmed döneminde, İngiliz tüccarların taraf olduğu ve konusu 200.000 akçeyi geçen bir davaya, ahitname gereği kadılar bakamadığı için sadrazam bu görevi Şeyhülislam Bahaî

⁶¹⁰ Vıgasin, *a.g.e.*, 41.

⁶¹¹ Seidel, *a.g.e.*, 13.

⁶¹² Küpeli, Ö. (2014). *Osmanlı - Safevi Münasebetleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 234, 269.

⁶¹³ BOA. C. HR. 151/7538.

⁶¹⁴ BOA. C. HR. 27/1319.

⁶¹⁵ BOA. C. HR. 163/8146.

Efendi'ye tevdi etmişti. Bahaî Efendi Galata'daki İngiliz elçisi Thomas Bendysh'i çağırıp Venedik'le savaş halinde olduğunu buna rağmen İngiliz konsolosun padişahın emrine muhalif olarak düşmana gemilerle buğday aldığını söyleyerek azledilmesini istemişti. Bahaî Efendi elçinin verdiği cevaptan ve tavırlarından⁶¹⁶ hoşlanmayınca, elçi önce falakayla cezalandırılmış sonra ise bir ahıra kapatılmıştı.⁶¹⁷

Osmanlı topraklarında daimi elçi bulundurma hakkını, ilk defa 1700 İstanbul Antlaşması ile elde eden Rusya ile Osmanlı Devleti arasında XVIII. yüzyıl boyunca yaşanan savaşlar nedeniyle bu yüzyılda çoğunlukla Rus elçileri hapsedilmişlerdir. Bu doğrultuda ilk olarak, 10 Kasım 1710'da başlayan Prut Savaşı nedeniyle, Pyotr Andreyeviç Tolstoy maiyeti ile birlikte Yedikule'ye hapsedilmiştir.⁶¹⁸

6 Ekim 1768 tarihinde de yine Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması üzerine Divan-ı hümayuna davet edilen Rus elçisi Obreskov, yapılan bir sorgunun ardından Yedikule'ye gönderilmişti. Rus elçiliğinde bulunan görevliler de Obreskov ile aynı kaderi paylaştılar.⁶¹⁹ Rus Çariçesi II. Katerina, elçi Obreskov'un Yedikule'ye hapsedilmesini protesto eden bir manifestoyu Avrupa devletlerine gönderse de⁶²⁰ sonuç değişmedi. H. 2 Zilkade 1202 / M. 4 Ağustos 1788 tarihinde Bab-ı Âsafîye çağrılan Rus elçisi Bulkahov da, başına gelecekler kendisine tebliğ edildikten sonra Yedikule'ye hapsedilmişti.⁶²¹

Bağımsız devletlerin elçileri gibi tabi devletlerin elçileri de hapsedilebilmekteydi. Bu ise vergilerin zamanında gönderilmemesi nedeniyle yaşanırdı. Bağlı devletlerin elçileri Osmanlılar tarafından bağımsız elçiler olarak kabul edilmediklerinden, bu elçilerin hapsedilmesi, kendilerinden beklenen hizmeti görmeyen kişilerin cezalandırılması kabilinden algılanabilir. Mesela Erdel elçisi, 1659'da verilmesi gereken 80.000 kuruş vergi ve diğer bir melağ olan 50.000 kuruşun yalnızca yarısını getirmişti. Elçi, beraberinde 20.000 kuruş değerinde mücevher hediyeler getirmiş olmasına rağmen bunlar kabul

⁶¹⁶ Elçi Bahaî Efendi'nin ahitnameye aykırı olarak Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına neye dayanarak mal sattıklarını sorduklarında elçi "*Biz tüccarız, kim para verirse ona mal satarız, siz verirsiniz size de satarız*" şeklinde tabiri caizse şeyhülislamın tepesini attıran bir cevap vermişti.

⁶¹⁷ Timur, T. (1984). "Müftü Bahaî Efendi, Bektaş Ağa ve İngiliz Elçisi: 1649-1651". *Tarih ve Toplum*, Sy: 4, 43-44.

⁶¹⁸ Kurat, A. N. (1951). *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711)*, Ankara: TTK Basımevi, C.I. 181-182.

⁶¹⁹ Vigasin, *a.g.e.*, XI.; 67.

⁶²⁰ Bozkurt F.; Arslantürk, A. (2012). "İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar". *International Journal of History Studies*, 4/1, 79.

⁶²¹ BOA. BEO. A.TŞF. 351/113a, 113b, 114a.

edilmemiş ve Yedikule'ye hapsedilmişti. Ödenmesi gereken miktar verilmedikçe de buradan çıkamamıştı.⁶²²

Elçilerin hapsedilmeleri konusunda, Avrupalı kaynaklarla Osmanlı kaynakları arasında farklı bakış açıları sözkonusudur. Batılılar Osmanlılar tarafından elçilere yapılan bu muamelenin uluslararası hukukla bağdaşmadığına vurgu yaparak Osmanlıları bir nevi barbarlıkla suçlamaktadırlar.

Paul Ricaut'nun elçilerin hapsedilmesi konusunda verdiği bilgiler şu şekildedir:

*"...Fakat Türkler her ne kadar bu harici saygı alametleriyle bir elçinin şahsının mukaddes tecavüzden masun bulunduğunu ve bunu dinlerinin de emrettiği inancı vermek isterlerse de, onları gönderen hükümdarlarla kendileri arasında ne zaman bir anlaşmazlık çıksa, yaptıkları muameleden, devletler hukukuna hiç aldırmadıkları ve verdikleri sözü dinî bir borç saymadıkları görülür. Zira Türkler harp ilan eder etmez o devletin elçisini tevkif ederler ve mahpusa koymasalar bile hakikatinde mahpus imiş gibi evlerinde sıkı bir surette muhafaza altına alırlar."*⁶²³

Rus elçisi Levaşov ise bu konuda şunları dile getirmektedir:

*"Türklerin milletlerarası hukuk hakkında ufacık bir fikirleri olmadığı söylenebilir. Kendilerinin dünyada yaşayan diğer halklardan farklı olduklarını kabul ediyor ve başkalarının muhakemesinde farklı kurallara dayanıyorlar. O yüzden diğer devletlerle antlaşmalara ve yükümlülükler gereken saygıyı göstermeden, bu devletlerin hükümdarlarını temsil eden şahıslara da saygı göstermiyor ve sıkça onlara sıradan insanlarmışçasına davranıyorlar."*⁶²⁴

Osmanlılar tarafından bakıldığında ise elçiler aslında cezalandırılmıyor, sadece rehine muamelesine tabi tutuluyorlardı. Bu nedenle genel olarak elçilere yapıldığı gibi tutuklu elçilerin de yiyecek ve içecek masrafları devlet tarafından karşılanır ve bu tutukluluk hali *müsâferet / misâfîret* adıyla anılırdı.⁶²⁵ Nitekim H. 2 Zilkade 1202 / M. 4

⁶²² Açıkgöz, F. Ü. (2012). *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme, (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 108. Benzer bir hadise de H. Receb 1114 / M. Kasım-Aralık 1702 tarihinde yaşanmıştı. *"Güril memleketi meliki birkaç seneden berü ziyelerini irsâl eylemediklerinden ma'ada hilâf-ı fermân ba'z-ı nâ-şâyeste hareketleri istimâ olunmağla, tarafından elçilik nâmı ile gelen Gürcüler Seddü'l-bahr kal asına irsâl ve habs olunub..."* Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât*, 753.

⁶²³ Ricaut, *a.g.e.*, 132.

⁶²⁴ Vigasin, *a.g.e.*, 55.

⁶²⁵ And, *a.g.m.*, 24.; Jorga, N. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C:V*. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 260.i *"Devletlü inâyetlü merhâmetlü sultânım hazretleri sağ olsun bu kulları Yedi Kulle dizdârı olub elyevm Yedikulede müsâfîreten ikâme olan Moskov ilçisi ve yanında dokuz nefer etbâ'ı ile cem'ân on neferin hüfz ve hurâset ve levâzımâtı uhde-i âcizâneme muhâvvel olmağla merâhim-i âliyyelerinden mercû'dur ki cenâb-ı miriden Moskov için beher mah ta'yin olunan yediyüz elli gurus Şaban aylığı olmak üzere virilmesi için yed-i âcizâneme başmuhâsebeden suret i'tâ buyurulmak bâbında emr-i fermân devletlü inâyetlü merhâmetlü sultânım hazretlerindir Bende Mustafa Dizdâr-ı kulle-i heft 5 Şaban 1202"* BOA. C. HR. 19/950.

Ağustos 1788 tarihinde Bab-ı Âsafiye çağrılan Rus elçisi Bulkahov'a, Yedikule'ye hapsedileceğinin Osmanlı belgelerinde geçen bildiriliş şekli bu durumu teyit etmektedir:

“Çavuşbaşı Numân Beg Efendi ilçinin yanına varub Rusya ilçileri hakkında âdet-i kâdime menziline olduğuna binâen Yedikule'ye isâl olunacağını ve Devlet-i Âliyye'nin fîmâba'd misafiri olub bir türlü cevri ve ezâ olunmayacağını ve me'kûlât ve meşrûbât ve istirâhati ve âdemlerinden kaç neferi ve kimleri ister ise yanına istishâb eylesini ve mâadasının dahî eminen ve sâlimen vilâyetlerine irsâl olunmak husûslarına müsâade-i âliyye derkâr idüğünü beyân eyledikte...”⁶²⁶

H. 3 Muharrem 1123 / M. 21 Şubat 1711 tarihli bir belgeden Prut savaşı nedeniyle Yedikule'ye nakledilen Rus elçisi ve maiyetine 96.000 akçe nafaka baha tahsis edildiği görülmektedir.⁶²⁷ Yine H. 26 Safer 1204 / M. 15 Kasım 1789 tarihli bir belgeden de elçilerin tutukluluklarında tahsis edilen tayinatın, tutukluluk süresi sona erene kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.⁶²⁸

Osmanlı kaynaklarına göre özellikle savaş halinin başgöstermesi durumunda elçilerin hapsedilmeleri, aslında onların daha kötü herhangi olumsuz bir olay yaşamaları amacını da taşımaktaydı.⁶²⁹ Ayrıca elçilerin bu şekilde gözaltında tutulmasın da Osmanlı tarafını haklı kılan bir diğer gerekçe de, ilgili devletler nezdinde Osmanlı elçisi bulunmasa bile orada bulunabilecek Osmanlı tüccarlarının salimen dönüşlerinin temin edilebilmesiydi.

Osmanlı Devleti tarafından elçilerin hapsedilmesi en son H. 1201 / M. 1786-1787 tarihine kadar devam etmiş ve 1806 – 1812 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Fransa elçisinin müdahalesiyle savaşılan devletlerin elçilerin ülkelerine gönderilmeleri kabul edilmiştir.⁶³⁰

⁶²⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 351/113b.

⁶²⁷ BOA. İE. HR. 7/739. Avusturya elçisi Kreckwitz'in maiyetinde bulunan Friedrich Seidel, ev hapsine tabi tutulduklarında tahsisatlarının yarıya indirildiğini ifade etmektedir. Seidel, *a.g.e.*, 31.

⁶²⁸ BOA. C. HR. 109/5410.

⁶²⁹ Vigasin, *a.g.e.*, XII.

⁶³⁰ İpşirli, *Elçi*, 8.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELÇİLERİN AĞIRLANMASI

4.1.Elçilerin Ağırlandıklarını Belirleyen Hususlar

Osmanlı Devleti'nde yabancı elçilerin ağırlandıklarını genel anlamda devlet gelenekleri ve diplomasi anlayışına göre şekillenmiş ve kendine özgü bir yapı arz etmiştir. Bununla birlikte, bütün yabancı elçilere karşı aynı şekilde davranılmamış ve yapılan muamelelerde bazı değişiklikler söz konusu olmuştur. Elçilerin Osmanlı topraklarında ağırlandıklarını ve huzura kabulleri, diplomasi anlayışı ve devlet geleneklerin çerçevesinde bazı hususlara göre şekillenmiştir. Bu hususlar şu şekilde ifade edilebilir:

4.1.1. Eman Anlayışı

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıla kadar kendi dışındaki dünya özellikle de Avrupa ile olan ilişkilerini; *darülharb*, *darülislam*, ve *eman* kavramları belirlemiştir. Darülislam esas olarak İslam egemenliğinde bulunan ve Müslümanların yanı sıra gayrimüslimlerin de İslam idaresini tanımaları şartıyla yaşayabildikleri bütün memleketleri ifade ederken; darülharb, Müslüman egemenliği dışında kalan yerleri ifade etmektedir.⁶³¹ İslam hukukuna göre darülharb tebaasından birisi İslam topraklarına girince *harbî* olarak adlandırılırdı. İslam hukukuna göre bir harbî, İslam topraklarına girdiğinde ona esir hükmü uygulanması gerektiğinden; elçi ve tüccarlara kendilerine bu hükmün uygulanmasını engelleyecek bir belge verilirdi. İslam topraklarındaki yabancılara verilen, bu sayede can ve mal güvenliklerinin devletin koruması altına alındığını ortaya koyan bu güvence "*eman*" olarak adlandırılmaktadır.⁶³²

Osmanlı ülkesinde ziyaret, ticaret ya da diplomatik görevle bulunan gayrimüslimler bu şekilde eman anlayışına göre misafir kabul edilip can ve mal güvenlikleri sağlanırdı. Hatta elçilerin yanlarına mihmandar verilerek her türlü masrafları devletçe karşılanmaktaydı. Elçi kendisine tanınan hakların dışına çıkmadığı ve devletin hukukuna

⁶³¹ Kuran, *a.g.e.*, 10.; Turan, N. S.; *a.g.e.*, 22-23.

⁶³² Turan, N. S.; *a.g.e.*, 25.

aykırı işlerle uğraşmadığı sürece bu statüsü devam ederdi. Bununla birlikte olağanüstü koşullar, iki devlet arasındaki savaş vb. gibi durumlarda bu statü sona ererdi.⁶³³

4.1.2. Üstünlük Psikolojisi

Osmanlı diplomasisi ilk dönemlerde İslam hukukuna uygun bir biçimde şekillenmiştir. İlk dönemlerde eşitlik ilkelerine dayanan diplomatik ilişkiler, güç artışına paralel olarak değişmeye başlamış; Balkanlar ve Doğu Avrupa’da gerçekleştirilen başarılı fetih hareketleri, Osmanlı Devleti’nin kendisi ile dolaylı veya dolaysız münasebette bulunan ülkelere karşı tavizsiz ve yaptırımcı bir politika izlemesine neden olmuştur. Bu siyasi diplomatik tavrın neticesinde ise *hiçbir devleti eşit hakları haiz muhatap kabul etmeme* anlayışı doğmuş ve yerleşmiştir.⁶³⁴

Osmanlıların güçlü oldukları dönemlerde kendilerini adeta *evrenin merkezindeki devlet* görerak hareket etmeleri; diğer devletlere sürekli elçilerin gönderilmemesi, Avrupalı devletlerin İstanbul’da daimi elçi bulundurma taleplerinin kabul edilmeyebilmesi ve bu devletlerin aşağı görülüp horlanması sonucunu doğurabilmiştir.⁶³⁵ Bu nedenle Osmanlı Devleti’nin büyüklüğünü göstermek adına elçilerin her türlü ihtiyaçları karşılanmakla birlikte aynı zamanda *tepeden bakan* bir anlayışla muamele edilmiştir.

4.1.3. Kapitülasyonlar ve Ahitnameler

İslam hukukuna göre İslam ülkelerine gelen ve İslam hukukunda harbi olarak tanımlanan bütün gayrimüslim ülke tebaalarının cezalandırılması ve mallarının yağmalanması meşrudur. Bu kişilerin bir İslam ülkesine girebilmeleri, ikamet edebilmeleri ve her türlü faaliyette bulunabilmeleri için kendilerine eman verilmiş olması gerekmektedir. Bu ise ahitname adı verilen bir izin beratı çerçevesinde yapılmaktadır. Bu doğrultuda Hristiyan devletlerle yapılan barış antlaşmalarına ahitname adı verilmiştir.⁶³⁶

Bu çerçevede Osmanlı Devleti’nde görülen gerek eman anlayışı gerekse karşı tarafı eşit hakları haiz muhatap kabul etmeme düşüncesi, diğer devletlerin elçilik açma gibi diplomatik taleplerinin kabul edilmesinin de bir ihsan olarak algılanmasını sonucunu

⁶³³ Turan, N. S.; *a.g.e.*, 28.

⁶³⁴ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 13, 38.; Quataert, *a.g.e.*, 127.

⁶³⁵ Sander, *a.g.e.*, 14.

⁶³⁶ Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, 338.; Sander, *a.g.e.*, 118-120. Ahidnameler reisülküttaba bağlı olan Beylikçi kalemî tarafından hazırlanmaktaydı. Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, 216.; Ahışhalı, R. (2001). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 96.

doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nde diplomasi faaliyetleri bu *ihsan* mantığına uygun olarak kapitülasyon sistemi içerisinde gerçekleştirilmiştir. Kapitülasyonlar genel olarak ticaretle ilgili olarak görülse de, aslında Osmanlı topraklarındaki yabancıların varlıklarını ve faaliyetlerini devam ettirebilmelerinin hukuki çerçevesini oluşturan geniş kapsamlı bir olgu olup, üstün gücün verdiği lütuf anlayışına dayanmaktadır.⁶³⁷ Bu nedenle Osmanlı topraklarında açılan daimi elçilikler, kapitülasyon sistemi çerçevesinde açılmış ve faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Genellikle kapitülasyonlar çerçevesinde ya da bir savaş sonucunda iki devlet arasında imzalanan ahitnamelere, elçilerle ilgili maddeler de eklenir ve böylece elçilerin ne şekilde muamelelere tabi tutulacağı belirlenmiş olurdu. Dolayısıyla kapitülasyonlar, diplomasinin temel taşlarından olan “*elçilik hakkı*”, “*diplomatik dokunulmazlık*” gibi hususları da içerirlerdi. Kapitülasyonların, bu hususlardan ötürü Avrupa ülkelerine örnek teşkil ettiği de söylenebilir.⁶³⁸

4.1.4. Elçilerin Mensubu Oldukları Devletle Olan Siyasi Durum

Elçilere olan davranış biçiminin farklı olmasının sebeplerinden birisi de, elçinin temsil ettiği devletin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin seyridir. Söz konusu devlet arada dostane ilişkilerin olduğu ve Osmanlı yöneticileri tarafından özel önem verilen bir devlet ise, elçiye yapılan davranışlar gayet sıcak ve *muamele-i dosti*⁶³⁹ çerçevesinde olmaktadır. Buna karşın ikili ilişkilerin kötü olduğu veya nispeten daha az önem verilen bir devletin elçisine yapılan muamele ise daha soğuktur.⁶⁴⁰ Yani Osmanlılar kendi güç ve kudretlerini kabul edip ona göre konum alan devletlerin elçileriyle, düşmanlık besleyen devletlerin elçilerine aynı davranış biçimini sergilememekteydi.

Osmanlıların üst düzey münasebet ihtiyacı hissetmediği devletlerin elçilerine yapılan muamele ve verilen ihsanlar da, diğer devletlerin elçilerine nazaran daha düşük düzeydeydi. Mesela İdil (Volga) Kalmuk Hanlığı'ndan gelen elçilere yapılan ihsanlar, coğrafi olarak aynı bölgede sayılabilecek bir diğer devlet olan Buhara Hanlığı elçilere yapılan ihsanlara göre çok daha sönüktü.⁶⁴¹

⁶³⁷ Quataert, *a.g.e.*, 127-128.

⁶³⁸ Erdem, *a.g.t.*; 115, 150.

⁶³⁹ BOA. 57/2847.

⁶⁴⁰ Karateke, *a.g.e.*, 123.

⁶⁴¹ Mesela Buhara elçilerine tayinat fıstık, badem vb. gibi kuruyemiş dahi verilirken, Kalmuk elçilerine ekmek, et, tuz, pirinç, nohut, tuz, buz, soğan, yağ gibi temel ihtiyaç maddeleri dışında herhangi bir şey verilmemiştir. Erdoğan, M. A. (2003). “Kalmuk Elçileri Üzerine Osmanlı Arşiv Belgeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII (1), 112. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 217.

4.1.5. Elçilerin Müslüman veya Gayrimüslim Oluşu

Osmanlı Devleti'nde elçilerin ağır lanma ve huzura kabullerindeki davranışların rengini belirleyen bir diğer husus da, elçilerin Müslüman veya gayrimüslim oluşlarıydı. Müslüman bir devleti temsilen gelen elçilerin ağır lanması ve elçilere gösterilen yakınlık, Hristiyan bir devleti temsilen gelen elçilere nazaran daha üst düzey olmaktadır. Bununla birlikte Hristiyan elçilerin de her türlü ihtiyaçları karşılanır, hatta alkollü içecek ve domuz gibi bazı özel talepleri de yerine getirilirdi.⁶⁴²

Elçilerin hangi dine mensup olduklarının padişah huzurunda çok bir farkı olmasa da, gerek sadrazamın huzuruna kabul edildiklerinde gerekse divana geldiklerinde bazı uygulamalarda farklılıklar olabilirdi. Şunu da belirtmek gerekir ki arada dostane ilişkilerin bulunmadığı bir devletin Müslüman olup olmamasının bir önemi kalması hususu, elçiler için de geçerliydi.⁶⁴³

4.1.6. Elçi Sınıf ve Statüleri

Elçilerin ağır lanmasında ve huzura kabul merasimlerinde, elçi sınıf ve statüleri de üst düzey belirleyici etkenlerdendi. Bu çerçevede fevkalade elçilere, mukim elçilere nazaran daha fazla ilgi ve alaka gösterilirdi. Yine büyükelçi statüsündeki elçilerin ağır lanmaları ve huzura kabulleri de, ortaelçi ya da küçükelçilere göre daha üst seviyede gerçekleştirilirdi.⁶⁴⁴ Fevkalade elçiler genelde olağanüstü durumlarda geldiklerinden, onlara yapılan izzet-i ikram ve tahsis edilen tayinat miktarı daha fazla olurdu.

Fevkalade elçiler belirli bir amaç için gelip görev sonunda geri döndüklerinden, İstanbul'da, bir devletin bazen aynı anda daimi ve fevkalade elçisi bulunabilmekteydi. Bu tür durumlarda da fevkalade elçiler mukim elçilere nazaran daha fazla itibar görürlerdi.⁶⁴⁵

4.2. Osmanlılarda Elçi Ağır lanma Geleneği

Osmanlı kronik yazarlarından Oruç Beğ'e göre elçilere izzet ve ikramda bulunulup hürmet gösterilmesi "*âdet-i pâdişâhân*"⁶⁴⁶ olup, hükümdarlık gereğidir. Osmanlı

⁶⁴² C. HR. 123/6101.; AE. SMHD. I. 134/9896.

⁶⁴³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b, 97 a.; 359/153, 162.

⁶⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 279.

⁶⁴⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b, 116 b, 117 a.; 359/202.

⁶⁴⁶ Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi, [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, 142.; Aynı şekilde Hoca Sadeddin Efendi de elçilere değer verip ve onlara iyi muamelede bulunmanın padişahlık töresi olduğunu ifade etmektedir. Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevarih, C. III*, 242.

Devleti’nde yabancı elçilerin ağırlanışları bu anlayış çerçevesinde, olağanüstü titiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Devlet yapısal ve kurumsal özellikleri itibariyle oldukça sıkı kurallarla yönetilmesine rağmen adaleti elinden bırakmayan tavrıyla, ahitnamelere ve Devlet-i Âliyye’nin şeref ve haysiyetine riayet gösteren elçilere karşı oldukça medeni davranılmış, kendilerine karşı dinin ve örfün gerektirdiği şekilde hassas muamele gösterilmiştir.⁶⁴⁷

Osmanlı Devleti nezdinde Hristiyan devletlerden Fransa, Nemçe (Avusturya), İngiltere, Moskov (Rusya), Lehistan, İspanya, Portekiz, Ceneviz, Erdel krallıkları ile Venedik, Felemenk (Hollanda), Dubrovnik cumhuriyetleri ve dükalık olarak tabir edilen diğer Hristiyan emirlerinden gelen elçiler eşit mertebede kabul edilmekteydiler. Bunlardan başka Gûrl, Dadyân ve Açıkbaş melikleri gibi Kafkasya civarındaki prenslerden gelen elçiler de, metbu devletlerden Eflâk ve Boğdan⁶⁴⁸ elçilerine denk tutularak kabul edilirdi.⁶⁴⁹

Osmanlı Devleti’nde elçilere yapılan muameleyi belirleyen en temel etken, elçinin hangi devlet tarafından gönderildiği idi. Bu muameleler elçiyi gönderen devletin Osmanlı Devleti’ne karşı olan tavrı, dostluğunun derecesi, ilişkilerin o dönemdeki seyri, sınır komşusu olup olmaması, gösterdiği iyi niyet ve samimiyet ile Osmanlı’nın o dönemdeki ekonomik şartlarına göre değişmekteydi.⁶⁵⁰ Osmanlıların kendisi ile sınırı olmayan devletlerden Fransa ve İngiltere, sınır komşusu olunmayan diğer devletlere nazaran daha dostane ilişkiler geliştirdiklerinden, bu devletlerin elçilerine de daha dostane yaklaşım sergilenmiştir.

Hangi devletin elçisine ne kadar ilgi göstereceği, dönemselsel olarak değişebilmekteydi. İstanbul’un fethini takip eden süreçte Venedik elçileri daha ön planda iken Fransa ile iyi ikili ilişkiler kurulması neticesinde bu durum değişmişti. Fakat XVII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’nin İstanbul sefaret kâtipliği ve tercümanlığı görevlerinde bulunan Paul

⁶⁴⁷ Ayyıldız, *a.g.e.*, 29.

⁶⁴⁸ “*Bunlar ki çehre fersude-i niyâz-ı dergâh-ı felek-re’fet penâh-ı pâdişâhîden nân-hürde-i gulâm halka-begûş bendeleridir.*” Mercan, H. (1996). “Teşrifâtizâde Mehmed Efendi’nin Defter-i Teşrifâtı (Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 104.

⁶⁴⁹ Mercan, *a.g.t.*; 104. Eşit mertebede kabul gören bu devletlere ilerleyen dönemlerde Danimarka, Prusya gibi devletler de eklenmiştir. BOA. BEO. A.TŞF. 350, v 14 a, 52 a.; Irmak, Y. (1991). *III. Mustafa Ruznamesi (H.1171-1177/M.1757-1763)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 14, 38.

⁶⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 272

Ricaud, Osmanlıların elçiler arasında en çok Alman (Avusturya) İmparatoru'nun elçisine önem verdiklerini ifade eder. Ricaut'ya göre bu durumun en temel nedeni iki devletin sınır komşusu olmasıdır. Bu durum Osmanlıların kuvvetlerini, uzak olan diğer Hristiyan devletlere nazaran Avusturya'ya karşı daha sık deneme fırsatı bulmasından kaynaklanmaktaydı.⁶⁵¹ Eserini XVII. yüzyılda kaleme alan ilk Osmanlı vakanüvisi Naima ise, yabancı elçiler arasında Fransa elçisine öncelik tanındığını, çünkü Fransız kralının Osmanlı padişahı ile diğer hükümdarlara nazaran daha uzun zamandan beri gönülden bir samimiyetle dostane ilişkiler sürdürdüğünü ifade eder.⁶⁵² Benzer şekilde 1582 yılında III. Murad'ın şehzade Mehmed için yaptırdığı sünnet düğününde Atmeydanı'nda düzenlenen şenlikleri izlemek için yaptırılan localardan üçüncü kattakilerin ilkinde Fransız elçisinin oturması da, bu durumun göstergesidir.⁶⁵³ Naima'nın eserini kaleme aldığı tarihe yakın bir dönem olan Lale Devri'nde de, sadrazamı tebrik için ilk Fransa elçisinin kabul edildiği görülmektedir. Sadaret tebriki için gelecek olan diğer elçiler ise öncelik sırasına göre İngiltere elçisi, Venedik balyosu, Felemenk elçisi, İsveç beyzadeleri, Nemçe ve Moskov kapı kethüdaları şeklinde sıralanmışlardı.⁶⁵⁴ Yine III. Selim'in cülûsunu bildiren name-i hümayunların verilmesi için İstanbul'daki mukim elçilerden önce Fransa elçisi, sonrasında ise derecelerine göre diğer devletlerin elçilerinin Babıali'ye gelmeleri emredilmişti.⁶⁵⁵ Bu farklı uygulamalardan çıkan ortak sonuç, teşrifat ve protokolde ilk sıranın diplomatik açıdan önem verilen devletin elçisinde olduğu⁶⁵⁶ ve bunun da devletlerarası ilişkilerin seyrinden dolayı dönemlere göre değişiklik arz ettiği.

⁶⁵¹ Ricaut, **a.g.e.**, 129.

⁶⁵² "Hulûs-ı hâl ile dostluk idüb mâ-beynde nazk-ı ahd vâki' olmayub kemâl-i ihlasda sebt-i kadem olduklarından ötürü Der-i devlette mukim olan França elçileri Dîvân-ı Hümâyûn'a geldikte, vüzerâyâ vardıkta" *İspanya vesâir kralların elçileri üzerine kadimden olageldiği üzre tekaddüm ü tasaddur eyleyeler*" Naîmâ Mustafa Efendi. **Tarih-i Nâ'ima**, II. 379.; Bu noktada Fransızlar XVII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlılar olan ilişkilerini bozmuşlarsa da kaybedilen güveni Karlofça Antlaşması'ndan sonra yeniden sağlayabilmişlerdir. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 272, Osmanlı Devleti'ne daimi elçilik görevi ile 30 Kasım 1665'te gelen Denis de la Haye-Vantelet'ye hükümeti tarafından verilen talimatlardan birisi de Fransız elçisinin törenlerde önde gelmesini sağlamasıydı. Böylece Osmanlı Devleti'ne diğer devletlerden daha yakın olunduğunu göstermesi istenmişti. Belgil, **a.g.m.** 67. Çünkü Osmanlıların daha sıkı ilişkilere sahip olduğu devlet, teşrifat ve protokol açısından diğerlerine nazaran bir adım önde olmaktaydı. Elçilere tanınan onurlandırıcı imtiyazlar, sonraki elçiler için emsal teşkil etmekte ve bir nevi kazanılmış hak gibi kullanılmaktaydı. Bu nedenle Osmanlılar bu tür imtiyazları vermeye çok sıcak bakmamaktaydı. Buna rağmen elçinin devlet lehine yararlı çalışmaları görülmüş ve elçi Osmanlı hükümetinin beğeni ve takdirini kazanmışsa, bu durum elçinin şahsında devleti ve devletin sonraki elçileri için büyük kazanımlarla sonuçlanmaktaydı.

⁶⁵³ And, **a.g.m.** 24.

⁶⁵⁴ Altınay, **Lâle Devri**. 71.

⁶⁵⁵ BOA. HAT. 179/8030.; 1382/54662.

⁶⁵⁶ Öztürk, **Çadırın Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni**, 125.

Osmanlılar, batılı devletlerin elçileriyle doğulu devletlerin elçilerine aynı şekilde davranmamaktaydı. Buradaki belirleyici faktör de bu elçilerin tabi oldukları devletlerin Müslüman veya gayrimüslim olmalarıydı. İstanbul'un fethinden sonra Memluk, Akkoyunlu, Karakoyunlu gibi devletlerin elçileri, çeşitli siyasi vesilelerle İstanbul'a gelmişler; bunlardan başka irili ufaklı diğer Müslüman devletler de elçiler göndermişlerdi. Bu devletlerden Memluklar, siyasi ağırlıkları nedeniyle Osmanlı elçi kabullerinde öncelik sahibiydi. Fakat bu devletin Osmanlılarca ortadan kaldırılmasından sonra doğuda siyasi ağırlık Safevilere kayınca, Memluk elçilerine gösterilen muamele İran elçilerine gösterilmeye başlanmıştır.⁶⁵⁷ Bu durum Safevi hanedanının Nadir Şah tarafından ortadan kaldırılmasından sonra da devam etmiştir. Bununla birlikte İran'da kurulan devletlerle ilişkiler, bu devletlerin Anadolu'da Şii mezhebini yayma düşüncelerinden dolayı genelde hasmane olmuştu. İran'ın doğusundaki Sünni devletlerle ise manevi bağlardan kaynaklanan dostane ilişkiler söz konusuydu. Orta Asya'daki Buhara Hanlığı, Hindistan yarımadasındaki Babürlüler ya da Kuzey Afrika'daki Fas gibi Müslüman devletler tarafından zaman zaman gönderilen elçilere yapılan muameleler de dostane bir çerçevede gerçekleşirdi.⁶⁵⁸

4.3. Elçilerin Geliş Yolculukları

Yabancı elçilik heyetlerinin Osmanlı Devleti'ne gelişleri padişahın iradesi çerçevesinde gerçekleşirdi. Elçi gönderen hükümdardan, elçi gelmeden önce gönderileceği haberi yollanır ve Osmanlı padişahının onayı alınırdı. Elçilerin padişahın onayını almadan Osmanlı topraklarına girmeleri mümkün değildi.⁶⁵⁹ Padişah tarafından elçi gönderen hükümdara gönderilen ferman şeklindeki belgede, elçinin maiyetinde bulunacakların tam sayısı, Osmanlı topraklarına ayak bastıkları andan itibaren ve İstanbul'daki ikametleri süresince faydalanabilecekleri haklar belirtilirdi.⁶⁶⁰ Gelen elçilerin güvenli bir biçimde İstanbul'a gelebilmeleri için gerekli tedbirler Divan-ı Hümayûnda görüşülerek, alınan kararlar ilgililere bildirilirdi.⁶⁶¹

⁶⁵⁷ Gürkan, a.g.m., 380.

⁶⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 271.

⁶⁵⁹ Bassano, L. (2011). *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. (Çev. S. Cangı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 155.

⁶⁶⁰ Zirogeviç, O. (1968). "Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 4. 45.

⁶⁶¹ Mumcu, a.g.e., 59.

Elçilerin geliş ve dönüş yolculukları için belirli güzergâhlar tayin edilirdi, Elçiler için tayin edilen bu güzergâhların seçiminde güvenlik unsurunun yanı sıra coğrafi şartlar da belirleyici olmaktadır. Elçilerin yol güzergâhında bulunan devletlerle Osmanlı Devleti'nin o anda olan münasebetleri ile elçiyi gönderen ülkenin uzaklık ve yakınlık durumu da, güzergâh belirlenmesinde etkili olan diğer faktörlerdi. Yabancı elçilere tayin edilen yollar Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç halinde kendi gönderdiği elçilerce de kullanılmaktaydı ve tayin edilen bu yollar, genel itibarıyla ticaret ve haberleşme faaliyetleri için kullanılan yollardı.⁶⁶²

Elçiler, ülkelerinin coğrafi konumuna göre karayolu veya denizyolunu kullanarak gelirlerdi. Batıdan gelen elçilerden Avusturya,⁶⁶³ Macaristan,⁶⁶⁴ Lehistan,⁶⁶⁵ Rusya,⁶⁶⁶ Prusya,⁶⁶⁷ İsveç, elçileri karayolunu kullanarak gelirken; İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Hollanda, Venedik, Cenova, Toskana gibi İtalyan şehir devletlerinin elçileri ise genelde denizyolunu kullanırlardı. Fakat denizyolunun kullanılmasını engelleyen olağanüstü bir durum sözkonusu ise karayoluyla da gelebilirlerdi. II. Selim nezdine gönderilen Fransız elçisi D'Aks Piskoposu François de Noailles, İstanbul'a gelişi esnasında Akdeniz'deki İspanyol tehlikesinden dolayı karayolunu tercih etmek zorunda

⁶⁶² Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 54.

⁶⁶³ Avusturya elçileri genelde Estergon'a kadar Tuna Nehri'ni kullanıp bundan sonra sırasıyla Budin, Petervaradin, Belgrad, Semendre, Güvercinlik, Kırkkilise, Burgaz, Çorlu, Silivri, Büyükçekmece, Küçükçekmece üzerinden İstanbul'a gelmekteydiler. Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 55

⁶⁶⁴ Macaristan elçileri daha sonraları Avusturya elçilerinin kullandıkları yol güzergâhını kullanmışlardır. Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 60.

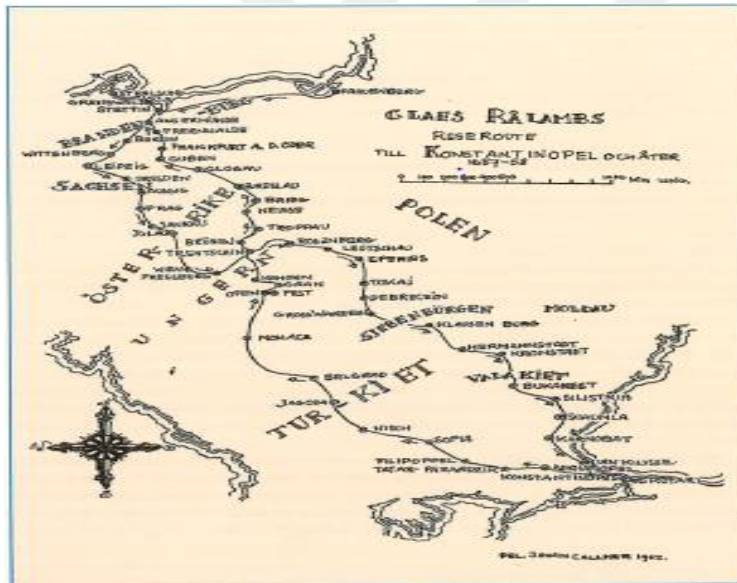
⁶⁶⁵ Leh elçileri genelde Hotin, Moldova (Boğdan?), Dobruca Yanbolu, İstanbul güzergâhını kullanmaktaydılar. Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 58.

⁶⁶⁶ Rus elçileri Osmanlı sınırlarına girdikten sonra Özi, Hasan Paşa Kalesi, Tulcea, İsmail Geçidi, Babadağı, Dobruca, Burgaz, Davutpaşa, İstanbul güzergâhını kullanmaktaydılar. Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 56. Kırım elden çıkana kadar Rus elçileri karayoluyla İstanbul'a gelmekteydiler. Fakat Kırım elden çıkınca siyasi bir mesaj ve bir güç gösterisi olarak da algılanabilecek bir biçimde Rus elçilerinin Karadeniz üzerinden geldiği görülmektedir. H. 19 Şaban 1196, M. 30 Temmuz 1782'de “*Rusyalı'nun Der-âliyye'de rü'yet-i umûr-ı devletleriçün müceddeden elçi tertib ve Kırım İskeleyi'nden sefine ile Bahr-i Siyâh'dan sûy-ı saltanat-ı seniyyeye tasvîb eylediler. Elçi-i mesfûrun vürûd edeceği istimâ' oludukda filasl Rusya elçilerinin Bahr-i Siyâh'dan gelmeleri hilâf-ı ma'hûd olmağın Kavak kal'alarından yirmi beş kit'a top atılmak üzere tenbih buyurulmuş idi. Elçi-i mersûm mâh-ı Şaban'ın on dokuzuncu günü üç kit'a sağırce sefâ'in ile vürûd ve Büyükdere'de ku'ûd eyledi.*” Baycar A. (Haz.). (2004). *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi (Ahmet Cavid Bey'in Müntehabâtı)*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 505.

⁶⁶⁷ Prusya elçileri Tırnova, Kran, Segedin, Temeşvar, İrşova, Kalafat, Vidin, Edirne ve İstanbul yoluyla gelmekteydiler. Savaş, “*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*”, 56.

kalmıştı.⁶⁶⁸ Avrupa'dan karayoluyla gelen devletlerden Avusturya elçileri ise bazen Tuna nehri üzerinden gelerek, karayolunun yanı sıra nehir taşımacılığında da faydalanırlardı.⁶⁶⁹

Orta Avrupa'dan gelen elçiler genel olarak Budin üzerinden Belgrad'a gelirler, buradan eski askeri yolu izleyerek Sırbistan ve Bulgaristan'ı baştanbaşa aştıktan sonra Edirne'ye oradan da İstanbul'a ulaşırlardı. Elçiler olağanüstü durumlarda bu normal yoldan saparlar ve tâli bir yol olan Krjna ve Bosna üzerinden geçerek Niş'e oradan da İstanbul'a gelirlerdi.⁶⁷⁰ Karayoluyla gelen Avrupalı elçiler, Edirne'ye kadar farklı güzergâhlar kullanabilmekle beraber Edirne'den sonra Kırkkilise, Burgaz, Çorlu, Silivri, Büyükçekmece, Küçükçekmece üzerinden İstanbul'a gelirlerdi.⁶⁷¹ Denizyoluyla gelen elçiler ise Çanakkale Boğazı'ndan girdikten sonra burada bir süre bekletilip, sonrasında İstanbul'dan gönderilen çekdirilerle İstanbul'a hareket ettirilirdi.⁶⁷² Çünkü elçilerin "beylik gemileriyle" İstanbul'a gelmeleri III. Selim döneminin sonlarına kadar yasaktı.⁶⁷³

Resim 4.1.: 1657 yılında gelen İsveç elçisi Rålamb'ın yol güzergâhı⁶⁷⁴

⁶⁶⁸ Ahmet Refik, "Fransua dö Noay'ın Türkiye'de Tehlikeli Bir Sefareti", 3.

⁶⁶⁹ Gerlach, *a.g.e.*, 51-55.; Schweigger, *a.g.e.*, 24-29. Lubenau, R. (2016). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*. (İkinci Baskı). (Ç. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, C: I, 87-94.

⁶⁷⁰ Teply, *a.g.m.*, 253.

⁶⁷¹ Eyice, "1793'te Bir Rus Elçilik Heyeti", 897-898.

⁶⁷² BOA. BEO. A.ŞF. 346/14-15.; Shay, M. L. (2009). *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, (Çev. M. Akın). İstanbul: Ark Kitapları, 55-56.

⁶⁷³ Bu durum payitahtın harem-i ismetinin korunmasına yönelik bir kaideydi. Beydilli, K. (2014). "İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul", *Osmanlı İstanbul'u II, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*. (Ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 57.

⁶⁷⁴ Rålamb, *a.g.e.*, 45.; Adahl, K. (Ed.). (2006). *Alay-ı Hümayun İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658*. (Çev. A. Özdamar). Kitap Yayınevi, 13

Osmanlı Devleti'nin doğusunda kalan İran'dan gelen elçiler, İstanbul'a gelişi ve gidişlerinde, *sağ kol* olarak anılan Anadolu'nun güneyindeki yol güzergâhı ile *sol kol* olarak adlandırılan kuzeyindeki yol güzergâhını kullanırlardı.⁶⁷⁵ Üsküdar'dan başlayan Anadolu'nun sağ kol güzergâhı Gebze, Dil İskelesi veya İzmit üzerinden Yenişehir, Bozhüyük, Eskişehir, Seyitgazi, Hüsrev Paşa Hanı, Akşehir, Ilgın, Konya, Karapınar, Ereğli, Adana ve Antakya'ya ulaşmaktaydı.⁶⁷⁶ Anadolu'nun sol kol güzergâhında ise Üsküdar'dan başlayarak Gebze, İznik, Bolu, Tosya, Merzifon, Lâdik, Niksar, Karahisar-ı Şarkî, Kelkit, Aşkale, Erzurum yoluyla Hasankale'den bir kol ile Kars, diğer kol ile de Tebriz'e ulaşılmaktaydı.⁶⁷⁷

Hindistan'dan gelen elçilerin güzergâhları da genel olarak İran elçileri ile aynıydı. Fakat Hindistan elçileri Basra'dan Osmanlı topraklarına dâhil oldukları için Hint elçileri İran elçilerinden farklı olarak fazladan Basra ile Bağdat arasında yolculuk yaparlardı. Bu elçiler dönüşlerinde bazen karayoluyla gönderilebildikleri gibi bazen de İstanbul'dan bir gemiye bindirilerek denizyoluyla gönderilirdi.⁶⁷⁸ H. 13 Rebiülevvel 975 / M. 17 Eylül 1567 tarihli bir hükümde, o tarihte İstanbul'da olan Açe elçisi Vezir Hüseyin'in de aynı şekilde deniz yoluyla gönderildiği görülmektedir.⁶⁷⁹

Osmanlı Devleti *kanun-ı düvel* olarak elçilerin dokunulmazlıklarının olduğunu kabul etmekte⁶⁸⁰ ve bu doğrultuda yolculukları esnasında can güvenliklerinin sağlanması için

⁶⁷⁵ H. 5 Cemaziyelevvel 967 / M. 2 Şubat 1560 tarihinde gelen İran elçilik heyeti Erzurum'dan İstanbul'a kadar şu güzergâhları kullanmıştı: Erzurum, Salasor (Salaso), Zivans, Ketenos (Kotanis), Masdar (Mastara), Bayburt, Septeros, Viranşehir, Morukom, Keradam (Kerdam), Şiran-ı Kebir, Karabörk, Karahisar-ı Şarkî, Güdeli, Muşaz, Mudasun, Ağca Kıla, Fatlı, İpsimara, Zekedi, Sepetlu, Lâdik, Merzifon, Hacı, Osmancık, Hacı-Hamza, Tosya, Koç Hisar, Karacalar, Bayındır, Gereade, Bolu, Dibek, Göynük, Taraklı, Geyve, Üsküdar. Turan, Ş. (1965). "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri", *AÜDTCF Dergisi*. 22 (3-4), 275.

⁶⁷⁶ Halaçoğlu, Y. (2014). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 63-66.; Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, (Yedinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.165-166.

⁶⁷⁷ Halaçoğlu, Y.; *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, 86-94.; Halaçoğlu, Y.; *XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, 166.; Ünlü Fransız tüccar ve seyyah Tavernier de 1632 yılında İstanbul'dan İran'a giderken bu güzergâhı kullanmıştı. Tavernier seyahatnamesinde o tarihte bu güzergâh üzerindeki yerleşim yerleri hakkında ayrıntılı ve çok değerli bilgiler vermektedir. Bkz. Tavernier, J.B. (2010). *Tavernier Seyahatnamesi*. (İkinci Baskı). (Çev. Teoman Tunçdoğan). Kitap Yayınevi, İstanbul, 47-66.

⁶⁷⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 351/105 a, 110 a.

⁶⁷⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) I, 126.

⁶⁸⁰ Name-i hümayunlarda elçilerin sefaret hizmetlerini tamamladıktan sonra ülkelerine sağ salim geri gönderilmesinin kanun-ı düvel olarak kabul edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Savaş, "*Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları*", 54. Fakat ilerleyen kısımlarda da görüleceği üzere uygulamalar elçi dokunulmazlığının, elçinin veya bağlı bulunduğu devletin Osmanlı aleyhine faaliyetleri olmadığı sürece geçerli olduğunu göstermektedir.

büyük bir titizlik göstermekteydi. Elçilere tayin edilen yollar üzerindeki görevlilere yazılan hükümlerde bu durum sıklıkla göze çarpmaktadır.⁶⁸¹

Elçilerin yol güvenliklerinin sağlanabilmesi amacıyla kendilerine yol hükmü ya da yol emri adıyla anılan belgeler de verilirdi. XV. yüzyılda il-cân-name olarak anılan yol hükmü ya da yol emri tabirleri için XVI. yüzyılda icâzet, izn-i şerif ve hükm-i şerif ifadeleri kullanılmaktaydı. Yol hükümlerinde seyahat eden kişinin adı, amacı, nereye gideceği, yanında kaç kişinin bulunduğu yazılır; gidilecek yol güzergâhındaki görevlilerden yolcuların korunması, sıhhatli bir biçimde gidecekleri yerlere ulaştırılmaları istenirdi. Bu konulardaki isteklerini elçiler de yazdıkları dilekçelerle dile getirmekteydiler.⁶⁸²

Elçilerin İstanbul'a gelene kadar sıkıntı yaşamamaları için, Osmanlı topraklarına ayak bastıkları andan itibaren yolcuları esnasındaki giderleri temin edilirdi. Bu amaçla elçilerin yol boyunca yiyecek, yakacak, at, araba gibi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında bir miktar da para verilmekteydi. Elçilere bu şekilde tahsis edilen nakdi bedel *harcırah* veya *yol baha* olarak anılırdı. Yol harçlığı manasına gelen *harcırah*ın araba veya bargir kirası, kayık ücreti, navlun-ı sefine gibi değişik adlarla da verildiği teşrifat kayıtlarından anlaşılmaktadır.⁶⁸³

Karayoluyla gelen elçiler yolculukları boyunca Osmanlı menzil teşkilatına göre belirlenmiş olan ve menzillerde konaklardı.⁶⁸⁴ Elçilerin yolculukları esnasındaki masraflarının karşılanması ve bu konuda hazırlıklar yapılması için, sınırdan İstanbul'a kadar takip edilecek güzergâh üzerindeki sancak beyi, kadı, naib ve mütesellim gibi

⁶⁸¹ “Dubrovnik’e varınca yol üzerinde olan kadılara hüküm ki hâlâ Dubrovnik’ten âsitâne-i sâadetâşiyânıma gelen girü ol-cânibe teveccüh ve azimete isticâr idüb yolda ve izde ve menazil ve merâhilde kimesne dahl ve tecâvüz eylememek bâbında hüküm taleb eylemegin buyurdum ki vusûl buldukda mezkûrlara yollarda ve izlerde ve menâzil ve merâhilde ve meabirde kendülere ve davarlara hilâf-ı şer’ ve kânun kimesneyi dahl ve taarruz etdirmeyüb rencide etdirmeyesin...” BOA. A.DVN. MHM. d. 22, 210, Hk. 405. Ayrıca bkz. BOA. A. DVN. MHM. d. 14, 19, Hk. 29.; BOA. C. HR. 63/3127

⁶⁸² Kaynaklardan yol emirlerinin ticari sınıftan müstemim, beratlı, Avrupa ve Hayriye tüccarlarına verildiği görülmektedir. Yol hükmü ya da emrinin bir ücret karşılığında alındığı anlaşma maddelerinden anlaşılmaktadır. Yol hükmü ya da yol emri adı verilen bu belgeler il-cân-nâme ya da il-cân mektubu adıyla ilk olarak Fatih Sultan Mehmed zamanında verilmiştir. Bilinen iki örnekten ilki 1463 yılında Franko Bobaniç adlı bir gayrimüslime ailesiyle birlikte gelip Osmanlı topraklarında yerleşmesine izin verildiğine dair emir olup, ikincisi ise Venedik’ten gelen elçinin sağ salim yolculuk etmesini isteyen emirdir. Bu dönemde il-cân-nâmeler özellikle gelen elçi ve beraberindekilerin rahat ve emniyetli seyahat etmeleri amacıyla verilmiştir. İl-cân-name veya il-cân mektubu barış ve can emniyeti anlamına gelmektedir. Sezer, H. (2003). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)” *AÜDTCF Dergisi*, 21, (33), 108-111.

⁶⁸³ Kütükoğlu, M. S. (1989). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması” *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmailERCÜMENT Kuran’a Armağan*, Yıl:XXVII/1-2, 199, 230-231.

⁶⁸⁴ Halaçoğlu, Y.; *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, 45.

yetkililere hükümler yazılırdı.⁶⁸⁵ Bu şekilde ilgili görevliler tarafından toplanan zahire ve diğer malzemeler, elçi gelmeden önce ilgili menzilde hazır halde bulundurulurdu.⁶⁸⁶ Bu noktada elçilerin menzillerde gereğinden fazla bekletilmemeleri için zahirenin önceden hazır bulundurması, merkezden gelen emirlerle özellikle vurgulanmaktaydı.⁶⁸⁷

Salomon Schweigger yolculukları esnasındaki masraflarının karşılanması hususunu şu şekilde dile getirmektedir:

*“Türkler tarafından karşılandığımızdan beri bütün yol boyunca hep Türk hükümdarının gönderdiklerini yiyip içiyorduk. Fakat yanımızda para da bulunduğunda, sunulanların karşılığını bol bol ödedik.”*⁶⁸⁸

Elçiler Osmanlı sınırından girdiklerinde merasimle karşılanır ve daha sonra uygun görülen bir tarihte de o bölgenin beylerbeyi tarafından kabul edilirdi.⁶⁸⁹ Avusturya'dan gelen elçiler, 1686 yılında Budin elden çıkana kadar Budin'den Osmanlı topraklarına girer ve sınırda Budin Beylerbeyi tarafından karşılanırlardı.⁶⁹⁰ Yerel yöneticiler tarafından taşrada gerçekleştirilen bu karşılama merasimleri, İstanbul'da gerçekleştirilecek olanlara oranla çok daha sade olurdu.⁶⁹¹

⁶⁸⁵ BOA. AE.SMST.II. 47/4609.; BOA. A.DVN. MHM. d. 57,77. Hk. 335.

⁶⁸⁶ İpşirli, *Elçi*, 9.

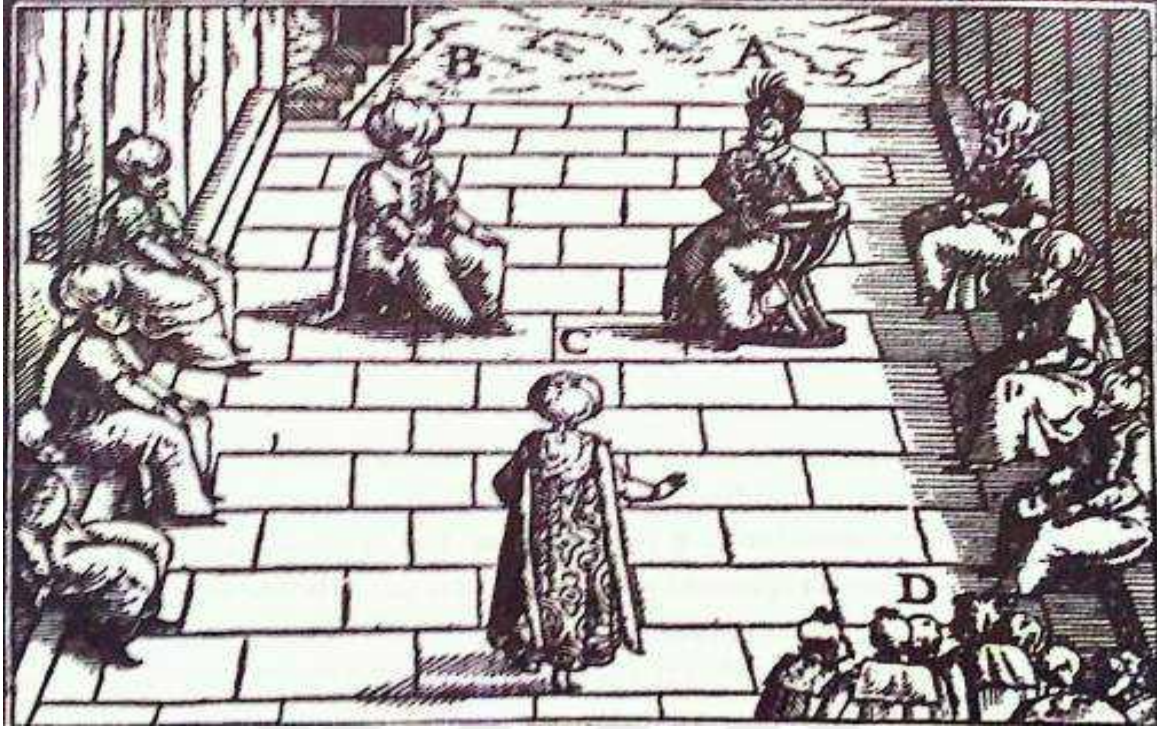
⁶⁸⁷ Halaçoğlu, Y.; *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, 46-47.

⁶⁸⁸ Schweigger, *a.g.e.*, 37.

⁶⁸⁹ Mesela Avusturya elçisi Sintendorff 18 Kasım 1577 tarihinde Budin beylerbeyi tarafından kabul edilmişti. Schweigger, *a.g.e.*, 37.

⁶⁹⁰ Zirogeviç, *a.g.m.*, 45.

⁶⁹¹ Bkz.; Wratislaw, B. W. (1981). Anılar, “16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler”, Çev. M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, Kent Basımevi, 15-17.; Schweigger, *a.g.e.*, 37-39. Lubenau, *a.g.e.*, 105-106.

Resim 4.2.: Elçinin Budin paşası tarafından kabulü. A: Elçi, B: Budin Paşası, C: Tercüman D: Elçinin maiyeti. Sağda ve solda oturanlar ileri gelen yüksek rütbeli subaylardır.⁶⁹²

Avusturya elçisi David Ungnad'ın maiyetinde vaiz olarak bulunan Stephan Gerlach'ın Budin'deki bu merasime dair izlenimleri şu şekildedir:

“19 Haziran'da paşayı ziyaret ettik. Konutu pek güzel olmamakla beraber çok sayıda hizmetkârı vardı. Paşanın danışmanları olan yaşlı ve itibarlı adamlar salonun her iki yanına dizilmiş duruyorlardı. Saygıdeğer efendim Bay Ungnad için yaldızlı bir koltuk getirdiler. Biz içeri girerken danışmanlar paşaya doğru dönerek yüksek sesle Türkçe olarak ömrünün uzun bahtının açık olmasını dilediler [alkış yaptılar]. Bundan sonra Bay Ungnad Komorralı bir Macar olan çevirmenin yardımıyla paşaya hitaben barışın korunmasıyla ilgili konuşmasına başladı. (...) Bay Ungnad konuşmanın sonunda paşaya armağan olarak gönderilen iki güzel saati, gümüş ilaç kutularını ve 3.000 Reichstaler tutarındaki parayı teslim edip...”⁶⁹³

Elçiler sınırdan girdikten sonra İstanbul'a kadar devam edecek yolculuklarında gerekli olan yiyecek ve belgelerin temini için bir süre bekletilir ve bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra hareket ettirilirdi. Ayrıca ilgili beylerbeyi tarafından elçilik heyetine kılavuzluk etmek, yiyecek-içecek teminini ve korunma hizmetlerini sağlamak için bir kapıcıbaşı başkanlığında bir ya da birkaç çavuş ve yeniçeri görevlendirilirdi. Elçilik

⁶⁹² Schweigger, *a.g.e.*, 35.

⁶⁹³ Gerlach, *a.g.e.*, 58.

heyetlerine refakat edenlerin başında kapıcıbaşı bulunmadığı durumlarda ise çavuşlar kılavuzluk vazifesini yerine getirirlerdi.⁶⁹⁴

Elçi ve maiyetlerinin sınırdan girişleriyle başlayan geliş yolculukları, aslında tüm Osmanlı topraklarında özellikle de İstanbul'da kendilerini bekleyen psikolojik yıpratmaya yönelik gösterilerin de başladığı nokta olurdu. Bu nedenle önceden kurgulanmış sahneler sergilenmeye başlanır ve buna yönelik gösteriler, elçilerin Osmanlı topraklarından ayrılışına kadar uygun olan her ortamda sergilenirdi. Diğer devletlere karşı güç gösterisinde bulunarak psikolojik ve manevi etki altına almak, devletlerarası ilişkilerde en eski devirlerden beri kullanılan en etkili yöntemlerden olup,⁶⁹⁵ elçi kabulleri de bu gösteri için biçilmez kaftan özelliği taşımaktaydı. Bu amaçla H. 17 Şevval 973 / M. 7 Mayıs 1566 tarihinde Semendire beyine yazılan hükümde, Budin Beylerbeyi tarafından Südde-i Saadete gitmek üzere yola çıkarılan Avusturya elçisi, Belgrad'a geldiğinde bekletilip her türlü ihtiyacının giderilmesi ve asker sayısının çokluğunu görebilecek bir yerde tutulması emredilmişti.⁶⁹⁶

4.3.1. Elçilere Yolculuklarında Refakat Eden Görevliler

4.3.1.1. Mihmandar

Elçileri sınırda karşılaması ve belirlenen güzergâh boyunca yardımcı olması için *mihmandar*⁶⁹⁷ adı verilen bir görevli tayin edilirdi. Mihmandarın görevi İstanbul'a gelince de bitmez, elçi Osmanlı topraklarında bulunduğu sürece ihtiyaçlarıyla ilgilenirdi.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ Avusturya elçisi Busbecq ile aynı elçilik heyetinde bulunan Alman seyyah Dernschwam, İstanbul'a kadar olan yolculukları süresince bir çavuş ile iki yeniçerinin kendilerine refakate kılavuzluk ettiğini, barınma ve yiyecek temini konusunda tüm ihtiyaçlarını karşıladığını geçilen yerlerdeki köylülerin çavuşun her bir emrini yerine getirmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Bayram Çavuş adlı bir çavuş dokuz ay boyunca devamlı olarak elçilik heyetine refakat etmiş ve aynı şekilde dönüş yolculuğunda da Budin'e kadar görevini sürdürmüştür. Dernschwam'ın çavuşlarla ilgili genel kanaati, Hristiyan esirlere davranışları gerekçesiyle çok da iyi değildir. Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. (Çev. Y. Önen). Kültür Bakanlığı Yayınları, 24, 64-65, 367. Kılavuzluk vazifesini yerine getiren bu çavuşlar, divan çavuşları ya da beylerbeylerinin hizmetlerinde olan eyalet çavuşları da olabilirdi. Uluskan, *a.g.t.*; 148,149. Busbecq ise çavuşluğun halk arasında pek şerefli bir meslek olarak kabul edildiğini ifade etmektedir. Busbecq, O. G. (2005). *Türk Mektupları*. (Çev. D. Türkömer). İstanbul: Doğan Kitap, 2005, 19.

⁶⁹⁵ Düzbakar, *a.g.m.*, 183.

⁶⁹⁶ *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, 245.

⁶⁹⁷ Mihmandar kelime manası olarak misafir karşılayan ve ağırlayan anlamlarına gelmektedir. Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2*. (İkinci Baskı). İstanbul: MEB Basımevi, 533.; Schweigger, *a.g.e.*, 96.

⁶⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 277.

Mihmandar olarak genelde kapıcıbaşı veya çavuşbaşılardan birisi tayin edilir⁶⁹⁹ ve tayin edilen kişiye sadrazam huzurunda hilat giydirilirdi.⁷⁰⁰ Mihmandar tayin edilen kişinin rütbesinin, elçinin rütbesine denk olmasına özellikle dikkat edilmekteydi.⁷⁰¹ Bu rütbenin denkliğine dikkat edilirken, görevlendirilen kişilerin aslı rütbesi çok da önemsenmez ve kendisine bu iş için özel rütbe ve paye verilirdi. Mesela H. 15 Zilkade 1109 / M. 25 Mayıs 1698 tarihinde Edirne'ye gelecek olan İran elçisinin han seviyesinde olmasından ötürü elçiye mihmandar tayin olunan Mehmed Paşa'ya Rumeli beylerbeyi payesi verilmişti.⁷⁰²

Osmanlı diplomasi geleneği gereği, tayin edilecek mihmandarın elçiden daha düşük profile sahip birisi olmamasına özen gösterilirdi. Yani mihmandarın bu görevi kaldıracabilecek, gelen elçi karşısında silik kalmayacak, güzel söz söyleyebilen, nüktedan, zeki ve Devlet-i Âliyye'nin şanına layık kişilerden seçilmeye çalışılırdı. Bu konudaki en güzel örneklerden birisi, İran elçisi Şah Kulu Han'ın gelişinde yaşanmıştı. 1568 yılında Edirne'ye ulaşan Şah Kulu Han'ın söz ustası ve nüktedan bir yapıya sahip olduğu bilindiği için özel olarak Şemsi Ahmed Paşa vazifelendirilmiş ve kendisine Rumeli beylerbeyliği payesi verilmişti. Tarihçi Selânikî'ye göre elçi ile mihmandar arasında adeta karşılıklı bir güç gösterisi yaşanmıştı. Hatta mihmandar Şemsi Ahmed Paşa, Şah Kulu Han'a kendisi karşılayan Osmanlı askerlerini nasıl bulduğunu sorunca elçi kıyafet ve silah bakımından son derece gösterişli olan askerlerin, bu haliyle askerden çok düğün alayına benzediğini ifade etmişti. Şemsi Ahmed Paşa da bu cevap karşısında elçiyi doğrulayarak, bahsettiği

⁶⁹⁹ Mesela H. 2 Rebiülahir 1054 / M. 8 Haziran 1644 tarihinde ülkesine dönmekte olan İran elçisine Divan-ı hümayun çavuşbaşılardan Derviş Mehmed mihmandar olarak tayin edilmişti. BOA. C. HR.92/4577. H. Ramazan 1153 / M. Kasım/Aralık 1740 tarihinde gelen Rus elçisine de Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Ali mihmandar olarak tayin edilmişti. BOA. C.HR. 94/4667. H. Evail-i Rebiülahir 1154 / M. Haziran 1741 tarihinde gelen İran elçisinin dönüşünde ise Kapıcıbaşı Derviş Mehmed mihmandar tayin edilmişti. BOA. A.DVN. MHM. d. 57, 48, Hk.144. Benzer şekilde H. Evail-i Cemaziyelahir 1160 / M. Haziran 1747 tarihli bir belgede antlaşma tasdiknamesi ile gelen İran elçisine ilk önce Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Rehâvî Mehmed mihmandar tayin edilmişken şartlar gereği azledilmesi ile yine Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılardan Sirozî Mehmed Efendi mihmandar tayin edilmişti. BOA. C.HR. 57/2847. BOA. HAT. 1/15.; A.DVN. MHM. d. 57, 87.

⁷⁰⁰ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 212. BOA. HAT.4/125.

⁷⁰¹ H. Evail-i Rebiülevvel 1153 / M. Mayıs-Haziran 1740 tarihli bir belgeden o dönemde gelen Avusturya elçisine önce İşkodra Sancağı Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın mihmandar tayin edildiği fakat Süleyman Paşa'nın vefatı üzerine yine Prizren Sancağı Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa'nın mihmandar tayin edildiği görülmektedir. BOA. C. HR. 153/7604. Bazı elçiler mihmandar konusunda özellikle hassasiyet göstermekteydiler. Nitekim 1775 yılında İstanbul'a gelen Rus elçisi Repnin, 1740'da gelen elçiye olduğu gibi kendisine de mutlaka iki tuğlu bir vezirin mihmandar tayin edilmesi hususunda ısrar etmiştir. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 199.

⁷⁰² BOA. AE. SMST. II. 47/4609.

askerin Çaldıran'dan Taclı Hanım'ı gelin getiren asker olduğunu söyleyerek tarihe geçecek bir cevap vermişti.⁷⁰³

Mihmandar tayin edilen kişinin, herhangi bir kazaya mahal vermemek amacıyla yerel yöneticilerle iletişim halinde olması ve böylece koruma ve güvenlik konularında zaafiyet yaşanmaması gerekirdi.⁷⁰⁴ Bu şekilde yol güzergâhındaki yöneticilere gönderilen hükümlerde özellikle, mihmandar için gerekli olan menzil beygirlerinin temin edilmesi istenmekteydi.⁷⁰⁵ Mihmandara yol masrafları için yeterli miktarda para da avans olarak verilir; gıda maddeleri, hayvan yemi, konaklama bedelleri, aydınlatma gideri (meşale-baha), hamam ücreti vb. gibi zaruri harcamalar mihmandarca bu parayla gerçekleştirilirdi. Mihmandarlar yaptıkları harcamaların defterini tutarlar ve düzenlenen masraf defterlerine göre defterdarlıkça avansın hesabı görülürdü.⁷⁰⁶

“Yöre halkından aldıklarımızın karşılığında, Türk elçi [mihmandar] sonradan kendi takdirine uygun bir para ödiyordu. Eğer fazla ağlayıp bağırarak yakınan olursa da, ona dayakla mukabele ediyordu. Türk Elçi Budin'de yaptığı harcamalar için talimat ve eksiksiz ödeme almıştı. Konstantinapolis'e yaklaştıkça bu konuda daha özenle davranması gerekiyordu, çünkü bir şikâyette bulunulursa müşkül durumda kalmaktan çekiniyordu.”⁷⁰⁷

Osmanlı hükümeti mihmandar tayinine özellikle dikkat etmeye çalışsa da, yapmadıkları harcamaları yapmış gibi göstererek zimmetine para geçiren ya da halktan haksız yere malzeme toplayan mihmandarlara da rastlanabiliyordu. Bu çerçevede H. 5 Safer 976 / M. 30 Temmuz 1568'de Erzurum beylerbeyine yazılan bir hükümde, Erzurum Beylerbeyliği'nde İran elçisi için ne kadar zahire toplandığının ve toplanan bu zahirenin ne kadarının elçiye verilip ne kadarının yolsuzlukla yendiğinin tespit edilerek bunu yapanların bildirilmesinin istenmesi,⁷⁰⁸ bu durumun göstergesidir. Yine aynı tarihte Karahisar-ı Şarkî kadısına yazılan diğer bir hükümde ise, ülkesine dönen elçi için ahaliden alınan zahire miktarı ile bu zahirenin ne kadarının elçiye verilip ne kadarının başkaları tarafından yenildiğinin ve zahire satın alınan kişilere paralarının verilip verilmediğinin bildirilmesi emredilmişti.⁷⁰⁹

⁷⁰³ Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî*, (Haz. M. İpşirli) Ankara: TTK Basımevi, C. I, 70.

⁷⁰⁴ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 50.

⁷⁰⁵ BOA. C.HR. 57/2847.

⁷⁰⁶ Turan, Ş.; *a.g.m.*. 273-274.

⁷⁰⁷ Werner, *a.g.e.*, 43.

⁷⁰⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II. 305.

⁷⁰⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II. 306.

Bu gibi yolsuzlukların önüne geçmek için mihmandarla merkezden gönderilen *mühürlü ve nişanlı defterin* bir suretinin, gerekli malzemeleri temin etmekle görevli kadı gibi yerel yöneticilere verilmesi,⁷¹⁰ yani fermanın içeriğinin *sicill-i mahfuza* kaydedilmesi istenirdi.⁷¹¹ Mihmandarın yaptığı her harcamayı belgelendirmesi ve halktan toplanan zahire ve nakit paraların bu kadı defterine göre toplanması gerekmektedir.⁷¹² Ayrıca elçiler için halktan aynî veya nakdi olarak toplanan vergiler de, kadı huzurunda resmi olarak kaydedildikten sonra mihmandara teslim edilirdi.⁷¹³

Berberinde elçi ve maiyeti olan mihmandar, İstanbul'a birkaç günlük bir mesafeye geldiğinde adam göndererek mektupla İstanbul'a haber verir; böylece İstanbul'da elçiyi karşılamak için gerekli hazırlıklar yapılırdı.⁷¹⁴ Elçiye sınırdan itibaren eşlik etmiş olan mihmandarın, İstanbul'da yerini bazen başka mihmandara bıraktığı da olurdu. Mesela H. 29 Zilhicce 1154 / M. 7 Mart 1742 tarihinde İstanbul'a gelen İran elçisine yolda Gedikli Seyyid Mehmed Ağa mihmandarlık yapmışken, İstanbul'a varıldığında Nazif Efendi mihmandar tayin edilmişti. Bir önceki yıl gelen İran elçisinin maiyetinde eşik ağası olarak bulunan bu yeni elçi, Nazif Efendi'yi önceki gelişinden tanıdığı için bu tayinden çok büyük memnuniyet duymuştu.⁷¹⁵

4.3.1.2.Çavuş

Elçi ve maiyetindeki kişilerin yolculukları esnasında öldürülme ya da kaçırılıp köle olarak satılma riskleri söz konusu olabiliyordu. Mesela H. 2 Safer 976 / M. 27 Temmuz 1568 tarihli Amasya beyine yazılan iki hükümden öğrenildiği kadarıyla Erzurum kullarından Pirî ve Hızır adlı kişiler, İran elçisi ile beraber gelen Şahverdi'nin mallarını Merzifon'da gasp etmiş, kendisini de dokuz gün hapsedtikten sonra başka bir vilayete satmak istemişlerdi. Bu nedenle Pirî ve Hızır'ın Amasya'ya gelmeleri durumunda

⁷¹⁰ BOA. AE. SMST .II. 47/ 4609. BOA. C.HR. 85/4206. “*Ve elçiden her kangısının elinde hük-m-i hümâyûn olub anun içinde yemekden ve yiyecekden ve yemden ve ulakdan ve kılavuzdan ve gayrıdan her ne kayd olunmuşsa, anı vereler, ziyâde nesne vermeyeler. Ve eğer nesne emr olunmadı ise, hemân onda vere. Her ne hacet olursa kendü yanlarından satun alalar, kimesneye zahmet vermeye, ederse Dergâh-ı Mu'allâya i'lam edeler.*” Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 2. Kitap*. İstanbul: Fey Vakfı, 67, 7. Kitap, 353.

⁷¹¹ BOA. C. HR. 57/2847.

⁷¹² BOA. C. HR. 100/4969.

⁷¹³ BOA. AE. SMST. II. 9/832.

⁷¹⁴ “*Bu def'â gelecek Rusya Orta ilçisinin mihmândârı Ali Ağa kullarının gönderdiği menâzil defteridir. Yevm-i pazar günü Kırk Kilisa'ya yevm-i pazarırtesi Birgos'a yevm-i salı Karışdıran'a yevm-i cehârşenbe Çorlu'ya Yevm-i pençşenbe Silivri'ye yevm-i cuma Büyükçekmece'ye yevm-i cumairtesi Ayastefanoz'a nüzûl olunacağı mâlûm-ı devletleri buyuruldukda veliyü'n-niâm efendimin hüsn-i himmet-i âliyyeleri üzerimizde şâyebân buyurmaları niyâz-ı kullarıdır fi 23 ZA sene 176*”. BOA. AE. SMST. III. 264/21169.

⁷¹⁵ BOA. HAT. 5/173.

yakalanıp hapsedilmeleri, Şahverdi'ye de malları iade edilerek neticenin bildirilmesi istenmişti.⁷¹⁶

Elçilerin geliş yolculuklarında bu gibi olumsuz durumların önüne geçilebilmesi ve yolculukları boyunca güvenliklerinin sağlanması amacıyla, kendilerine merkezden tayin edilen mihmandardan başka, yerel yöneticilerin emrindeki birkaç çavuş ve yeniçeri de eşlik ederdi. Mesela elçilerle beraber İstanbul'a gelip anılarını kaleme almış olan kişilerden Hans Dernschwam'ın içinde bulunduğu elçilik heyetine bir çavuş iki yeniçeri; Tavernier'in içinde bulunduğu heyete altı çavuş, iki sipahi; Jean Chardin'in içinde bulunduğu heyete ise yalnızca bir çavuş eşlik etmişti. İngiliz seyyahı Dr. Brown çavuşların bilhassa yaşlı olanlarının birçok dil bildiklerini ve büyük bir tecrübeye sahip olduklarını belirtmekteydi. Kendileri ile seyahat eden Osman Çavuş, Türkçeden başka Slavca ve İtalyanca da bilmekte olup cesur, sadık, temiz ve disiplinliydi. Çavuş, imparatorluğun birçok yerini görmüş, yaşlandığında da vezir çavuşu sıfatıyla Budin'e yerleşmişti.⁷¹⁷

Dubrovnik elçileri İstanbul'a seyahat ettiklerinde ise Hersek sancakbeyleri kendilerine bir çavuş tahsis eder; ayrıca gereken yerlerde de martolos, bekçi, pandur ve kale muhafızları da elçilere refakat ederlerdi. Tehlikeli yerlerde sayıları belirli oranda arttırılan bu görevliler, sorumluluk sahalarının dışında değişmekteydiler.⁷¹⁸

Elçilere bu şekilde sağlanan bu sıkı koruma semeresini vermiş, mesela XVI. yüzyıldan başlayarak İstanbul'a geliş ve gidişlerinde karayolunu kullanan Venedik balyoslarının yolculukları esnasında hiçbir soygun, hırsızlık ve öldürme olayı görülmemiştir.⁷¹⁹

4.3.2. Elçilerin Yolculuk Esnasındaki Masraflarının Karşlanması

Elçilerin yolculukları esnasındaki zaruri ihtiyaçları, Osmanlı Devleti tarafından karşılanmaya çalışılırdı. Buradaki amaç Devlet-i Âliyye'nin şan ve şevketini izhar etmek olup Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünü cömertlik yoluyla da vurgulamaktı.⁷²⁰ Bu uygulama din farkı gözetilmeksizin, doğudan ya da batıdan gelen bütün elçiler için uygulanırdı. Osmanlılar Devlet-i Âliyye'nin büyüklüğünü göstermeye yönelik bu cömertliği sadece

⁷¹⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II, 312-313.

⁷¹⁷ Zirogeviç, *a.g.m.*, 47.

⁷¹⁸ Zirogeviç, *a.g.m.*, 48.

⁷¹⁹ Şakiroğlu, *a.g.m.*, 45-46.

⁷²⁰ Vigasin, *a.g.e.*, 56-57.

elçilere değil, Kırım hanı vb. gibi metbu devletlerin ileri gelenlerine ya da kendisine sığınanlara da uygulamaktaydı. Hatta İsveç Kralı XII. Şarl (Demirbaş) ve maiyetinin ülkesine dönerken yolda gerekli olan ihtiyaçları da yine Osmanlılar tarafından karşılanmıştı.⁷²¹

Elçi ve maiyetinin yolculuk boyunca ihtiyaçları olan yiyecek ve yakacak maddelerinin yanısıra gerekli araba ve atların temini de, güzergâh üzerindeki kazalardan sağlanırdı. Bunun için divan-ı hümayundan yol güzergâhlarındaki muhafız, kadı, mütesellim, voyvoda, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları vb. görevlilere emirler gönderilirdi.⁷²² Bu emirler bazen aylar öncesinden gönderilerek, yol güzergâhındaki menzillerde gerekli tayinatın önceden bulundurulması sağlanırdı.⁷²³ Elçilerin geçiş güzergâhlarındaki yerel yöneticiler de birer sultan vekili olarak elçileri ağırlama ve onlarla ilgilenme görevini en iyi şekilde icra etmeye çalışırlardı.⁷²⁴ Bu nedenle yerel yöneticiler de merkezden gönderilen hükümler gereği, elçi için doğacak olan masrafın yerel halk tarafından karşılanmasını sağlardı.⁷²⁵ Halk, başmuhasebe defterlerine göre⁷²⁶ gerekli olan ihtiyaç maddelerini mihmandara teslim ederdi. Bu ihtiyaç maddelerinin ücretleri, mirî fiyatları üzerinden hesaplanıp halkın bazı vergilerinden düşülürdü.⁷²⁷ Elçi ve maiyeti için temin edilecek olan ihtiyaç maddeleri halktan her zaman aynî olarak alınmaz, bazen de elçinin gerçekleştirdiği harcamalar yine bazı vergilerinden düşülmek üzere halktan nakit

⁷²¹ BOA. İE. HR. 19/1692.

⁷²² BOA. C. DH. 157/7805.; BOA. C. HR. 2/93. Bu güzergâhlar bazen olağandışı nedenlerden dolayı değiştirilmekteydi. Örneğin H. 1153 / M.1755'de gelen İran elçilik heyetinin mihmandarı çavuşbaşı Derviş Mehmed'e, elçilik heyetinin önce Bağdad ve Musul sınırını geçtikten sonra Diyarbekr'e uğratılmadan doğruca Rakka ve Haleb yoluyla Anadolu'nun sağ koluna kavuşturulması emredilmişti. Fakat sonrasında ise elçilik heyetinin *Diyarbekr'e uğraması iktiza eylediğinden* Diyarbekir'den Ruha (Urfa) yoluyla Haleb'e ulaştırılması emredilmişti. BOA. C. HR. 2/93.

⁷²³ Sak, *a.g.m.* 155.

⁷²⁴ BOA. C. HR. 184/9155.; Zirogeviç, *a.g.m.* 45.

⁷²⁵ “*Ma'rûz-ı dâi-i devletleri budur ki İran şâhı tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçi Hacı Han'a mihmandar tayin olunan dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Derviş Mehmet Ağa Haleb Eyaleti'nde nüzûl itdikleri mahâlde iktizâ iden zehâir tarâf-ı Devlet-i Âliyyeden gelen ber-muceb-i sûret defter ve ruznâmçe üzre olan zehâir hazır ve âmade olmak üzre Haleb Valisi tarâfından sâdir olan buyuruldu mümâileyh kulları yediyle kasaba-i Azaz'a imtisâli lede'l-akl meclis idüb ba'de's-sicil feth ve kiraât ve cümleye ilân oldukda bacem ühüm semî'nâ ve ata'nâ didiklerinde daha önce Vali Ahmed Paşa tarafından buyruldu geldikde bir mikdâr şa'ir kusurumuz olub onun dahi nüzûl vaktine dek tekml ve nüzûlü ne mahâlde vâki' olur ise hâbir olduğumuz fenniyle aceleten ol mahâlde irsâl olunmak üzre her birleri taahhüd itmegin evvel ki vâki'-i hâdir der-devlet-i âliyyelerine ilâm olundu... 13 R 1153 (8 Temmuz 1740)” BOA. AE. SMHD. I. 103/7280.*

⁷²⁶ Elçilere yapılan masraf işlemleri, XVI. ve XVII. yüzyıllarda bir maliye kalemi olan Teşrifat'ın görevleri arasında yer alırken XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Başmuhasebeye devredilmiştir. Bundan sonraki tarihlerde de, masraf işlemleri olarak olmasa da, nizam ve usulünü kontrol ve tatbik için elçi masraf kayıtları Teşrifat'ta yer almaya devam etmiş ve Hazine'den yapılacak olan ödemelerde bu kayıtlara başvurulmuştur. Karaca, F. (1997). “Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 135.

⁷²⁷ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 199. BOA. C. HR. 20/997.

olarak tahsil edilirdi.⁷²⁸ Toplanan ihtiyaç maddeleri ya da nakit paranın, ahalinin hangi vergisiden düşüleceği konusu ise döneme, bölgeye ve halkın yükümlü olduğu vergiye göre değişmekteydi.⁷²⁹ Bu konuda halktan toplananların düşüleceği verginin örfi ya da şer'î bir vergi olması zorunluluğu da yoktu. Elçilik heyeti Müslüman ahalinin yaşadığı bölgelerde konaklamışlarsa, halktan sağlanan aynî veya nakdî hizmet, avarız, nüzûl vb. gibi örfi vergilerden düşülürdü. Mesela II. Bayezid, Kanuni ve II. Selim kanunnamelerinde, şehirlerden toplanan kile resminin, bu şekilde elçiler ve merkezden gelen kullar için tayin edilmesi emredilmişti.⁷³⁰ Konaklama gayrimüslim ahalinin bulunduğu bir bölgede gerçekleştirildiği takdirde, temin edilen bu aynî veya nakdî hizmet, cizye gibi şer'î vergilerden de düşülebilirdi.⁷³¹ Eğer yol güzergâhındaki halk avarız ve nüzûl gibi vergileri bulunmayan kazaların halkları ise, bu defa toplananlar mirî mukataa voyvodalarının borçlarına karşılık olarak kabul edilmekteydi.⁷³² Eflak ve Boğdan sınırlarından geçen elçilerin giderleri, voyvodalar tarafından görülmekteydi.⁷³³

Halktan alınan maddelerin ücreti ilgili bölgenin vergilerinden düşüleceği için, temin edilen bütün malzemelerin değeri mirî fiyat üzerinden hesaplanır ve kazaların isimleri de belirtilerek bir defter hazırlanırdı. Hazırlanan bu defter mihmandar tarafından mühürlenerek kaza halkına teslim edilirdi. Kaza ahalsi, bu defteri harcama ve hizmetlerinin vergilerinden düşülmesinde kullanırdı.⁷³⁴ Bununla birlikte halk tarafından elçiler için yapılan masrafın tamamı, ödemeleri gereken vergilerden düşülmüyordu. Harcamaların hesabı yapılırken genelde küsur olan sayı düşülerek yuvarlanan rakam, halk

⁷²⁸ BOA. C. HR. 2/93.

⁷²⁹ 1500 tarihinde Mısır'dan Bursa'ya gelen Kansu Bey'in Bursa'da kaldığı on iki gün boyunca ortaya çıkan 28,295 akçe Bursa halkından salgın yani geçici vergi olarak tahsil edilmiştir. Yine 1741'de gelen İran elçisinin gelişi ve dönüşü sırasında Bursa'da kaldığı dört gecelik süre içerisinde halktan toplanması istenen vergi imdad-ı hazariye ve seferiyye taksitlerine sayılmıştır. Düzbakar, *a.g.m.*. 190. Hicri 1108 (1696/1697) senesinde ülkesine dönem Acem elçisi Ebu'l-Masum Han'ın için günlük zahire bahası olarak tayin edilen yirmi dokuz bin sağ ekçe geçtiği toplanan vilayetin avarız ve nüzul vergisine sayılması ferman olunmuştu. BOA. İE. HR. 4/425.

⁷³⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 7. Kitap*. 353.

⁷³¹ BOA. AE. SMHD. I. 116/8380.; BOA. C. HR. 94/4670.; BOA. C. HR. 135/6749.

⁷³² BOA. İE. HR. 5/481.; BOA. C. HR. 85/4286.; BOA. C. HR.147/7328.

⁷³³ BOA. C. HR. 85/4206. "*Hâliyâ memleketine gitmek üzere murâhhas olan İngiltere ilçisi Eflâk'dan kendü sınırına varıncaya ücret-i mekkâriyeleri Eflâk voyvodasına mahsûb olmak üzere yigirmi kıt'a at arabası tedârik için voyvodasına fermân telhis ve arz olunmak bâ-fermân-ı âli emr-i şerif virilmiştir Fi 8 ZA Sene 113*". BOA. C. HR. 85/4206. Mesela Leh elçilerinin gelişlerinde İsmail Geçidi'ne kadar olan yolculukları esnasındaki tayinat, at ve araba gibi ücretlerinin karşılanması ödenmesi gereken cizyeye takas olunması koşuluyla Boğdan voyvodasının buradan sonra tekâliflerinden düşülmek üzere yol üzerindeki kaza ahâliyelerinin sorumluluğundaydı. BOA. AE. SMHD. I. 116/8380.

⁷³⁴ BOA. İE. HR. 5/467.

tarafından verilmesi gereken vergiye mukabil tutulurdu.⁷³⁵ Hatta bazen yarıya yakının düşüldüğü dahi olurdu. Mesela İran üzerinden gelen elçilik heyetinin H. 8 Safer 1149 / M. 18 Haziran 1736 tarihinde konakladığı Yıldızeli kazasının Sarıyar menzilinde, halkın cebinden çıkan 275 kuruş 5 paradan, 125 kuruş 5 parası düşülerek geriye kalan 150 kuruşun vergiden düşülmesi kararlaştırılmıştı.⁷³⁶ Burada halktan toplanan meblağın neredeyse yarısının vergiden düşülmediği görülmekle birlikte, vergiden düşülen kısmın toplam harcamaya göre çok daha az olduğu örneklerde bulunmaktaydı. Mesela H. 11 Zilkade 1153 / M. 28 Ocak 1741 tarihinde gelen Rus elçisi, Karasu kazasında konakladığında, ahali tarafından karşılanan tayinat, at, arpa ve çogarların bedeli olarak 257,5 kuruş hesaplanmıştı. Hesaplanan bu bedelin 157,5 kuruşu tenzil edilmiş ve Karasu ahalisinin vergisinden sadece kalan 100 kuruş düşülmüştü.⁷³⁷ H. 5 Şevval 1150 / M. 26 Ocak 1738 tarihinde Geyve menzilinde konaklayan İran elçisi için ise, aynı miktardaki masrafın, aynı oranlarla vergiden düşüldüğü görülmektedir.⁷³⁸

Yukarıdaki örneklerden de çıkarılabileceği üzere, elçilik heyetlerinin geliş-gidişleri yol güzergâhlarındaki halkı sıkıntıya sokmaktaydı. Hele de kalabalık maiyetlerle gelen İran elçilerinin geliş ve dönüşleri halkı çok zor durumda bıraktığından elçilerin geliş-gidişleri, halk tarafından çok da hoş karşılanmazdı. Osmanlı topraklarında uzun süre kalan elçilik heyetlerinin masraflarının külliyetli olması, yöneticilerin de hoşnutsuzluğuna neden olabiliyordu. Halka yüklenen yükümlülüğün, herhangi bir sıkıntıya neden olmaması ve kıtlığa sebebiyet vermemesi konusunda emirnamelerde ilgili kişilere tembihte bulunulurdu.⁷³⁹

Elçilik heyetlerine yapılan masraf halkı zor durumda bıraktığı takdirde, bu durumun İstanbul tarafından göz önünde bulundurulduğu da görülmektedir. Kalabalık heyetlerin halkı zor durumda bırakmaması için İstanbul tarafından alınan önlemlerden birisi, bu heyetlere geliş ve dönüşlerinde farklı güzergâhların kullanılmasıydı.⁷⁴⁰ Mesela H. 1149 / M. 1736-1737 tarihinde Nadir Şah tarafından gönderilen Abdülbâkî Han ve maiyeti Kars-

⁷³⁵ BOA. AE. SMHD. I. 103/7281.

⁷³⁶ Sak, *a.g.m.*, 121.

⁷³⁷ BOA. AE. SMHD. I. 103/7281.

⁷³⁸ BOA. AE. SMHD. I. 154/11506.

⁷³⁹ BOA. C. HR. 92/4577.; AE. SMHD. I. 116/8380.

⁷⁴⁰ BOA. HAT. 4/125.

Erzurum hattını kullanarak Anadolu'nun sol kolundan gelirken, dönüşlerinde Anadolu'nun sağ kolu üzerinden ülkelerine gönderilmişlerdi.⁷⁴¹

Bazı yıllarda cülûs tebriki, muahede şartlarının teatisi gibi nedenlerle aynı güzergâh ve menzillerden birkaç defa elçi heyeti geçebilmekteydi. Bu tür durumlarda elçilerin masraflarının karşılanması ile mükellef tutulan köy, kasaba veya kaza halkları istenilen maddelerin temininde zorlanıyorlardı.⁷⁴² Bu gibi durumlarda halk, kadıya başvurarak ilgili tekâlifin ödenmesi hususunda aciz kaldıklarını belirtmekte, kadı ise bunu merkeze yazarak ilgili masrafların başka kazalarla paylaştırılmasını sağlayabilmekteydi. Nitekim 1739 Belgrad Antlaşması'ndan sonra gelecek olan Rusya ve Avusturya elçileri için hazırlanması emredilen araba ve atlar Babaeski ahalisi tarafından karşılanamayınca, bu iş için Havass-ı Mahmud Paşa ve Cısr-i Ergene kazaları devreye sokulmuştu.⁷⁴³

Bazı kazaların, elçiler için istenilen gıda maddelerini temin etmekten kaçındıkları da görülebiliyordu. Bu tür durumlarda ilgili zahirenin karşılanması ve gerekli meblağın ödenmesi için fermanlar gönderilmekteydi. Mesela 1741 yılında gelen İran elçisi için istenilen zahireye, Ahyolu kazası ahalisi *inat ve muhalefet* etmiş; bu nedenle Edirne Bostancıbaşı'na hitaben gönderilen fermanda, kazanın hissesine düşen gıda maddelerinin tahsili emredilmişti.⁷⁴⁴

H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde İran elçisi Hacı Han'ın gelişinde gerek kalabalık elçi heyeti gerekse beraberinde getirdiği on adet filin ihtiyacı olan zahirenin çokluğu göz önünde bulundurularak, ihtiyaç maddelerin sadece elçinin geçeceği kazaların ahalilerince değil sancak dâhilindeki diğer kazaların ahalilerinin de katılımıyla temin edilmesi yönünde ferman çıkmıştı. Ancak bütün sancakların aynı zenginlikte olmaması nedeniyle sancak içerisindeki kazaların ortak çabası da yetmemişti. Bu anlamda "*beş aded çürük ve zayıf kazadan ibaret*"⁷⁴⁵ olan Sultanönü sancağının hissesine düşen meblağı ödemeye takatleri olmadığı anlaşıldığından, bu meblağa Kütahya Sancağı kazaları tarafından yardım edilmesi yoluna gidilmişti.⁷⁴⁶ İran elçisinin gelişi, elçinin yol güzergâhındaki kaza ve sancakları gerçekten çok zorlamıştı. Elçi ve maiyeti dönüşünde de Göynük ve Yenice-i Taraklı menzillerinde konaklamış ve buradaki masraflarının Hüdavendigâr Sancağı kazalarına eşit

⁷⁴¹ Sak, *a.g.m.* 121.

⁷⁴² İE. HR. 8/802.

⁷⁴³ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 200.

⁷⁴⁴ Sak, *a.g.m.* 141.

⁷⁴⁵ BOA. C. HR. 22/1070. BOA. C. HR. 146/7284.

⁷⁴⁶ BOA. C.HR. 1070, Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 201.; Sak, *a.g.m.* 140.

seviyede taksimi gerçekleştirildiğinde Tuzla kazası nefis-i Tuzla'nın vakıf olması nedeniyle hissesine düşen dört yüz yirmi kuruşu ödemek istememişti.⁷⁴⁷

Elçilik heyetlerinin ihtiyaç maddelerinin tamamının halk tarafından karşılanamadığı durumlarda, tayin edilen mihmandar karşılanamayan ihtiyaç maddelerini bedelleri karşılığında satın alırdı. Benzer şekilde III. Ahmed'in cülûsunu tebrik için gelen İran elçisi Murtaza Kulu Han ve maiyeti için Öküz, Osmancık, Tosya, Çeltikbaşı ve Tokad menzillerindeki sekiz günlük konaklama sırasında 3.607,5 kuruşluk masraf yapılmıştı.⁷⁴⁸

Halktan sadece gıda maddeleri ya da bunların bedelleri tahsil edilmez; elçi ve ağırlıklarını sınırdan İstanbul'a ya da İstanbul'dan sınıra kadar taşıyacak araba ve hayvanlar için yapılan masraflar da halktan alınırdı. Bu masraflar, halkın karşılayamadığı durumlarda hazineden karşılanabilirdi. Örneğin 1706 yılında gelen Avusturya orta elçisi için sınırdan Mustafa Paşa Palankası'na kadar on sirem arabası, beş hinto arabası, iki kiler ve sekiz de öküz arabası kiralanmış ve bunlar için hazineden 480 kuruş ödenmişti.⁷⁴⁹ Nadir de olsa bu masrafların elçiler taraflarından karşılandığı da olmuştur. Mesela H. 22 Şevval 1113 / M. 22 Mart 1702 tarihli bir belgede ülkesine dönen İngiltere elçisinin İstanbul'daki ağırlıklarının Rusçuk'a nakledilmesi için temin edilen dört sirem arabası, iki fiçi ve beş adet beygir ücretinin, elçi tarafından verileceği belirtilmiştir.⁷⁵⁰

Temin edilmesi gereken gıda maddelerinden bazılarının yol üzerinde bulunmaması durumunda, ilgili ihtiyaç maddelerinin günlük kullanıma tekabül eden değerleri hesaplanır ve "mande" adı altında nakit olarak elçiye verilir.⁷⁵¹ Yine bazı maddeler güzergâh üzerinde bulunmasına rağmen elçi tarafından kabul edilmeyebilirdi. Bu tür durumlarda da ilgili maddenin fiyatı, rayiç bedeli üzerinden elçiye nakit olarak verilir.⁷⁵² Bütün bu masrafların karşılanabilmesi için de mihmandara sonradan mahsup edilmek üzere belirli bir miktar avans verilir.

Bazı elçilerin yollarda hayvanlarını çekmek için mihmandar ilamı ile her menzilde yanlarına yeteri kadar *yedekkeşçiyan* verilir. 1736-1737 tarihlerinde gelen İran elçisi Abdalbaki Han'ın dönüşünde, İran'a varıncaya kadar yol üzerindeki her bir menzilde 25

⁷⁴⁷ BOA. C. HR. 25/1217.

⁷⁴⁸ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 202.

⁷⁴⁹ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 203,

⁷⁵⁰ BOA. C. HR. 85/4206.

⁷⁵¹ BOA. C. HR. 2/93.; BOA. C. HR. 57/2847.

⁷⁵² BOA. C. HR. 79/3950.

nefer yedekkeşçıyanın bulundurulmuş, ahali tarafından verilen ücretleri ise vergilerine sayılmıştı.⁷⁵³

Antlaşma tasdiki için gelen elçilerin sınırda mübadele edildiği durumlarda, sadece gelen elçinin değil aynı zamanda Osmanlı elçisinin ihtiyaçları da karşılanırdı. Özellikle sınıra yakın menzillere, her iki elçinin ihtiyacını karşılayacak kadar zahire toptan götürülürdü. Yabancı elçi geldiğinde zahireyi hazır halde bulur, fakat Osmanlı elçisinin birkaç gün beklemesi gerekebilirdi. 1739 Belgrad Antlaşması'nın tasdiki için Rusya'ya giden Mehmed Emnî Paşa da, Turla nehrini geçtikten sonra konakladığı Barkan köyünde, Bender'de toplanan zahirenin gönderilmesi için yedi gün beklemek zorunda kalmıştı.⁷⁵⁴

Elçilerin yolculukları esnasındaki harcamalarının halk tarafından karşılanması hususu, çok nadir de olsa olağanüstü durumlarda uygulanmayabilmekteydi. Buna benzer bir örneğe H. 16 Receb 1206 / M. 10 Mart 1792 tarihli bir belgede rastlamak mümkündür. Barış antlaşması için yetmiş-seksen kadar maiyeti ile Silistre, Şumnu ve Edirne güzergâhından gelen Rus elçisinin masrafları için hesaplanan 5.000 kuruşun, ahalinin sefer-i hümayun nedeniyle perişan olmasından ötürü başmuhasebeden verilmesi kararlaştırılmıştı.⁷⁵⁵

Elçilik heyetinin masrafları karşılanıyor olsa da, elçi ve maiyetindekilerin uğradıkları şehir, kaza ve köylerde alışveriş yaptıkları da olurdu.⁷⁵⁶ Batılı elçilik heyetlerinin gelişinde bazen yol üzerindeki Hristiyan halk, elçiye hediyeler gönderirlerdi. 1616 yılında İstanbul'a gelen Avusturya elçilik heyetinde yer alan Crailsheimli Adam Werner bu konuda şunları dile getirmektedir:

*“Biz Budin’de kaldığımız sürece Osmanlı egemenliğine geçmiş olan Vac’da ve diğer bazı yerleşimlerde yaşayan Macar köylüleri Sn. Elçimize armağan olarak çok güzel Macar şarapları, ekmekler, tavuklar ve koyunlar gönderdiler. Biz de bunun karşılığında onlara bir miktar para armağan ettik.”*⁷⁵⁷

Yol boyunca elçi, maiyeti ve hayvanlarına verilecek erzak miktarı önceden tespit edilir ve bu belirlenen miktar elçilik heyetinin sayısına göre değişirdi. 1560 yılında

⁷⁵³ Sak, *a.g.m.*, 124-125.

⁷⁵⁴ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 201-202.

⁷⁵⁵ BOA. C. HR. 60/2969.

⁷⁵⁶ Stephan Gerlach'ın içerisinde yer aldığı heyete uğradıkları yol güzergâhları üzerindeki Tolna'da Macarlar çeşitli yiyecek maddeleri ve Tuna Nehri'nde avladıkları balıkları satmışlardı. Gerlach, *a.g.e.*, 64.; Hollanda elçisi Busbecq'e ise Bulgaristan bölgesinde köylüler, çok düşük fiyatlarla ekmek ve diğer gıda maddeleri teklif etmişlerdi. Busbecq, *a.g.e.*, 27.

⁷⁵⁷ Werner, *a.g.e.*, 27.

İstanbul'a gelen İran elçilik heyetine Erzurum-İstanbul arasında yapılan harcamaları gösteren bir defterde günlük iki yüz çift olan ekmek sayısının, heyetin bir kısmının Erzurum'da bırakılması nedeniyle sonradan yüz elli çifte düştüğü görülmektedir.⁷⁵⁸

H. 1153 / M. 1740-1741'de İran elçisi Hacı Han'ın üç bin kişilik elçilik heyetinin Bağdat Valisi Vezir Ahmed Paşa tarafından tespit edilen günlük tayinatı ise 2000 kıyye (2,564 kg.) ekmek, 550 kıyye (705,1 kg.) pirinç, 550 kıyye (705,1 kg.) et, 149,5 kıyye (191,659 kg.) sadeyağ, 1100 batman (8.466,7 kg.) arpa, 168 kantar 8 kıyye (9.493,688 kg.) saman ve 800 batman (6.157,6 kg.) odundan meydana gelmekteydi.⁷⁵⁹

Bazen de elçiler, kendilerine verilecek olan tayinatın miktarı hususunda liste verirlerdi. Mesela Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tasdiki için İstanbul'a gelen Prens Nikolas Vasilyeviç Repnin, sınırdaki mübadelede, yolluk tayinatının 1740 yılında İstanbul'a gelen Rus elçisine verildiği kadar olmasını istemişti. Tayinat miktarını gösteren bir listeyi Osmanlı elçisi Abdülkerim Paşa'ya sunan Repnin, Abdülkerim Paşa'dan da ihtiyacı olan maddeleri gösteren bir liste hazırlamasını istemişti. Paşa ise her iki elçilik heyetinin büyüklüğünün aynı olduğunu belirterek, Rus heyetine verilecek tayinatın aynısının verilmesi gerektiğini ifade etmişti.⁷⁶⁰ Repnin'in Osmanlı tarafına sunduğu H. Evahir-i Rebiülahir 1189 / M. 20-29 Haziran 1775 tarihli defterde Romançof'a verildiği yazan malzemeler şu şekildeydi:

2800 adet ekmek, 250 kıyye sığır eti, 4 adet buzağı, 8 adet kuzu, 200 kıyye koyun eti, 40 adet tavuk, 16 adet Hind tavuğu palazı, 40 adet ımlık, 100 adet piliç, 16 adet kaz palazı, 50 adet güvercin palazı, 400 adet yumurta, 40 kıyye revgan-ı sade, 10 kıyye terayağı, 10 kıyye süt, 5 kıyye kaymak, 15'er kıyye soğan ve sarımsak, yeteri kadar sebze için günlük 510 akçe, yeteri kadar buz için günlük 40 para, 40 kıyye şeker, 4 kıyye âlâ, 8 kıyye zeytinyağı, serdeli (çipura) olarak anılan bir cins balık için günlük 40 para, 3 kıyye

⁷⁵⁸ Bu değişikliğin nedeni elçilerin İstanbul'a kalabalık maiyetlerle girmelerinin hoş karşılanmaması nedeniyle gelen maiyetin bir kısmının Erzurum'da bırakılmasıydı. Turan, Ş.; *a.g.m.*. 275.; Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 201

⁷⁵⁹ Sak, *a.g.m.*. 131. Elçi ve maiyeti için Ilgın Kasabası'nda da 2000 kıyye ekmek, 50 baş koyun, 550 kile pirinç, 149,5 vukıyye sadeyağ, 450 kile şa'ir kile, 150 kantar saman, 150 yalnız yüz çeki odun tedarik edilmişti. BOA. C. HR. 72/3597.

⁷⁶⁰ Antlaşma metinlerinin teatisi için giden Osmanlı elçileri de uluslararası diplomaside yer alan mütekabiliyet çerçevesinde gittikleri ülkelerde aynı şekilde karşılanırlardı. Elçi mübadelesi gerçekleştiği andan itibaren Osmanlı elçisinin harcırah ve yiyecekleri de ilgili devlet tarafından elçiye tayin edilen mihmandar vasıtasıyla karşılanırdı. Mesela Rusya'ya gönderilen Mehmed Emni ve Abdülkerim paşalardan başka 1665'te Avusturya'ya giden Kara Mehmed Paşa da mihmandar vasıtasıyla harcırah ve yiyecek ihtiyaçları temin edilmiştir. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 202-203.

badem, yeteri kadar acıbadem için günlük 20 para, 40 adet limon, 50 kıyye şem'-i revgan, 5 kıyye balmumu, 6 kıyye kahve, 150 kıyye pirinç, 30 kıyye bal, 10 kıyye taze peynir, 5 kıyye zeytin, 50 kıyye nişasta, 20 kıyye sabun, 60 kıyye çeşitli hububat, 40 dirhem tarçın, 25 dirhem kakule, 25 dirhem karanfil, 20 dirhem fülful, 20 dirhem sakız, 30 dirhem Hindistan cevizi, 500 kıyye hamr (alkol), 200 kıyye kömür, 132 kile arpa, 30 araba yulaf, yeteri kadar odun ve 1350 adet at. Rus elçisi Repnin'in bu talebi divan da görüşülüp kabul edilmiş ve Silistre'den İstanbul'a gelinceye kadar yol üzerindeki yerel yöneticilere bu malzemelerin elçi gelmezden evvel tedarik etmeleri emri gönderilmişti.⁷⁶¹

Doğudan ve batıdan gelen elçilere, yolculukları boyunca sağlanan ihtiyaç malzemeleri bazı noktalarda değişiklik gösterir; en temel farklılık ise alkollü içecekler konusunda olurdu. Avrupa'dan gelen elçilik heyetlerine şarap ve rakı gibi alkollü içecekler verilirken⁷⁶² doğudan gelen Müslüman elçilik heyetlerinde böyle bir harcama bulunmazdı. Elçilere yolculukları boyunca temin edilen maddeler arasında alkollü içeceklerden başka farklılıklar da bulunmaktaydı. Mesela her iki taraftan gelen elçilere de sadeyağ verildiği halde doğudan gelen elçilere ayrıca susam veya pamuk yağı, batıdan gelen elçilere ise ayrıca zeytinyağı verilirdi. Etlerden koyun eti ortak et çeşidi olup doğudan gelen elçilere ayrıca kuzu eti, batıdan gelen elçilere de ayrıca sığır veya buzağı eti verilmekteydi. Kümes hayvanlarından doğudan gelen elçilere sadece tavuk, piliç ve bazen de kaz verilirken, batıdan gelen elçilere bunların yanında Mısır tavuğu, ördek, palaz hatta güvercin verilebiliyordu.⁷⁶³ Bunların dışında batıdan gelen elçilere havyar dahi verildiği olurdu.⁷⁶⁴

4.3.3. Elçilere Yolculukları Esnasında Yapılan Merasimler

Elçilerin yol güzergâhlarında bulunan kazaların mülkî ve askerî idarecileri, elçileri karşılayıp kendilerine gerekli ikramı yapmakla görevliydi.⁷⁶⁵ Bu karşılama ve ağırlamalar, daha sonra İstanbul'da yapılacak olanların küçük birer örneği şeklinde

⁷⁶¹ BOA. C. HR. 123/6101.

⁷⁶² Withers, R. (2010). *Büyük Efendi'nin Sarayı*. (Çev. C. Kayra). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 44.; 1616 yılında gelen yaklaşık 150 kişilik Avusturya elçilik heyetine günlük 280 litre şarap tahsis edilmişti. Werner, *a.g.e.*, 134.

⁷⁶³ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 202.; Werner, *a.g.e.*, 134.; 1741 yılında gelen Rus elçilik heyetine Ereğli'de yapılan masrafların kaydedildiği bir defterde kırk tavuk, kırk altı ımlık (iğdiş edilmiş horoz), on altı Mısır tavuğu, yüz piliç, on iki kaz palazı ve altmış güvercin palazının verildiği görülmektedir. Halaçoğlu, A. (1995). "Ereğli'de Rus Elçilik Heyeti'ne Yapılan 1741 Tarihli Masraf Defteri". *Askeri Tarih Bülteni*. Sy: 38, 182.

⁷⁶⁴ *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, 176-177.

⁷⁶⁵ BOA. HAT.4/125.

gerçekleşirdi.⁷⁶⁶ İsveç elçisi Rålamb da 1657'de İstanbul'a gelirken Silistre'de Melek Ahmed Paşa tarafından aynı titizlikte ağırlandı. Elçi burada paşanın huzuruna kabul edilmiş ve kendisine hilat giydirilerek, ertesi gün de yemeğe davet edilmişti. Rålamb hatıratında bu kabulü şu şekilde ifade etmektedir:

*“Yemekten sonra su ve peşkir getirdiler. Ardından kahve içtik, sonra da ellerimizle yüzümüzü gülsuyuyla sildik. En sonunda herkesin başının üstüne kırmızı bir ipek parçası sarkıtıldı ve yüzümüze türlü türlü buhur tutuldu, yemek de böylece sona ermiş oldu. Maiyetimdekiler yerde daire şeklinde oturarak yemek yediler. Paşa ile kısa bir sohbetten sonra ondan izin istedim ve hemen yoluma devam ettim.”*⁷⁶⁷

H. Şevval 1153 / M. Aralık 1740-Ocak 1741 tarihinde Anadolu Beylerbeyi Vezir Veli Paşa'ya hitaben yazılan bir hükümde o tarihte gelen İran elçisi Hacı Han için yapılması gerekenler emredilmişti. Buna göre elçi eyalet sınırından girince, beylerbeyi onu kethüdarları, kapı halkı, mehterhanesi ve seçilmiş etbai ile beraber karşılayacaktı. Bundan sonra uygun bir mahalde, Devlet-i Âliyye'nin şanına yaraşır bir şekilde yemeklik tertip edilip, elçi için bir adet pakça donanmış at hazırlanacaktı. Bu şekilde *şerait-i dosti* çerçevesinde vezaretini tekmil eyleyecek olan beylerbeyinden daha sonra elçiyi emniyet içerisinde civar-ı saltanat-ı seniyyeye eriştirmesi istenmişti.⁷⁶⁸ Hacı Han ve maiyeti Karaman eyaleti sınırlarındayken, elçinin mihamdarı Derviş Mehmed Ağa, Anadolu Eyaleti beylerbeyine haber göndererek elçinin eyalet sınırında karşılanmasını istemişti. Bu nedenle Anadolu beylerbeyi bin süvari ve bin piyade ve diğer askerlerle birlikte karşılama töreni düzenlemiş; bu karşılama esnasında elçiye olağanüstü izzet ve ikramda bulunmuştu. H. 4 Zilkade 1153 / M. 21 Ocak 1741 tarihli Anadolu Beylerbeyi Ali imzalı bir belgeden de, Anadolu eyaleti sınırlarına girdiklerinde İran elçisine yapılan karşılama ve tertip edilen yemeklik hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkündür. Buna göre eyalet hududu başlangıcı olan Bolvadin menziline üç saat mesafedeki Karaköprü adlı yerde, elçiye eşlik eden Derviş Mehmed Ağa elçiden yarım saat kadar önce gelip Anadolu valisi Ali Paşa'nın kethüdası ile buluşmuştur. Daha sonra üç bin kişiyi aşan bir alayla⁷⁶⁹ elçinin geleceği tarafa ilerleyerek elçiyi at üzerinde karşılamışlardır. Elçi bu alayla yemeklik mahalline getirilmiş ve kendisine yemek sonunda da elçiye iki gümüş eğerli donanmış at,

⁷⁶⁶ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 203,

⁷⁶⁷ Rålamb, *a.g.e.*, 36.

⁷⁶⁸ BOA. C. HR. 20/985.

⁷⁶⁹ Maiyeti üç bin kişi olan bir elçi için Osmanlı Devleti'nin sadece bir eyalet valisinin elçinin maiyetinden fazla askerle alay tertip etmesini, elçi kabullerindeki ince mesajlara verilen örneklerden birisi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

maiyetindeki diğer han ve han rütbesindeki eşik ağasına da⁷⁷⁰ ayrı ayrı donanmış atlar verilmişti. Bunlardan başka altı mirzaya birer yelendaz at verildikten sonra elçiye kürk bahası olarak 1.000 kuruş ikram olunmuştu.⁷⁷¹

H. Cemaziyelahir 1160 / M. Haziran-Temmuz 1747 tarihinde barış antlaşması tasdiknamesi ile gelen Nadir Şah'ın elçisi için de, yol güzergâhındaki Bağdat, Rakka, Musul, Halep, Adana, Karaman ve Anadolu valilerine aynı içerikte ayrı ayrı emirler gönderilmişti.⁷⁷²

1775 tarihinde gelen Rus elçisi Repnin ise gelmeden önce İstanbul'a "bir kıt'a defter-i köhne" göndermişti; Repnin, Edirne'ye ulaştığı zaman defterde ayrıntıları belirtildiği üzere H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde gelen Rus elçisine Romançofo'ya yapıldığı gibi bir karşılama merasimi yapılmasını talep etmişti. Bunun üzerine Edirne kadısı ve Bostancıbaşı'na yazılan bir hükümde, 1153 tarihinde gelen Rus elçisine Edirne'den geçerken ne şekilde bir merasim icra edildiğinin mahkeme sicilinden, işin ehlinden ve vukuf ehli ihtiyarlardan öğrenilmesi istenmiş; önceki elçiye ne şekilde muamelede bulunulmuşsa, gelmekte olan elçiye de ona göre davranılması emredilmişti.⁷⁷³

Rumeli tarafından gelen elçiler eğer karayoluyla geliyorlar ve büyükelçi rütbesine sahiplerse, İstanbul'a varmadan önce maiyetiyle en son Küçükçekmece civarında konaklardı. Buradan hareket eden elçilik heyetine, İstanbul'a yaklaşırken bir karşılama heyeti gönderilir ve alayla ikamet edilecek konağa getirilirdi.⁷⁷⁴ Bu karşılama şekli XVI. yüzyıl boyunca hiç değişmemiş, hatta XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam etmişti.

"17 Ağustos günü sabaha karşı yola çıktıktan sonra, yavaş yavaş Konstantinapolis'e doğru ilerledik. Kente yarım mil kala bir çeşme başında mola verdik ve kente giriş için

⁷⁷⁰ İran elçilerinin hizmetinde görevli olarak eşik ağasının karşılığı, Osmanlı Devleti'ndeki kapıcılar kethüdasına denk gelmektedir. BOA. HAT. 5/173.

⁷⁷¹ BOA. C. HR. 96/4791.

⁷⁷² "...ilçi-yi mümâileyhin Bağdad hudûduna duhûlünden tarîk-i mezkûr ile Rakka hudûduna vusûlüne dek iktizâ iden zâd ve zâhiresi sen ki vezir-i müşârünileyhsin senin mârifetinle tertib olunub ve Bağdad'dan Musul'a dek kethüdânı mükemmel kapun halkı ve müretteb mehterhânen ve müntehâb Kürdistân askeri ile tayin ve Musul valisi dahi tertib-i mezkûr üzre istikbâl ve kethüdâsı ve Musul eyâletinin züemâ ve erbâb-ı tımârî ile Rakka hudûna isâl ve Rakka valisi dahi kezâlik tertib-i mezkûr üzre Rakka eyâletinin züemâ ve erbâb-ı tımârî ile istikbâl ve Haleb'e irsâl ve hakezâ Haleb valisi Adana valisine ve ol dahi Karaman valisine ve ol dahi Anadolu valisine ulaştırarak ve müşârünileyhümden her biri makârr-ı hükümetlerinde ferr ü şevket ve Devlet-i Âliyye'me lâyük vechle yemeklerin tertib ve birer re's pakça donanmış atlar ihdâsıyla unvân-ı vezâretlerin tekmil iderek civâr-ı saltânât-ı seniyyeme isâl olunmak üzre keyfiyyet-i seyr ü sülûku bu vechle tesviye ve tanzim olunduğu her birine başka başka emr-i şerifemle tefhim olunmağla..." BOA. C. HR. 57/2847.

⁷⁷³ BOA. C. HR. 182/9096.

⁷⁷⁴ Uluskan, *a.g.t.*; 185.

hazırlıklara başladık. Türkler de Konstantinapolis'ten çok güzel ve özenle hazırlanmış 50 kadar atı buraya getirdiler. Ayrıca Fransa, İngiltere, Venedik ve Hollanda elçilerinin temsilcileri ve elçiliklere bağlı yüksek konumlardaki kişiler at üstünde Sn. Elçimizi selamlamaya geldiler. Bundan sonra yola hep birlikte devam edildi. En önde bizi karşılamaya gelen yüksek konumdaki Türkler, Türk Elçinin ve yaverinin adamları, arkasından Sn. Elçimizin yaveri ve hizmetkârları, daha sonra elçilik hizmetindeki altı soylu aileden gelme genç ve onların arkasından da şövalyeler gidiyordu, bunları borazancılar ve bir ordu davulcusu takip etmekte, onu da bayrağımızı dalgalandıran bayraktar izlemekteydi.”⁷⁷⁵

Hristiyan devletlerden barış antlaşması tasdiki için gelen fevkalade büyükelçilere, Edirne Kapısı'ndan girmeden önce İstanbul'a yakın bir çiftlikte kurulan çadırlarda, “yemeklik” adı verilen bir ziyafet tertip edilirdi.⁷⁷⁶ Elçi yemeklik çadırına, başlarında çavuşbaşının⁷⁷⁷ bulunduğu bir heyet tarafından getirilirdi. Yemek esnasında elçinin sofrasında divan tercümanı oturur, elçinin maiyeti ve elçiyi karşılamaya gelenler için de ayrı ayrı sofralar kurulurdu. Elçi yemeklik yerinden ayrılırken, kendisi ve beraberindekiler için daha önceden hazırlanmış atlar⁷⁷⁸ ve alayla konağına giderdi. Bu alayda neferleriyle beraber asesbaşı ve subaşının yanı sıra kılavuz çavuş, divan çavuşları, sipahi ve silahtar çavuşları bulunurdu. Alay elçinin konağına yakın bir yere gelindiğinde dağılır ve elçi yalnızca mihmandarı, on kadar divan çavuşu ve divan tercümanı ile birlikte konağına götürülürdü.⁷⁷⁹

H. Evasıt-ı Şaban 1111 / M. Şubat 1700 tarihinde gelen Avusturya büyükelçisine de, Büyükçekmece'de Süleyman Paşa Çiftliği olarak bilinen yerde yemeklik tertip edilmişti. Elçi, ziyafet günü seher vakti Küçükçekmece'den gelmiş; elçiyi ziyafet mahalline on beş dakikalık mesafede çavuşbaşı, sipah ve silahdar ağaları çavuşlarıyla beraber karşılamışlardı. Yemeklik merasiminin sona ermesiyle atlara binilerek, alayla İstanbul'a

⁷⁷⁵ Werner, *a.g.e.*, 55.

⁷⁷⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/112 b.; 359/194.

⁷⁷⁷ Elçi kabul merasimlerinde en mühim vazifeli rolünü çavuşbaşı ifa etmekteydi. Büyükelçilerin ve fevkalade ortaelçilerin ilk gelişlerinde son konak yerlerinden ikamet edecekleri yere getirilmesinin yanı sıra sadrazam veya padişah kabullerinin yapılacağı günlerde İstanbul tarafında ikamet eden elçileri konaklarından alma, Galata'da ya da Üsküdar'da ikamet eden elçileri ise İstanbul tarafındaki Kireç (Vezir) İskelesi'nde karşılama görevi maiyetindeki çavuşlarla birlikte çavuşbaşına aitti. Alikılıç, *a.g.e.*, 75. “Baş çavuşlar başlarına paşalı ta'bir olunur kâtibî kavuk ve arkalarına bol yenlü ağır istofa hafta-ı kebir ve bellerine sîm ve yaldızlı kebirce paftalı kuşak kuşanur, üzerine altun köstekli elmâlı bıçak taqarlar ve baş çavuşdan mâ-'adâ çavuşlar ellerinde gümüş kozaklı ve baş tarafı iki cânibe muqavves çevgân ta'bir olunur birer degnek ve baş çavuş baş-pâresi topuz resminde gümüşden ma'mûl degnek taşırılar. Tayyârzâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi, Târih-i Enderûn, C:I*, 271.

⁷⁷⁸ Bu atların elçi için hazırlanmış olanı divan tahtlı, elçinin maiyetindeki beyzadeler için olan atlar eğerlenmiş diğerleri ise çıplak olurdu. Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 21.

⁷⁷⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 359/194.

hareket edilmişti.⁷⁸⁰ Yine H. 1131 / M.1718-1719'da gelen Avusturya büyükelçisi için Edirne Kapısı'na varmadan Kara İbrahim Paşa Çiftliği'nde; H. 1153 / M. 1740-1741'de gelen Avusturya büyükelçisi için yine Edirne Kapısı'na varmadan Hatice Sultan Çiftliği yakınında; ertesi yıl gelen Rus büyükelçisi için de aynı civardaki Maltepe'de yemeklik tertip edilmişti.⁷⁸¹

Hristiyan elçiler için sadece barış antlaşması tasdikinde gerçekleştirilen yemeklik uygulaması, han unvanına sahip İran elçilerinde ise Üsküdar'a yakın bir mahal olan Fener Bahçesi'nde gerçekleştiriliyordu.⁷⁸² Bu elçilere sadece Üsküdar'da değil, elçilerin yol güzergâhları üzerinde beylerbeyi gibi yüksek rütbeli devlet adamlarının ikamet ettiği yerlerde de yemeklik tertip edildiği, daha önceki örneklerde görülmüştü.

Elçilik heyetleri İstanbul'a girmeden önce kendilerine İstanbul'da nasıl karşılanacaklarına dair bir talimatname verilirdi. Mesela 1553'te Avusturya elçilik heyeti İstanbul'a yaklaşınca, elçi atlarını ve adamlarını sayıp kendisini karşılamaya gelen görevliye bildirmiş ve kendisine padişah tarafından nasıl kabul edileceklerini, ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağını açıklayan bir talimatname verilmişti.⁷⁸³

4.4. İstanbul'a Giriş

4.4.1. Batıdan Gelen Elçiler

Elçi İstanbul'a yaklaştığı zaman, bu iş için özel olarak görevlendirilen ve elçinin statü ve unvanına uygun rütbe ve payeye sahip bir kaymakam tarafından karşılanırdı.⁷⁸⁴ Bu anlamda büyükelçi veya ortaelçi statüsündeki elçileri karşılamaya, genellikle çavuşbaşı veya kapıcıbaşılar gönderilirdi.⁷⁸⁵ Buna karşın *küçük* ya da *sade* olarak anılan elçileri İstanbul dışında karşılamaya herhangi üst düzey bir görevli gönderilmemekte ve bu elçiler ikametgâhlarına bu şekilde gelmekteydiler.⁷⁸⁶

⁷⁸⁰ BOA. C. HR. 150/7475.

⁷⁸¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/113b, 114 b, 117 b.; 359/196, 198, 203.

⁷⁸² BOA. BEO. A.TŞF. 356/96 a-b.; 359/ 160, 161, 162.

⁷⁸³ Dernschwam, *a.g.e.*, 66-68.

⁷⁸⁴ Zirogeviç, *a.g.m...* 45.

⁷⁸⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/112 b, 117 a, 119 b.; 359/ 194, 202, 209.

⁷⁸⁶ Mesela bu doğrultuda Hicri 29 Şaban 1134 (Miladi 14 Haziran 1722) gelen Leh küçük elçisini karşılamaya kimse gitmemiş elçi Galata'da ki konağına kendisi gelmişti. Fakat daha sonra Devlet-i Âliyye'den niyazmend olduğu için ve iltimas üzerine gelinden 10 gün sonra Ramazan ayının 10. günü çavuşlar kâtibi ve çavuşlar emini yirmi kadar divan çavuşu ile birlikte elçiyi Azeb Kapısı'ndan alıp alayla tekrar konağına götürmüşlerdi. BOA. BEO. A.TŞF. 347/121.; 356/119 a.; 359/208. Devleti tarafından

Fevkalade elçiler için gerçekleştirilen alayla karşılama merasimi, mukim elçiler grubundan olan Avusturya ve Rusya kapı kethüdarları için gerçekleştirilmezdi. Bu elçiler geldiklerinde, karşılamak için kimse gönderilmez; Galata'daki konaklarına küçükkelçiler gibi kendileri giderlerdi. Bu elçiler konaklarına yerleştikten bir-iki gün sonra divan-ı hümayun tercümanı vasıtasıyla, sadrazam tarafından gönderilen birkaç tabla meyve ve çiçekle hatırları sorulurdu.⁷⁸⁷

Elçiler kendilerinin nasıl ve kimler tarafından karşılandıklarına dair bilgileri kaydeder ve ülkelerine götürürlerdi. Bu kayıtlar devletleri tarafından sonraki dönemlerde gönderilecek olan elçilerle paylaşılırdı. Bu elçiler kendilerinden önceki elçilerin tutmuş olduğu kayıtları beraberlerinde getirebilip Osmanlı Devleti'nden farklı taleplerde bulunabiliyorlardı. Bu tür durumlarda anlaşmazlık yaşandığı takdirde Osmanlı Devleti de kendi kayıtlarına başvuruyordu. Nitekim 1775 yılında İstanbul'a gelen Rus elçisi Repnin, Küçükçekmece'ye geldiği zaman tercümanını reisülkütuba göndererek, hatırının sorulması için 1741'de gelen Rus elçisine yapıldığı gibi divan tercümanı ile beraber yüksek rütbeli bir kişinin gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine reisülküttap, teşrifatî efendiden teşrifat defterlerini kontrol etmesini istemiş, kontrol sonucunda böyle bir kayda rastlanmadığı için elçiye olumsuz cevap verilmişti.⁷⁸⁸

Yabancı elçiler, Avrupa'da yaygın olarak uygulanan karantina⁷⁸⁹ tarzı bir uygulamaya tabi tutulmadan, sadece gerekli izin verildikten sonra İstanbul'a girerlerdi.⁷⁹⁰

mektup getirmekle beraber elçi unvanına sahip olamayan nameresleri de İstanbul dışında için karşılamak için herhangi bir görevli gönderilmemektedir. BOA. BEO. A.TŞF. 356/119b.; 359/208.; Elçilerin unvan ve düzeylerini belirleyen ise devleti tarafından gönderilen mektupta kendisi için kullanılan tabir olmaktadır. Mesela H. 1149 / M. 1736-1737 tarihinde gelen Lehistan'dan gelen kişinin hükümdarından getirdiği mektupta kendisi için elçi kelimesi kullanılmadığından kendisine nameres muamelesi yapılmıştı. BOA. BEO. A.TŞF. 356/119 b.; 359/209.

⁷⁸⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 349/48.

⁷⁸⁸ Karateke, *a.g.e.*, 129.

⁷⁸⁹ Bulaşıcı hastalıklarla karşılaşmış olabilecek insan veya diğer canlıların hastalık taşımadıkları kesinleşene kadar belli bir yerde alıkonulması anlamına gelen karantinanın, Avrupa ülkelerinde XV. yüzyıldan beri uygulandığı görülürken Osmanlı Devleti'nde ancak XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır. II. Mahmud döneminde Osmanlı merkez teşkilatında gerçekleştirilen reformlar dahilinde bir de karantina meclisi kurulmuştur. Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayınları, 265-276.

⁷⁹⁰ Elçilerle ilgili karantinaya benzer bir uygulama kaydına sadece 1718 Pasarofça Antlaşması için aracı olmak için İstanbul'dan yola çıkan İngiliz elçisi örneğinde rastlanmaktadır. Elçinin yol güzergâhında salgın hastalık bulunduğundan, Osmanlı ordusunun bulunduğu Filibe'de bu şekilde bekletilmiştir. Fakat elçi için yapılan uygulama sadece bir gün sürmüştür. Teşrifatî El-Hac Ahmed Efendi H. 27 Şevval 1129 / M. 4 Ekim 1717 tarihindeki bu olayı şu şekilde ifade etmektedir: “*Yevm-i mezbûrda ilçi-yi mümâileyhi çavuşân-ı dergâh-ı âli neferâtından on beş nefer mikdârı ademle kâtib efendi ve emin ağa ordu-yı hümayûna ber-vech-i tahmin üç rub' mikdârı bâid olan mahâlde köprübaşında istikbâl idüb mu'tâd-ı milel-i Nasara üzre hastalık havfından nâşî dahil-i belde-i Filibe'de tehniye olunan konağma nüzûl itmeyüb otağ-ı huzûr-ı*

Bunun dışında yabancı elçilerin İstanbul'a girişleri ile ilgili değişmeyen kaideler bulunmaktaydı ki, bunlardan en önemlisi elçilerin kendilerini karşılamaya gelen bir alayla şehre girmeleriydi. Bu bağlamda elçilerin İstanbul'a girişleri esnasında karşılanmaları için çavuşlar tayin olunur ve bu çavuşların sayıları bazen elliye bulurdu.⁷⁹¹ Çavuşların yanında genelde yüz kadar yeniçeri bulunsa da, bu sayısının bazen bine kadar çıktığı da olurdu.⁷⁹² Karşılamadan sonra elçi şehre olağanüstü ihtişamlı bir şekilde tertip edilmiş bir alay eşliğinde girerdi. Elçiler için yapılan merasimler ve oluşturulan alaylar devletin kudret ve azametini göstermek için iyi birer vesile teşkil ettiğinden bu merasim ve alaylarla büyük bir debdebe segilenirdi.⁷⁹³

XVI. yüzyılda İstanbul'a giren bir Avusturya elçisinin bu konudaki gözlemleri şu şekildedir:

“Türkler bizi sesli nidalarla karşıladılar. Bu işlerimizde şans ve sıhhat dilekleri anlamına geliyormuş, bu Türklerin sayısı bir hayli kabarıktı ve hepsi de şık, mükemmel gümüş ve altın işlemeli elbiseler giymişlerdi. At koşumları ve eğerler altın yaldızlı gümüşle tezyin edilmişlerdi, öyle ki onları seyretmek insana büyük bir haz veriyordu. En kibarları olan çavuşbaşı, çavuşlarıyla önde yer alıyordu; kapıcıbaşılar ve hepsi beyaz tavus tüyü taşıyan yüzbaşılı, onların da arkasından sipahiler, bunlar atlı olup yüzbaşı ve yarbaylarıyla gerçekten çok güzel süslenmişlerdi. Ve sonra sınır boylarından gelmiş birçok Türk beyi, savaşta devamlı çaldıkları etkileyici bir bandoları vardı: Büyük davullar, küçük sahra davulları, trampetler ve muhtelif nefesli müzik aletleri.”⁷⁹⁴

H. Evasıt-ı Şaban 1111 / M. Şubat 1700 tarihinde Avusturya büyükelçisini getiren alay, Davudpaşa'dan kalkıp Edirnekapı'dan içeri girmiş, Sultanhamamı ve Fener Kapısı'nı geçtikten sonra kale duvarını (surları) takiben Hazret-i Ebu Eyyub Ensari'den ve Kağıdhane'den geçerek Ok Meydanı'na gelmişti. Burada mutat üzere Galata voyvodası perişanî ve Galata çorbacısı sorguç ile alayı karşılayıp selamlamışlardı. Bu görevliler daha

kâimmakâminin cânib-i yesârında verâsına kârib bizim haymemize kârib mahâlde iki kit'a toplu çerge ve sair etbâ'ı ve levâhıkına lüzûmu mertebe çadırlar va0z' olunub ve birkaç sukak ile önü tutulub ana nüzûl itdirilmişdir.” BOA. BEO. A.TŞF. 346/78-79.

⁷⁹¹ Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: III, 85.; Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 72.; Osmanlı devleti gelen her elçiye uygulayacağı karşılama merasiminin nasıl icra edileceği, hangi rütbedeki elçilerin ne şekilde karşılaşacağı, elçilerin nasıl ağırlanacağı, nafaka ve tayinatlarının ne kadar olacağı, gibi konuları hep teşrifat defterlerine kaydedirdi. Yeni bir elçi geldiğinde de teşrifat defterlerindeki ilgili kayıtlar bir pusula şeklinde padişaha sunulurken padişahın onayı alındıktan sonra faaliyetler buna göre icra edilirdi. Söz konusu törenle ilgili bir muamma yaşandığı takdirde Hazine'de saklanan bu defterlere bakılmaktaydı. BOA. HAT. 205/10699.

⁷⁹² Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, 85.; Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 72.

⁷⁹³ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 216.

⁷⁹⁴ Tebly, K. (2013). *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*. (İkinci Baskı). (Çev. S. Ünlü). Konya: Gençlik Kitabevi, 123.

sonra alayın önünde ilerleyerek Beyoğlu'nda elçi için hazırlanan ikametgâha gidilmiş ve elçi ikametgâhına bırakılmıştı.⁷⁹⁵

Ortaelçi ve küçükkelçilerin karşılama ve alayla konaklarına götürülme merasimleri büyükelçilere yapılanlara göre farklı olmaktaydı. Bu merasimlerde alayda çavuşlar kâtibi, çavuşlar emini ve divan çavuşları bulunur; fakat çavuşbaşı yer almazdı. Bu rütbelere sahip elçiler de yine İstanbul dışında karşılanıp alayla ikamet edecekleri konaklarına götürülürlerdi. Alayın başında ise divan çavuşları bulunurdu. Çavuşların sayısı ortaelçiler için otuz-otuz beş iken, küçükkelçiler için on beş-yirmi kadar olmaktaydı.⁷⁹⁶

Resim 4.3.: Elçi Alayı (Pera Müzesi)⁷⁹⁷

Bazı elçiler, İstanbul'a girişlerini gövde gösterisine çevirmeye çalışabiliyorlardı. Bu nedenle atlarını ve bandolarını çok şaşaalı bir surette süsler ve özellikle Fransız elçilerinin yaptığı gibi, şehre girerken beraberlerinde asilzadelerini ve tüccarları bulundurmaya ihmal etmezlerdi.⁷⁹⁸ Bu nedenle İstanbul'a kalabalık bir maiyetle girmeye çalışan elçilerin bu

⁷⁹⁵ BOA. C. HR. 150/7475.

⁷⁹⁶ Osmanlı diplomatik dili içerisinde elçiler için bu şekilde tertip edilen alayların ve bu alaylarda bulunan görevlilerin rütbeleri de önemli mesajlar içermektedir. Uluskan, *a.g.t.*; 188.

⁷⁹⁷ İnternet: <https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Elci-Alayi/196/1>, Son Erişim Tarihi: 01.12.2017

⁷⁹⁸ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 73.

talepleri, her zaman uygun görmeyebiliyordu. Mesela Kanuni Sultan Süleyman'ın cülûsunu tebrik için gelen İran elçisi, İstanbul'a beş yüz kişilik bir maiyetle girmek istemiş; fakat böyle kalabalık bir heyetle İstanbul'da boy göstermesinin gövde gösterisine dönüşebileceği endişesiyle, heyetten sadece yirmi kişinin İstanbul tarafına geçmesine izin verilmişti.⁷⁹⁹

Elçilerin gövde gösterisinde bulunmalarını engellemek amacıyla İstanbul'a girişlerinde bayrak ve flamalarını açıp bando çalmalarına da izin verilmezdi. Bu anlamda elçiler ne maksatla gelmiş olurlarsa olsunlar, elçilik kuralları dâhilinde hareket etmek zorundaydılar. Vezir Piyale Paşa'ya yazılan H. 7 Şaban 975 / M. 6 Şubat 1568 ve H. 10 Şaban 975 / M. 9 Şubat 1568 tarihli iki hükümde İran elçisine münasip bir üslupla alem ve bayrak açmayıp elçilik adabına göre hareket etmesi konusunda tembihle bulunulması istenmesi de bu durumdan kaynaklanmaktaydı.⁸⁰⁰

*"... Kente doğru ilerledik ve geniş bir düzlüğe geldik. Burada Çavuş Paşa, yani "Kapı"da görevli çavuşların başı olan kişi, at üstünde 100 çavuşla bizi beklemekteydi. Çavuşlar ikişer ikişer yan yana ve arka arkaya dizilerek bir sıra oluşturdular ve önümüzden ilerleyerek kente girerken bize eşlik ettiler. Böylece Konstantinapolis'e yaklaştık. Bir saat boyunca surlar yönünde yol aldıktan sonra Edirne Kapısı'ndan kente girdik. (...) Böylece öğleüstü sağ salim, görkemli bir törenle, bayrağımızı dalgalandırarak ve borazanlar, davullar çalınarak menzilimize ulaştık."*⁸⁰¹

Yukarıda ki ifadelerin sahibi olan Crailsheimli Adam Werner, 1616 yılında Avusturya elçisi Czernin ile birlikte İstanbul'a gelen elçilik heyetinde yer almaktaydı. Werner'in anılarında da görüldüğü üzere çavuşbaşı, elçinin bayrak açtırıp, bando çaldırmasına mani olmamıştı. Görevli çavuşbaşı, elçinin bayrak açtırıp bando çaldırarak şehre girmesini engellemediği gerekçesiyle, bu olaydan sonra cezalandırılmıştı.⁸⁰²

Buna karşın Avusturyalı bir başka elçi Mollard'ın ise bando çalmasına izin verilmiş fakat bayrak açması reddedilmişti.⁸⁰³ 1634'te İstanbul'a gelen Avusturyalı elçi Puchhaimb'e her ikisi için de izin verilmezken, ilk defa 1664'te bu iki imtiyazı bir arada kullanarak giren yine bir Avusturya elçisi Leslie olmuştu. Böyle bir müsaade ise ancak

⁷⁹⁹ Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: III, 25.

⁸⁰⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) I, 415, 419.

⁸⁰¹ Werner, *a.g.e.*, 55.

⁸⁰² Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 73.; Werner bu olayın duyulması üzerine elçinin çavuşbaşının affedilmesi için ricada bulunmasıyla çavuşbaşının azledilmekten kurtulduğunu belirtmektedir. Werner, *a.g.e.*, 58.

⁸⁰³ Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C: IV, 503.

padişahın İstanbul'da olmaması dolayısıyla verilebilmişti.⁸⁰⁴ Bu tür imtiyazları elde edebilen elçiler, dönemi itibarıyla Devlet-i Âliyye nezdinde iyi ikili ilişkilerin olduğu devletin elçileriydiler. Ayrıca bu imtiyazlar, elçiler için diğer devletlerin elçilerine karşı da büyük bir gurur vesilesiydi. Tersten bakıldığı zaman bu imtiyaz, aslında Osmanlılar için ise bir taviz olup, devletin artık eski güç ve kudretinde olmadığını göstergesiydi. XVIII. yüzyılda şartlar daha da değişmiş, özellikle antlaşma metinleriyle gelen Avusturya ve Rusya elçilerine bu imtiyazın tanınması artık zorunluluk haline gelmişti. Karlofça Antlaşması'ndan sonra H. Receb 1111 / M. Aralık 1699-Ocak 1700 tarihinde Avusturya büyükelçisinin ya da H. 1131 / M. 1718-1719, H. 1153 / M. 1740-1741 ve H. 1154 / M. 1741-1742'de Rus büyükelçilerinin gelişlerinde de⁸⁰⁵ aynı durum sözkonusudur. Bu elçiler, Edirnekapı'dan bandolarını çalarak girdikleri gibi İstanbul içerisinden de yine bandolarını çalarak geçmişlerdi.⁸⁰⁶ Hatta Karlofça Antlaşması'ndan sonra gelen Avusturya büyükelçisi Oettingen'in bando çalacağı önceden haber alınmıştı. Bando çalınmaması talebinin elçiye kabul ettirilemeyeceği bilindiği için alay güzergâhı değiştirilmiş ve elçi Galata surları dışındaki ikâmetgâhına İstanbul dışından götürülmeye çalışılmıştı. Fakat elçi hazırlanan yoldan gitmeyi kesin bir dille reddedince, İstanbul içinden bandosunu çaldırarak geçmesi “*ister istemez*” kabul edilmişti.⁸⁰⁷

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılla birlikte savaş meydanlarında üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldığı devletlere bu ayrıcalıkları tanımak zorunda kalmış olsa bile, nispeten zayıf gördüğü veya diplomatik ilişkilerini devam ettirmek kaygısında olmadığı devletlere karşı bando yasağını uygulamaya devam etmiştir. Nitekim Hint elçisi Seyyid Gulâm Ali Han'ın 5 Zilhicce 1201 / M. 18 Eylül 1787 tarihinde İstanbul'a girişindeki talepleri, Osmanlı belgelerinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Alay ile esnâ-yı mürûrlarında Frenklere mahsûs olan tranpete tâ'bir eyledikleri tabl çalmak bunlarda mütearrif olduğuna binâen iskeleden hânelerine varınca zikr olunan şeyleri hâyli inâd itmîşler iken bu makûle vürûd iden ilçilerin dâhil-i surda tabl çalmaları ve bayrak küşâd eylemeleri hilâf-ı kanûn idüğü mihmândârları vesâtatıyla ifâde birle def

⁸⁰⁴ Bu tür faaliyetlerin hepsinin amacı diplomatik tesir elde edebilmektedir. Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 73.

⁸⁰⁵ Bu tarihte gelen Rus büyükelçisi sadece sadece bayrak açıp bando çalmakla kalmamış, elli kadar tüfeksiz piyadesinin yanı sıra altmış kadar da tüfekli atlı atıyla şehre girmiştir. BOA. BEO. A.TŞF. 356/117 b, 118 a.; 359/203,204.

⁸⁰⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/113 b, 114 b.; 359/196,198. “...ba'de't-ta'am yemeklikten müretteb alay ile mürûr olundukta ilçi-i mesfûr trampete itlâk iddikleri sâzlarını çalarak Sultân Hammamı önünden mürûru Fenâr Kapusu'ndan taşra çukulub Ya Vedûd İskelesine ve andan Emir Neccâriye varıldıkda erbâb-ı alay me'zûn-ı mu'âvedet olmuşlar ve İstanbul'a Edirne Kapusu'ndan dühul olunmuş” BOA. BEO. A.TŞF. 356/113 b.; 359/196.

⁸⁰⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa. *Nusretnâme*, II/I. 30.

itdirilüb fakat askerisi tâifesinin harekât ve sükûnâtları ve nizâm ile yürümelere çalınmasına merbût olan çağırma şeklinde bir iki düdüklerin çalmağa müsâade olunmağla ol vechle mürûr eylediler."⁸⁰⁸

4.4.2. Doğudan Gelen Elçiler

İran, Buhara ve Hindistan taraflarındaki devletlerden gelen elçilerin İstanbul'a yaklaştıkları haber alındığında, bunlar için bir karşılama heyeti gönderilirdi. Bu elçilerin kimler tarafından karşılanacağı elçiler gelmeden önceden belirlenir ve belirlenen bu görevlilere uyarı mahiyetinde hükümler gönderilirdi. H. Selh-i Cemaziyelahir 975 / M. 31 Aralık 1567'de yeniçeri ağasına yazılan bir hükümde, İran'dan gelen elçinin Üsküdar'dan İstanbul'a geçişi sırasında bütün yeniçerilerle tam teçhizatlı olarak iskelede hazır bulunulması ve elçiyi kendisi için hazırlanan eve kadar götürmeleri emredilmişti. İlgili hüküme göre yeniçeri ağası, ayrıca yolda elçinin önüne geçmeyip yanında yürüyecekti.⁸⁰⁹ Yine kaptan paşaya yazılan bir başka hükümde ise, elçi Şah Kulu Han ve adamlarının Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilmesi için dört-beş parça geminin tam tekmil hazırlanması emredilmişti.⁸¹⁰

Elçileri karşılamak için üst düzey saray görevlilerinden oluşan bir heyet görevlendirilir, başına da yüksek rütbeli devlet adamlarından birisinin tayin edilirdi.⁸¹¹ Bu heyet bir gece önceden Fener Bahçesi'nde Matbah Emni tarafından tertip edilen yemeklik mahalline giderdi.⁸¹² Fener Bahçesi'ne gelen grubun içerisinde yer alan Dergâh-ı Âli kapıcıbaşlarından bir ağa, Kartal veya Bostancıbaşı Köprüsü'ne⁸¹³ on beş dakikalık mesafede elçiyi karşılar ve adı geçen bahçede bir gün öncesinden hazırlanmış olan yemeklik mahalline getirirdi. Elçi ve maiyeti buraya geldiğinde, görevlendirilmiş olan

⁸⁰⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 351/105 b.

⁸⁰⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) I, 301.

⁸¹⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) I, 316.

⁸¹¹ Fener Bahçesi'ne elçiyi karşılamak için bir gece önceden giden grubun içerisinde, on kadar vezir kapıcıbaşı ağaları, otuz divan çavuşu, yüz kadar kemer rahatlı ve ağır kesmelü Enderun ağası, kırk gaddareli ve tokmak tüfenkli çukadar, altı yedi mükemmel yedek atlar, dört alay çavuşu ve iki Enderun çavuşu bulunurdu. BOA. BEO. A.TŞF. 356/88 b.; /147.; III. Murad'ın cülûs tebriki için gelen elçinin Maltepe'ye yaklaştığı haberinin gelmesi üzerine Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa emrindeki bir maiyetinde çavuşbaşı, dergâh-ı mualla çavuşları, bölük ve üzengi ağaları ve sipahiler bulunduğu halde Üsküdar'a geçip elçiyi karşılamakla görevlendirilmişti. Kütükoğlu, B.; *a.g.m.* 4.

⁸¹² H. 29 Zilhicce 1154 / M. 7 Mart 1742 tarihinde İran elçisini yemeklik mahallinde yemeklik nazırı olarak tayin edilen tersane emini ile birlikte matbah emini, teşrifatı ve elçinin mihmandarı Nazif Efendi karşılamış ve hatta "...resm-i hoşamedî icra ve hatta nüzûlü vaktinde yağmur yağmağa başlamağla vürûdunuzun baran-ı rahmete tesâdüf itmesi fâ'l-i hayrdır deyu latife yüzünden ba'zı huzâr feth-i kelâm eyledikde sefir-i merkûm inşallah u teala sa'ylerimiz mahz-ı hayrdır deyu izhâr-ı inbisât eylemişlerdir." BOA. HAT. 5/ 173.

⁸¹³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/88 b.; /147.; 1736'da gelen İran elçisi Kartal 1738 ve 1746'da gelen İran elçileri ise Bostancıbaşı -Köprüsü'nde karşılanmışlardı. BOA. BEO. A.TŞF. 356/96 b; 359/161.

heyet tarafından merasimle karşılanırdı. Elçi hatırı sorulduktan sonra çadıra alınıp önce tatlı ve kahve ikram edilir, daha sonra da elçi ve maiyeti için pilav ve zerdenin de ikram edildiği çok güzel donatılmış ayrı ayrı sofralar kurulurdu. Yemekten sonra ise şerbet ve buhur ikramı yapılırdı. Yemek faslının akabinde elçi kemer rahtlı ve ağır kesmeli bir ata bindirilir, kapıcıbaşı ve mihmandar önünde olduğu hâlde mehterhane⁸¹⁴ tarafından Üsküdar'da hazırlanan bir konağa götürülerek burada misafir edilirdi. Mesela H. 2 Rebiülevvel 1134 / M. 21 Aralık 1721 tarihinde İran elçisi Semnan Hâkimi Murtaza Kulu Han Üsküdar'a ulaştığında, Doğancılar Meydanı'nda Süleyman Paşa'nın evi tahsis edilmişti.⁸¹⁵ İran elçilerinin Üsküdar'da konaklayacakları ikametgâhların döşenmesi ise kanun-ı kâdime göre Üsküdar esnafına aitti.⁸¹⁶ Sadece İran elçileri değil, doğudan gelen diğer Müslüman elçiler de Üsküdar'da konaklardı. Mesela XVII. yüzyılda gelen Hint elçisi Baysungur Mirza da bu şekilde Üsküdar'da konaklamıştı.⁸¹⁷

Elçi konağına yerleştikten sonra maiyetine bir veya iki yeniçeri ortası⁸¹⁸ verilen elçi burada iki üç gün istirahat ederdi.⁸¹⁹ Elçinin konak yerine vardığı öğrenildiğinde, sadrazam tarafından hoş geldiniz mahiyetinde otuz-kırk tabla meyve ve çiçek gönderilerek hatırı sorulur ve elçi bu andan itibaren İstanbul'da kalacağı hergün için ayrı ayrı hesaplanacak olan tayinatını almaya başlardı.⁸²⁰ Mesela H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde gelen İran elçisi Murtaza Kulu Han'a da bu şekilde hatır sorma görevi daha önce İran'a elçilikle gönderilmiş olan Dürrî Ahmed Efendi'ye verilmişti.⁸²¹

⁸¹⁴ Ayrıca elçilerin İstanbul'a gelişleri esnasında gerekli olan çadır gibi malzemeler de mehterhaneden temin edilirdi. BOA. C. HR. 143/7103.; 82/4089.

⁸¹⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 347/134. Özellikle İran elçilerinin hem gelişlerinde hem de gidişlerinde Üsküdar'da birkaç gün ağırlanmaları, sonraki dönemlerde İran elçilik heyetlerinin konaklaması için Üsküdar'da konak ve saray tahsis edilmesi ile sonuçlanmıştır. Örneğin Ayazma Bahçesi'nde bulunan Ayazma Sarayı'nın XVIII. yüzyılda İran elçilerinin ikametine ayrıldığı görülmektedir ki bu nedenle burası ilerleyen dönemlerde Acem Köşkü olarak anılmaya başlanmıştır. Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar C. 3*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 1325.

⁸¹⁶ H. 17 Receb 1223 / M. 8 Eylül 1808 tarihinde esnafın topluca hallerinden şikâyet etmeleri üzerine elçi için tahsis edilen konak devlet tarafından döşenmişti. Câbi Ömer Efendi. (2003). *Câbî Tarihi (Târih-i Sultan Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin I*. (Haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara: TTK Basımevi: 218.;

⁸¹⁷ Ertaş, M. Y. (2015). "Osmanlı Döneminde İktidar ve Mekân: 17. Yüzyılda Politik Bir Mekân Olarak Üsküdar", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 138.

⁸¹⁸ Elçilerin hizmetine verilen bu ortalar eğer fevkalade elçiler için tayin edilmişse elçilik hizmetinin sonuna kadar, mukim elçiler için tayin edilmişse de genellikle altı yedi ay civarı elçinin hizmetinde bulunurlardı. BOA. HAT. 22/1070. H. 15 Safer 1152 / M. 24 Mayıs 1739'da Fransa'nın İstanbul'daki mukim elçisine Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılacak olan antlaşmaya aracı olması için devleti tarafından büyükelçilik payesi geldiğinde kendisine bir yeniçeri ortası tayin edilmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 348/6b.

⁸¹⁹ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 212ç

⁸²⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 a.; 359/148.;

⁸²¹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/134.;

Üsküdar'da birkaç gün istirahat ettirilen elçiler, daha sonra merasimle İstanbul tarafına geçirilirlerdi.⁸²² Doğudan gelen elçiler içerisinde özellikle Osmanlı Devleti'ndeki üç tuğlu vezir rütbesine denk bir rütbe olan han unvanlı İran elçilerinin İstanbul'a girişlerinde düzenlenen merasimler, diğer elçilere düzenlenen merasimlere nispeten oldukça gösterişli olurdu. Bu elçiler, Anadolu yakasından İstanbul'a büyük bir görkem ve ihtişam sergilenerek geçirilirdi. Bu elçilerin Üsküdar'dan alınıp İstanbul tarafına geçirilmesi görevi çavuşbaşına ait olup, yapılan merasim de başında çavuşbaşının olduğu bir alayla icra edilirdi.⁸²³ Elçilik heyetinin sayısına göre içinde mehterhane ve forsa bulunan bir iki çekdiri önceden Üsküdar iskelesine gönderilirdi. Elçinin bineceği çekdiri bu iş için mükemmel kumaşlarla döşenirdi. Sahilden çekdirilere kadar elçi bostancıbaşı, maiyetindekiler ise bostancı sandalları, beşer çifte bahçekapısı kayıkları, mavnalar ve at kayıkları ile taşınırlardı.⁸²⁴ Hareket eden çekdirilerin yanı sıra Tophane, Kurşunlu Mahzen ve Tersane Divanhanesi'nden de gemilerin geçişi sırasında top atışları yapılır; bunun yanı sıra Tersane-i Âmire'de bulunan kalyonların bayrak ve flamaları da açılırdı.⁸²⁵

Elçi ve beraberindekileri taşıyan gemi ve kayıklar, İstanbul tarafında elçinin misafir edileceği konağa yakın olan bir iskeleye yanaştırılırdı. Örneğin H.1134 / M.1721-1722 ve H.1151 / M.1738-1739 tarihlerinde gelen İran elçileri, Yenibahçe civarında konak hazırlandığından Eminönü'nde Gümrük İskelesine; H.1155 / M.1742-1743 tarihinde gelen İran elçisi ise Edirnekapısı civarında bir konak hazırlandığından Defterdar İskelesi'ne indirilmişlerdi.⁸²⁶

Çekdiri ile iskeleye getirilen elçi, alay ile konaklayacağı ikâmetgâha nakledilirdi. Elçilerin konaklaması için Gümrükçü Çiftliği tercih edildiğinde elçiyi taşıyan çekdiri, Defterdar İskelesi'ne yanaşırdı. Çavuşlar kâtibi ve emini, Bostancıbaşı ağasının sandalıyla iskeleye bitişik olan Şehid Ali Paşa Sahilhanesi'ne çıkarılan elçinin koltuğuna girerek köşke getirirlerdi. Burada kahve ve buhur merasimi icra edilir ve elçiye hizmet eden

⁸²² İpşirli, M. (2015). "Elçilerin Üsküdar'ı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 205.; Ertaş, *a.g.m.* 138.

⁸²³ Ertaş, *a.g.m.* 138.; Kurtaran U. (2015). "Sultan I. Mahmud'un Hayatında Üsküdar'ın Yeri ve Önemi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 179. (ss: 167-197)

⁸²⁴ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 213. BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 a.; 359/148.

⁸²⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 a, 89 b.; 359/148. III. Murad'ın cülûs tebriki için gelen İran elçisinin 30 kadırga ile İstanbul tarafına geçirmesiyle de, Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa görevlendirilmişti. H. 5 Safer 984 / M. 5 Mayıs 1576'da boğaz geçilirken gemilerden atılan şenlik toplarına Kız Kulesi'nden karşılık verilmiştir. Kütükoğlu, B.; *a.g.m.* 5.

⁸²⁶ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 213.

çekdiri beyleri gibi görevlilere hilat ihsan olunurdu.⁸²⁷ Merasimin sona ermesiyle elçi yine tertip edilen bir alayla⁸²⁸ Gümrükçü Çiftliği'ne götürülürdü. İran'dan gelen elçilerin maiyetine at tahsis edilmez; bu ancak elçi talep ettiği takdirde gerçekleştirilirdi. Elçi çiftliğe getirildiğinde burada bir kez daha kahve ve buhur merasimi icra edilir, sonrasında elçi ve maiyetine matbah emini tarafından mükellef sofralar hazırlanırdı. Elçiye hoş geldiniz makamında kethüda bey tarafından gönderilen çiçek ve meyveler de bu sırada gelirdi.⁸²⁹ İkâmetgâhına yerleşmesinden birkaç gün sonra da, sadrazam ve diğer vezirler tarafından gönderilen çeşitli şerbet, meyve ve çiçeklerle elçinin hatırı sorulurdu.⁸³⁰ Doğudan gelen elçiler de konaklarına yerleştirildikten sonra alaydaki görevlilere "avaid" adı verilen bahşişler dağıtırlardı. M. 1721-1722 tarihinde gelen Murtaza Kulu Han Nakkaş Paşa Sarayına yerleştikten sonra teşrifati efendi'ye 70 kuruş, çavuşlar kâtibine 50 kuruş, çavuşlar eminine 50 kuruş, çavuşlara 150 kuruş, duacı çavuşa 10 kuruş, kılavuz çavuşa 20 kuruş, asesbaşına 20 kuruş, subaşına 20 kuruş, mehter çavuşlarına 10 kuruş, çavuşbaşının çukadarına 20 kuruş, şatıra 5 kuruş, elçiye tayin edilen çorbacıya 30 kuruş, elçiye at getiren dört kişiye 20 kuruş, elçiye tayin edilen 7 çavuşa 20 kuruş olmak üzere toplamda 495 kuruş avaid dağıtmıştı.⁸³¹

Han rütbesinde olmayan İran elçileri ya da Özbek elçileri gibi doğudan gelen diğer elçilere yapılan merasimler daha sade olurdu. Mesela Özbek elçisini karşılamak üzere Üsküdar İskeleyi'ne bir beş çifte, birkaç tane de dört çifte kayıkla bir vezir ağası gönderilirdi. Yine elçiyi iskelede karşılayıp konağına götürenlerin sayısı da daha az olurdu.⁸³²

⁸²⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 a, 89 b.; 359/148.

⁸²⁸ "İbtida kılağuz çavuş ve asesbaşı ve subaşı neferâtıyla ba'dehu ilçinin kuşun? ta'bir olunur lewendâti ba'dehu otuz nefer çavuşân-ı divân mücevveze ve ferâceleriyle ba'dehu sipâh ve silâhdâr çavuşları mücevveze ve ferâce ile ba'dehu bölükât-ı erba'a kâtibleri ve kethüdâları ve sipâh ve silâhdâr zâbitânı mücevveze ve ferâce ile ba'dehu gedikliyân mücevveze ve ferâce ve gedikli çavuşân mücevveze yanında telleriyle ba'dehu sipâh ve silâhdâr kethüdâları ve kâtibleri mücevveze ve erkân kürk ile ba'dehu mukabele-i süvâri efendi mücevveze ve erkân kürk ile ba'dehu bölükât-ı erba'a ağaları selimi ve divân bisâtlı at ile ba'dehu ilçiyeye ta'yin olunan iki nefer çorbacı kukalar ve neferâtları keçe ile ba'dehu ilçinin mirzayân ta'bir olunur ademleri ba'dehu ilçinin yedekleri ba'dehu çavuşlar kâtibi ve emini mücevveze ve ferâce kürk ile ba'dehu teşrifati kafesi destar ve ferâce kürk ile yalnızca ba'dehu sipâh ve silâhdâr ağaları selimi ve erkân kürk divân bisâtlı at ile ba'dehu çavuşbaşı ağa selimi ve erkân kürk ve divân bisâtlı at ile yalnızca ba'dehu ilçiyeye hân dahi taraf-ı âsâfiden gönderilan divân rahatlı ve abâyilü at ile yürüyüb" BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 b; 359/148,149.

⁸²⁹ Kahve ve taltı merasiminden sonra çavuşbaşı yemeği beklemeden ayrılır, yemek işiyle matbah-ı âmire emini ilgilenirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 b.; 359/148,149.

⁸³⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/90 a; 359/ 149. 1721'de Murtaza Kulu Han'ın gelişinde sadrazam elçiye her biri farklı bir tür de tam kırk kavanoz şerbet göndermişti. BOA. BEO. A.TŞF. 347/135.

⁸³¹ BOA. BEO. A.TŞF. 347, s.135.

⁸³² Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 213.

Elçilerin sınırdan girdikleri andan itibaren yeri geldikçe sergilenmeye çalışılan elçi ve maiyetindekileri etkilemeye yönelik sahneler, İstanbul'a girişte de icra edilirdi. Bazen elçileri karşılamaya giden heyetteki kişi sayısı o kadar abartılırdı ki, herkes elçinin gelmesini dört gözle beklerdi. Mesela III. Murad'ın cülûsunu tebrik için gelen İran elçisi Tokmak Han, böyle bir alay tarafından karşılanmıştı. Alayda iki yüz elli kişilik çavuş, müteferrika ve süvarilerin elbiseleri ile at ve tuğları göz kamaştırıcıydı. Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa bile otuz kadırgasıyla Üsküdar İskeleyi'ne gelerek elçiyi gemiye almış, Kızkulesi'nden de yüz bir pare top atışı yapılmıştı. Av bahanesi ile İstanbul dışına çıkmış olan padişahın dönüşü, elçinin İstanbul'a geleceği güne denk getirilmiş; on iki bin kişi ile şehre girmesiyle de, elçiye güç gösterisinde bulunulmuştu.⁸³³

Elçiler gelecekleri zaman zenginlik ve refah göstergesi olabilecek şeylerin sergilenmesine, özellikle dikkat edilirdi. Mesela H. 23 Muharrem 1151 / M. 13 Mayıs 1738 tarihli bir belgeden, İran elçisinin indirildiği gümrük pişgâhından elçinin ikamet ettirileceği Nakkaş Paşa Sarayı'na olan güzergâhtaki kaldırımların tamir ettirildiği görülmektedir.⁸³⁴

4.4.3. Denizyoluyla Gelen Elçiler

Yabancı elçilerden Venedik, Cenova, İngiltere, Hollanda, ve Fransa elçileri genelde denizyolu ile İstanbul'a gelirdi. Denizyoluyla gelen elçilerin İstanbul'a kadar izledikleri güzergâh ve İstanbul'da karşılanışları, karayolu ile gelen elçilerden daha farklıydı. İngiltere ve Fransa gibi devletlerin ikamet elçilerine herhangi bir merasim yapılmazken, Venedik balyosları için aradaki ahitname gereği şaşaalı merasimler düzenlenirdi.⁸³⁵

III. Selim döneminin sonlarına kadar denizyoluyla gelen elçilerin payitahta kendi gemileriyle" gelmeleri yasaklanmıştı.⁸³⁶ Elçiler Çanakkale Boğazı'na geldikleri zaman burada bir süre bekletilip sonrasında İstanbul'dan gönderilen çekdirilerle İstanbul'a hareket ettirilirdi.⁸³⁷ Deniz yoluyla gelen elçileri taşıyan gemiler İstanbul'a girmeden önce Yedikule açıklarında durup şehre girmek için izin isterler, gerekli izin verildikten sonra

⁸³³ Ertuğ, *a.g.e.*, 87.; Düzbakar, *a.g.m.*, 188. Tarih-i Selanikî C:I, s.113.; Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, 144.; Gerlach, *a.g.e.*, 335.

⁸³⁴ BOA. C. HR. 65/3217.

⁸³⁵ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 215.

⁸³⁶ Bu durum payitahtın *harem-i ismetinin korunmasına yönelik* bir kaideydi. Beydilli, K. (2014). "İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul", *Osmanlı İstanbul'u II, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*. (Ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 57.

⁸³⁷ Shay, *a.g.e.*, 55-57.

İstanbul'a girebilirlerdi.⁸³⁸ Elçiler, Kurşunlu Mahzen denilen mahalde demirler ve maiyetleriyle gemiden ayrılarak Galata'daki konaklarına giderlerdi. Denizyoluyla gelen elçiler için yapılacak olan İstanbul'a giriş merasimleri, denizyolculuğunun belirsizliği sebebiyle bazen planlanan günde yapılamayabildiğinden⁸³⁹ bu esnada herhangi bir karşılama yapılmaz; fakat birkaç gün sonra resmi karşılama merasimi yapılarak elçiler konaklarına götürülürdü.⁸⁴⁰ Bu merasimde elçi Tophane'den alınarak tersane kethüdasının *gammaz* olarak anılan altı çifte kayığı ile Meyyit İskeleye yakınlarındaki Kalafatçılar imalathanesine götürülür ve orada kendisi ve maiyetine kahve ve şerbet ikramı yapılırdı. Kahve ve şerbet merasiminden sonra elçi ve maiyeti, has ahırdan gönderilen atlara bindirilirdi. Elçi ve maiyeti, çavuşbaşı ve bölükât-ı erbaa ağalarından akbayrak ağası ve Galata voyvodası, teşrifatçı, çavuşlar kâtibi, çavuşlar emini, kılavuz çavuş, asesbaşı, subaşı, Galata çorbacısı ve otuzdan fazla divan çavuşunun merasim elbiseleri ile hazır bulunduğu bir alayla konaklarına götürülürdü.⁸⁴¹ Alay konağa gelince birkaç pare top atışı ile şenlik yapılırdı. Şenlikten sonra ise elçiyi getirenlere, kahve ve şekerlemeler ikram edilirdi. Elçiyi konağın getirenler dönmeden önce veya döndükten birkaç gün sonra bu kişilere mutat avaidleri verilirdi.⁸⁴²

İstanbul'a denizyoluyla gelen gerek fevkalade ve gerekse mukim elçiler, padişah o esnada Edirne'de ikamet ediyorsa, tayinat ve harcırah gibi diğer masrafları karşılanarak karayoluyla Edirne'ye gönderilirlerdi.⁸⁴³ Elçilerin İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan yolculuları esnasındaki güvenlikleri de yine çavuşlar aracılığıyla sağlanırdı. Edirne civarına gelindiğinde önceden haber gönderilir ve elçilik heyeti çavuşbaşı ve ulûfeciyân-ı yemin ağasının beraber bulunduğu bir alayla karşılanırdı.⁸⁴⁴

⁸³⁸ Burian, *a.g.m.*, 22.

⁸³⁹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 72.; Resmi karşılama merasimi bazen elçi istirahat edeceği konağın götürüldükten üç gün sonra düzenlenirken bazen de aynı gün gerçekleştirilirdi. Uluskan, *a.g.t.*; 187.

⁸⁴⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/104 a, 105 b.; 359/175, 178.

⁸⁴¹ H. 1145 / M. 1732-1733'te Venedik balyosunu Tophane'den Galata'daki konağın götürülen alayda, sırasıyla önde perişâni ile Galata voyvodası, süpürge ile Galata çorbacısı, balyosun etba'ı, çavuşan-ı divan, çavuşlar kâtibi ve emini, teşrifati geliyor bunların arkasında ise, çavuşbaşı ve ak bayrak ağasının arasında balyos geliyordu. BOA. BEO. A.TŞF. 356/106 b.; 359/180.

⁸⁴² H. 22 Şevval 1172 / M. 18 Haziran 1759 tarihinde Venedik balyosu konağın iletildikten birkaç gün sonra alayda bulunan çavuşbaşı ağaya bir ağır telli, bir telli, bir kadife, bir atlas; teşrifati efendiye kırk altın, bir ağır telli, bir telli, iki kumaş, beş çuka; ak bayrak ağasına bir kadife, bir kumaş; halifeye yirmi altın, bir telli ve bir çuka gönderilmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 356/11 b.

⁸⁴³ Mercan, *a.g.t.*; 109.

⁸⁴⁴ Bu alayda çavuşbaşı ağa ve ulufeciyan-ı yemin ağası selimi ve erkân kürkleriyle, divan rahatlı, zerdûz abayılı sim rikablı atlara binerlerdi. Elçi için ıstabl-ı sadr-ı âliden divan rahâtı ve abayi ile bir mükemmel at ve asilzadelerine de maiyetine ve diğer hizmetkârlarına pakça eğer ve bisâtle kırk kadar at getirilirdi. Ayrıca

İstanbul'a gelen elçi eğer herhangi bir devletin daimi elçisi ise, elçilik binasına geldiği gün veya bir gün sonra başkâtibini Paşa Kapısı'na gönderip geldiğini resmen haber verirdi.⁸⁴⁵ Başkâtibin gelmesi için reisülküttabın ahırından at gönderilir; bu suretle Paşa Kapısı'na gelen başkâtibi reisülküttap kabul eder ve kendisine kahve ve şerbet ikramında bulunurdu. Bundan sonra sadrazam tarafından kabul edilen başkâtip, dönüşünde sadrazam kethüdasının odasına uğrar; orada da kendisine ikramda bulunulduktan sonra dönerdi. Bu şekilde elçilerin gelişinden hükümet resmen haberdar olmuş olurdu.⁸⁴⁶

Kanun gereği kâtibin gelişinin ertesi günü, yeni elçiye sadrazam tarafından yemiş, şekerleme ve çiçekler gönderilir⁸⁴⁷ ve hükümet adına kendisine resmi olarak "hoş geldiniz" denirdi. Bu görevi ise çoğunlukla divan-ı hümayun tercümanı yerine getirirdi.⁸⁴⁸ Tercümanla birlikte elçinin güvenliğini sağlamakla görevli birkaç yeniçeri yasakçısı da gönderilirdi. Elçiye gönderilen meyve ve çiçeklerin divan-ı hümayun tercümanından başka birisi aracılığıyla gönderildiği durumlarda ise, tercüman ayrıca elçinin ikametgâhına giderek hükümet adına "hoş geldiniz" ziyaretini gerçekleştirirdi.⁸⁴⁹

4.4.4. Halkın İlgisi

İstanbul'a gelen elçiler, halk tarafından da büyük bir ilgi ile karşılanırlar ve elçilerin hediyeleriyle birlikte meydana getirdikleri elçilik alayını seyretmeye gelen halk yollara dökülürdü. Elçilerin gördükleri itibar temsil ettikleri devlete göre değiştiğinden, devlet politikası gereği İran elçilerine yapılan muamelelerin odak noktasını, her zaman olağanüstü bir ihtişam meydan getirirdi. Bu durum sadece Osmanlılar için değil, İran tarafı içinde geçerliydi. Bu nedenle İran elçilik heyetleri de aşırı debdebeye özen gösterirlerdi. Durum böyle olunca elçilerin İstanbul'a girişleri halkın da ilgisini çekmekteydi. II. Selim'in cülûsu münasebetiyle İstanbul'a gelen İran elçisi Şah Kulu Han, olayın canlı şahidi ve dönemin tarihçisi Selânikî'ye göre "*beyânı mümkün olmayan bir izdiham içinde*" şehre girmişti.⁸⁵⁰ İstanbul İran elçiilk heyetlerinin gelişi esnasında olağanüstü günlerinden birisini yaşar, özellikle han seviyesindeki İran elçilerini ve maiyetlerini görmek için halk sokakları

Dergâh-ı Âli çavuşları mücevvezeleriyle, elçiye tayin olunan çorbacı süpürgesiyle ve neferatı keçeleriyle hazır bulunurlardı. BOA. BEO. A.TŞF. 346/15.

⁸⁴⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/104 b, 105 b, 106 b, 107 b.; 359/170, 178, 180, 182.

⁸⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 279.

⁸⁴⁷ Özlü, Z. (2011). "Osmanlı Saray Şekerleme ve Şekerlemecileri İle İlgili Notlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sy: 58, 183.

⁸⁴⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 348/7 a.; 351/121a.

⁸⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 279.

⁸⁵⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I, 68.

doldururdu. Tuhaf hediyeleri ve renkli kıyafetleri ile gelen İranlıları görmek isteyen kalabalık nedeniyle bazen heyete yol açmak mesele haline gelir ve insanlar evlerine dönmek için güçlük yaşarlardı. 1590'da gelen Mehdi Kulu Han ve maiyeti de, kendilerine tahsis edilen Vefa'daki saraya; ancak yatsı namazından sonra ulaşabilmişti. Alayı seyre gelenler ise kalabalık dolayısıyla eve dönememişler, hatta bazı kadınlar geceyi Bayezid Hamamı'nda geçirmek zorunda kalınca ve bu yüzden yuvaları dağılanlar bile olmuştu.⁸⁵¹ Kalabalık nedeniyle meydana gelen izdihamlardan birisi de 1641 yılında yaşanmıştı. Bu tarihte Sultan İbrahim'in cülûsunu tebrik için gelen İran elçisi İbrahim Han'ın İstanbul'a girişi, şimşekli ve yıldırımli bir güne denk gelmişti. Halk elçi alayını seyretmek için Ayasofya'nın yanındaki bir künbedin alt ve üstünü tıka basa doldurmuş; bu izdiham nedeniyle künbet aniden çökünce, on kişinin öldüğü ve pek çok kişinin de yaralandığı bir facia yaşanmıştı.⁸⁵²

Fransa büyükelçisi François de Noailles huzura kabul edileceği gün Pera'daki ikametgâhından alındığında, Türk tarzı çok güzel giysiler içindeki kabile, Pera'dan Topkapı Sarayı'na gelene kadar çok büyük ilgi görmüştü. Öyle ki insanların bir kısmı evlerinin duvarlarından ve çatılarından bu kafileyi izlemekteydiler. Hatta elçinin maiyetinde bulunan Philippe du Fresne-Canaye halkın meydana getirdiği kalabalığı “*yaşamım boyunca bu kadar insanı bir arada görmemişim*” şeklinde ifade etmiştir.⁸⁵³

XVI. yüzyılda Avusturya elçilerinden birisinin müşahedesine göre de, İstanbul'a girdikleri esnada kalabalık bir halk kitlesi sokakları doldurmuştu. Bazıları da arabaların yanı sıra koşup, kopuz eşliğinde türkü söylüyordu. Bunların yanında da ayrıca garip giyimli, alın derilerine tüy, kollarına bıçak geçirmiş, tenlerine bıçakla kemerler açmış ve buna kılıç takmış bazı deliler koşuyordu.⁸⁵⁴ Şüphesiz halkın meydana getirdiği kalabalığın yanı sıra ayrıca sergilenen bu sahneler, her zamanki gibi elçilerin psikolojisini etkilemek için yapılmış özel bir gösteriydi.

Batıdan gelen elçiler Galata'daki ikâmetgâhlarına geldiklerinde, Galata'nın etnik yapısı nedeniyle çok fazla ilgi görür ve büyük sevgi gösterisi ile karşılanırlardı. Hatta ilgili

⁸⁵¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I, 219.

⁸⁵² Sanal, *a.g.m.*, 12, 26.

⁸⁵³ Fresne-Canaye, P. (2009). *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*. (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 52. 1616 yılında İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Czernin'in maiyetinde yer alan Adam Werner de “*Şehrin dışında ve içinde binlerce insan birikmişti. Aralarından atla, arabayla ya da yaya olarak geçecek yer kalmamıştı*” demektedir. Werner, *a.g.e.*, 55.

⁸⁵⁴ Tebly, *a.g.e.*, 123.

devletin tebaası olanlar da, atlarına binerek elçileri getiren alayın arkasına takılırlardı. Mesela Fransız elçisi Nointel geldiğinde de böyle bir durum yaşanmış ve alayın geçişi bir buçuk saat sürmüştü. Bu esnada sokaklar, evlerin pencereleri hatta damlar her dinden büyük bir kalabalıkla dolmuştu.⁸⁵⁵

4.5. Elçilerin İkameti

4.5.1. Batılı Elçilerin İkameti

Elçilerin İstanbul'da ikamet ettirilmeleri hususunda standart bir uygulama bulunmamaktaydı. Fevkalade elçiler içerisinde İstanbul'daki saray ve hanlarda ikamet ettirilenler olduğu gibi ileri gelen devlet adamlarının evlerinin tahsis edildiği de olurdu. Mukim elçiler, elçiler değişse de değişmeyen ikâmetgâhlarda kalmaktaydılar. Elçilik hizmetinde kullanılan bu yerlerin kiralari, elçiler tarafından verilirdi. Mesela Venedik balyosları uzun yıllar kiralariını kendileri ödedikleri konaklarda ikamet etmişlerdi.⁸⁵⁶ Fransa ve Hollanda'nın elçilik binalari ise henüz XVII. yüzyıl başlarında kendilerine aitti.⁸⁵⁷

XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Avrupa'dan gelen elçiler, Topkapı Sarayı'na daha yakın olduğu için Eminönü'nde, Bizans'ın son dönemlerinde Venediklilerin oturduğu mahallelerde misafir edilirken; sonraki dönemlerde Çemberlitaş'taki Elçi Hanı'nda ağırlandırlardır. Avrupalı daimi elçiler şehir surlarının dışında Galata'ya bakan tepelerin üzerinde bulunan Pera⁸⁵⁸ bağlarında (vigne di Pera) ikamet ediyorlardı. XVI. yüzyılın başlarında burada Venedik, Floransa elçilikleri bulunmaktayken; 1535'ten sonra Fransa, 1583'ten sonra ise İngiltere sonradan Beyoğlu⁸⁵⁹

⁸⁵⁵ Mantran, *a.g.e.*, 137.

⁸⁵⁶ İstanbul'daki Venedik elçilik binasının tarihsel süreç içerisinde kullanımı için bkz. Tommaso Bertelé, Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri, Çev. Mahmut H. Şakiroğlu, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.

⁸⁵⁷ Gürkan, a.g.m., 386, Dursteler, *a.g.e.*, 236.

⁸⁵⁸ Pera kelimesi Yunanca'da karşı yaka, öte, karşı kıyıda yer manasına gelmekte olup Galata taraflarına verilen isimdir. Nicolay, N. (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*. (Çev. Ş. Tekeli, M. Tokyay). İstanbul: Kitap Yayınevi, 175.; Burian, *a.g.m.*, 26.

⁸⁵⁹ Eskiden Pera adıyla bilinen bugünkü Beyoğlu, adını Venedik elçisi Andrea Gritti'nin oğlu Alvise Gritti'den almıştır. Andrea Gritti ülkesine döndükten sonra Venedik Doçu olmuştur. Venedik elçiliğinin de Pera'ya taşınmasından sonra Venedik asilzadeleri de hızla bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Alvise Gritti babasını Venedik devlet başkanı olmasına rağmen İstanbul'a dönmüş ve o da Pera'da yaşamıştır. Venedik Doçu'nun oğlu olan Alvise'nin Pera'da ikamet etmesi ile birlikte Pera semti zaman içerisinde Beyoğlu olarak anılmaya başlanmıştır. Altan E. A., *a.g.m.*, 37-38.

olarak anılacak olan Pera'da bir elçilik binası temin etmiştir.⁸⁶⁰ İngiliz elçiliği XVI. yüzyıl sonlarında Salıpazarı yakınlarında Kıbrıs Beylerbeyi Arap Ahmed Paşa yalısına taşınsa da,⁸⁶¹ elçilik personelinin ahalinin tepkisini çeken hareketleri nedeniyle tekrar Galata bölgesine dönmek zorunda kalmışlardı.⁸⁶² Daimi elçilerin Pera'da ikamet etmelerinin tek istisnası, Avusturya elçilerinin Elçi Hanı'nda ikamet etmeleriydi.⁸⁶³ XVII. yüzyıl başları itibarıyla Pera'da elçilik binası olan devletler Fransa, İngiltere, Venedik, Hollanda ve Cenova olup bu elçilik binaları birbirlerine yürüyüş mesafesi kadar yakındı.⁸⁶⁴ 1646'da Avrupalı elçilerin Galata tarafında oturmalarına karar verilmesiyle, Avusturya elçiliği de Galata tarafına taşınmış ve bölge adeta bir "kâfir kenti" hüviyetine bürünmüştü.⁸⁶⁵

Avrupalı elçilerin Galata tarafında oturmaları kararlaştırılmış olsa da, fevkalade elçiler zaman zaman İstanbul içerisinde misafir edilmişlerdir. Bu durum elçilerin devamlı surette göz önünde bulundurulması gerekliliğinden kaynaklanmıştır.⁸⁶⁶ 1612-1613 yıllarında sadrazamın, bütün Avrupalı daimi elçileri gözetim altında tutmak amacıyla şehir surları içerisinde yaşamaya mecbur edeceğini söyleyerek tehdit etmesi, elçilerin neden İstanbul tarafında ikamet ettirildiklerinin göstergesidir.⁸⁶⁷ Nitekim Tavernier, XVII.

⁸⁶⁰ İpşirli, *Elçi*, 12. Gürkan, a.g.m., 385.; 1545'ten sonra bir süreliğine Venedik balyoslarının biri kışlık olarak Galata'da diğeri de yazlık olarak Pera bağlarında olmak üzere iki ikâmetgâhları bulunmaktaydı. Bunlardan yazlık olan aynı zamanda bir veba salgınında çok iyi bir sığınma yeri idi. Bertelé, *a.g.e.*, 109.; "Pera kentinin dışında kalan bu bölgede üç Hristiyan devletinin yani Fransa kralının, İngiltere kralının ve Venedik devletinin elçileri elçilikleri bulunur. Bu üç devletin elçileri diğerlerine kıyasla daha büyük özgürlüklere sahiptirler. Hiçbir kısıtlamaları yoktur, istedikleri zaman, gece veya gündüz karada ve denizde gezebilirler, canlarının çektiği yere yolculuk yapabilirler, güvencelerini sağlamak için daima kapılarında Türk hükümdarının görevlendirdiği yeniçeriler nöbet tutar." Heberer, *a.g.e.*, 291.

⁸⁶¹ And, *a.g.m.*, 20.; Eyice, "Elçi Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, 15; Skilliter, *a.g.m.*, 28.

⁸⁶² Nalbandoğlu, A. (1951). "İngiliz Elçisini Tophane'den Nasıl Attılar". *Tarih Hazinesi*, Sy: 7, 321. "Galata Kadısına hüküm ki sabıkan Mekke-i mükerreme kadısı olan Mevlâna Osman zidet fezaillühü dergâh-ı muallâmamektub gönderüb, meclis-i şer'e gelüb Tophane'de Arab Ahmed Paşa evinde İngiltere ilçisi tevabi'i ile sakin olub lâkin kendi hâllerinde olmayub muttasıl fik û fücür idüb hariçden nice feseka dahi gelüb fisk idüb ve fevahiş getürüb fesat ve şenaâtdan hâli olmayub ve zikrolunan evin deryası olmağla kaçgun kul saklayub ve kaçırub ve namaz vaktlerinde tabl surna ve nakus çaldırub ve mekâbir-i müslimîn üzerine kazurat döküb bunun emsâli nice fesadâtı omağla Müslümanlar kâğıt bırakub ya ilçiyi ihraç eylen yohsa mahalleye ateş birağuruz deyû yazılıb fesat ve teaddisi hadden biründür kadimden Galata'da olageldikleri evlerde olmaları her vechle Müslümanlara enfa'dır deyû ilâm ettüklerin arz itmeğin mukaddema sakin olduğu evlerde sakin ola deyû hatt-ı hümayûnuyla fermân-ı âlişanım sâdır olmuşdur buyurdum ki vardıkda mezbûr ilçiyeye bu emr-i celilü'l-kadrimin mefhûmu mucibince tenbih ve te'kid eylesin ki zikr olunan evdev çıkub varub Galata'da mukaddema sakin olduğu evlerde sakin olub Müslümanlara vech-i meşrûh üzre olan teâddileri def' ve ref' oluna bu bâbda mezkûr ilçiyeye bir vechle teâllül ve bahane ittirmeyüb hemen zikrolunan evden ihraç itdiresin" 19 Ramazan 1002 / (8 Haziran 1594) Ahmet Refik. (1988). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 15.

⁸⁶³ Werner, *a.g.e.*, 102.; Gürkan, a.g.m., 385,

⁸⁶⁴ Gürkan, a.g.m., 386, Dursteler, *a.g.e.*, 236.

⁸⁶⁵ Hatta Venedik ve Fransa elçilikleri arasında gizli bir kapı dahi bulunmaktaydı. Mantran, *a.g.e.*, 54-56.

⁸⁶⁶ Eyice, "Elçi Hanı", 17.

⁸⁶⁷ Dursteler, *a.g.e.*, 37.

yüzyılda Lehistan ya da Moskova Çarı'nın büyükelçisi ya da kapıkethüdarları geldiğinde, kendileri hakkında yeterli itimat sağlanıncaya kadar İstanbul tarafında ikamet ettirildiklerini dile getirmektedir.⁸⁶⁸

Elçiler salgın hastalık sebebiyle ya da yazları dinlenebilmek amacıyla, Tarabya ve Büyükdere gibi yerlerdeki yazlıklarında veya Belgrad Köyü'nde ikamet edebiliyorlardı. XIX. yüzyılda gelindiğinde ise batılı devletlerin Boğaziçi'nin Rumeli sahillerinde çok geniş araziler içerisinde yazlık sefarethaneleri bulunmaktaydı.⁸⁶⁹

Elçiler sadece İstanbul'da ikamet etmezler, bazen de padişahların Edirne veya başka bir şehirde ikamet etmeleri nedeniyle buralara gitmeleri gerekebilirdi. Bu nedenle kendilerine gittikleri yerlerde ikametgâh tahsis edilirdi. Fakat bu durumda genelde geçici süreli ikametler söz konusu olurdu.⁸⁷⁰ Mesela Avusturya elçisi Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna Amasya'da çıktığı için belli bir süre bu şehirde ağırlanmıştı.⁸⁷¹

4.5.1.1.Elçi Hanı'nda ikamet

Batılı elçilik heyetleri, XVI. yüzyıl başlarından Sultan İbrahim zamanında Salih Paşa'nın sadaretine kadar, genellikle Çemberlitaş'taki Elçi Hanı'nda ağırlanmışlardır.⁸⁷² Atik Ali Paşa Vakfı'nın yapılarından olan bu han, 1510-1511 tarihine doğru inşa edilmiş⁸⁷³ ve en geç 1512 yılı olmak üzere XVI. yüzyıl başlarından itibaren elçilerin ikameti için kullanılmaya başlanmıştı.⁸⁷⁴ Osmanlı Devleti bu dönemlerde en çok Orta Avrupa devletleriyle siyasi ilişkiler içerisinde bulunduğu için,⁸⁷⁵ Orta Avrupa özellikle de Avusturya elçileri bu handa ikamet ettiriliyordu. Bu sebepten Nemçe Hanı olarak da anılan⁸⁷⁶ Elçi Hanı, İstanbul'un eski bir tasvirinde "Teutsche Han" olarak kaydedilmişti.⁸⁷⁷

Elçiler bu handa sıkı denetim altında bir bakıma rehin tutuluyor, casusluk gibi şüpheli işler yapmaları ve esirlerin kaçışına yardımcı olmaları engellenmeye

⁸⁶⁸ Tavernier, J. B. (2014). *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. (Dördüncü Baskı). (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 77.

⁸⁶⁹ Kömürçüyan, *a.g.e.*, 235.

⁸⁷⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 346/11-12.

⁸⁷¹ Busbecq, *a.g.e.*, 50, 53.

⁸⁷² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 278.

⁸⁷³ Eyice, *"Elçi Hanı"*, 15. "Bizim İstanbul'da kaldığımız Elçihan, Ali Paşa Camii'nin hemen yakınındadır. Öyle ki biz hocanın sabah namazında okuduğu ezan ve yaptığı duayı duyuyoruz." Dernschwam, *a.g.e.*, 165.

⁸⁷⁴ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 203,

⁸⁷⁵ 1500 ile 1700 yılları arasında Avusturya tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçilik heyeti sayısının 120'yi bulmuş olması bu ilişkilerin sıklığının en net göstergesidir. Teply, *a.g.m.*, 247.

⁸⁷⁶ Karl Teply, *a.g.e.*, 257.

⁸⁷⁷ Bertelé, *a.g.e.*, 361.

çalışılıyordu.⁸⁷⁸ Bu noktada Elçi Hanı'nın konumu da etkili olmaktadır. Çünkü bu han, aynı zamanda devlet erkânının, divandan kendi saraylarına gidip geldikleri Divanyolu üzerinde yer alıyordu.⁸⁷⁹

“Kuzeye bakan tarafta binanın giriş kapısı bulunmaktadır. (...) Bu kapı kentin en önemli ana caddelerinden birine açılır ve saraya giden ya da saraydan gelen tüm beyler, paşalar, vezirler bu caddeden geçerler, çünkü saray buraya sadece yaklaşık çeyrek saat mesafededir.”⁸⁸⁰

1646 yılından itibaren yabancı elçilerin Galata ve Beyoğlu'nda oturmalarına karar verilince, burası Osmanlılara tabi olup yıllık vergi veren Eflak, Boğdan, Erdel ve Ragusa hükümetlerinin elçilerine tahsis edilmişti.⁸⁸¹

Elçi Hanı'nda kalmış olan elçiler ve elçilik heyetlerinde bulunan kişiler yazdıkları hatıratlarında bu han hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Bu kişiler genel olarak burasının çok rahat bir yer olmadığından bahsederek; haşerelerle dolu, insan sağlığı için çok da elverişli olmayan bir yapı olduğunu dile getirmişlerdir.⁸⁸²

II. Selim döneminde İstanbul'da bulunan Avusturya elçisi David Ungnad'ın maiyetinde vaiz olarak bulunan Stephan Gerlach, anılarında Elçi Hanı'ndan şu şekilde bahsetmektedir:

“Adet olduğu üzere, Konstantinapolis'in çeyrek mil dışından bizi alıp kentin içinden geçirdiler ve kalacağımız yer olan Konstantin meydanında veya pazarında bulunan bir kervansarayına kadar götürdüler. Burada öyle gösterişli ahşap kaplama salonlar yok, aksine tıpkı keşişlerin hücrelerine benzeyen, taş duvarlı, çıplak odalar var, duvarlarında da soylu ve bilge kişilerin tasvirleri ve her biri birer sanat eseri olan portreler de asılı değil, onun yerine her tarafta iğrenç akrepler, kertenkeleler, fareler ve türlü böcekler geziniyor. Ama bina büyük ve geniş ve bu bakımdan belki de pek çok asilzadenin sarayından da üstün. Dışı büyük kesme taşlardan, içi ise tuğladan yapılmış, fakat bunların üzeri sıvanmamış, duvar çinileri ile kaplanmamış ve badana edilmemiş. Yüksek tavanlı ve dikdörtgen biçiminde olan binanın alt katında çepçevre dizili ahırlarında yaklaşık 100 at barındırılabilir. Fakat ahırlarda atlar için yemlikler yok. Tüm üst katın iç tarafında, çevresini dolanan bir geçite açılan çok sayıda odası ve her odanın da iki penceresi var. Bu pencerelerden biri sokağa, diğeri ise içeri taraftaki geçite açılıyor. Her odada bir ocak yeri ve rendelenmemiş tahtalardan yapılmış derme çatma bir yatak, onun üstünde de at kılı ve kıtık doldurulmuş bir şilte bulunuyor. Saygıdeğer efendimiz burada masrafları kendisine ait olmak üzere

⁸⁷⁸ Eyice, “Elçi Hanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, 17. Normalde birbirleriyle rekabet halinde olan Avrupalı elçiler söz konusu bir Hristiyan esirin kurtarılması olduğu zaman işbirliği içerisine girmektedirler. Teply, *a.g.m.*, 260. Heberer, *a.g.e.*, 311

⁸⁷⁹ Cerasi, M. (2014). *Divanyolu*. (İkinci Baskı). (Çev. A. Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi, 66, 76.

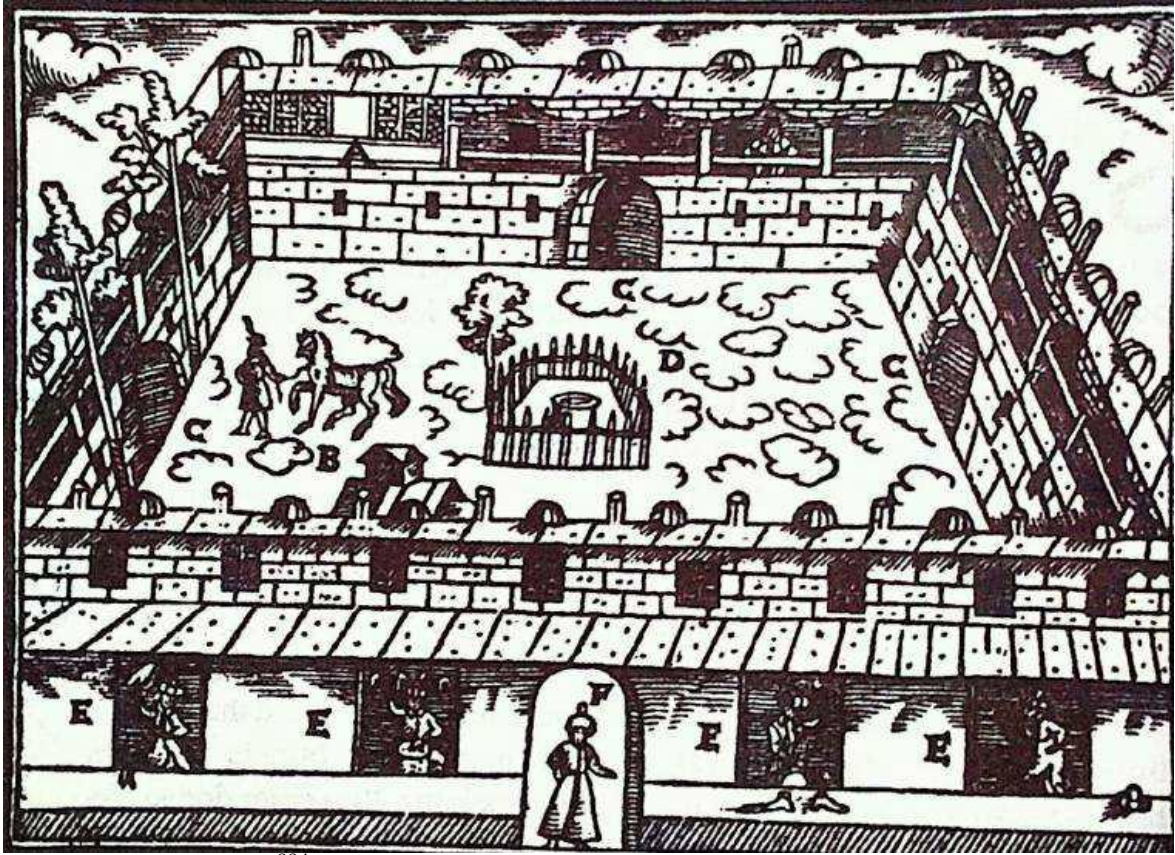
⁸⁸⁰ Werner, *a.g.e.*, 57-58. Tebly, *a.g.e.*, 144-145.

⁸⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 278.; Mantran, *a.g.e.*, 135.

⁸⁸² Schweigger, *a.g.e.*, 66.

uzun bir yemek odası düzenlenmesi için talimat verdi. Binanın dar, uzun ve taş döşeli bir avlusu ve bu avlunun ortasında bir kuyu var. Fakat kuyunun suyu iyi değil. Alt katta sokağa açılan birçok zanaatkâr dükkânı bulunuyor. (...) Bu bina, yakında bulunan bir camiye bağlı ve Türk hükümdarı her yıl buradaki dükkânların sağladığı gelirin bir kısmı ile bu caminin masraflarını karşılıyor.”⁸⁸³

David Ungnad’dan sonraki Avusturya elçisi Joachim Freiherr von Sintzendorff da 1578-1580 yılları arasında maiyeti ile birlikte bu handa ikamet etmişti. Bu heyette vaizlik görevinde bulunan Salomon Schweigger ise Elçi Hanı hakkında anlattıklarını bir de çizimle süslemişti.

Resim 4.4.: Elçi Hanı⁸⁸⁴

Schweigger’in Elçi Hanı hakkında anlattıkları, Gerlach’ın verdiği bilgilere göre daha olumsuzdu:

“Binanın dışı dışı kesme taşlarla, içi ise duvar taşlarıyla örülmüş, fakat duvarlar badana edilmemişti. Bu sıvasız, badanasız, yüzeyi pürüzlü taşlar çok koyu renkte olduğundan kirli, isli gibi görünüyorlardı. Almanya’daki demircilerin, çilingirlerin çalıştıkları, duvarları isten kararmış islikler bile bu han odalarından daha hoş görünüşlüdür. (...) Odalara yerleşmiş olan türlü türlü haşere, fare, sıçan, gelincik, tahtakurusu, pire ve bit rahatımızı kaçırıyordu. Hatta –belki duyanlar inanmayacaklar

⁸⁸³ Gerlach, *a.g.e.*, 77-78.

⁸⁸⁴ Schweigger, *a.g.e.*, 58.

ama- günün birinde hizmetkârlardan bazılarının ve bizzat efendimin şiltesinin içinden yılan bile çıktı da, hemen kılıçla öldürdüler"⁸⁸⁵

Kanuni döneminde Avusturya elçisi olarak gelen Busbecq de bu durum için, "Gelincikler, yılanlar, akrepler sürüyle. Bazı sabahlar şapkanı akşam bıraktığın yerden almaya gidince korkuyla görüyorsun ki etrafında bir yılan çöreklenmiş" demektedir. Hatta "yalnızlığımızı hoşça geçirmenin harikulade yollarından birine misal olarak size bu yaratıkların bizleri biraz olsun eğlendirdiğini söylemem gerekir" diye de eklemektedir. Busbecq bunu söylerken samimiydi; çünkü kendisi de Elçi Hanı'nın müsait yapısından yararlanarak burasını adeta bir hayvanat bahçesine çevirmişti. Elçinin beslediği hayvanlar arasında maymun, ayı, kurt, geyik, katır, vaşak, sansar, samur, firavunsıçanı, domuz ve turna ile diğer bazı kuş türleri de bulunuyordu.⁸⁸⁶

Elçi Hanı'nda ikamet edenler arasında nadir de olsa, bu hanı beğenenler de vardı. Hatta bunlardan birisi olan Baron Wratislaw, "Yukarıda yani galerilerin bulunduğu katta çepeçevre, pek konforlu ve içlerinde İtalyan sobaları bulunan odalar var"⁸⁸⁷ demektedir.

1677-1678 yıllarında İstanbul'da bulunan Leh elçisi Jan Gninski ise bu hanı beğenmediği için kendisine yine sur içinde başka bir konak tahsis edilmişti.⁸⁸⁸ Elçi Hanı'nın 1700'lerden itibaren artık elçilerin ağırlandığı bir mekân olmaktan çıkmasında, belki de bu olayın da payı vardır.⁸⁸⁹

4.5.1.2.Elçi Hanı dışında ikamet

Fevkalade elçilerden Elçi Hanı dışında bir yere yerleştirilecek olanlar da yine suriçi olarak anılan İstanbul tarafında ikamet ettirilirdi. Mesela IV. Murad döneminde H. Ramazan 1040 / M. Nisan-Mayıs 1631'de İstanbul'a gelen Leh elçisi Tekfur Sarayı'nda ikamet ettirilmişti. XVII. yüzyıldan sonra batıdan gelen fevkalade elçiler de bazı istisnalar dışında Galata taraflarında ikamet ettirilirdi. Bu elçilerin konaklamaları için halktan müsait olanların evleri kiralanır, elçi ve maiyeti kiralanın bu evlere yerleştirilirdi. Mesela 1706'da gelen Avusturya ortaelçisi için, daha önceki Avusturya büyükelçisinin de misafir edildiği Felemenk elçisinin kâtibinin Beyoğlu'ndaki evi kiralanmıştı. Yine aynı sene gelen

⁸⁸⁵ Schweigger, *a.g.e.*, 65-66.

⁸⁸⁶ Busbecq, *a.g.e.*, 72-75.

⁸⁸⁷ Wratislaw, *a.g.e.*, 47.

⁸⁸⁸ Kotus, K. A. (2015). "Polonyalı Elçi Jan Gniński'nin Türkiye Seyahatnamesi'ne Göre Osmanlı Ülkesi ve Osmanlılar (1677-1679)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 18-22.

⁸⁸⁹ Eyice, "Elçi Hanı", 17.

Leh küçük elçisi ile Dubrovnik elçisi için ise Tophane’de Ali Ağa’nın konağı kiralanmıştı. 1700 İstanbul Antlaşması’ndan sonra gelen Rus ortaelçisinin Kumkapı, H. 1131 / M. 1718-1719’da gelen Rus ortaelçisinin Langa’da hazırlanan evlerde;⁸⁹⁰ H. 1131 / M. 1718-1719 tarihinde gelen Rus elçisinin ise Cellat Çeşmesi yakınındaki Şaban Ağa hanesinde misafir edilmesi⁸⁹¹ ise bu duruma istisna teşkil eden örneklerdir.

Padişah Edirne’de olduğu dönemlerde namesini teslim etmek için Edirne’ye giden elçiler de bu şehirdeki uygun yerlere yerleştirilirdi. Mesela İran elçilerinden H. 1108 / M. 1696-1697 tarihinde gelen Ebu’l-Masum Han⁸⁹² ile H. 1109 / M. 1697-1698 tarihinde gelen Rüstem Han’ın yanı sıra 1699’da ahitname-i hümayun talebiyle gelen Leh elçisi Stanislas Vezreçki, Selimiye Camii civarındaki eski defterdar merhum Ahmed Paşa Sarayı’nda ikamet ettirilmişlerdi.⁸⁹³

Salgın hastalık vb. gibi olağanüstü durumlar başgösterdiğinde, elçiler İstanbul dışına da nakledilebilirlerdi. H. 1201 / M. 1786-1787 tarihinde dört elçi ve maiyetlerinden oluşan Hint elçilik heyeti arasında veba salgını yayılmıştı. Elçilik heyetinden birçok kişi ölünce, diğerlerinin şehirden uzaklaştırılması uygun görülüp Üsküdar tarafına nakledilmişlerdi.⁸⁹⁴

4.5.2. Doğulu Elçilerin İkameti

Doğudan gelen elçiler her zaman için İstanbul tarafında misafir edilirdi. İran elçileri de genelde Topkapı Sarayı’na yakın olan Acemioğlanları Kışlası ve At Meydanı civarında konaklardı.⁸⁹⁵ Bu elçilerden XVI. yüzyılda III. Murad’ın cülûsunu tebrik için gelen Tokmak Han ve maiyeti, At Meydanı⁸⁹⁶ civarında Behram Paşa ve Hançerli saraylarına;⁸⁹⁷ 1590’da gelen Erdebil Hâkimi Mehdi Kulu Han ve H. Evahir-i Safer 1005 / M. Ekim 1596 tarihinde gelen Zülfikâr Han da Vefa’da Pertev Paşa Sarayı’na yerleştirilmişlerdi. XVII. yüzyılda H. 1021 / M. 1612-1613 tarihinde Sarı Hân, H. Cemaziyelevvel 1028 / M. Nisan-Mayıs 1619 tarihinde Burun Kâsım Hân da yine Vefa’da

⁸⁹⁰ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 205.

⁸⁹¹ Baycar, *a.g.e.*, 124, 186.

⁸⁹² Mercan, *a.g.t.*; 110.

⁸⁹³ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 206.

⁸⁹⁴ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 206.

⁸⁹⁵ Düzbakar, *a.g.m.*, 187.

⁸⁹⁶ At Meydanı ve bu meydanın tarihsel evrimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sinanlar, S. (2009).

Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

⁸⁹⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I, 113-114.

Pertev Paşa Sarayı'nda ikamet ettirilmişlerdi.⁸⁹⁸ XVIII. yüzyılda ise Murtaza Kulu Han, 1705'te Şah Huban Sarayı'na, 1721'deki gelişinde ise önce Üsküdar'da Süleyman Paşa hanesine sonrasında Yenibahçe'de Nakkaş Paşa Sarayı'na;⁸⁹⁹ H. Rebiüevvel 1150 / M. Haziran-Temmuz 1737 tarihinde Abdülkerim Han yine Nakkaş Paşa Sarayı'na yerleştirilmişlerdi.⁹⁰⁰ H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde Nadir Şah tarafından gönderilen Hacı Han ise surdışında, daha önce de bazı İran elçilerinin de misafir edildiği Gümrükçü Çiftliği'ne yerleştirilmişti. Nadir de olsa İstanbul'daki ikameti süresince Üsküdar'da misafir edilen İran elçileri de bulunmaktaydı.⁹⁰¹

12 Safer 1129 / M. 26 Ocak 1717 tarihinde Hindistan sultanlarından Muhammed Ferruh tarafından gönderilen Hint elçisi Hacı Muhammed Niyaz Han'a, Kıyık adlı mahalde bulunan Matbah Emimi Ahmed Efendi'nin evi konak olarak tahsis edilmişti.⁹⁰²

4.5.3. Konak Kiraları

Fevkalade elçilik heyetlerinin gelişlerinde, elçi ve maiyetindekiler için dönemin şartlarına uygun olarak konaklar kiralanır; eğer gerekiyorsa tamiratları ve yeniden döşenmeleri için gerekli ücret Hazine-i Amire'den karşılanırdı. Heyetin İstanbul'a varışından bir gün önce her şey hazır hale getirilirdi.⁹⁰³ Elçilerin konaklama masrafları için tahsis edilen bedele *icare-i hane* adı verilirdi.⁹⁰⁴ Mesela H. 9 Zilkade 1111 / M. 28 Nisan 1700 tarihli bir tezkereden, Venedik elçisinin Galata'da ikamet ettiği Fatma Hatun'un evi için bu şekilde Hazine-i Âmire'den 5.600 akçe ödendiği görülmektedir.⁹⁰⁵

İran elçisi Murtaza Kulu Han 1705'de geldiğinde kendisi Şah Huban Sarayı'na yerleştirilmiş, maiyetine ise bu saray civarında yirmi yedi ev, sekiz ahır, bir imarethane, bir nalbant dükkânı kiralanmış ve bunlar için toplamda aylık 313 kuruş 30 akçe ödeme yapılmıştı. 1706'da gelen Avusturya orta elçisi için tutulan Felemenk elçisi yazıcısının evi için günde 300 akçeden elçinin İstanbul'da kaldığı yüz seksen iki gün için 405 kuruş; aynı

⁸⁹⁸ Tarih-i Selânikî, C: I, s. 217, C:II, s.634.; Sarı Hân'ın maiyeti ise başka bir hana yerleştirilmişti. Elçi Burun Kâsım Hân'ın maiyeti de Vefa'da Şeyh Vefâ Hanı'na yerleştirilmişti. Yılmaz, Z. (Haz.) (2003). *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi I (Metin ve Tahlil)*. Ankara: TTK Basımevi, 606, 687.

⁸⁹⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/134, 135.; 356/96 a.; 359/160.

⁹⁰⁰ BEO. A.TŞF. 348/3 b.

⁹⁰¹ İran elçisinin şehir dışında ikamet ettirilmesi o sıralarda iki devlet arasındaki siyasi ilişkilerin gergin olmasından kaynaklanabilir. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 204,

⁹⁰² BOA. BEO. A.TŞF. 346/12.

⁹⁰³ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 204.

⁹⁰⁴ BOA. AE. SMHD. I. 2/133.

⁹⁰⁵ BOA. AE. SMST. II. 31/3054.

tarihte Leh küçük elçisinin kaldığı konak sahibi Ali Ağa'ya, otuz dört gün için günlük 60 akçe ödenmişti. Leh elçisinin İstanbul'dan ayrılışından birkaç gün sonra İstanbul'a gelen ve yine bu eve yerleştirilen Dubrovnik elçisi için yine günlük 60 akçe kira hesaplanmıştı. Eylül 1714'te gelen Özbek elçisine ise Kumkapı'da günlük 60 akçeden Mehmed Ağa'nın evi kiralanmış ve bu meblağ elçinin İstanbul'da kaldığı yetmiş beş gün için verilmişti.⁹⁰⁶

Elçi maiyetlerinin yerleştirilmesi için genelde elçinin kaldığı yere yakın ev veya konaklar kiralanırdı. Aksi takdirde duruma itiraz edildiği olabiliyordu. Benzer bir örnek 1705 yılında Venedik elçilik heyetinin gelişinde yaşanmıştı. Galata kadısı naibi tarafından Galata'da 780 akçe tutarında kira ile altı ev kiralanmış; ancak evlerden birisi diğerlerine uzak olduğu için daha yakın evler kiralanmak zorunda kalınmıştı.⁹⁰⁷ Kiralanan konakların ihtiyaca cevap vermeme durumu söz konusu olduğunda da, ya ilgili eksiklik giderilmeye çalışılır ya da ihtiyaç dâhilinde yeni konaklar kiralanırdı. H. 13 Rebiülahir 1173 / M. 4 Aralık 1759 tarihinde cülûs tebriki için gelen Leh elçisine, bir önceki Leh elçisine yapıldığı gibi altı ev kiralanmıştı. Fakat elçinin maiyeti, gelen bir önceki Leh elçisinden daha kalabalık olduğu için kiralanen ev sayısının sekize çıkarılması ve bu evlerde mutfak, ahır ve araba yerleri olması kararlaştırılmıştı.⁹⁰⁸

Elçilerin kiralarının ödenmesi konusunda standart bir uygulama bulunmamaktaydı. Elçiler için tutulan evlerin kiraları, aylık veya üç aylık peşin ödendiği gibi sonradan da ödenebilir; hatta bu kiraların elçi müracaat edene kadar ödenmediği de olurdu.⁹⁰⁹

4.5.4. Konak Tamirleri

Elçilerin ağırlanacağı saray, konak veya evlerin, bakım ve onarımının yapılması gerektiği durumlarda, bu tamiratlar devlet hazinesinden gerçekleştirilirdi. Mesela İran elçisi Murtaza Kulu Han'a tahsis edilen Şah Huban Sarayı'nın tamiri için 720 kuruş 25 akçe, beraberindekilerin kalacakları evler için ise 265 kuruş 26 akçe harcanmıştı. Elçiye tahsis edilen saray civarındaki kaldırımları düzeltilmesi için ise 3 kuruş ödenmişti. 1746'da

⁹⁰⁶ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 206-207.

⁹⁰⁷ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 208.

⁹⁰⁸ BOA. C. HR. 4269/1

⁹⁰⁹ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 207, "Devletlü saadetlü sultânım hazretlerinin huzûr-ı âliyyelerine arzuhâl-i dâileridir ki; avâtıf-ı âliye-i hüsvâneden ta'yin ve ihsân buyurulan yevmiyye hâne icârimız kırkar guruşdan bin yüz elli iki senesine Zilhicce-i şerifin beşinci gününden bin yüz elli üç senesi mâh-ı Muharremü'l-haramın beşinci gününe dek yalnız otuz günlük olmak üzere hesab olunduktan merâhim-i âliyye-i hazine-i âmireden inayet ve ihsan buyurulmak bâbında emr ü ferman devletlü sadetlü sultanım hazretlerindir. "Markiz dö Vilenöv ilç-i-yi kebir-i Françe hâlâ fi 28 S 1153 / (25 Mayıs 1740)" BOA. AE. SMHD. I. 2/133.

gelen Dubrovnik elçisi için kiralanın konağa ise Galata kadısının arzı üzerine 25 kuruşluk tamirat yapılmıştı.⁹¹⁰

Konaklar tamire muhtaç değilse bile en azından genel bir temizliği yapıldı. Mesela H. 26 Cemaziyelevvel 1088 / M. 27 Temmuz 1677 tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla böyle bir iş için gulam-ı ırgad ücreti olarak ve merkeb ücreti ödenmişti.⁹¹¹ H. 23 Muharrem 1151 / M. 13 Mayıs 1738 tarihli bir belgeden İran elçisinin gelişinde Gümrük İskelesi önünden elçinin ikamet ettirileceği Nakkaş Paşa Sarayı'na kadar olan kaldırımların da tamir ettirildiği görülmektedir.⁹¹²

4.5.5. Konakların Döşenmesi

Elçilere tahsis edilen konaklar, dönemin yaşayış biçimine ve elçilerin statülerine uygun olarak döşenirdi. Döşeme için gerekli olan malzemeler Mehterhane-i Âmire'den karşılanırdı.⁹¹³ Mehterhanede olmayanlar için ise elçilere *mefruşat baha* ya da *döşeme baha* adıyla döşeme ücreti tahsis edilirdi.⁹¹⁴ Mesela 1790 yılında gelen Buhara elçisine mefruşat baha adıyla tayinat ödenmişti.⁹¹⁵ Elçiler için kullanılan veya yeni alınan döşeme malzemeleri, elçiler ülkelerine dönmek için İstanbul'dan ayrıldıklarında tekrar mehterhaneye teslim edilirdi.⁹¹⁶

Elçiler için döşenen konaklarda odaların zeminlerine Selanik keçeleri, halı ve seccadeler serilir; minderler kırmızı londrine, nîm çuka gibi çukalarla kaplanıp ibrişim saçaklar konulur; üzerine pamuk veya yapağı doldurulmuş, kılıfları kirpasdan, yüzleri sade ve telli kadife yastıklarla donatılırdı. Ayrıca oturmak için de bâlin adı verilen minderler kullanılırdı. Genellikle yine çukadan kapı ve ocak perdeleri takılır, taş kısımlar önem derecesine göre Mısır hasırı veya kaba hasırlarla döşenirdi.⁹¹⁷

III. Ahmed'in cülûsunu tebrik için gelen Murtaza Kulu Han'ın konakladığı Şah Huban Sarayı'nın döşemesi için 1.523,5 kuruş, tahvildarı Şahin Ağa'nın konağına 588 kuruş, akrabası Elvermiş Beğ'in konağına ise 123 kuruş, masraf yapılmıştı. Venedik

⁹¹⁰ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 208-209

⁹¹¹ BOA. İE. HR. 2/160.

⁹¹² BOA. C. HR. 65/3217.

⁹¹³ BOA. C. HR. 124/6154.

⁹¹⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 346/ 11.

⁹¹⁵ Topaktaş, "*Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler*", 37.

⁹¹⁶ BOA. C. HR. 184/9173.

⁹¹⁷ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 210.

elçisinin kalacağı konağın döşenmesi için 382,5 kuruş, 1706'da gelen Avusturya elçisine hazırlanan konağın döşenmesi için 500 kuruş, aynı tarihte gelen Leh elçisini konağına 348 kuruş, 1707'de gelen Özbek elçisi Abdülbaki Han için At Meydanı yakınında kiralanana eve 285 kuruşluk döşeme masrafı yapılmıştı. Bu masraflara terzi ücreti ve malzemelerin taşınması için gerekli olan hamaliye masrafı da dâhildi.⁹¹⁸

4.6.Elçilerin Güvenliklerinin Sağlanması

Osmanlı yöneticileri tarafından elçilerin yolculukları esnasındaki güvenlikleri sağlanmaya çalışıldığı gibi, İstanbul'daki ikametleri süresince de bu hususta titizlik gösterilirdi. Elçiler İstanbul'a geldiklerinde, güvenliklerinin sağlanması için kendilerine *yasakçı* adı verilen yeniçeriler ve çavuşlar tayin edilirdi.⁹¹⁹ Yasakçılar bu görevlerinde elçilerin güvenliklerini sağlamak, onlara yardımcı olmak, onların sarayla olan münasebetlerini tesis etmek ve dışarıya çıktıklarında refakat etmek ve görevliyidiler.⁹²⁰ Bu şekilde görevlendirilen yasakçıların sayısı, elçi heyetinin büyüklüğüne göre dört ile altı arasında olmakla birlikte, bu sayı dönemlere göre değişebilirdi.⁹²¹ Bu anlamda XVI. yüzyılda bir elçiye genelde dört yeniçeri yasakçısı ve bir de çavuş tayin edilirken,⁹²² H. 2 Muharrem 1099 / M. 8 Kasım 1687 tarihli bir belgeden yasakçı olarak dördü yeniçeri, birisi onbaşı diğeri ise çorbacı olmak üzere altı kişinin tayin edildiği görülmektedir. Belgede ayrıca elçilere altı yasakçı tayin edilmesinin *kadimden olduğu* da ifade edilmektedir.⁹²³ Belgede yer alan *kadim* ifadesi, elçilerin hizmeti için tayin edilen yasakçı sayısının XVI. yüzyıldan sonra artmaya başladığının göstergesidir. Nitekim H. 29 Zilhicce 1170 / M. 14 Eylül 1757 tarihinde, hizmetindeki yasakçılar için terakki ihsan edilmesi talebinde bulunan Roma [Avusturya] elçisinin emrinde, on yasakçının bulunduğu görülmektedir.⁹²⁴

⁹¹⁸ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 210-211.

⁹¹⁹ Yasak kelimesinden türeyen yasakçı kelimesi, resmi görevlilerin önünden geçip herkesin ona yaklaşmasını ve geçiş yolu üzerinde durmasını yasak eden kimse, yaver; sefir ve konsolos vs. muhafızı, kavas anlamında kullanıldığı gibi; yalın olarak muhafız, bekçi, koruyucu, zabıta memuru anlamlarını da ifade etmektedir. Canatar, M. (2015). "Yasa, Yasak, Yasaknâme Tabirleri". *Adâlet Kitabı*, Arı, B.; Arslantaş, S.; İnalçık, H. (Editörler). (İkinci Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 44.; Örneğin Fransa elçilerinin kaldıkları binayı yeniçerilerin altmışıncı bölümüne mensup yasakçılar muhafaza etmekteydi. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 278.

⁹²⁰ Uluskan, *a.g.t.*; 150. Zira özellikle savaş gerginliğinin olduğu dönemlerde güvensizlik ve birikmiş nefret duyguları, elçilere karşı ani bir patlama olarak kendisini gösterebilmekteydi. Teply, *a.g.m.*. 258.;

⁹²¹ Bassano, *a.g.e.*, 156.

⁹²² Eyice, "*Elçi Hanı*", 16.; Dernschwam, *a.g.e.*, 50, 65-66.

⁹²³ BOA. İE. HR. 2/ 111.; BOA. İE. HR. 12/1116.

⁹²⁴ BOA. İE. HR. 19/1728.

Elçilere geliş yolculukları esnasında da yasakçılar tayin edildiğine daha önce değinilmişti. Bu anlamda yasakçılar, Osmanlı sınırı ile İstanbul arasındaki yolculukları boyunca, elçilerin güvenliklerini sağlardı.⁹²⁵ Yasakçılar sadece elçilere değil, aynı zamanda elçilerin haberleşme işlerini yerine getirene ulaklarına da refakat ederlerdi.⁹²⁶

Yasakçıların ücretleri, hizmetinde buldukları elçi tarafından ödenirdi.⁹²⁷ Ayrıca yılda iki kat giysileri yine elçilik tarafından karşılanır, bayramlarda da kendilerine ayrıca ödeme yapılırdı.⁹²⁸ XVI. yüzyılda elçiler yasakçı yeniçerilere 50, bunların başındaki çavuşa ise 100 duka yıllık ücret ve çeşitli hediyeler vermek zorundaydı.⁹²⁹ Yasakçılık hizmetinde bulunan yeniçeriler, seferden de muaf tutulurlardı.⁹³⁰ Elçi yasakçısı yeniçeriler, her sene ya da yeni elçi gelişinde değişmelerine rağmen bunların başındaki çavuşlar hiç değişmeden emekli olana kadar bu görevde kalırlardı.⁹³¹

Elçilerin ricası üzerine, hizmetlerinde bulunan görevlilerin rütbe ve kıdemlerinin yükseltilmesi ya da onlara yeni ihşanlarda bulunulması, Osmanlılar tarafından uygulanan bir gelenektir.⁹³² Bu nedenle elçi hizmetine atanmak, görevde yükselebilmek adına oldukça

⁹²⁵ BOA. İE. HR. 1/45.

⁹²⁶ Schweigger, *a.g.e.*, 86.; Elçilerin ve adamlarının güvenliği için bu uygulama gerekliydi. Mesela H. Evahir-i Rebiülahir 1181 / M. Eylül 1767 tarihinde Avusturya elçisinin iki adamı kendilerine refakat eden yasakçıları İsmail Beşe ile Bigados'da bir handa konakladıkları zaman eşkıyadan Katırcıoğlu Mehmed Emin'in saldırısına uğramışlar eşkıya Katırcıoğlu ve yasakçı İsmail tarafından tüfekle öldürülmüştü. BOA. C. ZB. 60/2971. H. 17 Safer 1175 / M. 17 Eylül 1761 tarihinde Prusya mukim elçisine, yasakçı olarak İbrail sakinlerinden ve birinci bölük yeniçerilerinden Saka Mustafa tayin edilmişti. Daha sonra Prusya elçisinin devletine gönderdiği ulağına da yasakçı tayin edilen Saka Mustafa, İstanbul'dan hareket edip Karapınar'a geldiklerinde ise ulağı katledip üzerindeki iki yüz Macar altını ve üç yüz kuruşu alarak firar etmişti. Bu durum Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının yasakçılık hizmetine yansıdığı da göstermektedir. BOA. AE. SMST. III. 203/15994.; 204/16003.; BOA. C. HR. 147/7330.

⁹²⁷ Mantran, *a.g.e.*, 137.

⁹²⁸ Bassano, *a.g.e.*, 152.; Eyice, "*Elçi Hanı*", 16.; Uluskan, *a.g.t.*; 150. H. 11 Cemaziyelahir 1092 / M. 28 Haziran 1681 tarihli bir belgede Venedik baylosu değiştiğinde, eski ve yeni elçilere birer nefer çorbacı ve yasakçı yeniçeri tayin olunduğu belirtilmektedir. BOA. İE. HR. 1/45.

⁹²⁹ Eyice, "*Elçi Hanı*". 16.; "*Gerek oturduğumuz konağı korumak yani Elçi efendimizin izni olmaksızın kimseyi içeri almamak ve gerekse bizleri korumak yani yerliler tarafından yapılabilecek herhangi bir sarkantılık hareketini önlemek göreviyle Saray-ı Hümayun'dan bir çavuş, eski bir asker atanmıştı. Bunun yiyecek ve içeceği, aylığı ve yılda iki kat giyeceği Elçimiz tarafından sağlanıyordu. Çavuşun üç tane de yamağı vardı. Kendisi konağın kapısına yakın yer katında bir odada, adamları, onun yukarısında ayrı bir odada kalıyorlardı. Bunlar görevlerini son derece titizlikle yapıyorlar, öteye beriye gidip gelen kimselere dikkat ediyorlar, olur olmaz kişileri konağa sokmuyorlardı. Bunlardan başka, bizim atlı ya da yaya olarak kentte gezinti yapmak istediğimiz zaman, bizleri korumak üzere bu çavuşun buyruğu altına dört yeniçeri daha verilmişti ki bunların da yiyecekleri, aylık ücretleri, yılda ikişer kat giysileri, gümüş boruları ve soplaları hep elçilik tarafından sağlanıyordu. Bu yeniçerilere ağaları tarafından bizlere bir zarar gelmemesi için çok dikkatli ve uyanık bulunmaları hakkında sıkı emirler verilmişti.*" Wratislaw, *a.g.e.*, 62.

⁹³⁰ BOA. İE. HR. 2/111.

⁹³¹ Schweigger, *a.g.e.*, 67. Düzbakar, *a.g.m.*. 190.

⁹³² Bassano, *a.g.e.*, 152.

önemli bir fırsattı.⁹³³ 1578 yılında yıllık vergilerle gelen Sintzendorff'un maiyetinde bulunan ve bu uygulama ile henüz Budin'de karşılaşan Salomon Schweigger anılarında bu uygulamadan şu şekilde bahsetmektedir.

*"...Bundan sonra paşanın birçok hizmetkârı içeri girip saygıdeğer efendimin etrafını aldılar ve paşaya kendilerini terfi ettirmesini, çavuş rütbesi vermesini söylemesi için ricada bulundular. Efendim onların bu dileklerini yerine getirdi. Bu tarz işlem padişah ve paşa nezdinde gelenek haline gelmiştir. Hizmetliler çoğunlukla elçilerin ricası üzerine terfi ettirilirdi."*⁹³⁴

Yasakçıların gördüğü hizmetin en temel ve görünürdeki gayesi, elçilerin ve elçilik görevlilerinin güvenliğini sağlamak. Bu konuda Hans Dernschwam'ın şu bilgileri vermektedir:

*"Biz de yalnız başımıza dışarıya çıkmaya izinli olmadığımız için ben dışarı çıkarken çavuş yanına bir uşağını katarı. (...) Yabancıların böyle yalnız olarak dışarı bırakılmamalarının bir sebebi vardı. Çünkü yabancılar hemen kaçırılıyorlar ve gemilere satılıyordu. O sıralarda Polonya [Lehistan] sefirinin iki hizmetkârı kaçırılmıştı."*⁹³⁵

Hatta 1538-1541 yılları arasında Fransız elçisi Antonio Rincon'un elçiliği sırasında, elçilik mensupları ile halk arasında bir gerginlik yaşanmıştı. Yaşanan bu gerginlik üzerine, hiçbir Müslümanın Fransa elçisinin ikametgâhının önünden geçmemesi yönünde emirler çıkarılmış ve bu konudaki asayiş de yine yasakçılar, elçiliğe giden yolları kapatarak sağlamışlardı.⁹³⁶

Yasakçı tayininde ayrıca elçilerin Devlet-i Âliyye'nin sorunlarından haberdar olmalarını engellemek de amaçlanmaktaydı.⁹³⁷ Çünkü elçilere resmi casus ve entrikacılar gözüyle bakılmaktaydı ve durum çoğu zaman gerçekten de böyleydi. Bu nedenle elçilerin hareket serbestlikleri, özellikle de diğer Hristiyan devletlerin temsilcileri ile temas etmeleri, yasakçılar vasıtasıyla sıkı bir şekilde kısıtlanırdı.⁹³⁸ Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesi'nde yer alan *"Ve etrâf u eknâfdan elçi gelse çokluk ahvâle vâkıf olmamak*

⁹³³ "Devletlü ve saadetlü sultânım hazretleri sağ olsun kırk beş cemâ'atinden İsmail Ahmed nâm yasakçımız kadîmden berü hidmetimizde olmağla mezbûrun vazifesi üç akçe olub devletlü sultânımızdan mercû'dur ki terakki buyurulub yemiyyesi sekiz akçe ile behremend ve bermurâd buyurulması bâbında inâyetleri ricâ olunur bâkî emr-i fermân sultânımızdır. İlçiyân-ı Dubrevnik Fi Sene 1097" BOA. AE. SMMMD. IV. 92/10899.

⁹³⁴ Schweigger, *a.g.e.*, 39.

⁹³⁵ Dernschwam, *a.g.e.*, 66.

⁹³⁶ Bassano, *a.g.e.*, 153.

⁹³⁷ Karateke, *a.g.e.*, 126. "... ilçilere ocak tarafından bir kaçar yeniçeri çavûşân ta'yîn bâ'is budur ki, ilçilere pes-mânde kimesneler gelemeyüb ve şhrin her umûrına ve her yerine vâkıf olmâyüb ve devlet-i âliyyenin her husûslarına utılâ' tahsil etmeyeler deyû sebep-i mübâdî oldığı mestur ve musarrahdır" Mercan, *a.g.t.*, 104.

⁹³⁸ Teply, *a.g.m.*, 258.

*içün üstüne bekçi koyalar ve ısmarlamak gerekdür ki çokluk gezdirmeyeler*⁹³⁹ ifadesi yasakçılarının casusluğu engellemek için tayin edildiklerini de göstermektedir. Yine Kanuni'nin vezir-i azamı Lütü Paşa'ya göre, dışarıdan elçi geldiğinde durumları iyice kavramaması için yanına bir bekçi konmalı ve ona elçiyi çok gezdirmemesi tembih edilmeliydi.⁹⁴⁰ Aynı dönemler hakkında bilgi veren Venedikli Luigi Bassano, "[Elçilerin] halk arasına girmelerine izin vermezler, iyi muhafızlar nezdinde onları evlerinin içlerinde kapalı tutarlar. Sultanı ne görebilirler ne de onunla konuşabilirler. Onların getirdikleri ve onlara giden mektuplar, cevabı veren paşanın eline geçer"⁹⁴¹ demektedir.

Yasakçılarının bazen bu örtük vazifelerini yerine getirmeleri konusunda elçilerle sorunlar yaşadıkları olurdu. Mesela Avusturya elçisi Busbecq, bu hususta sorun yaşadığı yasakçı çavuş için, "*Benim yanımda ne bir hapisane gardiyanı ne de zaptiye sıfatıyla bulunmadığını, kendisinin de sık sık ısrarla tekrarladığı gibi verdiği hizmetlerle yardımcı olmak, bana ve maiyetimdekilere bir zarar gelmesini önlemek için refakat ettiğini*" hatırlattım demektedir.⁹⁴² Bu durum yasakçılarının örtük görevlerini yerine getirirken elçilerle psikolojik bir savaş verdiklerini, hatta bu psikolojik savaşın sürüşme noktasına kadar gedildiğini de göstermektedir. Bununla birlikte maaşlarını elçilerden almaları ve onlardan alacakları iyi bir referansla terfi edebilmelerinden ötürü, yasakçılarının koşullar gerektirdiğinde bazı durumları görmezden gelebildikleri, hatta elçilerle işbirliği yaptıkları da olurdu.⁹⁴³

4.7.Elçilerin İstanbul'daki Masraflarının Karşlanması

Elçilerin henüz Osmanlı sınırından girişlerinden itibaren İstanbul'a kadar olan yolculukları süresince masrafları mihmandar eliyle karşılanırdı. Elçilere yolculukları esnasında *harcırah* ya da *yol baha* adıyla yapılan tahsisatlar, İstanbul'a gelindiğinde sona ermez aksine çeşitlenerek devam ettirilirdi. Elçilere tahsis edilen bu ödenek genel olarak *tayinat baha* olarak anılırdı. Bununla birlikte tayinat için *nafaka baha*,⁹⁴⁴ *nan-baha* gibi isimlerle de kullanılmaktaydı. Elçilerin ihtiyaçların Devlet-i Âliyye tarafından karşılanması ise genel olarak *tayinat usülü* olarak adlandırılabilir.

⁹³⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. 4. Kitap 1 Kısım*, s.267.; İlgürel, S (Haz.) (1998). Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Ankara: TTK Basımevi, 269.

⁹⁴⁰ Lütü Paşa. *Asafname*. (Haz. A. Uğur). (1982). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 20.

⁹⁴¹ Bassano, *a.g.e.*, 155.

⁹⁴² Busbecq, *a.g.e.*, 104.

⁹⁴³ Gürkan, *a.g.m.*, 384.

⁹⁴⁴ BOA. İE. HR. 7/689.

Tayinat uygulaması Müslüman veya Hristiyan farkı gözetilmeksizin bütün elçilere uygulanırdı. Elçilerin masrafları nakdî olarak karşılanabildiği gibi aynî olarak karşılanabilirdi. Tahsis edilen tayinat miktarı, yiyecek, içecek ve döşeme giderleri göz önünde bulundurularak, her elçilik heyetinin sayı ve itibarlarına göre edna, evsat ve âlâ derecelerde olmak üzere hesaplanırdı. Bu şekilde tahsis edilip ihsan olunan meblağlar ise teşrifat kalemünde kaydedilirdi.⁹⁴⁵

Fevkalade elçilerin tayinatları İstanbul'a vardıkları tarihten itibaren başlardı. Tayinat uygulamasının süresi, elçilerin geliş amaçlarına göre değişirdi. Fevkalade elçilerden devleti adına barış görüşmelerinde bulunmak için gelen murahhas elçilerle, Osmanlı Devleti ile başka bir devlet arasında yapılacak olan antlaşmalarda aracı olmak üzere gelen mutavassıt elçilerin tayinatlarında süre kısıtlaması bulunmamaktaydı. Bu elçilerin tayinatları, görevlerini icra edip Osmanlı topraklarından ayrılmalarına kadar devam ettirilirdi.⁹⁴⁶ Cülûs tebriki, tebliği vb. gibi nedenlerle gelen fevkalade elçilere ise azamî doksan gün tayinat verilmekteydi.⁹⁴⁷ Bunun dışında ise elçilere görevlerinin ilk altı ayında tayinat verilirdi.⁹⁴⁸ Yedinci aydan sonra hâlâ tayinat veriliyorsa elçinin bunu reddetmesi gerekmekteydi.⁹⁴⁹ Fakat bu sürelerin aşıldığı da olurdu. Mesela H. 22 Şevval 1172 / M. 18 Haziran 1759'da cülûs tebriki için büyükelçilik payesi gönderilen Venedik balyosuna name-i hümayun ancak H. 21 Şevval 1173 / M. 6 Haziran 1760 tarihinde verilince, elçiye tahsis edilen büyükelçi tayinatı tam üç yüz dört gün boyunca devam etmişti. Elçilere tayinat tahsis defterdarların sorumluluğundaydı ve Teşrifatî Mehmed Esad Medhî Efendi'ye göre sürenin bu kadar aşılmış olması ya defterdarların elçilere kolaylık sağlama düşüncesinden ya da basiretsizliklerinden kaynaklanmaktaydı.⁹⁵⁰ Elçiye tahsis edilen tayinatın süresinden önce

⁹⁴⁵ Mercan, *a.g.t.*; 103-104.

⁹⁴⁶ Fevkalade elçiler için tahsis edilen tayinatlarının yanı sıra icare-i hane olarak da anılan konak kiralari da görevlerinin tamamlandığı manasına gelen kendilerine name-i hümayunun teslimi gerçekleştirildiği gün kesilirdi. BOA. C. HR. 131/6524.

⁹⁴⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 350/26 a-b.

⁹⁴⁸ Topaktaş, *“Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”*, 36. Nitekim Olga Zirogeviç'de Avusturya elçisi Andreas Wolf'un da altı aylık masraflarının Osmanlı Devleti tarafından karşılandığını yazdığını belirtir. Zirogeviç, *a.g.m.*. 45.

⁹⁴⁹ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 77.

⁹⁵⁰ Mehmed Es'ad Medhî Efendi bunu H. 22 Şevval 1172 / M. 18 Haziran 1759'da cülûs tebriki için büyükelçilik payesi gelen Venedik balyosuna, H. 21 Şevval 1173 / M. 6 Haziran 1760 tarihine kadar tam 304 gün tayinat verilmesi sonucu dile getirmiştir. Mehmed Esad Medhî'nin teşrifat defterlerinden derleyerek meydan getirdiği defterin tarihi (H 20 Rebiülevvel 1220 / M. 18 Haziran 1805) bu düşünceye açıklık getirmektedir ki bu tarihler tayinat usulünün sona erdirildiği tarihlerdir. BOA. BEO. A.TŞF. nr. 350/ 26 a-b.

kesilmesi durumu ise ancak elçilerin İstanbul'dan erken ayrılmaları veya vefat etmeleri durumunda gerçekleşirdi.⁹⁵¹

İran, Buhara ve genel olarak diğer Asya devletlerinin diplomasi faaliyetlerinde de görülen tayinat, aslında doğu diplomasisine özgü bir uygulamaydı. Osmanlı Devleti tarafından 1794'te kaldırılan tayinat usulünün, doğulu devletlerin elçileri için uygulanmaya devam edilmesi de⁹⁵² bu durumun göstergesidir. Doğü diplomasisine has olan tayinat usulü, Avrupa tarzı diplomaside uygulanmamaktaydı. Buna karşın Osmanlı Devleti'nin uyguladığı tayinat usulü, Avrupa devletlerinin de mütekabiliyet çerçevesinde Osmanlı elçilerine tayinat ödemeleri yapmalarına neden olmaktadır.⁹⁵³ Avrupa diplomasisinde tayinat uygulamasına ancak mütekabiliyet çerçevesinde fevkalade elçiler için rastlanabilmekteyken,⁹⁵⁴ daimi elçiler için tayinat uygulaması Osmanlı Devleti'ne özgü bir durumdur.⁹⁵⁵

Tayinat uygulamasını tam olarak ne zaman başladığı kesin olmasa da, Hammer'e göre ilk tayinat, 1538 yılında Kanuni tarafından Floransa elçisine verilmiştir.⁹⁵⁶ Her ne kadar Hammer tayinat usulünün başlangıcını bu şekilde açıklasa da, Floransa elçisinden çok daha önce Kanuni'nin cülûs tebriki için gelen Venedik fevkalade elçisi Marco Minio ve maiyetine, İstanbul'da kaldığı süre zarfında erzakla birlikte günlük altı duka [Venedik altını] tahsisat verildiği görülmektedir.⁹⁵⁷ Bu örnek, tayinat uygulamasının Hammer'in belirttiği tarihten önce zaten uygulanıyor olduğunu göstermektedir. İlk bölümde de değinildiği üzere Osmanlılardan önceki Türk ve İslam devletlerinde de aynı şekilde elçilerin masrafları karşılanmaktaydı. Bu nedenle tayinat usulünün, Hammer'in belirttiği gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan neredeyse iki yüz elli yıl gibi bir süre sonra uygulanmış olduğu şeklinde bir bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Tayinat usulünün Osmanlılar tarafından ilk olarak hangi tarihte uygulandığı hakkında kesin bir şey

⁹⁵¹ H. 11 Safer 1204 / M. 25 Ekim 1789 tarihli bir belgeden İstanbul'da Teşrifatî Efendi'nin evinde müsafireten ikamet etmekteyken Safer ayının beşinci günü vefat eden Buhara elçisi Muhammed Bedî' Beg'in tahsis edilen tayinatın kesildiği görülmektedir. BOA. C. HR. 174/8652.

⁹⁵² Topaktaş, "*Osmanlı Diplomasisinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler*", 34.

⁹⁵³ Bassano, *a.g.e.*, 152.; Bertelé, *a.g.e.*, 54.; Pedani, *a.g.e.*, 5-6.

⁹⁵⁴ XVIII. yüzyılda Rusya, İran, Osmanlı vassalları Kırım, Eflak ve Boğdan'da da mütekabiliyet çerçevesinde olmaksızın tayinat hususu uygulanırdı. Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 70.

⁹⁵⁵ Ricaut, *a.g.e.*, 129 "*Gündelik azığımızın sağlanmasında Hünkârın özel bir buyruğu vardı. Bu yiyecek maddeleri şunlardı: Bir sığırın dörtte biri, iki koyun, altı kümes hayvanı, belirli ölçüde pirinç, şeker, bal, baharat, tuz, kuru üzüm ve şarap. Hayvanlarımız için de yeterince arpa.*" Wratislaw, *a.g.e.*, 63..

⁹⁵⁶ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, 170.

⁹⁵⁷ Bertelé, *a.g.e.*, 54-55.

söylenemese de, Türk ve İslam devletlerindeki benzer uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, bu uygulamanın Osmanlıların elçi kabul etmeye başladıkları tarihlerden itibaren mevcut olabileceğini ifade etmek yanlış olmasa gerektir.

Tayinatın miktarı ve süresinin, elçilerin temsil ettiği devletle olan ilişkilerin seyrine, elçilerin geliş sebepleri ile sınıf ve statülerine göre farklılık göstermekte⁹⁵⁸ olduğu yukarıda dile getirilmiştir. Bu nedenle büyükelçilere verilen tayinatın miktarı, ortaelçi ve küçükkelçilere verilen tayinata göre daha fazlaydı. Aykırı bir durum olmadığı takdirde de farklı devletlerin aynı payedeki elçilerine birbirlerine yakın tayinatlar verilmekteydi. Elçilere verilen tayinatın miktarı aynı devletin aynı statüdeki bir önceki elçisine verilmiş olan tayinata göre belirlenirdi. Ayrıca bu elçilerin İstanbul'da bulunma amaçlarının da aynı olması gerekiyordu.⁹⁵⁹

Fevkalade elçilere verilen tayinat miktarı ile mukim elçilere tahsis edilen tayinat miktarı arasında büyük farklar bulunmaktaydı. Nitekim mukim elçilere fevkalade elçilere nazaran daha az, hatta cüzi denilebilecek miktarda tayinatlar tahsis edilir⁹⁶⁰ ve bu nedenle mukim elçilere verilen tayinat genel olarak *nafaka baha* olarak anılırdı. Mesela XVIII. yüzyıl sonlarında Rusya kapıkethüdasına günlük 5 kuruş tayinat verilirken, aynı devletin ortaelçi rütbesindeki elçisine 98 kuruş tayinat verilmişti. Metbu devletlerin elçileri için tahsis edilen miktar ise çok daha düşük olmaktaydı.⁹⁶¹ Üç yılda bir vergilerle beraber gelen 1740-1767 yılları arasında gelen Dubrovnik elçilerine İstanbul'da buldukları süre zarfındaki her gün için 200 akçe nafaka tahsis edilmişti.⁹⁶²

Elçiler göreve başladıktan sonra tayinat tahsis edilmesini, resmi olarak kendileri talep ederlerdi. Fevkalade elçilerin tayinatları İstanbul'a geldikleri günden itibaren hesaplanırdı.⁹⁶³ Mukim elçilerin tayinatları ise sadrazamla görüşüp itimatnamelerini teslim edince, yani elçilik görevlerini resmi olarak beyan etmeleriyle hesaplanmaya başlanırdı.⁹⁶⁴

⁹⁵⁸ Ricaut, a.g.e., 129. Topaktaş, “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, 36.

⁹⁵⁹ BOA, HAT: 266/15476

⁹⁶⁰ “Savaştan ziyade ticaretle ilgilenen halkların elçileri de aynı haklardan yararlanıyor, ancak kendilerine karşı o kadar da cömert davranılmıyor.” Vigasin, a.g.e., 57.

⁹⁶¹ BOA. BEO. A. TŞF. 345/3a, 4b.

⁹⁶² Topaktaş, “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, 39.

⁹⁶³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/89 a.; 359/148.

⁹⁶⁴ BOA. C. HR. 24/1188.; 26/1260.

Mukim elçiler gelişlerinden genelde üç gün sonra sadrazamın huzuruna çıktıklarından,⁹⁶⁵ fevkalade elçilerin tayinatı bir veya iki gün daha önce hesaplanmaya başlanmış olurdu. Tayinatlar genelde geriye dönük olarak ödenir⁹⁶⁶ ve bu ödemeler birer aylık⁹⁶⁷ veya üçer aylık periyotlar⁹⁶⁸ şeklinde yapılabilirdi. Aylık yapılan ödemelerin hesaplanmasında ayın başı veya sonu gibi belli bir kaide de bulunmamaktaydı. Tayinatlar kimi elçilere elçiliklerinin başlangıcında, kimilerine görev sürelerine yayılmış olarak, kimilerine ise elçiliklerinin bitiminde verilirdi. Hatta bazı elçilere yapılan tahsisatın verilmesi için elçinin bizzat başvurması da gerekebilirdi. Dolayısıyla tayinat meblağlarının ödenme zamanı konusunda da standart bir uygulama bulunmamaktaydı.

Kalabalık maiyetlerle gelen elçilere tahsis edilen tayinat miktarının yetmeyebildiği durumlar yaşanabilirdi. Bu nedenle elçiler birçok gıda harcamasını kendileri yapmak durumunda kalırlardı.⁹⁶⁹ Elçiler için belirlenen tayinatın yetersiz kalması durumunda arttırılması da, sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Örneğin 1706'da gelen Avusturya elçisinin koyun, pirinç, kahve, odun, arpa ve otluk tayinatına zam yapılmıştı. Bazen de bu artış gerçekleştirilirken talep edilen diğer gıda maddelerinin oranında bir miktar kısıtlama yapılabilirdi. Mesela 1705'de Murtaza Kulu Han'a verilen günlük koyun sayısında padişah fermanıyla dört-beş adet artış yapılırken tavuk, pirinç, sadeyağ, yumurta, arpa ve odun olmak üzere yirmi bir kalem maddenin miktarı azaltılmıştı.⁹⁷⁰

Fevkalade elçilere, geliş nedenlerine göre tayinat ödenirdi. 1790 yılında III. Selim'in cülûsunu tebrik için gelen Venedik elçisine günlük 116 kuruş, Sicilyateyn elçisine 100 kuruş günlük tayinat tahsis edilmişti. Antlaşma metinlerinin tasdikli suretini getiren fevkalade elçiler, diğerlerinden farklı miktarda tayinat almaktaydılar. Bu çerçevede

⁹⁶⁵ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 219.

⁹⁶⁶ BOA. AE. SMST. II. 120/9194.

⁹⁶⁷ H. 10 Şaban 1153 / M. 31 Ekim 1740 tarihli bir belgede Fransa elçisinin 1153 senesi Cemaziyelahirinin dokuzuncu gününden Receb ayının dokuzuncu gününe kadar geçen otuz günlük süredeki tayinat bahası 4.500 kuruş olarak hesaplanmıştı. BOA. C. HR. 46/2262. H. 2 Safer 1176 / M. 23 Ağustos 1762 tarihli bir belgeden, o tarihte Prusya orta elçisine verilmesi gereken günlük 45 kuruş tayinat baha ve 25 kuruşluk hane kirası 28 Zilhicce 1175'den 27 Muharrem 1176'ya toplam 29 günlük olarak hesaplanmıştır. BOA. AE. SMST. III. 120/9194.

⁹⁶⁸ H. 29 Cemaziyelahir 1153 / M. 21 Eylül 1740 tarihli belgeden İtalya kralının elçisine, Rebiülevvel ayının başından Cemaziyelahirin sonuna kadar üç aylık olmak üzere nafaka baha ve hane icaresi verildiği görülmektedir. Verilen tayinat üçe 89 gün olarak hesaplanmış ve toplamda 1602 kuruş tutumıştır. BOA. AE. SMHD. I. 108/7706.

⁹⁶⁹ Aynı şekilde Leh elçisi Potocki'de birçok harcama yapmak zorunda kalmıştır. Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 50.

⁹⁷⁰ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 217,

Belgrad Antlaşması'ndan sonra 1740 yılında gelen Rus fevkalade elçisine günlük 495,5 kuruş tayinat tahsis edilmişti.⁹⁷¹

Tayinatlar, elçilik heyetlerinin İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde gün sayısı üzerinden hesaplanarak verilirdi.⁹⁷² Tayinat için hesaplanan malzemelerin aynî olarak verileceği durumlarda et kasapbaşı, kümes hayvanları tavukçubaşı, arpa ve saman arpa emini, diğer gıda maddeleri Matbah-ı Âmire emini, odun ve kömür İstanbul ağası, hayvan yemleri ise Istabl-ı Âmire tarafından temin edilirdi.⁹⁷³ Mesela 1706 yılında gelen Avusturya elçisine de gerekli gıda maddeleri mutad olduğu üzere buralardan verilmiş; fakat Matbah-ı Âmire emininin temin etmesi gereken zahire yerine 14 kuruş 100 akçe, baharat ve içecekler için ise 35 kuruş olmak üzere toplamda 49 kuruş 100 akçe ödenmişti.⁹⁷⁴

Arşiv malzemeleri arasında çok sık rastlanılan tayinat listelerine dikkat edildiğinde; tayinatların sürekli aynı yiyecek ve içecek maddelerinden oluşmadığı gelen her elçilik heyeti için farklı tayinat listeleri hazırlandığı görülür. Bununla birlikte ekmek, et, pirinç, un, yağ, gibi temel gıda maddelerinin değişmediğini ifade etmek gerekir. Bu listelerde dikkat çeken bir diğer husus da Hristiyan elçilere alkollü içecekler (şarap, rakı vb.) temin edilebildiğidir. Mesela 1533 yılında I. Ferdinand tarafından gönderilen elçilik heyetine tahsis edilen ihtiyaç listesinde iki şişe şarap görülmekteyken,⁹⁷⁵ H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde gelen Rus elçisi Romançof'a verilen tayinat içerisinde 500 kıyye şarap bulunmaktaydı.⁹⁷⁶

Hristiyan fevkalade elçilere alkollü içecek tahsis edildiği gibi mukim elçilerin kendileri ve maiyetleri için masrafları kendileri tarafından karşılanmak üzere belli miktarda alkollü içecek ve domuz almalarına da izin veriliyordu.⁹⁷⁷ Fakat bunu izinsiz yapmaları mümkün değildi ve aldıklarını elçilik konutuna taşıtabilmeleri için divandan izin

⁹⁷¹ Topaktaş, “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, 36.

⁹⁷² Bassano, *a.g.e.*, 152.

⁹⁷³ BOA. C. HR. 135/6749.; 85/4206.; 85/4206.; BOA. C. SM. 141/7062.; Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 216., “Bugün saygıdeğer efendimin mutfak harcamalarını gördüm. Yılda 400 taler tutarında odun masrafımız varmış ve bunun yarısını Türk hükümdarı karşılıyormuş.” Gerlach, *a.g.e.*, 730.

⁹⁷⁴ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 218,

⁹⁷⁵ Cihan, *a.g.t.*; 43. Düzbakar, *a.g.m.*. 189. Avrupa'dan gelen elçilik heyetleri geliş ve dönüş yolculuları esnasında ise şarap gibi alkollü içecekler ve domuzu, yol güzergâhlarındaki Hristiyanların yaşadıkları yerleşim yerlerinden temin etmekteydiler. Bilgin, A. (2010). “Amasya’da Elçi Ziyafetleri”. *Metro Gastro*, Sy: 59, 38.

⁹⁷⁶ BOA. C. HR. 123/6101.

⁹⁷⁷ Ahmet Refik. (1988). *Hicri On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)*. İstanbul Enderun Kitabevi, 7.; Hatta Michael Heberer padişahların ava çıktıklarında avladıkları yabandomuzlarını da elçiliklere hediye ettiklerini söylemektedir. Heberer, *a.g.e.*, 311.

almak zorundaydılar.⁹⁷⁸ Bu bağlamda elçilerin ikametgâhları için alkollü içecek almalarına altışar aylık dönemler halinde izin verilmekteydi.⁹⁷⁹ Elçiler gümrük vb. vergilerinden muaf oldukları, için bu surette aldıkları malzemelere vergi de ödememekteydiler. Bu şekilde bir örnekte H. Evaili-i Cemaziyevvel 1159 / M. Mayıs 1746 tarihinde Fransa elçisinin divan-ı hümayuna böyle bir taleple başvurduğu görülmektedir. Elçi, kendisi ve elçilik çalışanları için Istranca havalisinden aldıkları yüz elli adet domuzun elçilik ikametgâhına nakledilmesi konusunda herhangi bir engelle karşılaşmamaları hususunda divana başvurmuştu. Bu talebinde de ahidname-i hümayunda yer alan “*me’kûlat ve meşrûbâtları mühimmi için akçeleriyle getürdükleri nesnelere gümrük ve bâc taleb olunmaya*” maddesine atıfta bulunmuştu. Bu nedenle divan-ı hümayundan elçinin almış olduğu yüz elli domuz için ümena, subaşı, yasakçı vesair zabıtlardan kimsenin engel olmaması ve ahitname-i hümayuna aykırı gümrük, bâc, haraç ve avarız namıyla vergi talep edilmemesine dair emir çıkmıştı.⁹⁸⁰ Benzer şekilde Leh elçisi Potocki’nin 22 Kasım 1790’da Kırkkilise, Istranca, Terkos ve civarı kazalardan alacakları üç yüz baş *kara canavarı* yani domuzun, Galata’daki hanesine nakledilmesine izin verilmişti.⁹⁸¹

Elçiye verilen tayinatta bazı maddelerin olmaması durumunda, elçinin isteği üzerine bu eksikler giderilmekteydi. Nitekim H. 1219 / M. 1804-1805’de gelen Özbek büyükelçisi, tayinatına çekirdeksiz üzüm ve kuşüzümünün yanısıra fıstık ve badem eklenmesini sağlamıştı.⁹⁸² Önceki elçiye yapılan muamelenin sonraki elçilere emsal teşkil ettiği hatırlandığında, bu eklemenin sebebinin, H. 1195 / M. 1781 tarihinde İstanbul’da bulunan Özbek elçisine günlük yarım kıyye kuşüzümü ile 10 paralık fıstık verilmiş olduğu düşünülebilir.⁹⁸³

Bazı elçiler tayinatlarını aynî olarak almak yerine, başmuhasebe tarafından hesaplanan tutarını tamamen veya kısmen nakit olarak almayı tercih edebiliyorlardı. Mesela Galata’da geçici olarak ikamet eden ikamet eden Rus orta elçisine verilen tayinat

⁹⁷⁸ Altınay, A. R.; *Eski İstanbul*, 126.

⁹⁷⁹ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 66.

⁹⁸⁰ BOA. AE. SMHD. I. 134/9896.

⁹⁸¹ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 66.

⁹⁸² Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 217.

⁹⁸³ BOA. C.HR.177/8816.

bahası, ev kirası ile birlikte hesaplandığında 4.130 kuruşa ulaşmıştı. Aynı şekilde bir ödeme de III. Mustafa'nın cülusunda gelen Podoski için yapılmıştı.⁹⁸⁴

Osmanlılar tayinat hususundaki bu âlicenap özelliklerini son derece titizlikle uyguluyorlardı. Hatta H. 5 Rebiülahir 1126 / M. 20 Nisan 1714 tarihli bir belgeden, Rus ordularından kaçıp Osmanlılara sığınan Bender'deki Leh eski Kralı Stanislaw ile İsveç kralı XII. Şarl'ın da, günlük tayinat bedellerinin karşılandığı görülmektedir. Bunlar için tahsis edilen tayinat, 1 Ramazan 1125 / M. 21 Eylül 1713 tarihinden itibaren Boğdan cizye gelirlerinden karşılanmıştır.⁹⁸⁵ Hatta bu hükümdarlarla görüşmek için gelen elçilerin tayinatları da, Osmanlı padişahı ya da sadrazamı ile görüşmeye gelen elçilerde olduğu gibi İstanbul tarafından ödenmiştir.⁹⁸⁶ Yine bu âlicenaplık neticesinde elçilere sadece yol baha, tayinat baha, nafaka baha, nan baha gibi isimlerle belirli ödemeler yapılmamış, aynı zamanda elçiler dara düştüklerinde kendilerine borç para da verilmiştir. Mesela H. 11 Rebiülahir 1110 / M. 17 Ekim 1698 tarihinde Felemenk elçisine, ülkesine dönerken ödemesi koşuluyla Hazine-i Âmire'den 1.000 kuruşluk cedid eşrefî altın verilmişti.⁹⁸⁷

Osmanlı tayinat usulünde dikkat çeken noktalardan birisi de, elçilerin temsil ettikleri devlet ile herhangi bir savaş halinde bile tayinatların ödemiş olmasıdır. Hatta uluslararası diplomasiye uygun düşmeyen elçilerin hapsedilmeleri durumunda bile günlük tayinatları ödenmiş, dahası hapsedilen bu elçilerin tayinatları arttırılmıştır. Bu bağlamda elçilerin refahını sağlamak büyük hükümdarların görevi olduğu gerekçesiyle, 1551 yılında hapsedilen Avusturya elçisinin günlük tayinatı 5 akçeden 15 akçeye yükseltilmişti.⁹⁸⁸ Aynı şekilde 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşı esnasında Yedikule'ye hapsedilen Bulgakov'a günlük 25 kuruş tayinat tahsis edilmişti. Elçi hapsedilmeden önce kendisine tahsis edilen tayinat miktarı ise 12 kuruştur.⁹⁸⁹

Tayinat uygulaması şan-ı Devlet-i Aliyye'ye yaraşır ve in'am-ı Devlet-i Aliyye'den olmak üzere gerçekleştirilse de, bu uygulama neticesinde elçileri misafir statüsünde tutarak

⁹⁸⁴ Bu gibi durumlarda tayinat elçinin takriri üzerine başmuhasebeden hesap ettirilirdi. İstanbul'a varış günü hakkında elçinin mihandarından mühürlü derkenar alınıp defterdarın telhisiyle sadrazama arz edilir, sadrazamın buyrulduğunu takiben diğer bürokratik işlemlerden sonra ödeme yapılırdı Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 218.

⁹⁸⁵ *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, 147. 210-211.

⁹⁸⁶ Bender Kalesi muhafızı Vezir Yusuf Paşa'nın elçilere yapılan masraflar için divana yazdığı maruzat nedeniyle 947,5 kuruş 7 paranın tarafından verilmesi emredilmiştir. BOA. İE. HR. 7/734.

⁹⁸⁷ BOA. AE. SMST. II. 18/1726.

⁹⁸⁸ Gürkan, a.g.m., 384.

⁹⁸⁹ Topaktaş, *“Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”*, 38.

onlar üzerinde kesin bir şekilde söz sahibi olunmak istenmekteydi. Böylece elçilerin hareketleri daha sıkı bir şekilde takip edilebiliyordu.⁹⁹⁰

Tayinatların normal şartlarda elçilik görevinin ilk altı aylık süresi için ödenmesi gerekse bile, uygulamada birçok istisna yaşanmıştır. Özellikle III. Selim'in iktidarının ilk yıllarında tayinatlarla ilgili sorunların arttığı görülmektedir. Nitekim 1790 yılının Mart ayında İspanya elçisine on bir aydır verilmekte olan tayinatın kesilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde 1790 yılında Venedik elçisinin tayinatı sekizinci ayda kesilmiş, Prusya elçisi Diez'e yedi aydır verilmekte olan tayinatın zaten artık ülkesine dönmek üzere olduğu göz önünde bulundurularak sadece bir ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır.⁹⁹¹ Rusya'ya karşı Lehistan ile ittifak yapılması gündeme geldiği dönemlerde ise Leh elçisi Potocki'ye otuz ay boyunca tayinat verilmişti.⁹⁹²

Osmanlı Devleti'nin çok uzun bir süre uyguladığı tayinat sistemi, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru artık Osmanlı maliyesine büyük bir külfet halini almaya başlamıştı. Ayrıca Avrupalı elçilerin Osmanlı Devleti'nin bir lütuf ve nezaket olarak gördüğü tayinat sistemine en doğal haklarıymış gibi tavır takınmaya başlamaları da yüzyıllardan beri uygulanan bu usülün kaldırılmasına neden olmuştur. Avrupa diplomasisinde bulunmayan tayinat usulü, mütekabiliyet esasına dayalı olarak III. Selim tarafından diplomasi ıslahatlarıyla birlikte 11 Haziran 1794 tarihinde kaldırılmıştır.⁹⁹³

Tayinat usulü kaldırıldıktan sonra da Buhara ve Hindistan gibi devletlerden cülûs tebriki ya da sınır komşusu devletlerden bir savaş sonucunda ilişkilerin yeniden

⁹⁹⁰ Düzbakar, *a.g.m.* 185.; Topaktaş, *“Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”*, 43.

⁹⁹¹ Topaktaş, *“Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”*, 40

⁹⁹² Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 78-79.;

⁹⁹³ Osmanlı Devleti'nin çok uzun bir süre uyguladığı tayinat sistemi XVIII. yüzyılın sonlarına doğru artık Osmanlı maliyesine büyük bir külfet halini almaya başlamıştı. Ayrıca Avrupalı elçilerin Osmanlı Devleti'nin bir lütuf ve nezaket olarak gördüğü tayinat sistemine kendilerinin en doğal haklarıymış gibi bir tavır takınıyorlardı. Tayinat uygulamasında bu şekilde sıkıntıların yaşanması yöneticileri özellikler III. Selim'i tayinat usulünün kaldırılması düşüncesine sevk etmiş ve bunun için uygun zaman beklenmeye başlanmıştı. Yusuf Ağâh Efendi'nin daimi elçi Londra'ya gönderilmesi bu durum için artık beklenir hale gelen fırsatı doğurmuş ve karşılıklı diplomasiye geçişle birlikte Avrupa diplomasisinde bulunmayan tayinat usulü, mütekabiliyet esasına dayalı olarak III. Selim tarafından diplomasi ıslahatlarıyla birlikte 11 Haziran 1794 tarihinde kaldırılmıştır. Bu karar ilk olarak İngiliz elçisi Sir Robert Ainslie'nin gelişinde uygulanmıştır. Bu suretle sağlanan tasarruf ise yeni açılan elçiliklerin masrafını karşılamakta kullanılmıştır. Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 80.

düzenlenmesi için gelen fevkalade elçilere, devletin güç ve kudretinin devam ettiğini göstermek adına, tayinat uygulanmaya devam edilmiştir.⁹⁹⁴

⁹⁹⁴ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 231. Topaktaş, *“Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”*, 45.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ELÇİ KABULLERİ

Osmanlı elçi kabullerinin, Osmanlı diplomasi anlayışı gibi farklı dönemlere ayrılması mümkündür. Çünkü Osmanlılarda elçi kabulleri, diplomasi anlayışının değişim safhalarına birebir uyan bir biçimde olmasa da, paralellik arz eder bir biçimde değişim göstermiştir. Osmanlı elçi kabulleri, tarihsel süreç içerisinde gösterdiği değişime göre *Kanuni öncesi*, *Kanuni'den II. Mahmud'a*, *II. Mahmud ve sonrası* şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir.

Devletin gelişmesine ve farklı siyasi aktörlerle temaslarda bulunulmasına bağlı olarak artan bir oranda diplomatik ilişkileri kullanmaya başlayan Osmanlılar, ilk dönemlerinde “çok taraflılık” ve “egemen eşitlik” gibi olgulara uzak durmamışlar ve diplomatik ilişkileri bu çerçevede sürdürmüşlerdir.⁹⁹⁵ Devletin ilk dönemlerindeki bu anlayış, elçi kabullerine de yansımış ve yabancı elçilere karşı mütevazı tavırlar sergilenmiştir. Bu bağlamda ilk dönem Osmanlı sultanları Batılı elçilere karşı oldukça nazik davranmaktaydılar, hatta her Frank'ı önünde eğilmeye zorlayan Karaman Beyi'nden çok daha naziklerdi ve ellerinin öpülmesine de izin vermiyorlardı. Sultan, Batı'nın Frank tekfurlarına ve krallarına “kardeş” diye hitap ediyor ve elçileri, yerden birkaç basamak yukarıda bulunan ipek yastığından teveccühle selamlıyordu. Osmanlı sultanını görmek için Mısır sarayında olduğu gibi, yedi kat perdenin tek tek açılmasını beklemek de gerekmiyordu.⁹⁹⁶

II. Murad'ın Edirne'deki Sarayı'na, Milanolu bir elçi eşliğinde üç kez kabul edilen Burgonya Dükü'nün elçisi Bertrandon de la Brocquière'nin anlattıklarına göre; II. Murad, Milano elçisini halka açık büyük bir avluya açılan sarayının kapısı önündeki bir revakın önünde kabul etmişti. Bu kabul esnasında iki içöğlanı ve bir cücenin eşlik ettiği sultan, yerden dört-beş basamak yukarıda kadife örtülü bir taht üzerinde terziler gibi bağdaş kurarak oturuyordu. Askerler ve devlet erkânı ise avlunun duvarları boyunca dizilmişlerdi. Elçi, getirdiği hediyeler gezdirildikten sonra revaka götürüldü. Sultan, elçiyi ayakta selamlayıp, Yahudi bir tercüman aracılığıyla ile kısa bir süre konuştuktan sonra tekrar tahtına oturdu. Bundan sonra elçiye yiyecekler ikram edildi, revakın dışında üzerine

⁹⁹⁵ Erdem, *a.g.t.*; 140.

⁹⁹⁶ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C:I*. 405.

içeceklerin yerleştirildiği sofranın yanındaki ozanlar ziyafet başlayıncaya kadar Sultan Murad'ın atalarını öven jest şarkıları söylediler. Kısa süren yemek esnasında ise hiç konuşulmadı. Elçilere ziyafet verildiği sırada, sultan tek başına yemek yedi. Yemekten sonra herkes kalkınca, elçi geliş nedenini konuşamadan ayrılmak zorunda kalmış ve bunu ancak ikinci kabulde aıklayabilmişti.⁹⁹⁷ Yeniçeri Konstantin Mihailoviç'in anılarına göre de II. Mehmed zamanında sultan, elçiler ve hediyeleri kamuya açık törenler sırasında kabul ederlerdi.⁹⁹⁸ Fatih de elçi kabullerini yeni sarayın idari avlusunda gerçekleştirmekteydi ve el ptrmeden sonra sultan ikinci avludan ayrılıp kendi dairesine gitmekteydi. Bu kabul tarzı Arz Odası yapılına kadar sürmüş ve Arz Odası yapıldıktan sonra sultan, elçileri burada kabul etmeye başlamıştı.⁹⁹⁹

1492'de, II. Francesco Gonzaga'nın gönderdiği Alexis Becagut, Arz Odası'na girdiğinde, sultan ayağa kalkarak elçiyi selamlamıştı. Becagut'un sultanın elini öpmesine ve konuşmak için oturmasına izin verilmiş, vezirler ise ayakta beklemişlerdi. Kabul sonrasında vezirler elçiyi Babüssaade girişinin ortasına kadar götürmüş ve sultanın huzuruna dönmüşlerdi. Getirilen hediyeler, Arz Odası önündeki avlu kapısının girişinde birkaç kapıcı tarafından taşınıırken, sultan da onları bir pencereden seyretmişti.¹⁰⁰⁰

İstanbul, fetihden sonra Osmanlı başkentine dönüştürülmüş; kısa bir süre sonra da kozmopolit bir diplomasi merkezi haline gelmiştir. Bu durum devlet tarafından bir takım düzenlemelerin yapılmasına ve tafsilatlı saray adetlerinin, yerleşmiş diplomasi uygulamalarının yanı sıra şan ve şaşaayı yansıtan resmi törenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁰⁰¹ Bu dönemde gelişmeye başlayan Osmanlı diplomasisi ve bu diplomasi teşrifatının, Avrupa'da gelişen diplomasi kuralları ile bağdaşmayan yönleri de bulunmaktaydı. Mesela Osmanlılar elçi kabullerinde "dost" devletlerin elçileri ile "düşman" devletlerin elçilerine muamele tarzlarında çok büyük farklılıklar görülmekteydi.¹⁰⁰² Bu durumun nedeni, Osmanlıların sahip olduğu mutlak üstünlük anlayışıydı ve bu mutlak üstünlük anlayışının kendisini en net gösterdiği alanlardan birisi de elçi kabulleriydi. Bu mutlak üstünlük anlayışı, elçilere karşı olan davranış biçimi açısından bariz bir şekilde ilk olarak, Kanuni devrinde kendisini göstermiştir. Kanuni'ye

⁹⁹⁷ Necipoğlu, *a.g.e.*, 41-42.

⁹⁹⁸ Beydilli, *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Haturatı*, 206.

⁹⁹⁹ Necipoğlu, *a.g.e.*, 44.

¹⁰⁰⁰ Necipoğlu, *a.g.e.*, 136.

¹⁰⁰¹ Gürkan, *a.g.m.*, 380.

¹⁰⁰² Sander, *a.g.e.*, 87-89.

kadar Osmanlı padişahları, elçileri karşılayıp onları onurlandırmak için ayağa kalkarlarken, Kanuni ve sonrasında sultan artık ayağa kalkarak elçileri onurlandırmıyor, onları karşısında oturtmuyor, onlarla konuşmak bir yana tek kelimeyle bile hitap etmeyip adeta bir put gibi hareketsiz duruyordu. Yine yüksek bir sofa şeklindeki tahtta bağdaş kurarak oturmak yerine, Avrupa tarzı bir tahtta heybetle oturan ilk sultan da Kanuni’ydi.¹⁰⁰³

Kanuni ile birlikte başlayan bu değişim diğer padişahlar tarafından da devam ettirilmiş ve gittikçe artış gösteren sultanın gururlu davranış biçimi, XVI. yüzyılın son çeyreğinde artık bir *kibir doruğuna* varıp dayanmıştı. Elçiler, sultanın huzuruna artık suçluların mahkeme karşısına çıkarıldıkları gibi, kolları iki kapıcı tarafından kısıvrak tutulmuş halde götürülüyorlardı. Eskiden daha alçakta da olsa sultanın huzurunda oturabilirlerken, artık hep ayakta bekletilmekteydiler. Doğrudan konuşmak bir yana bakılamayacak derecede kutsallaşmış ve adeta bir puta dönüşmüş olan sultana, sadece kısacık bir an bakılmasına izin veriliyordu.¹⁰⁰⁴

Kanuni ile başlayan bu uygulamalar üç yüz yıl kadar devam etmiş; fakat bu süreç içerisinde elçi kabullerinde öz aynı kalmak üzere bir takım değişiklikler de yaşanmıştır. Mesela XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren diğer devletler karşısında mutlak üstünlüğün kaybedilmesiyle, diplomasi daha yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı diplomasisinin yoğunlaşan gündemi dolayısıyla ilk defa XVII. yüzyılda, elçi kabulleri ile ilgili düzenlemeleri içeren bir kanunname olan Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi çıkarılmıştır. 1657 tarihli bu kanunnamenin Kanun-ı İlçiyân¹⁰⁰⁵ olarak anılan bölümünde, yabancı elçilere uygulanacak olan protokol ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Böylece daha önceki dönemlerde teamüller çerçevesinde yürütülen elçilere yönelik teşrifat işleri, ilk defa çok açık bir biçimde kurallara bağlanarak kanunlaştırılmıştır. Elçi kabullerinde Kanuni zamanında oturan ve ilk olarak Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi ile kanunlaştırılan uygulamalar, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren ise

¹⁰⁰³ Venedik elçisi Pietro Zeno’nun 13 Temmuz 1530’da Venedik Senatosu’na sunduğu mektupta sultan “tahtında bizim üslubumuzla oturuyordu (...) tapılmak üzere sergilenen bir ilaha benziyordu” denilmektedir. Necipoğlu, *a.g.e.*, 143.

¹⁰⁰⁴ Necipoğlu, *a.g.e.*, 50.

¹⁰⁰⁵ Arslantürk, H. A. (Haz.). (2012). *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık, 36-37.

teşrifatî adı verilen Osmanlı saray görevlileri tarafından, teşrifat defterlerde en ince ayrıntısına kadar betimlenmiştir.¹⁰⁰⁶

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılda her ne kadar eski güç ve kudretinden uzak olsa da, elçi kabul şekilleri ve kabul esnasındaki merasimler, teşrifat defterlerinde açıklandığı şekillerde uygulanmaya devam edilmiştir. Yani elçi kabulleri, savaş meydanlarında yenilgiler almaya başlayan Osmanlılar için adeta *kendisini avutma mekanizması* olmuştur. Yine de bu durum mutlak olarak devam etmemiş; diğer devletler Osmanlı karşısında güçlendikçe, elçi kabul merasimlerinde yüzyıllarca uygulanan ritüellerde yırtılmalar meydana gelmiştir.

Elçi kabullerindeki bu sancılı süreç II. Mahmud'a kadar devam etmiş, bu dönemde neredeyse her alanda görülen değişim hareketlerinden elçi kabul teşrifatı da nasibini almıştır. Bu dönemde Kanuni ile başlayan sürecin aksine, ilk defa bir Osmanlı padişahı huzura kabul esnasında gelen elçileri ayakta karşılamış, hatta onlarla sohbet ederek onurlandırmıştır.¹⁰⁰⁷ Elçi kabullerindeki değişimin II. Mahmud döneminde gerçekleşmesi, dönemin şartları gereği olmasının yanısıra bu değişimde II. Mahmud'un reformist kişiliğinin de etkisi de büyüktür. Yeniliklere karşı olmayan padişahın bu yapısı, yüzyıllardır uygulanmakta olan teşrifat kaidelerinin yumuşatılmasına ve değişmesine neden olmuştur. Bu ise elçi kabullerinde Kanuni'den beri devam eden yaklaşık üç asırlık bir geleneği sonlandırmıştır.

5.1.Elçilerin Sadrazamın Huzuruna Çıkışı

İstanbul'un fethinden sonra özellikle sınırların genişlemesi ve farklı unsurların Osmanlı bünyesine dâhil olması, kapsamlı bir kurumsallaşma yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumun en önemli göstergelerinden birisi, padişahın divan toplantılarını yönetmeyi bırakmasıyla sadrazamın padişahın mutlak vekili haline gelmesiydi.¹⁰⁰⁸ Sadrazamın devlet yönetiminde bu şekilde ön plana çıkması neticesinde gerek Müslüman gerekse Hristiyan elçiler, padişahın önce sadrazamla görüşmek zorundaydılar.

¹⁰⁰⁶ Karaca, F. "*Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*", 71-84.; Sak, *a.g.m.*, 117-119. Osmanlı Devleti'nde elçi kabullerine verilen önemin bir diğer göstergesi de elçilerin kabul işlerinin de içerisinde bulunduğu protokol işlerine bakan bir teşrifat dairesi bulunmasıdır. Çalışkan, F. (1989). "Osmanlı Devleti'nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 11-13

¹⁰⁰⁷ Karateke, *a.g.e.*, 145.

¹⁰⁰⁸ Erdem, *a.g.t.*; 108-109.

Sadrazamla görüşmeden padişahın huzuruna çıkmak mümkün olmadığı gibi, sadrazamla görüşen elçilerin hepsinin padişah huzuruna kabulü de mümkün olmayabiliyordu.¹⁰⁰⁹

Elçiler, İstanbul'a gelip ikametgâhlarına yerleştikten sonra itimatnamelerini takdim etmek için Paşa Kapısı, Saray-ı Âsafi ya da sonraki dönemlerde Bâb-ı Âli olarak anılan sadrazam sarayında,¹⁰¹⁰ sadrazamın huzuruna çıkarlardı. Fakat elçinin hükümdarı ya da başvekili tarafından sadrazama mektup gönderilmiş fakat padişaha nâme gönderilmemişse, elçi sadrazam tarafından Paşa Kapısı'nda değil de müsait başka bir yerde kabul edilirdi.¹⁰¹¹ Elçilerin sadrazamla görüşmeleri için belli bir görüşme sınırı bulunmazdı. Elçiler sadrazamın huzuruna itimatname, tasdikname ve name-i hümayun teslimi, tebrik-i sadaret¹⁰¹² gibi sebeplerle çıkabilmekle birlikte, İstanbul'daki mukim elçilerin herhangi bir konudan dolayı sadrazamla görüşmeleri gerektiğinde de görüşme gerçekleştirilirdi.¹⁰¹³ Elçilerin sadrazamla görüşme talebi önce padişaha sunulur, onay verildiği takdirde görüşme gerçekleşirdi.¹⁰¹⁴

Normal şartlarda sadrazamla görüşebilmeleri adına her elçi için ayrı birgün tayin edilirdi. Fakat sadaret tebriki için gelecek elçiler için Ramazan başlamasıyla araya uzunca bir zamanın girecek olması gibi bazı olağandışı durumlarda, bu kurala uyulmazdı. Böyle durumlarda ayrı devletlerin elçileri, aynı günde Saray-ı Âsafiye gelebilecek şekilde planlama yapılırdı.¹⁰¹⁵

Elçiler, İstanbul'a yerleştiklerinin ertesi günü sadrazam tarafından çeşitli şerbet, meyve ve çiçekler gönderilerek hatırları sorulur; bunu vezirler tarafından gönderilen meyve ve çiçekler takip ederdi.¹⁰¹⁶ Elçiler, İstanbul'da kendilerine tahsis edilen mekânlara

¹⁰⁰⁹ BOA. İE. HR. 22/2001.

¹⁰¹⁰ Salgın hastalık gibi olumsuz durumlarda elçiler Paşa Kapısı'ndan başka yerde de kabul edilebilirlerdi. Mesela H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde antlaşma tasdiki için gelen Avusturya elçisi, sadrazam tarafından Saray-ı Âsafi yerine Beşiktaş Mevlevihanesi bitişiğinde Gülşenabad isimli sahilhanede kabul edilmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 356/114 b.; 359/198.

¹⁰¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 282.

¹⁰¹² BOA. AE. SABH. I. 14/1262.; BOA. AE. SABH.I. 4/419.;

¹⁰¹³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/101 b, 102 a-b, 103 a-b.; 359/170-173.

¹⁰¹⁴ BOA. HAT. 273/16057. Bu noktada elçiler sadrazamla görüşme taleplerini reisülküttaba bildirmeleri gerekirdi. Elçi, bu maruzatın müzakere ve kabule uygun bulunması durumunda sadrazamın huzuruna çıkardı. Elçilerin önce sadrazam sonra da padişahın huzuruna çıkmaları da sadece merasimden ibaret olup siyasi müzakereler elçilerle reisülküttap arasında yapılır ve varılan sonuç reisülküttap tarafından divana arz edilirdi. Düzbakar, *a.g.m.*. 187. Koçu, R. E. (Tarihsiz). *Topkapı Sarayı*, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, 48.

¹⁰¹⁵ BOA. C. HR. 65/3218.

¹⁰¹⁶ BOA. C. SM. 52/2608.; BOA. BEO. A.TŞF. nr. 356/89 a, 104a, 114 b.; 359/148, 175, 198. Bu nazikçe davranış ve jestler elçinin hastalanması ya da heyette bir salgın görülmesi durumunda da geçmiş olsun makamında tekrarlanmaktaydı. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 218.

yerleştikten genelde üç gün sonra Paşa Kapısı'nda sadrazamın huzuruna çıkarlardı. Elçilerin Paşa Kapısı'na gelişi, merasimle gerçekleştirilirdi. Bu merasim, elçinin konağından alınmasıyla başlayıp görüşme bittikten sonra tekrar konağına bırakılmasına kadar devam ederdi. Bu anlamda elçinin İstanbul, Galata veya Üsküdar tarafında oluşuna göre, ikamet ettiği yerden alınıp Paşa Kapısı'na getirilişi de farklı olurdu.¹⁰¹⁷ Kabul öncesinde dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından ya da dergâh-ı âli çavuşlarından biri elçiyi davet etme vazifesi ile görevlendirilirdi. Elçi, Galata taraflarında oturan Hristiyan bir elçi ise ikametgâhından alınıp Tophane'ye, oradan da çavuşbaşı ağa kayığıyla Bahçekapısı veya Kireç (Sirkeci)¹⁰¹⁸ İskelesi'ne getirilirdi.¹⁰¹⁹ Elçi ikametgâhından çıktıktan sonra, at üzerinde, hazırlanan alayın arkasında yer alırdı. Refakatinde ise elçilik çalışanları ve kendi milletinin ileri gelenleri bulunurdu. Limana gelen elçi, çavuşbaşının yedi çifte kayığı ile karşıya geçerdi.¹⁰²⁰ Kıyıya ayak bastığı iskelede çavuşlardan iki zabıt tarafından karşılanır ve kireççibaşı odasına götürülürdü. Ortaelçi veya büyükelçi rütbesinde olan elçileri karşılamaya çavuşbaşı gider, diğer fevkalade elçileri ve kapıkethüdalarını karşılamak için çavuşlar kâtibi ve çavuşlar emini gönderilirdi.¹⁰²¹

Elçi kireççibaşı odasının merdiveni başında, kendisini Paşa Kapısı'na götürmekle görevli çavuşbaşı tarafından karşılanır ve beraberce odaya girilirdi; ama elçiler genelde buluşma yerine daha geç gelen çavuşbaşını bir müddet beklemek zorunda kalırlardı. Burada elçiye çubuk¹⁰²² kahve, tatlı ve şerbet ikramında bulunulur ve¹⁰²³ kendisini Paşa

¹⁰¹⁷ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 219.

¹⁰¹⁸ Vezir ya da Kireç İskelesi olarak anılan iskele, bugünkü Sirkeci İskelesidir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 284, 3 nolu dipnot.

¹⁰¹⁹ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 219. BOA. BEO. A.TŞF. 356/106 b.; 359/180.

¹⁰²⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 12 b.; 356/ 109 a, 359/187. Kapı kethüdaları ise kendi kayıkları ile gelir ve kayak ücretlerini de kendileri karşılarlardı. BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 a.; 359/188.

¹⁰²¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/108 a,100 a, 109 a, 112 b.; 359/185, 186, 188, 193. Mercan, *a.g.t.*; 104.; Çavuşbaşı büyükelçileri karşılamaya gittiğinde selimî kavuk ve erkân kürk giyerdi. Orta ve sade elçilerin karşılanmasında ise merasim elbiseleri giyilmezdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/109 b-110-a.; 359/187. Kapı kethüdalarının Saray-ı Âsafi'ye sadece ilk gelişlerinde kendileri için alay tertip edilirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 b; 359/188.; Eğer gelenler elçi unvanına sahip olmayan sadece mektup getiren nameresler ise onları karşılamak için çavuşlar kâtibi ve emini de gitmez sadece birkaç divan çavuşu gönderilirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/116 a.; /201.

¹⁰²² Elçi Müslüman bir elçi ise Paşakapısı'nda nargile içer, sadrazam da onu eşlik etmek için çubuk tütürürdü. Hristiyan elçilere ise buhur ve kahve ikram edilirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 347/135.

¹⁰²³ Ayrıntıların henüz uluslararası antlaşmalarla düzenlenmediği dönemlerde diplomatik törenlerde mesajlar tarafların kültürlerinde anlamlarını bulan jestlerle verilmeye çalışılıyordu. Bu açıdan elçilere çubuk ve kahve ikram edilmesi gibi merasimler, Osmanlı teşrifatı içerisinde ciddiyetle izlenen ritüellerdi. Doğu protokolünde kahve bütün ziyaretçilere verilirken, çubuk ziyaretçi ile onu ağırlayan kişinin rütbelerine göre değerlendirilen bir ayırım oluştururdu. Düşük rütbeli kişilere çubuk ikramı bir lütf, ikram edenle edilen aynı rütbede olduğunda gerekli bir nezaket ve yüksek rütbelilere ise bir saygı anlamı taşıymaktaydı. Düşük rütbelilere sadece kahve; denk rütbede olanlara hem kahve hem şerbet; yüksek rütbelilere ayrıca şerbet, şekerleme ve güzel kokular (buhur) ikram edilmesi olağan teşrifattı. Karateke, *a.g.e.*, 185.

Kapısı'na kadar götürecektir olan alay hazırlanıncaya kadar oturulurdu.¹⁰²⁴ Elçiler, bu ilk merasimin yapıldığı kireççibaşısı odasından hiç de hoşnut değillerdi. Hatta taleplerini kabul ettirmeye başladıkları dönemlerden itibaren de burada ağırlandırmak istemediklerini, özellikle belirtmeye başlamışlardı. Rus elçisi Levaşov burası ile ilgili şöyle bir tanımlamada bulunmaktaydı:

*“Bu evin girişi, el merdiveninden daha tehlikeliydi. Evin kendisi de ünlü şahısların kabul yerinden ziyade Lehistanlı Yahudiler'in veya meyhane sahiplerinin yaşamaları için daha uygundu.”*¹⁰²⁵

Alayın hazırlandığı haberi gelince, elçi ve adamları için has ahırdan merasime özgü eğitilmiş olarak gönderilen atlara binilir ve âdi yürüyüşle Paşa Kapısı'na hareket edilirdi.¹⁰²⁶ Elçi büyükelçi rütbesinde ise, çavuşbaşısı alayın gerisinde bulunan elçinin önünde, elçinin başkâtibi ile atbaşısı beraber giderdi. Elçi orta-elçi rütbesinde ise, çavuşbaşısı elçinin yanında ve sağ tarafında giderdi.¹⁰²⁷

*“İlk nezaketli davranışlardan sonra çavuşbaşısı elçiyi sağ taraftan refakat etmesi konusunda ikna etmeye çalışıyor ki, bu tören her zaman tartışmalara yol açıyor. Ancak Türkler hiçbir zaman kendi taleplerinden vazgeçmiyorlar. Belki de buna zorunluluk gereği mecburdurlar. Elçi sol tarafında maiyetinden bir asilzadenin bulunmasını talep ediyor ve bu teklifin sert bir şekilde dile getirilmesinden sonra buna müsaade ediyor. Bu süreçte bazen büyük tartışmalar ortaya çıkıyor ve bundan dolayı da yürüyüş boyunca karşılıklı tartışmalar yaşanıyor. Bazen ise elçinin sultanla görüşmesi tamamen iptal ediliyor.”*¹⁰²⁸

Eşlik edilen kişinin sağında yer almak, Osmanlılar tarafından üstünlük ifadesi olan bir protokol kaidesi olarak kullanılmaktaydı. Hatta H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde gelen İran elçisi Hacı Han, Fener Bahçesi'nde yemeklik emininin sağında yürümesini protokol açısından bir hakaret saydığı için yemekte yoğurttan başka bir şey yememiş; onu gören maiyeti de ellerini kaşığa götürmemişlerdi.¹⁰²⁹ Hatta H. 1141 / M. 1728-29 yılında

¹⁰²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 285.; Vigasin, *a.g.e.*, 60.

¹⁰²⁵ Vigasin, *a.g.e.*, 60.

¹⁰²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 285.

¹⁰²⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 a.; 359/187.; 1700 yılında Fransız büyükelçisi Ferriol'ün sağında yürümeye çalışan çavuşbaşısı, büyükelçi tarafından önünde veya solunda yürümesi gerektiği konusunda uyarılmış ve bu olaydan sonra çavuşbaşısı teşrifat kurallarına vukufsuzluğu nedeniyle azledilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 290. Protokol açısından üstün olmaya verilen önemden dolayı Osmanlı görevlileri en ufak bir fırsatı değerlendirmeye çalışırlardı. H. 14 Cemaziyelahir 1149 / M. 20 Ekim 1736 tarihinde Nemçe Kapu kethüdası orta-elçilik geldiğinde, elçi saray-ı âsafiyeye getirilerken “çavuşbaşısı ağa sağda ilçi solda ve gâhice baz'ı mahallerde birer bahâne ile çavuşbaşısı ağa mesfûrun önüne geçüb bu vechle Paşa Kapsu'na gelmişler idi” BOA. BEO. A.TŞF. 348/2a.

¹⁰²⁸ Vigasin, *a.g.e.*, 60.; “... Bu süreçte Çavuşbaşısı, balyosun sağında atıyla yürümesi geleneğini uygulamadı. Aynı şeyi Vezir'in önündeki geçit resminde de yapınca, balyos Çavuşbaşısı'nı protesto edip yerine geçmesini sağladı.” Shay, *a.g.e.*, 57.

¹⁰²⁹ Sak, *a.g.m.*, 142.

İstanbul'a gelen Fransa mukim elçisi, sadrazamla görüşmeye gelirken çavuşbaşının kendisinin sağında yürümesi kanununa muhalefet etmiş; bu duruma sinirlenen çavuşbaşı, başka bir yoldan Saray-ı Âsafîye gelmişti.¹⁰³⁰

İstanbul'daki kapıkethüdaları yeni tayin olduklarında, Galata'dan ücretleri kendilerince karşılanan kayıklarla gelirler ve iskelede karşılanmaları esnasında çavuşbaşı bulunmazdı.¹⁰³¹ Kapıkethüdalarının mektup ve name teslimi için Babîâli'ye getirilmelerinde ise alay tertip edilmez, sadece divan çavuşları gönderilirdi.¹⁰³² Aynı durum name ve mektup getiren fakat elçi unvanı bulunmadığı için Osmanlı belgelerinde *beyzade* olarak anılan temsilciler için de geçerliydi. Bunlar da Babîâli'ye geldiklerinde, bindikleri kayıkların ücretlerini kendileri karşılarlar ve kendileri için herhangi bir alay tertip olunmazdı.¹⁰³³

Kireç İskelesi'nden Paşa Kapısı'na hareket eden elçi asesbaşı, subaşı, ahır kethüdası, otuz-kırk çavuş, çorbacı, mihmandar vs.den oluşan kafilenin arkasından giderdi. Bunların arkasında elçinin yedek atları ile yaya hizmetkârları yürürlerdi. Daha sonra elçilik tercümanları ve elçinin itimatnamesini taşıyan kâtip yer alır, elçinin etrafında ise yaya askerler yürürdü.¹⁰³⁴

17 Mayıs 1657 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa tarafından kabul edilen İsveç elçisi Râlab o gün hakkında şunları dile getirmekteydi:

*"...Nihayet bir görevli gelerek sadrazamın saraya doğru yola çıktığı haberini veriyor. Hemen sonra sadrazamın kapısına kadar atlı yürüyüş başlıyor. Havaya bakılmaksızın, ister yağmur, ister kar ya da aşırı soğuk olsun, elçi sokağın ortasında atın üzerinde oturmalı ve önünden geçen sadrazam ve onun maiyetindeki herkesi selamlamalıydı. Saraya yaklaştığında yavaşlamalıydı...."*¹⁰³⁵

İstanbul tarafına yerleştirilen İran elçilerinin Paşa Kapısı'na getirilişlerinde, elçi için divan rahatlı ve abayılı bir atın yanı sıra maiyetindekilere de İstabl-ı Âmire'den hazırlanmış atlar gönderilirdi. Üsküdar'da kalan İran elçileri ise çekdiri ile geçirilerek Gümrük İskelesi'ne çıkarılır ve oradan da alayla Paşa Kapısı'na getirilirdi.¹⁰³⁶ İstanbul'un Avrupa yakasında genellikle Gümrükçü Çiftliği'ne yerleştirilen İran elçileri, çavuşbaşı eşliğinde

¹⁰³⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/104 a.; 359/175.

¹⁰³¹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/120.;

¹⁰³² Uluskan, *a.g.t.*; 193.

¹⁰³³ BOA. HAT. 177/7774.

¹⁰³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 285.

¹⁰³⁵ Vigasin, *a.g.e.*, 60.

¹⁰³⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/90 a.; 359/150.

güneş doğmadan önce Saray-ı Âsafîye doğru alayla yola çıkarlardı.¹⁰³⁷ Özbek elçisi ve maiyeti ise kendi atları ile gelirdi.¹⁰³⁸ Han sıfatını haiz olmayan İran elçilerinin getirilişlerinde ise çavuşbaşı bulunmazdı.¹⁰³⁹ Doğudan gelen düşük rütbeli elçilerin ya da Buhara ve Dağıstan hanlıklarından gelen elçilerin Babîâli'ye getirilmelerinde ise çavuşbaşının yanı sıra çavuşlar kâtibi ve emini de yer almaz, bu iş için divan çavuşları görevlendirilirdi.¹⁰⁴⁰ Aynı şekilde Dubrovnik elçileri cizyelerini getirdiklerinde de, çavuşbaşı tarafından görevlendirilen dört-beş nefer divan çavuşu bulunurdu.¹⁰⁴¹

Paşa Kapısı'na gelen elçi sadrazama mahsus binek taşında atından inerken, çavuşbaşı ise kendi binek taşında atından inerdi. Kanun gereği çavuşbaşı attan iner inmez süratle yukarı çıkarak Kürk Odası sofası önünde bulunan Paşa Kapısı ricaline iltihak ederdi.¹⁰⁴² Atından inen elçi, iki sıra Paşa Kapısı erkânının arasından geçtikten sonra,¹⁰⁴³ merdiven başında Babîâli tercümanı tarafından karşılanır ve bu güne özel olarak döşenmiş kabul salonuna geçirilirdi.¹⁰⁴⁴

İsveç elçisi Râlab bu ana kadar olan kısmı şu şekilde dile getirmekteydi:

¹⁰³⁷ “İbtidâ asesbaşı ve subaşı neferâtı keçeleriyle ba'dehu kulağız çâvuş ve çâvuşân divân mücevvezeleriyle ba'dehu ilçinin bir mîkdâr atlası ba'dehu üzerine me'mûr çorbacılar kukalarıyla ba'dehu çâvuşlar kâtibi ve emini mücevveze ve erkân kürk ile ba'dehu mihmândâr kapucıbaşı ağa selimi ve erkân kürk ve divân bisâtlu at ile yalnızca ba'dehu çâvuşbaşı ağa mihmândâr ağa gibi ba'dehu ilçi hân ba'dehu etba'ı bu tertib ile Edirne Kapusu'ndan duhul ve Zincirli Kapu'dan Karaman'dan Tetimmeler'den Serrâchâne ve Eski Odalarbaşı'ndan Veznecilerden Simkeşhâne'den Destereciler içinden divân yoluyla Ayasofya kolluğu önünden Alay Köşkü altından mürûr ve Paşa Kapusu'na duhûl...” BOA. BEO. A.TŞF. 356/90 a, 90 b.; 359/150.

¹⁰³⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 356/98 a.; 359/164.

¹⁰³⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 348/4-6.

¹⁰⁴⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 348/17.

¹⁰⁴¹ BOA. BEO. A.TŞF.355/76b, 79b.;

¹⁰⁴² Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, 287.

¹⁰⁴³ “Paşa Kapusu'na duhûlden mukaddem saray-ı asafî havlısında delü ve gönüllü neferâtı kisve-i mahsusalarıyla safbeste muhızır ağa neferâtı dahi Orta Kapu'dan Sovukçeşme'ye doğru keçeleriyle istâde kılınub ve kapucular kethüdâsı ve selâm ağası ve kapucular bölükbaşısı mücevveze ve ferâce semur kürklerle ile ve cebeci ve tobcı çâvuşlar kisve-i mahsusalarıyla ve muhızır ağa balıkçın ve bostancılar odabaşısı külâh ve serâser kuşâk ile amâde ve tezkereci ve mektubî efendiler mücevveze ve erkân kürk ile bâlâ-yı nerdibânda ve andan misâfir odasına dek vezir ağalar destâr ve erkân ile ve misâfir odasından arz odasına dek gedikli müteferrikân ve çavuşân bi'l-cümle mücevveze ve ferâce semur kürklerle ile ve alkış için on nefer mîkdârı çavuşân mücevveze ile arz odasında yüklük önünde ve Enderûn ağaları ruzmerre pâk libâslarla ile ocak tarafında saf ber saf dizilüb bu tertib müheyyâ olduğu halde” BOA, BEO. A.TŞF. 356/90 b.; 359/150-151. “İbrahim Paşa'nın sarayına geldiğimizde, avlunun iki yanına dizilmiş, üzerlerinde sirmalar, kadifeler, ipekliler ve en iyi kalite kumaştan renk renk giysiler ve yelekler giyinmiş önemli kişiler, törelere göre, kafalarını hafifçe eğip sağ ellerini düz bir biçimde göğüslerine bastırarak şövalyeleri selamladılar. Şövalyeler de bizim töremizce reverans yaparak karşılık verdiler.” Curipeschitz, B. (1989). **1530 Yılında, Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan üzerinden İstanbul'a giden Joseph von Lamberg ile Niclas Jurischitz'in Elçilik Günlüğü**. (Çev. Ö. Nutku). Ankara: TTK Basımevi, 44.

¹⁰⁴⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 14 b.

“Sabah saat yedi buçukta, at sırtında kıyıya indim, (...) denizden hayli uzakta bulunan sadrazamın evine [Paşa Kapısı] doğru yol aldım. En önde tek başına at sırtında giden çavuşum vardı. Onun arkasında heyettekilerin yarısı ikişer ikişer yürüyor, onları da özel kıyafetleri içinde, yani geyik derisinden, kenarları el genişliğinde sırma işlemeli ve önünde gümüş bir arma bulunan yüksek başlıkları ve fildişi topuzlu değnekleriyle yeniçerilerim izliyordu. Yeniçerilerden sonra tercüman, onun arkasında at sırtında bendeniz, benim de arkamda maiyetimin geri kalanı gidiyorduk. Konağın merdivenine yanaştığımızda attan indim ve neredeyse (kucakta) taşınarak askıda duran bir odaya alındım.”¹⁰⁴⁵

Elçi kabulün gerçekleştirileceği salona geçmeden önce, genel olarak sadrazamın o anda namaz kıldığı gerekçesiyle bekletilirdi. III. Ahmed döneminde İstanbul’a gelen Venedik balyosu Angelo Emo, Sadrazam Mehmed Paşa tarafından bu gerekçeyle epey süre bekletilince, raporlarında bu durumu “pek de kısa olmayan bir namaz şeklinde” yorumlamıştı.¹⁰⁴⁶

Râlab bu konuyla ilgili şunları dile getirmekteydi:

“... Biraz bekledikten sonra sadrazamın odasına çağrıldım: Çünkü hiç kimsenin doğrudan doğruya yanlarına çıkmasına izin vermezler, onları hep bir süre bekletirler. Çoğu insanlar sofada bekletildiği için, ayrı bir odaya alınmak bile büyük onur sayılıyor.”¹⁰⁴⁷

Paşa Kapısı’nda kabulün gerçekleştirileceği salon, Mehterhane-i Âmire’den ve Enderun Hazinesi’nden getirilen ve Osmanlı ihtişamını sergileyen değerli kumaşlar, mücevherler, halılar vb. değerli ve gösterişli eşyalar ile süslenmiş olurdu.¹⁰⁴⁸ Salonun bir tarafı da iki grup halinde çavuşlar, kapıcılar vs. ile doldurulurdu. Sadrazam büyükelçilerle yapılacak görüşmeler için XVII. yüzyıl ortalarına kadar başında mücevveze ve daha sonraları selimi veya kallavi denilen kavuk, arkasında merasim kürkü ile¹⁰⁴⁹ ortaelçi ve sadeelçilerle yapılacak görüşmeler için ise destar-ı âdi ile¹⁰⁵⁰ giyinmiş olurdu. Elçi bir müddet bekletildikten sonra sadrazam bir koltuğunda kethüda bey, diğer koltuğunda kapıcılar kethüdası ve önlerinde reisülküttab olduğu halde¹⁰⁵¹ salona girip makamına

¹⁰⁴⁵ Râlab, *a.g.e.*, 39.

¹⁰⁴⁶ Shay, *a.g.e.*, 58.

¹⁰⁴⁷ Râlab, *a.g.e.*, 39.

¹⁰⁴⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 356/90 a.; 359/150.

¹⁰⁴⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/109 b.; 359/187.; Hristiyan elçilerin resmen Bâbiâli’ye gelişlerinde kallavi ve mücevveze giymeleri usulü H. 17 Cemaziyelevvel 1206 / M. 12 Ocak 1792 tarihinde kaldırılmıştır. BOA. BEO. A.TŞF. 356/12 a.

¹⁰⁵⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/109 b.; 359/187.;

¹⁰⁵¹ BOA. BEO. A.TŞF. 349/8.; 356/102 b.; 359/172.; İran elçileri geldiğinde ise reisülküttab ve kethüda bey, sadrazamın önünde yürürlerdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/90 b.; 359/151.; BOA. HAT. 177/7774.

otururdu. Sadrazam makamına otururken çavuşlar alkış¹⁰⁵² yaparlardı,¹⁰⁵³ böylece salon padişaha ve sadrazama dualarla dolar, elçi de sadrazamın karşısındaki iskemleye otururdu.¹⁰⁵⁴ Bu esnada reisülküttab ve mektubî efendiler de karşılama için oturacakları minderin üzerinde ayakta beklerlerdi.¹⁰⁵⁵ Sadrazam kapıkethüdalarını,¹⁰⁵⁶ Özbek elçilerini, metbu devletlerin elçilerini, elçi unvanı olmayıp belgelerde *beyzade* olarak anılan temsilcileri ise oturarak karşılardı.¹⁰⁵⁷ Elçinin temsil ettiği devletle eğer o anda iyi ilişkiler bulunmuyorsa da, sadrazam elçiyi oturarak kabul eder ve bir müddet ayakta bekletirdi.¹⁰⁵⁸

Avrupalı elçiler sadrazamın karşısında pek alışık olmadıkları ve rahat olmayan bir arkalıksız tabureye oturtulurlardı ve bu taburenin sadrazamın oturduğu yerden daha aşağı bir seviyede olmasına özellikle dikkat edilirdi.

*“Girdiğimiz odanın yarısı zeminden biraz daha yüksek olan bir sahne gibi düzenlenmişti ve bunun üzerine güzel halılar serilmişti. Tam ortadaki minderin karşısında [Vezir-i azam] Sinan Paşa oturmaktaydı. Onun karşısında beyaz mermerden yapılmış bir havuzun ortasından bir fıskiye sütunu yükseliyordu. Havuzun içinde çok güzel çiçekler vardı. Sahnenin yanına, paşanın minderinin yanına kırmızı deri kaplı bir koltuk yerleştirilmişti. Elçi burada oturacaktı.”*¹⁰⁵⁹

Elçinin seviye olarak düşük görüldüğü ve işinin zor olduğu anlamına gelen bu diplomatik mesaj, bazen elçiler tarafından aşağılayıcı ve onur kırıcı olarak değerlendirilmekteydi. Fransız elçisi Marques de Nointel 1677’de sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’dan daha aşağı bir seviyede oturmak istemediği için gözden

¹⁰⁵² Türk-İslam devletlerinde merasimlerde devlet büyüklüklerine hitaben söylenen dua, övgü ve şükür sözlerine alkış adı verilirdi. Osmanlı devlet teşrifatının önemli unsurlarından birisi olan alkış, padişaha ve sadrazama divan çavuşları tarafından hep bir ağızdan söylenen sözler olup bu vazifelerinden dolayı divan çavuşlarına merasim esnasında alkış çavuşları da denilmiştir. Özcan, A. (1989). “Alkış” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.II.; 470-471.; Uzunçarşılı, İ. H. (1988). (Üçüncü Baskı). *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK Basımevi, 212.; Uluskan, *a.g.t.*; 174.; Alkış geleneğine Abbasiler, Bizans, Anadolu Selçuklular ve Memlûklular da rastlanmaktadır. Köprülü, M. F. (2014). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. İstanbul: Alfa Tarih, 154.

¹⁰⁵³ BOA. BEO. A.TŞF. 346/22.; /95. Nitekim 25 Ekim 1530’da Veziri-i Azam İbrahim Paşa’nın Avusturya elçilik heyetini kabulü esnasında paşanın yanında hazır bulunan sarayın en önemli kişileri ve çavuşlar, hep bir ağızdan *“Hoş geldiniz! Soylu ve yüce şövalyeler!”* şeklinde ve görüşmenin sonunda içecek ikram edildiğinde de *“Tanrı uzun sağlık versin (Afiyet Olsun!)”* diyerek bağırıyorlardı. Curipeschitz, *a.g.e.*, 44-45.

¹⁰⁵⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 356/90 a-91 a.; 359/150-151.

¹⁰⁵⁵ BOA. HAT. 177/7774.

¹⁰⁵⁶ Ayrıca kapı kethüdalarının gelişinde sadrazam kallavi de giymezdi. BOA. BEO. A.TŞF. 347/120.; 356/10 a.; 356/110 a.; 359/188.

¹⁰⁵⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 347/115.; 348/9 a.; 349/55, 56.; 356/98 a, 101 a, 101 b.; 359/164, 169. Hatta Rus elçisi Levaşov anılarında Dubrovnik elçilerinin sakal uzatmadıkları takdirde sadrazam ve padişahla görüşmediklerini de ifade etmektedir. Vigasin, *a.g.e.*, 59.

¹⁰⁵⁸ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 74. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, 108.

¹⁰⁵⁹ Seidel, *a.g.e.*, 29.

düşmüştü.¹⁰⁶⁰ Hatta Fransa hükümeti, sonrasında elçi olarak gönderilen Gabriel de Guilleragues'dan, sadrazamın oturduğu minderliğe göre daha aşağı bir seviyedeki arkalıksız bir iskemleye oturmamasını özel olarak istenmişti.¹⁰⁶¹ Bu anlamda Fransız elçisi Villeneuve'ün 1728 yılında sadrazamla yaptığı bir görüşmede sadrazamın yanına oturması da, büyük bir imtiyaz olarak değerlendirilmişti.¹⁰⁶²

Resim 5.1.: Sadrazam tarafından Avrupalı bir elçinin kabulü¹⁰⁶³

Elçinin beraberinde maiyetinden yüksek dereceli kişiler bulunuyorsa, onlar da daha başka iskemlelere oturtulurlardı. Müslüman elçiler ise iskemleye değil mindere oturtulmaktaydılar.¹⁰⁶⁴ İran elçileri ise sadrazamın yanına otururlardı.¹⁰⁶⁵ Bunun yanısıra

¹⁰⁶⁰ Belgil, *a.g.m.*, 67. Osmanlı Devleti'nin yabancı elçilerle olan müzakere pozisyonunun güçlü olduğu dönemlerde elçilerin sadrazamlarla görüşmelerinde büyük sorgulamalardan geçtiklerine de şahit olunmuştur. Bu tavırda Osmanlı Devleti'nin elçilere birer casus ve rehine muamelesi yapmasının da büyük rolü vardı. Ricaut, *a.g.e.*, 134.; Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 75. "... Osmanlılar devamlı olarak Hristiyan elçilerin bütünüyle casus ve entrikacı olduğu fikrinden hareket ettiklerinden, -laf aramızda haksız da değillerdir- sefirlerin kendi aralarındaki teması kesmeye çalışıyorlar ve onların hareket serbestisini bazen de sınırlandırıyorlardı..." Tebly, *a.g.e.*, 145.

¹⁰⁶¹ Belgil, *a.g.m.*, 67.

¹⁰⁶² Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 74.

¹⁰⁶³ Orgun, Z. (1941). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim".

Tarih Vesikaları, I/6, 407-413

¹⁰⁶⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 347/115.; 348/9 a.; 356/98 a.; 359/164. Gelenler nameres ise sadrazamın huzurunda hiçbir şekilde oturtulmayıp ayakta bekletilir. Aynı zamanda kahve ve buhur merasimi de yapılmazdı. BOA. BEO. A.TŞF. 356/116 a.; 359/201.

¹⁰⁶⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 296.

metbu devletlerin elçileri de iskemleye oturtulur, hatta bazen iskemleye dahi oturtulmadan ayakta bekletilirlerdi.¹⁰⁶⁶

Sadrazam ve elçi yerlerine oturduktan sonra sohbeta başlardı. Elçiye ülkesinin ve kralının durumu, elçinin İstanbul'da edindiği izlenimler ve rahatının yerinde olup olmadığı sorulurdu. Sohbetin ardından da birlikte yemek yenirdi. Kabul sırasında verilen ziyafette, yemeklerin seçimi elçilere bırakılır ve elçilerin -özellikle- Rus elçilerinin oruçlu olup olmadıklarına dikkat edilirdi. Yabancı elçilerin Ramazan ayı içerisinde sadrazamla görüşme talebinde bulunmamaları, kendilerine nazik bir dille ifade edilirdi. Çünkü böyle bir durumda ziyafet veremeyeceği için sadrazamın mahçup olacağı düşünülmekteydi.¹⁰⁶⁷

Elçiler devleti tarafından gönderilen itimatname, mektup¹⁰⁶⁸ vb. gibi herhangi bir belge ile huzura kabul ediliyorsa, merasim ona göre şekillenirdi. Bu merasimde sadrazam sedirin köşesine oturur; sağında reis efendi, çavuşbaşı, tezkireciler, mektupçu ve solunda kethüda bey ile yeniçeri orta zabitlerinden dördü bulunurdu. Elçinin oturduğu iskemleden söyledikleri, solunda ayakta duran tercüman tarafından Türkçeye çevrilir; sadrazamın cevabı da yine tercüman aracılığıyla elçiye iletilirdi. Bundan sonra elçi ayağa kalkarak kâtibinin elinden itimatnameleri alıp reisülkütuba verir, reisülkütup da bunları sadrazamın yanındaki yastığın üzerine koyardı.¹⁰⁶⁹ Elçilerin getirdikleri mektuplardan hükümdarına ait olanı yastık, başvekiline ait olanı ise balin adı verilen minder üzerine konurdu.¹⁰⁷⁰

Bundan sonra elçiye kahve ve tatlı ikram edilip buhur merasimi yapılır, elçi ve maiyetine hilat¹⁰⁷¹ giydirilirdi.¹⁰⁷² Fakat elçilere sadrazamla her görüşmelerinde hilat

¹⁰⁶⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 349/55, 56.; 356/101 a, 101 b.; 359/169.

¹⁰⁶⁷ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 75.

¹⁰⁶⁸ Sadrazam tarafından da yabancı devletlerin başvekillerine yazılan mektup gümüş kozak ile gönderilirdi. H. 1191 / M. 1777 yılında Rusya başvekiline gönderilen mektup bu şekilde gönderilmişti. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 280.

¹⁰⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 285.; Elçilere verilecek olan namelerin hazırlandıktan sonra sadrazama sunulması, Reisülkütubın bürokrasi dışı olarak görülebilecek teşrifat görevleri arasındadır. Ahışalı, *a.g.e.*, 173.

¹⁰⁷⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/113 a.; 359/196.

¹⁰⁷¹ Türkçesi kaftan olan hilat devlet tarafından resmen giydirilen elbise, teşrifat kaftanı anlamlarına gelmektedir. Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: MEB Basımevi, 833.

¹⁰⁷² Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi'ne göre padişahın hilat giyirdiği kişilere sadrazamın da hilat giydirmesi kanun-ı kadimdi. *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 51. Bu nedenle padişah tarafından hilat giydirilen elçilere, sadrazam da Saray-ı Âsafî de hilat giydirmekteydi. Ayrıca elçilere hilat giydirilirken sadece elçi ve maiyetine hilat giydirilmez aynı zamanda bazı saray görevlilerine de hilatler giydirilirdi. Mesela H. 8 Zilkade 1191 / M. 8 Aralık 1777 tarihinde cülus tebriki için devleti tarafından ortaelçilik gelen Leh elçisine Bâbı-ı Asafî'de hilat giydirilmişti. Bu tören enasında elçi, divan-ı hümayun tercümanı, elçinin

giydirilmezdi. Elçiler sadece antlaşma tasdiknamesi, devletleri tarafından sadrazama hitaben yazılmış bir mektupla geldikleri zamanlarda ve dönüşlerinde kendilerine verilecek olan name-i hümayun Paşa Kapısı'nda teslim edildiği takdirde hilat giyerlerdi. Yine mukim elçiler ve kapıkethüdalarına, sadaret tebriki için gelişlerinde yahut diğer mutat görüşmelerde de hilat giydirilmezdi.¹⁰⁷³

Resim 5.2.: Sadrazam tarafından kabul edilen elçiye yapılan buhur (tütsü) merasimi¹⁰⁷⁴

Elçi ile sadrazamın gizli görüşmeleri gereken bir konu varsa, önce kahve merasimi gerçekleştirilir ve arkasından “kışkış” yapılarak; sadrazamla elçi bu gizli görüşmeyi gerçekleştirirlerdi. Bu görüşmeden sonra elçinin maiyetine ve divan tecümanına hilatler giydirilir ve elçinin maiyetinden hilat giyenler dışarı çıkarlardı. Tercümanlar ve diğer birkaç asilzade ise elçinin yanında kalır, bu defa da şerbet ve buhur merasimi

iki oğlu, elçinin serkâtibi, elçinin bezadegân, tercüman ve maiyetinden diğer toplam yirmi dört kişinin yanı sıra teşrifati efendi, elçinin mihamdarları olan ağa, elçiye tayin edilen çorbacı, çavuşlar kâtibi ve emini, duacı çavuş, kılavuz çavuş, kılavuz yamağı, divan çavuşunun iki memuru, asesbaşı ağa, subaşı ağa, teşrifat halifesi, teşrifat kesedarına olmak üzere toplam 38 adet hilat giydirilmişti. BOA. HAT. 244/13732..Elçinin başkâtibi, tercümanı, beyzadeleri gibi maiyetindeki kişilerin mevkilerine göre, giydirilen hilatlerin türü de değişebilmekteydi. Buna şekilde giydirilen hilatler içerisinde kontuş samur, kubur kakum, kerrake vb. sayılabilir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 284. Büyükelçi ve ortaelçilere gerek Paşa Kapısı'nda gerekse sarayda giydirilen kürkler ise samur kürktü. Fakat elçinin büyükelçi veya ortaelçi oluşuna göre kürkün kaplı olduğu kumaş çeşidi değişmekteydi. Büyükelçilere seraser, orta elçilere ise çukaya kaplı kürk giydiriliyordu. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 220.

¹⁰⁷³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/102 a-b,103 a-b.; 359, 171-173.

¹⁰⁷⁴ Orgun, Z. (1941). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim”. *Tarih Vesikaları*, I/6, 407-413

gerçekleştirilirdi. Bunun için hademeler kenarları sırma işlemeli ipek havluları, sadrazamın ve sefirin dizleri üzerine koyarak sadrazam ve elçiye tatlı, şerbet, kahve, kokular ve gülsuyu ikram ederler; ama sadrazama hizmet ederken bir dizlerini yere koyarlardı. Sadrazamın şerbeti bittiğinde herkes temenna ederek onu selamlar ve şifalar olsun dilerdi. Bu ikramdan sonra teşrifat nazırı, elçinin üstlüğü ile elbisesi arasına sırma işlemeli tülbentten mamul boyama, yağlık veya makrame gibi isimlerle anılan iki mendil koyardı. Bundan sonra elçiye hilat giydirilir, maiyetindeki asilzadelere de kaftanlar dağıtılırdı. Hilat merasiminden sonra elçi gitmek için ayağa kalktığı zaman, sadrazam yerinden kalkmaz ve elçinin selamına hafif bir baş eğmekle karşılık verirdi.¹⁰⁷⁵ Bu şekilde kabul sonrası elçinin veda etmesi esnasında sadrazamın ayağa kalkmaması XVIII. yüzyılın sonlarına kadar bir gelenek olarak devam etmiştir.¹⁰⁷⁶

Elçi görüşme sonrasında kendisine giydirilmiş olan hilatle, İstabl-ı Âmire'den şahsına hediye edilen müzeyyen ata teşrifat halifesi tarafından bindirilir; geldiği tertip üzere iskeleye götürülüp oradan kayıkla Tophane'ye giderdi.¹⁰⁷⁷ Bu şekilde kendisine ve maiyetindeki adamlarına Köprülü Mehmed Paşa tarafından hilat giydirilen Râlab'a göre elçilik heyeti, "*sırtlarında bu kaftanlarla ayin yapan papaz kılığında*" dışarı çıkmışlardı.¹⁰⁷⁸

Kanun gereği elçinin gelişinden farklı olarak dönüşte çavuşbaşı ağa gitmez, sadece çavuşlar kâtibi ve emini elçiye refakat ederdi.¹⁰⁷⁹ Bu şekilde iskeleye kadar geldiğinde çavuşlar kâtibi ve emini de ayrılırlar ve elçi kendisine tayin edilen çorbacı ile Galata tarafına geçerdi.¹⁰⁸⁰ İran elçilerinin konaklarına dönüşlerinde ise batılı elçilerden farklı olarak çavuşbaşı yine kanun gereği elçiyi konağına kadar götürdü. Eğer gelen elçi, üç tuğlu vezir rütbesinde bir elçi ise çavuşbaşı elçinin önünde yürür, elçinin rütbesi daha düşük ise çavuşbaşı sağ tarafında yürüyerek konağına kadar eşlik ederdi.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 347/.108, 147.; 349/8.; 356/102 a, 103 a, 105 b, 108 a.; 359/171, 173, 178, 184.; BOA. HAT.177/ 7774.

¹⁰⁷⁶ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 76.

¹⁰⁷⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 349/.4,8.; 356/103 a.; 359/173.

¹⁰⁷⁸ Râlab, *a.g.e.*, 41.

¹⁰⁷⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 350/9 a.; 356/103 a.; 359/173.; Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*. (Sad. Yavuz Ercan). (1979). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 81.

¹⁰⁸⁰ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 221.

¹⁰⁸¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 a.; 359/151.

Bu görüşmeden sonra elçiye bir defa daha tablalar içinde yemiş ve çiçekler gönderilirdi.¹⁰⁸² Gönderilen çavuş vasıtasıyla, görüşmenin son derece kabul gördüğü tebliğ edilir; elçi ayrıca onurlandırmak istenirse, daha önce hiçbir elçinin böyle bir kabule mazhar olmadığı bildirilirdi.¹⁰⁸³

Elçi de görüşmenin ertesi gününde sadrazam için getirdiği hediyeleri maiyetindeki adamlarıyla Paşa Kapısı'na gönderirdi.¹⁰⁸⁴ 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan önce elçiler sadrazamı her ziyaret edişlerinde hediye vermeleri usulden iken, bu antlaşmadan sonra bu usül kaldırılmış ve sadece ilk görüşmede, sadrazam ağalarıyla saraydan at getiren seyislere hediye verilmesi ile yetinilmişti.¹⁰⁸⁵

Sadrazam tarafından kabul edilen elçiler, bu görüşmeden sonra kendileri için tayin edilen bir günde padişahın huzuruna çıkarlardı.

5.2.Elçilerin Padişahın Huzuruna Çıkışı

Osmanlı Devleti'nde bir elçinin huzura kabul merasimi, ilk defa II. Murad zamanında, İtalyan kent devletlerinden Milano elçisi Benedikto'nun kabulünde görülmektedir. Bu kabul Edirne Sarayı'nda gerçekleşmiştir.¹⁰⁸⁶ Sonraki süreçte devletin büyüme ve gelişmesine paralel olarak İstanbul'un başkent oluşu ve Topkapı Sarayı'nın inşa edilmesiyle, elçi kabullerinde yüzyıllarca değişmeden devam eden uygulamalar doğmuştur.

Elçiler padişahın huzuruna çıkabilmek için durumu yazılı olarak beyan eder ve kendilerine tayin edilen günde saraya gelirlerdi.¹⁰⁸⁷ Huzura kabul edilecek olanların sayısı, görüşme saati ve görüşülecek konular, sadrazam veya sadaret kaymakamı tarafından önceden ayrıntılı bir biçimde tespit edilir ve açıklanırdı.¹⁰⁸⁸ Elçilerin padişahın huzuruna kabulleri, sadrazam tarafından kabullerine nazaran çok daha ihtişamlı ve büyük bir merasimle gerçekleştirilirdi.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 285.

¹⁰⁸³ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 76.

¹⁰⁸⁴ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 221.

¹⁰⁸⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 288.

¹⁰⁸⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 291.

¹⁰⁸⁷ BOA. HAT.179/8033; 20/10260; 210/11339; 212/11523; 212/11561; 213/11632.

¹⁰⁸⁸ Tebly, *a.g.e.*, 124.

¹⁰⁸⁹ Elçilerin Osmanlıların servet, ihtişam ve kudretini hükümdarlarına tasvir edebilmeleri için bu konuda bilgi edinebilecekleri hiçbir şey ihmal edilmezdi. Ricaut, *a.g.e.*, 130.

5.2.1. Huzura Kabul Kaideleri

Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ne gönderdikleri elçiler, Osmanlı başkentine geldiklerini belirtmek için “*Kapı'ya geldiklerini*” ifade ederlerdi. Yabancı elçilerin Osmanlı topraklarındaki diplomatik misyonlarının en can alıcı noktasını ve elçilik yaşantılarının zirvesini, Batı Avrupalılar tarafından “*Sublime Porte*” (*Yüce Kapı*) olarak anılan Osmanlı Sarayı'nda,¹⁰⁹⁰ sultanın huzuruna kabul teşkil etmekteydi.¹⁰⁹¹ Fakat elçilerin istedikleri zaman, istedikleri şekilde padişahın huzuruna çıkabilmeleri mümkün değildi ve bunun için bir takım kaideler bulunmaktaydı. Bu kaideler şu şekilde açıklanabilir:

5.2.1.1.Sadrazam huzuruna çıkmış olma

Elçilerin padişahın huzuruna çıkabilmeleri için öncelikle sadrazam tarafından kabul edilmiş olmaları gerekmektedir. Sadrazamla yapılan görüşme, elçilerin aslında padişahın huzuruna kabul edilmeleri için bir vize mahiyeti taşıyordu.¹⁰⁹² Elçilerin sadrazamla görüşmeden padişahın huzuruna çıkabilmeleri mümkün değildi. Mesela 1682 yılında İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Voznicyn, önce padişah ile görüşüp ondan sonra sadrazamla görüşmek istemiş; fakat bir ay bekledikten sonra bunun mümkün olmadığını görünce bu kurala boyun eğmek zorunda kalmıştı.¹⁰⁹³

5.2.1.2.Padişaha hitaben yazılmış nameyle gelmiş olma

Elçilerin hükümdarları tarafından Osmanlı sultanına hitaben yazılmış bir name getirmiş olmaları, huzura kabulün bir diğer şartıydı. Padişaha hitaben yazılmış bir name getirmeyip de sadrazama mektup getirmiş olan elçiler, sadece sadrazamla görüşebilirlerdi. H. Zilkade 1074 / M. Mayıs-Haziran 1664 tarihinde on beş kişilik maiyetiyle gelen Özbek

¹⁰⁹⁰ Schweigger, *a.g.e.*, 68. Hoca Sadeddin Efendi. (1979). *Tacü't-Tevarih, C. IV*, (Sad. İ. Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 166. *Sublime Porte* (Yüce Kapı), Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusunun sonunda olup Babiâli olarak da anılan kapıydı. Babiâli isminin vezir-i azamın saray dışındaki konutuna verilmesiyle birlikte bu kapı Babüssaade olarak anılmaya başlanmıştır. Bundan sonra da Babiâli Osmanlı hükümeti ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mansel, P. (2008). *Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Ş. Erol). İstanbul: Everest Yayınları, 77. Bu terim Osmanlılar tarafından da kullanılmaktaydı. Padişahın devleti yönettiği sarayın üçüncü kapısının hemen girişinde bulunan Arz Odası'nın konumu ve mimari düzenlemesi de bu fikre uygun şekilde tasarlanmıştır. Böylece devletin sultan kapısı önünde kapıkulları tarafından yönetildiğini vurgulanıyordu. Yani “kapı” hem somut bir mimari eleman hem de soyut bir hükümet kavramıydı. Necipoğlu, *a.g.e.*, 88.

¹⁰⁹¹ Teply, *a.g.m.*, 260.

¹⁰⁹² And, M. (2012). *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam*. (İkinci Baskı). İstanbul: *Yapı Kredi Yayınları*. 125.

¹⁰⁹³ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 75.

elçisi, mektup ve hediyelerinin yolda kaybolduğunu bildirmiş; yapılan araştırma sonucunda doğru söylemediği ortaya çıkınca da, huzura kabul edilmeden geri gönderilmişti.¹⁰⁹⁴

5.2.1.3.Hediye ile gelmiş olma

Hediyesiz gelen elçilerin de padişahın huzuruna çıkabilmeleri mümkün değildi. Hatta cülûs tebriki için gelmiş olsalar bile tebriknamelerini divanda değil, ancak Saray-ı Âsafi'de takdim edebilirlerdi. Tebriknamenin Saray-ı Âsafi'de sunulduğu bile gayriresmi olarak gerçekleştirilir, yani kendileri için herhangi bir alay veya merasim tertip edilmezdi.¹⁰⁹⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi H. Zilkade 1074 / M. Mayıs-Haziran 1664 tarihinde gelen Özbek elçilik heyeti, hediyelerinin yolda kaybolduğuna dair verdikleri ifadelerinin yalan olduğu ortaya çıkınca huzura kabul edilmeden geri gönderilmişlerdi. Bu olaydan önce de buna benzer bir hadise yaşanmış, getirdiği hediyeleri Gebze'de çaldıran Özbek elçisi ancak kayıpları bulunduktan sonra padişahın huzuruna çıkabilmişti.¹⁰⁹⁶

Hediyesiz gelen elçilerin padişahın huzuruna çıkmaları nadiren de olsa mümkün olmaktadır ki, bunun için ise geçerli bir mazaretin olması gerekiyordu.¹⁰⁹⁷ Bu şekildeki örneklerden birisi H. 2 Rebiülevvel 1149 / M. 11 Temmuz 1736'da İstanbul'a gelen Nadir Şah'ın elçisi Abdülbaki Han'ın kabulünde yaşanmıştı. Abdülbaki Han beraberinde hediyelerle gelmekte ve bu hediyeler içerisinde bir de fil yer almaktaydı. Fakat fil yavaş hareket ettiği için fülle birlikte diğer hediyelerin de gelişi tehir edilmiş; elçi fil ve hediyelerden önce İstanbul'a gelmişti. Abdülbaki Han'ın huzura kabulü için hediyelerinin gelmesi beklenmemiş ve hediyelerinin yolda olduğu bilindiği için huzura kabul edilmişti.

¹⁰⁹⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekaiyât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*. 44-45. Benzer bir olay da H. 5 Şaban 1114 / M. 25 Aralık 1702 tarihinde gelen Yemen elçisinde de yaşanmıştı. Age, s. 755.

¹⁰⁹⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 14 b, 16 b, 22 a.

¹⁰⁹⁶ "...Nâgehânî bir muvahhiş haber gelüp gice Geğbüze konağında ilçinün yorgun argun gaflet ile yaturken bir yarar mukarreb hizmetkârı ile olanca zî-kıymet cevâhiri serika olunup, Geğbüze harâmzâdeleri mâbeynlerinde gaybet idüp ketm olunduğu şâyî' oldu. Bir gayretli hûşmend kişi olup, "Lâyık midur? bir yıllık yoldan berr ü bahrden sefer idüp, Pâdişâhumuzun tuhafu hedâyâsı tahtgâh-ı saltanat kurbına geldükde emn ü rahate geldük" dir iken böyle harâmzâde şerr ü şûrına mübtelâ olup, giriftâr-ı hasaret olavüz" diyüp "Ta menüm yitigüm bulunmayınca dahi ben bu menzilden gitmenem" diyüp, ol gün hareket itmeğle her kişi yerlü yerine gidüp sebab-i güft ü gû oldı. "Bu mertebe Geğbüze hırsuzlarınun kadîmden huy ve hasletleri ve kem-pîşeleridir." diyü halkda söylendi. "Lâkin nâmûs-ı devlet ve ırz-ı saltanata lâyük olmayan amel idenler elbette bulunup, haklarından gelinüp, siyâset ile ibret-nümâ-yı âlem eylemek vâcibdür." diyü tahkik eylediler." Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, II, 726.

¹⁰⁹⁷ Mumcu, *a.g.e.*, 61. İstisna olarak 1525 Pavia Savaşı ile birlikte Şarlken'e esir düşmüş olan Fransa Kralı I. François'nın mektubunu getiren elçi Jean Frangipani, 6 Haziran 1525'te Osmanlı Sarayı'na hediyesiz olarak gelmiş olmasına rağmen mevcut siyasal durum itibariyle üst düzey bir şekilde karşılanmış, hatta kendisine altın işlemeli bir kaftan ile 10.000 akçe hediye edilmişti. Kumrular, *a.g.e.*, 360.; Ceran, *a.g.m.*, 402-403.

Abdülbaki Han elçilik hizmetini tamamladıktan sonra İran'a dönerken, yolda hediyeleri getiren heyete rastlamıştı. Bunun üzerine maiyetinden Abdülkerim Bey'i hediyelerin teslimiyle görevlendirip, tekrar İstanbul'a göndermişti. Abdülkerim Bey de fil ve hediyelerle, H. 15 Rebiülevvel 1150 / M. 13 Temmuz 1737 tarihinde İstanbul'a ulaşmış ve I. Mahmud tarafından İncili Köşk'te kabul edilmişti.¹⁰⁹⁸

14 Nisan 1795 tarihinde eski Fransız elçisi Descorchés'in yerine atanan Verninac'ın eşyası kendisinden sonra geleceği için, padişah tarafından eşyaları gelince kabul edilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat hediyeler karadan geldiği için mevsim itibariyle yetişemeyeceğine kanaat getirilmiş; elçi "*geçmişte bu şekilde uygulamaların mevcut olduğu*" gerekçesiyle, H. 18 Şevval 1210 / M. 26 Nisan 1796 tarihinde hediyelessiz olarak huzura kabul edilmişti.¹⁰⁹⁹

İran ve Fransız elçilerine gösterilen bu tavırlar birer istisnaydı ve bu "tolerans" her devletin elçisine gösterilmemekteydi. Mesela dostane ilişkilerin ancak XVIII. yüzyılın sonlarına doğru tesis edilmeye başlandığı İspanya'nın ilk İstanbul daimi elçisi Don Juan de Boulogny, bu görevine 24 Kasım 1782'de başlamasına rağmen denizyoluyla gelen hediyeleri çeşitli nedenlerle geciktiği için, padişahın huzuruna ancak 6 Ekim 1784'de çıkabilmişti.¹¹⁰⁰

5.2.2. Elçilerin Huzura Çıkabilme Sayısı

Elçilerin padişahın huzuruna çıkış sayılarında da, bir sınırlama sözkonusuydu. Normal şartlar altında fevkalade elçiler padişahın huzuruna iki kere çıkabilirlerdi. Bunlardan ilki İstanbul'a geldiklerinde name ve hediyelerini teslim etmek için; ikincisi ise görev sürelerinin sonunda dönüş izni ve hükümdarlarına götürecekleri name-i hümayunu almak için gerçekleştirilirdi. Fevkalade elçilerin padişahın huzuruna çıkabilme sayıları olağandışı durumlarda artabileceği gibi, huzura kabul bazı durumlarda ikinci kere bile gerçekleşmeyebilirdi. Mesela H. 1092 / M. 1681-1682 yılında gelen Rus fevkalade elçisi,

¹⁰⁹⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 348/3 a-b.

¹⁰⁹⁹ Vak'anüvis Halil Nuri Bey, *Nürî Tarihi*. (Haz. Toprak, S. V.). (2015). Ankara: TTK Yayınları, 230, 412.

¹¹⁰⁰ Elçinin hediyeleri on altı kutu çikolata, yirmi dört çuval kakao, dört kutu kına, dört kutu Havana tütünü, bir adet küçük altın sofra takımı, dört adet gümüş sofra takımı, on üç paket altın ve gümüş işlemeli ipek kumaş, yirmi bir paket değişik cinste çok lüks kumaş, bir miktar lama yünü ve şahane bir de sefer çadırıydı. I. Abdülhamid'in dikkatini en çok çeken sefer çadırı ise XV. yüzyılda İspanya Müslümanlarına karşı yürütülen Granada savaşlarında, Aragon Kralı Fernando tarafından kullanılmış olup tarihi bir öneme sahipti. İspanya bu çadırı göndermekle aslında İslam ve Hristiyan dünyaları arasındaki savaş döneminin sonra erip barış çağının başladığını vurgulamak istiyordu. Tabakoğlu, *a.g.e.*, 63-65.

küçükkelçi statüsünde olduğu için ülkesine dönüşünden önce padişahın huzuruna kabul edilmemişti. Bu nedenle name-i hümayun kendisine, divanda sadrazam tarafından verilmişti.¹¹⁰¹

İşlerini reisülküttap ve sadrazamla idame ettiren mukim elçilerin huzura kabullerinde, durum daha da farklıydı. Fransa, Avusturya, Rusya, İngiltere, Hollanda, Venedik gibi devletlerin elçi, balyos ve kapıkethüdarları ilk geldiklerinde name ve hediyelerle Topkapı Sarayı'nda huzura çıkarlardı. Fakat görev sürelerini tamamlayıp ülkelerine dönecekleri zaman kendilerine verilecek olan name-i hümayun, kanun gereği Topkapı Sarayı'nda değil de Saray-ı Âsafi'de teslim edilirdi. Dolayısıyla mukim elçiler, herhangi bir zorunluluk olmadığı sürece sultanın huzuruna bir kere çıkabilmekteydiler.¹¹⁰²

*“İstanbul’da en güçlü ulusların elçileri bile pek fazla önemsenmiyor. Sultanı sadece bir kez yani güven mektuplarını takdim etmek üzere huzura çıktıkları gün görebiliyorlar. Bu kabul çok da küçültücü ve aşağılayıcı ve Avrupa’nın büyük güçlerinin böylesine kibirli ve küçümseyici bir tavra karşı ses çıkarmamaları da çok şaşırtıcı.”*¹¹⁰³

Mukim elçilere cülûs tebliği, antlaşma tasdiki, ya da mutavassıt elçi olma vb. gibi olağandışı nedenlerden dolayı ortaelçilik ya da büyükelçilik payesi geldiğinde ise, tekrar huzura kabul edilirdi. Fakat fevkalade elçilerin görev sürelerinin sonunda huzura kabul edilişleri gibi, mukim elçiler bu fevkalade görevlerinin sona ermesinin ardından huzura kabul edilmezlerdi. Çünkü bu görevleri sonunda, fevkalade elçiler gibi ülkelere dönmekte ve İstanbul’da kalmaya devam etmekteydiler.¹¹⁰⁴

Osmanlı Devleti için önemli faaliyetlerde bulunan mukim elçilere, name-i hümayun görev süreleri sonunda padişah huzurunda verilerek onurlandırılırlardı. Bu şekilde name-i hümayunun padişah huzurunda verilmesi için elçinin barış görüşmelerinde aracılık yapacak veya yapmış olması gibi üst düzey hizmetlerinin görülmesi yahut da *“emr-i azîm takribiyle mülük-i Nasaradan birine nâme-i hümayân irsâli iktiza”* etmesi

¹¹⁰¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 281.

¹¹⁰² BEO. A.TŞF. 347/188.; BOA. BEO. A.TŞF. 356/101 b, 105 a.; 359/170, 177. Beydilli, *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, 206.

¹¹⁰³ Martin, G. (2007). *İstanbul'a Seyahat*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: İstiklal Kitabevi, 73. 1784 yılında İstanbul'da bulunan Fransız elçisi Choiseul-Gouffier'nin hizmetinde bulunan rahip Guillaume Martin'in hoşnutsuzluğunu bu ifadelerle güçlü bir şekilde dile getirebilmesi, Osmanlı Devleti'nin artık eski güç ve kudretinden uzak olmasından kaynaklanmaktadır.

¹¹⁰⁴ Hatta mukim elçiler, fevkalade görevlerini icra etmelerinden sonra Saray-ı Asafi'ye geldiklerinde kendilerine hilat de giydirilmemekte, sadece boyama ve yağlık gibi sembolik hediyelerle uğurlanmaktaydılar. BOA. BEO. A.TŞF. 351/120 a.

gerekmekteydi.¹¹⁰⁵ Nitekim III. Ahmed döneminde görev süresi dolan Fransız elçisi Devlet-i Âliyye'nin çıkarları doğrultusunda Rusya ile Osmanlı arasında aracılık etmiş olduğu için, diğerlerine mugayir olarak H. 6 Safer 1137 / M. 2a Ekim 1724'te huzura kabul edilmişti.¹¹⁰⁶ İstanbul'daki mukim elçilere yeni padişahın cülûsu tebliğ edileceği zaman da, her elçiye ayrı birer divan-ı hümayun tercümanı gönderilir ve bu elçiler tebrik için resmi olarak saraya gelirlerdi.¹¹⁰⁷ Mesela III. Osman'ın cülûsunu tebliğ etmek için Fransa, İngiltere, Netherland (Hollanda), İsveç ve Sicilyateyn devletlerine gönderilecek olan name-i hümayunlar İstanbul'daki mukim elçileri aracılığıyla gönderilmişti.¹¹⁰⁸

Ayrıca bazı durumlarda yeni elçi name teslimi için padişahın huzuruna kabul edilirken, görev süresi dolan elçi de yeni elçi ile beraber kabul edilebilir ve böylece elçi padişah tarafından, huzura birden fazla kabul edilmiş olurdu.¹¹⁰⁹

Padişahla görüşmek için geleneksel kaideler yerine getirilmiş olsa bile, elçilerin huzura çıkmaları yine de çok zor olabilmekteydi. Sultanın Edirne'de ya da sefer nedeniyle başka bir şehirde bulunması gibi durumlarda, padişahla görüşmek isteyen elçilik heyeti padişahın bulunduğu yere gitmek zorundaydı. Örneğin Avusturya elçisi Busbecq, Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna Amasya'da çıkmış;¹¹¹⁰ yine birçok elçi de padişahlarla Edirne'de görüşebilmiştir.¹¹¹¹ Aynı şekilde II. Selim'in 1567-1568 kışını Edirne'de geçirmesi nedeniyle Alman İmparatorluğu'nun, Fransa ve Lehistan krallıklarının, Eflak, Boğdan ve Erdel prensliklerinin elçileriyle, İran elçisi Şah Kulu Han bu şehirde huzura kabul edilmişlerdi. İngiliz Elçisi Sir John Finch de 27 Temmuz 1675'te IV. Mehmed'in huzuruna Edirne'de çıkabilmişti.¹¹¹² Sefer zamanlarında orduya bir elçi geldiği takdirde ise yine mutat üzere divan kurulur ve elçi merasimle karşılanırdı.¹¹¹³

¹¹⁰⁵ BEO. A.TŞF. 347, s.188.; 356/101 b, 105 a.; 359/170, 177.

¹¹⁰⁶ BEO. A.TŞF. 347, s.188.

¹¹⁰⁷ BOA. HAT. 178/7848.

¹¹⁰⁸ BOA. HAT. 26/1280.

¹¹⁰⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/104 b., 359/176.

¹¹¹⁰ Busbecq, *a.g.e.*, 50, 53.

¹¹¹¹ II. Selim, Safevi Şahı I. Tahmasb'ın gönderdiği elçilik heyetinin ve hediyelerinin ihtişamını görmeleri için o sırada Edirne'de kabul etmişti. İpşirli, *Elçi*, 11.; İngiliz elçisi de 27 Temmuz 1675'te IV. Mehmed'in huzuruna Edirne'de çıkabilmişti. Covell, J. (2011). *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü (Saray, Merasimler, Gündelik Hayat)*. (Çev. N. Özmelek). İstanbul: Dergâh Yayınları, 171.

¹¹¹² Covell, *a.g.e.*, 171.

¹¹¹³ Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, 142.

Padişahın çeşitli nedenlerle elçiyi huzuruna kabul etmediği de olabilmekteydi. Mesela Yavuz Sultan Selim Çaldıran Seferi sonrasında Amasya’da iken, Şah İsmail’den gelen bir elçilik heyetini kabul etmemişti.¹¹¹⁴

5.2.3. Huzura Kabul Günü

Elçilerin padişahın huzuruna çıkmak istedikleri, sadrazam tarafından padişaha yazılır ve padişahın izni çerçevesinde kabul için gün belirlenirdi.¹¹¹⁵ Elçiler sadrazamın huzuruna çıktıktan iki-üç gün sonra padişahın huzuruna çıkabilirlerdi.¹¹¹⁶ Bu çerçevede elçilerin padişahın huzuruna çıkışları, en erken İstanbul’a gelişlerinin üçüncü gününe tekabül ederdi.¹¹¹⁷ Bu süre zarfında elçilerin getirdikleri name ve mektuplar da divan-ı hümayun tercümanı tarafından tercüme edilmiş olurdu.¹¹¹⁸ Fakat huzura kabul için beklenmesi gereken süre her zaman bu kadar kısa olmaz, bu sürenin uzadığı da olurdu. Çünkü elçi kabul merasimleri Devlet-i Âliyye’nin zenginlik ve ihtişamının gösterilmesi amacıyla özellikle kapıkulu askerlerine ulûfe dağıtıldığı güne denk getirilmeye çalışılırdı. Bu da doğal olarak, elçilerin kabul için uzunca bir süre beklemek zorunda kalmalarına neden olabiliyordu. Elçi kabul merasimleri, devletleri hukuken bağlayan uluslararası yazılı anlaşmalardan ziyade teamüllere göre yapıldığından, huzura kabuller elçinin tabi olduğu devletle olan ilişkiye göre önem kazanıyordu. Bu nedenle bazı olumsuz durumlarda, elçi günlerce ve haftalarca huzura çıkmak için bekletilebiliyordu. Mesela Rus elçisi, ulûfe dağıtımının sekiz hafta sonra olacağı gerekçesiyle o güne kadar beklemişti.¹¹¹⁹

Elçiler, getirdikleri name ve mektupları divan-ı hümayun tercümanları tarafından tercüme edildikten sonra¹¹²⁰ kapıkulu ocaklarına ulûfe verilecek olan bir Salı günü huzura

¹¹¹⁴ İpşirli, *Elçi*, 11.

¹¹¹⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 349/8.; BOA. HAT. 1381/54520.; 1392/55539.; BOA. C. HR. 24/1188.; Osmanlı bürokrasisinde reisülküttabın öneminin artması ile birlikte randevu talebi elçilerin sır kâtipleri ya da tercümanları aracılığıya önce reisülküttaba iletmeye başlanmıştır. Bu talep reisülküttaptan sadrazama, sadrazamdan da telhis ile padişaha iletilirdi. Bu talep padişah tarafından uygun görüldüğünde aynı şekilde sadrazam ve reisülküttap aracılığı ile elçilere bildirilirdi. Ahışhalı, *a.g.e.*, 207.

¹¹¹⁶ BOA. C. HR. 24/1188.

¹¹¹⁷ Jorga, N. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi C.III.* (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 60. 374. Osmanlı tabisi devletlerden gelen elçilerin huzura bu kadar erken çıkabilmeleri mümkün değildi. Hatta Dubrovnik (Ragusa) elçileri cizye getirdikleri zaman sadrazamın huzuruna çıktıktan en erken bir ay sonra padişahın huzuruna çıkabilirlerdi. BOA. HAT. 267/15532.

¹¹¹⁸ BOA. HAT. 272/15932.

¹¹¹⁹ Cihan, N. (2002). “XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Ayak ve Galebe Divanı”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 52. Karateke, *a.g.e.*, 123.

¹¹²⁰ BOA. HAT. 272/15932.

kabul edilirdi.¹¹²¹ Elçi kabulü için belirlenen bu günde divan-ı hümayun toplanır ve oldukça ihtişamlı kabul merasimleri gerçekleştirilirdi.¹¹²² Elçi kabullerinde toplanan divan, *galebe divanı* olarak adlandırılırdı.¹¹²³ Divan toplantılarının kaldırılıp işlerin Paşa Kapısı'nda görüldüğü dönemlerde bile kapıkulu askerlerine ulûfe vermek için divan-ı hümayun eski kaide üzerine toplanır ve elçiler bu günde kabul edilirdi.¹¹²⁴ Elçilerin memleketlerine dönüşlerindeki kabul töreni ise bazen ulûfe gününe denk getirilemese de, ilk kabulleri mutlak surette ulûfe divanına denk getirilmeye çalışılırdı. Ulûfe gününe denk getirilemeyen elçi kabulü için arz gününe denk getirilen ayrı bir divan düzenlenirdi.¹¹²⁵ Bu durumda ise elçiler Pazar günleri huzura kabul edilirdi.¹¹²⁶ Ulûfe gününden başka bir günde gerçekleştirilen elçi kabulü *resm-i âdi* adıyla da anılırdı.¹¹²⁷ Daha az bilinen isimleriyle kapıkulu askerlerinin maaşlarını aldıkları *Mevacib Divanı*'na denk getirilen elçi kabul divanı *Galebe Divanı* ya da *Büyük Divan*, sadece elçilerin kabul edildiği divan *Elçi Divanı*, elçilerin name-i hümayun aldıkları divan ise *Yazı Divanı* olarak da anılmaktaydı.¹¹²⁸

5.2.4. Saray'da Yapılan Hazırlıklar

¹¹²¹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/107. “Padişah Mösyö Choiseul’ü 2 Kasım Salı günü kabul etti. Padişah elçileri hep Salı günleri kabul ediyor; çünkü sarayda divan da Salı günleri toplanıyor.” Martin, *a.g.e.*, 70.

¹¹²² Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, H. 1028 / M. 1619 yılında yüz yük ipekle gelen Acem elçisi Burun Kâsim Hân'ın kabulü için toplanan divanı “...Bir Divân-ı ‘âlî kurulmuş idi kim, ol tantana[y]ı ne İskender Şâh ve Âfrâsyâb ve Cem ü Cemşid görmüşdür ve ol ‘azamet-i divânı meğer Hazreti Süleymân Nebi ‘aleyhi’s-selâm görmüşdür” şeklinde dile getirmektedir. *Topçular Kâtibi ‘Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi II*, 688.

¹¹²³ “Galebelik divan oldur ki üçer ay başında cemî’-i kula mevâcib çıka yahut bir kuldân [kraldan] ilçi gele, ol-gün rûz-i mahşerden nişan verir bir Divân-ı Azîm olurdu ki, iki yüz cevâhirlere müstağrak küheylan atlar ve cemî’-i erbâb-ı divân zer ender zerre müstağrak ve cemî’-i âlât ve âvânî-i ta’âm mücevher kaseler ve zerdûz halîçe ve mehçeler ile Pâdişâh-ı cem-cenabın Âsitânesin eyle tezyin ederler kim, elçiler gördükte dembeste ve hayrân olurlar.” Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbn-i Derviş. (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul, İkdâm Matbaası, C. I, 202.; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri 4. Kitap I. Kısım*. 553.; Burian, *a.g.m.*. 27. Kelime manası kalabalık olan “galebe” özellikle elçi kabulleri sırasında gerçekleşen divanın diğer divanlara göre daha kalabalık olmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Cihan, *a.g.t.*; 55.; “Ulûfe divânlarına ve ilçi olan divânlara ve Eflâk ve Boğdân voyvodalarına kuka ilbsi için tertib olunan divânlara galebe ta’bir olunub...” BOA. BEO. A.TŞF. 356/69 a.

¹¹²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 289. *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 36.; Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, 69-70.; Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 43.

¹¹²⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 a.; 359/152.; Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, 141, Mercan, *a.g.t.*; 105.; Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, 69-70.

¹¹²⁶ Orgun, *a.g.m.*, 407., Withers, *a.g.e.*, 41.

¹¹²⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 281.

¹¹²⁸ Sarıcaoğlu, F. (2007). “Divân-ı Hümâyûn’un Kronolojik Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)”. *Osmanlı Araştırmaları*, Sy: 30, 98. 1740-1795 tarihleri arasında geçen 55 yıllık süre zarfında divan-ı hümayunda elçi kabulü gerçekleştirilen 145 divan toplantısı gerçekleştirilmiştir. *A.g.m.*. 105-143.

Topkapı Sarayı, Avrupa sarayları ile kıyaslandığında, sadeliği ile yabancıların dikkatini çekmekteydi. Fransız seyyah Jean Thévenot da Topkapı Sarayı'nın oldukça hoş bir konumda olduğunu söylerken, Fransa'daki saraylardaki ihtişamın burada mütevazılığa ve sadeliğe dönüştüğünü belirtmektedir. Hükümdar çok güçlüdür ama sarayı tam aksine sade ve yalın olup padişaha yakışmayacak basitliktedir. Bu durum kendilerini oldukça şaşırtmıştır.¹¹²⁹ Thévenot'nun da dikkatini çektiği üzere Osmanlı sarayları yapı itibarıyla her ne kadar son derece sade olsa da, elçi kabul günlerinde en zengin bir biçimde tezyin edilirdi. Feridun Ahmed Bey 1566-1567'de Avusturya elçisinin II. Selim'in cülûs tebriki için Edirne'deki sarayına gelişinde gördüğü “*tertîbât ve tezyinât*”a nasıl “*hayran ve medhûş ve bî-sâmân olup kendülerinden geçtiğini*” bildirmektedir.¹¹³⁰ Safevi hükümdarı tarafından aynı nedenle gönderilen Şahkulu da mütehayyir olarak, divanhanenin “*tertîb u tezyin ve ferr ü şevket*”ini ise tarif edilemez bulmuştu.¹¹³¹

Elçi kabullerinin olabildiğince şaşaalı gerçekleştirilmesindeki amaç, elçilere unutamayacakları bir tecrübe yaşatmaktır.¹¹³² Bu nedenle elçi kabul günlerinde gerçekleştirilen merasim çerçevesinde bütün kapı halkı en güzel tören elbiselerini giyerek, kendilerine ayrılmış yerlerde düzenli sıralar içerisinde hazır bulunurlardı. Normal zamanlarda beş bin civarında olan saray mevcudu *ulûfe ve galebe* divanlarının yapıldığı günlerde ise on bine ulaşırdı.¹¹³³ Törende yer alacak olan enderun ve divan halkı da törene mahsus elbiselerini giyerler, padişahın mücevherlerle süslenmiş tahtı Hazine-i Âmire'den çıkartılırdı.¹¹³⁴ İkinci avlu Dış Hazine'den çıkarılan değerli halılar, perdeler ve kıymetli kumaşlarla bezenirdi. Avlunun yanı sıra Divan-ı hümayun ve diğer ziyaret yerleri de, bugün için özel olarak halılarla döşenip; altın, gümüş eşyalar ve mücevherlerle süslenirdi. Elçi kabul günlerinde âdet olan bu uygulamalar, Osmanlı güç ve kudretinin bir ifadesi olarak kabul edilirdi.¹¹³⁵ Bu bağlamda Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimîn'de Osmanlı payitahtına gelen elçilerin gördükleri ihtişamı memleketlerine döndüklerinde anlatacakları belirtilerek, Hazine-i Âmire'de bulunan altın ve gümüş gibi ziynet eşyalarının görülebilecek yerlere süs

¹¹²⁹ Thévenot, J. (2009). *Thévenot Seyahatnamesi*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Kitap Yayınevi, 52.;

¹¹³⁰ “*Divân-ı hümayûnda olan esbâb-ı tertîbât ü tezyinât ve âdâb-ı ta'zîmât ü tekrîmât gördüklerinde deng ü hayrân ve medhûş u bî-sâmân olup kendülerinden gitdiler ve ve getürdükleri esbâbı ve eskâli nice biragub gideceklerin bilmeyüb deryâ-yı hayrete batdılar.*” Arslantürk, H. A.; Börekçi, G. (Haz). (2012). *Nûzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Sefer-i Sığatvar: Sultan Süleyman'ın Son Seferi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 279.

¹¹³¹ Arslantürk, Börekçi, *a.g.e.*, 354.

¹¹³² Karateke, *a.g.e.*, 123.

¹¹³³ Orgun, *a.g.m.*, 407.

¹¹³⁴ Sanal, *a.g.m.*, 26.

¹¹³⁵ İpşirli, *Elçi*, 10.; Necipoğlu, *a.g.e.*, 92. Tebly, *a.g.e.*, 130.

olarak konulmasının teklif edilmesi de bu durumun göstergesidir.¹¹³⁶ Sergilenen eşyaların zenginliği, elçilik heyetinin statüsüne göre değişirdi. Önemsiz görülen elçiler, fazla süs ve gösteriş olmaksızın kabul edilirdi. Bazen de avlunun sol tarafında ahırların yanında yabancı hayvanlar ve kıymetli taşlarla süslü koşum takımlarıyla atlar da sergilenirdi.¹¹³⁷

İngiliz Robert Withers ise bu sahne hakkında şunları ifade etmekteydi:

*“Bunların (ben bunları gerek içerde, gerekse dışarıda kullanılırken gördüm) olağanüstü değerde takımlar olduğunu söylemem gerekir. Dizginler, göğüslükler, kuskunlar, eyer örtüleri, eyer kaşları, üzengiler, görenleri şaşırtacak ve hayal edilemeyecek çeşitli ve sık mücevherlerle süslenmişti.”*¹¹³⁸

Yine konu hakkında Topkapı Sarayı’nda 1590’larda huzura kabul edilen heyette yer alan Baron Wratislaw’ın, *“Elçilerin Hünkâr tarafından kabulleri töreni sırasında, ikinci avludaki bütün bu atlar üst ve başları çok düzgün, bakımlı bir takım at uşakları tarafından muhafaza ediliyordu”* şeklindeki betimlemesini, Teşrifatî Selman Efendi H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde İran elçisi Murtaza Kulu Han’ın gelişini anlatırken şu şekilde teyit etmektedir:

*“...Bu esnâda orta kapunun iç tarafında divân-hâneye gidecek yolun sol tarafında bâb-ı mezbûr kurbunda kaldırıma karib divân-hâneye varınca şevketlü hünkârımızın has atlarından cevâhir kalkanlu ve cevâhir raht ve kesmelü kotoslu dokuz rüûs at ve sim kalkanlu ve diba kesmelü ve kotoslu on rüûs at ve gümüş kaplama çuka kesmelü at rüûs dokuz ve sırma kesmelü binek at ve bargir dört rüûs ki mecmu’u otuz iki rüûs müzeyyen atlar dizilüb ve licamların mücevvezelü yedekciler tutub...”*¹¹³⁹

Baron Wratislaw ile Teşrifatî Selman Efendi’nin ifadeleri arasında yüz otuz yıllık dönem olmasına rağmen uygulamanın aynen devam ettiğinin görülmesi, Osmanlı elçi kabullerindeki bir takım geleneklerin hiç değişmeden ne kadar uzun süre kullanılmış olduğuna gösterilebilecek kanıtlardan birisidir.

Elçilere verilmek istenen mesajı göre ortam oluşturulmaya çalışıldığından, sarayın avlusunda sergilenecek olan hayvanlar da elçilik heyetine göre değişirdi. 1530’da Roma İmparatoru I. Ferdinand’ın Kanuni’ye gönderdiği elçiler Niclas Jurischitz ile Joseph von Lamberg, ikinci avluda altın zincirle bağlanmış, korkunç seslerle kükreyen ve

¹¹³⁶ Yücel, Y. (Yay.). (1980) Kitâbu Mesâlihî'l-Müslimîn ve Menâf'i'l-Mü'minîn. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi 133-134.

¹¹³⁷ Necipoğlu, *a.g.e.*, 92.; Tebly, *a.g.e.*, 130.; Sanal, *a.g.m.*, 26.

¹¹³⁸ Withers, *a.g.e.*, 29.

¹¹³⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/138.

eşinmeleriyle insanı dehşete düşüren on aslan ve iki leopar görmüşlerdi.¹¹⁴⁰ İyi ilişkilere sahip olunan devletleri temsilen gelen elçiler ise, dehşete düşürmenin aksine avluda dolaşan geyikler gibi daha munis ve samimi sahnelerle karşılaşırlardı.¹¹⁴¹

5.2.5. Elçilerin Saraya Getirilişleri

Elçiler padişahın huzuruna kabul edilecekleri gün, seher vakti yani sabaha karşı hava aydınlanmaya başlamadan, konaklarından alınırlardı. Bu durumun nedeni, elçinin huzura kabulünün mutat divan toplantısının akabinde yapılması, elçilere divan toplantılarının ve eğer ulûfe divanıysa kapıkulu askerlerine maaşlarının verilisinin izlettirilmesi idi. Bu nedenle elçilerin divan toplantısı başlamadan önce sarayda olması gerekiyordu. Elçilerin ikametgâhlarından ayrılıp Kireç İskelesi'ne ve oradan da Topkapı Sarayı'na getirilmesi tertip edilen alaylarla gerçekleştirildiği için, saraya gelişleri bu saate kadar ancak gerçekleşmekteydi.¹¹⁴² Saraya gelen elçilere divan toplantılarının ve ulûfe dağıtımının izlettirilmesi de, huzura kabulün kuşluk vakti olarak bilinen zamana diliminde gerçekleşmesine neden olmaktaydı.¹¹⁴³

Elçi, hükümdarı tarafından padişaha gönderilen hediyeleri kabul merasiminden bir gün önce birkaç adamıyla saray gönderirdi. Bu hediyeler Kızlar Kapısı tarafındaki mermer sütunlar arasına konup etrafı tahta perdelerle çevrilerek, teşrifatçı¹¹⁴⁴ tarafından bir listesi çıkarılmış olurdu.¹¹⁴⁵ Elçi İstanbul tarafında kalıyorsa kaldığı konağa, Galata'dan geliyorsa iskeleye gecedan atlar gönderilirdi. Merasim alayının başındaki çavuşbaşı da aynı şekilde elçiler İstanbul tarafında ikamet ediyorlarsa elçinin konağına, Galata'da ikamet ediyorlarsa iskeleye kadar giderdi. Elçiler ortaelçi rütbesinde ise çavuşbaşı bu törende *destâr-ı âdi, erkân kürk ve divan bisatlu at* ile bulunur, ayrıca yanında yirmi kadar çavuş yer alırdı.¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁰ Curipeschitz, *a.g.e.*, 46.; Tebly, *a.g.e.*, 131.

¹¹⁴¹ Tebly, *a.g.e.*, 131.

¹¹⁴² BOA. BEO. A.TŞF. 356/115 a.; 359/199.

¹¹⁴³ Karateke, *a.g.e.*, 142.

¹¹⁴⁴ Teşriflerle ilgili görevleri bulunan Hazine-i âmire kâtibine II. Bayezid zamanından önce teşrifi, bu dönemden sonra ise teşrifâtî denmiştir. Osmanlı bürokrasisinde yaşanan değişime paralel olarak XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında teşrifâtînin görevlerinde bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim sürecinin sonunda teşrifâtî artık başdefterdara bağlı bir hazine kâtibi değil doğrudan sadrazama bağlı ve protokol işlerinden sorumlu bir Babîâlî görevlisi haline gelmiştir. Teşrifât kelimesinin taşıdığı "protokol" anlamı da bundan sonra ortaya çıkmıştır. Karaca, F. "*Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifât Müessesesi*", 63-65. Sahip oldukları görevin önemi sonucunda teşrifâtçıların vakanüvislik, devetdarlık gibi önemli görevler yüklendikleri de görülmektedir. Çalışkan, "*Osmanlı Devleti'nde Teşrifât Kalemi ve Teşrifâtçılık*", 96-102.

¹¹⁴⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 a.; 359/152.

¹¹⁴⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 48 b.

“Evimizin önünde, kapının iki yanında çavuş dedikleri, süvari sınıfının başı, çavuşbaşı, iki yüz kadar çavuşuyla at üstünde bekliyordu. Bize, sultanın sarayına kadar refakat etmiş ve düzenli şekilde, önümüzden gitmiş bu askerlerin hepsi de çok temiz giyinmişlerdi.”¹¹⁴⁷

Tophane ve Galata taraflarından gelen büyükelçi ve ortaelçi statüsündeki Hristiyan elçiler, İstanbul tarafına geçtikleri iskeleden, başında çavuşbaşının bulunduğu bir alayla Topkapı Sarayı'na getirilirlerdi. Daha aşağı statüdeki fevkalade elçiler veya kapıkethüdarına ise, başında çavuşlar kâtibi ve çavuşlar eminin bulunduğu bir alay eşlik ederdi.¹¹⁴⁸ Elçi, alay iskeleden hareket ettikten sonra Paşa Kapısı karşısındaki Alay Köşkü¹¹⁴⁹ altına gelince, sadrazamın alayla birlikte Paşa Kapısı'ndan çıkması için bir müddet bekletilirdi. Elçinin burada bekleme müddeti önceleri bir saat kadar iken sonraki dönemlerde on beş dakikaya kadar inmişti.¹¹⁵⁰ Sadrazam Paşa Kapısı'ndan çıkınca, elçinin yanındaki çavuşbaşına selam verdikten sonra önden hareket ederdi. Elçi alayı ise sadrazamın geçişinden altı-yedi dakika sonra hareket ettirilirdi.¹¹⁵¹

Elçinin saray kapısına gelişi, güneşin doğuş zamanına denk gelirdi. İran, Özbek ve Fas gibi Müslüman ülkelerin elçileri ise sabah namazını Ayasofya Camii'nde kıldıktan sonra Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı olan Bâb-ı Hümayûn'a gelinirdi.¹¹⁵² Müslüman elçiler XVIII. yüzyıla kadar, sadrazamı Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı olan Bab-ı Hümayun önünde, XVIII. yüzyıldan itibaren ise bu kapıdan biraz daha dışarıda yaptırılmış olan III. Ahmed Çeşmesi önünde beklerlerdi. Sadrazam geldiğinde burada beklemekte olan elçi, sadrazamı selamlardı.¹¹⁵³

¹¹⁴⁷ Tebly, *a.g.e.*, 128.; Çavuşbaşı, elçilerin konağına divan-ı hümayun üslubu üzere giyinerek giderdi. Mercan, *a.g.t.*; 106.

¹¹⁴⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 356/108 a,100 a, 109 a, 112 b.; 359/185, 186, 188, 193. Mercan, *a.g.t.*; 104.; Çavuşbaşı büyükelçileri karşılamaya gittiğinde selimî kavuk ve erkân kürk ile karşılardı. Ortaelçiler ve sadeelçilerin karşılanmasında ise merasim elbiseleri giyilmezdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/109 b-110-a.; 359/187. Kapı kethüdarlarının Saray-ı Asafi'ye sadece ilk gelişlerinde kendileri için alay tertip edilirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 b; 359/188.; Eğer gelenler elçi unvanına sahip olmayıp sadece mektup getiren nameresler ise onları karşılamak için çavuşlar kâtibi ve emini de gitmez sadece birkaç divan çavuşu gönderilirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/109 a, 116 a.; 359/186, 201.; Elçilerin Topkapı Sarayı'na getirilişleri de, Saray-ı Âsafi'ye getirildikleri gibi olurdu. Aynı şekilde Kapıkethüdarları Saray-ı Âsafi ve Topkapı Sarayı'na sadece ilk gelişlerinde kendileri için alay tertip olunur, bu ilk gelişleri dışında kendileri için alay tertip edilmezdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 b; 359/188.

¹¹⁴⁹ Alay köşkü veya Alay Kasrı onikigen bir yapıya sahip olup sultanın çeşitli alay törenlerini izlediği ve isyanlar sırasında isyancıların şikâyetlerini dinlemek için durduğu yerd. Bu köşk aynı zamanda elçi alaylarını ve diğer merasimleri seyir için sultanın gözetleme kulesi olarak kullanılmaktaydı. Necipoğlu, *a.g.e.*, 59-60.

¹¹⁵⁰ Sertoğlu, *a.g.m.*. 17.

¹¹⁵¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 a.; 359/152.

¹¹⁵² İpşirli, *Elçi*, 10. Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 221.

¹¹⁵³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/108 a.; 356/93 b.; 359/156.

5.2.6. Saraya Giriş

Topkapı Sarayı'na gelen her elçi Bab-ı Hümayun'dan¹¹⁵⁴ at üstünde girdikten sonra sarayın ikinci kapısı olan Orta Kapı ya da Babü's-selâm önünde -padişah dışında herkesin yapması gerektiği gibi-¹¹⁵⁵ attan inerdi. Elçi burada divan-ı hümayun tercümanı tarafından karşılanır ve bu kapının iç tarafında yer alan kapıcıbaşların nöbet odasında, yarım saat kadar istirahat ettirilirdi.¹¹⁵⁶ Elçinin burada bekletilmesi, elçilere yönelik psikolojik yıpratma taktiklerindendi. Sarayın ikinci kapısı olan Orta Kapı'nın, ilk kapı olan Bab-ı Hümayûn'a göre daha kasvetli ve iç karartan bir havası bulunmaktaydı. Dahası Orta Kapı sultanın gazabına uğramış, en yüksek devlet adamlarına bile verilebilen ölüm cezasını infaz etmekle görevli infaz hâkiminin yeri idi. Zaman zaman infaz edilenlerin kellelerinin kapının mazgallarında sergilenmesi nedeniyle de, buraya gelenlerin nahoş gözlemlerde bulunmak için gereğinden fazla zamanları vardı.¹¹⁵⁷

“... İkinci avluya geçmek için uzun bir geçitte yaklaşık on beş dakika bekledik, daha sonra emir geldi ve divanın da bulunduğu avluya girdik. Yönetimin hoşnut olmadığı insanlar bu iki kapı arasındaki geçide getiriliyor. Burada görevlerinden azledilecekleri ya da boyunlarının vurulacağı haberini bekliyorlar; sadrazamlar da sık sık bu gibi durumlarla karşılaşılıyorlar. Orada asılı bir kelle görmek şaşırtmamalıydı bizi, bunun için uyarılmıştık. Bu geçitte despotluğun suçlu bulduğu kelleleri almaya hazır cellatların bulunduğu bir oda vardı. Söylendiğine göre elçileri burada bırakma töreni, padişahın oraya girenlere hayat hakkı tanımamasının ya da tanımamasının bir kanıtıdır. Dolayısıyla lütuf bekledik ancak hiç korkmadık...”¹¹⁵⁸

Elçiler Orta Kapı'ya geldiklerinde, üzerlerindeki kılıç, hançer vb. gibi silahları kapıcılar tarafından alınırdı. Daha sonra Fetih suresi okunur ve kıraat bitene kadar elçi burada bekletilirdi. Kıraatın tamamlanmasının akabinde, çavuşlar kâtibi ve emini elçiyi yerinden kaldırır; çavuşbaşı gümüş asa ile önde, elçi ve maiyeti arkasında Orta Kapı'dan ikinci avluya girerlerdi.¹¹⁵⁹ Bu şekilde zengin giyimli binlerce asker ve saraylı arasından ağırbaşlı bir alayla divanhaneye yürünürdü. Elçiler gerek birinci avluda gerekse ikinci avluda Alay Yolu adı verilen bu yol boyunca belli yerlerde durmak ve avluda kendilerine ayrılmış yerlerdeki çeşitli grupları selamlamak zorundaydılar. Bu duraklar *selam taşı* adı

¹¹⁵⁴ Topkapı Sarayı'nın birinci avlusu, görkemli alayların başladığı ve bittiği yer olduğundan halk arasında Alay Meydanı olarak bilinmekteydi. Kentin alay yolu Ayasofya'nın yanındaki birinci avlunun ana girişi olan Bâb-ı Hümayun'a bağlıydı. Necipoğlu, *a.g.e.*, 59.

¹¹⁵⁵ Kömürçüyan, *a.g.e.*, 144.; Necipoğlu, *a.g.e.*, 70

¹¹⁵⁶ Sertoğlu, *a.g.m.*, 17.; And, *a.g.m.*, 23.

¹¹⁵⁷ Tebly, *a.g.e.*, 131.

¹¹⁵⁸ Martin, *a.g.e.*, 70-71.

¹¹⁵⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b.; 359/153.

verilen nişan taşları ile belirlenmişti.¹¹⁶⁰ Elçi çavuşbaşı ile¹¹⁶¹ ilk selam taşına geldiğinde, burada kapıcılar kethüdası onları karşılar ve o da, çavuşbaşı ile beraber elçinin önünde yürümeye başladılar.¹¹⁶² Avluda elçinin geçeceği yolun sağ tarafında yeniçeriler, sol tarafında ise sipahiler gösterişli tören kıyafetleri ile sıralanarak,¹¹⁶³ müthiş bir sessizlik ve düzen içerisinde dururlardı. Bu durum yaklaşık olarak üç ya da dört, bazen de yedi saat kadar sürerdi.¹¹⁶⁴

Philippe du Fresne-Canaye 1573 yılında gördüğü sahneyi şu şekilde betimlemektedir:

“Sağ yanda, kapının çok yakınında yeniçeri ağası ve onun yanında da sarayın bazı ileri gelenleri oturuyordu. Büyükelçi onları başıyla selamladı; onlar da ayağa kalkarak saygıyla eğildiler. Bir süre sonra, avlunun duvarı boyunca dümdüz ve silahsız olarak sıralanmış yeniçeriler, solaklar ve diğer silahlı askerler de aynı şeyi yaptılar; bunca sarığın hep birlikte eğildiğini görünce, hafif bir meltem esintisiyle eğilen olgunlaşmış başakların bulunduğu geniş bir tarlayı görüyormuşum izlenimi uyandı bende.”¹¹⁶⁵

Topkapı Sarayı'nın 1591'de gören Baron Wratislaw'ın betimlemesi ise şu şekildeydi:

“Orada binlerce insan bulunmasına rağmen ne bir konuşma, ne bir fısıltı ve ne de oraya gidip gelme gibi bir kıpırdanış vardı. Bu durum bizi şaşırtıyordu. Savaş alanlarında bu denli sert ve haşin olan yeniçerilerin, burada komutanlarına karşı, çocukların hocalarına gösterdikleri saygıdan daha büyük ve derin bir saygı gösterdikleri görülmüyordu. Sanki mermerden birer heykel gibiydiler.”¹¹⁶⁶

Avusturyalı elçilerden birisinin gözlemi ise şu şekildeydi:

“Avlunun içinde bir tarafa, kapıdan sultanın odasına kadar gayet düzenli bir biçimde sıralanmış, onbaşı ve yüzbaşı rütbesinde yeniçeriler dikiliyorlardı. Alınlarında uzun tüyler vardı. Ellerini göğüslerini kavuşturmuş, sanki taştan oyulmuş gibi dimdik duruyorlardı. Hiçbirinin kimıldamaması ve öksürmemesi şaşılacak şeydi, önlerinden bir efendi geçerken, hepsi şimşek çakmış gibi yere doğru eğiliyor, sonra birden tekrar doğruluyorlardı. Böyle bir disiplin bütün dünyada ne gördüm ne de duydum.”¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁰ Necipoğlu, *a.g.e.*, 92-93.

¹¹⁶¹ Kapı kethüdarları saraya gelecekleri zaman ise kanun gereği elçiyi iskeleden almak için çavuşbaşı ağa değil de çavuşlar kâtibi ve çavuşlar emini gitmekteydi. Bu nedenle kapı kethüdarları Orta Kapı'dan girdikleri zaman çavuşlar kâtibi ve çavuşlar emini önü sıra yürüyüp, çavuşbaşı kubbe-i hümayun önündeki sütunların hizasında elçiyi karşılayıp divanhaneye beraber girerlerdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/112 a.; 359/193.

¹¹⁶² BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b; 359/153.

¹¹⁶³ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, 43.

¹¹⁶⁴ And, *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam, Yapı Kredi Yayınları*, 125-127.; Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 53.

¹¹⁶⁵ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 52-53.

¹¹⁶⁶ Wratislaw, *a.g.e.*, 57.

¹¹⁶⁷ Tebly, *a.g.e.*, 131.

Bu anlamda törensel sahneler, elçilerin diplomatik görüşmeleri için görkemli ve göz korkutucu bir dekor da oluşturmaktaydı. Cülûs tebriki nedeniyle II. Selim'e gönderilen İran elçisi Şahkulu da, avlunun çevresinde dizilmiş “*bu kadar kesret-i halkun âdâb-ı sükûnı*” bozmadığını görünce Osmanlı'nın üstünlüğüne inanmış ve sayısız yeniçerinin dört-beş İranlının bile sürdüremeyeceği sessizliği karşısında duyduğu şaşkınlığı gizleyememişti.¹¹⁶⁸

Kabulü ulûfe divanına denk getirilmişse elçi, önünde çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası olduğu halde ikinci avluda ilerlerken, yeniçeri selam taşına gelindiğinde yeniçerilere işaret verilir; bunun üzerine yeniçeriler, sarayın ikinci avlusuna konmuş olan çorba ve zerde kaplarına koşmaya başlardı. Osmanlı belgelerinde *çorbaya seğırtme* olarak anılan¹¹⁶⁹ bu azametli *çanak yağması* sahnesi, elçilere unutamayacakları anılarından birisini yaşatırdı.¹¹⁷⁰

*“Bu huzura kabul edilme günleri aynı zamanda pilav yeme günleridir. Biz huzura alınmak üzere yürürken kumandan bu pilav yeme işaretini verdi; o anda bütün yeniçeriler belli yerlerde dağıtılan pilav tabaklarına doğru koşmaya başladılar; bu pilav yeme telaşı bir hoşnutluk simgesi. Hareketsiz kalsalar yemek istemeselerdi, bu, yönetimden hoşnut olmadıkları anlamına gelecekti...”*¹¹⁷¹

Ellerindeki gümüş asaları yere vurarak ilerleyen çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdasının arkasında ilerleyen elçi, her selam taşında durarak saray mensubu görevlilere selam verir, böylece kubbealtına gelinirdi.¹¹⁷²

¹¹⁶⁸ Necipoğlu, *a.g.e.*, 100.

¹¹⁶⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b.; 359/153.; Kapıkulu askerlerine mevacib ihracında pilav ve zerde normal divanlarda ise çorba verilirdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/69 a.

¹¹⁷⁰ Orgun, *a.g.m.*, 407. Çorbaya seğırtmenin simgesel anlamları bulunmaktaydı ki ulûfenin dağıtılmasından önce kanun gereği yeniçerilere/kapıkulu askerlerine saray mutfağından çorba ve zerde verilirdi. Fakat Ramazan ayında çorba ve zerde yerine sığış verilmekteydi. Sarıcalıoğlu, *a.g.m.*, 134, 140.

¹¹⁷¹ Martin, *a.g.e.*, 71. Bu yemekler Babüssade adı verilen sarayının üçüncü kapısının önüne konurdu. Yemek sırasında bir karışıklık veya eyleme geçme olmaması, başta sadrazam olmak üzere divan erkânını sevindirirdi. Yeniçerilerin verilen yemeği yememeleri ve yemek kaplarını yere çalmaları ise herhangi bir meseleden dolayı küskün olduklarına işaret eder ve bazı işlerin yolunda gitmediği konusunda divana uyarı anlamı taşırdı. Böyle durumlarda yeniçerilere ne istedikleri sorulur ve istekleri yerine getirilirdi. Yemek yemeleri ise itaatlerine ve işlerin yolunda olduğuna alamet sayılır ve derhal kurbanlar kesilirdi. Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, 63.; Alikılıç, *a.g.e.*, 72.; Yemek kazanlarını başaşağı çevirerek divan toplantılarında saray yemeklerini yemeyi reddettiklerinde isyancı yeniçeriler bu eski töreyi hatırlatırlardı. Yani yeniçerilerin çorbaya doğru koşmaları aslında politik bir barometre anlamına gelmekteydi. Necipoğlu, *a.g.e.*, 43.

¹¹⁷² Orgun, *a.g.m.*, 407.

Resim 5.3.: Çanak yağması¹¹⁷³

5.2.7. Divanhaneye Giriş

Elçiler divanhaneye¹¹⁷⁴ yaklaştıklarında, Kanuni devrine kadar vezir-i azamlar elçiyi selamlamak için divanhane önüne çıkarlarken, Kanuni devriyle birlikte yaşanan mental değişim bu sahneye de yansımıştır. Bu dönemle birlikte vezir-i azamlar artık elçiyi kapıda karşılamak bir yana, elçiler geldiğinde ayağa kalkmamak ya da elçiyi ayakta bekliyor olmamak için divanhane olmamaya dikkat etmişlerdir.¹¹⁷⁵ Bu bağlamda Müslüman elçiler divanhane kapısından içeri girince vezir, nişancı ve defterdarlar ayağa kalkarlardı. Elçi gelip sadrazamın eteğini öptükten sonra burada rütbesine göre nişancının alt veya üst

¹¹⁷³İnternet:<https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=4&ps=12&st=Objects&ii=6#/SK-A-4076.42> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017

¹¹⁷⁴ İslam mimarisinde çeşitli anlamlarda kullanılan divanhane kelimesi, öncelikle devlet başkanlarının saraylarında divanın toplandığı, elçi kabullerinin gerçekleştirilip, önemli devlet meselelerinin görüşüldüğü mekânları ifade etmektedir. Tanman, B. (1994). "Divanhane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C.IX, 437. Osmanlı Devleti'nde elçi kabullerinin gerçekleştirildiği divanhane ise Topkapı Sarayı'ndaki Kubbealtı olarak anılan mekândır. Bobovius, A. (2013). *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*. (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 68.

¹¹⁷⁵ Necipoğlu, a.g.e., 93.

yanına otururdu.¹¹⁷⁶ Hristiyan devletlerin elçileri divan-ı hümayuna geldiklerinde de vezirlerin ayağa kalkması kanun iken, H. Cemaziyelevvel 1005 / M. Aralık 1596-Ocak 1597 tarihinde Anadolu Kazaskeri Kuş Yahya Efendi, Venedik elçisi için ayağa kalkmayı reddetmişti.¹¹⁷⁷ Bu tarihten sonra benimsenen yeni uygulamaya göre, elçi divanhaneye yaklaşınca, sadrazam divit odasından¹¹⁷⁸ çıkarak divanhanedeki makamına gelecek; elçinin divanhaneye girişi ise, divan erkânının sadrazama hürmeten ayağa kalktıkları ana denk getirilecekti. Böylece divan erkânı elçi için değil de, sadrazam için ayağa kalkmış olacaktı.¹¹⁷⁹

“Türkler her vesileyle, her zaman, kralları ricacı durumda ve minnet içinde bırakıyor. Kendi dinlerinde olmayanlara karşı genel tavırları bu, kim olursa olsun kesinlikle üstünlük tanımıyorlar onlara. Her yerde her zaman en önde olmak istiyorlar ve bu, kendilerine yakıştırdıkları bir farklılık. Babiâli görevlilerinin elçilerin, kabul törenlerinde kendilerine özellikle yakıştırdıkları yafta bu. Bir Türk değeri ne olursa olsun bir Hristiyan'ın karşısında asla ayağa kalkmaz. Eğer kendisine, önceden bir Hristiyan geldiği haber verilirse başka bir daireye ya da salona geçer ve daha sonra bu konuk adına ayağa kalkmış olmamak için, büyük bir kayıtsızlık içinde ve bazen selam da vermeden yanına gelir konuğun; sadrazamın kabullerinde de aynı şeye tanık olunur.”¹¹⁸⁰

Bu nedenle, elçi divanhaneye girerken teşrifatçının haber vermesi üzerine, sadrazam divit odasından çıkardı. Elçi divanhaneye girdiğinde, sadrazam elçiye ayaküstü iltifatta bulunduktan sonra yerine geçip otururdu. Elçi de sadrazamdan sonra kendisine gösterilen yere otururdu.¹¹⁸¹

Erdel, Dubrovnik ve sonraları Yedi Ada Cumhuriyeti¹¹⁸² gibi Osmanlı tabiliğini kabul etmiş devletlerin elçileri ve kapıkethüdaları divana geldiklerinde ise, sadrazam bunları divanhanede önceden hazır bulunup, ayağa kalkmadan ve oturarak karşılardı.¹¹⁸³

¹¹⁷⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 347, s.106.; *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 36. Müslüman devletlerin elçilerinin nişancının sedirine oturmaları, her zaman için geçerli değildi. İran şahı Abbas kardeşi şehzade Haydar Mirza'yı barış için İstanbul'a gönderdiğinde, Haydar Mirza sadrazamın alt tarafına serdar Ferhat Paşa'nın üst yanına oturunca, elçi Mehdi Kulu Han kanun üzere iskemleye oturtulmuştu. *Tarih-i Selânikî* I, 219. Normal şartlarda Hristiyan elçiler iskemleye oturtulurken İran elçisinin de iskemleye oturtulmasından da yine Osmanlı teşrifat kaidelerinin ilgili devletle olan ilişkilerin seyrine göre uygulandığını göstermektedir.

¹¹⁷⁷ *Tarih-i Selânikî* II, 661.

¹¹⁷⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 24 a. Divit Odası divan efendisine yani sadrazamın özel kâtibine ait olan odaydı. Sertoğlu, *a.g.m.*. 14. Bazı belgelerde sadrazamın bu esnada koltuk odasından çıktığı yazmaktadır ki muhtemelen divit odası ile koltuk odası tanımlaması aynı oda için kullanılmıştır. BOA. C. HR. 150/7475. BOA. BEO. A.TŞF. 347/107. Abdurrahman Abdi Paşa Kanunnamesi'nde ise sadrazamın bu esnada abdesthane tarafından geldiğini yazmaktadır. *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 36.

¹¹⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 297.

¹¹⁸⁰ Martin, *a.g.e.*, 73.

¹¹⁸¹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/107

¹¹⁸² “Cezâyir-i Seb'a-i Müctemi'a Cumhuriyeti” olarak adlandırılan ve coğrafi konum itibarıyla; Mora Yarımadası'nın kuzeybatısında ve Arnavutluk'un güneyindeki bölgede, Adriyatik Denizi ve Akdeniz'in

Elçilerin divanhanede oturtulacağı yer Müslüman veya Hristiyan oluşlarına göre değişirdi. Hristiyan elçiler divan kapısı tarafında vezirlerin ve Kasr-ı Adl'in karşısında, nişancının alt tarafında duran kırmızı kadife kaplı bir iskemleye oturtulurken; Müslüman elçiler ise statülerine göre, nişancının alt veya üst yanında mindere oturtulurlardı.¹¹⁸⁴

*“Efendim, vezir ve diğerlerini selâmladıktan sonra önünde yolluk olmayan bankın Nişancıdan sonra bir yere oturtuldu. Burası sağ tarafta en itibarsız yerdı aslında.”*¹¹⁸⁵

Bu nedenle elçiler içerisinde nişancının alt yanına oturmak istemeyenler çıkabilmekteydi. Mesela Teşrifatî El-Hac Ahmed Efendi'ye göre, H. 25 Safer 1129 / M. 7 Şubat 1717 Pazar günü huzura kabul edilen Hint elçisi Muhammed Niyaz Han, nişancının alt tarafında oturmayı, istemeyerek kabullenmek zorunda kalmıştı.¹¹⁸⁶

İskemleye oturan elçilerin sağında elinde itimatname bulunan elçilik başkâtibi, solunda ise divan-ı hümayun tercümanı bulunurdu.¹¹⁸⁷ Sadrazam divan tercümanını yanına çağırıp, ona elçinin hatırını sormasını söyler; tercüman bu emri yerine getirdikten sonra aldığı cevabı sadrazama iletirdi.¹¹⁸⁸ Müslüman elçilerin hatırı divan-ı hümayun tercümanı tarafından değil teşrifatî efendi¹¹⁸⁹ aracılığı ile sorulurdu.¹¹⁹⁰ Elçiye hatırı sorulduktan sonra mutat divan toplantısı gerçekleştirilir; halktan herhangi bir şikâyeti olanların şikâyetleri dinlenir ve sorunları çözüldü. Elçilerin halkın sorunlarının nasıl çözüldüğünün gösterilmesi de, Devlet-i Âliyye'nin adaletine şahit olmalarının

kesiştği yerde bulunan Yedi Ada Cumhuriyeti'ni Korfa, Pakso, Ayamavra, İtaki, Zanta, Çuka ve Kefalonya adaları teşkil etmektedir. Öztunç, H. B. (2007). “Yedi Ada Cumhuriyeti”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 4.

¹¹⁸³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 b.; 359/188.

¹¹⁸⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 356/92 a.; 359/153.; Bazen huzura ayın devletın fevkalade elçisi ile mukim elçisi beraber kabul edilebilmekteydi ki bu gibi durumlarda ise iki ayrı iskemle bulunmaktaydı. BOA. BEO. A.TŞF. 347/107. Müslüman elçiler bu şekilde nişancı sofasında mindere oturmalarına rağmen, İran ile olan siyasi münasebetlere bağlı olarak gelen elçilerin iskemleye oturtuldukları da olmaktadır. Mesela H. 22 Rebiülevvel 998 / M. 30 Ocak 1590 tarihinde kabul edilen İran elçisi Mehdi Kulu Han mindere değil iskemleye oturtulmuştu. *Tarih-i Selânikî, I*, s. 218, H. 17 Şaban 1166 / M. 19 Haziran 1753 tarihinde üç yıllık vergilerle gelen Dubrovnik elçilerinin ruznamçe-i evvel efendinin sofasında vaz' olunan iskemleye oturtulmuştu. BOA. BEO. A.TŞF. 349/56.

¹¹⁸⁵ Covel, *a.g.e.*, 172.

¹¹⁸⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 346/13.

¹¹⁸⁷ Sertoğlu, *a.g.m.*..17.; Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 222.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 300

¹¹⁸⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 297.

¹¹⁸⁹ Teşrifatçı padişaha gelen çeşitli pişkeşlerin listesini çıkarıp ilgili deftere kaydetmek ve teşrif, in'am, âdet olarak nitelenen nakdî ve aynî ödemelerin masraf kayıtlarını tutmakla görevliydi. Bunlardan teşrif adı altında yapılan ödemeler kelime manasının da ifade ettiği gibi taltife bu suretle şereflendirmeye vesile olan ihsanları ifade etmiş ve çoğunlukla elçilere, Eflak ve Boğdan voyvodaları, Kırım Hanı gibi itibar sahibi misafirlere giydirilen hilatler ve ikamet esnasındaki çeşitli masraflarını karşılamak üzere yapılan bir takım ödemeler hakkında kullanılmıştır. Alikılıç, *a.g.e.*, 31.

¹¹⁹⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/92 a.; 359/153.

istenmesinden kaynaklanıyordu. Bu iş başlamadan önce elçi sadrazamın işaretiyle iskemleden kaldırılarak nişancının sağ tarafına oturtulurdu.

*“Bir süre divanda bekledikten sonra, Türkler, Rumlar, erkekler, kadınlar ve hatta rahiplerden oluşan, halktan bir grup geldi. Gitmesinler diye [?] kapı muhafızlarıyla sol tarafa sıralandı. Bunlar, paşalardan bazı ricaları, bilhassa taşradaki çavuş, sipahi gibi köylerdeki tımar erbabından şikâyeti olan kimselerdi.”*¹¹⁹¹

Bu esnada elçinin getirdiği itimatnameyi, elçinin sağındaki başkâtibi el üstünde tutar; divan tercümanı da elçinin solunda dururdu. Mutat divan müzakereleri izlendikten sonra eğer kabul ulûfe divanına denk getirilmişse, yeniçerilere ve diğer kapıkulu ocaklarına ulûfe dağıtımını izlenirdi. Ulûfe dağıtımından sonra ise yemek faslına geçilirdi.¹¹⁹²

*“Türkler onlara [yeniçerilere] yabancı elçilerin huzurunda ulûfe ödeme geleneğine sahiptirler. Bunu ise güçlerini göstermek için yaparlar. Güya onların çok sayıda askerleri ve paraları var.”*¹¹⁹³

XVII. yüzyılda İstanbul’da elçi olarak bulunan Avusturya elçisi Paul Tafferer’in yeniçerilere ulûfe dağıtımını ile ilgili gözlemleri ise şu şekildedir:

*“...Bu arada haznedar, memuru vasıtasıyla her subayı, bilhassa ismiyle çağırıtı. Subayının ismini duyan bir grup, ücretini almak için gidiyordu. Hem de para kendini çekmişçesine, ya da hücumda bir duvarı tırmanırcasına koşarak. Her subaya, kırmızı meşinden bir miktar kese verilirdi. Bunlar sanki ağır yüklerinden kurtulmak istermişçesine biraz yavaşça geri çekilir, ister subay ister er olsun, kendi yerini alırdı ve avludan çıkmadan emredilene kadar hareketsiz öylece dururlardı. Sultan bir perde aralığından bütün bunları seyrederdi. Bu yüzden herkes merakı giderildikten sonra, derhal yerine geçerdi. Diğer savaş hizmetlileri gerçi biraz yavaş hareket ederler, fakat gene de süratli adımlarla sultanın bakışlarından bir an evvel kurtulmak isteyen bir halleri vardı. Bu tören bir buçuk saat kadar devam etti.”*¹¹⁹⁴

¹¹⁹¹ Tebly, *a.g.e.*, 134-35.

¹¹⁹² BOA. BEO. A.TŞF. 356/92a, 92 b.; 359/153-154, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 293.

¹¹⁹³ Kamalov İ. (Haz.) *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, 51.

¹¹⁹⁴ Tebly, *a.g.e.*, 135-36.; 1612 senesinde Nasuh Paşa’nın sadrazamlığı sırasında oluşturulan teşrifata göre ulûfe dağıtımını şu şekildeydi: Ulûfe dağıtımını için paralar meşin keselere konulur ve on kese bir yığın teşkil etmek üzere Kubbealtı’nda sadrazamın makamı önünden kapıya doğru iki sıralı dizilirdi. Yığınlar tamamlandıktan sonra dağıtım için reisülküttap, vezir-i azam ağzıyla padişah’tan bir telhis ile müsaade ister ve müsaadeyi içeren hatt-ı hümayunu aldıktan sonra muhızr ağa vasıtasıyla ocağa haber verilirdi. Ulûfe günü sadrazam arza girerken kendisine maaş dağıtımına muvaffak olmasından dolayı Babüssaâde arasında birbiri üzerine iki ve başdefterdara da bir sade hilat giydirilirdi. Bundan sonra büyük ruznameci defterdarın yanında durup ulûfe alacakları sıra ile okur, başta yeniçeriler olmak üzere bütün kapıkulu ocakların yoklaması yapılırdı. Ulûfeler her bölük ve ortaya göre ve bunların mevcudu hesaplanıp ayrı keseler içine konmuş bulunurdu. Yeniçeriler Orta Kapı’da bekler, sadrazamla divan erkânını selamlarlardı müteakiben yeniçeri kethüdası ile ocak ağaları gelip sadrazamın eteğinin öperler, onların gelişinde divan halkı ayağa kalkarak karşılardı. Ocak ağaları ulûfe tamamlanıncaya kadar el pençe dururlar dağıtım sona erince yine etek öpüp giderlerdi. 1612’den önce ise ulûfenin hepsi birden çıkar ve divân-ı hümayunun yanındaki hazine her bölük veya ortanın çorbacısına ve o bulunmadığı takdirde odabaşına verilirdi. Keselerin ağzı bağlı bulunur;

Müslüman ve Hristiyan elçilere huzura kabul edilmelerinden önce uygulanan teşrifat, elçilerin oturacakları yer vb. gibi husularda kısmen farklılıklar içerse de,¹¹⁹⁵ elçi kabullerindeki mantık silsilesi ve düzen, bu ufak tefek birkaç farklılık dışında genelde aynıydı. Bu uygulama birliği kabulün diğer safhalarında da yine ufak birkaç farklılık dışında aynı şekilde devam ederdi.

5.2.8. Divanda Ziyafet

Huzura kabul günlerinde elçilere, divanhanede ziyafet de verilirdi. Fakat bu bağımsız devletlerin elçileri için geçerli olup Osmanlı metbusu olan Fas, Eflak, Boğdan, Erdel ve Dubrovnik elçilerine ziyafet verilmezdi.¹¹⁹⁶ Avusturya elçisi Busbecq de, bunun sulh halinde olunan devletlerin elçilerine uygulandığını belirtmektedir.¹¹⁹⁷ Elçilere ziyafet verilmesine ilk defa II. Murad tarafından gerçekleştirilen elçi kabulünde rastlanmaktadır. Bu kabulde ziyafet, elçiler padişahın huzuruna çıkmadan önce değil de sonra verilmişti.¹¹⁹⁸ XVII. yüzyıla kadar ise ziyafetin, bazen huzura girilmeden önce¹¹⁹⁹ bazen de huzurdan çıkıldıktan sonra verildiği görülmektedir.¹²⁰⁰ XVIII. yüzyıla ait teşrifat defterleri ise ziyafetin, mutat divan toplantılarından ve eğer yapılacaksa ulûfe dağıtımından sonra, elçi padişahın huzuruna çıkmadan önce verildiğini ifade ederler.¹²⁰¹ Bu bilgiler bir araya getirildiğinde XVII. yüzyıla kadar ziyafetin zamanı konusunda standart bir uygulama bulunmadığı; fakat bu yüzyılda yaşanan değişimle ziyafetin huzura kabulden önceye alındığı anlaşılmaktadır.

1571 İnebahtı yenilgisine kadar Eflak, Boğdan ve Dubrovnik elçileri¹²⁰² gibi Venedik elçilerine de divanda ziyafet verilmemekteydi. Elçilere divanda ziyafet verilmesi

ruznameci, veznedar ve yeniçeri kâtibinin huzurunda teslim edilirdi. Torbaları alan çorbacılar veya odabaşılar, sadrazam ve diğer divân halkının önünden geçerdiler. Alikılıç, *a.g.e.*, 71-73.

¹¹⁹⁵ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 202. Ancak bu farklar XIX. yüzyılda ortadan kalkmıştır. Karateke, *a.g.e.*, 126.

¹¹⁹⁶ Boğdan'ın sadece elçilerine değil divanda kuka giydiği zaman Boğdan Voyvodası'na da yemek verilmemekteydi. Eflak Voyvodası ise kuka giydiğinde kendisi için özel yemek hazırlanmamakta ve eski divanhanede matbah-ı âmire emininin yemeğinden verilmekteydi. Aynı durum Dubrovnik elçileri için de geçerliydi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/101a.; 359/169.; Sarıcaoğlu, *a.g.m.*, 110,112,119.

¹¹⁹⁷ Busbecq, *a.g.e.*,.; Bilgin, *a.g.m.*, 39.

¹¹⁹⁸ Sertoğlu, *a.g.m.*, 13.

¹¹⁹⁹ Curipeschitz, *a.g.e.*, 46.

¹²⁰⁰ Mesela 1573 yılında yıllık vergi ile Avusturya elçisi David Ungnad'a ve 1591'de yıllık vergiyi beraberinde getiren Avusturya elçisi Frederic Kregwitz'e divanda verilen yemek huzura kabul edilmesinden sonra verilmiştir. Wratislaw, *a.g.e.*, 59.; Seidel, *a.g.e.*, 23.; Gerlach, *a.g.e.*, 81.; Schweigger, *a.g.e.*, 74.

¹²⁰¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/92 b.; 359/154.;

¹²⁰² Teşrifat defterlerinde ısrarla vurgulanan bazı noktalardan birisi de tuğ ve alem almaya gelen Eflak ve Boğdan voyvodaları ile Dubrovnik, Gürcistan gibi devletlerin elçilerinin dereceleri diğer devletlerin elçilerinden düşük olduğu için daha az saygı görecektiydi. Fakat vergi ile gelen Erdel elçileri, bunları teslim ettikten sonra diğer elçiler gibi saygı görmekteydiler. Mercan, *a.g.t.*; 107.

ve verilen ziyafetin içeriği dahi elçilik heyetine verilen önemin göstergesi olduğu için, Venedik elçisi ziyafet masrafları için 1.000 altın teklif ederek, kendisine divanda ziyafet verilmesini istemişti.¹²⁰³

Saraya gelmek için konağından güneş doğmadan hareket eden elçilere verilecek olan ziyafet, yapılan merasimler ve divan toplantıları nedeniyle kuşluk vaktine denk gelmekteydi. Divanda ziyafet verilen elçilerin hiçbirine, yemek esnasında farklı muamelede bulunulmaz ve elçiler *ale's-seviye* muamele görürlerdi. Bu anlamda Müslüman-Hristiyan ya da büyükelçi-küçükkelçi farkı gözetilmeksizin bütün elçiler iskemlede oturup sadrazamın sofrasında yemek yerlerdi.¹²⁰⁴ Yalnızca kapıkethüdarları müstakil elçi olarak kabul edilmediklerinden sadrazamın sofrasına oturtulmaz, kaptan-ı derya divandaysa onun sofrasında, değilse nişancı veya defterdarın sofrasına oturtulurlardı.¹²⁰⁵ Divanhanede normal divan günlerinde üç sofraya kurulurken¹²⁰⁶ elçi kabul günlerinde bu sayı artardı. Sadrazamın sofrasında yalnızca elçi otururken, heyetin diğer ileri gelenleri genel olarak kaptan-ı derya, defterdar, nişancı ve reiüsküttap için hazırlanan sofralarda yemek yerlerdi. Bunların dışında elçinin divanhaneye girmeyen diğer adamlarına da eski divanhanede¹²⁰⁷ yemek verilirdi.¹²⁰⁸

27 Temmuz 1675'de huzura kabul edilen İngiliz Elçisi Sir John Finch ile beraber divanhanede yemek yiyen Papaz John Covel, durumu şu şekilde betimlemekteydi:

"...Donatılmış üç masa vezir, defterdar ve nişancının önüne yerleştirildi. Kendisi banka oturan vezirin masasına efendimin oturması için kadife bir tabure yerleştirildi. Böyle üç tabure daha Mr. North (haznedar), Mr. Hyet (buradaki en eski tüccar) ve Dr. Pickering'in (İzmir'den bir doktor) oturduğu nişancının masasına ilave edildi. Efendimin sekreteri Mr. Carpenter, Mr. Cook (Kumpanyanın danışmanı) ve benim için defterdarın

¹²⁰³ *Tarih-i Selânikî*, II, 661. Nitekim 1572 yılında gelen Fransız büyükelçisi Noailles için gösterişli bir tören düzenlenmesine rağmen 15 Ekim 1573'te sarayda kabul edilen dönemin Venedik büyükelçisi Badoaro için böyle bir merasim gerçekleştirilmemiş ve sarayda yemek verilmemiştir. Venedik büyükelçisinin gösterişli bir kabul için ısrarları neticesinde ise bu şekilde bir merasim 1 Kasım 1573'te gerçekleştirilmişti. Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 141.

¹²⁰⁴ *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 36. Eğer sefer nedeniyle sadrazam İstanbul'da değilse elçiler kaimmakam paşanın sofrasında yemek yemektedirler. BOA. HAT. 177/ 7774. Mercan, *a.g.t.*; 107.

¹²⁰⁵ Kapı kethüdalarının maiyetleri de divanhane dışında yemek yerlerdi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/110 b.; 359/189.

¹²⁰⁶ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, 88.

¹²⁰⁷ Eski divanhane sarayın üçüncü kapısı olan Babüssaade'nin önünde uzanan revakların bittiği yerde, avlunun sol köşesindeki bir platformun üzerindeydi. Kanuni Sultan Süleyman tarafında yeni bir divanhane inşa edilince, Fatih tarafında yaptırılan bu divanhane eski divanhane olarak anılmıştır. Divanda yemek yenildikten sonra elçilere eski divanhanenin hemen bitişiğinde bulunan Dış Hazine'den getirilen hilatlar burada giydirilmekteydi. Elçi ve maiyetindekiler Arz Odası'nda padişah huzuruna kabul edilmeyi yine burada beklerlerdi. Necipoğlu, *a.g.e.*, 112-113.

¹²⁰⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 356/92 b.; 359/154.

masasına üç tabure konuldu. Diğer tüccarlar ve beyler, Reis Efendi ve vezirin sekreteri ile beraber yemek yediler. Diğer bazıları çavuşbaşı ile oturdular."¹²⁰⁹

Eğer bir devletin hem fevkalade hem de mukim elçisi aynı anda huzura kabul edilmişse, fevkalade elçiler sadrazamın sofrasında mukim elçi ise kaptan-ı deryanın sofrasında yemek yedi. Fakat H. 1137 / M. 1724-1725 tarihinde Rus elçilerine verilen ziyafette bu kaideye uyulmamıştı. Bu tarihte gelen "*kapu kethüdası müddet-i medîd Âsitane-i Âliyye'de ikâmet ve Devlet-i Âliyye'nin rızası üzre hareketde bulunmaktan ve ilçi dahî Türkî lîsân bilmemekden nâşi vesile-i sohbet ve istisnâs irâdesiyle ilçi ve kapu kethüdası ma'an sahib-i devlet hazretlerinin sofrasında*" bulunmuşlardı.¹²¹⁰

Ziyafette yenilen yemekler Matbah-ı Âmire'den, matbah-ı amire emini ve hizmetlileri tarafından getirilirdi. Çavuşbaşı ile kapucular kethüdası getirilen yemeğin önünce içeriye girer ve matbah-ı amire emini ve hizmetlileri içeridekileri selamladıktan sonra siniler kurulurdu. Çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdası yemek yemeye yerlerine giderlerken matbah-ı amire emini ve hizmetlileri yemek yeme faslı bitinceye kadar sadrazamın huzurunda ayakta beklerlerdi.¹²¹¹ Sofrada sadrazam ve diğer vezirlerin yemek yemeleri için sinileri çasnigir ağalar hazırlarlardı.¹²¹²

"...Anlatılan bütün işler, elleri önlerinde bağlanmış heykeller gibi duran garsonlara bir baş eğmesi veya özel bir işaretle (bunda dünyada en iyidirler) yapılıyordu. Aynı sessizlik, ciddiyet ve edep imparatorluk sathında bütün adalet ve iş ilişkilerinde görülüyordu. En ufak kavga ve karışıklıkta "hış, hış, hış" veya "kış, kış, kış" vs. deniyordu."¹²¹³

Yemek, yer sofrasında yerden biraz yüksekçe masaların üzerine konulan gümüşten sinilerde yenilirdi. Sininin içerisine ayrıca örtü serilmez; yemekte bıçak ve çatal bulunmazdı. Yemekler fağfuri ve mertebani büyük porselen tabaklar içerisinde ikram edilir;¹²¹⁴ her tabaktan birkaç lokma alındıktan sonra içindekilerin bitmesine izin verilmeden tabaklar sofradan kaldırılırdı. Bu nedenle fark edilmeden yetmiş seksen tabak gelip giderdi.¹²¹⁵

¹²⁰⁹ Covell, *a.g.e.*, 173.

¹²¹⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/117 a.; 359/202, 203.

¹²¹¹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/92 b.; 359/154.

¹²¹² *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 32.

¹²¹³ Covell, *a.g.e.*, 175-176.

¹²¹⁴ *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi* II, 688.

¹²¹⁵ Ricaut, *a.g.e.*, 130.

Resim 5.4.: Divanda elçilere verilen ziyafet¹²¹⁶

Elçilere verilen ziyafet de, elçi kabullerinin her aşamasında olduğu gibi Devlet-i Âliyye'nin ihtişamını yansıtmaktaydı. 1531'de gelen Avusturya Kralı Ferdinand'ın elçilerine tam yetmiş iki çeşit yemek verilmişti.¹²¹⁷ III. Mehmed'in sünnet düğününe gelen İran elçisi İbrahim Han'a da üç sofraya has, üç sofraya da harcî yemek ziyafeti çekilmişti ki, has yemek on beşer, harcî yemek ise dokuzar çeşitten meydana geliyordu.¹²¹⁸ H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde gelen İran elçisi Murtaza Kulu Han ve maiyetine kurulan sofralarda ise ellışer çeşit yemek bulunuyordu.¹²¹⁹ Bu şekilde elçilere verilen yemek çeşidinin seksene kadar çıktığı da oluyordu.¹²²⁰

John Covel, divanda yedikleri yemekler hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Üstlerinde deriden kilimler örtülmüş (masa örtüsü yoktu) bir örnek üç yuvarlak masa getirildi. Sonra, üst üste yığılmış küçük yassı ekmek (gözleme gibi) parçaları, bazıları daha küçük parçalara bölünmüş halde masaların üstüne konuldu. Her yığının yanına basit bir tahta kaşık, içinde kapari, zeytin, deniz rezinesi ve maydanoz olan dört

¹²¹⁶Internet:<https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=3&ps=12&st=Objects&ii=4#/SK-A-4077,28> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017

¹²¹⁷ “... Kısa bir süre sonra yetmiş iki çeşit yemek şövalyelerin bulunduğu salona taşındı. Saydığımızı göre aslında yirmisi şövalyelere, otuz beşi de bize geldi. İki üç kişi başına yedi çeşit yemek düşüyordu. Böylece, padişahın törelere uygun olarak verdiği zengin ziyafetin tadını çıkardık.” Curipescithz, *a.g.e.*, 47.

¹²¹⁸ *Tarih-i Selânikî*, I, 134.

¹²¹⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/139.

¹²²⁰ Girgin, *a.g.e.*, 55.

tabak konulmuştu -ilk ikisi delinmiş diğeri ise şeker likörüne yatırılmıştı- ayrıca küçük bir tuzluk ve biber kutusu vardı. [...] Size tam bir liste veremeyeceğim, ama hatırladığım kadarıyla, ilk önce altı tane kızartılmış ve birbirinin üzerine yığılmış, salça ve sosu olmayan tavuk geldi; çatal ve bıçak gibi züppelikler yoktu, sadece tabiatın bize verdiği silahları, ellerimizi ve dişlerimizi kullanıyorduk. Defterdar eti başparmağı ve işaret parmağı ile tutarak başladı ve bizi de başlamaya davet etti; ben daha önce bu şekilde yenildiğini görmüş olduğumdan başladım ve arkadaşarımin da katılmasını sağladım. Bir tabak kızarmış tavuğu da aynı şekilde ellerimiz ve dişlerimizle parçalayarak ve ısırarak yedik. Sonra kebab vardı, ilk önce kızartılmış ve ardından kaynatılmış et parçaları; bunlar daha önce ellerimizle tutabileceğimiz şekilde parçalanmıştı. Sonra kıymayı kabak parçalarına doldurarak ve asma yapraklarına sararak yapılan birkaç çeşit dolma vardı. Bazısı tatlı, bazısı tuzlu ve baharatlı, birkaç çeşit çorba vardı; tavuk parçalarıyla beraber kaynatılmış pilav vardı; tepside fevkalâde bir yemek olan pelte, yine hurma ve çam fıstıklı sulu tatsız bir yemek vardı; bunları yerken tahta kaşık kullandık. Sonra tepside fırında pişirilmiş etli börek geldi, üstünde yumuşak bir bulamaç ve baharatla lezzetlendirilmiş kıyma vardı; sonra tepside sade yumuşak bir muhallebi ve balla tatlandırılmış bir ikinci muhallebi geldi. Bu davetin ortasında fincanlarda veya tepesi yıldızlı Polonya bardaklarında ikram edilen limon şerbeti içerek serinledik. Defterdar başladı, biz onu elden geçirdik, bittikten sonra devamı gelmedi.”¹²²¹

23 Ağustos 1575’de divana kabul edilen Avusturya elçisi David Ungand’ın heyetinde bulunup, divanhanede değil de dışarıda yemek yiyenler arasında yer alan Stephan Gerlach ise şunları dile getiriyordu:

“Bizi gelir gelmez sütunlu bir koridorda (in portico), yere serilmiş halıların üzerine serilmiş yemek sofrasına davet ettiler. Sofrada altışar altışar dizilmiş çanaklar içinde pirinç yemeği, kızarmış tavuk, koyun eti ve bildircin eti, fırında pişmiş elma, kabak ve başka yiyecekler, çok güzel beyaz ekmek ve Türklerde âdet üzere kaşıklar vardı. Etrafımızda sürekli bir ya da iki kişi dolaşüyor ve kalaylanmış madenî bir ibrikten tatlı bir içecek (şerbet) dağıtıyordu. Biz yemeğimizi yedikten sonra, etrafımızda dolananlar, sofraya doğru koşuştular ve her biri çanaklardan birini kapıp götürdü.”¹²²²

Avusturya elçisi Kreckwitz’in maiyetinde bulunup, yine divanhane dışında yemek yiyenlerden eczacı Seidel ise 1591 yılında yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir:

“Bu arada ön avluda bulunan bir çardağı andıran revaklı bir geçitte yere birçok hali serildi, bunların üstüne belki kırk adım uzunluğunda bir sofraya hazırlanıp üzeri madeni kaplar içinde çeşit çeşit yemeklerle donatıldı. Kapları hep ikişer ikişer dizip üçüncüsünü bunların üzerine yerleştirdiler. Sahanların içinde maydanoz ve limonla pişirilmiş, kızartılmış ya da fırınlanmış koyun, kuzu ve tavuk eti, ayrıca pirinç yemeği, kabak tatlısı ve şurup içinde yüzen hamur parçalarından oluşan başka bir tatlı vardı. Bundan sonra soylu sınıfa ait olup olmadığına bakılmadan, arabacıdan aşçıya kadar hepimiz sofraya davet ettiler. Fakat ortada masa, iskemleler veya sıralar olmadığından nasıl davranacağımızı bilemedik. Türkler gibi bağdaş kurup oturmayı beceremediğimizden, herkes kendine en uygun gelen biçimde sofranın çevresine yerleşti; kimi çömeldi, kimi yan, kim, karın üstü

¹²²¹ Covell, *a.g.e.*, 173-174.

¹²²² Gerlach, *a.g.e.*, 220.

yattı. Bizim bu beceriksiz davranışlarımıza, dizlerimizi kırıp baldrılarımızı kıvıramayışımıza Türkler kahkahayla güldüler, bir yandan da bizi sürekli yemeğe teşvik ettiler. (...) Bu şölen sırasında grubumuzdaki gençler sofradaki ekmekleri ve kaşıkları aşırıldılar. Niyetleri, bunları herkese gösterip Türk hükümdarının sofrasından aldıklarını söyleyerek övünmekti.”¹²²³

Elçilerin nadir de olsa perhiz olmaları halinde, bu durum göz önünde bulundurulur ve elçi için özel yemekler hazırlanırdı.¹²²⁴ Elçilerin maiyetlerinde yer alıp anılarını kaleme alan kişilerden, divanda verilen yemekleri oldukça beğenenler olmakla birlikte Schweigger gibi verilen yemeği az bulanlar da görülmekteydi. Schweigger’e göre elçilik heyeti saraydan ayrılıp ikamet ettikleri hana geldiklerinde “*padişahın sarayındakinden daha bol olan yemeklerden*” yiyerek karınlarını doyurmuşlardı.¹²²⁵ Schweigger’in bu şekildeki yorumunun sebebi muhtemelen yıllık vergi getiren Avusturya elçilik heyetinde yer almasından kaynaklanmaktaydı. Onun padişah ve diğer devlet görevlilerine verilen hediyeleri dile getirdikten sonraki şu ifadeleri de bu durumu teyit etmektedir.

*“Verilen bu armağanlar göz önünde tutulursa, padişahın şölen sofrasında yiyip içtiklerimizin karşılığında hayli yüksek bir bedel ödendiğini söyleyebilirim! Bütün ömrüm boyunca bu kadar pahalıya mal olan bir ziyafette bulunmadım.”*¹²²⁶

Divandakilerin yemeklerini yemelerinin ardından, sofralar hademeler tarafından müthiş bir disiplin çok kısa bir süre içerisinde toplanırdı. Fakat olaya tarafsız bakamayan Schweigger, bu durumu da çarpıtarak dile getiriyordu:

*“Biz sofradan kalkınca, etrafta duran çavuşlar ve diğer görevliler, avına saldıran akbabalar ve yırtıcı kuşlar gibi artan yemeklerin çevresine üşüştiler. Bu yemek daveti bizim ölçülerimize göre pek öyle zengin değildi, (...) oysa onlar için padişahlara layık bir şölen sayılıyordu. Bu yüzden de yemek artığı olarak ne buldularsa toplayıp götürdüler; bu kaba davranışları tam barbarlara uygundu.”*¹²²⁷

Yemekten sonra kubbealtındakiler yemeğin ardından ellerini yıkadıktan sonra teşrifatî efendi ve matbah emini, sadrazama ve diğer divan erkânına buhur ikramında bulunurlardı. Bunun için de önce sadrazam sonra diğer vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, defterdar veya nişancı sırası takip edilirdi. Elçiye ise mehterbaşı güllap,

¹²²³ Seidel, *a.g.e.*, 23-24.

¹²²⁴ H. 1147 / M. 1732-33 yılında Topkapı Sarayı’nda huzura kabul edilen Rusya kapı kethüdası perhiz olduğu için elçiye perhizine uygun yemek verilmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 356/112 b.; 359/191-192.

¹²²⁵ Schweigger diğer taraftan da bir din adamı olarak, kendilerinin de daha ölçülü bir yaşam biçimi benimseyerek masraflarını azaltmaları, yemek ve içki savurganlığından vazgeçmeleri sonucu, savaş sırasındaki az harcamalara ve zor koşullara karşı güç kazanabileceklerini belirtir. Schweigger, bu ölçülülüğün Hıristiyan dinine mensup olanlara yakışacağını ifade ederek de aslında Türkler hakkında edindiği bu ölçülü yaşam kanısını bir anlamda takdir etmektedir. Schweigger, *a.g.e.*, 76.

¹²²⁶ Schweigger, *a.g.e.*, 79.

¹²²⁷ Schweigger, *a.g.e.*, 73.

matbah-ı amire vekilharcı buhur ikram eder ve böylece kubbealtındaki teşrifat sona erdirilirdi.¹²²⁸

Huzura kabul edilecek olan görece daha az öneme sahip Dubrovnik vb. gibi devletlerin elçilerine divanda yemek verilmez; bu elçilere eski divanhanede, matbah-ı âmire eminin yemeğinden verilirdi. Bu sofraya divan erkânından kimse dâhil olmaz, elçiye kendi tercümanı eşlik ederdi. Hatta Dubrovnik elçileri kabul edileceği zaman divanhane özel olarak değil, normal divan günlerinde olduğu gibi döşenirdi.¹²²⁹

Ziyafet faslında geçen süre hakkında da elçilik heyetlerinde bulunanların farklı yorumları görülmektedir. Bunlardan Avusturya elçisi Kreckwitz'in maiyetinde bulunan Baron Wenceslaw Wratislaw 1591 tarihindeki yemek müddetinin yaklaşık yarım saat kadar olduğunu ifade etmektedir.¹²³⁰ Buna karşın Topkapı Sarayı'na 1572 yılında Fransız büyüelçisi Noailles'ın maiyetinde yer alan Philippe du Fresne-Canaye ise sofraya birden fazla yemeğin getirilmemesi, her defasında büyük bir porselen tabağın getirilip bu tabak kaldırılmadan yenisinin getirilmemesi gibi nedenlerden ötürü sofrada geçirilen zamanın bir buçuk saate yaklaştığını ifade eder.¹²³¹ Dönem itibariyle bu iki elçilik heyetinin aynı iltifatı görmediği ve Fransız büyükelçisi Noailles'a daha fazla itibar gösterildiği göz önünde bulundurulursa, elçi kabullerinin neredeyse her aşamasında kendisini gösteren elçiye göre muamelenin, yemek miktarına, çeşidine ve dolayısıyla yemekte geçen süreye de yansıdığı söylenebilir. Bu bilgilerden çıkarılacak ortak sonuç itibariyle, ziyafet süresinin yarım saat ile bir buçuk saat arasında değişebildiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca tüm bu anlatılanlarda görüldüğü üzere elçi kabullerindeki ziyafet faslı tamamen padişahın bağımsız olarak gerçekleşmektedir. Fatih Kanunnamesi ile padişahın yalnız başına yemek yemesinin kanunlaştırılmış olması ve bunun daha sonra gelen padişahlar tarafından da devam ettirilmesi bu durumun temel kaynağıydı.¹²³² Yine ziyafetler esnasında müzik ve eğlencenin bulunmaması da, elçilerin dikkatini çeken önemli noktalardandı.¹²³³

¹²²⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 13 a.; 356/92 b, 93 a.; 359/154.

¹²²⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 349/56.; 356/101 a.; 359/169.

¹²³⁰ Wratislaw, *a.g.e.*, 60.

¹²³¹ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 53.

¹²³² Şeker, M. (1997). *Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'idi'l-Mecâlis*, Ankara, TTK Basımevi, 151.

¹²³³ Dernschwam, *a.g.e.*, 292.; Bilgin, *a.g.m.*. 39. Diğer ülkelerindeki sazlı, sözlü ve danslı eğlenceler de, Osmanlı elçilerine tuhaf egelmekteydi. Safi, *a.g.e.*, 109.

Yemeğin akabinde yapılan buhur merasiminin ardından sadrazam, elinde gümüş asa olan çavuşbaşı aracılığıyla, elçinin hazır bulunduğunu ve arz töreni konusunda emir beklendiğini ifade eden bir pusulayı Arz Odası'nda bulunan padişaha gönderirdi. Padişahın onay pusulasının yine çavuşbaşı aracılığıyla gelmesinden sonra divanhaneden dışarı çıkılırdı.¹²³⁴ Divanhaneden çıkılırken Hristiyan elçiler teşrifatî efendi tarafından, Müslüman elçiler ise çavuşbaşı tarafından yerlerinden kaldırılarak kubbealtına bitişik olan hazine önüne getirilirdi.¹²³⁵

5.2.9. Huzura Girmeden Önce Yapılması Gerekenler

5.2.9.1. Hilat giyme

Huzura çıkacak olan elçilerin bu merasim için belirlenmiş olan bütün kurallara uyması gerekiyordu. Bunun için de ilk olarak kendilerine padişah tarafından ihsan edilen hilatı giymeliydiler. Çünkü padişahın huzuruna kabul edilecek olan elçi ve maiyetindeki asilzadelere, her kabul edilişlerinden önce Osmanlı kanunları gereği hilat adı verilen bir tür kaftan giydirilirdi.¹²³⁶

Osmanlı saray merasimleri arasında önemli bir yeri olan hilatlerin yaptırılması ve taltif edilecek kişilere verilmesi, doğrudan doğruya hâkimiyet hukukundan sayılırdı. Hilat, verilen kişi için bir bağlılık ve veren kişinin hizmetinde bulunduğu anlamlarını taşıdığı için hilat veren kişi ancak kendisinden daha alt mevkideki birisine hilat giydirebilirdi.¹²³⁷ Osmanlı devlet geleneğinde hilat; padişah, sadrazam, vezirler ve önemli devlet adamları tarafından giydirilebilmekle beraber, padişah tarafından hilat giydirilenlerin bu hilatı giydikten sonra huzura çıkarak yer öpmeleri de gelenektir.¹²³⁸ Bu doğrultuda huzur-ı hümayuna girecek olan elçilere hilat giydirilmesinin de bazı sembolik anlamları bulunmaktaydı. Elçilerin hilatsız huzura çıkmalarına izin verilmemesi, padişahın huzuruna ancak bu değerli ya da değer yüklü kıyafetle çıkabilmelerinden kaynaklanıyordu.

¹²³⁴ Râlamb, *a.g.e.*, 42.

¹²³⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 356/93 a.; 359/154.; Withers, *a.g.e.*, 42.

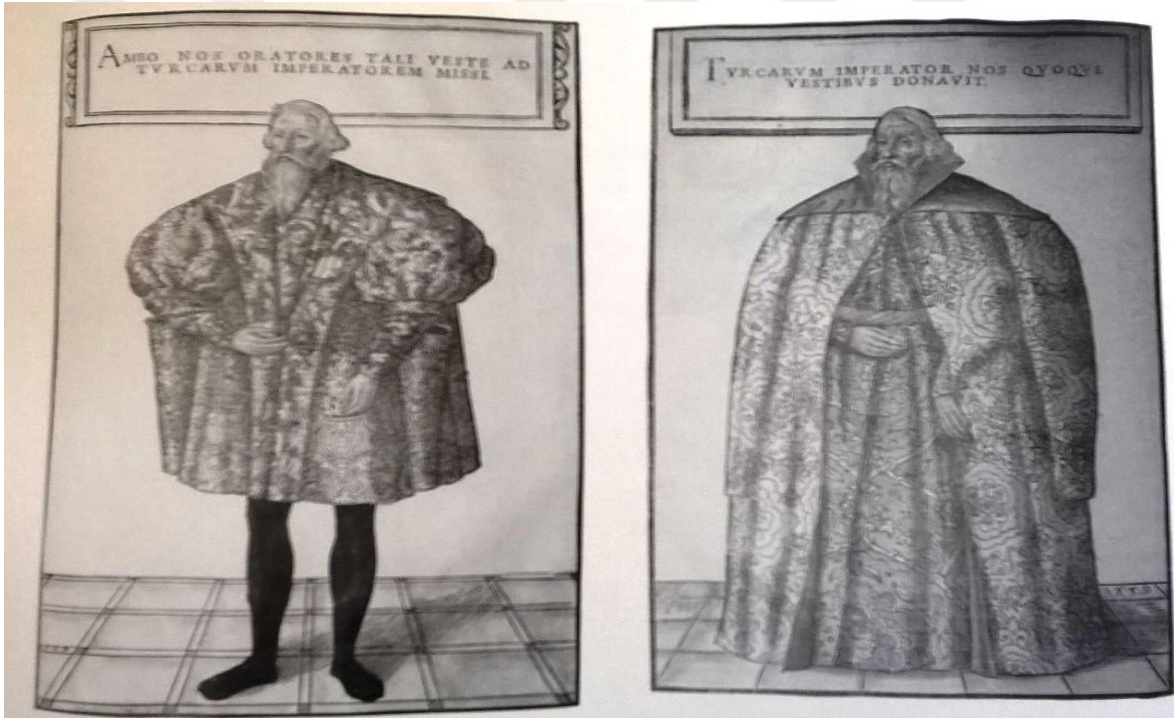
¹²³⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/92 b, 93 a.; /155.

¹²³⁷ Mahir, B. (2000). "Türk Minyatürlerinde Hil'at Merasimleri", *Bellekten*, 53 (238), 745. Bu nedenle sadrazam, şeyhülislama hilat giydirmeyip yalnızca bir bohça içerisinde takdim ederdi. Karaca, F. (1998) "Osmanlılarda Hil'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C: XVIII, 25.

¹²³⁸ Öztürk, N. (2011). *Saray Penceresinden 14-15. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları, 99.; Karaca, "Osmanlılarda Hil'at", 25.

Bu ise elçilerin huzura çıkabilme şerefine, yine ancak padişahın kendisi tarafından verilen bir hediyenin giyilmesiyle erişilebileceği anlamını taşıyordu.¹²³⁹

XV. yüzyıl Osmanlı tarih metinlerinde *ağır, bahalu, fahir, şahane, iyi hil'at* gibi çok değişik isimlerle anılan hilatler,¹²⁴⁰ sonraki dönemlerde ise daha farklı isimlerle anılmışlardır. Osmanlı Devleti'nde hilat merasimlerinde giydirilen hilatlerden en değerlisi *hassü'l-has*, daha az değerlisi *kuşaklık*, daha basit olanı *âla*, en basit olanı ise *hass-ı sade* olarak anılırken,¹²⁴¹ belgelerde elçilere huzura kabul edildikleri gün *hassü'l-has, kerrake, seraser* gibi isimlerle anılan hilatler ve samur vb. gibi kürkler giydirildiği görülmektedir.¹²⁴²

Resim 5.5.: Bir Venedik elçisi: Hilat giymeden önce ve hilat giydikten sonra¹²⁴³

Elçiye duruma göre hilat ya da kürk; adamlarına ise ruznamçe defteri kaydına göre sadece hilat giydirilirdi.¹²⁴⁴ Başlarda elçilere sadece hilat giydirilirken, ilk defa 1644 yılında Avusturya fevkalade elçisine vezir, şeyhülislam ve kazaskerlere giydirilen samur

¹²³⁹ Karateke, *a.g.e.*, 187.

¹²⁴⁰ Öztürk, *Saray Penceresinden 14-15. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*. 99.

¹²⁴¹ Mahir, *a.g.m.*, 747.

¹²⁴² BOA. BEO. A.TŞF. 346/15.

¹²⁴³ Atasoy, N., Denny, W. B., Mackie, L. W., Tezcan H., vd., (2001). *İpek: Osmanlı Dokuma Sanatı*. İstanbul: TEB Yayınları, 33.

¹²⁴⁴ Elçilere padişahlar tarafından verilen aynı ve nakdî in'amların ruznamçe defterlerinden başka in'âmât defterlerine kaydedilebilmiştir. Gök, İ. (2014). "Atatürk Kitaplığı M.C. O.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, II.

kürk giydirilmişti. Bu tarihten sonra da elçilere kürk giydirilmeye devam edilmişti. III. Ahmed döneminde yeniden hilat giydirme anlayışına dönmüşken, yine aynı dönemde - belki de Lâle Devri'nin etkisiyle- 1722 yılında İsveç ortaelçisi Olzik dosel Sing'e bir iltifat olarak samur kürk giydirilmiş; bu tarihten sonra diğer devletlerin elçilerine de yeniden kürk giydirilmeye başlanmıştır.¹²⁴⁵ 1694 yılında İstanbul'daki kürk imalatçılarının tabi oldukları nizamla göre seksen samurdan bir kürk, yetmiş vaşak nefesinden bir kürk, yüz elli kakumdan bir kürk, doksan samur parçasından bir kürk, iki yüz sincaptan bir kürk yapılması mecburiydi ve belirtilen sayıların altına düşülmesi yasaktı.¹²⁴⁶ Bu oranlar aslında elçilere giydirilen kürklerin hiç de basit ve ucuz giysiler olmadıklarını göstermektedir.¹²⁴⁷ Dolayısıyla elçilere hilat yerine kürk giydirilmesi, devlet bütçesine büyük bir yük bindirmektedir. Bu nedenle her ne kadar hilat yerine kürk giydirilmesi, sembolik olarak elçilerin çok daha fazla onurlandırılmaları anlamı taşısa da, sonraki dönemlerde elçilere kürk yerine tekrar hilat giydirildiği görülmektedir. Nitekim H. 22 Cemaziyelahir 1171 / M. 3 Mart 1758 tarihinde Hristiyan elçilere o tarihten sonra kürk yerine sadece hilat giydirilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁴⁸ Bu kararda, H. 13 Cemaziyelahir 1171 / 22 Şubat 1758 tarihinde, Danimarka ortaelçisinin kendisine bir samur kürk, kendisiyle birlikte gelen iki oğluna ve kral gemisinin iki kaptanına birer kakum kürk, başkâtibi ve altı asilzadesine birer kerrake, bunların haricinde maiyetinden geri kalanlara da kırk adet hilat talebinde bulunması da etkili olmuş olmalıdır.¹²⁴⁹ Çünkü Danimarka ortaelçisine de H. 17 Cemaziyelahir 1171 / M. 26 Şubat 1758 tarihli hatt-ı hümayun gereğince kürk değil kaftan veilmişti.¹²⁵⁰ Fakat sonraki dönemlerde de elçilere hilat mi yoksa kürk mü giydirileceği hususunda net bir uygulama söz konusu olmamıştır. Mesela Prusya kralının cülûsunu Osmanlı hükümetine tebliğle görevlendirilip devleti tarafından ortaelçilik payesi verilen Prusya maslahatgüzarı, H. 30 Cemaziyelevvel 1201 / M. 20 Mart 1787 tarihinde sadrazamın huzuruna çıkmıştı. Bu görüşmede Prusya'nın Devlet-i Âliyye'nin düşmanı olan Rusya ile ittihada girmeyeceği ümidiyle elçiye kürk giydirilmişti.¹²⁵¹

¹²⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 306.

¹²⁴⁶ Altınay, A. R.; *Eski İstanbul*, 110.

¹²⁴⁷ Hatta hilatler yapıldıkları malzemelerden ötürü zamanla iyi para etmeye başlayınca, elçilik maiyetindekiler bu hilatleri müteakip kabul törenlerinde kullanılması için tekrar saraya teslim eden bir Yahudi'ye satmaya bile başlamışlardı. Tebly, *a.g.e.*, 137.

¹²⁴⁸ BOA. D. TŞF. d. 26038/1; BOA. BEO. A.TŞF. 356/143 a.

¹²⁴⁹ BOA. C. HR. 24/1188.

¹²⁵⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/143 a.

¹²⁵¹ BOA. BEO. A.TŞF. 351/119 b.

Elçilere giydirilen hilatler bazı elçiler ve maiyetleri arasında büyük rağbet görmekteydi; en güzel hilatı almak ya da alınan hilatlerin sayıca daha fazla olması da son derece önemli bir mevzuuydu. Elçiler Osmanlı Devleti ile kendi devletleri arasındaki ilişkinin durumunu Osmanlılar tarafından kendilerine verilen hilatlerin kalitesi ile değerlendiriyorlardı. Bu nedenle ne kadar çok ve kıymetli hilat alırlarsa, vazifelerinin iyi netice vereceğinden o nispette emin olabilirlerdi. Zira Osmanlı Devleti de elçilere verdiği bu türden hediyelere diplomatik ve sembolik anlamlar yükliyordu. Bu nedenle en güzel ve pahalı samur kürk ve hilatleri alan elçiler, Osmanlı nezdinde üstün bir konuma geliyorlardı. Hatta hediye edilen hilatın değeri beklenenden daha düşük olduğunda, hilat giydirilen kişilerin beklentileri karşılıksız kalıyor ve böylece hilat geleneği padişahlar tarafından memnuniyetsizlik ifadesi ya da tedib amaçlı olarak kullanılmış oluyordu. Padişahın ve sadrazamın elçilik üyelerine tek bir hilat dahi vermedikleri olurdu ki, bu artık kesin olarak soğukluk ve kötü niyetin alameti idi.¹²⁵²

*“Sultana veda etmeğe gittik, ancak saygıyla karşılanmadık. Bize çok düşük kalitede kaftanlar verildi ve yemek ikram edilmedi. Padişah da kötü bir kaftan giymişti. Ancak, elçinin şikâyeti üzerine kendisine daha yüksek değerde bir kaftan verildiyse de, bu kaftan çok daha güzel değildi.”*¹²⁵³

Karlofça Antlaşması sonrasında İstanbul’a gelen Avusturya elçisi Oettingen’e çok kıymetli kürklerle kaplı bir kaftan verilmesi, Avusturya elçisini daha ayrıcalıklı bir konuma taşıdığı için bu durum diğer elçiler arasında hoşnutsuzluğa neden olmuştu.¹²⁵⁴ Aynı tarihlerde İstanbul’da bulunan Fransız elçisi (1692-1711) Charles de Ferriol, İngiltere ve Felemenk elçilerine samur kürklü kaftanlar verildiğini duyunca; kendisi de bu tarz bir samur kürk talep etmiş ve bu nedenle kabul merasimi dahi gecikmişti.¹²⁵⁵

Elçilere verilen hilatlerin kalitelerinin yanı sıra sayıları da aynı derecede önemliydi. XVII. yüzyılda Fransız elçilerine genellikle yirmi dört, İngiliz elçilerine on altı, Venedik ve Felemenk elçilerine ise on iki hilat verilirdi.¹²⁵⁶ 1674 yılında kendisine on beş hilat verilen İngiliz elçisi, Venedik elçisinin on yedi hilat aldığı öğrenince sayıyı eşitlemek

¹²⁵² Atasoy, vd., *a.g.e.*, 32.; Aynı şekilde padişahın bir devlet görevlisine siyah renkte bir hilat giydirmesi de o kişi için kötü bir sonun habercisiydi. Öztürk, *Saray Penceresinden 14-15. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*, 99. Takats, *a.g.e.*, 289-290.

¹²⁵³ Atasoy vd, *a.g.e.*, 33.; Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 80.

¹²⁵⁴ Topaktaş, *“Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”*, 36.; Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 94.

¹²⁵⁵ Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 94-97.

¹²⁵⁶ Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, 77.

için iki hilat daha istemiş, amacına da ulaşmıştı.¹²⁵⁷ H. 1108 / M. 1696-1697 tarihinde İran elçisi Ebu'l-Masum Han ve maiyetindekilere, Edirne'de huzura kabul edilmeden önce toplam doksan bir adet hilat giydirilmişti.¹²⁵⁸ Özellikle barış antlaşması tasdiki için gelen elçilere, hilat konusunda çok daha cömert davranılırdı. Bu amaçla H. Evasıt-ı Şaban 1111 Şaban / M. Şubat 1700 tarihinde gelen Avusturya büyükelçisi Oettingen'e yüz on hilat verilirken,¹²⁵⁹ H. 1153 / H. 1740-1741 tarihinde Avusturya elçisine serasere kaplı samur kürk ve maiyetindekilere ise yüz yirmi bir adet hilat ihsan edilmişti.¹²⁶⁰

H. 4 Muharrem 1130 / M. 7 Aralık 1717 tarihinde Felemenk elçisinin huzura kabulünde elçiyeye verilecek hilatlar konusunda tereddüt yaşanmıştı.

*“İlçi-yi mesfûra ilbâs-ı hil’at husûsunda saâdetlü defterdâr efendimiz hazretleri ve kethüdâ beg hazretleri vâfir mükâleme ve tereddüd eylediler ba’dehû bilâhare devletlü sadr-ı âli efendimiz hazretlerinden istizân olunmak üzre karar virdiler ve mukaddema bin yüz on iki senesine [M. 1700-1701] ilçi-i mesfûra ve divân tercümânı İskarlatzâde’ye ve mesfûrun kendi tercümânına ve tevâbi’inden altı nefer ademlerine ki min haysu’l-mecmû’ dokuz hil’at ilbâs olduğunu ruznâmçe-i hümayûndan ihrâc idüb sûret-i defterin bu fakire virmişler idi kerre devletlü sadr-ı âli hazretlerinden istizâna vakt olmamağla ihtiyâten ziyâde hil’at vaz’ olunub hazır bulunsun deyû tenbih eylediler”*¹²⁶¹

Teşrifatî El-Hac Ahmed Efendi'nin bu açıklamalarında da görüldüğü üzere hilat giydirilmesi hususunda da kararsızlık yahut da anlaşmazlık yaşandığı durumlarda, geçmiş uygulamalar referans oluşturuyordu. Elçiler de olası anlaşmazlık durumlarında, kendilerinden önceki elçilere yapılan muameleleri emsal gösteriyorlardı. Onlar bu şekilde kendileri için yapılan uygulamaları kaydeder ve bu notları ülkelerinde gerekli makamlara verirlerdi. Bu nedenle Osmanlı makamları herhangi bir elçiyi onurlandırmak isteyip; lakin yapılan bu özel muamelenin sonraki elçiler tarafından emsal gösterilmesini istemediklerinde, bu husus teşrifat defterlerine *“saire sirayet etmemek”* notuyla kaydedilirdi. Nitekim H. 1154 / M. 1741-1742 Nemçe Kapıkethüdasına *“Devlet-i Âliyye'nin rızasına muvafık hareketlerinden”* dolayı gerek sadrazamın huzurunda gerekse divan-ı hümayunda bol yenli, çukaya kaplı samur paça kürkü *“saire sirayet etmemek şartı inzimamıyla”* giydirilmişti.¹²⁶²

¹²⁵⁷ Atasoy vd, *a.g.e.*, 33.

¹²⁵⁸ Mercan, *a.g.t.*; 116.

¹²⁵⁹ BOA. C. HR. 150/ 7475.

¹²⁶⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/115 a; 359/199.

¹²⁶¹ BOA. BEO. A.TŞF. 346/15-16.

¹²⁶² BOA. BEO. A.TŞF. 356/111 a-b.; 359/190. Elçiler kendilerine çok ağır gelen muamelelerini yumuşatmak ve teşrifat konusundaki bu muamelelerden ayrıcalık elde etmek için çaba sarf ederler,

Paul Ricaut da, emsal teşkil etme olayına -biraz taraflı da olsa- vurgu yapmaktadır:

*“Türkler arasında bir elçi için lütufkârlık, mülayemet, hatır alma gibi şeylerin lafi bile olmaz. Son haddine kadar kadim adetler ve emsal üzerinde durmak, isteneni elde etmek için en iyi vasıtaadır.”*¹²⁶³

Bu arada elçilere hilat giydirilirken sadece elçi ve maiyetine hilat giydirilmez, aynı zamanda bazı saray görevlilerine de hilatlar giydirilirdi.¹²⁶⁴ Elçinin maiyetinden başka bazen çocuklarına da hilat giydirilirdi ve bu durum Osmanlı makamları ile arası çok iyi olan elçiler için geçerliydi. Mesela Lale Devri’nde Fransız elçisi Marki de Bonnac’a giydirilen kürkün yanı sıra elçinin iki küçük oğluna da, iki küçük kürk giydirilmişti.¹²⁶⁵ Benzer bir hadise Avusturya ile yapılacak olan barış görüşmelerinde arabuluculuk yapması için büyükelçilik payesi verilen Fransa mukim elçisinin, sadrazam tarafından H. 18 Safer 1152 / M. 27 Mayıs 1739 tarihindeki kabulünde yaşanmıştı. Bu kabulde ise hem elçinin hem de tercümanının on-on iki yaşlarındaki oğullarına hilat giydirilmişti.¹²⁶⁶

Elçilerin hilat giyme konusunda birbirlerinden farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir Avusturya elçisi Busbecq sultanın huzuruna çıkarken kendisine giydirilen hilatlar hakkında, bu giysilerin zenginlik ve gösterişine atfen şunları dile getirmekteydi:

*“Bana ayak bileğime kadar uzun üstü işlemeli iki bol kaftan giydirildi. Bunlardan fazlasını zaten taşıyamazdım. Maiyetime de muhtelif renklerde ipek kaftanlar verildi. Onlar da bu kaftanların içinde bana refakat ettiler. Sanki bir tragedya da Agamemnon’un veya benzeri bir kahramanın rolünü oynayacakmışım gibi debdebeli bir kafıleye huzura çıkarıldım.”*¹²⁶⁷

Hatta elçilerin bazıları giydirilen hilatlara karşı olumlu görüşler beyan ederken, bazıları ise oldukça olumsuz görüşlere sahipti. 1763-1771 yılları arasında İstanbul’da bulunan Rus elçisi Levaşov hilat giydirmeye için *“Türk sarayının boş ve gülünç oyunu”*

Osmanlılar ise bu taleplere *resm-i kadime aykırı* olduğu gerekçesi ile şiddetle karşı çıkardı. Bunun en önemli nedenlerinden bir tanesi ise bir elçinin elde ettiği imtiyazın bir sonraki elçi için emsal teşkil etmesiydi. Çünkü Osmanlı teşrifat geleneğinde hangi derecedeki elçiye nasıl muamele edileceği, genelde eski teşrifat defterlerine bakılarak belirlenmekteydi. Böylece her emsal de yeni bir geleneği başlatıyordu. İki devlet arasındaki gerilimli ilişkilerin olduğu dönemlerde bu ayrıcalık talepleri çok sert çekişmelere ve taraflar arasında elçiliğin iptal edilmesine varacak kadar ateşli yazıların gidip gelmesine neden oluyordu. Karateke, *a.g.e.*, 183.

¹²⁶³ Ricaut, *a.g.e.*, 138.

¹²⁶⁴ BOA. HAT. 244/13732.

¹²⁶⁵ Lale Devri’nde Sadrazam Damat İbrahim Paşa’nın inisiyatifiyle İstanbul’da olan Fransız elçisi Marki de Bonnac’ın iki küçük oğluna birer kürk uydurulmuş ve elçi bu şekilde çocukları ile birlikte padişah III. Ahmed’in huzuruna çıkabilmişti. Hatta bu sahne Lale Devri’nin ünlü ressamı Vanmour tarafından da tablolatırılmıştı. Altınay, *Lâle Devri*. 75-76.

¹²⁶⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 348/12.

¹²⁶⁷ Busbecq, *a.g.e.*, 53.

tabirini kullanıyordu. Hatta diğer devletlerin elçilerinin tabi tutuldukları bu duruma karşı çıkmamalarını yadırgamakta, dahası Avusturya'nın Karlofça Antlaşması'na bu yönde madde eklememiş olmasını da garipsemekteydi. Levaşov'a göre eğer bu yapılmış olsaydı, gelecekte bu devletin elçileri büsbütün Türk kıyafetlerine bürünmüş olarak değil de istedikleri kıyafetlerle huzura çıkabilirlerdi.¹²⁶⁸

Resim 5.6.: Osmanlı kıyafetleri içerisinde Fransız elçis Vergennes (Antoine Favray)¹²⁶⁹

Hilat giydirme geleneğine bu şekilde sert tepki gösterenlerden birisi de, 1796 yılında İstanbul'a gelen Fransız elçisi Aubert Dubayet idi. Henüz İstanbul'a gelmeden elçiliği sırasında karşılaşacağı şeyler hakkında bilgi toplayan Dubayet, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı yazıda şu soruyu soruyordu;

“Konstantinapolis'e gitmeden önce bu törenle ilgili önemli bir konuda elçilere hilat giydirilmesi konusunda Directoire'in talimatını rica ediyorum. Osmanlılar buna bir vasallık anlamı yükliyor. Buna tahammül etmeli miyim?”¹²⁷⁰

¹²⁶⁸ Vigasin, *a.g.e.*, 63.

¹²⁶⁹ İnternet: <https://www.pinterest.co.uk/pin/113504853078720289/> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017

¹²⁷⁰ Karateke, *a.g.e.*, 137.

Fransız elçisi bir bakıma haklıydı ve Osmanlı kanunları hilatsız huzura çıkmaya müsaade etmemekteydi. Bu doğrultuda genel işleyişe aykırı olarak padişahın huzuruna hilat giymeden Avrupaî kıyafetlerle çıkan ilk örnek, ancak 1719 yılında yaşanmıştır. Bu konudaki ilk ve aynı zamandaki ender örneği teşkil eden elçi de, ilgili tarihte padişahın huzuruna çıkan Avusturya elçisi Graf von Virmond olmuştur.¹²⁷¹

Yukarıdaki örneklere dikkat edildiğinde Osmanlıların güç kaybı ile doğru orantılı olarak, hilat merasimlerinin elçiler tarafından sorgulanmaya ve olumsuz görüşlerin dile getirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Hilat geleneğine elçiler arasında bu şekilde sert tepki verenler olsa da, elçilere hilat giydirilmeye XIX. yüzyılın başlarına kadar devam edilmiştir.¹²⁷²

Divanhaneden çıkarılan elçiye ve maiyetinden seçilen kişilere giydirilen hilatlar, hazine dairesinde hususi bir odada verilirdi. Bundan sonra Babüssade'ye yakın bir yerde Hazine-i Hümayun ya da eski divanhane önünde ilk olarak elçi daha sonra maiyetindekiler hilatlarını giyerlerdi.¹²⁷³

5.2.9.2.Silahsız olma

Huzura çıkacak olan elçilerin hilat giymekten başka uymaları gereken bir diğer kaideye göre, kuşanmış oldukları kılıç, meç, hançer vb. gibi bütün silahlarını çıkarmış olmaları gerekmekteydi.¹²⁷⁴ Bu elbette ki padişahın can güvenliği için alınmış bir tedbirdir. Bu konu hakkında en bilinen örnekte, başrolde Fransız elçisi Ferriol bulunmaktadır. Ferriol, H. 14 Receb 1111 / M. 5 Ocak 1700 tarihinde belindeki kılıcı çıkarmak istemediği için giydirilen hilatlar üzerinden çıkarılıp, hediyeleri ile beraber Babüssade önünden geri döndürülmüştü.¹²⁷⁵ Hatta bu nedenle hiçbir zaman huzura kabul edilmemiş ve padişahla görüşmemiştir.¹²⁷⁶

¹²⁷¹ Karateke, *a.g.e.*, 187.;

¹²⁷² Hilat giydirme geleneği, II. Mahmud döneminden itibaren kademeli olarak kaldırılmış ve bundan sonra şerefliendirilmek istenen kişiye altın, kılıç, saat, köstek, tabaka, enfiye kutusu gibi hediyeler verilmeye başlanmış, hilat giydirmenin yerini de Avrupa tarzı nişan verme geleneği almıştır. Mahir, *a.g.m.*, 749.

¹²⁷³ Ricaut, *a.g.e.*, 130. BOA. BEO. A.TŞF. 356/116 b.; 359/202. Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnamesi'ne göre, padişahın hilat giydirildiği kişilere sadrazamın da hilat giydirmesi kanun-ı kadimdi. Bu nedenle padişah tarafından hilat giydirilen elçilere sadrazamın da Babıâli'de hilat giydirilirdi. *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*, 51.

¹²⁷⁴ BOA. C. HR. 150/7475. Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, 140.; Schweigger, *a.g.e.*, 98.

¹²⁷⁵ Silahdar Findıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, II/I. 28-29.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 290.; Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 99-101.

¹²⁷⁶ Belgil, *a.g.m.*. 68.

Ferriol örneğinde alınan dersten kaynaklanmış olacaktır ki, sonraki dönem teşrifat defterlerinde, Hristiyan elçilerin üzerlerindeki silahlarının artık arza girmeden önce değil, henüz Orta Kapı'dan girerlerken alınacağı belirtilmiştir.¹²⁷⁷

Buna rağmen Müslüman elçilerin huzura kabullerinde de Ferriol örneğindeki kadar uç noktada olmasa da, benzer durumlar yaşanabilmiştir. Teşrifatî El-Hac Ahmed Efendi ise H. 25 Safer 1129 / M. 9 Şubat 1717 tarihinde Hint elçisi Muhammed Niyaz Han'ın kabulündeki benzer bir hadiseyi de şu şekilde zikretmektedir:

“...ilçi-yi mezbûr (...)hazine önünde ilbâs-ı hil'at için götürüldükde meyânında bir garib kabzalı hançeri olmağla ihrâcında azim imtina' idüb bilâhare divanhânedden reddolunacağı Dürri Efendi ve bu fakîr ve Çavuşlar Emini Şeyhî Ağa tefhim eylediğimizde bi'z-zârure çıkarub ba'dehu kendüye ve etbâ'ına mukaddema huzûr-ı sâdr-ı âlide ilbâs olunduğu üzre hil'atler ilbâs olunub huzûr-ı hümayûna arza idhâl olunmuşdur.”¹²⁷⁸

5.2.9.3. Hediye Sunma

Elçi ve maiyetlerinin sultanın huzuruna girebilmeleri için gerekli bir diğer durum da, elçilerin hediyelerinin kabul öncesinde padişaha sunulmuş olmasıydı. Elçilerin getirdikleri hediyeler, bir gün önceden saraya takdim edilir ve teşrifatçı tarafından pişkeş defterlerine kaydedilirdi.¹²⁷⁹ Kaydı yapılan ve pişkeş olarak da anılan bu hediyeler¹²⁸⁰ darüssaade ağasının misafir odası yanında mermer direkler altına konulur ve etrafı tahta perdelerle çevrilerek muhafaza edilirdi.¹²⁸¹ Hediyeler, elçi ve maiyetindekilere hilat giydirildikten sonra arza giriş için hareket ettikleri esnada, kapıcılar tarafından sultanın görebileceği bir şekilde Arz Odası önünden geçirilirdi.

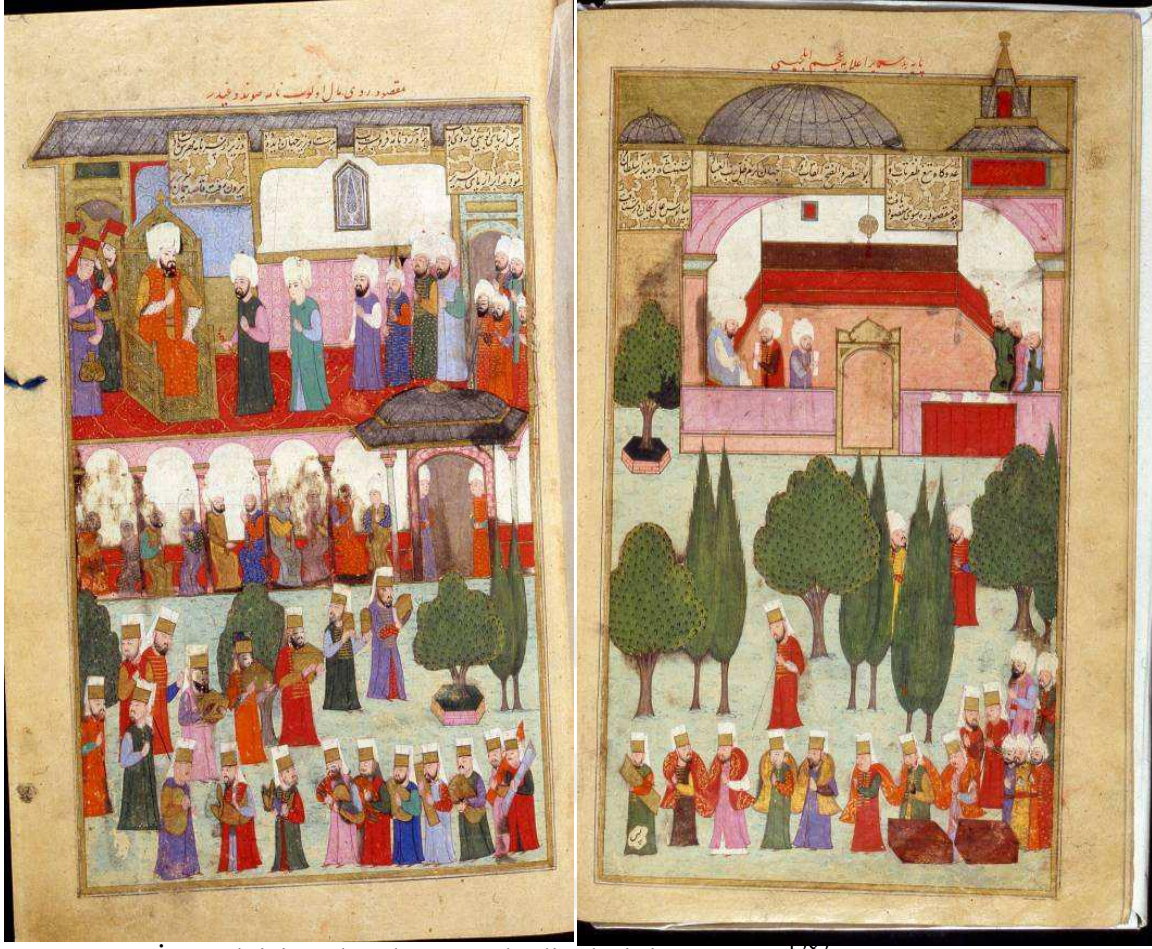
¹²⁷⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 356/91 b.; /153

¹²⁷⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 346/13

¹²⁷⁹ Kütükoğlu, M. S., a.g.m., 223.

¹²⁸⁰ Irmak, Y. (1991). “III. Mustafa Ruznamesi (H.1171-1177/M.1757-1763)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 48, 96.

¹²⁸¹ Necipoğlu, a.g.e., 96.; Alikılıç, a.g.e., 79.

Resim 5.7.: İran Elçisi Maksud Han'ın hediyelerinin sunması¹²⁸²

5.2.10. Huzura Girmeyi Beklerken

Elçi ve maiyetindekiler, hilatleri giydirildikten sonra yeniçeri ağası, kazasker, defterdar, vezirler ve sadrazamın huzura giriş merasimlerini izlerlerdi. Devlet-i Âliyye'nin ihtişamını yansıtmak için en ufak bir fırsatı değerlendirildiği gibi, elçilik heyetinin arza kabul için bekletildiği bu zaman dilimi de, farklı motiflerle süslenerek değerlendirilmeye çalışılırdı. Elçi ve maiyetindekiler arza girmek için bekledikleri sırada onları dehşete düşürecek psikolojik yıpratmaya yönelik güç gösterileri ve diplomatik mesajlar, özenle seçilmiş mizansenler yoluyla verilmeye çalışılırdı. Açık bir ihtar anlamı taşıyan mızraklara geçirilmiş başlarla geçen esir kabileleri ya da o ana tesadüf etmiş izlenimi verilen vergi yüküyle gelen kervanlar, hep bu psikolojik gösterinin unsurlarıydı.¹²⁸³ XVI. yüzyılda İstanbul'da elçi olarak bulunan Avusturya sefiri Jacob von Haimendorf Führer, bu anı şöyle ifade etmektedir:

¹²⁸² Yıldırım, İ., *a.g.t.*, 97. (Aslı TSMK, A. 3595, y. 54a ve 53b.)

¹²⁸³ Teply, *a.g.m.*, 261. Gürkan, *a.g.m.*, 384.

“Yemekten sonra, İram Bey adındaki sultanın en üst düzeydeki tercümanı her iki beyi ve bizi, sözü edilen avluda boş bir loca (çardak)’nın altına götürdü. Burada çok sayıda kırmızı kumru vardı. Bunlar ender rastlanan cinstendi ve çok güzeldi. Uçarak girip çıkıyorlardı. Burada bizi, sultanın yemeğini yiyip uykusunu alana kadar [?] iki üç saat beklettiler. Burada bizim görmemiz için, saray mensuplarına çeşitli ipek kıyafetler dağıtıldı. Küçük fiçılarla yüklenmiş takriben on kadar katır geldi. Söylendiğine göre bunlar, Anadolu’nun muhtelif eyaletlerinden gelen haraçmış.”¹²⁸⁴

Elçilerin saraydan girdikleri andan itibaren Devlet-i Âliyye’nin “*kudret, heybet ve adalet*”ine tanıklık etmeleri amaçlanırdı. Bu anlamda yüksek düzeyde bir Osmanlı memurunun rütbesinin indirilmesi, sürgün edilmesi, hatta idam edilmesi ya da bazı haydutların yere dizilmiş kesik kafaları; elçilere divan toplantılarının izlettirilmesi gibi, devletin adaletine vurgu yapmaya yönelik sahnelerdi.¹²⁸⁵ Mesela 1616 yılında Avusturya elçisi ve maiyetindekiler huzura kabul için geldiklerinde, develere binmiş iki kişi kocaman davulları yüklenmiş olarak sarayın avlusuna girmişti. Yanlarında da birçok Osmanlı askerleri ve birbirlerine zincirlerle bağlı beş İranlı esir vardı. Ayrıca yanlarındaki yüz kadar adam da, tırmığa benzer değnekler taşımakta; bunların uçlarında da üç, dört veya beş İranlının içleri samanla doldurulmuş kesik başları görülmektedir.¹²⁸⁶ Bu mizansenler bazen de elçilik heyeti huzurdan çıktıktan sonra gerçekleştirilirdi. Mesela 1573 yılında huzura kabul edilen Fransız elçisi Noallies’in maiyetinin ikinci avluda büyükelçiye beklerlerken gördüklerini, Fresne-Canaye şu şekilde ifade ediyordu:

“Çılgına dönmüş bir halde, sağ elinde kınından sıyrılmış bir kılıç ve sol elinde bir ölü kafası tutan, tepeden tırnağa silahlı bir asker gördük. Bize askerın Macaristan sınırından geldiği ve ve bir Macar Hristiyanı kahramanca öldürdükten sonra olağan ödülünü (kelle başına iki sultani) almak için burada olduğu söylendi”¹²⁸⁷

Yeniçeri ağası ve daha sonra kadıasker efendiler Arz Odası’na girip çıkıncaya kadar elçilik heyetleri bekletilirdi. Kapıcılar kethüdasının gümüş asayı yere vurarak yönettiği arza girme işlemi aynı şekilde sadrazam için de tekrarlanırdı. Sadrazam arza girerken arzdan çıkmış olan Anadolu ve Rumeli kadıaskerleri, sadrazamı Babüssade önünde selamlarlardı. Sadrazam arza girdikten sonra kubbe vezirleri ve sadrazam çıkmaz,

¹²⁸⁴ Tebly, *a.g.e.*, 134.

¹²⁸⁵ Karateke, *a.g.e.*, 123.; Bu tür mesajlar elçi kabullerinin neredeyse her aşamasında görülmektedir. Bu konudaki en ürkütücü örneklerden birisi Fransız elçisi Choiseul-Gouffier’in Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa tarafından kabulünde yaşanmıştı. Elçi ile Gazi Hasan Paşa’nın mülakatı esnasında paşa tarafından evcilleştirilmiş olan bir aslan, elçi fark etmeden mülakat salonuna girmiş ve elçinin bacaklarına başını dayamıştı. Elçi, bu durum karşısında ani bir hareketin çok tehlikeli olabileceğini hesaplayabilmiş, soğukkanlı davranarak aslanın kafasını okşayıp “Güzel, çok güzel” demişti. Elçinin bu soğukkanlılığı paşa tarafından da takdirle karşılanmıştı. Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 199-200.

¹²⁸⁶ Werner, *a.g.e.*, 61.

¹²⁸⁷ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 56.

padişahın huzurunda kalırlardı. Babüssade ağasının,¹²⁸⁸ padişahın arza giriş için onay verdiğini haber vermesiyle, elçilik heyetinden sadece elçi, elçilik tercümanı ve huzura kabul edilecek olan asilzadeler, sarayın üçüncü kapısı olan Babüssaade'den ileriye geçerek Arz Odası önüne gelebilirlerdi.¹²⁸⁹ Elçinin getirdiği ve bir gün öncesinden saraya sunulup teşrifatçının kayda geçerek pişkeşçi ağaya¹²⁹⁰ teslim ettiği hediyeler, büyük bir şaşaa ve debdebe içerisinde, önlerinde pişkeşçi ağa bulunan kapıcılar tarafından bu kafiye takip ederdi.¹²⁹¹

Elçiler, padişahın bulunduğu Arz Odası'nın önüne kadar ellerinde gümüşten¹²⁹² asa bulunan iki kapıcıbaşı refakatinde getirilirler;¹²⁹³ odanın önünde ise dört çavuş beklerdi. Bu esnada müthiş bir sessizlik hâkim olup sadece Arz Odası önündeki çeşmeden akan suyun şırıltısı duyulur ve bu ses “*insanın içerisine bir korku ve saygı*” aşıları.¹²⁹⁴

5.2.11. Arz Odası

Elçi kabullerinde, kuruluştan Avrupa tarzı diplomasının benimsemesine kadar geçen süreç içerisindeki değişimlerden birisi de, elçilerin kabul edildikleri mekân hususunda

¹²⁸⁸ Sarayın üçüncü Kapısı olan Babüssade Kapısından sorumlu olan hadım ağadır. Ali Ufkî Bey (Albertus Bobovius) padişahın elçileri huzura kabul edeceği günlerde hadım ağaların kaftanlarının altına birer hançer kuşandıklarını belirtmektedir. Bobovius, *a.g.e.*, 22.

¹²⁸⁹ Mercan, *a.g.t.*; 107. Arza girecek olanlar arz kapısının iç tarafından yer öpüp döndükten sonra eğer ulufe divanı ise defterdar padişahın önünde ulufe defterini okur ve yer öpüp çıkardı. Esad Efendi, *a.g.e.*, 80. Normal şartlarda Arz Odası'nda padişahın huzuruna elçi ve tercümanından başka elçi tarafından seçilen üç-beş asilzade girebilirken, Karlofça Antlaşması'ndan sonra H. Evası-ı Şaban 1111 / M. Şubat 1700'de gelen Avusturya büyükelçisi Oettingen on dokuz asilzadesi ile Arz Odası'nda kabul edilmişti. BOA. C. HR. 150/7475.

¹²⁹⁰ “*Evvelâ Ser-bevvâbân-ı Dergâh-ı Âli on iki neferdir. Yevmiyeleri yüz ellîşer akçadır. Sâir bevvâbân kırk beş bölüktür. Her birinin bölük başısı olur. Gedikdir. Birer akça ile geçer. Kâtip ile kethüdâ bölük başısıdır. Kethüdânın yetmiş akçe ulûfesi vardır. Ve kâtibin otuz akça ulûfesi vardır. Bâki başılar, otuzlu ve kırklı terakkî ile artar. En aşağı neferin üç akça ile ulûfesi olur. Bunların arasında mu'teber merâtib var, gedikdir. Vesîle ile olur. Cümlelerin başı Pişkeşçi'dir. Elçiler getirdiği pişkeşi düzer.*” Hezarfen Hüseyin Efendi, *a.g.e.*, 58.

¹²⁹¹ Elçilerin hediyelerini Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundan Babüssade'ye doğru taşıyan kafiye, bu hediyeleri bazen tek sıra halinde bazen de “S” şeklinde bir tertip içerisinde taşırlardı. Yıldırım, İ. (2014). *Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabuleri*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 219.

¹²⁹² 1639-1640 tarihli anonim bir risale olan Kitab-ı mesalihil müslimin ziyaretçilere daha da büyük hayranlık uyandırması için teşrifatta bir takım değişikliklerin yapılması gerektiğini belirtmektedir. Yazar Dış Hazine'de saklanan gümüş takımların hazinenin önünde sergilenmesini, kapıcıların değneklerinin gümüşle kaplanmasını, hem Arz Odası'nın hem de vezir divanhanesinin gümüş kaplamalı kapılar, duvar panoları ve pencere kafesleriyle donatılmasını teklif etmektedir. Ayrıca dört-beş bin yeniçeri arasında yapılacak bir kılıç oyunu yarışmasının etkili bir manzara meydana getireceğini ifade etmektedir. Yücel, Y. (Yay.). (1980) *Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâf'i'l-Mü'minîn*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi 99-100,132-134.

¹²⁹³ BOA. BEO. A.TŞF. 356/93 a.; 356/155.

¹²⁹⁴ “*Eskiden Roma imparatorlarına, bugün ise görünüşleri halk için en büyük sevinç olan bizim krallarımıza yaklaşıldığı gibi şark hükümdarlarına hiçbir zaman aynı kolaylıkla yaklaşılmaz. Türklerin idaresi başka türdür...*” Ricaut, *a.g.e.*, 131.

yaşanmıştır. Eldeki bilgilere göre Osmanlı padişahının huzuruna merasimle kabul edilen ilk elçi olan Milano elçisi Benedikto, Edirne’de II. Murad’ın huzuruna özel bir mekânda değil de divan toplantılarının yapıldığı divanhanede kabul edilmişti.¹²⁹⁵ XVI. yüzyıl ve sonrasında ise elçiler, sultanın huzuruna Topkapı Sarayı’nın Arz Odası’nda kabul edilmişlerdir. Elçilerin Arz Odası’nda ilk olarak ne zaman ve hangi padişahın huzurunda kabul edildikleri net olarak bilinmemektedir. Fakat Osmanlı Devleti’nde saray dâhilinde bir Arz Odası yaptıran ilk padişah Fatih Sultan Mehmed olduğundan,¹²⁹⁶ bu ilk kabulün de Fatih’ten önce yaşanmamış olduğu kesindir.

Topkapı Sarayı’nda kabullere has olarak inşa edilen bu daire, sarayın ikinci avlusundan üçüncü avlusuna geçişi sağlayan Babüssaade’nin tam karşısında ve Enderun adıyla anılan avluda bulunmaktadır.¹²⁹⁷ Arz Odası, elçi kabullerinin yapıldığı mekân olmasının yanı sıra arz günleri ve sadrazam değişikliklerinde vezir, şeyhülislam, kazaskerler, defterdarların ve bunlardan başka bir göreve tayin edilen devlet ricalinin de huzura kabul edildikleri salondur.¹²⁹⁸ Arz Odası Osmanlı fermanlarında “*atebe-i ulya*” olarak geçen padişah konutunun en yüce eşiğinde uygulanan devlet adaleti fikrini yansıtmaktaydı. Dünya hâkimi hükümdar da dergâh-ı âlempenâha gelen elçileri, burada kabul etmekteydi.¹²⁹⁹

Huzura kabul edilecek olanların sayısı, görüşme saati ve görüşülecek konular sadrazam veya sadaret kaymakamı tarafından önceden ayrıntılı bir biçimde tespit edilir ve açıklanırdı.¹³⁰⁰ Osmanlı elçi kabullerinin evrimine paralel olarak; elçilerin padişahın huzurunda kalma süresi de kısalmaya başlamıştı. Kanuni zamanında huzura kabul süresi

¹²⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 292.

¹²⁹⁶ Fatih Kanunnamesi’nde yer alan “... evvelâ bir Arz Odası yapilsun. Cenâb-ı şerîfim pes-i perdede oturup, haftada dört gün vüzerâm ve kadıaskerlerim ve defterdarlarım rikâb-ı humâyûnuma arza girsünler” ifadesi Arz Odası’nın Arz Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirildiğini göstermektedir. Necipoğlu, a.g.e., 44.

¹²⁹⁷ Eyice, S. (1991). “Arz Odası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.III, 445.

¹²⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 31.

¹²⁹⁹ Necipoğlu, a.g.e., 148. Arz Odası’nda gerçekleştirilen teşrifat, yabancı elçilere sultanın gücü, büyüklüğü ve ülkesinin iç düzeni hakkında etkileyici bilgiler vermek için tertip edilmekteydi. Törenin kutsal formlarında birçok kaynak birbirine karışmış vaziyetteydi. Bozkır ülkesinden çok eski kültür değerlerini, İran krallarının saray düzenlerinden ve İmparator Konstantin Perphyrogenottos’un Tören Kitabı’ndan hatta Selçukluların, Arapların ve Osmanlı Devleti’nin mirasçısı olduğu diğer kültürlerin talimatları da katkıda bulunmuşlardı. Hassa bir organizasyon, saray âdetlerine ve karşılıklı münasebetlere ince nüanslar kazandırıyor. Tebly, a.g.e., 124-125.

¹³⁰⁰ Tebly, a.g.e., 124.

yarım saate kadar çıkabilirken,¹³⁰¹ bu süre XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, heybetli sultanın sadece “*bir an*” görülebilmesini sağlayacak kadar kısaltılmış ve yalnızca sembolik bir saygı sunma etkinliğini temsil eder hâle gelmişti.¹³⁰² Bu nedenle elçinin padişahın huzurunda ifade edeceği kelimeler de kendisine önceden talim ettirilmiş olurdu.¹³⁰³ Fresne-Canaye de yazdığı seyahatnamesinde Arz Odası’nı betimleyemeyişinin nedenini törenin çok kısa sürmesine bağlamaktaydı.¹³⁰⁴

Arz Odası’nın mutat döşemesi altın iplikle işlenmiş kadife, ipek ya da atlastan oluşurken, önemli ziyaretçiler için çıkarılan dokumalar ise tamamen mücevherlerle süslenmiş olurdu.¹³⁰⁵ Elçi kabullerinde odanın tefrişatında kullanılan yastıklar, yerlerdeki yaygılar, kapı perdeleri gelen elçinin önemine göre seçilirdi. Bu nedenle Arz Odası bu merasim öncesinde büyük bir ihtişamı yansıtacak şekilde özel olarak seçilmiş kıymetli halılar, kumaşlar ve mücevherlerle süslenirdi.¹³⁰⁶ Sultanın oturduğu taht yay, ok dolu sadak ve sultanın bir “*kılıç erbabı*” olduğu kadar bir “*kalem erbabı*” da olduğunu temsil eden divitten oluşan, değerli taşlarla bezenmiş altın egemenlik simgeleri ile donatılırdı.¹³⁰⁷

Jean-Baptiste Tavernier, XVII. yüzyılda Arz Odası’nın döşeme ve tefrişatı hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Tahtın arkası tahttan yarım ayak daha yüksek bir duvara yaslanıyor ve padişahın arkasına konan minderleri bu duvar tutuyor. Hazineye bu tahta yayılmak amacıyla yapılmış, çok gösterişli ve zengin sekiz örtü var; bunlar üç yandan, yani ön, sağ ve soldan yere kadar sarkıyor, çünkü dördüncü yan – daha önce de söylediğim gibi – duvara yaslanıyor. Örtülerden en gösterişli olanı siyah atlastan yapılmış ve üzeri iri incilerle işlenmiş; incilerin kimi uzun, kimi düğme biçiminde. Yakut ve zümrüt işlemeli, beyaz atlastan başka bir örtü daha var; yakut ve zümrütler, daha iyi tespit edilmeleri için yuvalara yerleştirilmiş. Firuze ve inci işlemeli, mor atlastan üçüncü bir örtü daha bulunuyor. Diğer üç taht örtüsü de çeşitli renklerde atlastan yapılmış ve gösterişli altın sırmalı. Son ikisiyse, kendilerine has bir güzelliği olan serâser. Padişah büyükelçisini

¹³⁰¹ “Dört Paşa, şövalyelerin refakatle padişahın huzuruna kabul olunacaklarını, ancak huzurda en çok yarım saat kalabileceklerini, sonra yine Türklerin eşliğinde hana döneceklerini bildirdiler.” Curipeschitz, *a.g.e.*, 44.

¹³⁰² Necipoğlu, *a.g.e.*, 144. Fresne-Canaye yazdığı seyahatnamesinde Arz Odası’nı betimleyemeyişinin nedenini törenin çok kısa sürmesine bağlamaktadır. Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55.

¹³⁰³ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, 116-117. “Paşalar, elçileri divana götürdüler, bizler ise avluda kaldık. Padişah ile karşılaşınca kendisine söylenecek sözler divan-ı hümayundaki vezirlere açıklandı, onlar da şimdi işittiklerinden başka hiçbir şey söylenilmemesi gerektiğini elçilere bildirdiler.” Wratislaw, *a.g.e.*, 57.

¹³⁰⁴ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55.

¹³⁰⁵ Necipoğlu, *a.g.e.*, 138-139.

¹³⁰⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/108 a.

¹³⁰⁷ Necipoğlu, *a.g.e.*, 146.; Ricaut, *a.g.e.*, 131.

kabul edeceği krala verdiği öneme bağlı olarak, taht bu örtülerden biriyle bezeniyor ve bu örtü, onurlandırmak istediği kralın saygınlığına göre seçiliyor."¹³⁰⁸

Fransız elçisi François de Noailles ile birlikte huzura kabul edilen Philippe du Fresne Canaye, Arz Odası için *"Bu oda küçük ve basıktı; ama çok güzel altın yaldızlı işlemler, mermerler ve çinilerle bezeliydi. Ocak, gümüş yaldızlıydı ve hemen yanında da billur bir çeşme bulunuyordu. Padişah, Bursa işi işlemlerle bezenmiş, çok gösterişli bir halıyla kaplı bir sedirde oturuyordu"*¹³⁰⁹ ifadelerini kullanırken; İngiliz elçilik heyetinde yer alan fakat huzura girme şansı bulamayan John Covell, Arz Odası ile ilgili duyduklarını *"Sonuçta efendim bu odanın dünyadaki en zengin oda olduğunu söyledi"*¹³¹⁰ şeklinde dile getiriyordu.

Avusturya elçisi Kreckwitz ile birlikte huzura kabul edilen Baron Wratislaw'ın Arz Odası hakkındaki görüşleri ise şu şekildeydi:

*"Padişahın yerden yarım metre kadar yükseklikte, altın, inci ve başka pahalı mücevherlerle işlemeli dibâ bir sedir üzerinde oturduğu salonu anlatmaya gücüm yetmeyeceğinden üzüntü duyuyorum. Çünkü bir el öpmekten ibaret olan bu denli kısa bir süre içinde salonun güzelliğini görkemini görüp incelemekten çok Osmanlı hakanının yüzüne bakmış ve onun kafamda iz bırakmasına önem vermiştim. Yalnız salonun tavanından sarkan ve pırıl pırıl pırıldayan bir takım yuvarlaklar gözüme çarptı ki bunların mücevher mi yoksa billur mu olduklarını anlayamadım."*¹³¹¹

5.2.12. Padişahın Huzurunda

Elçi ve maiyeti huzura girmek için bekledikleri sırada Arz Odası ile Babüssaade arasında da saray görevlileri, azametli bir hava içerisinde beklerlerdi.

*"Bütün beyaz hadımağalarıyla saraydaki bütün erkeklerin başı olan kapı hadımağası [babüssaade ağası] ile kendisi de hadım olan ve saraydaki 200 zenci hadımağasıyla bütün saray kadınlarının başı olan zenci kızlarağası da [darüssaade ağası] arz odasının sofasında bekliyorlardı. Bunların yanında bazı başka ak ve kara hadımağalarıyla dilsizler duruyordu."*¹³¹²

¹³⁰⁸ Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, 75-76.

¹³⁰⁹ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55.

¹³¹⁰ Covell, *a.g.e.*, 178.

¹³¹¹ Wratislaw, *a.g.e.*, 59. Necipoğlu, *a.g.e.*, 144.

¹³¹² Râlab, *a.g.e.*, 44.

Elçi ve maiyetindekiler huzura girecekleri sırada hediyeler Babüssaade'den içeri alınarak, padişahın görmesi için bir veya iki defa Arz Odası penceresinin bazen de kapısının önünden geçirilip iç hazine görevlilerine teslim edilirdi.¹³¹³

Arz Odası'nın kapısından girilirken ikişer kapıcıbaşı¹³¹⁴ elçi ve maiyetinden huzura kabul edilecek olanların koltuğuna girer ve padişahın huzuruna adeta ayakları yerden kesilmiş bir biçimde getirirlerdi.¹³¹⁵

Resim 5.8.: Sultan III. Ahmed'in Cornelis Calkoen'u kabulü (Jean-Baptiste Vanmour)¹³¹⁶

Elçilerin bu şekilde huzura girmeleri Batılılar tarafından kaleme alınan anılarda efsaneleştirmiş sebeplerle bağlanmaktadır. Onlara göre huzura bu şekilde girilmesinin nedeni bazen bir Sırp veya Hırvat elçisinin el öpmek için, bazen de yine bir Sırp veya Hırvat despotunun bağlılığını arzetmek üzere, huzuruna çıkarıldığı I. Murad'ı hançerle

¹³¹³ Ricaut, **a.g.e.**, 130.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 294. Sertoğlu, *a.g.m.*..15.; H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde gelen İran elçisi Murtaza Kulu Han, getirdiği hediyeleri şahın namesiyle beraber kendisi sunmak istemiş, fakat isteği hilaf-ı adet olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. BOA. BEO. A.TŞF. 347/139. Arz Odası'nın ikisi Babüssaade biri de Enderun avlusuna açılan üç kapısı bulunmaktadır. Bunlar Maruzat Kapısı, Pişkeş Kapısı ve padişahın kapısıdır. Padişaha arzda bulunacak olanlar Maruzat Kapısı'ndan odaya girerlerdi. İki kapı arasında büyük bir pencere bulunmaktadır. Yabancı elçilerin yanlarında getirdikleri hediyeler bu kapı önüne bırakılır. Daha sonra ise Pişkeş Kapısı'ndan içeri alınırdı. Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, 86.

¹³¹⁴ İpşirli, *Elçi*, 10-11.

¹³¹⁵ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 77.

¹³¹⁶ <https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=4&ps=12&st=Objects&ii=7#/SK-A-4078.43> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017.

öldürmüş olmasıdır. Bu anılarda ayrıca bu uygulamanın o tarihten beri bütün elçilere yapılan bir muamele olduğu belirtilir.¹³¹⁷ Ancak bir Avrupa efsanesine dönüşen bu hikâye¹³¹⁸ tarihsel gerçeklerle örtüşmemektedir. Çünkü I. Murad elçi kabulü esnasında değil, I.Kosova Savaşı sonrasında savaş meydanında ölmüştür.¹³¹⁹ İlk defa Batılı bir elçiyi kabul eden Osmanlı padişahı II. Murad da, Milano elçisi Benedikto'nun kabulünde görüldüğü üzere, elçileri huzuruna bu şekilde kabul etmemiştir. Ayrıca elçileri ilk defa huzuruna bu şekilde kabul eden Osmanlı padişahının, Kanuni olduğu da bilinmektedir. Tarihsel kökeni hakkında elçiler ne düşünürlerse düşünsünler, bu uygulama Kanuni döneminden başlayarak,1796 yılında Fransız elçisi Aubert Dubayet'nin huzura kabulüne kadar bütün elçilere uygulanmıştır.¹³²⁰ Elçilerin padişahın huzuruna bu şekilde çıkarılışlarında, sınıf, statü, din vb. gibi bir fark gözetilmezdi.¹³²¹

¹³¹⁷ Ahmet Refik, *“Fransua dö Noay'ın Türkiye'de Tehlikeli Bir Sefareti”*, 10.; Busbecq, *a.g.e.*, 50.; Schweigger, *a.g.e.*, 73.; Wratislaw, *a.g.e.*, 58. Werner, *a.g.e.*, 63.

¹³¹⁸ Tebly, *a.g.e.*, 139-141

¹³¹⁹ Busbecq de bu olayın bir Hırvat tarafından, Sırp despotu Marko'nun intikamını almak için gerçekleştirildiğini yazar. Busbecq, *a.g.e.*, 50. Paul Ricaut da, Busbecq tarafından verilen bu bilginin Türkler tarafından kabul edilmediğini ifade etmektedir. Ricaut, *a.g.e.*, 31.

¹³²⁰ Tepply, *a.g.e.*, 145-147. 1796 yılında İstanbul'a gelen Fransa elçisi General Aubert Dubayet, Osmanlı Devleti ve Fransa arasında gizli bir şekilde imzalanmış olan ittifak gereğince subaylar ve savaş malzemeleri ve özellikle de modern toplar getirmişti. Toplar elçinin huzura kabulünde takdim edilecek, topçular ve subaylarda maaşları, Osmanlı Devleti tarafından ödenmek üzere İstanbul'da kalacaklardı. Dubayet, Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı durumundan faydalanmak istemiş ve huzura kabulü konusunda Osmanlı kanun ve geleneklerine aykırı bir takım isteklerde bulunmuştu. Bunlar: Huzura kabulü için geldiğinde yanında olacak asıl maiyetinden başka piyade ve süvarilerin omuzlarında tüfekler ve ellerinde çekilmiş kılıçlar olması. Maiyetindeki askerlerin trampet çalarak ve yarıçerilerle karışık bir şekilde yürümeleri ve Topkapı Sarayı'ndaki Orta Kapı'yı yine maiyetindeki askerlerin eşliğinde geçmekti. Dubayet'ye göre bu farklılıklar kabul merasimini daha dostane hale getirecekti. Osmanlı tarafı elçinin isteklerinin hepsini “resm-i kadim’e aykırı olduğunu bildirdi. Elçi Osmanlı tarafı ile yaptığı pazarlıkların ikinci aşamasında ise daha farklı isteklerde bulunmuştur. Bunlar:

Elçi Tophane'den gelip Kireç İskelesi'ne çıkınca çavuşbaşı tarafından karşılanıp burada ağırılanmak yerine atının üzerinde beklemek ya da daha uygun başka bir köşkte ağırılanmak.

Alay tertibi esnasında çavuşbaşının solunda yürümemesi ya sağ tarafında yürümesi ya da yalnız yürümesine izin verilmesi.

Divan-ı hümayuna giderken sadrazamın Alay Köşkü önünde kendisini bekletmemesi.

Huzura kabul esnasında kapıcıbaşlarının kendisinin ve maiyetinin kollarına girmemesi.

Bu isteklerden bazıları aynen kabul edildi, bazıları yumuşatıldı bazıları ise reddedildi. Bunlardan en önemlisi ise elçi, beş kişilik maiyetiyle huzura girecekken sağ ve sollarında duran ikişer kapıcıbaşının elçiye ve adamlarına kesinlikle dokunmayacak olmasıydı. Kendisine dokunulması durumunda dahi elçi kendisini esir addedeceğini ifade ediyordu. Böylece elçilerini küçük düşürücü bir durumdan kurtarmayı başaran ilk devlet Fransa oldu. Karateke, *a.g.e.*, 130-135

¹³²¹ 1572 yılında II. Selim'in huzuruna çıkan D'Aks Piskoposu François de Noailles kendisinin bir piskopos olmasından dolayı bir mahkûm gibi kollarından tutulmasına itiraz ederek serbest bir biçimde Selim'in huzuruna getirilerek önünde eğilerek eteğini öpmekle yetindiğini belirtir. Ahmet Refik, *“Fransua dö Noay'ın Türkiye'de Tehlikeli Bir Sefareti”* 10. Elçinin söylediklerinin gerçeği yansıtmadığı iki noktada ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Noailles'dan sonra gelen Fransız elçilerinin de aynı şekilde huzura alınmaya devam edilmiş olmasıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde herhangi bir elçiye yapılan bir muamelenin, ilgili devletin sonraki elçileri tarafından emsal gösterilerek kullanılmıştır. Noailles'dan sonraki Fransız elçilerinin böyle bir uygulamadan kurtulamamış olmaları elçinin söylediklerinin doğruluğunu tartışmalı hale

Huzura kabulün bu formatın çıkması nerdeyse mümkün değildi. 1796'ya kadar bu şekilde huzura kabule aykırılık teşkil eden belki de tek örnek, H. 25 Muharrem 1202 / M. 6 Kasım 1787'de Hint elçisi Seyyid Ali Gulâm Han'ın huzura kabulüydü ve bu farklılık elçinin özel durumundan kaynaklanmıştı. Seyyid Ali Gulâm Han yaşlılığından ötürü neredeyse hiç yürüyemeyecek durumdaydı ve bu nedenle saraya kadar da adamlarının taşıdığı bir tahtırevanla getirilmişti. Elçinin özel durumu, huzura kabul edilirken gözönünde bulundurulmuş ve dört güvenilir adamının taşıdığı özel bir sandalyede arza girmesine izin verilmişti.¹³²²

Elçi Arz Odası'na girdiğinde, göğsü elmaslarla müzeyyen ve “*kapaniçe*” olarak adlandırılan bir elbise giymiş olan¹³²³ padişah, tahtta vakur bir biçimde otururdu.

“*Padişah, Bursa işi işlemlerle bezenmiş, çok gösterişli bir halıyla kaplı bir sedirde oturuyordu; altın sırmalı kumaştan bir elbise giymiş ve ayaklarını aynı kumaştan yapılmış bir yastığın üstüne koymuştu.*”¹³²⁴

Padişahın sağ tarafında, sadrazam hürmetkârane ve mütevazı bir biçimde ayakta dururdu. Sadrazamın alt tarafında ise derecelerine göre vezirler sıralanırdı.¹³²⁵

“*Padişahın karşısında, bizdeki elektör dük konumuyla kıyaslanabilecek üç paşa [vezirler] duruyordu. Bunlar büyük bir olasılıkla en üst düzey asiller sınıfındandı. Her biri ellerini kadınlar gibi önlerinde kavuşturmuş, gözlerini yere indirmişti. Üçü de kimsenin yüzüne bakmıyordu. Padişah dahi aynı biçimde, alçak bir sahneye benzeyen sedirde [tahtta] uyurmuş gibi oturuyor, konuşmadan, etrafına bakınmadan, canlı olduğunu belli eden bir harekette bulunmadan duruyor, tıpkı ağaçtan yontulmuş bir heykele benziyordu. Odada sözünü ettiği kişilerden başka kimse bulunmuyordu.*”¹³²⁶

Kollarında iki kapıcıbaşı olduğu halde huzura giren elçiler, üç yerde durdurularak padişahı selamlardı.¹³²⁷ Padişahın yanına getirildiklerinde ise diz çöktülürler ve orada

getirmektedir. İkinci nokta ise elçi Noailleis'in maiyetinde olup kabule giren Philippe du Fresne Canaye'in söylediklerinin de bu noktada elçiyi tekzip etmesidir. “*Büyükelçi padişahın beklediği odanın kapısına ulaştığında, görkemli bir biçimde giyinmiş iki ağa onu kollarından tuttular; büyükelçi imparatorun eteğini öptükten sonra odanın bir köşesine götürüldü ve maiyetindeki herkes de aynı şeyi yapıncaya kadar burada bekledi.*” Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55

¹³²² BOA. BEO. A.TŞF. 356/108 a.

¹³²³ Alikılıç, *a.g.e.*, 80.

¹³²⁴ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55.

¹³²⁵ Sertoğlu, *a.g.m.*. 15. Gerlach, *a.g.e.*, 80-81.;

¹³²⁶ Schweiggger, *a.g.e.*, 73.

¹³²⁷ Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, 88.

bulunan bir saray görevlisi, diz çöken elçilere padişahın kaftanının kolunu uzatıp elçinin öpmesini sağladı.¹³²⁸

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 10 Eylül 1541’de Budin önündeki karargâhta elçi ile birlikte huzura kabul edilen ve daha öncesinde İstanbul’da elçilik tercümanı olarak bulunmuş olan Siegmund von Herbenstein de bu kabule dair şu bilgileri vermektedir:

*“Kont Niklas von Salm, huzura çıkarılıp elini öptükten sonra, ben de [kontun] arkasından sultana yaklaştım, fakat kalçamda daha önceden bir ağrı olduğundan, sultanın elini öpecek kadar eğilemedim. Anadili Windisch (?) olan Rüstem Paşa’ya, aynı dilde şöyle dedim: Allah aşkına, bana yardım et, yapamıyorum. Fakat bana yardım etmedi. Lakin sultan durumu anladı ve elini, ağzımla ulaşabileceğim kadar, dizinden bir karış yukarı kaldırdı. Bunu onun lütfu ve merhameti olarak kabul etmeliyim.”*¹³²⁹

Herberstein bunun sultanın bir lütfu ve merhameti olarak kabul etmesi gerektiğini belirtirken, son derece haklıydı. Ama bunları söylerken Kanuni gibi bir padişahın gördüğü bu jestin sonraki elçiler de dâhil olmak üzere belki de kendisinden başka hiç kimseye yapılmayacak olduğunun muhtemelen farkında değildi. XVI. yüzyılda elçi kabullerinde padişahın sergilediği davranışın, “şeytanî bir kibir ve üstünlük duygusu”¹³³⁰ olarak algılanması; XVIII. yüzyıl teşrifat kayıtlarında Müslüman elçilerin etek, Hristiyan elçilerin ise yer öptüklerinin ifade edilmesi,¹³³¹ sultanın bu davranışının gerçekten de son derece olağandışı bir jest olduğunun göstergesidir.

Genç seyyah Fresne-Canaye’nin II. Selim için söyledikleri de, Kanuni döneminde huzura kabul edilen Herberstein’in ifade ettikleri ile paralellik arz etmekteydi. Fresne-Canaye gördüğünde sultan üzerine altın sırmalı kumaştan bir elbise giymiş ve ayaklarını elbisesiyle aynı kumaştan yapılan bir yastığın üzerine koymuştu. Padişahın elleri ve ayakları neredeyse hiç gözükmemekteydi. Fresne-Canaye ve elçilik heyetindeki diğer kişiler, yine birer birer kollarına giren kapıcıbaşılar eşliğinde padişahın huzuruna getirilmiş ve diz çöktürüldükten sonra padişahın kaftanını öpmüşlerdi.

“Padişah, (...) altın sırmalı kumaştan bir elbise giymiş ve ayaklarını aynı kumaştan yapılmış bir yastığın üstüne koymuştu. Ne var ki, ayakları kumaşla o kadar iyi örtülmüştü ki onları göremiyorduk; elleri de pek görünmüyordu; öyle ki bu güne kadar hiç kimsenin padişahın elini öpmediğine insanın inanası geliyordu; ya da padişah kendisinden önce

¹³²⁸ Tebly, *a.g.e.*, 138. Kabul törenlerinde padişahın eli öpülmez padişahın sağında duran bir memur eteğinin ucunu tutup elçiye verirdi. Knolles’ten aktaran, Burian, *a.g.m.*, 29.

¹³²⁹ Tebly, *a.g.e.*, 143.

¹³³⁰ Schweiggger, *a.g.e.*, 71.; Tebly, *a.g.e.*, 138.

¹³³¹ Alikılıç, *a.g.e.*, 80.

gelenlerden daha kibirliydi ve saygıyla elinin öpülmesini kendi yüceliğine yakıştırmıyordu. Bu güne kadar hiç kimsenin padişahın elini öpmediğine insanın inanası geliyordu; ya da padişah kendisinden önce gelenlerden daha kibirliydi ve saygıyla elinin öpülmesini kendi yüceliğine yakıştıramıyordu”¹³³²

Elçiler içerisinde bu genel kaideye aykırı hareket etmek isteyenler çıkabildiği takdirde, Osmanlı görevlilerinin muamelesi sert olmakta hatta şiddet içerebilmekteydi. 1644 yılında İstanbul’a gelen Avusturyalı elçi Czernin inat ederek eğilmeyince, çavuşlar tarafından zor kullanılarak eğilmesi sağlanmıştı.

“...Bana cellât gibi davrandılar. Çünkü bana öyle kaba davrandılar ki, hastalığımдан yeni kurtulmuş ve zayıf olan benim, mühürlü yüzüğümü parmağımdan çıkardılar. Ve onsuz eve döndüm. Fakat arkamdan bulunduğum kervansarayaya gönderildi. Aynı gün bizzat Sadrazam Ahmet’e giderek şikâyet ettim (...) Roma İmparatorunun Macaristan ve Bohemya kralının büyükelçisini kabaca bastırarak eğilmeye zorlamalarının âdetleri olup olmadığını sordum. Bana köylü olmadığımı ve böyle bir meselede sultanın karşısında nasıl davranmam gerektiğini çok iyi bildiğimi ve (...) bir şey yapılamayacağını söyledi.”¹³³³

1651 yılındaki kabulde padişahın huzurunda yeteri kadar eğilmeyen Avusturyalı elçi Scwarzenhorn’u da, bizzat sadrazamın kendisi eğmiş ve padişahın kaftanının kolunu öptürmüştü.¹³³⁴

H. 10 Şaban 1078 / M. 24 Ocak 1668’de İstanbul’a gelen Rus elçisine yapılan muamele ise çok daha sert olmuştu. Elçi, Avusturya elçileri örneğinde olduğu gibi padişahın huzurunda fazla eğilmeyi kabul etmeyip ayrıca getirdiği mektubu padişaha doğrudan kendisi takdim etmek isteyince, görevliler elçinin ensesinden tutarak başını sert bir şekilde yere çarpmışlardı. IV. Mehmed’in elçinin tavırlarına kızarak kovulmasını emretmesi üzerine de Sadaret Kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa elçi, tercüman ve başkâtibini tokatlayarak huzurdan kovmuştu.¹³³⁵

Salomon Schweigger etek öpme sahnesini şu şekilde betimlemekteydi:

“İkişer çavuş [kapıcıbaşı] elçileri koltuk altlarından tutup içeriye götürdüler ve padişahın önüne gelince oldukça sert ve haşin bir tarzda yere bırakıp dizlerinin üzerine çökmeye zorladılar. Kapıağası denen bir çeşit oda hizmetkârı, tam karşularına denk gelen bir yerde oturmakta olan padişahın üzerindeki giysisinin eteğini tutup tek tek elçilere uzattı ve öptürdü.”¹³³⁶

¹³³² Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55.

¹³³³ Tebly, *a.g.e.*, 139.

¹³³⁴ Tebly, *a.g.e.*, 139.

¹³³⁵ Koçu, *Topkapu Sarayı*, 72.;

¹³³⁶ Schweigger, *a.g.e.*, 70.

Bu şekilde etek öptürülen elçi, yine ayakları yerden kesilmiş bir biçimde Arz Odası'nın hemen girişine kadar geri geri götürülürdü.¹³³⁷ Elçiden sonra maiyetindeki adamlardan da arza girecek olanlar aynı şekilde padişahın huzuruna getirilir; ancak bunlar elçiden daha aşağıya kadar eğilirlerdi.¹³³⁸ Elçi maiyetinden padişahın huzuruna çıkma şerefine erişenlerden çok azı müstesna, diğerleri neredeyse anlık denilebilecek bir zaman diliminde gerçekleşen bu etek öptürme merasiminden sonra Arz Odası'ndan dışarı çıkarılırlardı.

Fresne-Canaye huzurda kalma süresi ile ilgili şunları dile getirmekteydi:

*“İmparatora yaklaşıncaya, beni onun yanına götürenler yere diz çöktüler; ben de alçakgönüllülikle aynı şeyi yaptım ve giysisinin eteğinin kenarını öptüm. Yanımdakiler birden beni kollarımdan kaldırdılar ve Treviso istakozları gibi geri geri yürüyerek yerime döndüm; bütün bunlar o kadar hızlı oldu ki, ne bu odayı ne de padişahı dilediğim gibi görme fırsatı bulabildim. Bununla birlikte, yüzümüze bakmadığını, bu kadar büyük bir alçakgönüllülikle karşısına gelen kişilere önem vermez havada, yan gözle çok sert ve ürkütücü bakışlarla baktığını çok iyi anımsıyorum.”*¹³³⁹

Huzura girenleri dışarıda bekleyen John Covell'in anlattıkları ise, huzurda kalma süresine dair söylenecek söz bırakmamaktadır.

*“Efendim ve diğerleri bıraktığımız yerde, biri sağ diğeri sol kollarına giren ikişer peşkeşçi veya çavuş tarafından içeri götürüldüler. Odaya girer girmez boyunlarından iterek eğilmelerini söylediler (efendim oldukça aşağı, diğerleri yere kadar); Mr. North, Mr. Hyet, danışman ve iki tercüman hemen dışarı çıkarıldılar. İlk çıkan Mr. North çok güzel döşenmiş bir oda olduğundan başka bir şey görmediğine yemin ederek, başka bir şey hatırlamadığını söyledi. Ufak tefek bir adam olan danışman daha girişte yere itildiğinden, o yerde boyunu boyunca yatarken, Mr. Hyet az kalsın onun üstüne yuvarlanıyordu: Böylece onlar Mr. North'dan daha az şey gördüler. Danışman hiçbir şey hatırlamıyordu ve Mr. Hyet ise içeriye ancak şöyle bir bakabildiğini söyledi ve hakikaten etrafa bakmaları imkânsızdı. Bu üç bey içeri girdiğinde (onlardan ayrıldığımız dış kapıda) nabız tuttum, 48 defa attı ki, yarım dakikadan fazla olamaz.”*¹³⁴⁰

Elçi huzurda iken hiçbir şekilde oturmaz, hep ayakta dururdu. Hükümdarının isteklerini divân-ı hümayun tercümanı aracılığıyla sadrazama arz eder, sultana ise sadrazam aktarırdı.¹³⁴¹ Padişah bu merasim esnasında hiç konuşmazdı.¹³⁴² Elçiye cevabı

¹³³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 289.; Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, 77.

¹³³⁸ Zirogeviç, *a.g.m.*, 49.; Ricaut, *a.g.e.*, 131.

¹³³⁹ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 55.

¹³⁴⁰ Covell, *a.g.e.*, 176-177.

¹³⁴¹ Zirogeviç, *a.g.m.*, 49. Alikılıç, *a.g.e.*, 80.

¹³⁴² Schweigger'e göre Arz Odası'nda huzura kabulde paşalar taş birer heykel gibi duruyorlar ve her şey “sanki bir loğusanın odasına ziyarete gelinmiş gibi” çok sessiz bir şekilde gerçekleşiyordu. Schweigger, *a.g.e.*, 73.; Tebly, *a.g.e.*, 142-143. Macar Szelepcsenyi Mayıs 1643'de huzura kabul edildiğinde ise “padişah

yine sadrazam tarafından verilir; bu cevap, divan tercümanı vasıtasıyla elçiye iletilirdi. Zaten elçi sadrazam tarafından kabul edildiğinde bu maruzat, itimatname ile birlikte yazılı olarak sadrazama takdim edilmiş¹³⁴³ ve elçilere padişahın huzurunda neler söyleyeceği talim ettirilirmiş olurdu.¹³⁴⁴ Padişahın ağzından birkaç kelime çıkması ise elçiye gösterilmiş olağanüstü bir teveccüh olarak kabul edilirdi.¹³⁴⁵ Bu tür durumlarda padişahın söyledikleri; Müslüman elçilere sadrazam, Hristiyan elçilere ise divan tercümanı aracılığıyla bildirilirdi.¹³⁴⁶

Rus elçisi Pavel Artemyeviç Levaşov bu husus hakkında, “*Bu konuşma Cicero’nun nutkuna layık olsa da sultanı pek etkilememektedir*”¹³⁴⁷ derken; Robert Withers ise “*Padişah (bir Hrsitiyan’la konuşmaya tenezzül etmediği için) buna yanıt vermez. Ama vezirin konuşmasına izin vermek için bir iki sözcük söyler*”¹³⁴⁸ ifadesini kullanıyordu.

Stephan Gerlach’a göre Avusturya elçisine, “*Türk hükümdarı Selim, sadece iki kez “Güzel, güzel”*”¹³⁴⁹ demekle yetinmişti. Fakat Gerlach’ın hemen ardından İstanbul’a gelen Avusturya elçilik heyetinde yer alan Salomon Schweigger ise huzurda gördüklerini şu şekilde dile geriyordu:

“*Elçinin sözlerine karşılık tek bir sözle bile yanıt verilmedi. Padişah yukarıda anlattığım biçimde, bir ilah heykeli misali sedirinde oturuyor, diğer üç kişi de taşlaşmış gibi yerlerinden kıpırdamıyorlardı. Nihayet en üstün konumda olan paşa [vezir-i azam],*

kayıtsızca ve sükûnetle konuşmayı dinliyor ve yalnız arada sırada başıyla hafif bir işaret yapıyordu”. Takats, *a.g.e.*, 310.

¹³⁴³ BOA. HAT.194/ 9617.; 202/10439.

¹³⁴⁴ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, III, 116-117. “*Paşalar, elçileri divana götürdüler, bizler ise avluda kaldık. Padişah ile karşılaşınca kendisine söylenecek sözler divan-ı hümayundaki vezirlere açıklandı, onlar da şimdi işittiklerinden başka hiçbir şey söylenilmemesi gerektiğini elçilere bildirdiler.*” Wratislaw, *a.g.e.*, 57.

¹³⁴⁵ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 223, Padişahların elçilerin huzurdaki nutuklarına cevap vermesi kanun değildir. Yalnız bu teşrifat usulüne muhalif olarak II. Mahmud sefirlerin nutuklarına cevap vermiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 298. Kanuni Sultan Süleyman elçilere karşı hiçbir kelime kullanmazken, ilerleyen dönemlerde özellikle XVIII. yüzyılda padişahların elçilerin takrirlerine cevap verme mahiyetinde değil de memnuniyet ya da memnuniyetsizlik ifade eden birkaç kelime kullandıkları görülmektedir. BOA. BEO. A.TŞF. 350/16 a.

¹³⁴⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/93 b.; 359/155.;

Usule göre hünkâr sadrazama:

- Elçiye sor neden gelmiştir? der ve elçinin şu cevabını naklederdi:
- Dostluk için geldim ve mektup getirdim.

Padişah bunun üzerine sadrazam vasıtasıyla şunları söylediler:

- Eskiden olduğu gibi katımıza elçiler gelip dostluk ederlerse, bu taraftan da dostluk ve sulh devam eder. Şöyle bilsinler diye buyursanız.

Konuşma böylece sona erer ve memleket ahvâline dair bir şey sorulmazdı. Sertoğlu, *a.g.m.*. 16.

¹³⁴⁷ Vigasin, *a.g.e.*, 62.

¹³⁴⁸ Withers, *a.g.e.*, 43.

¹³⁴⁹ Gerlach, *a.g.e.*, 81.; Aynı şekilde Kanuni de Amasya’da huzura kabul ettiği Avusturya elçisi Busbecq’e sadece küçümseyici bir tavırla “Güzel güzel” demekle yetinmişti. Busbecq, *a.g.e.*, 50.

hiçbir saygı gösterisinde bulunmadan, bel büküp el öpmeden, elçinin elinden resmi yazıları aldı ve böylece buluşma – sanki bir loğusanın odasına ziyarete gelinmiş gibi – büyük bir sessizlik içinde sona erdi.”¹³⁵⁰

Batılı elçiler kendi kültürleri gereği padişahın huzuruna başları açık şapkalarını çıkartmış bir biçimde girerlerken,¹³⁵¹ Müslüman elçiler başları kapalı bir şekilde girerlerdi. Avrupa görgü kurallarında, yüksek rütbelilerin selamlama esnasında şapkalarını çıkarmaları veya kapalı mekânlarda başı açık bulunmak saygı ifadesiydi. Buna karşın Osmanlılarda başın açılması neredeyse bir hakaret olarak algılandığından, bu durum elçi kabullerinde yanlış anlaşılmalara da sebep oluyordu.¹³⁵²

“Yaşlı sefir sayın David Ungnad, bütün bunları Alman asıllı Türk Tercüman Melcior Tierpuch’a ayakta, şapkası elinde ve Almanca olarak nakletmiştir. Hiçbir Türk sultanın önünde başlığını çıkarmadığı için, bu hareket Türklere çok garip gelmiştir.”¹³⁵³

Elçiler hükümdarları tarafından getirdikleri nameleri de, huzura kabul esnasında padişaha takdim ederlerdi. Müslüman elçilerin nameleri miralem ağa tarafından, Hristiyan elçilerin nameleri ise divan tercümanı tarafından elçiden alınıp, alt başta duran vezire verilirdi. Nameyi alan vezir bir üstte duran vezire verir, böylece name sadrazama ulaşınca sadrazam da nameyi padişahın sol yanındaki yastığın üzerine koyardı.¹³⁵⁴ Hatta H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde gelen Murtaza Kulu Han’ın İran şahının namesini padişaha bizzat kendi elleriyle teslim etme talebi *“kanuna aykırıdır”* diye reddedilerek, Arz Odası’nda name tesliminin ne şekilde olacağı kendisine izah edilmişti.¹³⁵⁵ Elçiler namelerini teslim ederken de eğilmek ve nameyi tazimle vermek zorundaydılar.¹³⁵⁶

Elçilerin ülkelerine dönüşleri öncesinde gerçekleştirilen¹³⁵⁷ ikinci kabulde ise sadrazam, elçiye padişahın buyruklarını söyledikten sonra padişahın yanındaki yastık

¹³⁵⁰ Schweigger, *a.g.e.*, 73.

¹³⁵¹ Gerlach, *a.g.e.*, 775.

¹³⁵² Karateke, *a.g.e.*, 194. Macar elçisinin H. 8 Şaban 975 / M. 7 Şubat 1568’de Edirne’de karşılanması sırasında burada bulunan İran elçi[si] Şah Kulu Han, paşa hazretlerine “sultanım bunca küffar alayı ki geçdük, hamusu takyelerin başlarından bile çıkarırlardır, âya ne nemehdür? deyüp sual eylemişler. [Paşa] Eyitmişler ki “adetleridür, birbirlerini gördüklerinde mahall-i merhabada takyelerin çıkarırlar, yani ser-fürü itmek suretinde sitayişleridür.” *Selanikî Tarihi*, I, 70.

¹³⁵³ Tebly, *a.g.e.*, 142,143.; Schweigger, *a.g.e.*, 72.;

¹³⁵⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 16 a.; 356/92 a.; 359/154.

¹³⁵⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 347/139.

¹³⁵⁶ Safi, *a.g.e.*, 159.

¹³⁵⁷ Elçiler huzura ilk kabul edildiklerinde divan ne şekilde süslenmişse, name-i hümayunu teslim almak için geldikleri zaman da öncekinden eksiksiz olarak süslenmesi kanun gereğiydi. BOA. BEO. A.TŞF. 356/95 b.; 359/159.

üzerinde olan name-i hümayunu¹³⁵⁸ alıp öperek başına koyar ve akabinde bir alttaki vezire verirdi. Name-i hümayunu alan vezir de aynı şekilde öpüp başına koyduktan sonra bir alttakine vermek suretiyle name-i hümayun en küçük rütbeli vezire gelir, elçiye bu şekilde teslim edilirdi. Sonraki tarihlerde ise name-i hümayun, elçilere yine aynı tarz üzere miralem elinden verilmiştir. Nameyi alan elçi de aynı şekilde öperek başına koyar, elinin üzerinde tutardı.¹³⁵⁹

Elçiler namelerini takdim ettikten ve eğer almaları gerekiyorsa name-i hümayunu aldıktan sonra padişahın izniyle yer öptürülüp maiyetiyle beraber dışarıya çıkartılırdı. Elçi Arz Odası'ndan çıkarken de, girerken yaptığı gibi üç yerde selam almak ve padişahın huzurundan arkasını dönmeden, geri geri yürüyerek ayrılmak zorundaydı.¹³⁶⁰ Elçi name-i hümayunu da ancak Orta Kapı'ya geldiklerinde başkâtibine teslim edebilirdi.¹³⁶¹

“...Biz sultanın aşağıya sarkan kaftan kolunu öpmek ve geri geri çekilmek zorundaydık. Türk sultanına sırt dönülmez. Hepimizin ayakkabıları Macar yapısı ve altı kabaralı olduğundan ve yerdeki halılar da kıymetli taşlarla tezyin edilmiş bulunduğundan, Eustaichus Löwel'in ayakkabılarından birisi, ipeğe ve taşlara takıldı, öyle ki neredeyse kapıya doğru sırtüstü düşecekti. Ayakkabıyı salonda bırakarak dışarı çıktı. Sultan buna çok güldü. [?] Türklerden biri ayakkabıyı dışarı atıverdi. Kabulden sonra her iki sefir geri geri dışarı çıktılar.”¹³⁶²

5.2.13. Huzurdan Çıktıktan Sonra

Elçiler huzurdan çıktıktan sonra hemen saraydan ayrılamazlar, saraydan ayrılmak için önce sadrazamın ayrılmasını beklerlerdi. Sadrazam ise elçiden sonra padişahın huzurundan merasimle çıkar, kubbealtına giderek hazine ve defterhaneyi mühürledikten sonra alayla konağına dönerdi.¹³⁶³ Bu müddet zarfında kapıcıbaşının odasında bekletilmiş olan elçi ve maiyeti, sadrazamın saraydan çıkacağı haberi gelince, Has Fırın önünde ve at

¹³⁵⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 356/95 b.; 359/159.; Hristiyan hükümdarlara yazılan nameler, genellikle Türkçe olarak kaleme alınmış olmasına rağmen yabancı dilde kaleme alınmış olanlar da bulunmaktaydı. Avrupalılara gönderilen nameler Grekçe, Slavca, Sırpça, Macarca, İtalyanca ve Lehçe yazılmışlardır. Yabancı dillerde yazılan bu nameler genellikle ilgili devletin kendi alfabesi ile yazılmış oldukları gibi Arap harfleriyle yazılanlar da bulunmaktaydı. Nameler hangi dille yazılmış olurlarsa olsunlar şekilsel özellikleri aynı olmuştur. Aktan, A. (1988). “Osmanlı Vesikalarında Kullanılan Kağıt, Kalem, Mürekkep ve Nâmelerin Teçhizi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Sy: 8, 233.

¹³⁵⁹ Tayyârzâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn, C:I*, 378.; Esad Efendi, *a.g.e.*, 83.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 301. Özbilgen, E. (2003). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmaniye*. İstanbul: İz Yayıncılık, 82.

¹³⁶⁰ Orgun, *a.g.m.*, 408.

¹³⁶¹ Tayyârzâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn, C:I*, 378.; Esad Efendi, *a.g.e.*, 83.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 301.

¹³⁶² Tebly, *a.g.e.*, 144.

¹³⁶³ BOA. BEO. A.TŞF. 347/107.; Mercan, *a.g.t.*; 108.; Alikılıç, *a.g.e.*, 80.

üzerinde sadrazamın alay ile saraydan çıkışını izlerdi. Sadrazamın ardından elçi ve maiyeti de alay ile birlikte hareket ederek, Alay Köşkü'ne kadar sadrazamın arkasından giderdi.¹³⁶⁴

Stephan Gerlach, saraydan ayrılırken gördüğü alaydan çok etkilenmişti.

“...Bizi sarayın en dış kısmında bulunan geniş bir meydana götürdüler ve saray erkânı olan belki binlerce kişi, kimi yaya, kimi at üstünde önümüzden geçit töreni yaptı. Üzerlerindeki simli ve sırmalı ipeklerden yapılmış giysiler o kadar görkemliydi ki, adeta büyülendik.”¹³⁶⁵

1784 yılında, İstanbul'da Fransız elçisi Choiseul-Gouffier'nin hizmetinde bulunan rahip Guillaume Martin ise bu konuda şunları dile getirmektedir:

“Tekrar beklediğimiz ve yeniçerilerin, sadrazamın, Babiâli'nin ileri gelenlerinin ve maiyetlerinin geçit resmi yaptıkları avluya döndük. Bu Türk beylerinin çoğu kürk giymişti, başlarında şahane sarıklar, altlarında gösterişli değerli koşum takımları, altın-gümüş işlemeli örtüleri bulunan atlar vardı. Bu geçit resminden sonra kafilemiz ayrıldı...”¹³⁶⁶

Padişah bazı elçilerin ayrılmasından sonra Alay Köşkü'nden elçi alayının geçişini izlerdi. Karlofça Antlaşması'nın tasdiki için gelen Avusturya elçisinin kabulünden sonra da padişah buradan elçi alayını izlemiş, akabinde ise sadrazama mücevher bir hançer göndermişti.¹³⁶⁷

Elçi sadrazamın arkasından Alay Köşkü'ne kadar geldikten sonra ayrılır ve geldiği tertip üzere ikametgâhına dönerdi.¹³⁶⁸ Paşa Kapısı'ndan dönüşte olduğu gibi, yine kanun gereği çavuşbaşı Hristiyan elçilere eşlik etmezdi. Ancak Müslüman elçilerin dönüşünde çavuşbaşı da elçi ile beraber giderdi.¹³⁶⁹ Çavuşbaşı dışında çavuşlar kâtibi ve emini, elçinin mihmandarı, görevli bir vezir ağası ve elçiye tayin edilmiş olan çorbacı da elçiye eşlik

¹³⁶⁴ “Yemekten sonra dört paşa, bizim şövalyeleri padişahın bulunduğu salona götürdüler. Orada yarım saat kadar kalan şövalyeler, dışarı çıktılar ve hana döndük. Bu kez bize bin kadar Türk atlısı eşlik etti.” Curipeschitz, *a.g.e.*, 46.

¹³⁶⁵ Gerlach, *a.g.e.*, 78.

¹³⁶⁶ Martin, *a.g.e.*, 72.

¹³⁶⁷ BOA. C. HR. 150/7475. Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretname* II/I, 42. “Ve şehri rebî‘ulâhîrde on ikinci çihâr-şenbih gün vilâyet-i Semerkand ve Buhara hâkimi Özbek Tatarı Abdullah Han hazretlerinin elçi ve nâmesi gelüp kânun-ı kadîm-i Osmânî üzre Yeniçeri Ağası ve rikâb-ı hümâyûn ağaları ve çavuş-başı ve cebeci-başı alayları ile yad u yarağla müzeyyen ü mükemmel şevket ü haşmet ile iskeleden ilçi Er-taş Bahadır Ağa istikbâl olunup ve sa‘âdetlü Pâdişâh-ı Cem-câh hazretleri Sarâyı-ı Âmire burcında güzergâhda yapdurdıkları Kasr-ı âliden askeri ve ilçiyi seyr u temâşâ eylediler.” *Tarih-i Selânikî*, C:I, 350.

¹³⁶⁸ Orgun, *a.g.m.*, 408.

¹³⁶⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/94 a.; 359/157. Kapı kethüdalarının huzura ilk kabul edilişleri dışında kendileri için bir alay tertip edilmezdi. BOA. BEO. A.TŞF. nr. 356/110 b.; 359/188.

ederdi.¹³⁷⁰ Elçilerin saraya gelişleri ve tekrar ikametgâhlarına dönüşleri on iki saati bulmaktaydı.¹³⁷¹

Elçi kabullerinin, padişahın durumuna göre Arz Odası'nda, Edirne Sarayı'nda, padişah seferde olduğu durumlarda otağ-ı hümayunda veya padişah İstanbul'da olmasına rağmen Arz Odası'nda değil de Arz Odası mefruşatıyla döşenmiş bir kasırda gerçekleştirildiği de olurdu.¹³⁷² Nitekim sefer esnasında gelen Fransız elçisini Kanuni, Niş yakınlarında otağ-ı hümayunda kabul etmişti.¹³⁷³ Nitekim II. Selim, cülûsunu tebrik için gelen Avusturya elçisini, İran elçisi Şah Kulu Han'ı ve diğer elçileri Edirne'de huzura kabul etmişti.¹³⁷⁴ Yine İran elçisi Ebu'l-Masum Han da H. 26 Cemaziyelevvel 1108 / M. 21 Aralık 1696'da sefer hazırlığında olan II. Mustafa'nın huzuruna Edirne'de çıkmıştı.¹³⁷⁵ Nadir Şah'ın elçisi Abdülkerim Bey de H. 16 Rebiülevvel 1150 / M. 14 Temmuz 1737 tarihinde, I. Mahmud tarafından Arz Odası'nda değil de Topkapı Sarayı'nın sahil kısmında yer alan İncili Köşk'te kabul edilmişti. Abdülkerim Bey namesini almak için de bir ay sonra yine aynı mekânda huzura kabul edilmişti.¹³⁷⁶

¹³⁷⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/93 b.; 359/155.

¹³⁷¹ And, *a.g.m.*, 24.

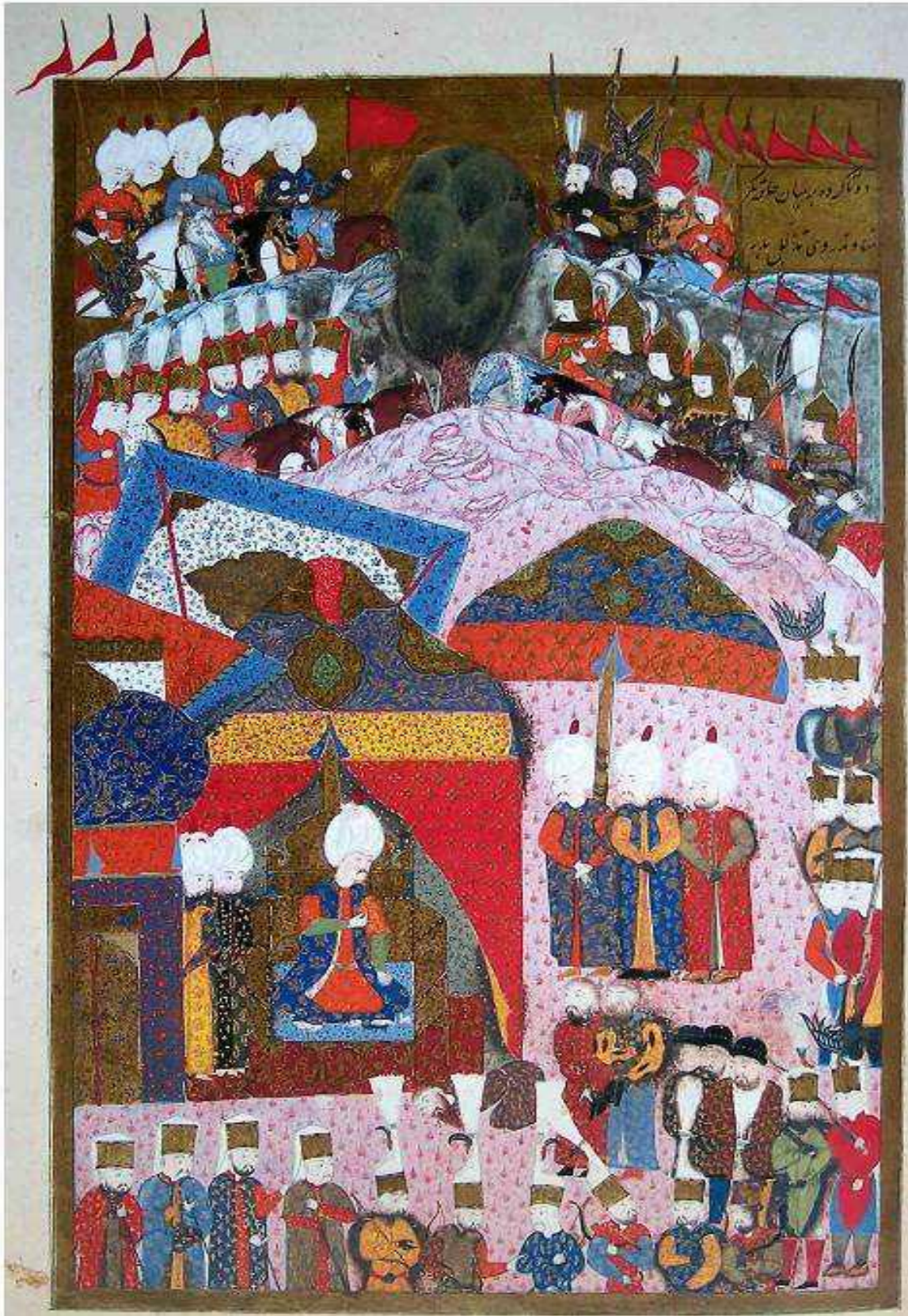
¹³⁷² Sanal, *a.g.m.*, 26. Aynı durum H. 1108 / M. 1696-1697 tarihinde Edirne'de II. Mustafa'nın huzuruna kabul edilen Ebu'l-Masum Han'ın kabulünde de yaşanmıştır. Kabulün gerçekleştirileceği oda çeşitli envâ'-i murassa'ât ile tezyin edilmekle birlikte odanın tamamı samurla döşenmişti. Mercan, *a.g.t.*; 121.

¹³⁷³ Adıgüzel, F. T. (2007). "*Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler*" Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 69.

¹³⁷⁴ Tarih-i Selânikî, C. I.; s. 70.

¹³⁷⁵ Mercan, *a.g.t.*; 121.

¹³⁷⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 3483 a-b, 4 a.

Resim 5.9.:Fransız elçisinin Kanuni tarafından otağ-ı hümayûnda kabulü¹³⁷⁷

¹³⁷⁷ Adıgüzel, *a.g.t.*, 70. (Aslı TSMK, H. 1517, y. 346a.da)

5.3. Hediyeleşme

5.3.1. Hediyeleşmenin Osmanlı Diplomasisi Açısından Önemi

Osmanlı Devleti'nde hediyeleşme, iç hediyeleşme ve dış hediyeleşme olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bunlardan iç hediyeleşme sultanların yakın çevrelerine ve devlet adamlarına verdikleri hediyeleri ifade etmekteydi. Diğer devletlerle diplomatik ilişkiler gereği yapılan hediyeleşme ise dış hediyeleşme sınıfına girmekte olup, elçiler vasıtasıyla yürütülürdü. Osmanlılardan önceki Türk ve İslam devletlerinde hükümdara hediye takdimi, biat anlamı taşımaktaydı ve hediyeleşme geleneği bu anlamıyla Osmanlı devlet hayatında da devam ettirilmiştir.¹³⁷⁸ Ayrıca hediye ve pişkeşler, Osmanlı toplumu için de “saygı ve bağlılık” anlamlarına gelmekte¹³⁷⁹ ve sunulan hediyelerin kabul edilmemesi, hediye sahibini tahkir anlamı da taşımaktaydı.¹³⁸⁰ Bu nedenle Osmanlı devlet yaşantısındaki hediyeleşme mantığı, aslında Osmanlı toplum yaşantısı çerçevesinde şekillenmişti.

Osmanlı devlet işleyişinde sadece padişah değil, atama yetkisi ile önemli ölçüde ilgili olan diğer devlet görevlileri de hediye kabul ederlerdi.¹³⁸¹ Bu nedenle elçiler, Osmanlı Devleti'ndeki “hediyeleşme diplomasisi” olarak adlandırılabilir. Bu nedenle elçiler, Osmanlı Devleti'ndeki “hediyeleşme diplomasisi” olarak adlandırılabilir. Bu nedenle elçiler, Osmanlı Devleti'ndeki “hediyeleşme diplomasisi” olarak adlandırılabilir. Bu nedenle elçiler, Osmanlı Devleti'ndeki “hediyeleşme diplomasisi” olarak adlandırılabilir.

Osmanlı diplomasi anlayışında hediye o denli önem taşımaktaydı ki gelen elçilerin padişahla görüşebilmeleri için padişaha yönelik hediyeler getirmiş olmaları ön koşuldu. Bu nedenle elçilerin eli boş gelmeleri hoş karşılanmamakta, dahası saygısızlık olarak algılanmaktaydı. Bu tür elçilerin diplomatik anlamda başarılı olmaları pek de mümkün değildi. Mesela 1657'de gelen İsveç elçisi Rålamb'ın elçiliği esnasında istenilen başarıyı elde edememesinde, İstanbul'a hediyesiz olarak gelmesinin de büyük payı vardı.¹³⁸²

¹³⁷⁸ Açıkgöz, *a.g.t.*; 13. Devlet makamlarının sahibi ve ihsan edicisi konumunda olan padişah, tahta çıktığında pişkeş ve hediye gibi bir takım sunumları kabul ederdi. Bu tür sunumlar sadece padişahların tahta çıktıkları zaman gerçekleştirilmez, aynı zamanda önemli fetihlerde bulunmuş bir beylerbeyi, padişahın huzuruna davet edilen ve onunla görüşmeye gelen taşra idarecileri ya da sarayla ilgili düğün, kutlama gibi merasimlere davet edilen kişiler de hediye sunarlardı. Doğan, M. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Makam Vergisi: CAİZE”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sy: 7, 36-37.

¹³⁷⁹ Dursteler, *a.g.e.*, 261.

¹³⁸⁰ Taneri, A. (2003). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*. İstanbul: MEB Yayınları, 232.

¹³⁸¹ Doğan, *a.g.m.*, 54.

¹³⁸² Rålamb, *a.g.e.*, 45.; Adahl, K. (Ed.). (2006). *Alay-ı Hümayun İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658*. (Çev. A. Özdamar). Kitap Yayınevi, 12.

1591 yılında gelen ve Sadrazam Sinan Paşa tarafından götürüldüğü Almanya seferinde hapiste ölen Kreckwitz'in başarısızlığı hakkında, elçilik heyetinde yer alan Baron Wratislaw şu değerlendirmede bulunmaktadır:

*“Bu vesileyle şu gerçeği de belirteyim ki, Herr von Kreckwitz'in elinin sıkılığı ve para harcama konusundaki kararsızlığı başımıza bir sürü belâlar getirdi. Kendisi pekâlâ biliyordu ki, Osmanlı yüksek memurlarının sempatisi ancak armağanlarla kazanılabilir. O vakit işlenen bu hatanın zararlarını gerek bu kara bahtlı adam ve gerekse bizler pek acı olarak çektik.”*¹³⁸³

Osmanlı diplomasi anlayışındaki bu geleneğe dikkat eden ve bu konuda özen gösteren elçilerin, elçilik görevlerinde muvaffak olmaları ise çok daha kolaydı. Doksan üç sandık hediye ile gelen ilk Hollanda elçisi Cornelis Haga'nın ülkesi adına önemli muvaffakiyetler elde etmesi, Osmanlı diplomasisinde hediyeleşmenin siyasi ve sembolik manasına işaret eden önemli bir örnektir.¹³⁸⁴

Elçilerin hediye hususunda gösterdikleri özen, Osmanlı sultanına gösterilen saygının ve görevlerine verdikleri önemin bir göstergesi olarak algılanırdı. 1547 yılında Kanuni'nin huzuruna çıkan Fransa elçisi D'Aramon, padişahattan sonra sadrazam ve diğer devlet erkânına hediyeler verdiklerini ifade ettikten sonra bu hususta, *“verdikçe el üstünde tutuluyorduk”* demektedir.¹³⁸⁵

Osmanlı Devleti'ni dünya politikasındaki ağırlığı nispetinde hoşnut etmek isteyen yabancı hükümdarlar tarafından hediyelerin seçimine, hazırlanmasına ve gönderilmesine ayrı bir özen gösterilirdi. Barış, arabuluculuk, tarziye, cülûs, bayram, düğün, zafer tebriki vb. sebepler, Osmanlı padişahlarına ve yüksek seviyedeki yöneticilere verilecek hediyelerin çeşidini, kıymetin tayin eden temel unsurlardı. Bu hediyelerden bazıları hayranlık uyandırıcı olup gönderenin üzerine daha çok ilgi çekerdi.¹³⁸⁶ Elçiler, diğer elçilerin takdim ettiği hediyeleri, bunların gerisinde kalmamak ve böylece Osmanlı nezdinde iyi bir konumda olmak için öğrenmeye çalışırlardı. Bu nedenle hangi elçinin ne kadar ve ne tür hediye sunduğu merak uyandırırdı.¹³⁸⁷ Bu ise bazen elçiler arasında en değerli hediyeleri sunmak adına rekabet yaşanmasına neden olurdu. Osmanlı

¹³⁸³ Wratislaw, *a.g.e.*, 43.

¹³⁸⁴ Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 213.

¹³⁸⁵ Chesneau, J. (2012). *D'Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*. (Çev. I. Erverdi). İstanbul: Dergâh Yayınları, 18.

¹³⁸⁶ Turan, A. N. (2002). “Bir Pîşkeş Defteri İçin”, *OTAM*, Sy: 13, 64.

¹³⁸⁷ Topaktaş, “*Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler*”, 35.; Schweigger, *a.g.e.*, 98.

tarihçilerinden Tayyârzâde Atâ'ya göre, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethine binaen on sekiz Müslüman ülke hükümdarının elçileri aracılığıyla gönderdikleri hediyeler, Osmanlı sarayına âdetâ bir yarış içinde sunulmuştu.¹³⁸⁸ Hediye gönderen devletler, padişah ve diğer devlet erkânının hoşlandıkları şeyleri bilir ve buna göre hediyeler seçip takdim ederlerdi. Padişah, sadrazam, vezirler, ileri gelen devlet adamları ile haremde söz sahibi olan valide sultan gibi önde gelenlere özellikle pahalı ve onların beğenisini kazanacak hediyeler getirilirdi.¹³⁸⁹ Ayrıca elçiler getirdikleri son derece kıymetli ve nadir hediyelerle, kendi ülkelerinin gücünü, üstünlüğünü ve şanını Osmanlı İmparatorluğu'na göstermek isterlerdi.¹³⁹⁰ Mesela H. 1066 / M.1655-1656 tarihinde İstanbul'a gelen Hint elçisi Kaim Bey, beraberinde o kadar çok hediye getirmişti ki, bu hediyeler padişahın huzuruna ancak iki yüz elli kapıcının eliyle sunulmuştu.¹³⁹¹ Nitekim Osmanlı Devleti'nde hediyeleşme öylesine yerleşmiş bir gelenektir ve padişaha ülke içinden ve dışından gelen hediyeler o kadar çoktu ki, hediye olarak sunulan kürk, mücevher vb. şeylerin satın alınmasına gerek kalmamaktaydı.¹³⁹²

Hediyeleşmenin Osmanlı diplomasisindeki önemine binaen bazı antlaşmalara, iki taraf elçilerinin, hükümdarların şanına layık hediyelerle gidip geleceklerini belirten maddeler eklenirdi. Hatta kararlaştırılan hediyeler, Osmanlılar tarafından sıkı takibe alınır; zamanında gönderilmeyen hediyeler kötü niyet emaresi olarak kabul edilirdi.¹³⁹³ Dolayısıyla barış antlaşması yapmak ya da arabuluculuk gibi çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelen elçilerin değerli hediyeler getirmesi, elçi kabullerinin değişmez unsurlarındandı.¹³⁹⁴

5.3.2. Batılıların Hediyeleşmeye Bakışı

Osmanlı ve Doğu diplomasi anlayışının temel öğelerinden olan hediyeleşme konusunda, Batılılar birbirlerinden çok farklı yorumlar yapmışlardır. Bu noktada bazı elçilerin ya da maiyetlerinde bulunan bazı kişilerin hediyeleşmenin özünü kavrayıp, devlet

¹³⁸⁸ Tayyârzâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn*, I, 199.

¹³⁸⁹ İpşirli, *Elçi*, 11.; Kütükoğlu, B.; *a.g.m.* 1.

¹³⁹⁰ Açıkgöz, *a.g.t.*; 183-184, 66.

¹³⁹¹ Sanal, *a.g.m.* 26.

¹³⁹² Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, 136.

¹³⁹³ Açıkgöz, *a.g.t.*; 184-185.

¹³⁹⁴ Açıkgöz, *a.g.t.*; 58, 248. Yıldırım Bayezid'in düğününe Mısır gibi diğer devletlerin elçileri de gelmiş fakat elçilerin getirdikleri hediyeler, bir Osmanlı emiri Gazi Evrenos Bey'in takdim ettiği hediyeler karşısında sönük kalınca mahçup olmuşlardır. I. Murad daha sonra Gazi Evrenos Bey'in getirdiği hediyeleri elçilere dağıtmış, elçilerin getirdiği hediyeleri de Gazi Evrenos Bey'e vermişti. Öztürk, *Mevlânâ Mehmed Neşrî, Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, 87-88.; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, I, 148-149. I. Murad'ın bu davranışından Osmanlı sultanın hediyelere ihtiyacı olmadığı ve hediyeleşmeye sembolik değer yüklediğini çıkarmak da mümkündür.

ve toplum geleneklerinden kaynaklandığını anladıkları; fakat çoğunluğun, genellikle önyargılarından bu ayrıntıyı kaçırdıkları görülmektedir.

Avrupalılar, hediye takdimindeki esas amacın hediye verilen kişinin itibar derecesini ifade etmek olup, hediyein ekonomik değerinin pek önemsenmediğini ve kendisiyle dostluk bağları kurulmak istenen kişiye açıktan açığa hediye verilerek onu onurlandırmanın, Türkler için bir nezaket kuralı olduğunu anlayamamaktaydılar.¹³⁹⁵ Bu ise Osmanlılar ile batılı elçiler arasında sürekli anlaşmazlıklara neden olmaktaydı.

*“Türklerin kendilerine özgü bir erdemlikleri vardır: İyilik gördükleri bir kimseye hizmet etmek fırsatı verilirse ölçüsüz derecede şükran duygusu beslerler. Bunun örneğini çok gördüm, Benim efendim bir paşaya 500 duka altını değerinde bir bağış verdiği zaman, aynı paşadan mutlaka 1000 duka altını değerinde karşılık almıştır.”*¹³⁹⁶

Benzer şekilde Ricaut da, hediyeleşmenin Şark hükümdarları arasında dostluk ve iyi ilişkiler gereği bir gelenek olduğunu belirtir. Ricaut, Alman (Avusturya) İmparatorunun da, sultana elçilerle birlikte mutlak suretle hediyeler gönderdiğini; fakat bunun küçük düşürücü bir hareket olarak algılanmaması için, padişahın da aynı değerde hediyelerle karşılık verdiğini belirtmektedir.¹³⁹⁷

1532-1540 yılları arasında Osmanlı topraklarında bulunan Venedikli Luigi Bassano ise Osmanlı diplomasisinde hediyeleşmenin sembolik önemini kavrayamadığı için, hediyeleşme geleneğinin cimrilikten kaynaklandığı yargısına varmıştı.

*“Bu milletin cimriliği diğer ülkelerdekinden fazladır. Bunun doğruluğunu da açıkçası şu durumdan kendiniz anlayın. Dost elçiler, sultana ve paşalara çok zengin armağanlar getirmezlerse hiçbir zaman ne kabul edilirler ne de sultan elini öptürür.”*¹³⁹⁸

Hediyeleşme mevzusunun devlet ileri gelenleri tarafından kötüye kullanıldığı da olabilmekteydi. Bu tür örnekler, hediyeleşme mevzusuna olumsuz bakışları haklı çıkaran

¹³⁹⁵ Teply, *a.g.m.*, 256., Bu konuda Jorga, şunları söylemektedir: “Doğulularda bir elçinin veya bir misafirin boş ellerle gelmesi sadece bir kayıp değil, karşısındakine hakaret anlamına gelir, zira bu şekilde zarar verme veya yararlı bir şey yapma gücü küçümsenirdi. Ama böylesine katı disiplinle düzenlenen bir toplulukta devlet menfaatlerinin şahsi açgözlülük karşılığında satılık olabileceğinin düşünülmesi bu topluluğun ruhunun yanlış anlaşılmasının bir işaretidir.” Jorga Osmanlı elçisinin kazığa geçirilerek öldürülüşünü yazmaktadır. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III. 81.

¹³⁹⁶ Teply, *a.g.m.*, 256,

¹³⁹⁷ “İngilizler, Fransızlar, Felemenkler gibi ticaret maksadıyla elçi gönderen ve uzak olan diğer hükümetlerin elçilerine ise aynı şekilde muamele yapılmaz. Sultan onları adet olduğu üzere vergi adını verdiği hediyelerle kabul eder ve yaptığı muahedelerin onların tebaalarına bağışlanmış kârlı imtiyazlar olduğunu ileri sürerek kendisini bu hediyelere karşılık verme mecburiyetinde hissetmez.” Ricaut, *a.g.e.*, 129.

¹³⁹⁸ Bassano, *a.g.e.*, 151. 17.; Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Rusya'da bulunan Osmanlı sefiri Necati Efendi'nin Ruslar hakkında “Bahşış ve hediye nedir diye bilmezler” ifadesi, Osmanlılar ve elçilerin hediyeleşmeye bakış açıları arasındaki farkı göstermektedir. Safi, *a.g.e.*, 187.

durumlardı. Aslında bu kötüye kullanma, tek taraflı da değildi. İstanbul'daki işlerini halledebilmek için Osmanlı ileri gelenlerinin desteğinin sağlamak zorunda olan elçiler de, bunu kıymetli hediyeler vererek sağlamaya çalışıyorlardı. Dolayısıyla bu şekildeki hediyeleşmeler, bir çeşit örtülü rüşvet haline gelebilmekteydi.¹³⁹⁹ Luigi Bassano bunu “*Türk ne kadar yakınınız, kardeşiniz ya da babanız olursa da, kendisine bir ödül almadan ne bir şey yapar, ne de söyler*”¹⁴⁰⁰ şeklinde dile getirmekteydi. 1557 yılında Venedikli elçi Erizzo ise, benzer şekilde şu ifadeleri kullanıyordu:

*“İstanbul’da herkese hatır gönül dağıtmak gerek. Kendilerini kişiden sayan, Osmanlı donanmasında kullanılmak üzere Girit ve öbür adalardan toplanmış meyhaneye türedilerine bile. Çünkü sultanın keyfince dönen talih çarkının kimi indirip kimi yükselteceği belli değil.”*¹⁴⁰¹

5.3.3. Hediyelerin Sunuluşu

Elçiler getirdikleri hediyeleri ziyaret sırasına göre dağıtırlardı. Sınırdan giren elçi, ilk olarak sınırdaki sancakbeyi ve beylerbeyi gibi yerel yöneticilerin hediyelerini verirdi. Hatta 1533-1606 arasında Osmanlılara yıllık vergi veren Avusturya'nın, vereceği vergi ile birlikte, hediye verilecek kişiler ve hediyelerin miktarı da önceden belliydi. Elçiler İstanbul'da padişahın önce sadrazamla görüşmek zorunda olduklarından, sadrazamın hediyesini, sultanın hediyesinden önce takdim ederlerdi. Sadrazamın hediyeleri, elçilerin Paşa Kapısı'nda kabul edildikleri günün ertesinde gönderilirken, sultanın hediyeleri huzura kabul edilmeden bir gün önce saraya gönderilirdi. Osmanlılarda hediye anlamında Farsça *pişkeş* kelimesi de kullanıldığından, elçiler tarafından saraya getirilen hediyeler, teşrifatı tarafından pişkeş adıyla kaydedilmekteydi.¹⁴⁰² Kaydedilen bu hediyeler, elçi huzura kabul edilene kadar sarayın ikinci avlusunda muhafaza edilirdi. Ayrıca bu hediyelerin sunulması, elçiler için düzenlenen kabul törenlerindeki teşrifatın da önemli bir parçasıydı.¹⁴⁰³ Kabul günü, pişkeşçi ağa gözetiminde Arz Odası'nın yanına getirilen bu hediyeler, elçiler Arz Odası'na girmeden önce padişahın görebileceği bir şekilde Arz Odası'nın önünden geçirilir

¹³⁹⁹ Naff, T. (1977). “Ottoman Diplomatic Relations with Europe in the Eighteenth Century: Patterns and Trends”, *Studies in the Eighteenth Century Islamic History*, (Ed.) Naff, T., Owen, R., London: Southern Illinois University Press, 95.

¹⁴⁰⁰ Bassano, *a.g.e.*, 151.

¹⁴⁰¹ Kumrular, *a.g.e.*, 360.

¹⁴⁰² Karaca, F. “*Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*”, 39.

¹⁴⁰³ Topaktaş, “*Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler*”, 35.

ve hazine görevlilerine teslim edilirdi. Hatta kabulden önce hediyelere göz atan padişah, gerekirse hediyelerin listesini de isteyebilirdi.¹⁴⁰⁴

Arza kabulden birkaç gün sora ise elçinin valide sultan gibi harem mensuplarına getirdiği hediyeler gönderilirdi.¹⁴⁰⁵ Harem mensupları için getirilen hediyeler, önce Paşa Kapısı'na gönderilir; burada sadrazam tarafından görüldükten sonra da dökümünün yapıldığı defterle birlikte Enderun'a gönderilirdi. Hediyelerin Enderun'da teslim alınışı merasiminde teşrifati efendi, divan-ı hümayun tercümanı ve bazı diğer görevlilere darüssaade ağası huzurunda hilat giydirilirdi. H. 7 Zilkade 1172 / M. 3 Temmuz 1759'da büyükelçi payesi ile cülûs tebriki için saraya gelen Venedik balyosu, kabulden üç gün sonra harem mensupları için hediyeler göndermişti. Bu hediyeler yirmi dört top çeşitli dibâ, hatâyî ve kadife kumaşlar, altı adet sepet, on sekiz sepet içerisinde ab-ı mu'attar ile memlu sagir şişeler ve şem'alar, iğnedan, yüksek ve musanna' saneler, tiryak, misk sabunu, bazı şükûfedanlar ve kadife kaplı sandukçalardan oluşuyordu.¹⁴⁰⁶

Pişkeş olarak sadece çeşitli hediyeler gelmez, bazen nakit para gönderildiği de olurdu. Bu durum genelde 1533 İbrahim Paşa Antlaşması'ndan 1606 Zitvatoruk Antlaşması'na kadar geçen sürede yıllık vergi getiren Avusturya elçilerinde görülürdü. Osmanlı Devleti'nin haraç alan bir devlet olmaktan çıktığı dönemlerde ise, elçilerin nakdi hediyeler sunmalarına nadiren rastlanmıştır.¹⁴⁰⁷ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin güç kaybı ile orantılı olarak para yerine değişik türlerden hediyeler verilmesi şeklinde bir evrim yaşanmışsa da, hediye geleneği devam etmiştir. Mesela XVIII. yüzyıla gelindiğinde İngiltere elçisinin padişahla görüşebilmek için hâlâ ortalama 500 sterlin değerinde hediye sunması gerekmektedir.¹⁴⁰⁸

Elçilerin hediye sunmaları, sadece sarayda huzura kabulleri nedeniyle gerçekleşmezdi. Osmanlı topraklarında buldukları süre içerisinde gerçekleşen düğün, şenlik ve elçi adına verilen ziyafetlerde de padişaha ve diğer devlet erkânına hediyeler

¹⁴⁰⁴ Orgun, *a.g.m.*, 408.

¹⁴⁰⁵ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 14 a, 56 b.

¹⁴⁰⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 350/ 14 a.

¹⁴⁰⁷ Topaktaş, *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki'nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, 81.

¹⁴⁰⁸ Karateke, *a.g.e.*, 124.

takdim ederlerdi. Mesela Sultan III. Murad'ın şehzade Mehmed için tertip ettiği sünnet düğününe, o dönemde İstanbul'da bulunan birçok elçi katılarak hediyeler sunmuşlardı.¹⁴⁰⁹

Elçiler tarafından sultana resmi kabullerde takdim edilen hediyelerin yanı sıra gayriresmi hediyeler sunulduğu da olurdu. Padişahın Galata Sarayı'nı ziyaret ettiği, boğaza veya Büyükdere'ye tenezzüh için çıktığı zamanlarda kışlık veya yazlık sefarethanelerinde bulunan elçiler, padişaha billur ve porselen tabaklarda reçeller, tatlılar takdim ederek nezaket gösterirlerdi. Her elçinin hediyesine bir tercüman refakat edip bu hediyeği kızlarağasına teslim ederdi. Kızlarağası ise bunun karşılığında tercümana yüz kuruşluk bir kese verirdi.¹⁴¹⁰

5.3.4. Osmanlılar Tarafından Verilen Hediyeler

Osmanlı sultanları elçiler tarafından getirilen bu hediyelere karşılık yabancı devletlerin hükümdarlarına, kendi elçileri vasıtasıyla veya Osmanlı elçileri aracılığıyla hediyeler gönderilirdi. Bu hediyeler, Enderun'da hazine kethüdâsı tarafından düzenlenip oradan Paşa Kapısı'na getirilir; İstanbul'da bulunan vezirler, kaptan paşa, şeyhülislam, kazaskerler ve bazı devlet ricâli tarafından bizzat görülüp kuyumcubaşı ve ehl-i vukûf marifetiyle kıymetleri takdir edildikten sonra müfredat kâtipleri tarafından kaydedilirdi.¹⁴¹¹ Meselâ III. Murad'ın cülûsunu tebrik için çok değerli hediyelerle gelen İran elçisi Tokmak Han'a, şaha götürmesi için köleler, altın nakışlı çadırlar, Arap atları, kırk başlı çadır, gümüş ve altın sandıkları, çok değerli kitap ve kumaşlar verilmişti. Elçinin kendisine dört adet diba ve çatma hilat, altın ve gümüş eğerli dört at, gümüş evani, atlaslı kumaşlar, beş kese akçe; adamlarına ise seraser ve çatma kaftan vs. hediye edilmişti.¹⁴¹²

Osmanlılar tarafından verilen hediyeler sadece hükümdarlar, hükümdarların yakınları ve ileri gelen devlet adamlarına gönderilmezdi. Ayrıca sadrazam veya padişah tarafından kabul edildiklerinde elçi ve maiyetindekilere hilat, boyama, makrame gibi sembolik hediyeler verilirdi. Hizmetlerinden memnun kalındığı takdirde elçilerin şahıslarına da ayrıca değerli hediyeler verilmekteydi. Fransız elçisi Presault 1573'de ülkesine dönerken, kendisine padişah tarafından hediyeler gönderilmişti. Bu hediyeler on iki Türk tarzı

¹⁴⁰⁹ Arslan, M. (Haz.). (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi (Sûrnâme-i Hümayûn)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı, 19-20.; Nutku, Ö. (1987). *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 23.

¹⁴¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 307.

¹⁴¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 312.

¹⁴¹² Kütükoğlu, B.; *a.g.m.*, 7.

elbiseye yetecek miktarda brokar ve başka altın ve gümüş işlemeli kumaşlar, otuz bin akçe, iki gümüş ibrik ve tabaklardan oluşmaktaydı.¹⁴¹³ İran elçisi Murtaza Kulu Han örneğinde ise elçiye 15.000, beraberindekilere 5.000, tahvildarının maiyetine 5.000 olmak üzere toplam 25.000 kuruş ihşanda bulunulmuştu.¹⁴¹⁴

Sultanlar tarafından at, hilat, para vb. hediyelerle onurlandırılan elçilere bu hediyelerin yanı sıra ilginç hediyeler verildiği de olurdu. Özellikle XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Fransız elçilerine verilen ve pek çok hastalığın tedavisinde mucizevî faydalar sağladığına inanılan, Limni Adası'ndan çıkarılan “tıyn-ı mahtûm” örnek verilebilir.¹⁴¹⁵

5.3.5. Devletler ve Hediyeler

Osmanlı Devleti'ne doğudan gelen hediyelerle batıdan gelen hediyeler birbirinden çok farklıydı. Doğudan genel olarak başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere değerli ve süslemeli kitaplar, halı, ipek ve ayrıca fil, gergedan gibi Anadolu'da bulunmayan hayvanlar gelirken; batıdan ise özellikle saat,¹⁴¹⁶ kumaş ve çeşitli gümüş eşyalar gönderiliyordu. Ayrıca elçiler aracılığıyla gönderilen hediyelerin değeri, siyasi duruma ve üzerinde durulan konunun önemine göre değişiyordu. Mesela Venedik, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi ülkeler; ticari ayrıcalıklarının pekiştirilmesi için değerli hediyeler gönderirken,¹⁴¹⁷ Hindistan gibi uzak coğrafyalardaki Müslüman devletlerden, *İslam halifesi* Osmanlı padişahına layık hediyeler takdim edilmeye çalışılıyordu.

İncelenen dönem itibarıyla Osmanlı Devleti ile siyasi münasebetlerde bulunan bazı devletlerin, elçileri aracılığıyla gerçekleştirdikleri hediyeleşmenin içeriği şu şekildeydi:

5.3.5.1. Venedik ile hediyeleşme

¹⁴¹³ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 51.

¹⁴¹⁴ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 229.

¹⁴¹⁵ “*Tıyn-ı mahtûm*” adı verilen toprağın, devlet ricalinin yanısıra ve itibarlı kişiler tarafından da, elçilere hediye edildiği olurdu. Mesela Mayıs ve Kasım 1576'da, Ortodoks Patriği'nin temsilcileri tarafından da Avusturya elçisine “*tıyn-ı mahtûm*” hediye edilmişti. Demircan, Y. (2012). “*Tıyn-ı Mahtûm: Akdeniz Dünyasının Mucize Toprağı*”. *Acta Turcica, IV/1, “Kültürümüzde Toprak”*, (Ed. Naskali E. G., Altun H. O.), 289, Gerlach, *a.g.e.*, 340.

¹⁴¹⁶ “*Batılı hükümdarlar, hışmına uğramakan kaçındıkları ve dostluğunu kazanmakta fayda gördükleri bu güçlü sultanların bir tutkusunu keşfetmişlerdi: saatlere ve gelişmiş mekanik oyuncaklara bayılıyorlardı. En çok hoşlarına gidense birden fazla işle gören, şaşırtıcı ve eğlendirici olanlardı*” Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 14.

¹⁴¹⁷ İpşirli, *Elçi*, 11.

Venedik temsilcileri ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda Osmanlı hükümeti ile anlaşmak için özel çaba sarfederlerdi. Hatta hemen hemen bütün balyoslar, hükümetlerine padişaha, sadrazama ve diğer ileri gelen devlet adamlarına verilecek hediyelerin yanı sıra hediye sunmanın, adabı, zamanı, nitelik ve nicelikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verirlerdi.¹⁴¹⁸

İntizâmî'nin ifade ettiğine göre III. Murad'ın şehzade Mehmed için düzenlediği sünnet düğününde bütün yabancı elçiler ayrı ayrı hediyeler sunarken Venedik elçisinin¹⁴¹⁹ sunduğu kıymetli mücevher ve elbiselerin yanı sıra Venedik beyleri de ayrıca hediyeler göndermişlerdi. Bu hediyeler çok değerli kumaşlar, testi, kupa, gümüş leğen, sini ve ibriklerden meydana gelmekteydi.¹⁴²⁰

Venedik elçileri, 15 Şubat 1643, 2 Ağustos 1682 ve 7 Şubat 1700 tarihlerinde Osmanlı sarayına Acem ve şîb dibâsı, Hıtayî, çuka, kadife, zerbaft, Lepe dibâsı, Frengî hare, ıskarlat ve atlas gibi değerli kumaşlar sunmuşlardı. 2 Ağustos 1682'de sunulan hediyelerin içerisinde ise ayrıca kapalı küçük bir kutunun içinde Frengî çiçek yağları da bulunuyordu.¹⁴²¹

Venedik ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerinin temelinde Venedik'in ticarete dayalı ekonomiye sahip olmasının rolü büyüktü ve Venedik devletinin bu tüccar vasfı gönderilen hediyelere de yansımıştı. Venedik'ten İstanbul'a gönderilen hediyeler başlangıçta değerli kumaşlar, gümüşten mamul eşyalar, kürkler, inciler ve av köpeklerinden oluşurken; XVI. yüzyıldan itibaren bu hediyelerin yerini çeşitli saatler, dünya haritaları, Murano camları,¹⁴²² gözlükler, mücevherler ve altından yapılmış eşyalar almıştı.¹⁴²³ Bunlardan başka Venedik'ten gelen hediyelerin içinde şeker, parfüm, limon, portakal, badem şekeri, balık ve Osmanlılar tarafından çok rağbet gören Grana peyniri de bulunurdu.¹⁴²⁴

¹⁴¹⁸ Bertelé, *a.g.e.*, 125.

¹⁴¹⁹ Bu elçi, Giacomo Soranzo'ydu. Pedani, *a.g.e.*, 123.

¹⁴²⁰ İntizâmî Sûrnâmesi, 20.

¹⁴²¹ Açığöz, *a.g.t.*, 199.

¹⁴²² Bir Venedik adası olan Murano camları ile ünlüydü ve burada seçkin camcı aileler yaşamaktaydı. Hatta Girit Savaşı'nın başladığı dönemde Venedik elçiliğinde sekreter olan Ballarino da bu ailelerden birisine mensuptu. Bertelé, *a.g.e.*, 226.

¹⁴²³ Hitzel, F. (2017) "Diplomatik Armağanlar". Couto D. (Editör). *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar*. (İkinci Baskı). (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Kitap Yayınevi, 246.

¹⁴²⁴ Pedani Fabris, M. P. (1999) "XV-XVIII. Yüzyılda Osmanlı Venedik İlişkileri", *Osmanlı*, C. I, 263.

Osmanlılardan Venediklilere gönderilen hediyeler arasında ise ipek kumaşlar, köpekler, halılar, ok ve yay takımları, atlar, tütün, pipo, gül reçeli, tarak, şerbet bardakları, kehribar ve Osmanlıların sembolik bir önemle verdiği mendiller bulunmaktaydı.¹⁴²⁵

5.3.5.2. Avusturya ile hediyeleşme

Osmanlı-Avusturya münasebetlerinin ilk dönemlerinde, 1533 İstanbul (İbrahim Paşa) Antlaşması'ndan 1606 Zitvatorok Antlaşması'na kadar geçen sürede Avusturya, Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi vermekle yükümlüydü. Bu vergiler ve diğer çeşitli hediyeler yıllık olarak gönderilen elçilerle takdim edilirdi. Bu dönemlerde Avusturya tarafından hediye sunulması, Osmanlı ile olan ilişkilerinin düzgün yürümesi için zoraki bir durumdu ve bu hediyeler Osmanlılar tarafından haraç olarak anılıyordu. Avusturya tarafı ise yıllık olarak vermek zorunda olduğu vergi ve beraberinde getirdikleri hediyelere haraç denilmesini onuruna yakıştıramadığından *onur hediyesi* tabirini kullanmaktaydı.¹⁴²⁶

*“Ben burada “vergi” veya “haraç” sözcüğünü kullanmak istemiyorum, çünkü bu çok düzeysiz bir söylem olur ve veren kişiyi bir köylü durumuna düşürür. Onun yerine İtalyanca bir sözcük olan “praesent”i [armağan] kullanmak istiyorum. Bu köylülerin bilmediği bir sözcüktür.”*¹⁴²⁷

Avusturya elçilerinin yıllık vergilerini getirirken, ayrıca yol üzerindeki beylerbeyi, bey ve diğer önemli görevlilere de hediye vermeleri adetti.¹⁴²⁸ Bu hediyelerin kimlere hangi cins ve miktarda verileceği de önceden belliydi.

“Bin bir tarihine gelince Sultan Süleyman asrından berü Beç kralının beher sene sikke-i hasene-i Üngurus otuz üç bin altunu gelirdi. Ve on beş kıt'a evânî sim-i kâfirî leğence ve ibrik ve kupalar ve kadehler ve iki üç saat getirüp gelen elçi el öpdükde [pîşkeşi] çekerdi. Ve ibtidâ Estergon'a geldikde Estergon beğine bin guruş ve bir iki kupa ve kadeh ve Budin beğlerbeğine üç bin guruş ve birkaç kupa ve kadeh ve kusûskârî tüfenk ve mutalla iki sâ'at ve Budin defterdarına ve yeniçeri ağasına sâ'at ve kupa ve İstanbul'a geldikde vezir-i a'zam [hazretlerine] dört-beş bin guruş ve birkaç kupa ve sâ'at, tüfeng ve sa'ir vüzerâya alâ-kadri merâtibihim guruş ve kupa ve tüfeng mukarrer idi. Ve Beç'e

¹⁴²⁵ Pedani, *a.g.e.*, 66.

¹⁴²⁶ Avusturyalılar tarafından verilen bu yıllık vergi Türk tabiriyle “haraç” olarak anılmaktaydı. Avusturyalılar bu tanımlamayı (tribut) haysiyet kırıcı bulduklarından, senelik ödemeleri “onur hediyeleri/munus honorarium” veya yalnızca “hediye/pension” adı altında yapmayı tercih etmişler ve ödenen yıllık haraç dışında başta padişah ve saray olmak üzere devrin ricâline de önemli meblâğlar tutan hediyeler ve paralar dağıtmak zorunda kalmışlardır. Gerlach, *a.g.e.*, 24-25. Kemal Beydilli'nin Önsözünden.

¹⁴²⁷ Schweigger, *a.g.e.*, 77.

¹⁴²⁸ “Ayrıca Gran ve Oven [Budın] yöneticilerine de birkaç servis tabağı ve saat armağan edildi. Bunların da toplam değeri 5 bin taler kadardı.” Schweigger, *a.g.e.*, 78.

Âsitânededen [elçi] varmak vaki olmamışdır. Ancak Budin beğlerbeğisi tarafından, ya Budin çavuşlarından biri varup hazine taleb ederdi... ”¹⁴²⁹

1591 yılında gelen Avusturya elçisi Kreckwitz de, padişah dışında sadrazam ve diğer devlet erkânını ziyareti esnasında çeşitli hediyeler sunmuştu. Elçi, Sadrazam Ferhad Paşa'ya 3.000 kuruş, iki takım gümüş, su testisi, leğen, maşrapa, iki gümüş kaplama kova, iki büyük sürahi ve altısı Türk süvarisi şeklinde çeşitli çalar saatler takdim etmiş, vezirlere de benzer hediyeler getirmişti. Bu hediyeler içerisinde özellikle çalar saatler ağırlıktaydı.¹⁴³⁰ Zaten Batılı elçilerin hediyeleri içerisinde yer alan saatler, Osmanlı devlet adamları arasında özellikle rağbet gören hediyelerdi. Bu nedenle elçiler de, Osmanlı devlet ricalini etkileyecek gerçekten birbirinden ilginç saatler getirirlerdi. Kreckwitz'in getirdiği ve III. Murad'a sunulan saatler şu şekildeydi:

“...Kule biçiminde bir çalar saat ki, çaldığı zaman birkaç odacıktan Türk hokkabazları çıkararak etrafa koşuyorlar ve tekrar geldikleri yerlere giriyorlardı. Kalemkâr işi başka bir saat, dört köşe büyük ve ince bir sanat yapısı olan bir çalar saat ki, çaldığı zaman Türk atlıları dışarı çıkıyor, savaşır gibi hareketlerde bulunarak saatin çalması bitince, tekrar içeri çekiliyorlardı. Gene uzun bir çalar saat ki üzerinde ağzı ile bir kaz yakalamış bir kurt bulunuyordu. Saat çalınca, bu kurt, elinde bir tüfekte kendisini vurmak için dışarı çıkan bir Türkün önünde kaçıyor ve saatin son vuruşunda tüfek patlıyordu. Ayrıca dört köşe düz bir çalar saat ki, bunun da tepesinde bir Türk duruyor ve saat vurduğunda gözlerini ve kafasını kımldatıyordu.”¹⁴³¹

1616 yılında Avusturya kralı adına elçi Czernin'le birlikte padişah, sadrazam, valide sultan, şeyhülislam ve diğer devlet görevlilerine hediyeler sunulmuştu. Bu hediyeler içerisinde Osmanlı padişahı için; içine elmas yerleştirilmiş yüz adet düğme, gümüş süslemeli bir yazı masası, büyük gümüş bir kazan, sekiz adet içi altın kaplamalı gümüş sürahi, büyük bir ayna, altın kaplama iki çalgılı saat, som gümüşten yapılmış büyük ecza dolabı, iki billur şamdan, altın kaplama saat, akik taşından bir mahfaza, üç gümüş şamdan, ikişer adet altın kaplamalı büyük gümüş kupa ve şamdan, iki büyük gümüş kapaklı kupa,

¹⁴²⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, 178-179;

¹⁴³⁰ İpşirli, *Elçi*, 11. “Macaristan seferinin başladığı 1001 (1592-1593) tarihine kadar her yıl Beç kiralından, halis Macar parası olmak üzere, otuz üç bin altın gelirdi. Bundan başka her gelen elçi on-on beş parça gümüş eşya, leğen ve ibrik, kupa ve kadehler, iki üç güzel saat getirip, padişahın eteğini öpmek onuruna erişince başış olarak sunardı. Elçiler Estergon' da Osmanlı topraklarına ayak basınca Estergon beyine bin kuruş ile bir, iki kupa ve kadeh, Budin beylerbeyine üç bin kuruş ile birkaç kupa, kadeh yaldızlı tüfek ve bir, iki kule saat getirip verirlerdi. Rahmetli Ferhat Paşa'ya getirdikleri zaman divanda ben de hazır bulunuyordum. İki yıllık haraç olarak altı bin kuruş verdi. Öteki armağanlar da ikişer parça idi. Budin defterdarına ve yeniçeriağasına saat ve kupa gibi şeyler verirlerdi. Sadrazam dört bin, yoksa galiba beş bin kuruş, ona göre kupa, saat ve tüfek; öteki vezirlere de derecelerine göre kuruş ve kupa alırlardı.” Peçevi İbrahim Efendi. (1980). *Peçevi Tarihi II*. (Haz. B. S. Baykal). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 123.

¹⁴³¹ Wratislaw, *a.g.e.*, 60.

bir billur sürahi ve dört billur bardak, som gümüşten, içi altın kaplama bir sandık yer alıyordu. Ayrıca sadrazama gümüş k uk sandık, gümüş ecza kutusu, birkaç saat, kalem, tarak mahfazası, yeşim taşından yapılmış başka bir mahfaza, iki gümüş leğen ve ibrik, altın kaplamalı iki sürahi ve dört kupa; Valide Sultana dikiş kutusu, iki altın kaplama saat ve içine değerli taşlar yerleştirilmiş altın düğme; şeyhülislama gümüş süslemeli yazı masası, ecza kutusu, altın kaplama   gümüş şamdan, dört sürahi ve iki adet saat getirilmişti. Bunlardan başka Kaimmakam Paşaya, diğer vezirlere, Budin'deki Ali Paşaya, Belgrat'taki Habil Efendiye, Darüssaade Ağası'na, İskender Paşaya, Kapıcıbaşıya, Yeniçeri Ağasına, avuşbaşına, Osmanlı eski elçisi Ahmet K hyaya benzer hediyeler verilmişti. Bütün hediyelerin değeri toplam 55.070 filori değerinde olup, 28.396 filorilik kısmı padişaha getirilen hediyeler için harcanmıştı.¹⁴³²

Osmanlılar ile Avusturya arasında imzalanan 1664 Vasvar, 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmalarında, her iki devletin birbirlerine büyükelçileri vasıtasıyla devletlerinin şanlarına yaraşır hediyeler göndereceği de yer almıştı.¹⁴³³

Osmanlı tarafından gönderilen hediyeleri Budin Beylerbeyi'nin adamları götürür, bu hediyelerin naklinde Tuna Nehri kullanılırdı. 1699 Karlofça Antlaşması metninin onaylanması için 1700 yılında iki taraf arasında karşılıklı hediyeler gönderilmişti. H. Evasıt-ı şaban 1111 / M. şubat 1700 tarihinde Karlofça Antlaşması'nın tasdikli metnini getiren Avusturya elçisi Oettingen'in beraberinde getirdiği hediyeler şu şekildeydi:

Dört halkalı yaldızlı iki büyük gümüş sini, gümüş kebab ızgarası, maşa, gelberi ve kürek, iki büyük gümüş leğen, altışar mumlu yirmi dört adet şamdan, yaldızlı gümüş leğen ve ibrik, altı gümüş kahve ibriği, on iki yaldızlı orta boy gümüş şerbet k sesi, altı adet içi yaldızlı gümüş matara, iki adet gümüş tabla, yedi adet gümüş çiçeklik, iki adet gümüş tahtirevan, yine altı adet şamdan, altı Frengi diba, bir adet büyük gümüş tabla saat, bir adet dört ayaklı zil alan büyük saat, kendinden kurulur altı çeşit zil alan gümüş top saat, bir adet gümüş sandık, işelemeli tahta, gümüş işlemeli büyük bir ayna, duvar saati.¹⁴³⁴

Bu hediyelerin mukabilinde ise Osmanlılar tarafından develer, katırlar, Türk ve Arap atları, italar, koşum takımları ve eğerler, tahtirevan ve çadırlar, Türk ve İnan kumaş ve

¹⁴³² Werner, *a.g.e.*, 135-138.

¹⁴³³ Bozkurt, *a.g.m.*, 247.

¹⁴³⁴ BOA. C. HR. 150/7475.

halıları, altın işlemeli kumaş ve pamuklu bez, samur kürk, kaftanlar, işlemeli gömlekler, mendiller ve misk keseleri gönderilmişti.¹⁴³⁵

5.3.5.3. Lehistan ile hediyeleşme

Lehistan ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi münasebetlerin inişli çıkışlı bir seyri olsa da, Lehistan Osmanlı Devleti'ne çok sık elçi gönderen bir devlettir. Bu nedenle hediyeleşme hususu iki ülke arasındaki ahitnamelerle resmîyete bağlanmıştı. Bu bağlamda Lehistan'dan gelen hediyeler de, Lehistan coğrafyasına özgüydü.¹⁴³⁶ Mesela III. Mehmed'in sünnet düğününe gelen Leh elçisi Filipoveski iki köpek, altı yük samur kürkle gelmişti ve her yükün değerinin bin altın olduğu tahmin ediliyordu.¹⁴³⁷

1 Temmuz 1577'de gelen elçi Johannes von Siennow ise Erdel işçilikli on beş büyük altın kaplama kupa, kırk-elli adet samur kürk getirmişti.¹⁴³⁸ Tarihsiz bir belgede görülen hediyeler ise şu şekildeydi: Altın ve gümüşle sanatkârane işlenmiş büyük gümüş ayna; altından yapılmış, mücevherlerle süslü leğen ve ibrik; gümüş kaplamalı abanoz sandık; çeşit çeşit kadehler, kule resimli büyük bir saat, mücevherle süslü bir başka saat, mücevherle süslü çekmece (pîštahta), pîštahta-yı şatranç, yaldızlı abanoz sandık, iki bin adet (kırk top) siyah samur, on dört tilki (rubah), üç samson, iki zağar, bir sungur, bir çakır ve üç şahin.¹⁴³⁹

Genel anlamda ise Lehistan'dan Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçiler saat, ayna, şamdan, kupa, çekmece, kürk, av kuşları ve av köpekleri gibi hediyelerle gelmekteydiler.¹⁴⁴⁰

5.3.5.4. Fransa ile hediyeleşme

Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki diplomatik temaslar Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlamıştı. Bu ilişkiler belirli dönemlerde gerginleşse de, Osmanlıların uluslararası ilişkileri bağlamında Fransa'nın daima farklı bir yeri bulunmaktaydı. Fransız

¹⁴³⁵ İpşirli, *Elçi*, 11-12.

¹⁴³⁶ Baykal, E. (2008). "Osmanlılarda Törenler". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 97.

¹⁴³⁷ İntizâmî, 19.

¹⁴³⁸ Gerlach, *a.g.e.*, 604.

¹⁴³⁹ Açıkgöz, *a.g.t.*; 205.

¹⁴⁴⁰ Açıkgöz, *a.g.t.*; 205.

elçileri, bu iyi ikili ilişkiler çerçevesinde Osmanlı sultanlarına düzenli olarak hediyeler sunarlardı.¹⁴⁴¹

Diğer Avrupa devletlerinin hediyelerinde olduğu gibi Fransız elçileri tarafından getirilen hediyelerin başında da saatler gelmekteydi. 1547 yılında gelen Fransız elçisi D'Aramon, Edirne'de huzuruna çıktığı Kanuni Sultan Süleyman'a, aynı zamanda bir masa fiskiyesi işlevi gören gösterişli bir saat hediye etmişti. Lyon'da yapılan bu saatin Fransa kralına 15.000 dukaya mâl olduğu söyleniyordu.¹⁴⁴²

II. Selim döneminde İstanbul'da bulunan Fransız elçilik heyetinde yer alan Philippe du Fresne-Canaye arza girmek için bekledikleri bir sırada hediyelerin bir çavuş tarafından, padişahın dışarıyı görebildiği penceresinin önünden geçirildiğini ifade etmektedir. Fresne-Canaye'a göre elçilerin bu şekilde taşınmasının amacı, "*Hristiyanların en büyük kralının padişaha bu armağanları gönderdiğini herkesin görmesi ve dolayısıyla da sultanın gücünü ve eşsiz büyüklüğünü kavramasıydı.*"¹⁴⁴³

Fransa Kralı XIV. Louis'nin İstanbul'a kapitülasyonların yenilenmesi amacıyla gönderdiği elçi Nointel, IV. Mehmed'e sunulmak üzere beraberinde büyük bir Savonneria halısı, sekiz kollu ve oymalı gümüş bir şamdan, altın yaldızlı gümüşten dallar ve yapraklarla süslenmiş bağa bir kutu içinde duvar saati, bir düzine şişle yapılmış resimli duvar örtüsü, etekleri altın ve gümüş işlemeli saten ve ipek kırk kat kaftan kumaşı da getirmişti.¹⁴⁴⁴

Fransa'dan gelen hediyeler arasında genel anlamda halı, değerli kumaşlar, ayna, dürbün, kadın süs eşyaları, kaftan, çuha, ipek, altın, birer sanat eseri olmalarının yanı sıra gök cisimlerinin hareketlerini de gösteren sıradışı teknolojik saatler önemli bir yer tutmaktaydı.¹⁴⁴⁵

5.3.5.5.İngiltere ile hediyeleşme

¹⁴⁴¹ Mustafa Nuri Paşa. (1992). *Netayic'ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*. (Sad. N. Çağatay). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, C: I-II, 317.

¹⁴⁴² Kurz, O. (2005). *Sultan İçin Bir Saat, Yakınoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*. (Çev. A. Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi, 28. Bir şaheser olan bu saatin on iki su saati kadar yer tutan bir çeşmesi vardı. Chesneau, *a.g.e.*, 18.

¹⁴⁴³ Fresne-Canaye, *a.g.e.*, 54.

¹⁴⁴⁴ Galland, A. (1987). *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673) C. I*. (İkinci Baskı) Ankara: TTK Basımevi, 7.

¹⁴⁴⁵ Açıkgöz, *a.g.t.*; 197.; Kamalov İ. (Haz.) *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, 92.

Osmanlı Devleti ile kapitülasyon temelli siyasi münasebetler içerisinde olan İngiltere'nin çabaları genel olarak; iki devlet arasında var olan dostane ilişkilerin devamını sağlamak, İngiltere'ye tanınan kapitülasyon ve ayrıcalıkları devam ettirmek ve mümkünse genişletmeye dayanmaktaydı. Bu ise Osmanlı padişahına ve diğer yöneticilere değerli ve onların beğenisini kazanabilecek hediyeler göndermelerini gerektirmekteydi. Bu bağlamda ilk İngiliz elçisi William Harborne'un, padişah III. Murad'a sunduğu hediyeler şu şekildeydi: On iki ince top kumaş, iki ince Hollanda işi, kenarları çift sırmalı on tabak, bir kasa şamdan, iki çok büyük madeni kap, bir adet bunlardan biraz daha ufak madeni kap, birer leğen ve ibrik, iki gümüş papağan (bunlardan birinin iki başı vardı ve içine içecek konulabiliyordu), iki adet zincirli şişe, üzerlerine kırmızı ceketler giydirilmiş üç köpek, üç tane Spaniel köpek, üzerleri ipek örtülü iki küçük köpek, bir av köpeği, iki normal tazı, iki koşu tazısı ayrıca çok değerli bir de saat bulunmaktaydı.¹⁴⁴⁶ Bu hediyeler arasında yer alan saate 500 sterlin değer biçililiyordu ve bu dönemi itibarıyla muazzam bir miktardı. Bu saat, gümüş ve başka madenlerden bir taşa oturtulmuştu. Dört köşe biçimli saatin bir tarafında av sahnesi canlandırılmış, gümüş ağaçlardan bir orman, ormanda ejder, arslan, panter, yılan gibi hayvanlar; ağaçların arasında köpeklere kovalatılan geyikler ve at sırtında onları izleyen avcılar; başka bir tarafta ise su çeken adamlar, el arabasıyla maden taşıyan adamlar tasvir edilmişti. Saatin iki yanında ise koyunlarını çeşmeye götüren çobanlar, tarlalarını sabanlayan çiftçiler, ilerleyen atlı ve yaya askerler vardı. Saatin tepesinde bir kale, kalede de bir değirmen duruyordu. Kalenin çevresini, üstünden köprü geçen bir akarsu çevrelemekteydi. Her çeyrek saatte zil çalmakta ve bütün figürler harekete geçmekteydi. Tasvirlerin hepsi gümüşlendi ve saatin çevresi mücevherlerle kaplıydı. William Harborne, İngiltere Kraliçesi'ne yazdığı mektupta, sultanın hediyelerden çok memnun kaldığını belirtmişti.¹⁴⁴⁷

İngiltere'den gelen bu tarz hediyeler, diplomatik ilişkilerin başladığı tarihten sonra da devam etmiş ve İngiliz elçileri bu konuda özel çaba sarfetmişlerdi. Hatta 1588'de gelen elçi Edward Barton, uzun süre hediye göndermeyen kraliçeye, mektuplarla bu durumun gerekliliğini hatırlatmak zorunda kalmıştı. Barton bu mektuplarda Venedik'ten gönderilen hediyelerin bir listesini de örnek olarak göndermişti.¹⁴⁴⁸ İngiliz elçilerinin diğer elçilerin gerisinde kalmama çabaları sonucunda, 1599 yılında III. Mehmed'e olağanüstü bir hediye

¹⁴⁴⁶ Skilliter, *a.g.m.*, 29.

¹⁴⁴⁷ Kurz *a.g.e.*, 40-41.; Yıldız N. (2006). "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu", *Belleten* 70 (259). 923-924.

¹⁴⁴⁸ Açıkgöz, *a.g.t.*; 189.

düşünülmüş ve kendi kendine çalan saatli bir org gönderilmişti. Hatta padişah bu orgu o kadar beğenmişti ki, orgu kurmak için gelen Thomas Dallam'a kırk beş altın hediye etmiş hatta İstanbul'da kalmasını istemişti.¹⁴⁴⁹

Rus elçisi Tolstoy, İngiliz elçilerinin hediye hususundaki uygulamaları hakkında şu bilgileri vermektedir:

“[İngiliz elçileri]Türklerin dinî bayramları yaklaştığı zaman sadrazam ve diğer vezirlere pahalı hediyeler gönderiyor. Sultana ise hediye gönderilmiyor. Sadece geldiklerinde sultana hediye veriliyor. Hediyelerin masrafı ise belirtilen şirketler [Levant Company] tarafından her sene aynı tarihte gönderiliyor.”¹⁴⁵⁰

İngiltere'den Osmanlı Devleti'ne gönderilen saatler, değerli kumaşlar, ayna, İngiliz köpekleri vb. gibi hediyeler, Avrupalı diğer devletlerin gönderdikleri hediyelerle benzerlik göstermekteydi.

5.3.5.6.Hollanda ile hediyeleşme

Hollanda ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk diplomatik ilişkiler, ticari faaliyetler çerçevesinde gerçekleşmiş ve bu şekilde devam etmiştir. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'ne gelen ilk Hollanda elçisi Cornelis Haga da, ilk İngiliz elçisi Harborne gibi aslen bir tüccardı.¹⁴⁵¹ 1613 yılında İstanbul'a gelen Haga tam doksan üç sandık hediye ile gelmişti. Haga'nın getirdiği hediyeler, çeşitli kıymetli kumaşlar, porselenler, çeşitli mobilya ve mefruşat takımları, at koşumları, kılıçlar, teleskop, haritalar, özel atlas, kristalden bir

¹⁴⁴⁹ Kurz *a.g.e.*, 41-42. Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 23.; Yıldız, *a.g.m.*, 928.; I. Ahmed'in imamı Mustafa Sâfi'nin verdiği bilgilere göre bu saatin uzunluğu ve eni üçer zira' boyu da bir adam boyundan fazlaydı. Saatte erganun (org), ney, şeştar, davul ve davulcu gibi türlü türlü şekiller vardı. Ayrıca her saat başında bunların her birinden çeşitli tasvirler harekt etmeye başlıyor ve çeşitli sesler çıkıyordu. Bu sesler öyle hayrete düşürücü, öyle garip ti ki, insan bunu nasıl anlatacağını bilemez ve şaşırırdı. Kraliçe bu saatin ustalarına pek çok paralar vermiş ve onlar da uzun yıllar bu âleti yapmak için çalışmışlardı. Saat, Hasbahçe'deki köşklere birine kurulmuştu ve III. Mehmed bu köşke geldikçe bu acayip nesneyi seyreder, saatteki kişilerin ve şekillerin seslerini şaşkınlıkla dinlerdi. Her birinden bir ibret alır ve insanoglunun neler yapabildiğine hayret ederdi. Dindar bir kişiliği olan I. Ahmed ise bu saati izledikten sonra çok değerli olmasına rağmen “*şeriat ve akla aykırı*” bulup “*kâfir icadı*” diye balta ile kırarak parçalarını yaktırmıştı. Çuhadar, İ. H. (2003). **Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârîh'i**, Ankara: TTK Basımevi: C. I, 35-36. Thomas Dallam tarafından sarayın üçüncü avlusunda yer alan Has Oda'da kurulan mekanik org büyük ihtimalle olan mekanik heykelciklerin kutsal emanetler dairesine yakın olmasının uygunsuz görülmesinden dolayı İncili Köşk'e taşınmış fakat İslam inancındaki tasvir yasağı hakkında daha titiz davranan I. Ahmed tarafından parçalatılmıştır. Necipoğlu, *a.g.e.*, 200

¹⁴⁵⁰ Kamalov İ. (Haz.) *Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, 92.; Shay, *a.g.e.*, 60.

¹⁴⁵¹ Kütükoğlu, M. S. *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, 11.

kafesin içerisindeki bir papağanın yanı sıra cennet kuşları ve ayrıca dikkat çeken bir buçuk ton Hollanda peynirinden meydana geliyordu.¹⁴⁵²

Hazine defterinde H. 12 Şevval 1097 / M. 1 Eylül 1686'da yeni Felemenk elçisinin padişahın huzuruna çıktığında sunduğu eşyalar yirmi elbiselik Şam dibâsı, onar elbiselik çiçekli atlas, sade hare ve mahûd çuka olarak kaydedilmişti. Yine tarihsiz bir belgede Felemenk elçisinin sunacağı hediyeler şu şekildeydi: Onar top elvan Felemenk çukası, elvan Efrencî dibâsı, Efrencî atlas, sekiz top elvan kadife, dört top beyaz sade Felemenk bezi, pervazı yıldızlı boy aynası, altı adet şamdanlı billur askı, içi çeşitli ilaçlarla dolu sanatkârane yapılmış bir dolap, çeşitli baharatların güzel kokulu yağlarıyla dolu bir sandık, Hint otlarıyla dolu on iki kavanoz.¹⁴⁵³

Hollanda tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen hediyeler genellikle değerli kumaşlar, saat, ayna, dolap, dürbün, tüfek, şamdan, çeşitli ilaçlar, kokular ve bitkilerden oluşmaktaydı.¹⁴⁵⁴

5.3.5.7. Rusya ile hediyeleşme

Rusya, İstanbul'da Avrupalı devletlere nazaran çok daha geç tarihlerde daimi elçilik açabilmesine rağmen, ilk defa XVI. yüzyıldan itibaren elçi göndermeye başlamıştı. Bu tarihten sonra da İstanbul'a gelmeye devam eden Rus elçilerinin getirdikleri hediyeler, Rus kültürünü yansıtır nitelikteydi.¹⁴⁵⁵

H. 7 Rebiülevvel 1093 / M. 16 Mart 1682 tarihinde IV. Mehmed'e de Rus elçisi tarafından bin yüz doksan sekiz samur ve yirmi kıymetli fok balığı dişi hediye edilmişti.¹⁴⁵⁶ H. 21 Muharrem 1113 / M. 28 Haziran 1701 tarihinde İstanbul'da bulunan Rus elçisi tarafından sekiz yüz parçadan oluşan yirmi deste samur, destesi kırk taneden olmak üzere on dört deste kakum kürk, otuz adet balık dişi ve on adet sungur hediye olarak padişaha sunulmuştu.¹⁴⁵⁷ H. 27 Muharrem 1132 / M. 9 Aralık 1719 tarihinde divan-ı hümayuna gelen Rus elçisi ise hediye olarak bir sırtı samur kürk, bir beyaz tilki kürkü, bir kakum kürk, bir sincap kürkü, bir cild kafa kürkü, bir nafe kürk, on iki tane de samur

¹⁴⁵² Yılmaz, G. Ö.; *a.g.e.*, 213-214.

¹⁴⁵³ Açıkgöz, *a.g.t.*; 192-193.

¹⁴⁵⁴ Açıkgöz, *a.g.t.*; 193.

¹⁴⁵⁵ Kömürciyan, *a.g.e.*, 87-88.

¹⁴⁵⁶ Girgin, *a.g.e.*, 56. Kömürciyan, *a.g.e.*, 88.

¹⁴⁵⁷ Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, II/I. 80.; Bülbül, *a.g.t.*; 24-25.

getirmişti.¹⁴⁵⁸ Yine H. 8 Muharrem 1134 / M. 28 Ekim 1721 Salı günü divan-ı hümayuna gelen Rus büyükelçisiyle kapıkethüdası iki samur kürk, üç siyah, dört samur, iki cild kafa kürkü, iki beyaz tilki kürkü, iki nafe kürk, üç kakum kürk, üç sincap kürkü, bir, yedi tane de sungur kuşu getirmişlerdi. Aslında getirilen sungur kuşlarının sayısı on ikiydi; ama bunlardan beşi yolda ölünce, bu beş sungur kuşu için gerekli olan malzemelerin verilmesiyle yetinilmişti.¹⁴⁵⁹

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Rus elçileriyle birlikte genelde balık dişi, kakum, samur, tilki vb. gibi çeşitli hayvanların kürkleri ve av kuşları gibi hediyeler gelmekteydi.¹⁴⁶⁰

5.3.5.8. İran ile hediyeleşme

Osmanlı Devleti ile İran arasında dinî ve siyasi nedenlerden dolayı var olan rekabet, İran'dan gelen elçilerin Avrupalı devletlere göre daha özenli ağırlanması sonucunu doğurmaktaydı. Aynı durum İran tarafı için de geçerli olunca, gelen hediyeler de genellikle göz kamaştırıcı oluyordu. İran'dan gelen hediyeler genelde maddi değerlerinin yanı sıra iki İslam ülkesi için manevi değerleri yüksek ve sembolik anlamları olan hediyelerdi.

II. Selim'in cülûsunu tebrik ve Amasya Antlaşması'ndan beri devam eden barışın uzatılması için gelen İran elçisi Şah Kulu'nun, Edirne'de padişaha sunduğu hediyeleri kırk dört deve taşımaktaydı ve bu develerden onuna elçinin şahsi hediyeleri yüklenmişti.¹⁴⁶¹ İran Şahı'nın gönderdiği hediyeler arasında, sâyebanları altın işlemeli ve resimli iki ipek çadır, yazısı Hz. Ali'ye izafe edilen murassa bir Kur'an-ı Kerim, tezhipli ve murassa bir şehname, küçük armuda benzer bir yakut, on miskal ağırlığında iki inci, içlerine zehirli madde konulduğu zaman çatlayıp kırılan sekiz mavi kâse, 164.000 altın kıymetinde resimli ipek İran ve Horasan halısı ile kumaşları dikkat çekmekteydi. Hediyeler arasında ayrıca kırk av şahini ve II. Selim'le saltanat mücadelesi içerisine girip daha sonra idam edilen şehzade Bayezid'in silahları, atları ve değerli eşyaları da bulunuyordu. Ayrıca sadrazam

¹⁴⁵⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 347/95.

¹⁴⁵⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/107.

¹⁴⁶⁰ Açıkgöz, *a.g.t.*; 200.; Baycar, *a.g.e.*, 557,558.

¹⁴⁶¹ Arcak, S. (2012). "Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange, 1501-1608", Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Minnesota, 61-62. Elçinin şahsi hediyelerinin bu kadar fazla olmasının nedeni, kendisinin Nahçıvan ve Revan hâkimi olmasından kaynaklanmaktaydı. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I, 67.

Sokollu Mehmed Paşa'ya değerli halı ve kılıçların yanı sıra diğer vezirlere de birçok değerli hediyeler takdim edilmişti.¹⁴⁶²

H. Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1005 / M. Ocak 1597 tarihinde gelen Şah Abbas'ın elçisi Erdebil Hâkimi Zülfikâr Han beraberinde o kadar çok hediye getirmişti ki, hediyeleri taşımak için dergâh-ı âli kapıcıları yetersiz kalınca, yeniçeriler yardım etmek zorunda kalmıştı.¹⁴⁶³ 17 Ekim 1622'de İran elçisi Ağa Rıza'nın getirdiği hediyeleri ise dört yüz kadar kapıcı ve bin kadar yeniçeri, padişahın önünden geçirip hazineye teslim etmişlerdi.¹⁴⁶⁴

III. Murad'ın cülûs tebriki için gelen elçi Tokmak Han ise beraberinde mücevher sütunlu süslü bir çadır,¹⁴⁶⁵ Horasan keçeleri, on sekiz sanatkârane yazılmış Kur'an-ı Kerim, İran şairlerine ait altmış ciltten fazla divan, Firdevsi'nin Şehname'si, birkaç parça tasvirlerle süslenmiş murakka, on bin tane balıkçıl teli, “*üç hokka mûmîyâ-ı ma'denî ve panzehr-i hayvanî*”, kıymetli taşlarla dolu çekmeceler, ok, yay ve kılıç vb. silahlar getirmişti.¹⁴⁶⁶ Tokmak Han'ın padişaha getirdiği hediyelere İstanbul'da şahit olan Avusturya elçisi Busbecq'e göre hediyeler arasında bulunan Kur'ân-ı Kerim hepsini gölgede bırakıyordu ve bu hediye kutsal olmasından dolayı diğerlerinden daha yüksek bir değere sahipti.¹⁴⁶⁷ Tokmak Han, maiyeti ve beş yüz deve eşya ile büyük bir debdebe ile geldiğinde, elçiye yapılan merasim o tarihe kadar hiçbir elçiye yapılmamıştı.¹⁴⁶⁸ Elçi İstanbul'dan ayrılırken, kendisine çeşitli ihsanlarda bulunulmuş; altın ve gümüş eğerli dört at, gümüş kaplar, atlas kumaşlar ve maiyetindeki adamlara da çeşitli hilatler verilmişti.¹⁴⁶⁹

Safevî Şahı 16 Haziran 1641'de, elçi İbrahim Han'la birlikte hediye yüklü birkaç katar Acem devesi, atlar, altın ve gümüşle işlenmiş ibrişim halılar ve daha bazı “*tuhâf-ı Acem*” hediyeler göndermişti.¹⁴⁷⁰ Mukabilinde ise Safevi şahına altın zincir, elmas, yakut ve zümrüt işlenmiş birkaç koşum takımı, zümrüt ve elmaslı bir topuz, altın ve mücevherli

¹⁴⁶² İpşirli, *Elçi*, 11, 12.; Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 2 M. 1513-1573 (H.919-981)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 531-532.

¹⁴⁶³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, II, 657.

¹⁴⁶⁴ Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâ'îma*, II, 498.

¹⁴⁶⁵ Tokmak Han'ın ziyareti esnasında İstanbul'daki Avusturya elçilik heyetinde yer alan Stephan Gerlach bu çadırın 500,000 duka değerinde olduğunu belirtmektedir. Gerlach, *a.g.e.*, 339.

¹⁴⁶⁶ Kütükoğlu, B.; *a.g.m.*, 6-7

¹⁴⁶⁷ Busbecq, *a.g.e.*, 52.

¹⁴⁶⁸ Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi, C.III/II, 244.

¹⁴⁶⁹ Kütükoğlu, B.; *a.g.m.*, 6-7

¹⁴⁷⁰ Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâ'îma*, III, 951.

bir hançer, elmaslı bir sorguç, donanmış bir at ve bazı kıymetli eşya yollanmış; elçiye de ayrıca hediyeler verilmişti.¹⁴⁷¹

H. 1165 / M. 1751-1752 tarihinde yaşanan bir hadise, padişaha gelen hediyelerin Osmanlı sınırlarından girişinden itibaren yerel yöneticilerin bu hediyelerin muhafazası konusunda özel çaba sarfettiklerini göstermektedir. Çok kıymetli hediyelerle gelmekte olan Nadir Şah'ın elçisi Mustafa Han, henüz Bağdat'ta iken Nadir Şah'ın vefat ettiği haberi ulaşmıştı. Elçiye ülkesine dönmesi için izin vermiş, getirdiği hediyeler de “*müstakil bir şah zuhûr idinceye dek vediâ-i devlet ve emânet-i yed-i saltânât olmak kanûn-ı kadîm olduğundan*” mühürlenerek, Bağdat Cebhanesi'nde muhafaza edilmişti. Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği bu son hediyeleri, son derece nakışlı bir çadır ve altın, elmas, inci, yakut ve zümrütlerle süslenmiş çok değerli bir tahttan oluşuyordu.¹⁴⁷²

İran'dan gönderilen hediyeler, genel olarak doğu ve İslam kültürüne has hediyelerdi. Bunlar verilen örneklerden de görüleceği üzere değerli kumaşlar, kuzu postu, Isfahan ve Kirman halıları, Kur'an-ı kerim, Şehname, mücevherlerle süslü kılıç-kalkanlar, süslü ve değerli yazı takımları, leğen ve ibrikler, amber, misk gibi değerli kokular, at, deve, filve gergedan gibi hayvanlardan meydana geliyordu.¹⁴⁷³ Buna karşılık Osmanlı Devleti'nden İran'a ise ağırlıklı olarak at takımları, mücevherler, sorguçlar, Avrupa'ya özgü dokuma ve kumaş, saat ve tesbihlerden oluşan hediyeler gönderilirdi.¹⁴⁷⁴

5.3.5.9.Hindistan'daki Müslüman devletler ile hediyeleşme

Osmanlılarla Hindistan bölgesindeki Müslüman devletler arasında ilk temaslar ve diplomatik hediyeleşmeler Fatih devrinde başlamıştır.¹⁴⁷⁵ Mısır'ın fethinden sonra halifeliliğin de Osmanlılara geçmesi sonucu, sadece Hindistan değil Endonezya gibi daha uzak bölgelerdeki Müslüman devletlerden de elçiler gelip gitmişlerdir.

Hindistan tarafından gelen elçiler, uzak diyarlardan geldikleri için Osmanlı ülkesinde pek fazla bilinmeyen şeyleri hediye olarak getiriyorlardı. Kanunî Sultan Süleyman'a da

¹⁴⁷¹ Açıkgöz, *a.g.t.*; 50.

¹⁴⁷² BOA. C. HR. 60/2970.

¹⁴⁷³ H. Cemaziyelevvel 1028 / M. Nisan-Mayıs 1619 tarihinde gelen elçi Burun Kâsım Hân beraberinde dört fil, bir de gergedan getirmişti. *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi II*, 687.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâ'îma*, II, 448.

¹⁴⁷⁴ Açıkgöz, *a.g.t.*; 227.

¹⁴⁷⁵ “Sultân Mehemmed “ravvaha'llâhü rûhahû” âsitânesine Rây-ı Hind'den te'sis-i mevâdd-ı mahabbet ve te'kid-i binâ-yı sadâkat için tuhaf-ı garâyib ile ağır ilçi gelmiş idi.” Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*. (Haz. Tulum, A. M.). (1977). İstanbul: Baha Matbaası, 196.

Hint hükümdarı tarafından bukalemun derisinden yapılmış bir yemek sofrası, yüz Hitay tabağı, yüz kâse ve çeşitli sofraya gereçleri gibi kıymetli eşyalar gönderilmişti. Hediyelerin arasında ayrıca iki okka su alabilecek büyüklükte, altın ve gümüş halkalarla süslenmiş, muhtemelen Hindistan cevizinden mamûl bir hediye de bulunmaktaydı.¹⁴⁷⁶

H.1048 / M.1638-1639 yıllarında gelen Hürrem Şah'ın Zemir Zarif adlı elçisi, Bağdat Seferi'ne çıkmış olan IV. Murad'a, Bağdat yolunda, bir mücevher kemer, altı fil kulağından yapılmış ve üstüne gergedan postu kaplanmış çok değerli bir kalkanı hediye olarak takdim etmişti.¹⁴⁷⁷

Şah Cihan'ın H.1063 / M.1652-1653 yıllarında gelen elçisi Seyyid Hacı Mehmed de beraberinde hediye olarak çok değerli taşlar getirmişti. Hediyeler arasında bulunan bir sorguçtaki elmas, padişah IV. Mehmed'in başında taşıdığı elmastan çok daha değerliydi. Şah Cihan kendi mührü ile mühürlediği bu hediyeleri, Osmanlı sultanının bizzat kendi elleriyle açmasını istemişti.¹⁴⁷⁸

1655-1656 yıllarında İstanbul'da bulunan Fransız Seyyah Jean Thévenot, o tarihlerde gelen Hint elçisi Kaim Bey'in getirdiği hediyelerin de, yaklaşık olarak 1.000.000 kuruş değerinde olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁷⁹ Hint elçisinin Hindistan'a dönüşünde, dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Ma'nzâde Hüseyin Ağa, Ağustos 1656'da nâme ve hediyeleri götürmek üzere elçi tayin edilmişti. Elçi ile beraber iri zümrütlü bir sorguç; üçü serâser çullarla, biri ise mücevher at koşum takımı, süslü enselik, eyer, üzengi, altın zincir ve incili abayî ile süslenmiş dört küheylan at gönderilmişti.¹⁴⁸⁰ Ma'nzâde Hüseyin Ağa İstanbul'a 1659 yılında dönmüş, dönerken de Hint hükümdarından, ortasında kırk elli kıratlık elmas

¹⁴⁷⁶ Açıkgöz, *a.g.t.*; 229.

¹⁴⁷⁷ Konyalı, *a.g.m.*, 25.

¹⁴⁷⁸ Konyalı, *a.g.m.*, 25. İsmail Hakkı Konyalı Hint elçisinin adını Seyyid Hacı Mehmed olarak verse de aşağıdaki kayıta elçinin adı Seyyid Ahmed olarak geçmektedir. "... *Altmış üç tarihindən mukaddema elli sekiz elli dokuz tarihinde Devlet-i 'Aliyye tarafından Seyyid Şeyh Yahya nâm bir kimesne ilçilik ile Hindistan'a gönderilmiş altmış üç tarihinde ki Derviş Mehmed Paşa nâm sadrâzam vaktinde ilç-i mezbûr ric'ât itmekle Seyyid Ahmed nâmında bir ilçileri bile gelmiş şevketlü padişâh-ı cihânpenâh hazretlerinin huzûr-ı hümayûnlarına getirdiği envâ'-ı tuhâf ve tefârikden ma'ada iki yüz bin gurûş kıymetli bir şimşir ve yüz bin gurûş kıymetli bir top sorgucu getürmüş ki ancak elmasdan murassa' sâir cevâhirden değil padişâh-ı Hindin kendisi mührile memhûr olub huzûr-ı hümayûna memhûren getürüb bizzât padişâh-ı şevket-i destgâh kendi mübarek eliyle izâle-i mühr eylemek üzere şart ve tenbih itmegin...*" BOA. BEO. A.TŞF. 346/23.

¹⁴⁷⁹ Thévenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye*. (Çev. N. Yıldız). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 203.

¹⁴⁸⁰ Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâ'ima*, IV, 1691.

ile bezenmiş bir sorguç, büyük elmaslarla süslü altın kılıç ve on sandık içinde değerli kumaşlar getirmişti.¹⁴⁸¹

Hindistan bölgesinden Osmanlılara gönderilen hediyeler genellikle ıtır, amber gibi doğuya özgü baharatlar, Hindistan bölgesine özgü kumaşlar, elmas, yakut vb. gibi değerli mücevherlerden oluşmaktaydı. Buna mukabil Osmanlı Devleti'nden Hindistan'daki Müslüman devletlere kürkler, değerli koşum takımları donanmış cins atlar, mücevherlerle süslü sorguç, hançer ve kuşaklar gönderilirdi.¹⁴⁸²

5.3.5.10. Tabi devletler ile hediyeleşme

Tâbi-metbû ilişkisi çerçevesinde Eflak, Boğdan ve Erdel gibi devletler ile Dubrovnik'in gönderdiği aynî ve nakdî hediyeler her iki taraf için de haraç ve pîşkeş adıyla vergi olarak alınıp verilirdi.¹⁴⁸³ Bu bağlamda Erdel'den şahin, doğan, kupa, kadeh, leğen ve ibrik; Dubrovnik'ten lengerî; Eflak'tan cins atlar, av kuşları ve av köpekleri, gümüş evâni; Boğdan'dan av kuşları, samur ve uşak kürkler, gümüş kaplar hediye olarak gönderilirdi.¹⁴⁸⁴ Dubrovnik elçileri padişahın yanısıra sadrazam, kızlar ağası gibi başka paşalara ve valide sultan başta olmak üzere diğer sultanlara da hediyeler verirlerdi. Hanım sultanlara verilen hediyeleri ise genellikle esanslar, kokular ve ziynet eşyaları teşkil ederdi.¹⁴⁸⁵

Genel olarak ifade edilecek olursa; elçiler vasıtasıyla gerçekleştirilen diplomatik hediyeleşmenin, hediye gönderen devletlerin kültürel ve coğrafi özelliklerine göre şekillendiği söylenebilir. Doğudan gelen elçilerin getirdiği kitap, değerli kumaş, halı gibi hediyeler, Osmanlılar tarafından gönderilen hediyelerle benzerlik göstermekteydi. Bu ise Osmanlıların, doğulu devletlerle benzer kültürlere sahip olmasından kaynaklanmaktaydı. Batılı elçilerin getirdikleri arasında ise porselen tabak, kupa, kadeh vb. gibi Osmanlıların aşına olduğu hediyeler bulunmakla birlikte saat, teleskop gibi teknolojik hediyeler de bulunmaktaydı. XVIII. yüzyıl öncesinde batılı elçilerin padişah, sadrazam ve diğer devlet adamlarına hediye olarak para takdim etmelerine de sıkça rastlanırdı. Bunların yanısıra

¹⁴⁸¹ Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Nâ'îma*, IV, 1833.

¹⁴⁸² Açıkgöz, *a.g.t.*; 233.

¹⁴⁸³ Açıkgöz, *a.g.t.*; 237, 278.

¹⁴⁸⁴ Açıkgöz, *a.g.t.*; 296.

¹⁴⁸⁵ Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi, C.III /II, 114.; Galland, A. (1987). *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)* (Çev. N. S. Örik). Ankara: TTK Basımevi, C: II. 59-60.

mücevher ve değerli taşlarla süslenmiş hediyeler ise hediyeleşmelerde, her dönemde ön plânda tutulurdu.¹⁴⁸⁶

5.4. Huzura Çıkıştan İstanbul'dan Ayrılanaya Kadar Geçen Süre

Elçilerin İstanbul'da geçirdikleri süre, ülkelerine dönüş izni aldıktan sonra name-i hümayunlarını almak için padişah veya sadrazamın huzuruna kabul edilmeleriyle sona ererdi. Mukim elçiler devletleri tarafından belirlenen süre boyunca İstanbul'da kalırlarken, fevkalade elçilerin beklemeleri gereken süre en az bir ayı bulurdu. Mesela 1717'de gelen Hint elçisi Muhammed Niyaz Han, Topkapı Sarayı'nda ilk olarak H. 25 Safer 1129 / M. 7 Şubat 1717 Pazar günü kabul edilmiş; name-i hümayunu alması için ikinci kere huzura kabulü ise H. 25 Rebülevvel 1129 / M. 9 Mart 1717 Salı günü gerçekleşmişti.¹⁴⁸⁷ Nadir Şah tarafından gönderilen hediyeleri teslim etmek için huzura kabul edilen Abdülkerim Bey, ilk olarak H. 16 Rebiülevvel 1150 / M. 14 Temmuz 1737'de huzura kabul edilmiş, name-i hümayun ise kendisine H. 13 Rebiülahir 1150 / M. 11 Ağustos 1737'de teslim edilmişti.¹⁴⁸⁸ 1706'da gelen Avusturya ortaelçisi ise namesini takdim ettikten iki ay sonra dönmüştü.¹⁴⁸⁹ Fevkalade elçilerin beklemeleri gereken sürenin dört-beş ayı bulunduğu da olurdu.¹⁴⁹⁰ Bu durum özellikle antlaşma metinlerinin onaylanması için gelen elçiler için geçerliydi. Elçiler mütekabiliyet esasına göre gönderildiklerinden tarafların sınırda buluşması gerekiyordu. Bu nedenle 1775 tarihinde gelen Rus elçisi Prens Repnin, dört buçuk aya yakın bir süre İstanbul'da kalmıştı.

Müslüman elçilik heyetleri içerisinde ülkelerine dönmeden hac farızasını yerine getirmek isteyenler olmaktadır ki, böyle durumlarda da elçilerin İstanbul'da ve Osmanlı topraklarındaki ikametleri biraz uzamaktaydı. Elçiler hac mevsimi yaklaşınca İstanbul'dan ayrılmakta ve bu ibadeti yerine getirdikten sonra ülkelerine dönmekteydiler.¹⁴⁹¹ Bazen de elçiler önce hac ibadetini yerine getirip sonrasında İstanbul'a gelmekteydiler. Bu şekilde hac farızasını yerine getirip dönenler içerisinde özellikle Buhara ve Hindistan taraflarından gelen elçiler önemli bir yer tutmaktaydı. Aslında Osmanlılarla bu devletler arasında yürütülen diplomasiyi, elçilerin sıklıkla hac farızasını da yerine getirmelerinden dolayı *hac diplomasisi* olarak tanımlamak da mümkündür. Mesela Hindistan'ı istila eden Nadir Şah'a

¹⁴⁸⁶ Akım, *a.g.t.*; 72.

¹⁴⁸⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 346/13.

¹⁴⁸⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 348/4 a.

¹⁴⁸⁹ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 225.

¹⁴⁹⁰ İpşirli, *Elçi*, 11.

¹⁴⁹¹ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 224-225.

karşı bir ittifak talebiyle, 1744-1745 tarihinde Büyük Moğol Nasireddin Mehmed'den elçi olarak gönderilen Seyyid Ataullah Efendi de, önce hac farizasını yerine getirip sonrasında İstanbul'a gelmişti.¹⁴⁹²

Elçiler, İstanbul'da sultanın huzuruna ikinci kabul edilişlerine kadar geçen zaman zarfında, Osmanlı idarecileriyle daha rahat bir atmosferde görüşürlerdi. Sık sık Osmanlı saraylarını ziyaret eder, konaklarında Osmanlı ileri gelenlerini ağırlar ve hediyeler verir, onlarla ava çıkmak gibi çeşitli faaliyetlere katılırlardı.¹⁴⁹³ Özellikle İstanbul'daki mukim elçiler Osmanlı hanedanının İstanbul'da bulunan diğer mensuplarıyla irtibata geçebilirlerdi. Mesela hanedanın kadın mensuplarının, Avrupalı elçilerle çeşitli kişisel ilişkileri bulunmaktaydı. Yabancı ülkelerdeki mahmillerinin kayırılması için onlardan yardım ister ve aracilar vasıtasıyla hediyeler, elbiseler ve çeşitli sanat eserleri ısmarlardı. Elçiler hanedanın kadın mensuplarının yanı sıra şehzadelerle de temaslarda bulunabiliyorlardı. Mesela Venedik balyosu Lorenzo Bernardo bir adamını, o sıralarda sancakbeyi olan III. Mehmed'le görüşmesi için Manisa'ya göndermek isteyince; sadrazam, III. Murad'ın bunu yanlış anlayacağını ifade etmişti. Fakat elçi, balyosla şehzadelerin görüşmelerinin son derece doğal olduğunu ve dahası bunun geçmişte örneklerinin bulunduğunu ifade edince, III. Murad kendi şehzadeliğinde bu tarz bir haberleşme içerisinde olmadığını söyleyerek elçinin oğluya görüşmesini engellemişti. Fakat Şehzade Mehmed'in İstanbul'daki kethüdası balyosla görüşerek, şehzadenin balyostan memnuniyetini bildirebilmişti.¹⁴⁹⁴

Bu tür gayrıremi görüşmeler, İstanbul'da kalış süreleri kısıtlı olan fevkalade elçilerden ziyade mukim elçiler için geçerliydi. Fevkalade elçilere, İstanbul'da kaldıkları zaman zarfında ise sadrazam, vezirler ve devlet erkânı tarafından resmi ziyafetler verilmesi gelenektir.¹⁴⁹⁵

5.4.1. Devlet İleri Gelenleri Tarafından Elçilere Verilen Ziyafetler

Elçilere sadrazam ve diğer devleti erkânı tarafından verilen ziyafetlerin ana teması aradaki dostluğun pekiştirilmesiydi. Barış antlaşması tasdiki için gelen veya devlete dostluğu görülüp takdir edilen elçilere, sadrazam tarafından ayrıca uygun bir mahalde veda

¹⁴⁹² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 57-58.

¹⁴⁹³ Dursteler, *a.g.e.*, 264-265.

¹⁴⁹⁴ Gürkan, *a.g.m.*, 384.

¹⁴⁹⁵ İpşirli, *Elçi*, 11.

ziyafeti de verilirdi. Sadrazam tarafından verilmesi gereken ziyafetler, sadrazamın seferde olması durumunda sadaret kaymakamı tarafından verilmekteydi.¹⁴⁹⁶

Elçilere başta sadrazam olmak üzere devlet ileri gelenleri tarafından verilen ziyafetler de Haliç ve Boğazdaki çeşitli saray, yalı ve kasırlar kullanılırdı.¹⁴⁹⁷ III. Ahmed döneminde genellikle Kâğıthane tercih edildiğinden mevsim müsait olduğu takdirde elçi Sadabad'da ağırlandı.¹⁴⁹⁸ 1740'da Avusturya elçisine, H. 1153 / M. 1740-1741 tarihinde İran elçisi Hacı Han'a¹⁴⁹⁹ ve H. Muharrem 1154 / M. Mart-Nisan 1741'de Rus elçisine “*âdet-i dîrîne-i Devlet-i Osmâniyye üzre*” yine burada ziyafet verilmişti.¹⁵⁰⁰ Eğer mevsim uygun değilse ziyafet sahilsaray ya da Paşa Kapısı'nda verilirdi. Mesela Rus elçisi Prens Repnin'e verilen ziyafet şubat ayına denk geldiği için Paşa Kapısı'nda verilmişti.¹⁵⁰¹

Sadabad'da verilecek ziyafet için Sadabad kasrının yanından başlanarak Kâğıthane'ye doğru otağ ve çadırlar kurulurdu. İçleri kıymetli kumaşlarla döşenen bu otağ ve çadırlar; çiçek, meyve ve kılıçlarla süslenirdi.¹⁵⁰² Elçi, ziyafet günü seher vakti mihmandarı ile kendisini davete gelen ağa tarafından konağından alınarak iskeleye indirilir, oradan da kayıklarla ziyafet mahalline götürülürdü. Elçi eğer yaz dolayısıyla Yeniköy veya Tarabya gibi bir semtte ikamet ediyorsa, bir çekdiri ile tersaneye getirilip oradan kayıklarla ziyafet mahalline taşınırdı. Ziyafet Paşa Kapısı'nda verilirdi, elçi yine Tophane'den kayıklarla Eminönü'ne geçirilirdi. İskelede hazırlanmış atlara binen elçi ve maiyeti, alayla ziyafetin verileceği yere götürülürdü.¹⁵⁰³ Sadrazam ise kayıkla gittiği Mirahur Köşkü'nden alayla¹⁵⁰⁴ Sadabad'a gelmiş olurdu. Elçi burada bir süre sayebanda

¹⁴⁹⁶ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 226.; Werner, *a.g.e.*, 71.

¹⁴⁹⁷ BOA. BEO. A.TŞF. 356/94 a-95 a.; 359/157-158.; Mesela H.1131 / M. 1718-1719 tarihinde antlaşma tasdiki için gelen Avusturya elçisine sadrazam tarafından ilk olarak Anadolu Hisarı'nda Hüseyin Paşa Yalısı'nda, ikinci olarak Taşlıca Burnu civarında Kara Mustafa Paşa Sahilhanesi'nde ziyafetler verilmişti. BOA. BEO. A.TŞF. 356/113 b, 114 a.; 359/196, 197.

¹⁴⁹⁸ BOA. BEO. A.TŞF. 347/140-145.

¹⁴⁹⁹ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 225.

¹⁵⁰⁰ “*Elçi-i mesfûra Sa'd-abâd'da ziyafet olunub Büyükdere'den çavuşbaşı marifetiyle çekdiri ile gelüb vakt-i gurûbda avdet esnasında elçiye bir re's donanmış at ve çuka feraceye kaplı samur kürk ve sır kâtibi ve kırk neferden ziyade beyzâdelere dahi hil'atler ilbas ve iksa olunduktan sonra yine çekdiri ile hanesi tarafına irsâl kılındı*” Baycar, *a.g.e.*, 364.

¹⁵⁰¹ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 225.

¹⁵⁰² BOA. BEO. A.TŞF. 356/94 b.; 359/157.

¹⁵⁰³ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 227.

¹⁵⁰⁴ “*Tertib-i Alay İbtidâ kulağuz çavuş ve yamakları telleriyle ba'dehu asesbaşı ve sübaşı neferâtı keçeleriyle ba'dehu tatarân ve delüyan ve gönüllüyan kisvetleriyle ba'dehu ağayân-ı sadr-ı âli destâr ve ferâce ile ba'dehu sipâh ve silâhdâr ve bölükât-ı erba'a zâbitânı destârlarıyla ba'dehu gedikli züamâ destâr ve erkân ile ba'dehu üst giyan hacedân kafesi ve ferâce kürkleri ile ba'dehu bölükât-ı erba'a ağaları destâr ve kemer raht ile ba'dehu sipâh ve silâhdâr ağaları kezâlik ba'dehu defter emini [derkenar : tevki'i hacedândan ise defter emini efendi ile maiyet ider] ve defterdâr efendiler kafesi ve erkân ve kemer raht ile*

istirahat ettikten sonra otağa geçer,¹⁵⁰⁵ ziyafet mahalline geldiğinde ise sadrazam elçiyi otağ içerisinde karşıladı. Tatlı ve kahve merasiminden sonra mehterhane çalar, sanatkârlar hünelerini gösterir, arkasından yemek yenirdi. Divanda yenilen yemekte sadrazamın sofrasında sadece elçi bulunmaktayken, burada elçi ile beraberindeki birkaç kişi sadrazamın sofrasında yerlerdi. Yemekten sonra namaz kılınırdı. Elçilerin Hristiyan olması durumunda ise sadrazam izin isteyerek namazını eda ettikten sonra tekrar elçinin yanına dönerdi. Sonrasında bir süre daha sohbet edilip hüneler seyredilip elçi ve beraberindekilere hediyeleri verilir, böylece ziyafet son bulurdu.¹⁵⁰⁶

Ziyafet Paşa Kapısı'nda verildiği takdirde elçinin gelişi, Paşa Kapısı'na ilk gelişindeki gibi olur diğer safhalar ise Sadabad'daki gibi icra edilirdi.¹⁵⁰⁷

Sadrazam tarafından verilen ziyafetler esnasında elçilere cirit, av köpekleriyle ayıların kapıştırılması, cambazlık, mızrak oyunları, at yarışları, ok atma, kılıç, kalkan, top, humbara gibi çeşitli oyunlar sergilenirdi.¹⁵⁰⁸ 26 Mayıs 1555'te Amasya'da kabul edilen İran elçisine, vezirlerden Ali Paşa ziyafet verdiği zaman kırk-elli kadar matrakçı hünelerini sergilemişlerdi.¹⁵⁰⁹ 23 Mayıs 1576'da İran elçisi Tokmak Han'a, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa tarafından ziyafet verildiğinde de benzer şekilde hokkabazlar, güreşçiler, kılıç kalkan oyuncular, ateş hünerebazları, bir el genişliğindeki demir halkadan oklarını geçirebilen keskin nişancılar becerilerini göstermişlerdi.¹⁵¹⁰ Avusturya elçisi Walter Leslie'nin 1665 yılında Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa tarafından Edirne'de kabulü de, nefis yemekler ve cirit oyunları ile renklenmişti.¹⁵¹¹ Ziyafetler esnasında gösterilen bu hünere ve sergilenen gösteriler sadece Osmanlılar tarafından sergilenmez, elçilik heyetinde bulunanlar da hünelerini ortaya koyarlardı. Mesela H. 10 Receb / 1203 M. 6 Nisan 1789

ba'dehu vüzerâ-yı i'zâm hazerâtı ale't-tertib çukadârları çentiyân ve gaddâre ve tüfenk ve şâtrları kemer gaddâre ve haşt matharacı ve tüfenkçibâşuları kaplan post ile ba'dehu çavuşlar kâtibi kafesî ve emini destâr-ı âdi ve erkân ile ba'dehu telhisî ve selâm ağası ba'dehu mektubî efendi ve kapucular kethüdâsı ağa ba'dehu tezkereci efendiler kafesî ve kemer raht ile ba'dehu cevâhir ve sim kalkânlu ve kemer rahtlu yedekhâ-yı asafî ba'dehu reisülküttâb efendi ve çavuşbaşı ağa ba'dehu iki taraflı harbeciler kaplan post ve harbeleri ve ellerinde seksonlarıyla ba'dehu sadrâzam hazretleri önlerinde şâtrân ve rikâblarında yigirmi nefer mikdârı çorbacılar süpürgeleriyle ba'dehu tüfenkçiyân ba'dehu enderûn ağaları ba'dehu mehterhâne bu tertib ile Fil Köprüsü'nden mürûr ve sâyebânlarına nüzûl olunurken." BOA. BEO. A.TŞF. 356/94 b-95 a.; 359/157-158.

¹⁵⁰⁵ Ziyafet verilen mahalde sadrazam atından veya sandalından indiğinde ve elçinin kabul edildiği odaya gelip oturduğunda çavuşlar tarafından alkış da bulunulurdu. BOA, BEO, A.TŞF. 347/61-62,.

¹⁵⁰⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 356/95 a.; 359/158.

¹⁵⁰⁷ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 227.

¹⁵⁰⁸ BOA. AE. SABH. I. 10/906.; BOA. BEO. A.TŞF. 356/114 a, 115 b.; 359/197, 199.

¹⁵⁰⁹ Dernschwam, *a.g.e.*, 292.

¹⁵¹⁰ Gerlach, *a.g.e.*, 349.

¹⁵¹¹ Kolçak, Ö. (2011). "Habsburg elçisi Walter Leslie'nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)". *Tarih Dergisi*, Sy: 54, 61.

tarihinde Hint elçilerine Kâğıthane’de verilen ziyafette, elçilik heyetindekiler ateşbazlık, fişenk atmak ve bağlak gibi hünelerini göstermek istemişlerdi.¹⁵¹²

Karlofça Antlaşması’nın tasdikli nüshasını getiren Avusturya büyükelçisi Oettingen’e, sadrazamın Göksu Hisarı yanındaki yalısında yemek verilmişti. Bu ziyafet için sadrazam, sandalla elçiden önce ziyafet mahalline gelmişti. Elçiyi yalıya getirmek için Meyyit İskelesi’nde üç çekdiri hazırlanmış, hazırlanan bey çekdirisine elçi, diğer iki çekdiriye ise elçinin maiyeti binmişlerdi. Elçi ve adamları trampetler, top ve tüfek şenlikleri arasında yalıya çıkmışlardı. Sadrazam ziyafetten sonra elçiye bir kürk giydirip çeşitli hediyeler verdikten sonra pehlivanlar ve diğer bir takım hünere sahipleri hünelerini sergilemişlerdi.¹⁵¹³ Elçi İstanbul’dan ayrılmadan önce H. 11 Rebiülahir 1112 Cumartesi / M. 25 Eylül 1700 tarihinde de, sadrazam tarafından Eyub’daki Maktul Kara Mustafa Paşa Yalısı’nda ağırlandı. Yemekten sonra yine pehlivanlar güreşler tutup, sadrazam cündileri Mısır ve Dardarî ciritleri oynamışlardı. Ayrıca elçiye, ziyafet sonunda konağına sadrazamın atlarından birisiyle gönderilecek kadar teveccüh gösterilmişti.¹⁵¹⁴

Pasarofça Antlaşması’nın tasdikli nüshasını teslim etmek üzere gelen Avusturya büyükelçisi Virmondt Kontu Damian Hugo’ya da, Sadrazam İbrahim Paşa tarafından ilk olarak H. 19 Şevval 1131 / M. 4 Eylül 1719’da Vidos Bahçesi’nde; ikinci olarak H. 4 Zilkade 1131 / M. 18 Eylül 1719 tarihinde Üsküdar’da Amcazâde Hüseyin Paşa Yalısı’nda ziyafetler verilmişti. Oldukça mutantan bir biçimde tertip edilen bu ziyafetler için, hazırlıklar iki gün öncesinden başlatılmıştı. Yemekten sonra on üç hanende ve yirmi müzisyen tarafından bir gösteri sunulmuş, arkasından bizzat Sadrazam İbrahim Paşa tüfekle birkaç hünere sergilemişti. Oettingen’e verilen ziyafette olduğu gibi cirit, güreş müsabakaları gerçekleştirildikten sonra ise hokkabazlar ve silahşörler marifetlerini sergilemişlerdi.¹⁵¹⁵

Sadrazam tarafından verilen ziyafetler, oldukça büyük gösteriş ve şaşaa içerisinde gerçekleştirilir ve masraftan kaçınılmazdı. Elçilere yapılan bu masraflar, elçilerin geliş sebeplerine, statülerine ve maiyetlerinin sayısına bağlı olarak değişmekteydi. Bu bağlamda H. Receb 1153 / M. Eylül-Ekim 1740 tarihinde sadrazam tarafından Nemçe elçisine

¹⁵¹² BOA. AE. SABH. I. 10/906.

¹⁵¹³ Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, II/I, 32.

¹⁵¹⁴ Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, II/I, 41.

¹⁵¹⁵ Demir, U. (2015). “Üsküdar’da Avrupalı Bir Diplomat: Avusturya Elçisi Virmondt Kontu Damian Hugo’nun 1719’da Ağırlanması”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 223-237.

Sadabad, İspanyol elçisine Çırağan ve Fransa elçisine Bahariye köşklerinde verilen ziyafetlerde toplam 179.620 kuruş masraf yapılmıştı. Bu harcamaların yaklaşık % 80'ini Avusturya heyetine yapılan masraflar oluşturuyordu.¹⁵¹⁶ H. 19 Zilhicce 1158 / M. 12 Ocak 1746 tarihinde İran elçisine verilen ziyafette ise 6.782 kuruş masraf yapılmıştı.¹⁵¹⁷

Barış zamanlarında gelen elçiler, padişah dışındaki devlet erkânı tarafından da kabul edilir ve resmi prosedür gereği onurlarına ziyafetler tertip edilirdi. Bu nedenle elçilerin hangi devlet adamları tarafından ağırlanacağı önceden belirlenirdi. Bu bağlamda sadrazamdan sonra elçiye ziyafet verme sırası, eğer İstanbul'da ise kaptan-ı deryaya aitti.¹⁵¹⁸ Daha sonra sırasıyla derecelerine göre diğer vezirler, yeniçeri ağası, sadaret kethüdası, defterdar ve reisülküttap gelirdi.¹⁵¹⁹ Bazen de alışılmıştan farklı olarak sarayın birün erkânından olan ağalar ve şeyhülislam gibi diğer bazı ileri gelenler de, ziyafet verecekler listesinde yer alırdı.¹⁵²⁰ Böyle bir durumda kimlerin ziyafet vereceği sadrazamın sunduğu listenin padişah tarafından tasdik edilmesi ile gerçekleşirdi.¹⁵²¹

Selanikî *israf u itlâf* olarak tanımladığı bu uygulamanın sadrazam İbrahim Paşa zamanında kaldırılmış olduğunu ifade etse de, uygulamanın sonraki dönemelerde tekrar başladığı görülmektedir.¹⁵²² Devlet ileri gelenleri tarafından verilen bu ziyafetlerde mekânlar ve daveti iletmek için giden kişiler farklı olmakla beraber ziyafet safhaları, sadrazamın verdiği ziyafetin içeriğiyle aynıydı. Ziyafetten bir gün önce mihmandarla birlikte divan tercümanı, muteber ağalardan birisi, başbakı kulu veya ziyafeti verecek olan kişinin kethüdası, elçinin konağına giderek elçiye daveti iletir; yine aynı gün hazırlıklara başlanırdı. Bu ziyafetlerde de elçiye değerli hediyeler takdim edilirdi.¹⁵²³

¹⁵¹⁶ BOA. AE. SMHD. I. 217/17260.

¹⁵¹⁷ BOA. C. ML. 775/31650.

¹⁵¹⁸ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 226.

¹⁵¹⁹ BOA. BEO. A.TŞF. 356/114 a-b.; 359/197. 1576 yılında gelen İran elçisi Tokmak Han'a vezir-i azam Sokollu Mehmed Paşa'dan sonra sırasıyla kubbe vezirleri Piyale, Ahmed, Mahmud ve Mustafa paşalar ziyafet vermiş ve hediyeler takdim etmişlerdir. Kütükoğlu, B.; *a.g.m.*, 7.

¹⁵²⁰ III. Ahmet devrinde gelen ve hacca gideceği için İstanbul'da kalma süresi uzayan Buhara elçisine sırasıyla Kaptan Paşa, Yeniçeri Ağası, Defterdar, Matbah ve Arpa eminleri ile İstanbul Emtia ve Duhan Gümrükleri eminleri ziyafet vermişlerdir. Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 226. H. 1108 / M. 1696-1697 tarihinde gelen İran elçisi Ebu'l-Masum Han ise sadrazam kaymakamı Hasan Paşa, diğer vezirler, yeniçeri ağası ve şeyhülislam efendi tarafından davet edilmiştir. Mercan, *a.g.t.*; 117-118.

¹⁵²¹ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 226.

¹⁵²² Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, II, 732,

¹⁵²³ Rus elçisi Reprin'i davet için, İstanbul'da sadrazam tarafından verilen ziyafette mihmandar ve divan tercümanı, kaptan paşa tarafından verilen ziyafette kendi kapı kâhyası ve tersane tercümanı, sadaret kethüdası verilen ziyafette kendi kâhyası, yeniçeri ağası tarafından verilen ziyafette ocak başmüezzini, defterdar tarafından verilen ziyafette cizye başbakı kulu, reisülküttap tarafından verilen ziyafette ise kesedar gönderilmiştir. Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 226-227.

Şah Cihan'ın H.1063 / M.1652-1653 yıllarında gelen elçisi Seyyid Hacı Mehmed örneğinde olduğu gibi, özellikle doğudan gelen Müslüman elçilere diğer devlet adamları tarafından verilen ziyafetlerde İstanbul'un tanınmış âlim, edip ve şairleri bulunur, ilmi sohbetler yapılırdı.¹⁵²⁴ Nitekim H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde gelen İran elçisi Murtaza Kulu Han, Namî mahlasıyla gazeller yazan ünlü bir şairdi. Bu nedenle elçiye verilen ziyafetlerde, aralarında Lale Devri şairi Nedim'in de bulunduğu şairlerle Murtaza Kulu Han arasında karşılıklı atışma şeklinde Farsça ve Türkçe şiirler okunmuştu.¹⁵²⁵ Hatta Murtaza Kulu Han, İstanbul'a geldiğinde de ilim erbâbından Müderris Esad Efendi, Dürri Ahmed Efendi, Müderris Seyyid Vehbi Efendi ve Başmukatacı Nahifi Efendi ve Dürri Efendinin biraderi Said Efendi elçinin yanına giderek ilmî sohbette bulunmakla görevlendirilmişlerdi.¹⁵²⁶

5.4.2. Elçilerin Şeyhülislam ve Diğer Din Büyükleri İle Görüşmeleri

Müslüman ya da gayrimüslim fark etmeksizin yabancı elçiler, Osmanlı Devleti'nin en büyük din görevlisi olan şeyhülislamla veya din büyükleri ile görüşebilirlerdi. Elçilerin şeyhülislamla görüşmeleri kendilerine verilen resmi ziyafetlerde olabildiği gibi gayriresmi olarak da gerçekleşebilirdi.¹⁵²⁷

Mesela Fransız elçisi Jean de la Haye, 1656 yılında Şeyhülislam Hocasade Mesud Efendi ile görüşmüş ve bu görüşmede elçinin yanında Fransız seyyah Jean Thévenot da hazır bulunmuştu.¹⁵²⁸ İngiliz elçisi Sir John Fisch ise IV. Mehmed'in huzuruna Edirne'de çıktıktan sonra yine Edirne'de bulunan şeyhülislam ile 10 Ağustos 1675'te görüşmüştü. Bu görüşme esnasında elçinin yanında bulunan Papaz John Covel'e göre, şeyhülislam elçiye oturarak karşılama ve elçi şeyhülislamın karşısında bir iskemleye oturtulmuştu.¹⁵²⁹ XVI. yüzyılda, Venedik elçisinin divana gelişinde, Anadolu Kazaskeri Yahya Efendi'nin ayağa kalkmayı reddettiği anımsanacak olursa; Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının en üst derecelisi olan şeyhülislamın -temsil ettikleri manevi konum itibarıyla- Hristiyan elçileri bütün kabullerde oturarak karşıladıklarında şüphe yoktur.

¹⁵²⁴ Konyalı, *a.g.m.*, 25.

¹⁵²⁵ "Diğer Nezâir Gazel-i Nâmi Han, İlçi-i Şah-ı Acem".(1334), *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 1 (7), 130.

¹⁵²⁶ BOA. BEO. A.TŞF. 347/135.

¹⁵²⁷ Werner, *a.g.e.*, 90.

¹⁵²⁸ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 101.

¹⁵²⁹ Covel, *a.g.e.*, 178-179.; Divanda geçerli olan kuralların burada da uygulandığı görülmektedir.

H. 1131 / M. 1718-1719 tarihinde Avusturya elçisine sadrazam tarafından Hüseyin Paşa Yalısı'nda verilen ziyafete, şeyhülislam da davet edilmişti. Bu ziyafetten sonra elçi resmi olarak da şeyhülislama ziyarette bulunmuş, bu buluşmada kahve ve buhur merasimi gerçekleştirilmişti. Ayrıca elçiler bu şekilde şeyhülislamı ziyarete geldiklerinde de mutut olduğu üzere elçilere şeyhülislam tarafından hediyeler verilirdi.¹⁵³⁰ Benzer şekilde H. 1134 / M. 1721-1722 tarihinde İran elçisi Murtaza Kulu Han, sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından Kâğıthane'de verilen ziyafet sonra şeyhülislamla görüştüğü gibi; Nadir Şah tarafından H. 1150 / M. 1737-1738 yılında gönderilen fil ve diğer hediyeleri getiren Abdülkerim Bey de şeyhülislamla görüşmüştü.¹⁵³¹

Örneklerin çokluğu ve şeyhülislamlık makamının Osmanlı Devleti içerisindeki ağırlığı göz önünde bulundurulduğunda, elçilerin şeyhülislamla görüşmelerinin olağan bir durum olduğu görülmektedir. Elçiler İstanbul'dan ayrılırken de şeyhülislama veda ziyaretinde bulunabilirlerdi. Bu bağlamda Avusturya elçisi Czernin, Temmuz 1617'de İstanbul'daki ilk elçilik görevini tamamlayıp ülkesine dönerken, veda ziyaretinde bulunduğu kişiler arasında şeyhülislam da bulunuyordu.¹⁵³²

Çok sık rastlanmasa da elçilerin şeyhülislam dışında herhangi bir din büyüğünü ziyaret ettikleri de bilinmektedir. Elçilerin bu tür ziyaretleri haliyle gayriresmi olduğundan resmi bir prosedür takip etmeleri gerekmemekteydi. Din büyükleri ile olan bu görüşmeler, elçilerin şahsi arzuları ya da görevleri gereği olabilirdi. Buna benzer en güzel örnek İlk Hollanda elçisi Cornelis Haga'nın, İstanbul'un ruhanî otoritelerinden Aziz Mahmud Hüdâi ile Üsküdar'da gerçekleştirdiği görüşmedir. Haga'nın Hollanda adına kapitüslayonlar elde etmesinin en önemli etkenlerden birisi, bu görüşmede Sultan I. Ahmed'in hocası ve Kaptan-ı Derya Vezir Halil Paşa'nın da şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdâi'nin referansını alabilmesi olmuştu.¹⁵³³

5.4.3. Elçilerin Sefere Götürülmesi

Osmanlılarla herhangi bir devlet arasında savaş durumu söz konusu olursa, bu savaşa elçilerden de götürülenler olabilirdi. Bu noktada elçilerin sefere götürülmesi, Osmanlı diplomasisine has uygulamalardan birisiydi. Osmanlıların güç ve kudretlerinin zirvesinde

¹⁵³⁰ BOA. BEO. A.TŞF. 356/114 a.; 359/197.

¹⁵³¹ BOA. BEO. A.TŞF. 347/145.; 348/4 b.

¹⁵³² Werner, *a.g.e.*, 90.

¹⁵³³ Arı, B. (2009). "İstanbul'da Corps Diplomatique ve Hollanda Elçisi Haga'nın İlk Günleri". *Levant Report Series*, Sy: 3, 8. İpşirli, "*Elçilerin Üsküdar'ı*", 204.

olduğu dönemlerde elçilerin sefere götürülmelerindeki en önemli sebep devletin askeri gücünü ve sefer organizasyonlarını doğrudan müşahade etmelerinin istenmesiydi. Elçilerin seferlere götürülmesi askeri açıdan zayıf olunan dönemlerde de devam etmiş; bu dönemlerde ise sefere götürülen elçilerden arabulucu olarak faydanılmaya çalışılmıştır.

Elçilerin sefere götürülmeleri hususunda fevkalade elçi ya da mukim elçi farkı gözetilmemekteydi. Fatih Sultan Mehmed, Otlukbeli Savaşı'na giderken o tarihte İstanbul'da olan Ungurus (Macar) elçisini de beraberinde sefere götürmüş, seferden zaferle ayrılınca da elçiyi küçük düşürücü ifadelerle geri göndermişti.¹⁵³⁴

Yavuz Sultan Selim, tahta çıkışının ardından büyük kardeşi Şehzade Ahmed ile savaşmak için Anadolu'ya geçtiği zaman, o tarihte Venedik balyos vekili olan Nicolò Giustinian'a, savaş alanında bulunmak isterse gelebileceğini iletmişti. Ancak vekil elçilikte işlerin yoğun olduğunu ve zaten kısa süre içerisinde cülûs tebriki için bir fevkalade elçi geleceğini gerekçe göstererek sefere katılmamıştı. Yine Yavuz Sultan Selim, Macar Kralı Ulasko tarafından gönderilen ve 1515 yılında Elçi Hanı'nda ikamet eden Bilâyi Barlabas başkanlığındaki elçilik heyetini, büyük seferlerde yanında dolaştırdıktan sonra 1519'da dönmelerine izin vermişti.¹⁵³⁵

Kanuni, Avusturya seferine giderken bütün masraflarını karşılayarak, Fransa elçisini de beraberinde götürmüştü. İlk defa bir Fransız elçisinin sefere götürüldüğü bu olaydan sonraki dönemlerde, Fransa elçilerinin Avusturya seferine götürülmesi âdet olmuştur.¹⁵³⁶ Elçiler XVI. ve XVII. yüzyıllardaki çeşitli seferlere katılıp yol boyunca yetkililerle görüşüp fikir beyan etmişlerdir.¹⁵³⁷ Osmanlıların savaşları kaybetmeye başladığı sonraki dönemlerde de dost devletlerin elçilerinin sefere götürüldüğü görülmektedir. Bunun nedeni ise elçilerin diplomatik becerilerinden ve arabuluculuk faaliyetlerinden yararlanmak şeklinde yorumlanabilir.

Elçiler sefere götürüldüklerinde sadece elçinin değil, elçi ile beraber götürülen tercümanların da harcırah ve günlük tayinatları verilirdi.¹⁵³⁸ Kanuni tarafından 1548'de

¹⁵³⁴ Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi, [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, 110.

¹⁵³⁵ Eyice, "Elçi Hanı", 16.

¹⁵³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 269. "...Selâtin-i Âl-i Osman memâlik-i Üngürüs fethine seferlere girdüklerinde França ilçileri sefere bile gitmek kanun olmağın merhum ve mağfûrun leh sultan Süleyman han gazi seferlerinin hiç birisinden hali olmamışlardır." Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî II*, 658.

¹⁵³⁷ İpşirli, *Elçi*, 13.

¹⁵³⁸ BOA. C. HR. 147/7334.

ikinci İran Seferi'ne götürülen Fransız elçi Gabriel D'Aramon da yola çıkarken beraberinde yetmiş beş-seksen silahlı asker, yüz on iki at, kırk deve, on sekiz katır ve on iki çadır getirmişti.¹⁵³⁹

Yine İngiltere'nin Osmanlı nezdindeki ikinci elçisi Edward Barton da III. Mehmed'le birlikte 1596 Eğri Seferi'ne katılmıştı.¹⁵⁴⁰ Sefere Barton'la birlikte katılan elçiliğin sefer kâtibi ve sonradan İngiltere'nin dördüncü Osmanlı elçisi olacak olan Thomas Glover, İstanbul'dan başlayarak seferin bir de günlüğünü tutmuştu.¹⁵⁴¹

Bazen de elçinin tabi olduğu devletle Osmanlılar arasında savaş çıkması durumunda elçi, ordu ile birlikte sefere götürülmüştür. Buradaki mantık ise savaşın durumuna göre müzakereye girilmesi gerektiğinde, durumu Osmanlı lehine çevirebilecek bir avantajın bulunmasının istenmesidir.¹⁵⁴² Böylesi bir durumda ise elçiye misafirden çok rehine muamelesi yapılması söz konusudur.

5.5.Elçilerin Dönüşü

Osmanlı Devleti'ne gelen fevkalade elçiler, gelişlerine neden olan görevlerini tamamladıktan sonra; daimi elçiler ise görev süreleri sonunda, yerlerine yeni elçi gelince ülkelerine dönebilirlerdi. Elçilerin, ülkelerine dönmeden önce padişahın onayını almaları gerekmekteydi.¹⁵⁴³ Bu nedenle ülkesine dönmeden önce Bâb-ı Âli'ye müracaat eder ve hükümetin müsaadesini rica ederlerdi. Durum padişaha arz olunur ve padişahın muvafakati alındıktan sonra elçi, bazen resmi bazen gayr-ı resmi huzura kabul edilip, hükümdarına götürmek üzere name-i hümayunu aldıktan sonra yola çıkardı.¹⁵⁴⁴

Fevkalade elçilerin ise ülkelerine dönmeden önce, name-i hümayunlarını almak için mutlak surette padişahın huzuruna çıkmaları gerekirdi.¹⁵⁴⁵ Bu elçilerden küçükkelçi rütbesine sahip olanlar, nadir de olsa padişahın huzuruna çıkamadan İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalabilirlerdi.¹⁵⁴⁶ Mukim elçilere verilecek olan name-i hümayun ise XVIII.

¹⁵³⁹ Genç, N.; *a.g.t.*; 28.; Chesneau, *a.g.e.*, 45.

¹⁵⁴⁰ Burian, *a.g.m.*, 18.

¹⁵⁴¹ Reyhanlı, T. (2001). *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 25.

¹⁵⁴² Ricaut, *a.g.e.*, 135.

¹⁵⁴³ BOA. İE. HR. 1/45.

¹⁵⁴⁴ BOA. AE. SABH. I. 7/616.

¹⁵⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 311.; Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 228. Sertoğlu, *a.g.m.*, 17.

¹⁵⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 281.

yüzyılın son yarısına kadar divan-ı hümayunda verilirken, bu tarihlerden sonra Paşa Kapısı'nda verilmeye başlanmıştır. Bu nedenle elçiye verilecek olan name-i hümayun ve mektûb-ı âsafi (sadrâzam mektubu) sadrazam sarayında verilirdi. Fakat elçinin sadrazama gelişinde kimse bulunmaz, alay tertip edilmez ve elçi kendi kayıkları, atları ve adamlarıyla gelip aynı şekilde dönerdi.¹⁵⁴⁷ Mukim elçiler İstanbul'dan ayrılırken, padişahın huzuruna ancak özel olarak taltif edilmelerini gerektirecek hizmetleri görülmüşse çıkabilirlerdi. Mesela Fransa daimi elçisi ülkesine döneceği zaman, H. 2 Safer 1137 / M. 22 Ekim 1724 tarihinde “*Moskov Çarı ile Devlet-i Âliyye beynlerine tavassut ve Devlet-i Âliyye'nin dilhâhı üzre dostluk ve hizmet ittiğine binâen saire mugâyir*” olarak huzura kabul edilmişti.¹⁵⁴⁸

İstanbul'dan ayrılacak olan elçiye name-i hümayun sadrazam tarafından verilecekse, kendisine tayin edilen gün ve zamanda Paşa Kapısı'na gelirdi. Elçiye verilmesi için daha önceden hazırlanmış name-i hümayunu, reisülküttap getirirdi. Bu esnada name-i hümayuna hürmeten sadrazam da, elçiyle beraber ayağa kalkardı. Sadrazam, koynundaki mühr-i hümayunu çıkarıp reisülkütuba verir; reisülküttap da mührü name üzerindeki balmumuna basar ve nameyi sadrazama uzatırdı. Sadrazam ise öptükten sonra kendi eliyle elçiye teslim ederdi.¹⁵⁴⁹

Fevkalade elçiler ya da yararlı hizmetleri görülen diğer elçilere, name-i hümayunlar padişah tarafından verilirdi. Bu nedenle icra edilecek olan merasimler, aynen ilk kabul edilişlerindeki gibi gerçekleştirilir; name-i hümayun, elçiye Arz Odası'nda teslim edilirdi. Padişahın sözlerinin elçiye naklinden sonra, tahtın sol tarafındaki yastığın üzerinde bulunan name-i hümayun, sadrazam tarafından alınırdı. Sadrazam nameyi alt tarafında duran vezire verir; name, alan vezirden bir diğerine olacak şekilde, elden ele miralem ağaya kadar gelince, elçiye miralem ağa teslim ederdi. Elçi nameyi öpüp başına koyar ve elleriyle göğsü hizasında tutarak Arz Odası'ndan çıkardı. Arz Odası'ndaki merasim bu

¹⁵⁴⁷ “*Teslim-i nâme-i hümayûn için da'vet olunan ilçiler sarây-ı asafîye ba'de'l-vürûd resm-i âdi icrâsıyla hil'atler ilbâs olunduktan sonra reisülküttâb çinilü odaya varûb name-i hümayûnu ziver-ı dest-i tazim ve çavuşbaşı ağa ile ma'ân geldiklerinde nâme-i hümayûn-ı şevketmakrûna ta'zimen sadrâzam hazretleri kıyâm ve ilçî dahi kıyâm ider ve sadrâzam hazretleri koyunlarından mühr-i hümayûnu çıkarub sadrâzam ba'de't-takbil reisülküttâb efendiye teslim ider oldahi alub leb-i tebcil birle takbil ve nâme-i hümayûnunun balmumusu üzerine temhirden sonra nâme-i inâyet-i meşhûn-ı mülükâneyi dest-i asafîye teslim eyledikde anlar dahi takbil ve ber-ser-i tebcil iderlerken alkış olunur ba'dehu kendü dest-i asafâneleriyle nâme-i hümayûnu ilçinin yedine teslim eylediklerinde ilçî dahi takbil idüb...*” BOA. BEO. A.TŞF. 356/101 b.; 359/170.

¹⁵⁴⁸ BEO. A.TŞF. 347/188.

¹⁵⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 310,

şekilde sona erer;¹⁵⁵⁰ fakat elçi, nameyi ancak Orta Kapı'ya gelince başkâtibine verebilirdi.¹⁵⁵¹

Elçilerin dönüşü münasebetiyle gerçekleştirilecek olan huzura kabul merasimleri de önceki kabul merasimlerinde olduğu gibi kesinlikle Arz Odası'nda olmak zorunda değildi. İlk Felemenk (Hollanda) elçisi Cornelis Haga,¹⁵⁵² H. 1022 / M. 1613-1614 tarihinde I. Ahmed'in huzuruna Üsküdar Bahçesi'nde kabul edildikten sonra, ülkesine dönüşüne müsaade edilmişti.¹⁵⁵³ H. 1093 / M. 1682-1683 tarihinde İstanbul'a gelen Rus elçisi de, ülkesine dönmeden önce Sarayburnu tarafındaki Kara Mustafa Paşa Köşkü'nde huzura kabul edilmişti.¹⁵⁵⁴

Elçilere verilen name-i hümayunlar, aşırı derecede itina gösterilerek hazırlanırdı. Genellikle *âbâdî* kâğıda *divanî* yazıyla yazılan nameler, Müslüman devletlerden birisine gidecekse adeta bir rekabet havası içerisinde hazırlanırdı; yazının çok daha güzel olmasına dikkat edilirdi. Bu nedenle namelerde bazen değişik yazı çeşitleri de kullanılırdı. Bunun için farklı hattatlar görevlendirilir ve nameler ayrıca tezhip sanatı ile süslenirdi. Name yazımı ve süslemesi işini gerçekleştirenlere de ihsanda bulunulurdu.¹⁵⁵⁵ Nameler yazıldıktan sonra name kesesine yerleştirilir; daha sonra ise bu keseye *kozak* ya da *kozalak* denilen altın, gümüş veya kemikten yapılmış, yassı ve yuvarlak bir kutu raptedilirdi.¹⁵⁵⁶ Bu kutu üstüne mum dökülerek mühürlenir, böylece nâmenin başkası tarafından açılması

¹⁵⁵⁰ Murtaza Kulu Han H. 1134 / M. 1721-1722'de ülkesine dönmeden önce arza kabul edildiğinde aldığı nameyi başi hizasında tutarak dışarı çıkmıştır. BOA. BEO. A.TŞF. 347/146.

¹⁵⁵¹ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 228. H. 24 Receb 1128 / M. 14 Temmuz 1716 tarihinde Avusturya Seferi için ordu-yı hümayun Filibe'deyken gelen Leh elçisi, burada Darüssaade Ağası Bahçesi olarak bilinen bahçede padişah için arz odası tarzında hazırlanan bir çadırda kabul edilmişti. Bu esnada Kaimmakam Paşa'nın padişahın huzuruna girmesi için izin verildiğinde Kaimmakam Paşa, Teşrifati El-Hac Ahmed Efendi'ye "*Şimdi huzûr-ı hümayûna vardıkda ilçi-yi mesfûrun nâmesin şevketlü padişâhımıza ne vechle virmelüdü ve şevketlü efendimizin nâme-i hümayûnları ilçi-yi mesfûra ne keyfiyetlü teslim ideriz*" diye sormuş, Teşrifati El-Hac Ahmed Efendi ise "*Gerçi huzûr-ı hümayûnda olan keyfiyyât gerçi bir hoş malûmumuz değildir lâkin mesmu'umuz olduğu üzere ilçi-yi mesfûrdan nâmesin kapucular kethüdâsı ağa alub cenâb-ı şerifinize virir ba'dehu siz dahi alub taht-ı hümayûnun ucuna vaz' idersiz ve yine nâme-i hümayûnu dahi siz alub kapucular kethüdâsı yahüd ol makâmda kim var ise sizden dahi anlar alub ilçiye virirler*" diye cevap vermiştir. BOA. BEO. A.TŞF. 346/26-27. Elçilerin çadırda kabul edilışlerinin arz odası tarzında bir düzenlenmeden sonra gerçekleştirilmesinin sebebini ise, Lütfi Paşa'nın Asafnamesi'nde "*Padişah çadırında iken bir şeyi arz etmek gerekirse sarayda takip edilen usul ve kural ile girilmelidir*" ifadesi açıklamaktadır. Lütfi Paşa, *a.g.e.*, 23.

¹⁵⁵² Arı, B.; *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and Dutch Capitulations of 1612*, 1.

¹⁵⁵³ Sertoğlu, *a.g.m.* 17, Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, 311.

¹⁵⁵⁴ Sertoğlu, *a.g.m.* 17.

¹⁵⁵⁵ İran elçisi Murtaza Kulu Han 1706'da ülkesine dönerken verilen name-i hümayun, üç ayrı hattat tarafından kaleme alınmıştı. Mektubun esas metni Firdevsî Efendi'ye, ayetler sülüs hatla Mirahur Camii imamına, beyitler ise talik hatla Durmuşzade Efendi'ye yazdırılmıştı. Murtaza Han'a verilen nameyi yazan Firdevsî Efendi'ye 200 diğerlerine de 50'er kuruş ihsanda bulunulmuştu. Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 228.

¹⁵⁵⁶ "*Altın sırmayla işli bir kumaşa sarılıp mühürlenmiş mektubunu aldıktan sonra sultana veda ettim.*" Busbecq, *a.g.e.*, 53.

engellenirdi. Namelerin kâğıtlarının eni, boyu, tezyinatı ve bağlanan kozaklar gönderildikleri kişilerin mevkilerine ve derecelerine göre değişiklik gösterirdi. Komşu devletlerle dostluk tesis edildikten sonra gönderilen namelerin kozakları üzeri elmas taşla bezenmiş altından, keseler seraserden, namenin yaşmak kısmı atlastan, kordonu ise sırmadan olurdu.¹⁵⁵⁷ XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyıl ortalarında Hristiyan hükümdarlardan Nemçe İmparatoru, Fransa, Leh ve Portekiz krallarına, Rus Çarı'na ve Venedik Doju'na gönderilen namelerin tuğraları altın yıldızlıydı. Ayrıca name keseleri, seraser denilen altın ve gümüş telli kumaştan yapılır ve altın kozak bağlanırdı. Mekke şerifine, Fas hükümdarına ve Kırım Hanı'na gönderilen nameler ise altın tuğra çekildikten sonra yeşil atlas keseye konulur ve altın kozak takılırdı. Bu kişilere vezir-i azam tarafından yazılan nameler ise yeşil atlas kese ve gümüş kozakla gönderilirdi.¹⁵⁵⁸

Elçiler namelerini padişahın huzurunda almışlarsa, memleketlerine dönmeden önce sadrazamın mektubunu almak için Saray-ı Âsafi'de bir kez daha sadrazamın huzuruna kabul edilirdi.¹⁵⁵⁹ Elçiler sadrazam tarafında kabul edildikten sonra, böylece kendilerine verilmiş olan name-i hümayun, sadrazam mektubu ve hediyelerle ülkelerine dönerlerdi.

Elçiler dönüş için İstanbul'dan ayrılırken, gelişlerindeki gibi gösterişli merasimler gerçekleştirilmezdi. Uğurlanışları gelişleri kadar şaşaalı olmamakla beraber, yolculuk için yanlarına divân-ı hümayun çavuşları, serbevabin ve top arabacıları verilirdi.¹⁵⁶⁰ Yola çıkılacağı günün sabahında, yolculuk için tayin edilen mihmandar ile birlikte yasakçı ve diğer görevliler, elçiyi ikametgâhından alıp iskeleye getirirlerdi. Gümrük İskeleyi'nde kahve ve buhur merasimi yapıldıktan sonra çavuşlar kâtibi ve emini ile teşrifatçı elçiye burada veda ederlerdi. Mihmandar ve yasakçı gibi görevliler, elçiye sınıra kadar eşlik ederlerdi.¹⁵⁶¹

Doğudan gelen elçiler karayolu ile döneceklerse, kayıkla Üsküdar'a geçirildikten sonra yine Anadolu'nun sağ veya sol kol olarak adlandırılan güzergâhlarını kullanırlardı. Anadolu'nun sol kolunu kullanarak döneceklerse, bazen ağırlıkları şaykalar kiralanarak

¹⁵⁵⁷ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 228.; Yabancı hükümdarlar tarafından Osmanlı sultanına gönderilen nameler de de aynı şekilde özenle hazırlanırdı. Mesela Avusturyadan gelen nameler için bir buçuk arşın sırmalı kumaş, yarım arşın astarlık çift kat canfes, altın galon, altın kordon ve büyük bir gümüş kopça lazımdı. Takats, *a.g.e.*, 288.

¹⁵⁵⁸ Uzunçarşılı, İ H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 293-294. Aktan, *a.g.m.*, 235.

¹⁵⁵⁹ Mercan, *a.g.t.*; 123-124

¹⁵⁶⁰ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 229.

¹⁵⁶¹ BOA. HAT.6/191.; Mercan, *a.g.t.*; 124-125.

denizyoluyla Trabzon'a taşınırdı.¹⁵⁶² Üsküdar'a geçirilen elçiler buradan hemen ayrılmaz ve birkaç gün daha burada ikamet ettirilirdi.¹⁵⁶³ Batılı elçiler İstanbul'dan karayolu ile ülkelerine dönerlerdi. Denizyolu ile gelen elçiler ise yine denizyoluyla gönderilirdi. Fakat olağanüstü durumlarda elçilerin seyahat şekli, geliş yolculuklarında olduğu gibi değişebilirdi. Bazen de Seyyid Ali Gulâm Han örneğinde olduğu gibi İstanbul'a karayoluyla ulaşan elçiler, denizyoluyla ayrılabilirlerdi.¹⁵⁶⁴

Elçilerin gelişlerinde olduğu gibi dönüşlerinde de emniyet ve rahat içerisinde yolculuk yapmalarına çok dikkat edilir, harcırah ve masrafları karşılanırdı. Elçiler konak yerlerinde yine mahalli idareciler tarafından karşılanarak teşrifat kaidelerine göre ağırlanırlardı.¹⁵⁶⁵ Elçi Osmanlı sınırlarından ayrılınca, görevlilerin vazifesi de sona ermiş olurdu.

¹⁵⁶² Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 229.

¹⁵⁶³ Ertaş, *a.g.m.*, 138.

¹⁵⁶⁴ BOA. BEO. A.TŞF. 351/110 a.

¹⁵⁶⁵ Kütükoğlu, M. S., *a.g.m.*, 230.

6. SONUÇ

Geçmiş tarihöncesi dönemlere kadar giden elçilik faaliyetleri, ilk olarak Eski Yunan'da kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda henüz haberci niteliği taşıyan elçilere, görevlerinde kolaylık sağlayacak ve kılavuzluk edecek bir takım talimatlar verilmiştir. Roma döneminde askeri güce paralel olarak devletlerarası ilişkilerde diplomasi ikinci planda kaldığından elçilik faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler de, Eski Yunandaki gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Elçilik faaliyetlerinde asıl değişim ise Bizans'la birlikte yaşanmıştır. Bizans diplomasi anlayışı neticesinde, önceleri haberci özelliği taşıyan hatip elçiler, yerini gözlemci elçilere bırakmıştır. Uzmanlık alanı dış ilişkiler olan bir kamu birimi de, tarihte ilk defa Bizans tarafından oluşturulmuştur. Bu nedenle elçiler, gönderilmeden önce belli bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Yaşanan bu kurumsallaşma elçi kabullerinde de kendisini göstermiş, elçileri etkileyebilmek için bir takım yeni uygulamalar ve saray adetleri geliştirilmiştir. Elçilerin Bizans topraklarındaki ihtiyaçları karşılanmış ve onlar için görkemli törenler düzenlenmiştir. Geliştirilen bu uygulamaların amacı ise Bizans'ı olduğundan daha heybetli göstermek olmuştur.

İlk Türk devletlerinde elçilik faaliyetleri ve elçi kabullerini, Türk devlet gelenekleri şekillendirmiştir. Elçi göndermek ve kabul etmek bağımsızlık sembolü olarak görüldüğünden, bu yetkilerin hakana ait olduğu kabul edilmiştir. Gelen elçiler de Türk töresine göre ağırlanmışlardır. Göçebe yaşam tarzı nedeniyle genelde sade bir biçimde gerçekleştirilen elçi kabullerinin odak noktasını, devletin güç ve kudretine yapılan vurgu oluşturmuştur. İlk Türk devletlerinde görülen elçilik faaliyetleri, göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçilmesine paralel olarak daha kurumsal bir yapıya bürünmüştür.

İslamiyet'in doğuşu ile birlikte İslam devlet anlayışı gereği elçilik faaliyetlerinde yeni bir dönem başlamıştır. Gönderilen elçiler en liyakatli kişilerden seçilmeye çalışılırken, gelen elçiler misafir olarak kabul edilmiş ve kendilerine oldukça yumuşak davranılmıştır. Elçilere son derece adilâne muamelelerde bulunulurak, hiçbir zaman gönderen hükümdardan veya getirdikleri haberlerden dolayı horlanmamışlardır. Medine İslam Devleti'nin kurulmasından sonra elçilik faaliyetlerinde görülen uygulamalar, daha sonra kurulan İslam devletleri tarafından da benimsenmiştir. Bu bağlamda Türkler de İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski diplomasi geleneklerini tamamıyla unutmamakla birlikte, yeni dinlerinin diplomasi prensiplerini benimsemişlerdir. Bunun sonucunda Türk-İslam devletlerinde, elçilik faaliyetleri konusunda da bir Türk-İslam sentezi doğmuştur.

XV. yüzyıl ortalarından itibaren Venedik öncülüğünde ilk sürekli diplomasi uygulamalarının başlaması neticesinde, elçilik faaliyetleri de yeni bir kimliğe bürünmüştür. Bu yeni diplomasi metodu ile birlikte önceki elçilerden farklı olarak bir daimi elçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Daimi elçiliklerin kurumsallaşma gerektiren doğası gereği, elçilik faaliyetleri o zamana kadar görülmemiş bir tarzda kurumsal bir yapıya oturtulmuştur. Venedik tarafından başlatılan ve günümüzdeki elçilik faaliyetlerinin temelini oluşturan sürekli diplomasi, daha sonra tedrici olarak diğer dünya devletleri tarafından da benimsenmiştir.

Osmanlı Devleti ilk defa 1793 yılında, Avrupa tarzı sürekli diplomasiyi uygulamaya başlamıştır. Bu tarihten önce ise tek taraflı diplomasi çerçevesinde şekillenen kendisine has bir diplomasi metodu uygulamıştır. Bu nedenle diğer devletler nezdinde daimi elçiler bulundurulmamış, ihtiyaç halinde gönderilen geçici elçilerle yetinilmiştir. Bu dönemde elçi seçimi, Osmanlı toplum yapısı ile doğru orantılı bir biçimde şekillenmiş ve özel olarak elçilikle görevlendirilen bir sınıf bulunmamıştır. Elçiler göreve göre seçilmiş ve dolayısıyla liyakate önem verilmiştir. Elçi olarak seçilen kişiler seyfiye, ilmiye ya da kalemiye sınıfından olabilmekle beraber, genelde kapıcıbaşılar, çavuşlar, divan-ı hümayun tercümanları, müteferrikalar, sipahi ve silahtarlar gibi saray teşkilatı mensupları görevlendirilmiştir. İhtiyaç halinde ve görev temelli olarak gönderilen elçiler, gittikleri ülkelerde en fazla birkaç ay kalmış ve görevlerini yerine getirdikten sonra geri dönmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasi uygulaması, ilk olarak III. Selim döneminde, Yusuf Ağâh Efendi'nin Londra'ya daimi elçi olarak atanmasıyla başlamasına rağmen; Avrupa tarzı diplomasi metodunun tam anlamıyla benimsenmesi, II. Mahmud döneminde gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce yabancı elçilere karşı yaklaşım tarzı, Osmanlı diplomasi anlayışı ve devlet geleneklerine göre şekillenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde elçi kabulleri, genel olarak kuruluşun Kanuni'ye, Kanuni'den II. Mahmud'a ve II. Mahmud'dan yıkılışa kadar üç ayrı evre geçirmiştir. Devletin kuruluşu ile başlayan ilk dönemde elçilere daha mütevazı tavırlar sergilenirken, Kanuni ile başlayan dönemde yaşanan güç artışına paralel olarak, tepeden bakan bir anlayış benimsenmiştir. Son dönemlerde yaşanan güç kaybı ile birlikte, uluslararası ilişkilerde diplomasi daha çok ön plana çıkınca, elçilere yaklaşım tarzında da değişiklik yaşanmıştır. II. Mahmud dönemine

gelindiğinde ise gerçekleştirilen reform hareketlerinden elçi kabulleri de nasibini almış, elçilere karşı önceki dönemin aksine çok daha ılımlı tavırlar sergilenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde sürekli diplomasi geçilmeden önceki dönemde yabancı elçilere karşı yaklaşım tarzını, elçilerin ağırlandırmaları ve huzura kabullerini, Osmanlı diplomasi anlayışı ve devlet gelenekleri şekillendirmiştir. Elçilere karşı olan yaklaşım tarzı; eman anlayışı, üstünlük psikolojisi, elçi gönderen devletle olan siyasi ilişkiler, ahitname ve kapitülasyonlar, elçilerin sınıf ve statüleri ile Müslüman veya gayrimüslim oluşlarına göre değişiklik arz etmiştir. Osmanlılara karşı düşmanca tutum sergilemeyen devletlerin elçilerine, bu esaslar çerçevesinde dostça muamelelerde bulunmuş ve “elçiye zeval olmaz” anlayışına uygun bir yaklaşım tarzı sergilenmiştir. Elçilere karşı olan dostane tavırlar, elçilerin temsil ettikleri devletle ilişkilerin bozularak savaş halinin baş göstermesi veya elçilerin Osmanlı aleyhine casusluk, bilgi toplama, gizli haberleşmelerinin tespiti gibi durumlarda ise tamamen değişmiştir. Bu tür durumlarda devlet otoritesini gösterecek tedbirler alınarak, gerekli görüldüğü takdirde elçiler cezalandırılabilmiştir. Fakat elçilere verilen cezalar hiçbir zaman, bazı Avrupa devletlerinde görüldüğü gibi ölüm cezası şeklinde olmamış; elçiler cezalandırılırken dahi bir takım ayrıcalıkları olduğu hususu göz ardı edilmemiştir.

Elçilerin ağırlandırmaları bazı hususlara göre değişiklik arz etse de, sultanın huzuruna kabullerinde aralarında herhangi bir ayırım gözetilmemiş; Müslüman ya da gayrimüslim oluşlarının da bir farkı olmamıştır. Bu bağlamda Endonezya'dan İngiltere'ye, gelen bütün elçiler aynı teşrifat çerçevesinde huzura kabul edilmişlerdir. Kollarına girmiş iki kapıcıbaşı eşliğinde padişahın huzuruna getirilip etek öptürülen elçilerin, sultanın huzurunda oturmalarına dahi izin verilmemiştir. Dahası Osmanlı padişahı elçilerle konuşmaya tenezzül bile etmemiş ve elçileri onurlandırmak adına ağzından birkaç kelime çıkması, büyük bir lütuf olarak görülmüştür.

Osmanlı devlet geleneklerinin temelinde Türk töresi, İslam devlet geleneği ve hâkim olunan topraklardaki devlet gelenekleri yatmaktadır. Elçi yaklaşım tarzını şekillendiren iki öğeden birisinin Osmanlı devlet gelenekleri olması nedeniyle, bu sentez elçi kabullerine de yansımıştır. Dolayısıyla elçilere karşı olan ağırlama ve kabul tarzlarında, farklı motifler doğmuş ve elçi kabullerinde Osmanlılara özgü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Osmanlıların elçi ağırlama ve kabulleri, çağdaşı doğulu ve batılı devletlerden farklılık arz etmiştir. Elçilerin ağırlandırmaları ve huzura kabulleri *kudret*, *heybet* ve *adalet* eksenli bir

temele oturtulmuş ve elçilere verilmek istenen mesajların temelini bu olgular meydana getirmiştir. Elçi kabullerinde vurgu yapılan bu üç olgunun temelinde de devlet geleneklerinin sentez yapısı yatmakta olup; kudret vurgusunda Türk devlet geleneklerinin, heybet vurgusunda Roma ve Bizans devlet geleneklerinin, adalet vurgusunda ise İslam devlet anlayışının daha ağır bastığı görülmektedir. Kudret vurgusu çerçevesinde, elçilere yönelik olarak devletin askeri gücüne vurgu yapan motifler geliştirilmiş ve bu tarz sahneler sergilenmiştir. Elçilerin Devlet-i Âliyye'nin askeri gücünü müşahede etmelerini sağlamak amacıyla, huzura kabul günlerinde binlerce yeniçerinin sarayın avlusunda dizilmesi ve kıpırdamadan saatlerce durması gibi sahnelerle Osmanlı kudretine vurgu yapılmıştır. Huzura kabul günlerinde veya daha başka zamanlarda, savaş meydanlarından getirilen esirler ve kesik başlar elçilerin görecekları şekilde sergilenerek, yine bu kudrete vurgu yapılmak istenmiştir. Heybet vurgusunda ise daha çok devletin ekonomik gücüne yönelik uygulamalarla, Kapı'ya gelen elçilere devletin azameti gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Osmanlılar, Batı diplomasi geleneğinde bulunmayan bir tarzda, elçilerin her türlü ihtiyaçlarını yol baha, harcırah, tayinat baha, nafaka baha vb. isimler adı altında karşılamış; böylece elçilere karşı Devlet-i Âliyye'nin yüceliği vurgusu yapılmıştır. Devlet-i Âliyye'nin yücelik ve heybetine yapılan vurgulardan en önemlileri, hiç şüphesiz sultanın şahsında gösterilmeye çalışılanlar olmuştur. Bu nedenle özellikle huzura kabul günlerinde, en çok dikkat çeken husus padişahın erişilmezliği olmuştur. Huzura kabul edilecek olan elçiler kollarına girmiş iki kapıcıbaşı refakatinde, ayakları adeta yerden kesilmiş bir biçimde, olağanüstü zengin bir şekilde tezyin edilmiş olan Arz Odası'nda sultanın huzuruna çıkarılıp etek öptürülmüşlerdir. Adalet noktasında yine sultanın şahsında Devlet-i Âliyye'nin şaşmaz adaletine vurgu yapılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle elçiler saraya geldikleri zaman, sultanın adaletini müşahede etmeleri için divan toplantıları izlettirilmiş veya görevini kötüye kullanan bir devlet görevlisinin rütbesinin tenzil edilmesi, sürgün edilmesi, hatta idam edilmesi elçi kabul anına tesadüf ettirilmeye çalışılmıştır

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; Osmanlıların yabancı elçilere karşı yaklaşım tarzlarını Türk devlet gelenekleri, İslam devlet anlayışı ve hâkim olunan topraklardaki devlet mirasının şekillendirdiği Osmanlı devlet gelenekleri ve diplomasi anlayışı belirlemiş, elçiler bu esaslar üzere ağırlanarak huzura kabul edilmişlerdir.

KAYNAKLAR**Arşiv Kaynakları:****Defterler:**

BOA. BEO. D. TŞF. 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 356, 359.

BOA. A. DVN. MHM. d. 14, 21, 22, 26, 31, 39, 48, 57, 60.

Evraklar:

BOA. AE. SABH. I. 10/906, 14/1262, 8/762, 4/419.

BOA. AE. SAMD. I. 7/678.

BOA. AE. SMDH. I. 2/133.103/7281, 108/7706, 103/7280, 116/8380, 134/9896,
154/11506, 217/17260, 223/17707

BOA. AE. SMMD. IV. 92/10899.

BOA. AE. SMST. II. 47/ 4609, 120/9194, 18/1726, 31/3054, 9/832.

BOA. AE. SMST. III. 120/9194, 130/10149, 204/16003, 264/21169, 264/21169.

BOA. C. DH. 157/7805

BOA. C. HR. 2/93, 15/7766, 19/950, 20/985, 20/997, 22/1070, 24/1188, 25/1217, 26/1260,
27/1319, 29/1405, 44./2192, 57/2847, 60/2969, 60/2970, 61/3021, 63/3127, 65/3218,
72/3586, 72/3597, 79/3950, 82/4089, 85/4206, 4286, 92/4572, 92/4577, 94/4667,
94/4670, 96/4791, 100/4969, 109/5410, 123/6101, 124/6154, 129/6432, 131/6524,
131/6534, 135/6749, 143/7103, 146/7284, 147/7328, 147/7330, 150/ 7475, 151/7538,
152/7564, 153/7604, 158/ 7886, 163/8146, 167/8336, 168/8385, 173/8646, 174/8652,
177/8816, 178/8893, 182/9096, 184/9155, 184/9173, 186/9275, 4269/1.

BOA. C. ML. 775/31650.

BOA. C. SM. 141/7062. 52/2608.

BOA. C. ZB. 60/2971.

BOA. D. TŞF. d. 26038/1.

BOA. HAT. 1381/54520.;

BOA. HAT. 1/15, 4/125, 5/173, 6/191, 22/1070, 20/10260, 26/1280, 177/7774, 178/7848,
179/8030, 179/8033, 180/8145, 194/ 9617,202/10439., 205/10699, 210/11339,
212/11523, 212/11561, 213/11632, 266/15476, 267/15532, 272/15932, 273/16057,
1382/54662, 1392/55539.

BOA. İE. DH. 3/278.

BOA. İE. HR. 1/45, 2/111, 2/160, 4/425, 5/467, 5/481, 5/530, 6/618, 7/689, 7/734, 7/739, 12/1116, 17/1569, 17/1590, 19/1692, 19/1728, 22/2001.

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (1994) *5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566)*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (1998) *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) I*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (1999) *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) II*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (2000) *82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618)*. Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 58.

Kaynak Eserler:

Ahmed Vâsıf Efendi (1994). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*. (Haz. M. İlgürel). Ankara: TTK: Basımevi.

Aktepe M. (1989). *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefâreti ve Sefâret-nâmesi*. Ankara: TTK Basımevi.

Akyavaş, B. (Haz.). (1993). *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefâret-nâmesi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Ali Seydi Bey. *Teşrifat ve Teşkilatımız*. (Haz. N. A. Banoğlu). Tercüman 1001 Temel Eser.

Arslan, M. (Haz.). (2009). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 2: İntizâmî Sûrnâmesi (Sûrnâme-i Hümayûn)*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.

Arslantürk, H. A. (Haz.). (2012). *Abdurrahmân Abdî Paşa Kanunnâmesi*. İstanbul: Metamorfoz Yayıncılık.

Atsız, N. (Haz.). (2014). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Baycar A. (Haz.) (2004). *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi (Ahmet Câvid Bey'in Muntehabâtı)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Câbî Ömer Efendi. (2003). *Câbî Tarihi (Târih-i Sultan Selâm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Sâni) Tahlîl ve Tenkidli Metin I*. (Haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara: TTK Basımevi.

Çuhadar, İ. H. (2003). *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârîh'i*, Ankara: TTK Basımevi: C. I, 35-36.

- Ebu'l-Hasan El-Maverdî. (2004). *Siyaset Sanatı Nasihatü'l-Mülûk*, (Çev. M. Sarıbyık). İstanbul: Ark Kitapları.
- Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*. (Sad. Y. Ercan). (1979). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbn-i Derviş. (1314). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. C. I, VII. İstanbul, İkdam Matbaası.
- İlgürel, S. (Haz.). (1998). Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Ankara: TTK Basımevi.
- Koçi Bey Risalesi*. (Üçüncü Basım). (Ç. Y. Kurt). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lütfi Paşa. *Asafname*. (Haz. A. Uğur). (1982). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa, (1992). *Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi C: I-I, III-IV*, Sad. Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mevlânâ Mehmed Neşrî. *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*. (Haz. N. Öztürk). (2008). İstanbul: Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Naîmâ Mustafa Efendi. (2007). *Tarih-i Nâ'ima, (Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfıkayn) II-III-IV*. (Çev. M. İpşirli), Ankara: TTK Yayınları.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Sahaif-ül-Ahbar fî Vekayi-ül-a'sâr* C: I, II. (Çev. İ. Erünsal,) Tercüman 1001 Temel Eser.
- Nizamülmülk, *Siyasetname*, (2015). (On Birinci Baskı). (Çev. N. Bayburtlugil). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Öztekin, A. (Haz.). (1996). Gelibolulu Mustafa 'Âli, *Câmi'ü'l-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr Edisyon, Kritik ve Tahlil*. Ankara: TTK Basımevi.
- Öztürk N. (Haz.). (2014.) *Oruç Beğ Tarihi, [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1980). *Peçevi Tarihi II*. (Haz. B. S. Baykal). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 123.
- Selânikî Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selânikî I-II* (İkinci Baskı). (Haz. M. İpşirli). Ankara: TTK Basımevi.
- Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa. (1966). *Nusretnâme C. II, Fasikül I*. (Sad. İ. Parmaksızoğlu). İstanbul: MEB. Basımevi.
- Şeker, M. (1997). *Gelibolulu Mustafa 'Âli ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'idü'l-Mecâlis*, Ankara, TTK Basımevi.
- Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*. (Haz. Tulum, A. M.). (1977). İstanbul: Baha Matbaası, 196.
- Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*. (Çev. R. R. Arat). (2008), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Telif ve Tetkik Eserler:

- Açıkgöz, F. Ü. (2012). *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hediye ve Hediyeleşme, (Padişahlara Sunulan ve Padişahların Verdiği Hediyeler Üzerine Bir Araştırma)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Adahl, K. (Ed.). (2006). *Alay-ı Hümayun İsveç Elçisi Râlab'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658*. (Çev. A. Özdamar). Kitap Yayınevi.
- Adıgüzel, F. T. (2007). "Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler" Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Afyoncu E. (Editör). (2012). *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Kanunî ve Pargalı İbrahim Paşa*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, XI.
- Agacanov, S. G. (2006). *Selçuklular*. (Çev. E. N. Necef- A. R. Annaberdiyev), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ahışalı, R. (2001). *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Ahmet Dönmez, *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Avrupa'da Yeniden Tesisi, 1832-1841*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- Ahmet Refik, (1930) "Fransua dö Noay'ın Türkiye'de Tehlikeli Bir Sefareti", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Yeni Seri 1 (3), 1-32.
- Ahmet Refik. (1988). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ahmet Refik. (1988). *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2001). *Avrupa Hun İmparatorluğu*. Ankara: TTK, Basımevi.
- Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri II, VII*. İstanbul: Fey Vakfı.
- Akım, P. (2013). *II. Selim Dönemi Elçi Kabulleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aktan, A. (1988). "Osmanlı Vesikalarında Kullanılan Kağıt, Kalem, Mürekkep ve Nâmelerin Teçhizi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. 8, 233.
- Aktaş, Necati. (1999). "Osmanlı Dönemi Arşivciliğimiz", *Osmanlı*. (Ed. Eren G.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. C. IV.
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*. İstanbul: Eren Yayınları.

- Alikılıç, D. (2004). *Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi*, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.
- Altınay, A. R. (2011). *Eski İstanbul*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Altınay, A. R. (2014). *Lâle Devri*. (Haz. K. Ata). İstanbul: İlgi Kültür Sanat.
- And, M. (2012). *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam*. (İkinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Anderson, M. S. (1993). *Rise of Modern Diplomacy 1450-1919*. Londra: Longman.
- Arcak, S. (2012). *Gifts in Motion: Ottoman-Safavid Cultural Exchange, 1501-1608*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Minnesota.
- Arı B. (2004). "Early Ottoman Diplomacy. Ad Hoc Period", Yurdusev A. N. (Editör). *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 36-65.
- Arı, B. (2003). "İstanbul'daki İlk Hollanda Elçisi: Cornelis Haga ve 1612 Tarihli Hollanda Kapitülasyonları", *Divân İlmî Araştırmalar*, Bilim ve Sanat Vakfı, 2003/2, 215-220.
- Arı, B. (2003). *The First Dutch Ambassador in Istanbul: Cornelis Haga and Dutch Capitulations of 1612*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara.
- Arı, B. (2009). "İstanbul'da Corps Diplomatique ve Hollanda Elçisi Haga'nın İlk Günleri", *Levant Repor Series*. 3, 7-15.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Tarihi ve Dış Politika*. (Yedinci Baskı). Bursa: Marmara Kitap Merkezi.
- Arslantürk, H. A., Börekçi, G. (Haz). (2012). *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar: Sultan Süleyman Han'ın Son Seferi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Ataş, Z. (2007). *Bizans İmparatorluğu'nda Saray Teşkilatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Atıl, E. (1999). *Levni ve Surname (Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü)*, İstanbul: Koçbank.
- Avcı, C. (2003). *İslâm Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aydın, B. (2007). *Divan-ı Hümayun Tercümanları ve Osmanlı Kültür ve Diplomasisindeki Yerleri*, *Osmanlı Araştırmaları*, 29, 46-54.
- Aydın, N. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat*. İstanbul: Paraf Yayınları.
- Ayyıldız, N. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Barbaro, J. (2009). *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. (İkinci Baskı). (Çev. T. Gündüz). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Bassano, L. (2011). *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. (Çev. S. Cangı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. (2014). *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Baykal, E. (2008). *Osmanlılarda Törenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Baykuzu, T. D. (2012). *Asya Hun İmparatorluğu*. Konya: Kömen Yayınları, 96-98.
- Baysun, M. C. (1979). “Balyos”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, (Beşinci Baskı). İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı, C. II, 291-295.
- Belgil, V. (1985). “Fransa Krallarının İstanbul'daki Elçilerine Talimatları”. *Tarih ve Toplum*, 14, 66-70.
- Bertelé, T. (2012). *Venedik ve Konstantiniyye Tarihte Osmanlı-Venedik İlişkileri*, (Çev. M. H. Şakiroğlu). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Beydilli, K. (1985). *Büyük Frederich ve Osmanlılar. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Beydilli, K. (1999) “Şehzâde Elçisi Safiyesultanzâde İshâk Bey”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 3, 73-81.
- Beydilli, K. (2013). *Yeniçeriler ve Bir Yeniçerinin Hatıratı*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Beydilli, K. (2014). “İmparatorluğun Son Yüzyılında İstanbul”, *Osmanlı İstanbul'u II, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*. (Ed. F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan) İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 21-69.
- Bilgin, A. (2010). “Amasya'da Elçi Ziyafetleri”. *Metro Gastro*, 59, 36-41.
- Bobovius, A. (2013). *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*. (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bozkurt F., Arslantürk, A. (2012). “İlginç Bir Kadı Sicili: 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'ne Dair Kayıtlar”. *International Journal of History Studies*, 4/1, 79.
- Bozkurt, N. (2002). “Avusturya Kapı Kethüdalığı (1700-1736)” *OTAM*. 13, 245-260.
- Burian, O. (1951). “Türk-İngiliz İlişkilerinin İlk Yılları”, *AÜDTCF Dergisi*. IX (1-2), 1-41.
- Busbecq, O. G. (2005). *Türk Mektupları*. (Çev. D. Türkömer). İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Bülbül, İ. (2007). *Osmanlı Belgelerine Göre Rus Elçisi Tolstoy'un Faaliyetleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Campbell, B. “Roma Dünyasında Diplomasi”. (Çev. R. Özman). *Tarih Okulu*, 14, 201-224.

- Canatar, M. (2015). “Yasa, Yasak, Yasaknâme Tabirleri”, *Adâlet Kitabı*. Arı, B., Arslantaş, S., İnalçık, H. (Editörler). (İkinci Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 44.
- Ceran, İ. (2014). “XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman - I. François İttifakı”, *Turkish Studies*. 9(2), 391-427.
- Cerasi, M. (2014). *Divanyolu*. (İkinci Baskı). (Çev. A. Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi, 66, 76.
- Chardin, J. (2014). *Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*, (Çev. A. Meral). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Chesneau, J. (2012). *D’Aramon Seyahatnamesi Kanuni Devrinde İstanbul-Anadolu Mezopotamya*. (Çev. I. Erverdi). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Cihan, N. (2002). *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Ayak ve Galebe Divanı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cluzeau, F. (2011). “Yunanlara Özgü Politik Bir Kurum: “Proksenia”. (H. Şahin, E. Konyar, G. Ergin, S. İ. Kıraç. (Hazırlayanlar). *Özsait Armağanı Mehmet ve Nesrin Özsait Onuruna Sunulan Makaleler*. Antalya: Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 97-107.
- Covel, J. (2011). *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü (Saray, Merasimler, Gündelik Hayat)*. (Çev. N. Özmelek). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, (Çev. Türki Noyan).(2011). İstanbul: Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Curipeschitz, B. (1989). *1530 Yılında, Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan üzerinden İstanbul’a giden Joseph von Lamberg ile Niclas Jurischitz’in Elçilik Günlüğü*. (İkinci Baskı). (Çev. Ö. Nutku). Ankara: TTK Basımevi.
- Çalışkan, F. (1989). *Osmanlı Devleti’nde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çandarlıoğlu, G. (2004) *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çavdar, N., Mamak, K. “Devlet Sâlnâmeleri’nde Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetleri (1847-1877)”, *OTAM*. 42. 47-70.
- Çınar, H. (1999). “Osmanlı Ulak ve Menzil Sistemi ve XVIII. Yüzyılın İlk Yarsında Antep Menzilleri” *Osmanlı, C.III.*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 634.
- Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 2 M. 1513-1573 (H.919-981)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 3 M. 1574-1703 (H.987-1115)*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Demir, M. (2004). *Büyük Selçuklular Tarihi*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.

- Demir, U. (2015). “Üsküdar’da Avrupalı Bir Diplomat: Avusturya Elçisi Virmond Kontu Damian Hugo’nun 1719’da Ağırlanması”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 223-239.
- Demircan, Y. (2012). “Tıyn-ı Mahtûm: Akdeniz Dünyasının Mucize Toprağı”. *Acta Turcica, IV/1, “Kültürümüzde Toprak”*, (Ed. Naskali E. G., Altun H. O.). 281-295.
- Dernschawm, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*. (Çev. Y. Önen). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Diğer Nezâir Gazel-i Nâmi Han, İlçi-i Şah-ı Acem. (1334). *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, 1 (7), 130.
- Doğan, M. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Makam Vergisi: CAİZE”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 7, 35-74.
- Dönmez, A. (2006). *Karşılıklı Diplomasiye Geçiş Sürecinde Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Avrupa’da Yeniden Tesisi (1832-1841)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dursteler, E. R. (2012). *İstanbul’daki Venedikliler*. (Çev. T. U. Belge). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Düşünmez, D. (2006). *Tanzimat Devri Osmanlı Mülki İdaresinde Kapı Kethüdalığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ege, E.A., (2004). “İstanbul Elçisi A. Gritti: Muhteşem Venedikli”, *Popüler Tarih*. 45, 38.
- Erdem, G. (2008). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdemir, H. P. (2003). *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, M. A. (2003). “Kalmuk Elçileri Üzerine Osmanlı Arşiv Belgeleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII (1), 112.
- Ergin, M. (2007). *Orhun Abideleri*. (Kırkinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ertaş, M. Y. (2015). “Osmanlı Döneminde İktidar ve Mekân: 17. Yüzyılda Politik Bir Mekân Olarak Üsküdar”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 127-155.
- Ertuğ, Z. T. (1999). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyice, “Elçi Hanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.XI, 15.
- Eyice, S. (1991). “Arz Odası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.III, 445.
- Findley, C. V. (1994). *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîlî (1789-1922)*. (Çev. L. Boyacı - İ. Akyol). İstanbul: İz Yayıncılık.

- Fresne-Canaye, P. (2009). *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*. (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Galland, A. (1987). *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar, (1672-1673) C. I-II*. (Çev. N. S. Örik). Ankara: TTK Basımevi.
- Genç, H. A. (2006). "XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Genç, N. (2014). *Fransa Ahkâm Defteri (1634-1666) (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, R. (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Ankara: TTK Basımevi..
- Gerlach, S. (2010). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. C.I-II (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gibbon, E. (1995). *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, C. V, Bizans II*. (Çev. A. Baltacıgil). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Girgin, K. (1994). *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)*, Ankara: TTK Basımevi, 63.
- Glay M. (2005.). *A History of Rome*. Blackwell Publishing.
- Gömeç, S. Y. (2014). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gültepe, N. (2009). *Mührün Gücü, İlk Türk-İslam Devletlerinde ve Osmanlılarda Bürokrasi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 39.; Cin H., Akgündüz A. (1990), *Türk-İslam Hukuk Tarihi- I*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gündoğdu, A. (1999). "Türkistan'da Osmanlı İran Rekâbeti", *Osmanlı*. C. I, 581-587.
- Gündoğdu, A. (2000). "Osmanlı Diplomasisinde Örnek Bir Olay: Gilân Sorunu (1591-1594)", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. Osmanlı Özel Sayısı, 25-30.
- Gürkan, E. S. (2015). "Bir Diplomasi Merkezi Olarak Yeni Çağ İstanbul'u". (Çev. Ö. Özer-A. Özer), Yılmaz C. (Editör). *Antik Çağ'dan 21. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Cilt II*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları. 372-399.
- Gürkan, E. S. (2017). *Sultanın Casusları 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları*. (İkinci Baskı). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (1995). "Ereğli'de Rus Elçilik Heyeti'ne Yapılan 1741 Tarihli Masraf Defteri". *Askeri Tarih Bülteni*. 38, 179-184.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İstanbul: İlgı Kültür Sanat.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, (Yedinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Hamidullah, M. (1963). *İslâm'da Devlet İdaresi*, (Çev. K. Kuşçu), İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1963, 118.
- Hamidullah, M. (2011). *İslam Peygamberi*, (İkinci Baskı). (Çev. M. Yazgan). İstanbul: Beyan Yayınları, 256, 257.
- Hammer, (1992). *Büyük Osmanlı Tarihi*. (Çev.V. Bürün). (Haz. M. Çevik, O. Demirtepe). İstanbul: Üçdal Neşriyat, C. II, III, IV, V, VIII, X.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar C. 3*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 1325.
- Heberer, M. (2010) *Osmanlı'da Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, (İkinci Baskı). (Çev. T Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi, 271-274.
- Hitzel, F. (2017) "Diplomatik Armağanlar". Couto D. (Editör). *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar*. (İkinci Baskı). (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tacü't-Tevarih*, (Sad. İ. Parmaksızoğlu). (1979). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. C. I, II. IV.
- Huncan, Ö. S. (2007). *Türk Hakanlığı Karahanlılar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.
- Huncan, Ömer Soner. (2007). *Türk Hakanlığı Karahanlılar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat, 286-287
- Hüseyin Serdar Tabakoğlu, H. S. (2011). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Irmak, Y. (1991). *III. Mustafa Ruznamesi (H.1171-1177/M.1757-1763)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnternet: <https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Mehmed-Said-Efendi-ve-Maiyeti/41/1> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017
- İnternet: <https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Elci-Alayi/196/1> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017
- İnternet:<https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=4&ps=12&st=Objects&ii=6#/SK-A-4076,42> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017
- İnternet:<https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=vanmour&p=3&ps=12&st=Objects&ii=4#/SK-A-4077,28> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017
- İnternet: <https://www.pinterest.co.uk/pin/113504853078720289/> Son Erişim Tarihi: 01.12.2017
- İpşirli, M. (1995). "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XI. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. 3-15.
- İpşirli, M. (1999). "Osmanlı Devletinde "Eman" Sistemi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler*. Ankara: TTK Basımevi.

- İpşirli, M. (2015). “Elçilerin Üsküdar’ı”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 199-207.
- İskit, T. (2007). *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 75.
- Jorga, N. (2005) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. C:I, III. (Çev. N. Epçeli). İstanbul: Yeditepe Yayınevi,
- Kafesoğlu, i. (1953). *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. (On Beşinci Basım). Ankara: Ötüken Neşriyat.,7
- Kamalov İ. (Haz.) *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu, Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Onun Osmanlı İmparatorluğu’na Dair Hatıraları (XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, (2013). (Çev. İ. Allahverdi). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kanar, M. (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Kantemir, D. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I- II*. (Altıncı Baskı). (Çev. Ö. Çobanoğlu). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları..
- Kapkara, İ. (2002). *Sâlnâme-i Nezâret-i Hariciyye (1302)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Tokat, 131-140.;
- Karaca, F. (1997). “Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 135.
- Karaer, N. (2010).” Paris’te İlk İkamet Elçiliğimiz Kuruluncaya Kadar (1797) Osmanlı - Fransız Diploması İlişkilerinin Genel Seyri”, *OTAM*, 28. 65-85.
- Karamuk, G. (1992). “Hacı Zağanos’un Elçilik Raporu”, *Belleten*, 56 (216), 391,399.
- Karateke, H. T. (2004). *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüz Yılında Merasimler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 145.
- Kâşgarlı Mahmud. (1985). *Dîvân-u Lugât-it- Türk*. C. III. (Çev. B. Atalay). Ankara: TTK Basımevi.
- Kınlı, O. (2006). *Osmanlı’da Modernleşme ve Diplomasi*, Ankara: İmge Kitabevi,95-99.
- Koçak, K. (2011). *Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri (Tarih Öncesi Devirlerden Türklerin İslam Dini Medeniyetine Girişine Kadar)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Koçu, R. E. (Tarihsiz). *Topkapu Sarayı*, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.

- Kodaman, T., Akçay, E. Y. (2010) “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 22. 75-92.
- Kolçak, Ö. (2011). “Habsburg elçisi Walter Leslie’nin Osmanlı Devlet Yapısına Dair Gözlemleri (1665)”. *Tarih Dergisi*, 54, 61.
- Koloğlu, O. (2002). “Yüzünü Batı’ya Dönen Osmanlı’nın Avrupa Elçileri”, *Popüler Tarih*, 26, 31.
- Konyalı, İ. H. (1939). “İstanbul’da Bir Hint Elçisi”, *Yeni Gün*, 16. 25.,
- Korkut, H. (2007). *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Gökkuşbu.
- Kotus, K. A. (2015). “Polonyalı Elçi Jan Gniński’nin Türkiye Seyahatnamesi’ne Göre Osmanlı Ülkesi ve Osmanlılar (1677-1679)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kömürçüyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*. (Haz. K. Pamukçuyan). (Çev. H. D. Andreasyan). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Köprülü, M. F. (2014). *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. İstanbul: Alfa Tarih.
- Köroğlu, G. (2006).” Sur içinde İmparatorluk Mekânları Konstantinopolis’teki Bizans Sarayları”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 152, 20-21.
- Köse, M. Z. (2010). *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, İstanbul: Giza Yayınları.
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni, Türk Korkusu*, (Yedinci Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kur’an*. Maide Suresi. 5/99.
- Kuran, E. (1988). *Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faâliyetleri (1793-1821)*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kurat, A. N. (1951). *Prut Seferi ve Barışı 1123 (1711),I*. Ankara: TTK Basımevi.
- Kurat, A. N. (1992). *IV.-XIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, (İkinci Baskı) Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 61-62.
- Kurat, A. N. (2010). *Rusya Tarihi Başlangıç’tan 1917’ye Kadar*, Ankara: TTK Basımevi.
- Kurpalidis, G. M. (2007) *Büyük Selçuklu Devletinin İdarî Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, (Çev. İ. Kamalov). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurtaran U. (2015). “Sultan I. Mahmud’un Hayatında Üsküdar’ın Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII Bildiriler I*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 167-197.

- Kurtaran, U. (2014). “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Avusturya İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, 7, 393-419.
- Kurz, O. (2005). *Sultan İçin Bir Saat, Yakındoğu’da Avrupa Saat ve Saatçileri*. (Çev. A. Özdamar). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Küpeli, Ö. (2014). *Osmanlı - Safevi Münasebetleri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kürkçüoğlu, Ö. (2004). “The Adoption and Use of Permanent Diplomacy”., Yurdusev, A. N. (Editör). *Ottoman Diplomacy Conventional or Uncaventional*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 131-150.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü” *AÜSBF Dergisi*, 35 (1). 312.
- Kütükoğlu, B. (1960). “Şah Tahmasb’ın III. Murad’a Cülûs Tebriki”. *Tarih Dergisi*, 11 (15), 1-24.
- Kütükoğlu, M. S. (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri I (1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Kütükoğlu, M. S. (1989). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması” *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran’a Armağan*, Yıl:XXVII/1-2, 199-231.
- Lewis, B. (2000). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev. M. Kıratlı). Ankara: TTK Basımevi.
- Lubenau, R. (2016). *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589. C.I.* (İkinci Baskı). (Ç. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Lutervelt, R. V. “J. B. Vanmour'un Türk Tabloları İle Ekolu, Babıali Nezdinde Elçi Cornelis Calkoen'in Koleksiyonu”, *Bellekten*, 24 (94), 310-311.
- Mahir, B. (2000). “Türk Minyatürlerinde Hil’at Merasimleri”, *Bellekten*. 53 (238), 745.
- Mansel, P. (2008). *Konstantiniyye Dünyanın Arzuladığı Şehir 1453-1924*. (Üçüncü Baskı). (Çev. Ş. Erol). İstanbul: Everest Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1978) “Elçi”. *MEB İslam Ansiklopedisi C.IV*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 231.
- Mantran, R. (1991). *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul, Eren Yayınları.
- Martin, G. (2007). *İstanbul’a Seyahat*. (Çev. İ. Yerguz). İstanbul: İstiklal Kitabevi.
- Meray, S. L. “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, *AÜSBF Dergisi*, 11 (3), 80.
- Mercan, H. (1996). “Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi’nin Defter-i Teşrifâtı (Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 104.

- Merçil, E. (1981). Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldârlık, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: TTK Basımevi, C. II, 703-709.
- Merçil, E. (2011). *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat.
- Morrison, C. (2014). *Bizans Dünyası C: I, Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 118.
- Mumcu, A. (2007). *Divan-ı Hümayun*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Naff, T. (1977). "Ottoman Diplomatic Relations with Europe in the Eighteenth Century: Patterns and Trends", *Studies in the Eighteenth Century Islamic History*, (Ed.) Naff, T., Owen, R., London: Southern Ilions University Press, 88-107.
- Nahit Sırrı. (1930). İstanbul'da Siçilyeteyn Elçileri, *Tarih-i Osmanî Encümeni Matbaası*. I (3), 67-71.
- Nalbandoğlu, A. (1951). "İngiliz Elçisini Tophane'den Nasıl Attılar". *Tarih Hazinesi*, 7, 321.
- Necipoglu, G. (2007). *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*. (Çev. Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Nicolay, N. (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*. (Çev. Ş. Tekeli, M. Tokyay). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Nicolson, H. (1942). *Diplomacy*. London, Oxford University Press.
- Nicolson, H. (2001). *The Evolution of Diplomatic Method*, Leicester, University of Leicester.
- Nuhoglu, G. (2002). "Gazneli Devlet Teşkilatı" *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C.V., 292.
- Orgun, Z. (1941). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim". *Tarih Vesikaları*, I/6, 407-413
- Ortaylı, İ. (2007). *Osmanlı Barışı*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 11.;
- Ortaylı, İ. (2007). *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Ögel, B. (1981). *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II*. Ankara, 71.
- Ögel, B. (1982). *Türklerde Devlet Anlayışı (13. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş VII*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Önder Güler, (2013). *Altın Orda İmparatorluğu Dış İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 28.

- Özbilgen, E. (2003). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmaniye*. İstanbul: İz Yayıncılık, 82.
- Özcan, A. (1989). “Alkış” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C.II.; 470-471.
- Özcan, A. (Haz.). (1995). *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekaiyât Tahlil ve Metin (1066-1116/16561704)*. Ankara: TTK Basımevi.
- Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, (İkinci Baskı). Ankara: TTK Basımevi.
- Özlü, Z. (2011). “Osmanlı Saray Şekerleme ve Şekerlemecileri İle İlgili Notlar”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 58, 171-190.
- Öztunç, H. B. (2007). “Yedi Ada Cumhuriyeti”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Öztürk, N. (2011). *Saray Penceresinden 14-15. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Öztürk, N. (2012). *Çadırdan Saraya 14-15. Yüzyıl Osmanlı Devlet Düzeni*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, II*. (İkinci Baskı). İstanbul: MEB Basımevi.
- Palabıyık, M. H. (1996) *Gazneli Devleti Saray Teşkilatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.1996, 195.
- Pedani Fabris, M. P. (1999) “XV-XVIII. Yüzyılda Osmanlı Venedik İlişkileri”, *Osmanlı*. C. I. Yeni Türkiye Yayınları.
- Pedani, M. P. (2011). “*Osmanlı Padişahının Adına*” *Osmanlı'nın Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, (Çev. E. Yıldırım), Ankara: TTK Basımevi.
- Potter G.R. (Editör). (2008). *The Cambridge Modern History Vol. I*. London: Cambridge University Press.
- Potyemkin, V., Bakruşin, S., Efimov, A., Mintz, İ., ve Kosminski, E. (2015). *Uluslararası İlişkiler Tarihi –Diplomasi Tarihi- C. I*. (İkinci Baskı). (Çev. A. Tokatlı). İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Quataert, D. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu: 1700-1922*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Râlab, C. (2013). *İstanbul'a Bir Yolculuk 1657-1658*. (Çev. A. Arel). İstanbul: Kitap Yayımevi.
- Reyhanlı, T. (2001). *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ricaud, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, (Çev. H. İnalçık, N. Özyıldırım). Ankara: TTK Basımevi.

- Rice, T. T. (2002). *Bizans'ta Günlük Yaşam: Konstantinopolis Bizans'ın Mücevheri*. İstanbul: Özne Yayınları.
- Safi, M. (2011). *Osmanlı Elçilerinin Wikileaks Raporları*, İstanbul: Ural Yayıncılık.
- Said Bey. (1307). *Sefirler ve Şehbenderler*, İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-Ziya.
- Sak, İ. (2006). "1736-1741 Yılları Arasında İstanbul'a Gelen İran Elçilerinin Bazı Masrafları", *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 16, 117-161.
- Sanal, H. (1966). "Türk Elçilik Törenleri". *Hayat Tarih Mecmuası*, 12, 26-30.
- Sander. O. (2014). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme* (Sekizinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Saray, M. (2005). "İdeal Bir Diplomatın Ortaya Çıkışı". *Sosyal Siyasetler Konferansı Dergisi*, 1203.
- Sarıcaoğlu, F. (2007). "Dîvân-ı Hûmâyûn'un Kronolojik Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)". *Osmanlı Araştırmaları*, 30, 98
- Savaş, A. İ. (1996). "Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergâhları", *Toplumsal Tarih*, 5 (27), 54.
- Savaş, A. İ. (2007). *Osmanlı Diplomasisi*. İstanbul: 3F Yayınevi, 18.;
- Schweigge, S. (2014). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (İkinci Baskı).(Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınları.
- Seidel, F. (2010). *Sultanın Zindanında: Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbrat Verici Öyküsü (1591-1596)*, (Çev. T. Noyan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Seidler, G. L., (1980) *Bizans Siyasal Düşüncesi*, (Çev. M. Tuncay). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sertoğlu, M. (1974). "Osmanlı Padişahlarının Elçi Kabûl Töreni", *Hayat Tarih Mecmuası*, 7. 13.
- Sevinç, T. (2013). "Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi'nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)", *History Studies*, 5/2, (Halil İnalcık Özel Sayısı), 411-428.
- Sezer, H. (2003). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19. Yüzyıl)" *AÜDTCF Dergisi*, 21 (33). 109.
- Shay, M. L. (2009). *Venedik Balyoslarının Bakışıyla Lale Devri ve Sonrası (1720-1734)*, (Çev. M. Akın). İstanbul: Ark Kitapları, 55-56.
- Sinanlar, S. (2009). *Atmeydanı: Bizans Araba Yarışlarından Osmanlı Şenliklerine*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Skilliter, S. (1985). “William Harborne: İngiliz Elçisi 1583-1588”. *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)*. Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Sönmezoğlu, F. (1995). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Şahin, M. (2006). “Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi ve Batılılaşmanın Başlangıcı”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 26 (3), 234.
- Şakiroğlu, M. H. (1992). “Balyos”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: V*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 43-47.
- Şehdî Osman Efendi, (2011). *Rusya Sefâretnâmesi*, (Haz. Türkân Polatçı), Ankara: TTK Basımevi.
- Şemseddin Sami, (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Şirin, İ. (2006). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus Yayınevi, 74-77.
- Tabakoğlu, H. S. (2008). “XVIII. Yüzyılın Sonunda Osmanlı-İspanya İlişkileri: İlk İspanyol Daimi Elçisi Don Juan De Bouligny Örneği”, *Turkish Studies*, 3/7, 812-840.
- Tabakoğlu, H. S. (2011). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Takats, S. (2011). *Macaristan Türk Aleminde Çizgiler*. (Çev. S. Karatay). Ankara: TTK Basımevi.
- Taneri, A. (2003). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Tanman, B. (1994). “Divanhane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi C.9*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Taşagıl, A. (2012). *Gök-Türkler I-II-III*. Ankara: TTK Basımevi.
- Tavernier, J. B. (2014). *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. (Dördüncü Baskı). (Çev. T. Tunçdoğan). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tayyârzâde Atâ, (2010). *Osmanlı Saray Tarihi, Târîh-i Enderûn, C:I*, (Haz. M. Arslan). İstanbul: Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Tebly, K. (2013). *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*. (İkinci Baskı). (Çev. S. Ünlü). Konya: Gençlik Kitabevi.
- Teply, K. (1969) “Nemçe İmparatorlarının İstanbul'a Yolladığı Elçi Heyetleri ve Bunların Kültür Tarihi Bakımından Önemli Tarafları”, (Çev. B. S. Baykal); *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* VII (12-13), 256.
- Thévenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye*. (Çev. N. Yıldız). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

- Thévenot, J. (2009). *Thévenot Seyahatnamesi*. (Çev. A. Berktaş). İstanbul: Kitap Yayınevi, 52.
- Timur, T. (1984). “Müftü Bahaî Efendi, Bektaş Ağa ve İngiliz Elçisi: 1649-1651”, *Tarih ve Toplum*. 4, 43-44.
- Topaktaş, H. (2014). “Polonya’nın Türkiye’de İlk Daimi Elçiliğinin Kurulma Süreci: Tarihsel Dinamikler”, *Uluslararası İlişkiler*, 11, (43), 108.
- Topaktaş, H. (2014). *Osmanlı-Lehistan Diplomatik ilişkileri Francizsek Piotr Potocki’nin İstanbul Elçiliği (1788-1793)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 47.
- Topaktaş, H. (2015). “Karlofça’dan Lozan’a Leh Diplomatlar 1699-1923”, *OTAM*, 37, 307-336.
- Topaktaş, H. (2015). “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10 (1), 3149.
- Tuncer, (2010) *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnameler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tuncer, H. (2005), *Eski ve Yeni Diplomasi* (Dördüncü Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık, 50.
- Turan, A. N. (2002). “Bir Pişkeş Defteri İçin”, *OTAM*, 13, 64.
- Turan, N. S. (2004). “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi (18. ve 19. Yüzyıllar)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 60.
- Turan, N. S. (2014). *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasisinin İzinde*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 22-23.
- Turan, O. (2005). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 393.
- Turan, Ş. (1965). “1560 Tarihinde Anadolu’da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Hey’eti Masraf Defteri”, *AÜDTCF Dergisi*, 22 / 3-4, 273-294.
- Türk Dil Kurumu. (2005) *Türkçe Sözlük*. Ankara, TDK, 621.
- Uçman, A., *Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnamesi*, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Uluskan, M. (2004) *Divân-ı Hümayûn Çavuşları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Unat, F. R. (2008). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. (Dördüncü Baskı).Ankara: TTK Yayınları.
- Uyumaz, E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti’ne Gelen ve Giden Elçiler (XI. Yüzyılın Sonu-XIV. Yüzyılın Başları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

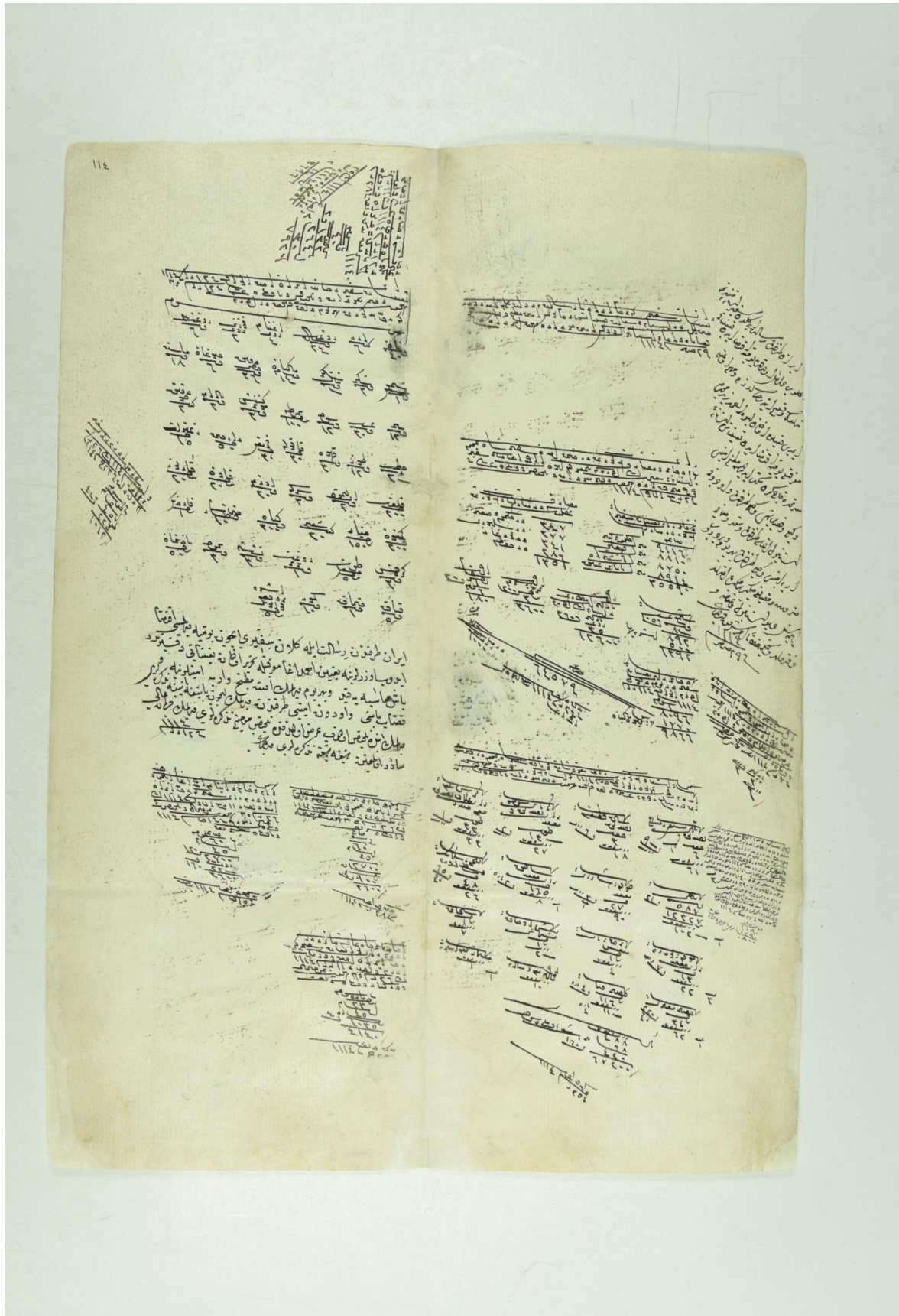
- Uzun Hasan ve Fâtih Mücadelesi Döneminde Doğuda Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri**, (2009). (Üçüncü Baskı). (Çev. T. Gündüz). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**. (Üçüncü Baskı). Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1949). "On Dokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebatına Dair Vesikalar", **Bellekten**, XIII (51), 573-581
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**. (3. Baskı). Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). **Osmanlı Tarihi, C.III/I**. Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). **Osmanlı Tarihi, C.IV/I**. Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). **Osmanlı Tarihi, C.IV/II**. Ankara: TTK Basımevi.
- Vardan, N. (2012). "İslâm Öncesi Türk Kültüründe Elçi ve Elçilik Müessesesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 46-53.
- Vigasin A. (Haz.). (2012). **Esir Bir Rus Diplomatin Gözünden İstanbul-Pavel Artemyeviç Levaşov'un Anıları (1763-1771)**, (Çev. İ. Kamalov, E. Khusainov). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Werner, Crailsheimli A. (2011). **Padişahın Huzurunda: Elçilik Günlüğü, 1616-1618**. (Çev. Türkis Noyan). İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Withers, R. (2010). **Büyük Efendi'nin Sarayı**. (Çev. C. Kayra). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Wratislaw, B. W. (1981). **Anılar, "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler"**, (Çev. M. S. Dilmen). Karacan Yayınları.
- Yalçınkaya, M. A. (1996). "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçisinin Rolü", **Toplumsal Tarih**. 32. 45-53.
- Yalçınkaya, M. A. (1999). "Bir Avrupa Diplomasi Merkezi Olarak İstanbul, 1792-1798 Dönemi Kaynaklarına Göre", **Osmanlı**. C.I, 660-675.
- Yalçınkaya, M. A. (2008). "Sir Robert Ainslie'nin İstanbul Büyükelçiliği (1776-1794)", **Osmanlı Araştırmaları**. 31, 127-159.
- Yavuz, N. (1985). "Kutadgu Bilig'e Göre Elçi", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1 (1), 249-262.
- Yıldırım, İ. (2014). **Osmanlı Devleti'nde Elçi Kabulleri**, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yıldırım, Ü. (2007). **Mehmed Esad Medhî Sadaret Teşrifat Defteri (Osmanlılar'da Cülûs ve Cenaze Törenleri)**. (Ed. A. Özcan,) İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Yıldız N. (2006). “Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu”, *Bellekten* 70 (259). 919-962.
- Yılmaz, G. Ö. (2014.). “*Elçiye Zeval Olmaz ” 16. - 18. Yüzyıllarda Osmanlı’da Yabancı Elçiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, S. (2010). “Büyük Selçuklularda Elçilik Kurumu”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, Z. (Haz.) (2003). *Topçular Kâtibi ’Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi I (Metin ve Tahvil)*. Ankara: TTK Basımevi.
- Yücel, Y. (Yay.). (1980) *Kitâbu Mesâlihi’l-Müslimîn ve Menâf’i’l-Mü’minîn*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Zirogeviç, O. (1968). “Yabancı Elçilerin Osmanlı Memleketlerinde Seyahatleri ve Huzura Kabulleri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*. 4, 45-49.

EKLER

Ek-2. Elçi Tayinatlarına Dair Örnek Belge

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : CAN, Mustafa
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
e-mail : mustafacan@gazi.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gaziantep Üniversitesi	2011
Lisans	Dokuz Eylül Üniversitesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Görev
Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen
Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

